

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

DIN SUMAR

• 90 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI V. I. LENIN

V. I. LENIN DESPRE PRINCIPIILE DE BAZĂ ALE ISTO-
RIOGRAFIEI MARXISTE de A. ȐETEȐA

DIN INDICAȚIILE METODOLOGICE ALE LUI V. I. LENIN
CU PRIVIRE LA CERCETAREA MARXISTĂ A ISTORIEI
de EUGEN STĂNESCU

V. I. LENIN DESPRE PATRIE ȘI PATRIOTISM de L. BĂNYAI

UNELE PROBLEME PRIVIND ROMÎNIA ÎN TIMPUL PRI-
MULUI RĂZBOI MONDIAL ÎN LUMINA LUCRĂRILOR LUI
V. I. LENIN de V. LIVEANU

TEZELE LUI V. I. LENIN ÎN PROBLEMA DESCOMPUNERII
FEUDALISMULUI ȘI A DEZVOLTĂRII CAPITALISMULUI
ÎN RUSIA de L. ȘTEFĂNESCU

ÎNSEMNĂTATEA ISTORICĂ A ÎNVĂȚĂTURII LUI V. I. LENIN
DESPRE IMPERIALISM de A. IORDACHE ȘI AL. PORTEANU

ANUL XIII — 1960

2

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

2

ANUL XIII

1 9 6 0

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

www.dacoromanica.ro

„STUDII“ REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

COLEGIUL DE REDACȚIE

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI (*directorul Colegiului de redacție*); EUGEN STĂNESCU (*redactor șef*); acad. A. OTETEȘA; T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R.P.R.; B. BĂLTEANU; L. BÁNYAI; M. BERZA; V. CHERESTEȘIU; V. MACIU; GH. MATEI

Redacția: București, B-dul Generalissimul Stalin nr. 1
Telefon: 18.25.86

www.dacoromanica.ro

S U M A R

90 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI V. I. LENIN

	Pag.
A. OȚETEĂ, V. I. Lenin despre principiile de bază ale istoriografiei marxiste	5
I. I. EN STĂNESCU, Din indicațiile metodologice ale lui V. I. Lenin cu privire la cercetarea marxistă a istoriei	17
L. BĂNYAI, V. I. Lenin despre patrie și patriotism	33
V. LIVEANU, Unele probleme privind România în timpul primului război mondial în lumina lucrărilor lui V. I. Lenin	45
L. ȘTEFĂNESCU, Tezele lui V. I. Lenin în problema descompunerii feudalismului și a dezvoltării capitalismului în Rusia	77
A. IORDACHE și AL. PORȚEANU, Însemnătatea istorică a învățăturii lui V. I. Lenin despre imperialism	105

STUDII

C. C. BODEA, Figuri puțin cunoscute din revoluția de la 1848	131
AL. VIANU, Iluministul rus V. F. Malinovski în Țările Române	165

NOTE ȘI COMUNICĂRI

V. RAȚĂ, Crearea Cercului Muncitorilor din București	181
POMPILIU TEODOR, Despre „Istoria românilor cu întrebări și răspunsuri” a lui Samuil Micu Clain	197
L. BOICU, Știri noi despre industria de postav din Moldova la jumătatea veacului al XIX-lea	207
ION SABĂU, Din lupta țăranimii transilvănene împotriva sarcinilor militare în timpul războaielor duse de imperiul habsburgic împotriva revoluției franceze (1792—1797)	221

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Sesiunea Asociației Italia-România, Milano, 1960 (<i>Acad. C. Daicoviciu</i>); Bizantinologia în cei zece ani de existență a Republicii Democrate Germane (<i>Prof. dr. J. Irmscher</i> , Berlin); Casa memorială „Ilie Pintilie” — un nou monument istoric al Iașului (<i>Savel Davicu</i>); Din activitatea Comisiei istorice polono-cehoslovace (<i>I. C. și Tr. I.-N.</i>)	235
---	-----

STUDII DOCUMENTARE

Lucrări noi de istorie modernă și contemporană în R.D.G. (<i>V. A. Varga</i>)	219
---	-----

RECENZII

* * * Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare, București, Ed. Acad. R.P.R., 1958, 512 p. cu 292 figuri în text (<i>Radu Popa</i>)	257
---	-----

	Pag.
I Histoire des institutions françaises au Moyen Age. Publiée sous la direction de Ferdinand Lot et Robert Fawtier, Paris, Presse Universitaires de France, 1957, XII+438 p. (Tome I Institution seigneurales) (S. Porumbaru)	261
I. UIGI SALVATORELLI și GIOVANNI MIRA, Storia d'Italia nel periodo fascista, Torino, Giulio Einaudi, 1956, 1142 p. (S. Columbeanu)	266
PAN. I. ZEPOS, Μυχαήλ Φωτεινοπούλου Νομικὸν Πρόχειρον (Βουκουρεστίον 1765) Manualul de legi al lui Mihail Fotinopulos (București, 1765), Atena, 1959, XII+304 p.+8 planșe (Gheorghe Cronf)	272

REVISTA REVISTELOR

Вестник истории мировой культуры. Академия Наук СССР. Отделение исторических наук. Изд. Гос. научной. БСЭ, № 1 (13) 5 (17), 1959, 1037 p. (V. Asproiu)	277
Византийский Временник, XIII (1958), p. 371, XIV (1958), p. 384, XV (1959), p. 307, XVI (1959), p. 411 (E. Frances)	281

ÎNSEMĂNĂRI BIBLIOGRAFICE

- Istoria României.** — *Dezvoltarea industriei socialiste în R.P.R.*, Ed. științifică, București, 1959, 600 p. (M. H.); A. G. VAIDA și N. BİRDEANU, *Pavilionul revoluționar la catarg*. Ed. militară, M.F.A., București, 1959, 176 p. (I. A.); E. D. TAPPE, *Bentham in Walachia and Moldavia*. Londra, 1950, p. 66—76 (Extras din „The Slavonic and East European Review”, vol. XXIX, nr. 72, 1950 (S. C.); E. D. TAPPE, *Charles II and the Prince of Moldavia* (Londra, 1950—1953), p. 406—424; 528—529 (Extras din „The Slavonic and East European Review”, vol. XXVIII, nr. 71, aprilie 1950; vol. XXXI, nr. 77, iunie 1953) (S. C.). **Istoria U.R.S.S.** — A. G. RAȘIN, *Формирование рабочего класса России. Историко-экономические очерки*, Ed. de lit. soc.-ec., Moscova, 1958, 623 p. (V. A.); *История города героя Севастополя 1917—1957*, Ed. Acad. de Științe a R.S.S.U., Kiev, 1958, 338 p. (V. A.). **Istoria Universală.** — KARL OBERMANN, *Zur Geschichte des Bundes der Kommunisten. 1849 bis 1852*, Dietz, Berlin, 1955, 136 p. (R. P.); EBERHARD WÄCHTLER, *Zur Geschichte des Kampfes des Bergarbeiterverbandes in Sachsen*. Schriften des Instituts für Geschichte, Berlin, 1959, 74 p. (R. P.); *Prameny k dějinám třicetileté války, Regesta fondu militare* (Izvoare în legătură cu istoria războiului de 30 de ani), Ed. Naše vojsko, vol. VII, 1643—1645, Praga, 1955; vol. VIII, 1646—1648, Praga, 1957 (Tr. I.-N.); *Das Öffner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn*, Ed. de K. Mollay, în *Monumenta Historica Budapestinensia*, I, Budapesta, 1959, 237 (239) p. (S. G.); KAROL BAJER, *Przemysł włokienniczy na ziemiach polskich od początku XIX w. do 1939* (Industria textilă în Polonia de la începutul sec. XIX până la 1939), Lodz 1958, editată de Asociația științifică din Lodz, 303 p. (A. C.); B. T. RUBTOV, *Эволюция феодальной ренты в Чехии (XIV—начало XV в.)*. Moscova, 1958, Ed. Acad. de Științe a U.R.S.S., 195 p. (A. C.); I. S. DOSTIAN, *Борьба сербского народа против турецкого ига XV—начало XIX в.* Moscova, 1958, 193 p. + 1 h. Academia de Științe a U.R.S.S., Institutul de Slavistică (C. Ș.); GTIAS-AD DIN ALI, *Дневник похода Тимура в Индию*, Editura de literatură orientală, Moscova, 1958, 205 p. (C. Ș.). **Byzantinologie.** — A. P. KAJDAN și G. G. LITAVRIN, *Очерки истории Византии и южных славян*, Moscova, 1958, 326 p. (Gh. C.); J. KARAYANNOPOULOS, *Entstehung und Bedeutung des Nomos Georgikos*, în *Byzantinische Zeitschrift*, 51 (1958), p. 357—373 (E. F.). **Bibliografie, Muzeografie, Arhivistie.** — I. IONASCU, *Date statistice noi despre București în anii 1810—1811 culese din arhivele Moscovei*, în *Revista arhivelor*, nr. 1, 1959, p. 175—192 (C. Ș.); G. ŞTREMPEL, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, vol. I, București, Ed. Acad. R.P.R., 1959, XLIII + 352 p. (D. S.); *Notizie introduttive e sussidi bibliografici*, Milano, Ed. Carlo Marzorati, 1958, 477 p. + 18 pl. (A. I.); *Библиография Турции (1917—1958)*. Издательство Восточной Литературы. Академия де Științe a Uniunii Sovietice. Institutul de Orientalistică, Moscova, 1959, 190 p. (P. S.); „Museum”, nr. 1—2/1959, Unesco (A. I.)

90 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI V. I. LENIN

V. I. LENIN DESPRE PRINCIPIILE DE BAZĂ ALE ISTORIOGRAFIEI MARXISTE

DE

A. OȚETEA

Anii care s-au scurs de la victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie oferă o perspectivă istorică suficientă pentru a putea măsura valoarea reală a operei teoretice și practice a lui V. I. Lenin. Transformările care au făcut dintr-o țară agricolă înapoiată o mare putere industrială și cel mai puternic stat din lume și au inaugurat o nouă eră în istoria omenirii, era socialismului, — toate aceste transformări epocale, mărturii ale previziunii și acțiunii lui geniale, ne îndreptătesc să sărbătorim cu toată solemnitatea a nouăzecea aniversare a nașterii lui Vladimir Ilici Lenin.

La sfârșitul veacului al XIX-lea, când V. I. Lenin și-a început activitatea sa de genial teoretician și conducător al luptei proletariatului „istoriografia și sociologia burgheză intraseră într-o criză adâncă, reflex firesc al procesului general de decădere a capitalismului. Ca și întreaga cultură burgheză, istoriografia și sociologia nu au făcut decât să urmeze soarta clasei de care erau legate și ale cărei exponente erau. Istoriografia burgheză s-a caracterizat întotdeauna — chiar și atunci când burghezia juca un rol progresist — prin tratarea idealistă a fenomenelor sociale. Condamnată inevitabil la pieire, burghezia a încercat să oprească mersul înainte al societății. În cadrul procesului de frinare a dezvoltării societății, istoriografia și sociologia burgheză aveau menirea să împiedice cunoașterea legilor istorice care indicau inevitabilitatea dispariției capitalismului și triumfului socialismului.

În lupta sa de transformare revoluționară a societății, proletariatul avea nevoie de o ideologie întemeiată pe cunoașterea științifică, obiectivă a legilor de dezvoltare socială în măsură să-i servească drept călăuză pentru realizarea misiunii sale istorice de gropar al capitalismului. Este meritul nepieritor al lui Marx și Engels de a fi făurit această armă ideologică.

În noile condiții istorice, caracterizate prin intrarea capitalismului în faza sa de descompunere, imperialismul, și prin victoria revoluției socialiste, Lenin a dezvoltat în chip genial învățătura marxistă.

În repetate rânduri, Lenin a subliniat caracterul profund partinic al gândirii istorice marxiste: „Materialismul implică, ca să zicem așa, spiritul partinic obligînd ca, la orice apreciere a evenimentului, să se adopte deschis și pe față punctul de vedere al unui anumit grup social”¹. Situiindu-se consecvent pe poziția clasei muncitoare, Lenin a demascat necruțător și a combătut orice șovăieli sau abateri de la această poziție.

Caracterul partinic al noii ideologii asigură pe deplin caracterul său profund științific. Într-adevăr, interesele de clasă ale proletariatului concordă cu procesul obiectiv de dezvoltare a societății.

Dacă burghezia are interesul să mistifice cunoașterea sensului adevărat al proceselor istorice pentru a nu da la iveală inevitabilitatea prăbușirii capitalismului, proletariatul e tot atît de interesat să cerceteze în mod științific și să cunoască aceste procese și legile care le guvernează. În concepția leninistă misiunea cercetării istorice este de a contribui la „dezvăluirea tuturor formelor antagonismelor și ale exploatării din societatea modernă, urmărirea evoluției lor, dovedirea caracterului lor trecător și a inevitabilității transformării lor într-o altă formă, pentru a se pune în acest mod în slujba proletariatului, încît acesta să poată cît mai repede și cît mai ușor să pună capăt oricărei exploatări”².

Aplicarea consecventă a principiului partinității implică pentru istoricii marxști să se situeze fățiș, deschis pe poziția clasei muncitoare, să interpreteze de pe această poziție fenomenele istorice, să combată consecvent și să demaște fără cruțare concepțiile antiștiințifice, puse în slujba capitalului.

Istoricii burghezi contestă caracterul de clasă al istoriografiei lor proclamă obiectivismul ca principiu fundamental al cercetării istorice și cer cercetătorului să se plaseze în afara partidelor și deasupra claselor. Ei încearcă, astfel, să ascundă caracterul de clasă al ideologiei care stă la baza concepției lor, caracter inevitabil în societatea bazată pe exploatare și împărțită în clase antagoniste. „A te aștepta la o știință nepărtinitoare în societatea robiei salariate — scria V. I. Lenin în această privință — ar fi aceeași neroadă naivitate ca și cînd te-ai aștepta la nepărtinire din partea fabricanților în chestiunea dacă n-ar trebui mărit salariul muncitorului prin micșorarea profitului capitalului”³.

Lucrările istoricilor burghezi sînt o dezmințire categorică a afirmațiilor lor despre „cercetarea obiectivă” a trecutului societății omenеști. Istoriografia burgheză încearcă să dovedească trăinicia orînduirii capitaliste, să justifice politica de asupraire colonială a statelor imperialiste.

Lenin a arătat în lucrările sale că pretinsa obiectivitate despre care vorbesc învățații burghezi constituie de fapt o încercare camuflată de a susține interesele clasei exploatare. Lenin a demonstrat superioritatea partinității materialismului istoric față de obiectivismul burghez. „Obiectivistul — scria Lenin — vorbește despre necesitatea procesului istoric dat; materialistul constată cu precizie formația social-economică

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. I, Ed. P.M.R., p. 397.

² *Ibidem*, p. 323.

³ *Ibidem*, vol. 19, E.S.P.L.P., p. 3.

dată și raporturile antagoniste generate de aceasta. Obiectivistul demonstrând necesitatea unui șir de fapte, riscă întotdeauna să se abată către poziția de apologet ale acestor fapte; materialistul dezvăluie contradicțiile de clasă și, implicit, își precizează punctul de vedere. Obiectivistul vorbește despre «tendințe istorice de nebireuit»; materialistul vorbește despre clasa care «dirijează» ordinea economică dată, creînd anumite forme de opoziție din partea altor clase. În felul acesta pe de o parte materialistul este mai consecvent decît obiectivistul; obiectivitatea lui este mai consecventă, mai adîncă. El nu se mărginește să arate necesitatea unui proces, ci lămurește care anume formație social-economică dă conținut acestui proces, — care clasă anume, determină această necesitate¹.

Partinitatea științei istorice marxist-leniniste asigură deplina libertate de creație; dezvoltarea creatoare a acestei științe este strîns legată de critică, de confruntare liberă a opiniilor de pe poziția marxism-leninismului.

★

x4

Stabilind legile care guvernează procesul de transformare a societății, Marx și Engels au fundamentat istoria ca știință. Incapacitatea sociologilor și istoricilor burghezi de a înțelege aceste legi și-a găsit expresia cea mai caracteristică în teoriile reprezentanților școlii neokantiene. Stabilind o opoziție metafizică între societate și natură reprezentanții acestei școli susțin că, în timp ce în natură fenomenele se repetă și deci științele care le studiază pot formula legi, în societate fenomenele sînt unice, individuale, astfel că nu poate fi vorba de legi în dezvoltarea socială. Teoriile neokantiene și cele asemănătoare condamnă istoria la o simplă adunare și prezentare a materialului documentar, fără a sesiza legătura internă dintre fenomene, fapt care transformă istoria într-o colecție haotică de evenimente și fapte personale. Pentru tratarea pragmatică a istoriei e caracteristică opera istoricului german L. Ranke (1795—1886) despre care K. Marx spunea că a transformat istoria într-o „colecție de anecdote”².

Cercetările întreprinse în a doua jumătate a veacului trecut dăduseră la iveală un imens material de fapte necunoscut în trecut; investigația istorică și-a lărgit considerabil sfera de cercetare. Prin progresele realizate de arheologie, istoria a luat cunoștință de formele străvechi de organizare ale societății omenеști anterior ignorate sau vag cunoscute prin reminiscențele literaturii antice. Cercetările nu s-au mai mărginit la studierea evenimentelor politice, militare și diplomatice, ci au început să îmbrățișeze și fenomenele economice și sociale. Aceste progrese ale cercetărilor istorice care reclamau o nouă orientare teoretică și metodologică, capabilă să explice veridic dezvoltarea societății aveau ca modele de cercetare cu adevărat științifică a istoriei în lucrările lui Marx și Engels. Istoricii burghezi s-au adresat în cea mai mare parte concepției pozitivistice, care, deși reprezenta un anumit progres față de școala istorică „narativă”,

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, p. 396.

² K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 23, ed. rusă, p. 201—202.

a dus la o schematizare a istoriei prin aplicarea mecanică a legilor naturii la studiul societății¹.

În lucrarea sa *Ce sînt „Prietenii poporului” și cum luptă ei împotriva social-democrației*, lucrare care reprezintă „începutul... unei noi etape, principial diferite de cele precedente în dezvoltarea științei istorice, a etapei leniniste”², V. I. Lenin în lupta sa împotriva narodnicismului a aprofundat și dezvoltat creator tezele marxiste cu privire la legile de dezvoltare a societății. Concepțiile sociologice ale narodnicilor (Lavrov, Mihailovski și alții) se caracterizează prin îmbinarea unor elemente din sistemele filozofice ale vremii, cu deosebire pozitivismul și neokantismul. Însușindu-și teoriile subiectiviste ale sociologilor burghezi, narodnicii contestau existența legilor în dezvoltarea socială, considerînd că aceasta este produsul întîmplărilor și al acțiunilor individuale. În lupta împotriva concepțiilor subiectiviste, narodnice, Lenin a subliniat principiile cercetării științifice întemeiate pe bază obiectivă. El a arătat că trăsătura caracteristică, fundamentală, care definește orice societate trebuie căutată în relațiile de producție. Referindu-se la acest lucru, Lenin scria: „Materialismul a oferit un criteriu cu desăvîrșire obiectiv, desprinzînd «raporturile de producție» ca structură a societății, creînd posibilitatea de a se aplica acestor rapoorturi criteriul științific general al repetării, a cărui aplicabilitate în sociologie era negată de subiectiviști”³. Lenin a arătat cu deosebită claritate cauzele care au determinat incapacitatea sociologilor și istoricilor burghezi de a sesiza repetarea fenomenelor în societate și implicit de a descoperi legile care acționează în viața socială: „cît timp s-au mărginit să aibă în vedere raporturile sociale ideologice (adică raporturile care, înainte de a se constitui, trec prin conștiința oamenilor) ei n-au putut observa repetarea și regularitatea fenomenelor sociale în diferite țări, așa încît în cel mai bun caz, știința lor nu era decît o descriere a fenomenelor, o culegere de material brut”⁴. Spre deosebire de adepții concepțiilor sociologice subiectiviste, care considerau istoria drept rezultat al activității unor personalități, Lenin a subliniat caracterul obiectiv, istorico-natural al procesului social, dezvoltînd teza marxistă, potrivit căreia istoria este concepută ca „un proces unitar, guvernat de legi necesare în toată uriașa lui varietate de aspecte și contraziceri”⁵.

Cunoașterea legilor care acționează în societate permite istoricului să descopere legăturile cauzale dintre fenomene, să cunoască factorii care determină diversele procese și să evite interpretarea neștiințifică, subiectivistă, a faptelor.

Analizînd originile primului război mondial, Lenin a arătat că sîngerosul conflict izbucnit în 1914 a fost rezultatul acțiunii legilor care acționează în faza imperialistă a orînduirii capitaliste. Indicațiile leniniste în

¹ Cf. I. S. Kon, *Henri Berr și teoria „Sintezei istorice”*, în *Analele romîno-sovietice*, seria istorie, X (1956), nr. 2, p. 150—151.

² I. Mint, *Lenin și dezvoltarea științei istorice sovietice*, în *Probleme de istorie* (trad. rom. a rev.).

³ V. I. Lenin, *Opere*, vol. I, p. 130.

⁴ *Ibidem*, p. 406.

⁵ *Ibidem*, vol. 21, p. 43.

această problemă dezvăluie inconsistența teoriilor predominante în lucrările istoricilor burghezi, care explicau geneza războiului imperialist prin factori politico-diplomatici sau chiar prin acțiuni de caracter exclusiv personal.

Lipsiți de singurul criteriu științific de interpretare a fenomenului istoric, sociologii și istoricii subiectiviști nu puteau să selecționeze în mod științific elementele esențiale, caracteristice, din imensitatea materialului documentar. Lenin subliniază că tocmai această incapacitate este rădăcina subiectivismului sociologic. Marxismul a scos științele despre societate din acest impas, înlocuind „deosebirea dintre important și neimportant... cu deosebirea dintre structura economică a societății ca conținut și forma politică și ideologică”¹. Știința marxistă a societății, sublinia Lenin, trebuie să pornească de la noțiunea fundamentală a formației social-economice.

Cunoscînd că „fiecare sistem de raporturi de producție este după teoria lui Marx, un organism social deosebit, care-și are legile lui specifice de formare, funcționare și trecere într-o formă mai înaltă de transformare într-un alt organism social”², istoricul trebuie să raporteze faptele particulare pe care le studiază la formația social-economică în cadrul căreia a apărut și s-a dezvoltat fenomenul studiat. Învățătura marxist-leninistă despre formația social-economică reprezintă singura posibilitate de a ieși din dilema în fața căreia se aflau istoricii: înfățișarea haotică, în succesiunea întâmplătoare a faptelor sau schematismul rupt de realitatea istorică, propriu teoriilor pozitivistice despre societate în general.

Un strălucit exemplu de aplicare a teoriei marxiste despre formația social-economică îl constituie formularea de către Lenin a trăsăturilor caracteristice ale orîndurii feudale: dominația economiei naturale, înzestrarea producătorului direct cu mijloace de producție în general și cu pămînt în special, dependența personală a țăranului de stăpînul de pămînt (constrîngerea extraeconomică), în sfîrșit nivelul scăzut al tehnicii³. Enunțînd și explicînd aceste patru caracteristici, Lenin a indicat însăși esența structurii economico-sociale a feudalismului.

Istoricii burghezi, mai vechi și mai recenti, s-au dovedit incapabili de a înțelege esența feudalismului. Este caracteristică, pentru modul lor limitat de a cerceta istoria societății, afirmația că feudalismul ar fi o structură politică.

Confundînd feudalismul cu relațiile de vasalitate, cu un sistem de organizare politică și militară, istoricii burghezi ignorează însăși esența societății feudale, concepția lor se întemeiază pe un fenomen de suprastructură. Cercetarea științifică marxist-leninistă a feudalismului ca formație social-economică a arătat netemeinicia acestui punct de vedere.

Principiului marxist-leninist al formației social-economice care călăuzește cercetările istoriografiei științifice, marxiste, istoricii și sociologii burghezi îi substituie noțiunea de „civilizație”. Urmărind să ascundă inevitabila prăbușire a capitalismului, ei au formulat teorii pseudostiin-

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, p. 407.

² *Ibidem*, p. 406.

³ *Ibidem*, vol. 3, p. 170—171.

țifice, ca de pildă aceea a succesiunii „civilizațiilor” sau a luptei dintre „generații” în care luptei de clasă i se substituie în chip arbitrar lupta între generații, ajungându-se pe această cale la ideea armoniei dintre clase.

Prin activitatea sa istoriografică, Lenin a demonstrat în chip strălucit că istoricul trebuie nu numai să cunoască legile de dezvoltare a societății omenеști ci și să distingă particularitățile specifice de manifestare a acestor legi în cazurile concrete pe care le studiază : „existența unei legități generale — scria Lenin — în dezvoltarea întregii istorii mondiale nu numai că nu exclude, dar, dimpotrivă presupune unele faze ale dezvoltării, care reprezintă anumite particularități, fie ale formei, fie ale ordinii acestei dezvoltări”¹. Un exemplu de analiză a împrejurărilor specifice în care au acționat legile de dezvoltare economică și socială îl constituie opera lui Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*. În această lucrare care reprezintă o cotitură nu numai în studiul istoriei Rusiei, ci și un prețios îndreptar general pentru cercetările de istorie economică și socială, Lenin a caracterizat trăsăturile specifice ale apariției și dezvoltării orînduirii capitaliste în Rusia, punînd în lumină îmbinarea trăsăturilor generale ale capitalismului cu formele specifice, condiționate de realitățile istorice ale Rusiei. În *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, Lenin a dezvoltat nu numai trăsăturile generale ale capitalismului monopolist, ci și formele specifice ale acestuia în diferite țări.

Lenin a formulat cu deosebită claritate concluzia care se desprinde din această învățătură : „Teoria marxistă care în mod absolut ca orice problemă socială care urmează a fi analizată să fie pusă într-un cadru istoric bine determinat, iar apoi, cînd este vorba de o singură țară ... să se țină seamă de particularitățile concrete prin care se deosebește această țară de celelalte țări în limitele uneia și aceleași epoci istorice”².

Indicațiile leniniste au o însemnătate deosebită pentru istoricii marxști în lupta împotriva revizionismului contemporan. Exagerînd particularitățile dezvoltării sociale, revizionștii ajung la negarea adevărului universal al marxism-leninismului în dezvoltarea societății. Teoriile revizioniste despre desfășurarea revoluției socialiste și a construirii socialismului țintesc la subminarea unității lagărului socialist și a solidarității internaționale a proletariatului. În același timp învățătura leninistă ne arată că neglijarea aspectelor specifice duce la tratarea schematică a istoriei, la dogmatism.

Concepția marxist-leninistă despre dezvoltarea procesului istoric potrivit unor legi generale are o însemnătate excepțională pentru istoricii marxști în lupta lor împotriva teoriilor reacționare ale istoriografiei burgheze contemporane. Caracteristica principală a acestei istoriografii este contestarea existenței oricărei legi în dezvoltarea societății sau denaturarea în spirit idealist a noțiunii de lege. Diverselor școli și curente ale istoriografiei burgheze contemporane li se aplică perfect cuvintele lui Lenin despre una din lucrările lui P. Struve : „Pierderea

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 33, Ed. P.M.R., p. 171.

² *Ibidem*, vol. 20, Ed. P.M.R., p. 401.

speranței de a mai putea descifra în mod științific prezentul, renunțarea la știință, tendința de a da cu piciorul în orice sintetizare, de a se ascunde de orice «legi» de dezvoltarea istorică, tendința de a face să dispară pădurea îndărătul copacilor — iată sensul de clasă al scepticismului burghez la modă”¹.

★

Una din trăsăturile caracteristice ale istoriografiei burgheze este denaturarea rolului maselor populare în desfășurarea procesului istoric.

Învățătura marxistă despre masele populare ca principal făuritor al istoriei, despre misiunea istorică a clasei muncitoare ca avangardă a tuturor celor ce muncesc a stat la baza activității teoretice desfășurate de V. I. Lenin pentru combaterea ideologiei burgheze, a concepțiilor idealiste subiectiviste — în ceea ce privește rolul personalității în istorie. Purtătorii acestei concepții erau, în Rusia de la sfârșitul veacului al XIX-lea și începutului celui de-al XX-lea, narodnicii care susțineau că istoria este rezultatul activității „eroilor” pe care masele populare îi urmează pasive și se pun în mișcare numai după ce eroii le-au transmis idealuri noi, ideile lor elaborate în mod arbitrar. Dezvăluind teoria pseudoștiințifică a lui Mihailovski despre „personalitățile luptătoare izolate” care ar fi factorul hotărâtor în istorie, Vladimir Ilici Lenin a arătat că argumentarea este neștiințifică deoarece Mihailovski susține că acțiunea acestor „personalități vii” este determinată de „condițiile istorice” care constau în „acțiunile altor personalități vii”².

Teoria marxistă a luptei de clasă reprezintă o uriașă cucerire a sociologiei științifice pentru că elaborând noțiunea *formației social-economice* a răsturnat argumentele subiectiviștilor despre activitatea personalității „care gîndește în mod critic”, activitatea hotărîtoare — după ei — în explicarea fenomenelor sociale care sînt complexe și diferite³.

Materialismul istoric a înlăturat două neajunsuri principale ale teoriilor istorice anterioare, arată V. I. Lenin, și anume : cercetarea activității istorice a oamenilor numai sub aspectul ei ideologic fără a înțelege cauzele care dau naștere acestui aspect, ignorarea legilor obiective în dezvoltarea societății și în al doilea rînd nesocotirea acțiunii maselor populare în făurirea istoriei⁴. Raportul dintre determinism și morală, dintre necesitatea istorică și rolul personalității în istorie duce la una din interpretările idealiste cele mai neștiințifice la sociologii subiectiviști și anume — V. I. Lenin citează tot pe Mihailovski — că personalitățile, fruntașii vieții publice „nu sînt decît păpuși trase de sfori, dintr-un ascunziș misterios, de legile imanente ale necesității istorice”⁵. Materialismul istoric arată că pentru a înțelege just rolul personalităților în istorie trebuie mai întîi înțeles rolul maselor populare, gruparea forțelor sociale, lupta de clasă. Combătîndu-l pe Mihailovski, V. I. Lenin arată că tocmai neînțelegerea rolului hotărîtor al maselor

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, p. 193.

² *Ibidem* vol. I, p. 394—395.

³ *Ibidem*, p. 406.

⁴ *Ibidem*, vol. 21, p. 42—43.

⁵ *Ibidem*, vol. 1, p. 150—151.

il face pe acesta să nu înțeleagă că ... „ideia necesității istorice nu micșorează nicidecum rolul personalității în istorie : întreaga istorie se compune tocmai din acțiunile unor personalități care sînt fără îndoială forțe care acționează. Problema reală care se pune atunci cînd urmează a se aprecia activitatea publică a unei personalități este de a se ști în ce condiții va fi asigurat succesul acestei activități”¹.

Istoria contemporană este cea mai însemnată parte din istoria universală prin bogăția și măreția evenimentelor, prin faptul că masele cele mai largi ale populației globului participă la mișcarea socială, prin ritmul dezvoltării ei și mai ales prin adîncimea revoluției sociale care se petrece sub ochii noștri, trecerea de la capitalism la socialism. „Istoria o fac acum —, arată V. I. Lenin — în mod de sine stătător, milioane și zeci de milioane de oameni. Capitalismul este acum copt pentru socialism”². În lupta pentru eliberarea maselor muncitoare din asuprire și exploatare, rolul conducător îi revine clasei muncitoare, partidului ei revoluționar, care înarmat cu cunoașterea legilor de dezvoltare a societății, a legilor luptei de clasă, conduce masele populare cu dirzenie revoluționară, cu abnegație și eroism.

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, victoria revoluției socialiste în China, revoluțiile socialiste din țările de democrație populară au confirmat justetea ideilor marxism-leninismului cu privire la rolul maselor și al personalității în făurirea istoriei. În noiembrie 1917, V. I. Lenin spunea : „Creația vie a maselor — iată factorul fundamental al noii vieți sociale ... Socialismul nu se creează prin decrete de sus. Spiritului lui îi este străin automatismul cancelarist — birocratul ; socialismul viu, creator este opera maselor populare înseși”³.

Subliniind încă o dată forța universal valabilă a tezelor leniniste cu privire la rolul maselor în făurirea istoriei, tovarășul Nichita Sergheevici Irușciiov răspundea calomniatorilor Uniunii Sovietice că socialismul nu este o marfă de export, el este o creație vie a popoarelor, inevitabilă în momentul în care masele muncitoare din țările capitaliste își iau soarta în propriile lor mîini.

★

Marx, Engels și Lenin au descoperit nu numai legile generale ale dezvoltării istorice, dar au elaborat și lucrări de istorie concretă. În aceste lucrări ei nu au făcut din studiul unor momente, unor evenimente un scop în sine, ci au avut în vedere analiza acelor momente și evenimente care puteau dezvălui mai bine și generaliza tendințele istorice ale epocii lor și deci a sarcinilor strategice și tactice ale mișcării revoluționare în fruntea căreia se situează clasa muncitoare și organizațiile sale politice.

În lucrările *Luptele de clasă în Franța și 18 Brumar al lui Ludovic Bonaparte*, Marx a desprins ca o concluzie de bază, faptul că burghezia a încetat să mai fie o clasă progresistă, că proletariatul este singura clasă consecvent revoluționară, care poate și trebuie să preia conducerea mișcării

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 26, E.S.P.L.P., 1954, p. 274.

² *Ibidem*, vol. 27, E.S.P.L.P., 1955, p. 145.

³ *Ibidem*, vol. 26, p. 274.

revoluționare, să antreneze în jurul și sub conducerea sa masele exploatate în luptă pentru progres social și politic.

Și în lucrările istorice ale lui Lenin cercetarea unor fenomene, a unor procese economice și social-politice, a fost reclamată de nevoia de a dezvălui sau preciza sarcinile strategice și tactice ale mișcării revoluționare în general, ale proletariatului în special, în perioada imperialistă.

Studierea de către Lenin a procesului dezvoltării capitaliste a Rusiei nu a fost un scop în sine, ci a fost cerută de necesitatea zdrobirii *narodnicismului* ca curent politic-ideologic, de necesitatea demonstrării pe temeiul analizei bazei economice a raportului de forțe, a rolului conducător pe care urma să-l joace proletariatul din Rusia, în revoluția democratică.

Existența unei Rusii capitaliste, negată cu atîta înverșunare de *narodnici*, însemna că și în această țară progresul dezvoltării istorice avea să fie decis în ultimă instanță de forța clasei celei mai progresiste în societatea capitalistă, de proletariet.

Această concluzie, care astăzi, mai cu seamă în lumina victoriei Marii Revoluții din Octombrie, apare pe deplin întemeiată și verificată de mersul dezvoltării istorice, a întâmpinat la sfîrșitul secolului trecut și la începutul secolului nostru o dîrză și variată opoziție din partea dușmanilor declarați ai socialismului, precum și din partea acelor care denaturau și falsificau esența concepției marxiste despre lume și societate.

Cercetînd trecutul sau evenimentele istoriei contemporane, Lenin făcea în același timp operă creatoare, în sensul că pe baza analizei concrete arăta tendințele dezvoltării istorice și în funcție de acestea stabilea sarcinile generale sau speciale ale mișcării revoluționare, într-o anumită perioadă istorică sau în alta.

În momentul izbucnirii primului război mondial conducătorii oportuniști ai Internaționalei a II-a au trădat fățiș cauza socialismului și s-au pus la dispoziția burgheziei din propriile lor țări. Ei au folosit influența și creditul politic de care se mai bucurau în rîndul muncitorimii pentru a determina popoarele să ia parte la războiul imperialist sub lozinca falsă a apărării patriei în primejdie. În urma acestei acțiuni trădătoare, Internaționala a II-a, ca organizație de solidaritate a proletariatului, încetează să mai existe.

Întreaga literatură a istoricilor și publiciștilor burghezi putea crea și a creat confuzii în sînul oamenilor muncii, trădați și înșelați de socialist-șoviniști din țările lor. Din punct de vedere politic și ideologic, cît și pentru stabilirea adevărului istoric asupra izbucnirii primului război mondial devenise necesară publicarea unor lucrări în care, pe baza unei analize marxiste aprofundate a societății capitaliste contemporane să se arate cauzele reale care au dus la război și caracterul acestuia.

„Dovada adevăratului caracter social sau mai exact a adevăratului caracter de clasă al unui război, arată Lenin, se găsește bineînțeles nu în istoria diplomatică a războiului, ci în analiza situației *obiective a claselor* conducătoare din *toate statele* beligerante. Pentru a înfățișa această situație obiectivă trebuie luate nu pilde sau date răzlețe (căci dată fiind complexitatea colosală a fenomenelor vieții sociale poți întotdeauna găsi oricîte pilde sau date răzlețe pentru confirmarea oricărei teze), ci neapărat *totali-*

tatea datelor privitoare la bazele vieții economice a tuturor statelor beligerante și a întregii lumi”.

O astfel de analiză generală a făcut-o Lenin în 1916 în lucrarea *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*. Concluziile scrise și nescrise (datorită cenzurii) ale acestei lucrări erau că de la sfârșitul secolului al XIX-lea capitalismul a intrat în ultimul său stadiu de dezvoltare — imperialismul, că războiul izbucnit în 1914 era de ambele părți un război imperialist, că imperialismul reprezintă ajunul revoluției socialiste și sarcina proletariatului era de a transforma războiul imperialist în război civil, în revoluție proletară.

În perioada primului război mondial Lenin a îmbogățit în mod strălucit teoria marxistă asupra revoluției socialiste.

Astfel, descoperind legea dezvoltării inegale a capitalismului, Lenin a arătat că aceasta duce în mod necesar la concluzia posibilității izbucnirii și victoriei revoluției socialiste în câteva sau chiar într-o singură țară capitalistă și anume în acea țară în care lanțul imperialismului, datorită condițiilor concrete, este mai slab.

Pornind de la teza marxistă a revoluției neîntrerupte, Lenin a fundamentat teoretic căile trecerii fără oprire de la revoluția burgheză-democratică la revoluția socialistă.

Celebrele *Teze din aprilie* cuprind în esență teoria leninistă a transformării revoluției burghezo-democratice în revoluție socialistă, în condițiile existenței imperialismului¹.

Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, și după cel de-al doilea război mondial victoria revoluțiilor democrat-populare într-un șir de țări din Europa și Asia confirmă justetea teoriei marxist-leniniste asupra revoluției socialiste.

În lucrările sale publicate înainte și după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, Lenin a arătat că formele și durata în care are loc trecerea de la revoluția burghezo-democratică la revoluția socialistă, pot diferi de la o țară la alta, ceea ce este comun însă oricărei revoluții socialiste sint legile sale generale.

Între acestea se numără pe plan politic conducerea revoluției de către proletariat în fruntea căreia se situează partidul său de tip nou, de tip leninist, cucerirea puterii politice de către proletariat și instaurarea într-o formă sau alta a dictaturii proletariatului, alianța clasei muncitoare cu masele de bază ale țărănimii. Aceste legi generale continuă să acționeze și în perioada construirii socialismului.

Un merit nepieritor al lui Lenin îl constituie dezvoltarea teoriei marxiste cu privire la construcția socialismului. Stabilind teoretic legile generale de construire a socialismului (dezvoltarea planificată a economiei naționale, legile industrializării socialiste, ale transformării socialiste a agriculturii etc.), Lenin a arătat și căile generale ale trecerii de la economia capitalistă la cea socialistă, a înlocuirii proprietății particulare și a relațiilor de exploatare a omului de către om, prin proprietatea socialistă și relațiile de producție proprii societății socialiste.

¹ Lenin, *Opere*, vol. 22, Ed. P.M.R., 1952, p. 186.

Pentru primii ani de după Revoluția Socialistă din Octombrie, în condițiile luptei împotriva intervenției și a înfrângerii acesteia, Lenin a formulat tezele politicii economice a comunismului de război și apoi a noii politici economice.

În condiții schimbate și ținând seamă de specificul fiecărei țări, partidele comuniste și muncitorești din țările de democrație populară au aplicat creator aceste teze leniniste îndeosebi în prima etapă a revoluției populare din aceste țări, după cum în prezent se călăuzesc în construirea și desăvârșirea socialismului după învățătura leninistă despre construirea socialismului.

Continuând și dezvoltând opera lui Marx și Engels, lucrările lui Lenin reprezintă în ansamblul lor un exemplu de îmbinare a teoriei cu practica și în domeniul cercetării istorice. Prin opera sa, Lenin a dat și continuă încă să dea o lovitură nimicitoare tuturor celor care socotesc pe de o parte că istoria nu trebuie să fie decît o cercetare a trecutului fără legătură cu actualitatea, ca și celor care, pe de altă parte — formați la școala istoriografiei burghize — consideră că întinderea cercetării istorice pînă în actualitate ar duce la nerespectarea dictonului pseudoștiințific de a face istorie „sine ira et studio”.

Istoria este prin însuși obiectul său de studiu o știință socială. Cunoșcînd istoriografia unei epoci istorice se poate cu ușurință desprinde lupta ideologică și stabili care a fost ideologia dominantă a acelei epoci. Cu alte cuvinte studiul istoriei face parte integrantă din frontul ideologic, este o știință partinică.

Marxism-leninismul ne învață că istoricul face operă cu adevărat științifică atît timp cît păstrează un contact neîntrerupt cu realitatea socială, cît nu face abstracție de ea, ci, dimpotrivă, ține în permanență seama de această realitate istorică în activitatea sa de cercetare.

Realitatea istorică a zilelor noastre stă sub semnul succeselor pe toată linia înregistrate de popoarele lagărului socialist, a succeselor mișcării de eliberare națională a popoarelor din colonii. Realitatea istorică este în defavoarea imperialismului, a ideologilor săi. De aceea tendința istoriografiei burghize reacționare de a falsifica grosolan, de a prezenta denaturat realitățile istorice e azi mai accentuată decît oricînd.

Așa se explică încercările de justificare a fascismului, a trădătorilor de patrie și a ațîțătorilor la război și a crimelor acestora, prezentarea denaturată a mișcării muncitorești internaționale, a realizărilor și realităților din țările socialiste, încercările de a prezenta capitalismul ca orînduirea cea mai avantajoasă pentru dezvoltarea istorică, falsificarea datelor privind mișcarea de eliberare a istoriei popoarelor din țările coloniale, și falsificarea conținutului noțiunilor de libertate, democrație, patriotism și internaționalism proletar.

Lărgind și ridicînd la un nivel superior cercetarea istorică, istoriografia contemporană duce în același timp o nobilă acțiune de demascare a falsificatorilor istoriei.

În condițiile în care asuprirea și războaiele coloniale deși și-au restrîns mult raza de acțiune continuă încă lupta pentru combaterea falsificatorilor istoriei departe de a reprezenta o dispută limitată la un cerc de specialiști

face parte din frontul tot mai larg al celor care acționează în vederea apărării păcii, libertății, a dreptului fiecărui popor de a-și decide soarta pentru coexistență pașnică între toate țările lumii indiferent de orînduire socială și regimul politic. Istoriografia marxistă contemporană este legată prin mii de fire de contemporaneitate fie că studiază evenimentele apropiate de zilele noastre, fie perioade mai îndepărtate din trecutul istoric al popoarelor lumii.

Istoricii din țara noastră, angajați într-un efort colectiv și solidar, merit să realizeze, de pe pozițiile marxist-leniniste o istorie a Romîniei, care să redea maselor populare rolul determinant pe care l-au avut în făurirea istoriei și să facă din lupta de clasă resortul propulsor, iar din triumful socialismului și comunismului țelul suprem al procesului istoric, care să fie în același timp o valorificare critică a tuturor rezultatelor înaintașilor noștri, vor aduce marelui Lenin, cu prilejul împlinirii a 90 de ani de la nașterea sa, cel mai demn omagiu, realizînd această operă în spiritul învățăturii lui.

DIN INDICAȚIILE METODOLOGICE ALE LUI V. I. LENIN CU PRIVIRE LA CERCETAREA MARXISTĂ A ISTORIEI

DE

EUGEN STĂNESCU

V. I. Lenin a îmbogățit patrimoniul științei universale cu numeroase lucrări geniale, care au rămas și vor rămâne totdeauna modele de dezvoltare creatoare a metodei marxiste de cercetare a istoriei. Metoda marxistă de cercetare a istoriei este cheia cu ajutorul căreia marele dascăl al proletariatului a pătruns în adâncurile societății contemporane — atît pe planul Rusiei cît și pe plan mondial — și-a realizat în acest fel marile sinteze social-economice ale vremii sale ca *Dezvoltarea capitalismului în Rusia* sau *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*. V. I. Lenin, vorbind despre științele sociale înainte de apariția marxismului, arăta că acesta „a făcut o serie de pași uriași înainte” pentru că „reprezintă dezvoltarea supremă a întregii științe istorice, economice și filozofice din Europa”¹. Lucrările lui V. I. Lenin reprezintă dezvoltarea cea mai înaltă a marxismului și aceasta într-o bună măsură datorită adîncirii și îmbogățirii metodei marxiste de cercetare. V. I. Lenin acorda o mare importanță cunoașterii și aplicării creatoare atît a materialismului istoric ca metodologie generală a științelor sociale cît și în ce privește metodele speciale ale fiecărei științe în parte, importanță care după părerea sa depășea întocmirea de lucrări științifice propriu-zise și se extindea la activitatea practică a mișcării revoluționare, a proletariatului care trebuia să facă în momentele revoluționare „*bilanțul* perioadelor de dezvoltare socială *aplicîndu-le* metodele ei marxiste de cercetare, *învățînd* celelalte clase să arunce o privire înapoi și să privească evenimentele politice din punct de vedere *principal*...”². Din această cauză *pro-*

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, p. 199.

² *Ibidem*, vol. 12, p. 195.

blema metodei de cercetare a realității istorice este una din problemele asupra căreia V. I. Lenin a stăruit în chip deosebit.

Definirea, fundamentarea, dezvoltarea metodei marxiste de cercetare a istoriei de către V. I. Lenin, se constată în chiar primele sale lucrări. Perioada în care marele conducător al revoluției proletare întocmește aceste lucrări pune într-o lumină deosebită însemnătatea istorică, uriașă a elaborării metodei leniniste de cercetare a fenomenelor istorice. Aceasta e perioada în care diferite curente revizioniste încercau un atac concentric împotriva pozițiilor marxiste, în numele „necesității” a tot felul de „îndreptări”, „corectări”, „revizui” etc. — propovăduite de renegați ai marxismului ca Ed. Bernstein ș.a. Un loc comun în scrierile acestora era „necesitatea împăcării” marxismului cu reînvierea contemporană a filozofiei lui Kant sub forma așa-numitului neokantianism, curent filozofic, idealist și reacționar. V. I. Lenin în lucrările sale — prin imensa sa erudiție și geniul său polemic, a zdrobit toate asemenea încercări — asigurând în felul acesta victoria definitivă a marxismului în orientarea mișcării revoluționare din Rusia. Chintesența acestei victorii ideologice este lucrarea *Materialism și empiriocriticism* — încununarea unor lupte ideologice îndelungate. Astfel în 1899 în lucrarea *Încă odată cu privire la problema teoriei realizării*, V. I. Lenin sublinia absurditatea acestor încercări al căror apărător principal în acel moment era pseudomarxistul P. Struve: „Discipolii lui Marx care cheamă « înapoi la Kant » nu au dat pînă acum absolut nimic care să dovedească necesitatea unei astfel de întoarceri și care să arate în mod concret ce a cîștigat teoria lui Marx de pe urma fecundării ei cu neokantianismul. Ei nu au îndeplinit nici măcar îndatorirea care se impunea de la sine, anume să analizeze și să combată aprecierea negativă a neokantianismului făcută de Engels”¹. Lupta ideologică dusă de V. I. Lenin în împrejurările apariției primelor sale lucrări și a elaborării metodei leniniste de cercetare a istoriei are o însemnătate deosebită deoarece V. I. Lenin răspundea în acest fel și încercărilor de a „muta” neokantianismul de pe planul filozofic general pe cel al științelor sociale.

„Principiile” de filozofie a istoriei, susținute la sfîrșitul veacului trecut de către neokantieni ca Dilthey, Windelband, Rickert, aveau un țel precis: negarea posibilității omenești de a descoperi adevărul istoric, negarea ca atare a istoriei ca știință, negarea în consecință a posibilității unei metode științifice de cercetare a istoriei². Dilthey chiar revendica în acest fel dreptul de a denumi — după Kant — teoria sa ca o „critică a rațiunii istorice” — de fapt o pledoarie pentru iraționalitatea istoriei dată fiind definirea de către el a deosebirii nete între științele naturii și „științele spiritului” (adică cele legate de activitățile omenești). Acestea — conform teoriei lui Dilthey, repetată după el în diferite variante, de către toți filozofii idealști ai istoriei pînă în zilele noastre — se caracterizează prin faptul că nici un fenomen legat de om nu poate fi obiect de cunoaștere exactă și ca atare de cercetare științifică³. Limitînd capacitatea cunoașterii istorice,

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 4, p. 68—69.

² N. L. Rubinstein, *Ruskaia istoriografia*, Moscova, 1941, p. 557.

³ Dilthey, *Gesammelte Schriften*, vol. V, p. 7—9.

punînd la îndoială valoarea documentului ca element fundamental al cercetării, negînd mai cu seamă posibilitatea generalizării științifice a faptelor istorice, școala neokantiană de filozofie a istoriei se opunea din toate punctele de vedere concepției marxiste a istoriei, și nu reprezenta altceva decît o încercare desperată de a se pune în calea înaintării victorioase a marxismului, singura concepție și metodă științifică valabilă în cercetarea și scrierea istoriei. Ridicîndu-se împotriva ideilor unor istorici și sociologi ruși, neokantieni sau revizionişti, ca Struve, sau Tugan-Baranovski, V. I. Lenin, încă în primele sale lucrări de istorie, dezvoltînd metoda marxistă de cercetare a istoriei, a dat o ripostă zdrobitoare încercărilor neokantiene și pe planul filozofiei istoriei.

Metoda marxist-leninistă de cercetare a istoriei, este indisolubil legată de filozofia marxist-leninistă, de materialismul istoric și dialectic. Metodologia marxist-leninistă de cercetare în domeniul științelor sociale reprezintă aplicarea la fiecare domeniu special de acest fel a metodologiei generale care este materialismul istoric. În studiul de față, ne propunem să abordăm doar un aspect al acestei importante teme. Ne vom referi, ca atare, la cîteva din *indicațiile metodologice* ale lui V. I. Lenin, ne propunem deci să expunem — în linii mari — unele principii ale metodei leniniste de cercetare a istoriei așa cum au fost acestea *formulate direct* de către V. I. Lenin. Pentru V. I. Lenin precizarea, sublinierea modului în care se punea problema însăși a metodei în ansamblul ei sau în laturile ei principale și concrete — nu era altceva decît o formă de intransigentă luptă contra adversarilor marxismului. Din această cauză, se găsește în lucrările lui V. I. Lenin o bogăție atît de mare de indicații metodologice, de recomandări și directive, putem spune, cu privire la orientarea cea mai justă în cercetarea științifică a fenomenelor istorice. Luptînd pentru o concepție clară, cu privire la metoda marxistă de cercetare, V. I. Lenin lupta pentru victoria deplină a marxismului ca filozofie a clasei muncitoare. Este de la sine înțeles, că indicațiile metodologice *formulate ca atare* de către V. I. Lenin în nenumărate locuri ale operei sale — mai ales în legătură cu poziția istoricului marxist față de documentarea științifică, și față de materialul faptic din izvoare — alcătuiește doar *un aspect* al vastei metode leniniste de cercetare a istoriei. Acest aspect formează însăși tema acestor pagini.

★

Pentru V. I. Lenin orice cercetare științifică fie istorică, fie sociologică sau economică, trebuie să fie stabilită pe „o temelie de fapte, exacte și incontestabile pe care să ne putem sprijini cu care să putem compara oricare dintre raționamentele „generale” sau „exemplificatoare” din care se face fără măsură atîta abuz în unele țări în zilele noastre”¹. Nu se poate închipui o cercetare științifică fără o temelie bogată de astfel de fapte, oglinzi fidele ale realității vii și concrete. Caracterul categoric al acestei indicații metodologice este astfel definit de către V. I. Lenin :

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 23, p. 270.

„Fapte exacte, fapte incontestabile . . . Iată ce este deosebit de necesar dacă vrem serios să ajungem să înțelegem clar o problemă complexă și grea . . .”¹. Această importantă indicație metodologică leninistă are drept fundament teoretic concepția marxistă despre existența socială independentă de conștiința socială care „nu este decât reflectarea existenței în cel mai bun caz reflectarea ei aproximativ exactă (adecuată de o precizie ideală)”². K. Marx în *Capitalul* preciza din această cauză că pentru cercetător „nu ideea ci numai fenomenul exterior poate să-i servească drept punct de plecare”. De aceea după K. Marx, critica materialului faptic trebuia să fie adânc influențată de ideea după care existența socială e independentă de conștiința socială, astfel încât faptele să fie comparate între ele nu cu ideile despre aceste fapte³. De aceea V. I. Lenin folosește adeseori formularea „în mod obiectiv” ca să sublinieze caracterul material, real, obiectiv al unor fapte⁴. Precizarea acestei indicații metodologice în lucrările lui V. I. Lenin e strâns legată, de asemenea, de formularea leninistă cu privire la problema adevărului obiectiv. „Singura concluzie — spune V. I. Lenin — ce trebuie trasă din părerea pe care o au marxistii că teoria lui Marx reprezintă adevărul obiectiv este următoarea : pășind *pe calea* teoriei marxiste ne vom apropia din ce în ce mai mult de adevărul obiectiv (fără a-l epuiza vreodată); pășind însă *pe orice altă cale* nu vom putea ajunge la nimica altceva decât doar la confuzii și minciuni”⁵. Calea spre adevărul obiectiv — la care se referă V. I. Lenin — este calea faptelor datorită cărora cunoașterea relativă tinde spre adevărul absolut.

Faptele alcătuiesc realitatea istorică, viața vie, concretă, fără ele nu se poate ajunge la cunoașterea acesteia. K. Marx arată în postfața la ediția a II-a, vol. 1 din *Capitalul*, că cercetătorul, ca să ofere o imagine cât de cât cuprinzătoare a realității, a vieții : „Trebuie să-și însușească materialul în detaliu, să analizeze diferitele ei forme de dezvoltare și să descopere legătura lor internă. Abia după ce această muncă a fost terminată, procesul real poate fi înfățișat în mod corespunzător”⁶. „Fără analiză nu se poate sintetiza” — spune în *Anti-Dühring* Friedrich Engels⁷. Pentru V. I. Lenin — încă de la începutul activității sale — era clar că analiza științifică însemna în primul rând analiza faptelor⁸. Ideea leninistă că „un marxist trebuie să țină seama de viața vie, de faptele precise ale realității . . .”⁹ este o idee dominantă a întregii sale opere. Pe cunoaș-

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 23, p. 270.

² *Ibidem*, vol. 14, p. 320.

³ K. Marx, *Capitalul*, p. 48. Vezi și V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 173 : „Concepțiile omului sînt subiective în abstracția lor în separația lor dar sînt obiective în totalitate, în proces, în rezumat, în tendința, în izvorul lor”.

⁴ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 22, p. 351.

⁵ *Ibidem*, vol. 14, p. 134.

⁶ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 48.

⁷ Fr. Engels, *Anti-Dühring*, p. 52. Vezi și p. 140 satirizarea lui Dühring care „poate neglija toate faptele precise socotindu-le micrologice, egale cu zero și în loc să demonstreze, nu are decât să debiteze fraze generale . . .”.

⁸ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, p. 135—136 : „Și domnul Mihailovschi fi aduce lui Marx învinuirea de a fi început cu începutul iar nu cu sfîrșitul, cu analiza faptelor iar nu cu concluziile finale . . .”.

⁹ *Ibidem*, vol. 24, p. 27.

terea și analiza faptelor se bazează ceea ce numește V. I. Lenin „punctul de vedere istoric și concret” sau „problema istorică concretă”¹. Numai „materialul de fapte scoate la iveală în mod nemijlocit, direct, situația social-economică a maselor populare”². Altfel orice prezentare a oricărei realități istorice este falsă, inexactă, din punctul de vedere al faptelor³. Numai faptele pot fi opuse „iluziilor” sau a tot felul de mistificări⁴. Indicațiile metodologice — privitoare la necesitatea cunoașterii faptelor își au obârșia în principiul leninist după care cercetătorul marxist nu-și propune să cunoască altceva decât realitatea și numai realitatea. „Subliniem cuvintele «realitate economică» — spune V. I. Lenin — deoarece noi nu punem decât problema a ceea ce există în realitate și de ce această realitate este tocmai așa și nu altfel”⁵.

V. I. Lenin stabilește criteriile de valoare ale faptelor istorice (sociale, economice, politice etc.) — corespunzător cărora acestea devin elemente constitutive ale sintezelor de ansamblu. O primă necesitate este aceea ca faptele să fie înfățișate sub forma unor *date obiective*, nemijlocite, ale realității. Numai datele obiective corespund întocmai *condițiilor obiective* și fac posibilă *analiza obiectivă* a situației social-economice și în primul rând a raporturilor de producție⁶. Cu ajutorul datelor obiective, prin analiza obiectivă, V. I. Lenin a arătat, că Marx a dovedit necesitatea transformării orînduirii capitaliste într-o orînduire socialistă⁷. Datele obiective trebuie să fie *noi așa cum cere* V. I. Lenin pentru cunoașterea precisă de pildă, a substratului economic al programului și luptelor politice⁸. Ele trebuie să fie totodată *exacte* mai ales atunci cînd trebuie cunoscută bine o situație politică pentru orientarea mișcării revoluționare, ca de pildă în cazul alegerilor pentru duma⁹. Datele obiective trebuie să fie *incontestabile*, verificate și să nu admită „două interpretări”¹⁰. În același timp, datele obiective trebuie să fie *omogene* deoarece utilizarea lor stă mai ales în posibilitatea de a fi *comparabile*, altfel neexistînd o bază pentru concluzii sigure și clare¹¹. Acestea sînt numai cîteva din condițiile formulate de V. I. Lenin pentru ca faptele materiale să poată contribui la alcătuirea unei imagini fidele a realității istorice concrete. În legătură cu acestea V. I. Lenin — stăruind mai ales asupra statisticilor (care pot fi considerate de asemenea izvoare istorice) — referindu-se la gospodăria economică concretă arată „*nu există și nu pot exista niciodată date generale*”¹², prin date generale înțelegîndu-se într-o

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 23, p. 269; vol. 10, p. 460.

² *Ibidem*, vol. 1, p. 271.

³ *Ibidem*, p. 486.

⁴ *Ibidem*, vol. 2, p. 394; p. 395—396.

⁵ *Ibidem*, p. 348.

⁶ *Ibidem*, vol. 16, p. 379, 374; vol. I, p. 156.

⁷ *Ibidem*, vol. 1, p. 149.

⁸ *Ibidem*, vol. 13, p. 213.

⁹ *Ibidem*, vol. 12, p. 56; vol. 20, p. 335.

¹⁰ *Ibidem*, p. 385, 51.

¹¹ *Ibidem*, vol. 4, p. 18, 17, 30; vol. 20, p. 205.

¹² *Ibidem*, vol. 3, p. 593.

singură formulare succintă lipsa de corespondență la toate criteriile de valoare formulate mai sus.

Indicațiile metodologice ale lui V. I. Lenin leagă problema faptelor istorice, materiale de forma sub care se prezintă acestea ca izvoare de informație. Faptele nu se înfățișează autonom ci încorporate în documente. Acestea trebuie să fie cunoscute și înțelese, considerate ca „depoziții ale unor martori” și apreciate „în ce măsură sînt ele demne de crezare”¹. V. I. Lenin dădea o înaltă prețuire celor care studiază istoria „pe bază de documente”. Iată ce spune el în legătură cu istoria luptelor interne de partid din primul deceniu al veacului nostru : „Și iată că acum aruncînd o privire generală asupra istoricului luptei dinainte de sciziune, oricine, (fîrește dintre cei care studiază pe bază de documente istoria partidului lor ...) oricine poate vedea limpede caracterul general al luptei”². Din această cauză V. I. Lenin a dat o atît de mare importanță luptei sale pentru o înfățișare adevărată, reală, a controverselor din partid, bazat pe documentele de partid, pe procesele verbale ale congreselor, conferințelor etc.³. Și mai tîrziu ca președinte al Consiliului comisariilor poporului n-a neglijat această problemă⁴. De aceea V. I. Lenin considera ca o datorie de prim ordin a clasei muncitoare și a mișcării revoluționare de a strînge material documentar cît mai bogat pentru cunoașterea cît mai completă a diferitelor aspecte ale realității istorice. Înflăcărata chemare adresată muncitorilor — în timpul luptelor revoluționare din 1905 este ilustrativă în acest sens⁵. În aceeași ordine de idei în legătură cu necesitatea cunoașterii precise a situației din mișcarea revoluționară, V. I. Lenin spune : „Fără oarecare eforturi personale nu vei găsi adevăr în nici o problemă serioasă și cine se teme de asemenea eforturi se privează singur de posibilitatea de a găsi adevărul. De aceea ne adresăm numai muncitorilor care nu se tem de aceste eforturi care s-au decis să se lămurească și *singuri* și să se străduiască să găsească fapte, documente ...”⁶. În 1907 V. I. Lenin pune chiar în discuție pe un plan mai larg necesitatea în general, a strîngerii materialului documentar⁷. În același sens trebuie înțeleasă și străduința deosebit de activă a lui V. I. Lenin de a organiza strîngerea materialului faptic — referitor mai ales la problemele mișcării revoluționare — fie prin intermediul broșurilor syndicale în care să fie „grupat sistematic materialul legal și ilegal privind condițiile de muncă într-o branșă sau alta”...⁸ fie prin intermediul ziarelor care trebuie să

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 19, p. 135.

² *Ibidem*, vol. 9, p. 141.

³ *Ibidem*, vol. 8, p. 234; vol. 7, p. 405, 430.

⁴ V. I. Lenin, *Despre cultură și artă*, p. 556. Vezi critica severă adresată Editurii de stat între altele pentru o culegere de materiale în care documentele propriu-zise n-au fost separate de celelalte materiale.

⁵ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 5, p. 18 : „Tovarăși ! Căutați să strîngeți numele tuturor celor omorîți și răniți în ziua de 7 mai. Toți muncitorii din Capitală să le vînezeze memoria și să se pregătească pentru noi lupte hotărîtoare împotriva guvernului polițienesc pentru libertatea poporului !”.

⁶ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 19, p. 135; vol. 20, p. 383.

⁷ *Ibidem*, vol. 12, p. 49.

⁸ *Ibidem*, vol. 5, p. 471.

aibă rubrici al căror centru de greutate „il constituie aici faptele proaspete, impresiile proaspete, materialele speciale ... și nici decum raționamentele sau aprecierile ...”¹.

În acest fel indicațiile metodologice ale lui V. I. Lenin subliniază importanța faptelor materiale, noi, exacte, incontestabile, uniforme, omogene, comparabile pentru ansamblul procesului de cunoaștere a istoriei. V. I. Lenin sublinia în acest fel însemnătatea — ca să folosim limbajul criticii izvoarelor istorice — desprinderii din document a faptului individual ca *dat ultim* al existenței independentă de conștiință. Faptele individuale nu sînt însă autonome; fiecare în parte nu dă sens realității istorice ci e doar un mijloc de cunoaștere a acesteia; cunoașterea „în general” neștiințifică e înlocuită astfel de cunoașterea bazată pe analiza științifică a faptelor. Problema principală în acest stadiu al chestiunii este deci modul cum se pot strînge faptele la un loc pentru înțelegerea pătrunzătoare și autentică a realității istorice. Problema e formulată lapidar de V. I. Lenin: „Dar cum să adunăm faptele, cum să stabilim conexiunea și interdependența lor”². Dezvoltînd ideile lui K. Marx privitoare la faptele ca „momente diferite ale evoluției” ca „o serie a diferitelor stări”³, V. I. Lenin a elaborat noi indicații metodologice în ce privește valorificarea faptelor individuale rezultate din analiză.

★

Indicația metodologică a lui V. I. Lenin — în această privință este cea a *totalității*, a *întregului*. Pentru V. I. Lenin cunoașterea științifică a fenomenelor istorice nu e destul să se așeze pe fapte ci pe *toate faptele în întregimea lor* pe *ansamblul* tuturor faptelor; această idee leninistă a totalității — în materie de fapte degajate din izvoare — este cantitativă și calitativă. Marele conducător al clasei muncitoare o formulează în *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, ca o regulă de bază a informației științifice în domeniul istoriei: „Pentru a înfățișa această situație obiectivă, trebuie luate nu pilde și nu date răzlețe (căci dată fiind enorma complexitate a fenomenelor vieții sociale poți găsi întotdeauna oricîte pilde sau date răzlețe pentru confirmarea oricărei teze) ci neapărat *totalitatea* datelor privitoare la *bazele* vieții economice a *tuturor* statelor beligerante și a *întregii* lumi”⁴. Relese limpede din această formulare indicația metodologică a lui V. I. Lenin despre informația totală cantitativă (toate datele) dar și calitativă (mai ales cele referitoare la bazele vieții economice, la totalitatea tendințelor).

Idea leninistă a necesității totalului de fapte și date în ce privește cunoașterea istorică izvorăște din concepția materialist-dialectică despre lume care nu poate fi înțeleasă decît ca tot și ansamblu. În „Caiete filozofice” V. I. Lenin arată clar că: „Existența individuală (obiectul, fenomenul etc.) este (numai) *o latură*” a adevărului că acesta are nevoie și de

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 8, p. 31.

² *Ibidem*, vol. 23, p. 270.

³ Karl Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 48.

⁴ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 22, p. 186.

alte laturi ale realității, care „par numai de sine stătătoare și izolate (existente aparte pentru ele însele), ceea ce îl îndreptățește să concludă în legătură cu faptele individuale: „Numai în ansamblul lor ... și în raportul lor ... se realizează adevărul”¹. Această idee stă în centrul procesului de cunoaștere istorică „Marxismul — spune V. I. Lenin — a arătat drumul cercetării multilaterale, atotcuprinzătoare a procesului nașterii, dezvoltării și decăderii formațiilor social-economice îmbrățișind *totalitatea* tendințelor contradictorii reducându-le pe acestea la condițiile de existență și de producție precis determinabile ale diferitelor clase ale societății”². Fiecare fenomen trebuie să fie cunoscut în legătura strinsă indisolubilă a tuturor laturilor sale dar așa cum spune V. I. Lenin istoria face să apară mereu laturi noi ca un proces universal al mișcării, unitar și guvernat de legi necesare³. Pentru istorici, în ce privește aceste indicații metodologice ale lui V. I. Lenin, este deosebit de importantă aplicarea concepției marxiste despre procesul istoric ca un tot unitar la „noțiunea formației economice a societății ca totalitate a raporturilor respective de producție, stabilind că dezvoltarea acestor formații constituie un proces istorico-natural”⁴. Cunoașterea unui astfel de proces nu e deci posibilă decât cu ajutorul unui *tot* de fapte și de informații, de date, exhaustivă ca atare.

V. I. Lenin a subliniat în consecință în numeroase locuri în opera sa că munca de cercetare științifică trebuie să ajungă la înțelegerea faptelor numai privindu-le în ansamblul viu din care fac parte. „Faptele dacă le luăm în ansamblul lor — spune V. I. Lenin — în *conexiunea* lor sînt nu numai „îndărătnice” dar și absolut concludente. Faptele dacă sînt luate în afara ansamblului, în afara conexiunii, dacă sînt fragmentare și arbitrarie sînt tocmai numai o jucărie sau chiar și ceva mai rău”⁵. Referindu-se în „*Noi schimbări economice în viața țărănimii*” la problemele gospodăriei țărănești, V. I. Lenin arăta că aceasta trebuie studiată în întregime ea pe toate laturile ei, că a descrie o anumită latură fără a atinge celelalte laturi înseamnă a detașa „în mod artificial o anumită problemă, pierzîndu-se astfel integritatea imaginii”⁶. Vorbind mai tîrziu despre anumite aspecte ale problemei naționale, V. I. Lenin arăta că pentru cunoașterea acesteia, e necesar „a analiza, într-adevăr *întreg* ansamblul datelor asupra mișcărilor naționale, trebuie luată *întreaga* populație a globului”⁷. În discuțiile privitoare la problemele agriculturii el a arătat că valoarea incontestabilă a concluziilor sale consistă în faptul că ele „rezultă din totalitatea datelor cu privire la evoluția gospodăriei moșierești și a celei țărănești din Rusia”⁸. Indicațiile metodologice privitoare la tăria argumentelor, bazate pe toate datele luate pe perioade întregi,

¹ V. I. Lenin, *Calea filozofice*, p. 162. Aceeași idee este definită și astfel: „Totalitatea, ansamblul, momentele realității, care în desfășurarea ei se dovedește a fi necesitate” (p. 127).

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, p. 43.

³ *Ibidem*, p. 40—41.

⁴ *Ibidem*, vol. 1, p. 132.

⁵ *Ibidem*, vol. 23, p. 270.

⁶ *Ibidem*, vol. 1, p. 4.

⁷ *Ibidem*, vol. 23, p. 271.

⁸ *Ibidem*, vol. 15, p. 133.

în întregimea lor, peste tot și pretutindeni, fără omisiuni — abundă în opera lui V. I. Lenin¹.

În lupta sa intransigentă împotriva oportuniștilor din partid, V. I. Lenin s-a ridicat cu deosebită vchemență împotriva încercărilor de a falsifica adevărul în ce privește istoria internă de partid. Întemeindu-se pe documentele nemijlocite ale vieții interne de partid, pe procesele verbale ale conferințelor, congreselor etc. V. I. Lenin a izbutit în toate cazurile să restabilească adevărul în legătură cu raportul real de forțe între marxști și oportuniști. Un model de cercetare științifică întreprinsă de V. I. Lenin este aceea bazată pe procesele verbale ale diferitelor votări în marile probleme ideologice și organizatorice în legătură cu care spune: „Și dacă vom lua în considerație *toate* votările nominale și toate votările nenominale în care s-au atins chestiuni de oarecare importanță (juducînd, de pildă, după amploarea și pasiunea dezbatelor), atunci vom căpăta o imagine a luptei interne din partidul nostru, imaginea cea mai obiectivă pe care putem să o obținem pe baza materialului existent”². Aceasta este metoda preconizată de V. I. Lenin mai tîrziu — și în cercetarea stărilor de spirit politice din capitala Rusiei pe baza analizei voturilor din toate circumscripțiile electorale³. Din această cauză V. I. Lenin a condamnat ca o cercetare neștiințifică bazată pe o metodă inconsistentă „luarea unor fapte răzlețe, jocul de-a exemplele” care nu pot duce la nici o concluzie statornică și numai la rezultate negative izvorite din neputința firească de a găsi un sens în fapte pe care V. I. Lenin le califică ca „pur întîmplătoare”⁴.

V. I. Lenin s-a ridicat adeseori împotriva *subiectivismului*, care prin felul său de folosire trunchiată a surselor de informație urmărește falsificarea și denaturarea adevărului istoric. Referindu-se la „metoda” subiectivistă a narodnicilor, V. I. Lenin arăta că aceștia „fideli metodei subiectiviste în sociologie ei vor „să ia” ceea ce e bun și de ici și de colo, dar în realitate această dorință copilărească nu duce, bineînțeles, decît la visuri reacționare care ignorează realitatea...” la neputința de a înțelege cît de cît ceea ce e nou și revoluționar în dezvoltarea societății contemporane⁵. Condamnînd mai tîrziu în împrejurările începutului primului război mondial atitudinea lui Plehanov față de imperialism și în general a menșevicilor față de războiul imperialist, V. I. Lenin a arătat cît de fragilă e metoda lor subiectivistă, eclectică, de analiză a faptelor, subliniind încă o dată ca regulă de bază a analizei științifice: „Ca aceasta să fie într-adevăr o temelie, trebuie să luăm nu fapte răzlețe ci *întreg* ansamblul faptelor referitoare la problema analizată, *fără nici o excepție*, căci altminteri se va naște în mod inevitabil bănuiala și o bănuială cu totul legitimă că faptele au fost alese sau triate arbitrar că în locul conexiunii și interdependenței obiective a fenomenelor istorice în ansamblul lor este servită o cîrpăceală „subiectivă” al cărei scop este de a justifica, poate

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 19, p. 426; vol. 20, p. 349; vol. 16, p. 442; vol. 4, p. 29.

² *Ibidem*, vol. 7, p. 319.

³ *Ibidem*, vol. 12, p. 35–36.

⁴ *Ibidem*, vol. 23, p. 270; vol. 4, p. 17; vol. 3, p. 453.

⁵ *Ibidem*, vol. 1, p. 236.

o treabă murdară”¹. Chiar din primele sale lucrări V. I. Lenin și-a motivat adeseori demonstrațiile de pe pozițiile antisubiectiviste ale conformității cu realitatea argumentate pe baza totalului de date și de fapte². Un capitol important în acest sens al luptei ideologice a lui V. I. Lenin este lupta împotriva subiectivismului lui Plehanov și Troțchi care falsificau cu bună știință „tocmai datele *actuale* și tocmai datele *obiective*” privitoare la starea de spirit politică a majorității muncitorimii ruse, printr-o trunchiere arbitrară, subiectivă a datelor³. „Unele din principalele lipsuri dacă nu chiar lipsa principală, (sau crimă împotriva clasei muncitoare) atît a narodnicilor și lichidatorilor cît și a diferitelor grupușoare de intelectuali — „viperiști”, „troțchiști”, — este *subiectivismul* lor. Dorințele lor, „părerile” lor, aprecierile lor, „obiectivele” lor, ei le dau la fiecare pas drept voință a muncitorilor drept nevoile mișcării muncitorești”⁴.

★

Aceste cîteva aspecte ale metodologiei leniniste despre totalitatea informației științifice arată cît de strîns legate sînt indicațiile metodologice de principiile de bază ale materialismului istoric. V. I. Lenin în toate lucrările sale a privit procesul istoric ca o totalitate de momente care trebuie întîi cunoscute fiecare în parte și apoi în ansamblul lor. Problema aceasta e cu atît mai importantă cu cît V. I. Lenin a atras atenția de repetate ori asupra faptului că în ce privește fondul fenomenelor istorice, esența lor — raporturile de producție, nu poate fi cunoscut decît prin analiza științifică a totalității faptelor deoarece istoria „apare *inconștient oamenilor* ca rezultat al acțiunilor lor...”⁵. V. I. Lenin a stabilit în acest sens o regulă de bază în cercetarea științifică a oricăror fenomene istorice pe care o enunță astfel: „Analiza raporturilor social-materiale (adică a acestora care se formează fără a trece prin conștiința oamenilor făcînd schimb de produse între ei, oamenii intră în raporturile de producție fără a fi măcar conștienți de faptul că e vorba în aceste cazuri de raporturi sociale de producție) a făcut imediat posibilă constatarea elementului de repetare și de regularitate și generalizarea stărilor de lucruri din diferite țări, în cadrul unei singure noțiuni fundamentale, aceea a formației sociale. Numai această generalizare are posibilitatea de a trece de la descrierea fenomenelor sociale (și aprecierea lor din punct de vedere ideal) la analiza lor științifică, analiză care scoate

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 23, p. 270; vol. 20, p. 95: „Din punctul de vedere al marxismului care exprimă în această problemă într-un mod deosebit de concludent cerințele științei contemporane în general, nu poate stîrni decît un zîmbet valoarea „științifică” a unor procedee, cînd prin aprecierea istorică concretă a războiului se înțelege smulgerea din „documente” diplomatice, din evenimentele politice ale zilei etc. a unor fapte mărunte, răzlețe, plăcute sau convenabile claselor dominante ale țării”.

² *Ibidem*, vol. 1, p. 103—104.

³ *Ibidem*, vol. 20, p. 485—486: „Amuzant subiectivism!! Amuzantă teamă de date obiective!”.

⁴ *Ibidem*, p. 383, 387, 485, 486: „Subiectivismul de care dau dovadă Plehanov și Troțchi, privind astfel lucrurile sare în ochi... este un fapt istoric că muncitorii înaintați din Rusia au participat de fiecare dată la această luptă și că au fost de partea „iskriștilor” împotriva „economistilor”, de partea bolșevicilor împotriva menșevicilor... în sfîrșit de partea „pravdismului” împotriva lichidatorismului”.

⁵ V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 212.

în evidență de exemplu, elementele care deosebesc o țară capitalistă de altă țară capitalistă și care cercetează elementele comune tuturor acestor țări”¹. Înregistrarea repetărilor, a deosebirilor și apropiierilor deci generalizarea ca atare, nu sînt posibile decît prin cunoașterea totalității faptelor și trăsăturilor. Numai în acest fel „copia aproximativ fidelă” care este reflec-tarea existenței sociale în conștiința socială — poate fi cît mai apropiată de realitate². Toate acestea duc în chip firesc în ce privește procesul cunoaș-terii istorice la problema *forme* și *caracterului* totalului de fapte și de date.

În ce privește *forma* sub care trebuie să se înfățișeze totalul de fapte și date — pentru ca procesul de cunoaștere istorică să ajungă la încheieri limpezi — indicația metodologică principală a lui V. I. Lenin este aceea a „totalizării sistematice”, cu ajutorul căreia se înlătură primejdia empirismului în cercetarea istorică. Folosind fapte și date din statistici care alcătuiau, așa cum spune într-un loc „un material enorm și foarte amănun-țit”, V. I. Lenin a atras atenția că acesta nu poate fi de folos decît dacă e prezentat într-o „formă sistematică” pe „rubrici destul de clare și cuprinză-toare”³, așa cum face de pildă în „Dezvoltarea capitalismului în Rusia” unde arată — în legătură cu munca salariată — că pentru a constata gradul de dezvoltare al relațiilor capitaliste nu e destul să se vorbească de date ci acestea trebuie totalizate în ce privește numărul vînzătorilor și cumpără-torilor forței de muncă⁴. De aceea în orice fel de astfel de cazuri în care era nevoie de un răspuns categoric, mai ales în probleme social-economice — V. I. Lenin a formulat ca o indicație generală ca fiind absolut necesară „totalizarea sistematică a tuturor acestor date” — pentru a se verifica justetea argumentelor⁵. În această ordine de idei — ca o concretizare — V. I. Lenin indica necesitatea unor „tabele totalizatoare” — ca în cazul clasificării fabricilor după numărul de muncitori și după forța motrică — sau a unor „tablouri generale” ca în cazul agriculturii capitaliste moderne⁶. Aceste indicații metodologice ale lui V. I. Lenin privitoare la statistică se referă de multe ori și la probleme de istorie politică cum e cazul perioadei de început a luptei contra menșevicilor. Referindu-se la împrejurările crizei din partid din anii 1903—1904 V. I. Lenin explica metodele folosite pentru ca pe baza faptelor legate de diferitele atitudini în ce privește diversele puncte programatice să ajungă la alcătuirea unui „*tablou unic în felul lui incomparabil prin plenitudinea și prin exactitatea lui*”, al luptei interne din partid, al nuanțelor și grupurilor din sînul lui”⁷, — ca în felul acesta să fie definită cu claritate adevărata situație lăuntrică. Explicitatea acestei metode se găsește și în multe alte locuri ale operei lui V. I. Lenin. De asemenea o indicație metodologică importantă a lui V. I. Lenin în legătură cu folosirea tablourilor sistematice a totalității de fapte și date — este evitarea mediilor arbitrare „fictive” — cum le spune V. I. Lenin — rezul-

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, p. 130.

² *Ibidem*, vol. 14, p. 417.

³ *Ibidem*, vol. 1, p. 3.

⁴ *Ibidem*, vol. 3, p. 551.

⁵ *Ibidem*, vol. 1, p. 9.

⁶ *Ibidem*, vol. 18, p. 254; vol. 16, p. 427.

⁷ *Ibidem*, vol. 7, p. 318 și p. 319—320.

tate din nivelarea artificială a proporțiilor, din adunarea unor date neomogene și necomparabile ¹. Sub această formă totalurile de fapte și date pot reflecta realitatea cu o aproximație din ce în ce mai limitată.

În desfășurarea procesului de cunoaștere istorică nu este de ajuns ca faptele să fie cunoscute în obiectivitatea lor, în totalitatea lor ca această totalitate să fie înfățișată sub o formă sistematică. Cunoașterea științifică în domeniul istoriei trebuie să țină seamă în primul rînd de *caracterul* totalității faptelor și datelor acumulate. Aceasta e metoda materialistă care dă „o caracteristică exactă și bine definită a datelor, a formelor reale ale organizării economice” ². Pentru aceasta V. I. Lenin a operat în cadrul oricărui total de fapte și de date — sub forma tabelelor totalizatoare — anumite clasificări și categorisiri pe care le intitulează „metoda de grupare și de prelucrare a acestor date” ³. Clasificările lui V. I. Lenin — rezultate din propriile sale indicații metodologice sînt argumente ale marxismului creator care făcea în acest fel să capete grai acumulările imense de fapte atît în ce privește arhitectura lor lăuntrică cît și tendințele lor evolutive ⁴. Criteriile acestor clasificări sînt indisolubil legate de concepția materialistă a istoriei : raporturile de producție ca bază a societății, atenția specială acordată acelor date care ilustrează mai bine caracterul și sensul raporturilor de producție. În toate aceste clasificări V. I. Lenin ținea în primul rînd seamă de *legăturile* (și între acestea de cauzalitatea lor intrinsecă) ⁵. V. I. Lenin consideră greșită metoda care încercînd să caracterizeze fenomenele exterioare, faptele, le rupe unul de celălalt, le examinează separat și independent, metodă prin care nu se poate ajunge la nici o concluzie și nu se poate explica nimic ⁶. Totul este după V. I. Lenin legătură. Iată ce spune în această privință despre economia de schimb : „Oare economia de schimb nu este deja o *legătură* între producători, legătură stabilită de piață. Caracterul antagonist, plin de fluctuații și contradicții al acestei *legături* nu-ți dă dreptul să negi *existența* ei și noi știm că tocmai dezvoltarea contradicțiilor face să iasă la iveală cu o vigoare din ce în ce mai mare forța acestei legături. . .” ⁷. Ideea legăturilor interioare a contribuit în mare măsură la caracterul științific riguros al clasificărilor lui V. I. Lenin operate în totalurile de fapte și de date.

V. I. Lenin a arătat încă de la începutul activității sale că mulți cercetători „s-au înecat cu desăvîrșire în detaliile faptelor culese de ei „pentru că au scăpat” un element esențial : structura economică și politică” ⁸. Ideea *structurii* în înțelegerea și caracterizarea faptelor adunate e dominantă în opera lui V. I. Lenin. La ea se referă cînd discută problema omogenității sau eterogenității satului rus la sfîrșitul veacului trecut, cînd

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, p. 9, 12, 13, 20.

² *Ibidem*, p. 207.

³ *Ibidem*, vol. 2, p. 348.

⁴ *Ibidem*, p. 403, 427, 429; vol. 3, p. 82.

⁵ V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 130 : „Mișcarea raportului de cauzalitate = în fapt : Mișcarea materiei *respectiv în legătura ei lăuntrică* pînă la cutare sau cutare grad de profunzime sau amploare . . .”.

⁶ *Ibidem*, vol. 1, p. 115.

⁷ *Ibidem*, vol. 2, p. 200.

⁸ *Ibidem*, vol. 1, p. 271.

mai târziu zugrăvește „tabloul general al întregii structuri agrare din țările capitaliste” și în multe alte locuri fie că era vorba de structura economică și politică a Rusiei fie a altor țări europene¹. Pentru V. I. Lenin cunoașterea structurii social-economice și politice care înlanțuie într-un tot unic faptele adunate — însemna posibilitatea înțelegerii corecte a acestora. Astfel arată V. I. Lenin : „Dacă nu sînt totalizate în mod satisfăcător, dacă sînt grupate în mod greșit sau incomplet se poate întîmpla — și așa se întîmplă întotdeauna în prelucrarea recensămintelor contemporane — ca datele extraordinar de detaliate, extrem de prețioase privitoare la fiecare întreprindere în parte să dispară, să se piardă cu totul atunci cînd e vorba de milioanele de gospodării din întreaga țară”². De ideea leninistă a structurii e legată și ideea leninistă a *grupărilor și categoriilor social-economice* adîncirea caracterizării oricărei totalități de fapte și de date. În *Noi schimbări economice în viața țăranilor* V. I. Lenin spune : „...studierea gospodăriei țărănești (sub aspect economico-politic) este cu desăvîrșire imposibilă fără împărțirea țăranilor în grupuri „și că aceasta trebuie să fie” o împărțire sistematică a țăranilor în grupuri „clare”³. În ce privește definirea acestor grupuri și categorii V. I. Lenin arată că acestea nu sînt altceva decît „formularea științifică a condițiilor economiei și vieții populației, și nu ale „populației în general”, ci ale unor anumite grupuri de populație care ocupă un anumit loc în orînduirea respectivă a economiei sociale”⁴. Aceasta l-a dus pe V. I. Lenin la clasificarea unor compartimente ale societății în grupuri inferioare, mijlocii și superioare, cu deosebirea de categorii în cadrul fiecărui grup, cu stabilirea riguroasă a criteriilor științifice de împărțire pe grupuri social-economice⁵. Numai în acest fel după V. I. Lenin totalurile de fapte și date capătă un *caracter precis* și pot fi într-adevăr înțelese.

Această indicație metodologică leninistă înseamnă, în fapt sublinierea caracterului marxist, partinic al oricărei cercetări științifice în domeniul istoriei. O cercetare marxistă a istoriei este numai aceea, care ține seama de *caracterul* faptelor, care îl precizează și îl definește, care ține seama că faptele oglindesc realitatea istorică a unei societăți împărțite în clase antagoniste față de care faptele nu sînt indiferente. De aceea ele trebuie cîntărite critic de pe poziții de clasă. Din această cauză V. I. Lenin a considerat ca fiind una din cele mai neștiințifice tendințe metodologice *obiectivismul*, ploconirea bazată pe nepricepere în fața faptelor, incapacitatea de a le caracteriza, de a le găsi un sens. Greșit este după V. I. Lenin „să adun laolaltă date referitoare la regiuni economice diferite, cu condiții economice diferite...”⁶, greșit este să

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 4, p. 81 ; vol. 3, p. 330, 590 ; vol. 5, p. 174.

² *Ibidem*, vol. 16, p. 428.

³ *Ibidem*, vol. 1, p. 60.

⁴ *Ibidem*, vol. 2, p. 211.

⁵ *Ibidem*, vol. 1, p. 20, 35, 45, 51 ; vol. 3, p. 53, 121 ; vol. 15, p. 81, 95 ; vol. 22, p. 48—49 : „În general vorbind este incontestabil că în afară de considerentele de ordin fiscal și birocratic-administrativ există și anumite considerente științifice în favoarea necesității și justetei acestui mod de grupare”.

⁶ *Ibidem*, vol. 1, p. 4.

se dea „aceeași atenție problemelor cu caracter economic, celor cu caracter juridico-administrativ (formele de stăpînire a pămîntului) și celor cu caracter tehnic...”¹, greșită este în general punerea laolaltă a tot felul de date fără a se ține seamă de diferențierile care trebuie luate în considerație². Zdrobind astfel de manifestări obiectiviste V. I. Lenin spunea : „numai anarhiștii sau mic burghezii care nu înțeleg condițiile de dezvoltare istorică, pot spune : Tot una dacă ștreangul este feudal sau capitalist — amîndouă sînt ștreanguri ! Acest lucru înseamnă a ne măr-gini să *condamnăm* și să nu înțelegem mersul *obiectiv* al dezvoltării economice”³. V. I. Lenin sublinia în acest fel una din trăsăturile caracteristice ale obiectivismului pseudo-marxist : incapacitatea, sau lipsa de dorință, de a caracteriza faptele, de a constata ceea ce le apropie sau le desparte, de a aplica în aprecierea lor însăși tezele marxismului.

În lucrarea *Problema agrară și «criticii lui Marx»* V. I. Lenin a zugrăvit cu mult sarcasm portretul obiectivistului care crede că „un om de știință „obiectiv” trebuie să adune cu sîrguință faptele, să constate „pe de o parte” și „pe de altă parte”, să treacă (asemenea lui Wagner al lui Goethe) de la o carte la alta, de la o filă la alta fără nici o velleitate de a-și forma o concepție consecventă de a-și forma o idee generală despre întregul proces în ansamblul lui”⁴. Un astfel de obiectivist arată V. I. Lenin adună la un loc tot felul de fabrici fără să țină seama de mărimea lor, de numărul de muncitori, de forța lor motrice, fără să se îngrijească să precizeze chiar dacă sînt sau nu într-adevăr fabrici⁵. În materie de agricultură adună gospodăriile fie că sînt moșierești, fie că sînt țărănești, fie că sînt iobăgești fie că sînt semicapitaliste⁶, așa cum adună fără discernămint cele două feluri de consumație socială⁷. Obiectivistul nu consideră ca fiind esențială „deosebirea dintre important și neimportant” dintre structura economică a societății și forma politică și ideologică⁸. Cu o înțelegere genială a esenței problemei V. I. Lenin a definit prăpastia ce desparte istoricul cu adevărat materialist de pseudo istoricul obiectivist : „Obiectivistul vorbește despre necesitatea procesului istoric dat ; materialistul constată cu precizie formația social economică dată și raporturile antagoniste generate de aceasta. Obiectivistul demonstrînd necesitatea unui șir de fapte, riscă întotdeauna să se abată către poziția de apologet a acestor fapte ; materialistul dezvoltă contradicția de clasă și implicit își precizează punctul de vedere. Obiectivistul vorbește despre „tendințe istorice de nebiruit” ; materialistul vorbește despre clasa care „dirijează ordinea economică dată creînd anumite forme de opoziție din partea altor clase. În felul acesta, pe de o parte materialistul este mai consecvent decît obiectivistul ; obiectivitatea lui este mai consecventă,

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, p. 5.

² *Ibidem*, p. 34 ; vol. 16, p. 434.

³ *Ibidem*, vol. 20, p. 374.

⁴ *Ibidem*, vol. 5, p. 178.

⁵ *Ibidem*, vol. 3, p. 429, 430, 440, 458, 511 ; vol. 4, p. 5, 7, 9.

⁶ *Ibidem*, vol. 3, p. 179.

⁷ *Ibidem*, vol. 2, p. 131.

⁸ *Ibidem*, vol. 1, p. 407.

mai adîncă, el nu se mărginește să arate necesitatea unui proces, ci lămu-rește care anume formație social economică dă conținut acestui proces, care *clasă* anume determină această necesitate”¹. Această definire a caracterului pseudo-științific al obiectivismului este o indicație meto-dologică de cea mai mare valoare pentru cercetătorul marxist al istoriei.

★

O primă concluzie ce se degajă din aceste cîteva indicații meto-dol-gice ale lui V. I. Lenin, e că în problema fundamentală a *formeii* și *caracterului* informației științifice ca totalitate de fapte și date *sistema-tizată și caracterizată* — V. I. Lenin a elaborat geniala sa definire a subiec-tivismului și obiectivismului — pe care întotdeauna le caracterizează în chip specific. În felul acesta V. I. Lenin se înfățișează ca omul de știință care a contribuit cel mai mult în epoca sa — la fundamentarea științelor sociale — dezvoltînd indicațiile metodologice ale lui K. Marx și Fr. Engels — ca științe în adevăratul înțeles al cuvîntului, întemeiate pe o metodă riguroasă și analiză a faptelor. Indicațiile metodologice ale lui V. I. Lenin au transpus în această privință concepția sa despre particular și general, despre individualitatea faptelor și generalizarea lor ca atare, despre posi-bilitatea deci a oricărei științe sociale de a depăși stadiul individual al infinității de fapte spre sintezele generale. Concepția leninistă a formulat legătura indisolubilă între particular și general, cuprinderea primului în al doilea. Iată ce spune — în această ordine de idei V. I. Lenin : „Generalul nu există decît în particular, prin particular. Orice particular este (într-un fel sau altul) general. Orice general este o părțică (sau o latură sau esență) a particularului. Orice general nu înglobează decît aproximativ toate obiectele particulare. Orice particular nu intră decît incomplet în general etc. etc.”² Indicațiile metodologice ale lui V. I. Lenin în legătură cu documentarea istorică, cu folosirea materialului documentar izvorăsc, ca atare din concepția sa — genial formulată — despre particular și uni-versal, despre imposibilitatea cunoașterii generalului altfel decît prin particular (cu ajutorul faptelor degajate din izvoare deci), prin indi-cațiile metodologice rezultate din aplicarea la metodologie a concepției leniniste despre particular și general. V. I. Lenin a fundamentat încă o dată caracterul de știință al istoriei, dacă se bazează pe o cercetare cu adevărat marxistă a istoriei.

Toate aceste indicații metodologice arată calea pe care trebuie să meargă istoricul marxist în ce privește folosirea materialului faptic din izvoare ca acesta să capete viață și sens, să fie util cu adevărat pentru descrierea veridică a fenomenelor istorice. Unele greșeli — constatate în anii trecuți — în ce privește orientarea marxistă a cercetărilor istorice din țara noastră³, au arătat cît de importantă este cunoașterea și însușirea creatoare a acestor indicații metodologice ale lui V. I. Lenin pentru orientarea justă a cercetărilor noastre istorice. Folosirea neștiin-țifică a izvoarelor — subiectivistă, prin adunarea de fapte răzlețe, lipsite

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, p. 396.

² V. I. Lenin, *Cuilele filozofice*, p. 323.

³ *Studii* «Pentru aplicarea consecventă a teoriei marxist-leniniste în cercetările istorice», nr. 6/1958, p. 5—20.

de semnificație, smulse arbitrar așa cum arăta V.I. Lenin din ansamblul viu din care fac parte — obiectivistă, prin ploconirea necritică în fața materialului faptic, numai în aparență bogat și complet, dar necaracterizat marxist și partinic, duce în chip firesc la aprecieri greșite ale proceselor și evenimentelor istorice, la ignorarea caracterului lor de clasă. Idealizarea rolului jucat de clasele exploataatoare din trecut, boierimea sau burghezimea înregistrată în unele lucrări de istorie — a avut la origine faptul că nu s-a acordat de către unii cercetători o suficientă atenție unor indicații importante metodologice ale lui V.I. Lenin. Aprofundarea acestora și aplicarea lor la cercetarea istorică — este o pavază sigură împotriva denaturărilor subiectiviste sau obiectiviste ale adevărului istoric.

Din această cauză esența acestor indicații metodologice ale lui V. I. Lenin ca și a întregii sale metodologii este caracterul ei partinic, militant, combativ. Pentru V. I. Lenin orice cercetare științifică trebuie să se bazeze pe temelia unui total de fapte dar nimic nu-i era mai străin decât acumularea faptelor, fără sublinierea sensului lor prin caracterizări și clasificări întemeiate pe concepția materialistă a istoriei. Indicațiile metodologice formulate de V. I. Lenin cu privire la cercetarea fenomenelor istorice — reprezintă astfel reflectarea în problemele de metodologie a principiului de însemnătate covârșitoare a partinității în știință. Acesta e firul roșu care leagă indisolubil atât indicațiile metodologice a căror expunere a fost încercată în aceste pagini — cât și întreaga metodologie leninistă.

V. I. LENIN DESPRE PATRIE ȘI PATRIOTISM

DE

L. BÁNYAI

Pentru oamenii muncii eliberați din cătușele robiei capitaliste, ale exploatării de clasă și asupririi naționale, constructori ai unei societăți noi, patriotismul înseamnă înainte de toate dragoste față de patria socialistă, mândrie față de realizările poporului muncitor, devotament și spirit de sacrificiu în munca de construire socialistă și în apărarea libertății și independenței țării. Patriotismul socialist înseamnă cultivarea pe o scară mai înaltă, de pe pozițiile marxism-leninismului, a patrimoniului cultural național, a tradițiilor progresiste, iubirea frumuseților pământului natal, îmbogățit pe zi ce trece prin munca omului liber cu creațiile socialismului. Patriotismul socialist se îmbină totodată în mod organic cu internaționalismul proletar, cu sentimentul de prietenie frățească între oamenii muncii de diferite naționalități din patria socialistă, cu spiritul de solidaritate și de ajutor reciproc față de toate popoarele din lagărul socialist, în frunte cu poporul sovietic, față de lupta oamenilor muncii pentru eliberarea socială și națională de pretutindeni, cu atașamentul față de mișcarea impetuoasă pentru pace din lumea întreagă.

Patriotismul însă nu este un fenomen veșnic și pretutindeni identic. Patriotismul nu este un sentiment înăscut, generat de vreun „spirit național” sau „spirit de rasă”, nu este un principiu immanent și imuabil al „geniului” unui popor, cum propovăduiește ideologia idealistă burghezo-naționalistă.

Patria, patriotismul în concepția marxist-leninistă sînt fenomene social-istorice, legate de legile dezvoltării societății omenești, de etapele de dezvoltare a luptei de clasă în cadrul diferitelor formațiuni social-economice în diferite țări. În noțiunea de „patrie”, pe lângă poporul respectiv cu particularitățile sale variate, pe lângă bunurile materiale și spirituale create de el și pământul apărut și muncit de generații, sînt incluse totdeauna

și orînduirea social-economică precum și raporturile dintre diferitele clase și grupuri sociale.

Lenin nu o dată a accentuat că „patria” este „o noțiune istorică”¹. „Problema patriei” — scrie el imediat după izbucnirea primului război mondial — „...nu poate fi pusă ignorîndu-se caracterul istoric concret al actualului război”². Iar într-una din scrisorile adresate Inesei Armand, Lenin combate „raționamentele” despre „apărarea patriei”, care „păcătuiesc... prin caracterul lor abstract și prin neistorismul lor”. Cu aceeași ocazie el găsește important să sublinieze că „Întregul spirit al marxismului, întregul lui sistem cere ca fiecare teză să fie examinată (α) numai din punct de vedere istoric; (β) numai în legătură cu altele; (γ) numai în legătură cu experiența concretă a istoriei”³.

Problema patriotismului trebuie deci abordată din punct de vedere științific ca un produs istoric pe o anumită treaptă de dezvoltare a societății și sub un anumit aspect al relațiilor de clasă.

★

Întreaga dezvoltare istorică a patriotismului în decursul veacurilor, în diferite țări, — păstrînd totuși anumite caractere comune — este reflectată în cuvintele lui Lenin, că patriotismul „este un sentiment dintre cele mai adînci, statornicit de existența de secole și milenii a unor patrii diferite...”³.

În societatea bazată pe clase antagoniste, pe lîngă exploatarea internă, fiecare popor așezat în mod trainic se afla sub amenințarea de a fi copleșit de către invadatorii străini. Patriotismul, dragostea de patrie s-a format în conștiința popoarelor aflate într-o permanentă veghe de-a lungul întregii lor existențe.

Elemente de patriotism găsim în timpurile vechi la popoarele care luptau împotriva copleșirii străine. Patriotismul ia trăsături și forme mai dezvoltate sub orînduirea feudală. Istoria arată însă că într-un fel s-a reflectat acest sentiment la latifundiarul feudal, care apărau posesiile lor, privilegiile lor de clasă față de uzurpatorul extern și într-altfel la masele aservite expuse la jafuri, răpiri și masacre, din partea invadatorilor. Nu o dată marii feudali, cînd interesele de apărare ale țării au fost în contradicție cu poftele lor hrăpărețe, și-au vîndut fără șovăire patria și poporul pe cînd masele populare, cu toată soarta lor vitregă, și-au vărsat mereu sîngele pentru apărarea pămîntului natal, a bogățiilor create prin sudoarea lor. Iar cînd unii conducători de stat sau de oaste în evul mediu s-au ridicat deasupra intereselor lor înguste de castă în vederea întăririi puterii de apărare a țării și au îmbrățișat cauza maselor largi populare, nu o dată trebuiau să înfrunte conspirația dușmănoasă a privilegiaților feudali.

Totodată unul este conținutul patriotismului în perioada de formare a statelor feudale și altul în perioada de destrămare a feudalismului, care se opune cu înverșunare dezvoltării forțelor noi social-economice, generatoare ale orînduirii capitaliste.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 35, p. 227.

² *Ibidem*, vol. 21, p. 24.

³ *Ibidem*, vol. 28, p. 177.

Problema patriei și a patriotismului s-a pus cu o deosebită putere cînd burghezia a luptat împotriva fărîmîțării și îngrădirilor feudale, pentru eliberare națională, antrenînd în lupta ei masele largi țărănești doritoare de a scutura jugul iobăgiei.

În lupta împotriva modului de producție feudal, a dinastiilor absolutiste și a stăpînirii străine, pentru formarea națiunii și a statului național, burghezia și masele populare au mers pînă la un anumit moment împreună, interesele lor, „patriotismul” lor coincidînd în mare parte. Dar conținutul patriei burgheze s-a schimbat în măsura evoluției social-istorice. „Una este patria — arată Lenin — în epoca sau mai precis în momentul luptei pentru doborîrea jugului național. Altceva este ea într-un moment cînd mișcările naționale sînt de mult de domeniul trecutului”¹.

După consolidarea pozițiilor ei de clasă dominantă, burghezia se rupe din ce în ce mai mult de popor, de interesele adevărate ale patriei. Ajungînd la putere singură sau prin compromis cu moșierimea, caracterul fățarnic al demagogiei patriotarde a burgheziei iese în evidență și mai mult în conflict cu proletariatul.

Lenin constată că „burghezia trădează interesele libertății, patriei, limbii și națiunii atunci cînd în fața ei se ridică proletariatul revoluționar”².

Așa a procedat între altele burghezia reacționară franceză în 1871, cînd a cerut ajutor armat lui Bismarck, dușman înverșunat al Franței, pentru înăbușirea comunei din Paris. „Am văzut — scrie Lenin — cum într-un moment de cea mai puternică asupra și umilire a națiunii franceze, burghezia franceză s-a predat prusacilor, cum guvernul apărării naționale s-a transformat într-un guvern de trădare națională, cum burghezia asuprită a chemat în ajutorul ei soldații națiunii asupritoare pentru a reprima pe compatrioții lor proletari care au cutezat să întindă mîna spre putere”³.

Pentru a-și menține și consolida dictatura sa burghezia reacționară, sub masca glorificării rolului său „patriotic”, cultivă ca diversiune șovinismul, politica de asupra și de dezbinare națională, ațîțind oamenii muncii de diferite naționalități unii împotriva altora, pentru a-i dezorienta și a-i abate de la lupta de clasă. Scopul burgheziei este să estompeze contradicțiile de clasă din sînul națiunii dominante și să prezinte tendințele ei prădălnice drept interese ale întregii națiuni. Burghezia reacționară folosește prejudecățile naționale pentru a propaga naționalismul șovin, ura de rasă, în concurența ei cu burghezia altor țări, în tendința ei de a cotropi alte popoare.

Lenin condamnă în mod vehement denaturările istorice ale oportuniștilor din mișcarea muncitorească care punîndu-se în slujba burgheziei, au aplicat „la epoca sfîrșitului capitalismului ceea ce este just pentru epoca apariției capitalismului”⁴.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 35, p. 227.

² *Ibidem*, vol. 6, p. 434—435.

³ *Ibidem*, p. 435.

⁴ *Ibidem*, vol. 21, p. 24.

Arătînd deosebirea esențială între caracterul războaielor purtate pentru apărarea patriei în perioada de ascensiune a burgheziei și caracterul războaielor imperialiste cotropitoare, camuflate sub lozinci patriotarde, Lenin scrie în anul 1916: „Marxismul deduce recunoașterea apărării patriei în războaiele marii revoluții franceze sau în războaiele lui Garibaldi de pildă, în Europa, precum și negarea apărării patriei în războiul imperialist din 1914—1916, din analiza particularităților istorice concrete ale fiecărui război în parte, și nici decum dintr-un oarecare «principiu general» ...”¹.

Sub paravanul patriotismului în epoca imperialistă, ultimul stadiu al capitalismului, burghezia duce o politică de raliere a tuturor forțelor reacționare, întunecate ale societății, o politică sălbatecă de cucerire a teritoriilor naționale străine, de înfeudare, de subjugare colonială a țărilor înapoiate și slabe. „În secolul al XX-lea în Europa — a arătat Lenin — nu poți „apăra patria” altfel decît luptînd cu toate mijloacele revoluționare împotriva monarhiei, împotriva moșierilor și capitaliștilor din propria ta patrie, adică împotriva celor mai răi dușmani ai patriei”².

Patriotismul burghez sub dominația capitalului monopolist devine un simplu mijloc de camuflare a poftelor de expansiune a trusturilor și băncilor mari internaționale, a goanei lor după profit. În legătură cu acest proces istoric Lenin arată: „Alianța generală a imperialiștilor din toate țările, care stă la baza alianței capitaliste economice, alianță firească și inevitabilă pentru apărarea capitalului care nu cunoaște patrie, a dovedit prin numeroase episoade mari și importante din istoria mondială că mai presus de interesele patriei, ale poporului, mai presus de orice, capitalul pune ocrotirea propriei alianțe a capitaliștilor din toate țările împotriva oamenilor muncii”³.

Cu o putere de previziune genială și cu o vigilență revoluționară neabătută urmărește Lenin evenimentele internaționale din preajma primului război mondial, dezvăluind neobosit jocul murdar al cercurilor imperialiste războinice cu sentimentul patriotic al maselor. La 11 aprilie 1913 el notează: „«Europa» statele care se intitulează «civilizate» sînt angajate acum într-o cursă turbată a înarmărilor. În mii de chipuri, prin mii de ziare, de la mii de catedre se face o zarvă nemaipomenită despre patriotism, cultură, patrie, pace, progres și toate acestea se fac pentru a justifica noi cheltuieli de zeci și sute de milioane de ruble pentru tot felul de mijloace de distrugere...”⁴.

Lenin denumeste această demagogie deșănțată „patriotismul tunurilor”. El demonstrează că purtătorii lozincilor false despre „apărarea culturii” se pregătesc de fapt să procedeze „cu ajutorul mijloacelor de distrugere a culturii”⁵.

Lenin aruncă lumină asupra adevăratului sens al apelurilor oficiale pentru înarmarea „națională”. „Înarmările — scrie el — sînt considerate

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 22, p. 143—144, note.

² *Ibidem*, vol. 21, p. 90.

³ *Ibidem*, vol. 27, p. 349.

⁴ *Ibidem*, vol. 19, p. 33.

⁵ *Ibidem*, p. 34.

drept o operă națională, patriotică; se presupune că toată lumea păstrează cu strictețe secretul. Dar șantierele navale, fabricile și uzinele de tunuri, de dinamită și de puști, sînt întreprinderi internaționale, în care capitaliștii din diferite țări se înțeleg de minune între ei pentru a trage pe sfoară și pentru a jupui «publicul» din diferite țări...»¹.

După izbucnirea conflictului armat între cele două tabere imperia-
liste, Antanta și Puterile centrale, Lenin nu încetează să combată și să demaște cu tărie aberațiile cercurilor guvernante precum și ale liderilor oportuniști din sînul mișcării muncitorești, alunecați pe panta justificării naționaliste a jafului singeros imperialist.

Arătînd caracterul nejust, caracterul prădălnic și anexionist al războiului din ambele părți, Lenin, imediat după începerea operațiilor militare, în septembrie 1914 scrie: „Ambele grupuri de țări beligerante nu rămîn cîtuși de puțin în urmă unul față de celălalt în ceea ce privește jafurile, bestialitățile și cruzimile nesfîrșite ale războiului, dar pentru a înșela proletariatul... burghezia fiecărei țări se străduiește să preamă-rească prin fraze mincinoase pe tema patriotismului, importanța „pro-priului” război național, asigurînd că ea nu urmărește înfrîngerea adver-sarului pentru a prăda și a acapara teritorii, ci pentru „a elibera” toate celelalte popoare, în afară doar de al ei propriu”².

Trădătorii mișcării muncitorești internaționale, trecuți în tabăra imperialistă și care acuză pe bolșevici ca „antipatrioți” vor să dovedească în fel și chip — arată Lenin — „cum că internaționalismul constă tocmai în aceea ca muncitorii dintr-o țară să tragă în cei din altă țară în numele apărării patriei”³.

Sarcina internaționalistă a muncitorilor conștienți — după Lenin — este ca la încercările burgheziei de a-i scinda și a-i dezbinda să răspundă „cu încercări mereu noi și repetate de a stabili unitatea muncitorilor apar-ținînd diferitelor națiuni în lupta pentru răsturnarea dominației bur-gheziei tuturor națiunilor”⁴.

Totodată Lenin a subliniat că în vederea succesului propriiei lupte de eliberare socială, proletariatul din metropolă trebuie să sprijine mișcarea de eliberare națională a popoarelor asuprite împotriva imperialismului, făcînd totul pentru crearea unui front unic al mișcării de eliberare socială și națională din colonii și metropolă.

Rolul conducător al proletariatului în revoluția burghezo-democratică, în epoca imperialismului, nu înseamnă însă că burghezia nu mai poate avea o poziție patriotică progresistă în mișcarea de eliberare națională și na-
țional-colonială. Acest patriotism se mai manifestă prin participarea burgheziei naționale în țările coloniale și dependente împotriva politicii de cîmpire a puterilor imperialiste. Lupta anticolonialistă chiar dacă este condusă de partide burghezo-naționaliste, în torentul general antiimpe-
rialist, se contopește în mod obiectiv cu lupta de clasă a proletariatului.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, p. 89—90.

² *Ibidem*, vol. 21, p. 14—15.

³ *Ibidem*, p. 24.

⁴ *Ibidem*, p. 25.

În același timp cercurile cele mai reacționare ale burgheziei din țările coloniale și dependente, copărtase la jaful capitalului monopolist internațional, caută să înăbușe în popor sentimentul înălțător al patriotismului, răspîndind idei cosmopolite, de ploconire slugarnică față de „civilizația” cotropitorilor imperialiști, o atitudine de indiferență față de cultura națională proprie, o renunțare la lupta pentru suveranitatea națională.

★

Proletariatul este conștient de faptul că numai în urma răsturnării jugului exploatareii capitaliste poate să-și făurească o adevărată patrie. Formula lui Marx și Engels din *Manifestul Partidului Comunist*, că „muncitorii n-au patrie” înseamnă că în cadrul orînduirii capitaliste clasei muncitoare i se răpește patria. Proletariatul, — spune mai departe *Manifestul* — trebuie el însuși „să se ridice la rangul de clasă națională, să se constituie el însuși ca națiune”¹.

Lenin dezvoltînd ideile lui Marx și Engels în acest domeniu precizează : „Proletariatul nu poate fi indiferent și nepăsător față de condițiile politice, sociale și culturale în care se desfășoară lupta lui și, prin urmare, nu-i poate fi indiferentă nici soarta țării lui”. Dar — adaugă el — „soarta țării lui îl interesează numai în măsura în care aceasta afectează lupta de clasă și nu în virtutea unui oarecare patriotism burghez...”².

Lenin arată că nu există patrie burgheză „în general”. Pe lângă distincția ce face Lenin între patria burgheziei ascendente și a celei dominante, reacționare, el arată că clasei muncitoare nu-i este tot una dacă își duce lupta sa de clasă în cadrul unei țări subjugate de o altă națiune sau în cadrul unui stat independent, cum nu-i este tot una nici faptul dacă în țara sa există un regim democrat burghez, sau un regim semi-feudal. V. I. Lenin protestează împotriva afirmației că „proletariatului îi este indiferent în ce patrie trăiește ; într-o Germanie monarhistă, într-o Franță republicană sau într-o Turcie despotică”³.

În concepția lui Lenin condițiile luptei pentru socialism depind în mare măsură de libertatea națională și de drepturile democratice existente : „Patria, adică mediul politic, cultural și social dat — spune V. I. Lenin — constituie cel mai puternic factor al luptei de clasă a proletariatului”⁴.

După Vladimir Ilici Lenin lupta revoluționară a proletariatului împotriva robiei capitaliste, împotriva statului reacționar burghez, apărător al intereselor exploatareii este cu adevărat o luptă patriotică. Iubirea patriei pentru proletariat înseamnă nu numai lupta pentru eliberarea națională sau apărarea patriei de o înrobire străină, ci și transformarea ei democratică și socialistă.

Patriotismul proletariatului nu înseamnă nicidecum vreo concesiune făcută naționalismului burghez, după cum internaționalismul proletar nu înseamnă o atitudine negativă, nihilistă față de patrie.

¹ K. Marx-F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, E.S.P.L.P., 1958, p. 56.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 15, 1957, p. 185.

³ *Ibidem*, p. 184—185.

⁴ *Ibidem*, p. 185.

V. I. Lenin nu neglijează nici faptul că pe lângă antagonismul de clasă înăuntrul națiunii burgheze, există și o comunitate națională de limbă, de viață economică, de structură psihică și de cultură. „Cultura internațională nu este anațională” — spune Lenin între altele¹.

Ostilitatea proletariatului față de orînduirea burgheză, nu înseamnă nicidecum ostilitate față de națiune. Proletariatul luptă pentru a se situa în fruntea forțelor progresiste ale națiunii, pentru a uni majoritatea națiunii împotriva claselor exploataatoare — burghesia și moșierimea — condamnate de istorie.

Lenin arată că bolșevicii velico-ruși, adepți intransigenți ai luptei de clasă a proletariatului, sînt continuatorii adevărați ai mărețelor tradiții naționale progresiste și revoluționare ale poporului rus.

„Ne este oare străin nouă, proletarilor conștiinți velicoruși, sentimentul mîndriei naționale?” pune întrebarea V. I. Lenin și răspunde răspicat: „Desigur că nu! Ne iubim limba și patria, activăm mai mult decît oricine pentru a ridica masele ei muncitoare (adică 9/10 din populația ei) la o viață conștientă de democrați, și socialiști. Este cel mai dureros lucru pentru noi să vedem și să simțim la ce violențe, asupra și batjocuri este supusă minunata noastră patrie de către călăii țarului, de către nobilime și capitaliști. Sîntem mîndri de faptul că aceste violențe au stîrnit o împotrivire în mediul nostru...”.

Iată sinteza adevărată a patrioții mului înaintat și a conștiinței de clasă a proletariatului: „Sîntem pătrunși de sentimentul mîndriei naționale, căci națiunea velicorusă a creat și ea o clasă revoluționară, a dovedit și ea că este capabilă să dea omenirii mari pilde de luptă pentru libertate și socialism...”².

★

În urma victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, oamenii muncii din țara Sovietelor în frunte cu proletariatul, au dobîndit prima dată în istorie adevărata lor patrie. Patriotismul lor s-a contopit în întregime cu lupta pentru o orînduire nouă, socialistă. Apărarea patriei sovietice a însemnat apărarea cuceririlor revoluționare. „Din ziua de 25 octombrie 1917 — spune Lenin — sîntem defensiști. Sîntem pentru „apărarea patriei”, dar războiul de apărare a patriei către care ne îndreptăm va fi un război pentru patria socialistă, pentru socialism ca patrie, pentru Republica Sovietică ca *detașament* al armatei mondiale a socialismului”³.

Patriotismul sovietic este un patriotism de tip nou, superior, care a apărut pe baza lichidării exploataării omului de către om și a desființării asupririi naționale a unor popoare de către altele. Patriotismul sovietic are drept bază economică nu proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, ceea ce dezbină pe oameni, ci proprietatea obștească. Patriotismul sovietic a apărut și s-a consolidat pe baza comunității tuturor popoarelor din Uniunea Sovietică în jurul marelui popor rus și a cooperării prietenești dintre muncitori, țărani și intelectuali.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, p. 8.

² *Ibidem*, vol. 21, p. 89.

³ *Ibidem*, vol. 27, p. 146.

„Niciodată nu va fi învins poporul — spune Lenin — în sinul căruia muncitorii și țăranii și-au dat seama, au simțit și au văzut, în majoritatea lor, că ei își apără propria lor *Putere Sovietică* — puterea celor ce muncesc, că ei apără cauza a cărei izbândă le va garanta lor și copiilor lor posibilitatea de a se folosi de toate binefacerile culturii, de toate creațiile muncii omenești”¹.

Sistemul de stat sovietic a creat posibilitatea de a se ține cont de toate aspectele dezvoltării economice, politice și culturale a popoarelor sovietice și de a se uni eforturile pentru victoria comună.

Pășind pe calea leninistă fiecare popor care face parte din marea familie a popoarelor sovietice pune tradițiile sale naționale progresiste în slujba intereselor vitale comune ale tuturor oamenilor muncii din patria sovietică.

Forța patriotismului sovietic constă în faptul că el este cu adevărat al întregului popor. Pe ruinele vechilor națiuni burgheze au luat naștere și s-au dezvoltat națiuni noi, socialiste, în sinul cărora nu mai există contradicții de clasă de neîmpăcat, contradicții antagoniste. Patriotismul popoarelor sovietice care s-a manifestat cu atîta vigoare în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei Sovietice, constituie astăzi una din sursele cele mai fecunde pe calea succeselor mărețe ale construirii comunismului.

În patriotismul sovietic popoarele din țările de democrație populară care construiesc socialismul văd o pildă măreață, aplicînd-o în mod creator la condițiile lor proprii, dezvoltînd totodată cele mai bune tradiții progresiste și revoluționare naționale ale lor. Lupta maselor muncitoare din lagărul socialist este legată în mod indisolubil de sprijinul reciproc economic, politic și cultural, al tuturor țărilor care construiesc împreună sistemul socialist mondial în frunte cu prima și cea mai puternică țară a socialismului — Uniunea Sovietică.

Relațiile dintre țările socialiste sînt o pildă de îmbinare armonioasă între interesele naționale și cele internaționale ale maselor muncitoare. Patriotismul popoarelor țărilor socialiste include tot mai multe elemente izvorîte din comunitatea lor solidară. Nu degeaba ideologii în slujba imperialismului propagă fel de fel de teorii false pentru dezbinarea lor.

Marxism-leninismul ne învață că lupta pentru socialism are un caracter internațional, dar calea concretă spre socialism este determinată de condițiile istorice concrete, de raportul concret dintre forțele de clasă. Formele și metodele construirii socialismului pot și trebuie să fie diferite, corespunzător condițiilor țării respective, dar legile principale ale construirii socialismului sînt aceleași în toate țările.

Comuniștii combat pe dogmaticii care neglijează particularitățile istorice naționale ale țării lor proprii. Totodată comuniștii duc o luptă hotărîtă împotriva revizionistilor care propovăduiesc egoismul național, izolaționismul. Între tendința fiecărui popor în parte de a-și dezvolta economia națională, cultura proprie, existența de stat și tendința spre o mai mare unitate a vieții economice și politice a țărilor socialiste nu există contradicție. Interesele specifice ale fiecărei țări socialiste, interesele

¹ V. I. Lenin, *Opere alese*, vol. 1, 1954, ed. a II-a, p. VII.

generale ale comunității socialiste, precum și interesele mișcării de eliberare socială și națională din lumea întreagă se condiționează reciproc.

În raportul prezentat la Congresul al XXI-lea extraordinar al P.C.U.S., tovarășul Hrușciov a subliniat cu tărie: „Succesul cauzei naționale a clasei muncitoare nu poate fi conceput fără solidaritatea internațională a tuturor detașamentelor sale”¹.

Într-ajutorarea frățască dintre țările socialiste și îndeosebi ajutorul internaționalist acordat celorlalte țări socialiste de cel mai înaintat și mai puternic dintre statele socialiste, U.R.S.S., a făcut posibil ca țările socialiste să cunoască un avânt economic general. Cu drept cuvânt a accentuat tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej în expunerea sa despre lucrările celui de-al XXI-lea Congres extraordinar al P.C.U.S. că „unitatea lagărului socialist este principala cheazășie a independenței naționale și a dezvoltării rapide a fiecăreia dintre țările socialiste”².

★

Partidul marxist-leninist al clasei noastre muncitoare, de la înființarea sa a fost un exponent fidel al concepției leniniste despre patriotism și internaționalism, ridicînd la un nivel mai înalt tradițiile patriotice multiseculare ale poporului nostru. Partidul Comunist din România, în fruntea maselor muncitoare, a luptat consecvent împotriva politicii anti-populare și de trădare națională a burgheziei și moșierimii, pentru independența și suveranitatea națională, pentru libertăți democratice, pentru promovarea culturii progresiste naționale, pentru frăție și egalitate de drepturi între poporul român și naționalitățile conlocuitoare, pentru o politică externă de prietenie cu Uniunea Sovietică.

Astfel congresul al II-lea al Partidului Comunist din România în octombrie 1922 constată în rezoluția sa generală:

„Burghezia, legată prin cătușele proprietății, nu poate duce lupta împotriva cotozirii și reducerii țării la rangul de colonie. Astfel, burghezia devine trădătoare chiar a rolului ei istoric de creatoare a statelor naționale, independente, devine incapabilă de a păstra neatîrnarea întregului popor. Numai proletariatul, moștenitor al sarcinilor istorice ale burgheziei și continuator al transformărilor sociale, va putea, în alianță cu proletariatul internațional, prin înfăptuirea revoluției sociale, să elibereze popoarele ... de sub orice asuprire...”³.

În lupta împotriva amenințării fascismului, C.C. al Partidului Comunist din România în scrisoarea sa în legătură cu problema frontului popular antifascist (ianuarie 1936) spune: „Poporul român își va mobiliza toate slăvitele sale tradiții de luptă pentru independență și libertate și în frunte cu proletariatul său va sări la arme pentru a respinge pe cotozirii imperialiști... Forțele poporului vor lovi fără milă pe acei trădători de neam care s-au făcut uneltele dușmanilor națiunii. Aceste unelte, fasciștii

¹ N. S. Hrușciov, *Cu privire la cifrele de control al dezvoltării economiei naționale a U.R.S.S. pe anii 1959—1965*, Ed. politică, 1959, p. 118—119.

² Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări* (1955—1959), Ed. politică, 1959, p. 726.

³ *Documente din istoria Partidului Comunist din România*, vol. I, (1917—1922). E.P.L.P., 1953, p. 399.

români, trădează interesele națiunii pentru a salva interesele grupului de mari bancheri și moșieri din fondurile cărora sînt întreținuți. Prin acțiunea lor șovină ei slăbesc solidaritatea luptei comune a poporului român și a celorlalte naționalități din România contra dușmanului comun : imperialismul fascist și fascismul din România”¹.

În ianuarie 1938, C.C. al P.C.R. își încheie manifestul său care demască politica antinațională a guvernului dictaturii fasciste regale, prin următoarele cuvinte : „Ne chiamă la luptă dragostea de această țară, pe care nu vrem s-o vedem sfîșiată și cotropită, dragostea de acest popor, pe care nu-l vrem îngenunchiat și robit...”².

Sînt nenumărate documente care dovedesc că Partidul Comunist din România s-a călăuzit încontinuu după învățătura lui Lenin despre patriotismul clasei muncitoare. Zeci de mii de comuniști au suferit persecuțiile și schingiuirile cele mai crunte, mii de comuniști și-au dat viața pentru eliberarea socială și națională a poporului, a patriei noastre.

În perioada întunecată a fascismului P.C.R. a unit masele populare într-o largă mișcare patriotică, le-a condus în luptă pentru doborîrea dictaturii fasciste, împotriva rușinosului dictat de la Viena, pentru scuturarea jugului hitlerist. P.C.R. a fost organizatorul și animatorul insurecției armate victorioase din 23 August 1944 și al participării Romîniei alături de Armata Sovietică glorioasă la alungarea și nimicirea hoardelor hitleriste.

O dată cu instaurarea puterii oamenilor muncii în țara noastră liberă și independentă, dragostea de patrie a căpătat un conținut nou, contopindu-se cu devotamentul față de orînduirea socială și de stat creată sub conducerea clasei muncitoare, în frunte cu partidul nostru marxist-leninist. Patriotismul nou, socialist a devenit una din forțele motrice ale întăririi și înfloririi Republicii Populare Romîne.

Mergînd pe calea leninistă, regimul nostru de democrație populară, formă a dictaturii proletariatului, a devenit un factor de propășire materială și culturală pentru toți oamenii muncii, de orice naționalitate, un factor de înfrățire și de adîncă dragoste față de patria socialistă comună, un factor de atașament ferm față de politica partidului și guvernului nostru.

Lupta pentru cuceririle revoluționare transformă adînc conștiința oamenilor muncii, cari devin stăpîni adevărați ai bogățiilor țării, apărătorii avutului obștesc, constructori conștienți ai socialismului, animați de perspectivele grandioase ale societății comuniste, ce se conturează în victoriile fără seamăn ale popoarelor sovietice.

Educația patriotică și internaționalistă în spirit leninist ocupă un loc de frunte în educația comunistă a oamenilor muncii, a tinerilor generații în țara noastră. „Comuniștii — spune tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej în raportul de activitate al C.C. al P.M.R. la Congresul al II-lea al Partidului — cultivă la oamenii muncii dragostea fierbinte pentru patrie, voința fermă de a munci pentru înflorirea ei, pentru construirea socialismului și pentru apărarea păcii, securității și independenței patriei. Ei cultivă mîndria națională a maselor muncitoare pentru eroica luptă revoluționară dusă în

¹ Documente din istoria Partidului Comunist din România, vol. IV (1934—1937). E.S.P.L.P., 1957, p. 342—343.

² *Ibidem*, Ed. P.M.R., 1951, p. 291.

trecut de muncitori, țărani, de cărturari înaintați pentru eliberarea socială și națională a României. În strînsă imbinare cu educația în spiritul patriotismului socialist, partidul nostru cultivă, în masele poporului nostru internaționalismul proletar consecvent, dragostea frățească și recunoștința pentru patria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și eliberatoarea noastră — marea Uniune Sovietică, dragostea frățească pentru toate popoarele țărilor de democrație populară”¹.

Sarcinile istoricilor noștri sînt deosebit de mari atît în interpretarea justă, materialist-istorică a evoluției patriotismului în țara noastră, cît și în evidențierea factorilor care au dus, prin luptele de eliberare socială și națională a maselor populare la crearea patriei noastre socialiste, Republica Populară Romînă. Contribuția istoriografiei noastre la opera de educație patriotică și internaționalistă este de o importanță deosebită, cercetînd în lumina concepției științifice marxist-leniniste realitățile trecutului patriei și sintetizînd în spirit partinic experiența de veacuri a poporului.

Credincios ideilor geniale ale lui Lenin, Partidul Muncitoresc Romîn prin acțiunea neobosită de educare patriotică și internaționalistă a oamenilor muncii stă în fruntea realizărilor mărețe ale construcției socialiste în patria noastră, Republica Populară Romînă, contribuind prin aceasta la întărirea coeziunii puternicei familii a țărilor socialiste, la succesele întrecerii pașnice a sistemului socialist cu sistemul capitalist, la asigurarea păcii și a viitorului luminos al omenirii.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cunțtări* (1955—1959), Ed. politică, 1959, p. 143.

UNELE PROBLEME PRIVIND ROMÎNIA ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ÎN LUMINA LUCRĂRILOR LUI V. I. LENIN

DE

V. LIVEANU

Pentru istoriografie, ca și pentru atâtea alte ramuri ale științei și ale activității umane în general — lucrările lui Lenin reprezintă un nesecat și mereu proaspăt izvor de învățăminte, care ajută la rezolvarea celor mai variate și mai complicate probleme. Citind și recitind operele lui Lenin, istoricul găsește totdeauna indicații care aruncă o puternică lumină asupra principiilor generale ale istoriografiei științifice, ca și asupra istoriei a numeroase țări și popoare, în cele mai diferite epoci.

În legătură cu perioada primului război mondial, lucrările lui Lenin cuprind un material imens. Studiarea tuturor concluziilor în legătură cu istoria României în primul război mondial, care se desprind din lucrările lui Lenin, ar depăși cu mult cadrul unui singur articol. În acest articol ne vom strădui să punem în lumină unele dintre cele mai importante indicații ale lui Lenin care trebuiesc avute în vedere de cercetările care privesc România în primul război mondial.

★

În analiza unui fenomen istoric, Lenin avea totdeauna în vedere totalitatea faptelor, totalitatea condițiilor istorice în care se desfășura fenomenul pe care îl analiza. În legătură cu situația României de pînă în 1918 de pildă, Lenin avea în vedere faptul că în fața țării noastre mai stătea atunci problema desăvîrșirii unirii naționale, — problema eliberării naționale a provinciilor românești din fosta Austro-Ungarie și a unirii lor cu România.

Lenin sublinia neconținut că lupta pentru asigurarea deplinei libertăți naționale, a tuturor națiunilor, este o datorie a partidului proletar : „Nici un privilegiu pentru nici o națiune, pentru nici o limbă !” scria Lenin, „Nici o stingherire, nici o nedreptate, fie cât de mică, față de o minoritate națională ! iată principiul democrației muncitorești”¹. Lenin arăta că partidul proletariatului trebuie să lupte pentru dreptul națiunilor la autodeterminare, pentru dreptul fiecărei națiuni de a-și forma un stat național independent : „În programul marxiștilor autodeterminarea națiunilor nu poate avea din punct de vedere istorico-economic, altă semnificație decât aceea de autodeterminare politică, independență de stat, formare de stat național”². Tocmai în această lumină privea Lenin și problemele dezvoltării statului național român.

Lenin a combătut pe cei care încercau să minimalizeze însemnătatea formării statelor naționale, independente din punct de vedere politic, ale românilor, bulgarilor, sîrbilor, grecilor. El a arătat că crearea acestor state a avut o semnificație profund progresistă, contribuind la crearea unor condiții mai favorabile pentru dezvoltarea societății³.

Totodată, înainte de 1918, Lenin sublinia că procesul „construcției de stat în direcție borghezo-națională” nu se terminase încă în țara noastră, că procesul creării statului național român nu era încă desăvîrșit. Această situație era urmarea faptului că o mare parte a națiunii române suferea încă sub jugul național al statului austro-ungar.

În ianuarie 1917, Lenin scria „Grupul de state din estul Europei — Rusia, Austria, Turcia (din punct de vedere geografic, este mai just ca aceasta din urmă să fie socotită astăzi un stat asiatic, iar din punct de vedere economic o „semicolonie”) și cele 6 mici state balcanice : *România*⁴, Bulgaria, Grecia, Serbia, Muntenegru și Albania — vădesc de la prima privire un tablou care diferă radical de cel precedent. Nici un singur stat care să aibă o compoziție națională pură ! Numai statele mici din Balcani pot fi considerate state naționale, fără însă a uita totodată că și aici populația de naționalitate străină constituie între 5 și 10%, *că un număr imens (față de numărul total al reprezentanților națiunii respective) de români și de sîrbi locuiesc în afara granițelor statului „lor”, că în general „construcția de stat” în direcția burghezo-națională nu s-a terminat în Balcani*⁵ nici chiar prin războaiele, s-ar putea spune „de ieri” din 1911—1912”⁶.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 19, E.S.P.L., București, 1957, p. 71.

² *Ibidem*, vol. 20, p. 500.

³ Referindu-se la Roza Luxemburg, care exclama : „se poate vorbi oare în mod serios de autodeterminarea muntenegrenilor, bulgarilor, românilor, sîrbilor, grecilor, independenți numai în mod formal”, Lenin, avînd în vedere că dezvoltarea capitalismului constituie un imens progres în comparație cu feudalismul, scria : „exemplul statelor balcanice pledează și el împotriva ei (a Rozei Luxemburg—n.n.) căci oricine vede acum că cele mai bune condiții pentru dezvoltarea capitalismului în Balcani se creează tocmai pe măsură ce în această peninsulă se formează state naționale independente”. (V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, p. 399).

⁴ Subliniat de autor.

⁵ Subliniat de autor.

⁶ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 23, E.P.L.P., 1953, p. 274—275.

În fața poporului nostru mai stătea, pînă în 1918, sarcina desăvîrșirii construcției statului național, desăvîrșirii unirii naționale, sarcina eliberării naționale a Transilvaniei. În ianuarie 1917 Lenin sublinia din nou că în România nu se terminase încă epoca mișcărilor populare de *eliberare* națională. El arăta că revoluția din 1905 din Rusia, a marcat în țările din Balcani, și în genere în țările vecine cu Rusia „deșteptarea unei *întregi serii* de mișcări naționale burghezo-democratice, deșteptarea unor tendințe de a forma state naționale independente și state naționale unitare”¹. Susținînd cu consecvență dreptul națiunilor la autodeterminare pînă la despărțire de stat, susținînd dreptul națiunilor de a-și forma state naționale unificate, Lenin considera că lichidarea Austro-Ungariei este o necesitate istorică.

Lenin aprecia că „în ceea ce privește Austria de pildă, Junius (Roza Luxemburg — V.L.) judecă foarte sănătos, ținînd seama nu numai de „economic” dar și de specificul politic, relevînd „neviabilitatea internă a Austriei” și admițînd că „monarhia habsburgică nu este o organizație politică a unui stat burghez, ci numai o uniune slab încheată a cîtorva clii de paraziți sociali” și că „lichidarea Austro-Ungariei nu este din punct de vedere istoric decît o continuare a destrămării Turciei și că această destrămare constituie o necesitate a procesului istoric de dezvoltare”².

Lenin arăta că problema națională este o parte a problemei generale a revoluției. Națiunile au apărut o dată cu apariția capitalismului. De-a lungul unei întregi epoci istorice — procesul formării statelor naționale a fost o parte a procesului lichidării feudalismului și a înlăptuirii transformărilor burghezo-democratice formarea de state naționale de sine stătătoare — scria Lenin — „este o tendință a tuturor revoluțiilor burghezo-democratice”³. În ajunul și în timpul primului război mondial, Lenin arăta că în Răsăritul Europei — în țările din Balcani printre care el includea România⁴, precum și în Austria unde era ținută cu forța o mare parte a poporului român — existau puternice resturi feudale, dintre care asuprirea națională era unul din cele mai grave⁵. Pentru țările din Balcani — dintre care făcea parte și România, — problema creării statului național unificat era o problemă a revoluției burghezo-democratice. Necesitățile progresului social, interesele maselor populare, cereau ca desăvîrșirea unirii naționale să fie înlăptuită pe calea desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, cereau ca înlăptuirea statului

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, p. 406.

² *Ibidem*, vol. 22, p. 305.

³ *Ibidem*, vol. 20, p. 452.

⁴ Vezi mai sus țările enumerate de Lenin printre cele „șase mici state balcanice”.

⁵ „În Europa răsăriteană (Austria, Balcani, Rusia) persistă pînă în ziua de azi puternice rămășițe medievale care stînjinesc în foarte mare măsură dezvoltarea socială și creșterea proletariatului. Aceste rămășițe sînt absolutismul (puterea nelimitată a monarhului), feudalismul, proprietatea funciară și privilegiile moșierilor iobăgiști și oprimarea naționalităților”. (Lenin, *Opere*, vol. 18, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 358). Referindu-se din nou la răsăritul Europei — Austria, Balcani, Rusia — Lenin arăta că aici mai existau națiuni asuprite și că „în cadrul acestor națiuni mai există încă în mod obiectiv sarcini naționale generale, anume sarcini democratice, sarcinile dobortirii jugului național străin” (Lenin, *Opere*, vol. 23, E.P.L.P., București, 1953, p. 49. Cf. Lenin, *Opere*, vol. 22, Ed. P.M.R., București, 1952, p. 146).

național unificat să fie însoțită de lichidarea proprietății moșierești și a monarhiei, de instaurarea unei republici democratice.

„În fața popoarelor balcanice se pune sarcina istorică de a-și crea state naționale unificate de a răsturna jugul feudalilor locali, de a elibera definitiv de sub jugul moșieresc pe țăranii de diferite naționalități din Balcani. ... Nici asuprirea națională, nici vrajba dintre naționalități, nici ațitarea pe tema deosebirilor religioase nu ar fi fost posibile în condițiile unui democratism deplin și consecvent”¹.

Desființarea asupririi moșierești și a monarhiei absolutiste — sau, ca în România și Austro-Ungaria, a monarhiei semiabsolutiste — era condiția deplinei și realei eliberări naționale a poporului nostru, ca și a celorlalte popoare din Balcani². Sarcina proletariatului din țările din răsăritul Europei era de a lupta pentru lichidarea resturilor feudale, pentru transformări burghezo-democratice consecvente și în legătură cu aceasta, pentru înfăptuirea dreptului națiunilor la autodeterminare pînă la despărțire pentru crearea statelor naționale unificate, democratice.

Împotriva naționaliștilor burghezi care se străduiau să ațite vrajba între oamenii muncii de diferite naționalități, — Lenin apăra cu consecvență principiile internaționalismului proletar; el arăta necesitatea contopirii luptei muncitorilor națiunii dominante cu lupta muncitorilor națiunii asuprite, pe baza recunoașterii dreptului națiunilor la autodeterminare³. Pornind de la premisa că problema națională în răsăritul Europei era o parte a problemei lichidării resturilor medievale și a înfăptuirii unor transformări burghezo-democratice consecvente, și avînd în vedere sarcinile proletariatului de hegemon al revoluției burghezo-democratice, Lenin sublinia că masele populare erau interesate ca eliberarea și unificarea națională să se înfăptuiască pe calea luptei revoluționare comune a oamenilor muncii de diferite naționalități, pe calea revoluției, și nu a războiului condus de clasele exploataatoare⁴. Lenin arăta că eliberarea națională a popoarelor din răsăritul Europei nu putea veni de la promisiunile marilor puteri imperialiste — ea putea fi obținută numai prin dezvoltarea acțiunii și inițiativei maselor⁵.

★

Lenin a nimicit tezele celor care susțineau că războiul din 1914—1918 a avut un caracter just din partea uneia sau alteia din taberele beligerante. După cum se știe, una din tezele propagandei „oficiale” ale burgheziei

¹ Lenin, *Opere*, vol. 19, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 19.

² „O eliberare deplină de sub jugul absolutismului și al moșierilor ar avea drept rezultat în mod inevitabil eliberarea națională și deplină libertate de autodeterminare a popoarelor. Dimpotrivă dacă se menține jugul moșierilor și al monarhiilor balcanice, asupra popoarelor, în mod inevitabil se menține într-o măsură mai mică sau mai mare și asuprirea națională”.

(Lenin, *Opere*, vol. 18, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 388).

³ Lenin, *Opere*, vol. 22, p. 142—143.

⁴ Referindu-se la primul război balcanic Lenin scria : „dacă eliberarea Macedoniei s-ar fi realizat printr-o revoluție, adică prin lupta țăranilor sârbi, bulgari și turci împotriva moșierilor de toate naționalitățile (și împotriva guvernelor moșierești din Balcani), probabil că ea ar fi costat popoarele balcanice de o sută de ori mai puține vieți omenești decît actualul război. Eliberarea ar fi fost obținută prin sacrificii incomparabil mai mici și ar fi fost incomparabil mai deplină” (Lenin, *Opere*, vol. 18, p. 388).

⁵ *Ibidem*, p. 337—338.

române în timpul și după terminarea primului război mondial a fost că participarea României la acest război a fost dictată de năzuința maselor populare din țara noastră de a elibera Transilvania. Firește, năzuința maselor populare spre unirea Transilvaniei cu România era o năzuință progresistă, pe deplin legitimă. Dar în societatea bazată pe exploatarea omului de către om, caracterul războiului nu este determinat de năzuințele maselor populare, ci de politica claselor dominante, ale căror scopuri determină și obiectivele războiului. În anumite condiții chiar și în societatea împărțită în clase antagoniste năzuințele maselor populare pot influența caracterul războiului, dar tocmai în măsura în care ele influențează politica claselor dominante.

Caracterul unui război este determinat de „această indisolubilă legătură economică și istorică dintre orice război și politica premergătoare lui a fiecărei țări, a fiecărei clase care a dominat înainte de război”¹.

În cazul unui război purtat între două coaliții de state, caracterul războiului dus de unul din statele beligerante, trebuie apreciat în funcție de politica, de situația claselor dominante din toate statele beligerante: „dovada... adevăratului caracter de clasă al unui război, rezidă, bineînțeles nu în istoria diplomatică a războiului ci în analiza situației obiective a claselor conducătoare din toate statele beligerante”². Celor care în timpul primului război mondial credeau că năzuințele maselor erau acelea care determinau caracterul războiului, Lenin le răspundea referindu-se la factorii care determină caracterul unui război în societatea dominată de clasele exploatare: „războiul îl duc nu popoarele, ci guvernele”³. Pornind de la principiul marxist că politica claselor dominante este aceea care determină caracterul războaielor, Lenin și bolșevicii au dezvăluit caracterul imperialist și reacționar de ambele părți al primului război mondial. Primul război mondial a fost generat de contradicțiile capitalismului ajuns în stadiul imperialist. Transformarea capitalismului în capitalism monopolist a determinat ascuțirea tuturor contradicțiilor capitalismului, a însemnat printre altele, accentuarea inegalității dezvoltării economice și politice a țărilor capitaliste. În condițiile împărțirii lumii între marile puteri imperialiste, dezvoltarea inegală și în salturi, a țărilor capitaliste, a dus la izbucnirea războaielor pentru reîmpărțirea lumii între imperialiști. Primul război mondial a reprezentat continuarea prin mijloace violente a politicii duse înainte de război de clasele dominante. Monopolistiții

¹ Lenin, *Opere*, vol. 24. E.S.P.L.P., București, 1954, p. 390.

² Lenin, *Opere*, vol. 22, p. 186.

³ Subliniind că marxiștii sînt pentru războaiele duse în interesele oamenilor muncii, Lenin descria astfel starea de spirit a maselor induse în eroare de agitația războinică a conciliatorilor după revoluția rusă din februarie 1917. „Noi nu vrem un război pentru dominație asupra altor popoare, noi luptăm pentru libertatea noastră, — așa spun toți muncitorii și țărani, și prin aceasta ei exprimă punctul de vedere al muncitorului, punctul de vedere al omului muncitor în ceea ce privește felul cum înțeleg ei războiul”. Și Lenin răspundea: „Nu este adevărat, voi luptați pentru că ascultați de guvernul vostru, guvern al capitaliștilor, războiul îl duc nu popoarele, ci guvernele. Nu mă miră că un muncitor sau un țăran care nu a studiat politica... întreabă cu naivitate: ce mă interesează capitaliștii din moment ce eu sînt acela care lupt? El nu înțelege legătura între război și guvern, nu înțelege că războiul e dus de guvern, pe cînd el este instrumentul cu care acționează guvernul” (Lenin, *Opere*, vol. 24, p. 396—397).

care cîrmuiau marile puteri imperialiste beligerante, au luptat, înainte ca și în timpul războiului, pentru reîmpărțirea lumii în propriul folos, pentru acapararea de noi colonii și sfere de influență, pentru jefuirea a cit mai multe țări.

Războiul imperialist, prin uriașele comenzi pentru armată, constituia sursa unor uriașe profituri realizate din moartea și nenorocirile a zeci de milioane de oameni. Totodată clasele exploatatoare urmăreau să-și întărească dominația asupra maselor muncitoare, abătîndu-le de la lupta revoluționară, asmuțind oamenii muncii dintr-o țară împotriva oamenilor muncii din alte țări, intensificînd teroarea și politica reacționară sub pretextul „apărării țării”.

În sfîrșit — și aceasta are o mare importanță pentru o țară ca România — Lenin a arătat că, primul război mondial a avut și un caracter dinastic ¹. Clasele dominante din diferite țări urmăreau ca printr-un război victorios să întărească prestigiul și pozițiile interne ale monarhiilor, bătîndu-le ale forțelor reacțiunii.

Caracterul primului război mondial ca și al oricărui alt război, nu depindea de evoluția operațiilor militare, nu depindea de caracterul luptelor defensive sau ofensive duse de un anumit stat, nu depindea de apartenența de stat a teritoriului pe care se desfășurau luptele. Dat fiind că ambele tabere beligerante urmăreau scopuri la fel de imperialiste și reacționare, — războiul rămînea un război imperialist indiferent de țara care avea de suferit rigurile ocupației dușmane.

În timpul primului război mondial, liderii reformiști din diferite țări au încercat să justifice politica lor de sprijinire a războiului imperialist prin aceea că în timpul unor războaie din secolul XIX, inclusiv în timpul războiului ruso-romîno-țurc din 1877, Marx și Engels s-au pronunțat în favoarea uneia din taberele beligerante, chiar dacă în tabăra susținută de ei se aflau mari puteri care urmăreau propriile lor scopuri expansioniste. Lenin a demascăat sofismele reformiștilor care încercau să aplice în condițiile istorice ale imperialismului soluțiile valabile numai în epoca istorică depășită a capitalismului ascendent ². În cazul războaielor de tipul celui din 1877 — explica Lenin — principala forță reacționară era feudalismul; capitalismul fiind încă în ascendență și mișcarea muncitorească fiind abia la primii ei pași, lupta maselor pentru independență națională era în mod inevitabil condusă de diferite fracțiuni ale burgheziei, aliate cu acele mari puteri care, pentru a submina puterile rivale, erau interesate în formarea sau întărirea unor state naționale. Revoluționarii proletari s-au pronunțat în cazul războaielor de tipul celui din 1877 în fa-

¹ „Războiul european și mondial are un caracter clar și precis de război burghez, imperialist, dinastic. Lupta pentru piețe și jefuirea țărilor străine, tendința de a sugruma mișcarea revoluționară a proletariatului și a democrației în lăuntrul țărilor, tendința de a prosti, dezbină și măcelări pe proletarii din toate țările, asmuțind sclavii salariați ai unei națiuni împotriva sclavilor salariați ai alteia în folosul burgheziei, — iată singurul conținut real și singura semnificație reală a războiului”. (Lenin, *Opere*, vol. 21, p. 1. „Despre scopurile războiului” vezi și *Ibidem*, p. 13—14, 145, 209, 298—299, 362—363, 436—437. Lenin, *Opere*, vol. 24, p. 391—393; Lenin, *Opere*, vol. 36, Editura Politică, București, 1958, p. 283, 324).

² În legătură cu această problemă, vezi, Lenin, *Opere*, vol. 21, p. 133—136; 209—210; vol. 36, p. 294—295.

voarea acelei tabere beligerante, a cărei victorie contribuia la subminarea principalei forțe reacționare a vremii — feudalismul — și la crearea în acest fel a celor mai favorabile condiții pentru dezvoltarea mișcării revoluționare a proletariatului.

Cu totul altele — sublinia Lenin — erau condițiile istorice în timpul războiului din 1914—1918. Capitalismul ascendent se transformase în capitalism imperialist, intrat în putrefacție. Capitalismul devenise un sistem mondial de asuprire a popoarelor, un sistem mondial copt în ansamblul lui pentru revoluție, iar mișcarea muncitorească internațională luase de acum o puternică dezvoltare. Imperialismul devenise principala forță reacționară, iar războiul imperialist a determinat coacerea rapidă a unei situații revoluționare astfel că sarcina fundamentală pe care dezvoltarea socială obiectivă o pune în fața tuturor forțelor progresiste era folosirea contradicțiilor capitalismului, deci și a contradicțiilor dintre marile puteri imperialiste, în vederea subminării imperialismului, în vederea răsturnării capitalismului. În epoca capitalismului imperialist, în epoca în care imperialismul constituie principala forță reacționară, sînt juste și progresiste numai acele războaie care lovesc imperialismul, care într-o formă sau alta sînt îndreptate împotriva imperialismului. În 1914—1918 în fața forțelor populare se pune deci nu sarcina de a sprijini una sau alta din marile puteri imperialiste beligerante, ci sarcina de a folosi condițiile create de războiul imperialist în vederea răsturnării puterii claselor exploatare și a creării în acest fel a premizelor realei eliberări sociale și naționale.

Alăturarea la una din taberele beligerante în primul război mondial *ajuta* reacțiunea, *ajuta* la menținerea dominației unui pumn de mari puteri imperialiste asupra mării majorități a popoarelor lumii, — din colonii, din semicolonii, din țări dependente. De aceea, subliniind că nu există războaie „pure”, — în sensul că într-un război just național, pot exista elemente de jaf și cîmpire, după cum și într-un război de jaf pot exista elemente naționale, Lenin arăta că în timpul primului război mondial, elementul național care putea exista în războiul dus de o anumită țară, își pierdea însemnătatea, din cauză că nu era vorba de un război izolat, ci de un război dus în cadrul unei coaliții de mari puteri imperialiste, care luptau pentru jefuirea și cîmpirea întregii lumi, inclusiv a țărilor cărora li se promitea independența și unitatea națională¹. Participarea

¹ După cum se știe, în cadrul primului război mondial, războiul dus de Serbia a reprezentat un moment național. Războiul austro-srb a fost cauzat de faptul că guvernul Serbiei ducea și înainte de 1914 o politică de eliberare a slavilor de sud asupriți de habsburgi, în timp ce Austro-Ungaria care a atacat Serbia, tindea la desființarea statului național srb. (Lenin, *Opere*, vol. 21, p. 224). În 1914, Lenin sublinia că momentul național din războiul srbo-austriac nu avea însă importanță serioasă, din cauză că era o parte a războiului dus de o coaliție imperialistă (Lenin, *Opere*, vol. 21, p. 145, vol. 22, p. 305). Lenin sublinia că socialiștii ar fi fost datori să sprijine războiul Serbiei împotriva Austro-Ungariei, numai dacă acest război ar fi fost izolat și n-ar fi avut legătură cu războiul imperialist. „În războiul actual, elementul național este reprezentat numai de Serbia care duce război împotriva Austriei. . . Dacă acest război ar fi fost izolat, adică dacă n-ar fi fost legat de războiul european general, de scopurile egoiste și de jaf ale Angliei, Rusiei etc., atunci toți socialiștii ar fi avut datoria să dorească succesul burgheziei srb: aceasta e singura concluzie justă și absolut necesară care poate fi trasă din momentul național al războiului actual. . . Războiul srbo-austriac ca moment național nu prezintă și nici nu poate prezenta vreo importanță serioasă în războiul european. . . Tripla înțele-

la primul război mondial însemna, în practică, sprijinirea uneia din taberele imperialiste¹. În această etapă istorică, calea pentru eliberarea țărilor coto-pite era lupta revoluționară a maselor populare în frunte cu proletariatul din fiecare țară beligerantă pentru răsturnarea propriilor guverne imperialiste.

În condițiile primului război mondial, război banditesc, la fel de reacționar de ambele părți, cei care preconizau înfăptuirea unității și independenței naționale pe calea sprijinirii uneia sau alteia din marile puteri beligerante, sprijineau în practică cotopirea și jefuirea coloniilor și țărilor slabe de către un grup de mari puteri imperialiste și deveneau în practică lachei ai imperialiștilor².

În cazul unui război imperialist, reacționar de ambele părți, purtat între două tabere de mari puteri imperialiste, burghezia țărilor mici participante la acest război devine în mod inevitabil părtașe la jaful imperialist; sprijinitorii unui astfel de război al țărilor mici, devin conștient sau nu jucării în mâinile imperialiștilor pentru a căror scopuri de jaf și cotopire este dus războiul. „Dacă războiul dat este un război imperialist, reacționar, adică un război între două grupuri mondiale ale burgheziei imperialiste, agresive, jefuitoare și reacționare, atunci burghezia din orice țară (chiar și dintr-o țară mică) se transformă într-un părtaș la jaf, iar sarcina mea, sarcina unui reprezentant al proletariatului revoluționar, este de a pregăti *revoluția proletară mondială* ca unica salvare de la grozăviile unui măcel mondial. Trebuie să judeci nu din punctul de vedere al țărilor „mele” (căci aceasta este judecata unui jalnic mic-burghez obtuz și naționalist care nu înțelege că el este o jucărie în mâinile burgheziei imperialiste); ci din punctul de vedere *al participării mele* la pregătirea, la propăvăduirea și la apropierea revoluției proletare mondiale”³.

gere, «eliberînd» Serbia, vinde libertatea sîrbilor imperialismului italian pentru ajutorul dat de aceasta la jefuirea Austriei (*Ibidem*), p. 224—225; vezi vol. 23, p. 305, vol. 36, p. 175). Lenin aprecia că social-democrații sîrbi care s-au ridicat împotriva războiului dus de guvernul lor s-au plasat pe o poziție justă, internaționalistă (Lenin, *Opere*, vol. 36, p. 299).

¹ „În condițiile războiului de astăzi, dus de guvernele de astăzi, nu poți ajuta Belgia altfel decît ajutînd să fie sugrumată Austria sau Turcia etc. Ce are a face cu aceasta „apărarea patriei”? Tocmai în aceasta constă particularitatea războiului imperialist, război între guverne burghezo-reacționare, istoricește perimate, dus pentru asuprirea altor națiuni. Cine justifică participarea la acest război contribuie la perpetuarea asupririi imperialiste a națiunilor. Cine preconizează folosirea actualelor greutăți ale guvernelor în vederea luptei pentru revoluția socială, acela susține adevărata libertate a tuturor națiunilor, libertate care nu poate fi realizată decît în societatea socialistă” (V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, E.S.P.L.P., 1955, p. 299). În legătură cu Belgia, Lenin arată că războiul dus de această țară mai avea la bază dorința burgheziei belgiene de a continua jefuirea celor 15 milioane de locuitori din Congo belgian, de a apăra profiturile celor 3 miliarde de franci investiți în străinătate și de a obține noi „concesiuni și privilegii în alte țări” (*Ibidem*, p. 284).

² Referindu-se la aripa dreaptă a partidului socialist polonez denumită „fracuri” — care în timpul primului război mondial, sub lozincă unirii și independenței naționale a sprijinit mult timp imperialismul germano-austriac, pentru a se alia spre sfîrșitul războiului Antantei, Lenin scria: „a specula (ca fracurile) victoria unei burghezii imperialiste sau alta înseamnă a deveni un lacheu al ei” (Lenin, *Opere*, vol. 23, p. 47. Cf. Lenin, *Opere*, vol. 35, p. 220).

³ Lenin, *Opere*, vol. 28, București, 1955, p. 280. După ce arată că și în epoca imperialismului războaiele naționale sînt pe deplin posibile, Lenin scria, avînd în vedere primul război mondial: „actualul război imperialist nu este o excepție, ci un fenomen tipic în epoca imperialistă... În războaiele imperialiste care sînt deosebit de tipice pentru epoca imperialistă contemporană, nici țările mici nu pot fi pentru apărarea patriei”. (Lenin, *Opere*, vol. 35, p. 205—206). V. Brătianu, *Interesele Romîniei în actualul război*, București, 1916, p. 37.

Aruncînd țara în primul război mondial, burghezia și moșierimea romînă au devenit părtașe la războiul de jaf al Antantei, au ajutat imperialiștilor Antantei să lupte pentru stăpînirea sutelor de milioane de oameni din colonii și țările slabe. Aruncînd țara în primul război mondial, burghezia și moșierimea romînă au provocat vărsarea sîngelui soldaților romîni în folosul imperialiștilor Antantei care, ca și imperialiștii germani, luptau pentru subjugarea întregii lumi, inclusiv a Romîniei. Înseși cercurile conducătoare ale Romîniei burghezo-moșieresti recunoșteau că sprijinul promis de marile puteri imperialiste pentru îndeplinirea revendicărilor naționale ale poporului romîn urmărea înfeudarea țării noastre.

Războiul între Romînia și Puterile Centrale, fiind o parte a unui război de jaf dus de două tabere de mari puteri imperialiste la fel de reacționare, a fost un război imperialist de ambele părți. Faptul că imperialiștii austro-ungari luptau pentru a-și asigura subjugarea romînilor din fosta monarhie habsburgică, constituia un aspect care ilustra caracterul imperialist al războiului dus de Puterile Centrale. Scopurile reacționare și anexioniste ale claselor dominante germane, austriace, maghiare nu puteau însă ascunde scopurile reacționare și anexioniste ale claselor dominante romîne. Guvernul burghezo-moșieresc romîn s-a alăturat imperialiștilor Antantei tocmai pentru că la fel cu aceștia urmăreau și ei scopuri reacționare și anexioniste, străine de năzuința justă a poporului romîn spre unirea Transilvaniei cu Romînia. În legătură cu atitudinea față de războiul mondial, Lenin sublinia : „noi considerăm pe capitaliștii germani ca tîlhari, la fel ca și pe capitaliștii ruși, englezi, francezi etc., iar pe împăratul Wilhelm ca un tîlhar încoronat, la fel ca și pe Nicolai al II-lea și pe monarhii englez, italian, romîn și toți ceilalți”¹. Regele și în general guvernul Romîniei puneau deasupra intereselor desăvîrșirii unirii naționale a Romîniei interesele lor banditești, de clasă, și tocmai aceste interese i-au determinat să se alăture războiului tîlhăresc al marilor puteri imperialiste.

Războiul dus de guvernul burghezo-moșieresc a reprezentat continuarea politicii duse înainte de război de clasele dominante romîne. Prin ce s-a caracterizat această politică? Lenin arată că „burghezia națiunilor asuprite folosește în permanență lozincile eliberării naționale pentru înșelarea muncitorilor; în politica internă ea folosește aceste lozinci pentru a încheia înțelegeri reacționare cu burghezia națiunilor dominante...; în politica externă ea caută să încheie tranzacții cu una din puterile imperialiste rivale în interesul realizării scopurilor sale tîlhărești (politica statelor mici din Balcani)”².

În altă parte, Lenin remarcă : „observăm adeseori (mai ales în Austria și Rusia) că burghezia națiunilor asuprite flecărește *numai* despre răscoala națională, iar în fapt încheie tranzacții reacționare cu burghezia națiunii asupritoare, fără știrea și *împotriva* poporului propriu”³.

Astfel de tranzacții antinaționale caracterizau și politica burgheziei și moșierimii romîne — atît din vechea Romînie, cît și din provinciile

¹ Lenin, *Opere*, vol. 22, p. 143.

² *Ibidem*, vol. 24, p. 250. Subliniat de autor.

³ *Ibidem*, vol. 23, p. 51.

românești subjugate de statul austro-ungar. Clasele exploatare române din ambele părți ale Carpaților doreau ca unirea Transilvaniei cu România să se înfăptuiască „de sus” în cadrul regimului burghez-moșieresc reacționar și din acest motiv se împotriveau luptei revoluționare de eliberare națională a maselor. Pentru burghezia și moșierimea română desăvârșirea unirii naționale trebuia să însemne doar lărgirea posibilităților de exploatare a întregului popor, a întregii țări. Guvernul burghez-moșieresc român, aderând la Tripla Alianță, a sperat ca în schimbul renunțării la Transilvania să obțină „compensații” prin posibilitatea de a anexa și exploata teritorii străine care nu aveau nimic comun cu năzuințele poporului român spre desăvârșirea unirii naționale.

Se știe că din 1883 și pînă la izbucnirea primului război mondial, politica guvernului burghez-moșieresc român s-a caracterizat prin aderarea la Tripla Alianță prin înfeudarea față de blocul germano-austro-ungar și în special față de Germania și că aceasta a însemnat trădarea de către clasele dominante române a luptei pentru eliberarea națională a Transilvaniei. În legătură cu aceasta, politicienii burghezi români din Transilvania acționînd în strînsă înțelegere cu partidele burghezo-moșieresti din România veche, au dus pînă în 1918 politica fidelității față de Habsburgi, politica tranzacțiilor cu clasele dominante austriace, cu Curtăa din Viena, fără a renunța totodată la încercări de „pactare”, de înțelegere cu clasele dominante maghiare¹. Fără a intra în amănunte care ies din cadrul articolului de față, amintim că, pe lângă teamă față de lupta de eliberare națională a maselor populare din Transilvania, politica de înfeudare față de Germania dusă de guvernul burghez-moșieresc român în cele patru decenii care au precedat primul război mondial se explică și prin tendințele expansioniste, anxioniste ale acestor clase.

În ianuarie 1917, în articolul „Apărarea neutralității” Lenin arăta că „în România și Bulgaria burghezia este stăpînită de o anumită pasiune pentru cuceriri și anexiuni”², Lenin înțelegea prin anexiune „cotropirea unor teritorii străine”, „alipirea cu forța a altor naționalități”³, el definea anexiunea ca „o cotropire sau reținere cu forța de către un stat a unui teritoriu locuit de o naționalitate străină fără consimțămîntul precis și liber al acestei naționalități”⁴. Lenin ținea totdeauna seama că o parte

¹ Acad. C. Daicoviciu, prof. univ. L. Banyai, V. Chereșeșu, V. Liveanu, *Lupta revoluționară a maselor — factor hotărîtor în unirea Transilvaniei cu România*, în *Studii*, nr. 6/958, p. 25—28; 30. După 1918, presa și istoriografia burgheză au încercat să acrediteze ideea că politica fidelității față de Habsburgi, îndreptată spre încheierea unei înțelegeri cu cercurile conducătoare ale Austro-Ungariei în cadrul monarhiei habsburgice, pe care o duceau liderii partidului național-român al burgheziei române din Transilvania — era un simplu „camuflaj politic” care ascundea eforturi consecutive îndreptate spre eliberarea națională a Transilvaniei. Iată însă că în 1934 cînd putea expune în voie obiectivele politice dinainte de război ale partidului național din Transilvania, Iuliu Maniu, referindu-se la situația de pînă la războiul balcanic din 1913, spunea: „Românii (citește: politicienii burghezi români — V. L.) din Transilvania sperau încă în posibilitatea unei vieți demne în cadrele monarhiei austro-ungare. Politica externă a României libere era îndrumată cu asentimentul tuturor partidelor (burgheze — V. L.) spre Puterile Centrale” (Unirea Ardealului evocată de Iuliu Maniu), Cluj (1934), p. 10. Subliniat de V. L.

² V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 257—258.

³ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 26, E.S.P.L.P., Buc., 1957, p. 233.

⁴ *Ibidem*, p. 234.

a poporului român mai este asuprit din punct de vedere național de către statul austro-ungar și chiar în articolul menționat din ianuarie 1917 el sublinia că pentru România epoca mișcării de eliberare națională nu era încă terminată¹. „Pasiunea pentru anexiuni” a burgheziei române despre care vorbea Lenin, consta tocmai în dorința de a cotorpi teritorii străine care nu aveau nimic comun cu năzuința justă, legitimă și progresistă a poporului român de a elibera de sub asuprire națională provinciile românești din Austro-Ungaria și de a desăvârși astfel unirea națională a țării noastre.

„Pasiunea pentru anexiuni” a burgheziei române a apărut cu mult înaintea primului război mondial.

Lenin arăta că politica imperialistă, anexionistă a capitalului financiar se deosebește în mod esențial de politica anexionistă care se manifesta înaintea transformării capitalismului în capitalism monopolist. O dată cu aceasta Lenin sublinia că politica expansionistă și războaiele imperialiste sînt posibile nu numai pe baza capitalismului monopolist, dar și pe baza capitalismului premonopolist și chiar pe baza relațiilor de producție precapitaliste². În politica externă a guvernului burghezo-moșieresc român s-a manifestat încă din al nouălea deceniu al secolului trecut tendința de a se înfeuda marilor puteri pentru a înfăptui cu ajutorul lor anexarea unor teritorii străine la sud de Dunăre. Concret, guvernul burghezo-moșieresc român a sperat mult să înfăptuiască expansiunea în Balcani cu ajutorul Triplei Alianțe condusă de Germania. În adevăr, pentru a atrage România în Tripla Alianță, Germania și Austro-Ungaria au îmbinat amenințările și presiunile cu ațîțarea poftelor expansioniste ale claselor dominante române și cu promisiunile de a ajuta satisfacerea acestor poftă. În 1883 în timpul tratatelor pentru aderarea României la Tripla Alianță, Bismark a promis guvernului român că va primi ajutorul Germaniei pentru a cuceri dominația Peninsulei Balcanice și a strîmtorilor lor și pentru a anexa Odesa³. Pentru a explica aderarea României la Tripla Alianță, fruntașul liberal Stolojan, din însărcinarea directă a lui Ion C. Brătianu a declarat în 1883 că România trebuia să se mulțumească cu granița Carpaților, că ea nu trebuie să-și ațîntească privirile dincolo

¹ „Elveția se află pe o treaptă de dezvoltare a capitalismului cu mult mai înaltă decît România și Bulgaria ; despre o mișcare populară „națională” în Elveția nici vorbă nu poate fi ; această epocă a dezvoltării istorice s-a terminat pentru Elveția încă cu multe secole în urmă, ceea ce nu se poate spune despre nici unul dintre statele balcanice menționate mai sus” (Lenin, *op. cit.*, vol. 23, p. 258).

² Anglia și Franța au luptat în războiul de șapte ani pentru colonii, adică au dus un război imperialist care este posibil, atît pe baza sclaviei, cît și pe baza capitalismului primitiv, precum și pe baza actuală a capitalismului foarte dezvoltat, (Lenin, *Opere*, vol. 22, Ed. P.M.R., București, 1952, p. 304. Subliniat de autor). „Politica colonialistă și imperialismul au existat și înaintea stadiului actual al capitalismului și chiar înaintea capitalismului” (*Ibidem*, p. 255).

³ Bismark i-a declarat lui P. P. Carp, trimis de I. C. Brătianu la Berlin pentru a negocia aderarea României la Tripla Alianță : „Interesul vă este de a deveni un stat puternic în Marea Neagră, cu un port important ca Odesa și vot preponderent la Constantinopol. Nu uitați însemnătatea Mării Negre căci de acolo începe cheia Dardanelelor. Independență aveți, cu Occidentul sînteți în legătură directă, Orientul vă este deschis... Deveniți un element de civilizație și ordine și prin aceasta veți ajunge a domina Peninsula Balcanică” (După memoriile lui Lupu Costaki citate la C. Gane, P. P. Carp, București, 1936, p. 296).

de Carpați, ci dincolo de Dunăre, și să caute a-și întinde granițele pînă la Munții Balcani și chiar mai departe pînă în Albania și la Constantinople ¹.

Blocul agresiv dintre Germania și Austro-Ungaria — la care se alăturase și Italia în cadrul Triplei Alianțe a constituit pînă la primul război mondial cel mai puternic bloc agresiv din centrul și estul Europei, apărînd din acest motiv claselor dominante romîne drept cel mai indicat pentru a sprijini înfăptuirea tendințelor lor expansioniste. Acesta a fost unul din considerentele care pe lîngă alți factori a căror analiză iese din cadrul studiului de față au determinat cercurile conducătoare din vechea Romînie să adere la Tripla Alianță. Cercurile conducătoare burghezo-moșierești au considerat că alăturarea la Tripla Alianță, înfeudarea față de Germania le va da posibilitatea de a acapara cu ajutorul acesteia un rol dominant în Balcani, așa cum le promisese guvernul german în 1883. După 1883, guvernul burghezo-moșieresc și-a manifestat nu o dată pretențiile sale de a acapara teritoriul străine în Balcani, obținînd din partea blocului austro-german promisiunea că va primi sprijin pentru a înfăptui aceste pretenții.

În 1897, guvernul Austro-Ungariei a hotărît ca în cazul schimbării *statu-quo*-ului în Balcani să acorde guvernului romîn sprijin pentru ca acesta să anexeze teritoriul bulgar pînă la linia Rusciuk—Varna inclusiv aceste două porturi, și dacă va fi posibil pînă la linia Rusciuk—Șumla—Varna ². În septembrie 1900 s-a semnat o convenție militară austro-romînă în al cărei preambul, printre altele se proclama ca legitimă dorința guvernului romîn de a anexa Silistra și dacă va fi posibil Rusciuk, Șumla și Varna ³. Avem aici exemplul semnificativ al uneia din tranzacțiile despre care vorbește Lenin — încheiate cu marile puteri imperialiste de guvernele statelor mici din Balcani pentru înfăptuirea unor scopuri tîlhărești.

Cu toate că Romînia era o țară înapoiată din punct de vedere economic, cu o industrie puțin dezvoltată, cu o agricultură în care dominau resturile feudalismului, trecerea capitalismului în stadiul monopolist, formarea sistemului economic mondial al imperialismului, trebuia în mod inevitabil să-și pună pecetea și asupra economiei romînești, dependentă de capitalul financiar străin. Lucrările lui Lenin asupra capitalismului imperialist constituie o călăuză și pentru studierea economiei Romîniei în ajunul războiului din 1916—1918. În preajma primului război mondial, concentrarea și centralizarea capitalului au atins în industria romînească un grad relativ înalt ⁴. În principalele ramuri ale industriei romînești au început să se creeze uniuni monopoliste — forma monopolistă cea mai răspîndită în Romînia reprezentînd-o *cartelul* și mult mai rar sindicatul

¹ Vezi *Dezbaterile Adunării Deputaților*, sesiunea ordinară 1893—1894, p. 170—171.

² E. Helmreich, *The diplomacy of the Balkan wars 1912—1913*, Cambridge, Mass, 1938 p. 167—169.

³ E. Laloy, *Les documents secrets des Archives du Ministère des Affaires Etrangères publiés par les bolchéviques*, Paris, 1919, p. 14.

⁴ În 1913 cinci societăți anonime industriale, reprezentînd 3,5 % din totalul societăților de acest fel, dețineau 40 % din totalul capitalului societăților anonime industriale (Calculat pe baza datelor din „Statistica societăților anonime din întreaga țară la finele anului 1913”, București, 1914). Aceste cifre ilustrează puternica centralizare a capitalului industrial.

și trustul¹. Apăruse și se dezvoltase în mod rapid împletirea capitalului bancar cu capitalul industrial. Nu încapă discuție că în comparație cu situația din țările occidentale, capitalul financiar din România era extrem de puțin dezvoltat. Important era însă faptul că tocmai capitalul financiar — foarte slab în comparație cu *Occidentul* — constituia principala forță în cadrul claselor dominante din România. În ajunul primului război mondial în România se formase și era în curs de dezvoltare o oligarhie financiară restrinsă, dar extrem de influentă, care deținea rolul preponderent în cadrul coaliției burghezo-moșierești². Formarea oligarhiei financiare se manifesta nu numai în uniunea conducătorilor băncilor și industriei, dar și în uniunea conducătorilor marilor întreprinderi capitaliste și a partidelor burghezo-moșierești³.

Caracteristică pentru România era legătura dintre oligarhia financiară și moșierime, în sensul că marii capitaliști aveau deseori și moșii întinse, și că numeroși moșieri posedau acțiuni ale întreprinderilor capitaliste. Pe de altă parte — un obiect important al afacerilor băncilor și altor capitaliști îl constituia comerțul și în special exportul de cereale. Este semnificativă că în ajunul și în timpul primului război mondial raportul de forțe în sinul grupurilor politice ale claselor dominante s-a caracterizat tocmai prin creșterea greutateii specifice a partidului liberal, care reprezenta acea parte a claselor dominante care era legată în primul rând de marele capital financiar. Liberalii nu făceau nici un secret că, din punctul lor de vedere, interesele României se confundau cu interesele marii finanțe românești. Un general care a avut legături politice și de afa-

¹ În ajunul primului război mondial existau în România : cartelul fabricilor de ciment, cartelul fabricilor de sticlă, cartelul fabricilor de hârtie, cartelul fabricilor de talpă, cartelul fabricilor de bere, cartelul morilor din București. (Vezi G. C. Dragu, *Scumpirea traiului*, București, 1914, p. 46; *Studii și rapoarte asupra industriei mari încurajate de stat*, București, 1909, p. 132; *Balkan — Compass Rumänien*, 1914, p. 214; *Contra trustului hârtiei*. Memoriile presei adresate Ministerului de Finanțe, București, 1911). În industria petroliferă, dominau trei filiale ale trusturilor anglo-olandeze, germane, americane ; aceste filiale — „Astra Română”, „Steaua Română”, „Romfno-Americana”, erau ele însele organizate sub forma unor trusturi verticale și au format sindicatul „Distribuția” care monopolizase desfacerea produselor petrolifere pe piața internă. În industria forestieră se formase un adevărat trust Goetz (vezi *Balkan Compass Rumänien*, 1914, p. 288—289) — iar principalele întreprinderi din această ramură făceau parte dintr-un cartel internațional (*ibidem*, p. 298). În industria zahărului se formase un trust „Danubiana” (D. R. Ioanițescu, *Industria zahărului*, București, 1916, p. 87) ; toate întreprinderile din această ramură erau legate în cadrul unui sindicat capitalist.

² În 1914 opt bănci mari — 4 % din totalul băncilor dețineau 50 % din capitalul total al băncilor și controlau cca. 50 de întreprinderi industriale. Două din aceste bănci controlau 28 de întreprinderi industriale (Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României*, București, p. 263, 265. N. Xenopol, *La richesse de la Roumanie*, București, 1916, p. 135 ; Kastris, *Les capitaux étrangers dans la finance roumaine*, Paris, 1921, p. 48—54.

³ Dintre conducătorii partidului liberal — Vintilă Brătianu era conducătorul real al Băncii Naționale și al Băncii Românești. E. Costinescu era membru în consiliul de administrație a două bănci și două întreprinderi industriale. E. Culoglu era membru în consiliile de administrație a două bănci și nouă întreprinderi industriale. Cantacuzino-Pășcanu președintele clubului partidului conservator democrat, era membru în consiliile de administrație a două bănci și trei întreprinderi industriale iar Take Ionescu era membru în consiliile de administrație a două mari bănci și trei întreprinderi industriale. Dintre fruntașii partidului conservator, Grigore Cantacuzino era membru în șase consilii de administrație. C. C. Arion în trei consilii de administrație (datele sînt luate după *Balkan Compass Rumänien*, 1914). Am amintit aici numai cîteva exemple mai semnificative.

ceri cu Brătienii nota că în 1918 în cercurile legate de liberali „se repeta cu deosebită stăruință că : de existența Băncii Românești se leagă existența statului român, adică că dacă se prăbușește Banca Românească se prăbușește și statul român”¹. Această formulă cinică caracteriza de minune interesele reale — interese înguste ale unei clii de exploatare — care au călăuzit politica celor ce au tirat România în primul război mondial.

În deceniul care a precedat războiul mondial, o dată cu transformarea pe plan mondial a capitalismului în capitalism imperialist și cu apariția și cu dezvoltarea formelor monopoliste ale capitalului în România, — au crescut și poftele de jaf și cotropire ale claselor dominante române care, până în 1914, au continuat să se plaseze pe poziția renunțării la lupta pentru unirea Transilvaniei cu România. Așa cum s-a mai subliniat, politica anexionistă nu este în mod necesar legată de formarea capitalismului monopolist, iar politica externă expansionistă promovată de guvernul burghez-moșieresc român în anii dinaintea primului război mondial — dată fiind structura social-economică a României — era departe de a se explica numai prin apariția în țara noastră a formelor monopoliste ale capitalului. Ceea ce ne propunem să subliniem în acest articol — în lumina lucrărilor lui Lenin — este doar faptul că și în România, trecerea capitalismului în stadiul monopolist și-a pus pecetea asupra politicii externe a guvernului burghez-moșieresc — fără a ignora prin aceasta că formele premonopoliste ale capitalului ca și resturile relațiilor precapitaliste (marea proprietate moșierească) alimentau, de asemenea, din plin, poftele de anexiune ale claselor dominante române.

În 1909, primul ministru I. Brătianu a cerut sprijinul Berlinului și Vienei pentru anexarea imediată a unei părți din teritoriul bulgar, și în anii următori și-a menținut aceste pretenții². În timpul crizei balcanice începute în 1912, diferiți exponenți ai claselor dominante române pretindeau cu vehemență o parte a teritoriului Bulgariei și în special liberalii — ca de pildă industriașul prof. univ. N. Bazilescu — cereau nu numai Ruscuk-ul, Șumla și Varna, dar și Vidinul³. În 1913 clasele dominante române au dezlănțuit războiul de cotropire împotriva Bulgariei. Date fiind raporturile de forță pe arena internațională, — la împărțirea prăzii după al doilea război balcanic, clasele dominante române au obținut o parte a teritoriului bulgar așa numitul Cadrilater, care reprezenta grâinarul Bulgariei. După terminarea celui de-al doilea război balcanic, burghezia continua să afișeze pretenții asupra Varnei, Ruscukului, Vidinului etc. Pretențiile guvernului român asupra teritoriului bulgar și cotropirea Cadrilaterului în 1913 erau expresia poftelor de jaf ale claselor dominante române care voiau să acapareze noi bogății și să-și slăbească concurenții de pe piața internațională⁴.

¹ *Viața și opera lui Vintilă I. C. Brătianu văzute de prietenii și colaboratorii săi*. București, 1936, p. 356.

² E. Helmreich, *op. cit.*, p. 269—270.

³ *România Muncitoare* din 25 oct. 1913.

⁴ B. G. Assan, mare industriaș, unul din conducătorii cartelului morilor din Capitală, a publicat la București, în 1912, o broșură intitulată semnificativ *Ruscuk, Varna, Șumla, Silistra*, în care cerea ca guvernul român să anexeze vechiul teritoriu bulgar cuprinzând aceste patru orașe. Dezvăluind cu cinism interesele care stăteau la baza politicii anexioniste a claselor

De asemenea, războiul din 1913 a fost expresie a planurilor claselor dominante române de a cuceri hegemonia în Balcani. După acest război ziarele și politicienii burgheziei și moșierimii române au dezlănțuit o zgomoasă campanie prin care revendicau pentru România rolul de „arbitru al Balcanilor” și guvernul român a întreprins acțiuni concrete în acest sens¹. În ultimele zile ale lunii iulie 1914 primul ministru I. Brătianu, dând la iveală scopuri de hegemonie ale politicii externe a guvernului său, a declarat lui Czernin că România trebuie să rămână principala putere în Balcani². Până la izbucnirea primului război mondial politica externă a cercurilor conducătoare burghezo-moșierești din România veche a continuat să fie legată de coaliția condusă de Germania. Este adevărat că în anii dinaintea primului război mondial, — și în special în timpul și după primul război balcanic — s-au manifestat contradicții puternice între guvernul român și Austro-Ungaria. Pentru a ține în frâu Serbia, pe care o considera principalul dușman din Balcani al monarhiei habsburgice, diplomația austriacă a sprijinit guvernul bulgar în timpul crizei balcanice din 1913, — și în legătură cu aceasta s-a împotrivit și anexării Cadrilaterului de către guvernul român. Încordarea în relațiile dintre cercurile guvernante din România și Austro-Ungaria, apărută în ajunul primului război mondial era deci legată de politica expansionistă a guvernului român — nemulțumit de faptul că politica sa anexionistă nu a fost sprijinită în 1913 de Austro-Ungaria, care urmărind propriile sale țeluri imperialiste în Balcani încălcaseră promisiunile anterioare

dominante române, Assan scria: „punctul de vedere al echilibrului economic, departe de a fi învechit se ia astăzi între state cu mai multă precădere, căci astăzi războaiele se dau cu precădere pe terenul economic”. (B. G. Assan, *Rusciuk, Varna, Șumla, Silistra*, București, 1912, p. 15). Concretizând această idee, Assan arată că portul Varna face o concurență periculoasă portului Constanța și că Varna a dat Bulgariei posibilitatea să întrecă România la exportul de făină (*Ibidem*, p. 17), ceea ce pentru un reprezentant al cartelului morilor din București, constituia un grav prejudiciu ce se cerea lichidat de urgență. În continuare Assan enumeră avantajele economice (posibilitatea acaparării unor întreprinderi industriale și a unor poziții comerciale importante) pe care burghezia română le-ar fi obținut prin cucerirea teritoriului bulgar incluzând orașele Rusciuk, Varna, Șumla, Silistra (*op. cit.*, p. 27). În decembrie 1913 în presa română s-a anunțat constituirea „Băncii Balcanice” care își punea ca scop preluarea afacerilor bancare din Cadrilater; prospectul de înființare a băncii arată că desființarea succursalelor băncilor bulgare din Cadrilater, producția de cereale a fostului grânar al Bulgariei și marile disponibilități de export de cereale ale acestei regiuni deschid un câmp larg pentru afacerile bancare (*România Muncitoare* din 15 decembrie 1913). Aceasta oglindește cu claritate obiectivele urmărite de marea burghezie română prin cucerirea Cadrilaterului.

¹ Pentru a satisface în anumită măsură pretențiile guvernului român la rolul de „arbitru în Balcani”, Germania a sprijinit în 1913 numirea prințului de Wied — nepotul regelui Carol I ca rege al Albaniei și guvernul român a dat prințului de Wied fonduri pentru a cîștiga de partea lui pe marii feudali albanezi. (Marghiloman, *Note politice*, București, 1927, vol. I, p. 194; 198 vezi și p. 202). Guvernul francez părea de asemenea să admită în 1912—1914 „influența” guvernului român în Albania (Arhiva Ministerului de Externe, dosar 21 Paris 1905—1915). Prințul de Wied a fost desemnat de către marile puteri ca rege al Albaniei. În ajunul războiului mondial fusese pregătit un corp de „voluntari” români care să plece în Albania pentru a ajuta nepotul regelui Carol să se mențină pe tron. În zilele premergătoare atentatului de la Sarajevo, locul de frunte printre informațiile publicate de ziarele românești îl ocupau cele privitoare la trimiterea corpului militar românesc în Albania. Numai izbucnirea războiului mondial a determinat guvernul român să renunțe la trimiterea „voluntarilor” în Albania.

² F. I. Notovici, *Diplomaticeskaja borba v godi mirovoi voini*, Moskva-Leningrad, 1947, tom. I, p. 57.

făcute guvernului român. Până la primul război mondial contradicțiile dintre guvernele României și Austro-Ungariei au rămas însă contradicții în cadrul aceluiași bloc — contradicții obișnuite în cadrul coalițiilor dintre statele burgheze¹. În sinul cercurilor conducătoare din Austro-Ungaria grupul foarte influent din jurul lui Franz Ferdinand, moștenitorul tronului austriac — căuta să îmbunătățească relațiile cu guvernul român. Dar, mai cu seamă, guvernul român a continuat să păstreze legături strânse cu guvernul german care, în opoziție cu Austro-Ungaria, a acordat guvernului român sprijin diplomatic pentru anexarea Cadrilaterului în 1913². După încheierea coaliției dintre Rusia, Franța și Anglia, cercurile conducătoare române au dus unele negocieri cu noul bloc imperialist fără a ascunde însă că în cazul unui război european, guvernul român nu se va alătura decât acelei coaliții care va avea șanse mai mari de a câștiga războiul³. Or, până la izbucnirea războiului mondial, guvernului român i se părea că imperialismul german împreună cu aliații săi constituie principala forță militară din Europa⁴ și nu era de loc sigur că răspunzând avansurilor Antantei va primi „compensații” suficiente în schimbul rupturii cu Germania⁵. O expresie a faptului că guvernul român se considera și în 1913 — 1914 (până la începutul războiului mondial), legat de Germania a fost prelungirea în 1913 a tratatului dintre România și Austro-Ungaria, ca și refuzul guvernului și partidelor burghezo-moșieresti de a organiza o agitație oficială în favoarea unirii Transilvaniei cu România, și refuzul de a întreprinde acțiuni diplomatice în această direcție; expresia cea mai

¹ Și în deceniile precedente se manifestaseră între guvernele României și Austro-Ungariei contradicții puternice — inclusiv un război vama care nu a dus însă la ruptura dintre România și Tripla Alianță.

² Cf. Teilor (Taylor, *Borba za gospodstvo v Evrope* (1848—1918) Moskva, 1958. p. 501.

³ Formulând concluziile desprinse în cursul convorbirilor avute cu I. Brătianu în timpul vizitei țarului în România — în iunie 1914, Sazonov, ministrul de externe al Rusiei, arăta într-un raport că «Într-un viitor război, România va căuta să se alăture acelei părți care se va arăta mai puternică și care va fi în stare să-i promită mai multe avantagii» (V. P. Vinogradov, *Vneșne-političeskaia orientaiia praviiașih krugov Rumlnii nakanune pervoi mirovoi voini*, în *Novaia i noveiașia istoriia*, nr. 1/1960), p. 60.

⁴ Chiar și în primele zile ale războiului mondial principalii reprezentanți ai viitorilor partizani ai Antantei, credeau că victoria Germaniei este probabilă. În consiliul de coroană din 25 august 1916, care a decis intrarea României în război, Ionel Brătianu a declarat: la început victoria părea probabilă pentru Germania (A. Marghiloman, *Note politice*, București, 1927, vol. II, p. 149). N. Filipescu credea de asemenea, în primele zile ale războiului mondial că Germania va fi învingătoare. Mai trebuie să avem în vedere că înainte de izbucnirea războiului mondial, — în 1913 — 1914 — guvernul englez a întreprins unele acțiuni care arătau tendința lui de a ajunge la un trg „pașnic” cu Germania în problema împărțirii coloniilor; această tendință era, printre altele, un rezultat al contradicțiilor imperialiste dintre Anglia și Rusia Țaristă. În rândurile guvernanților Germaniei domina părerea că Anglia va rămâne neutră în viitorul război mondial (*Istoria diplomației*. Sub îngrijirea lui V. P. Potemkin, București, 1948, vol. III, p. 283—286. Cf. Teilor, *op. cit.*, p. 485—486). Această părere a guvernanților Germaniei influența și cercurile conducătoare ale României cu atât mai mult cu cât și în unele probleme balcanice ca de exemplu problema delimitării granițelor Albaniei s-au manifestat contradicții între Anglia și Rusia și o anumită apropiere între Germania și Anglia.

⁵ În timpul celui de-al doilea război balcanic, în timp ce Germania a sprijinit guvernul român contra celui bulgar, Rusia Țaristă a sprijinit guvernul bulgar. În primele zile ale războiului, I. Brătianu și-a exprimat față de diplomații ruși îngrijorarea că Anglia dorește restabilirea „statu-quo”-ului în ce privește Austro-Ungaria (Notovici, *op. cit.*, p. 245).

clară a faptului că pînă la primul război mondial guvernul român nu se hotărîse să rupă legăturile cu Germania, erau îndemnurile pe care șefii partidului și guvernului liberal le adresau liderilor naționaliști romîni din Transilvania de a se înțelege cu guvernul ungar prin intermediul Berlinului. Încercările de a mijloci înțelegerea între burghezia romînă din Transilvania și clasele dominante ungare, în dauna luptei de eliberare națională, din Transilvania, trebuiau să contribuie la întărirea legăturilor dintre guvernul burghezo-moșieresc român și blocul germano-austro-ungar¹.

Astfel, pînă la primul război mondial, clasele dominante romîne au dus o politică de înfeudare față de coaliția condusă de imperialiștii germani și au trădat lupta pentru eliberarea provinciilor romînești din Austro-Ungaria, sperînd să obțină o „compensație” prin înfăptuirea cu ajutorul imperialiștilor germani a politicii expansioniste, anexioniste, în Balcani, la sud de Dunăre. După izbucnirea primului război mondial, guvernul burghezo-moșieresc român a continuat în fond vechea sa politică caracterizată prin tranzacții antinaționale cu una sau alta dintre marile puteri imperialiste. Ceea ce s-a schimbat a fost coaliția imperialistă căreia s-a alăturat acum guvernul român².

Referindu-se la caracterul imperialist de ambele părți al primului război mondial și caracterizînd situația internațională a Romîniei, Lenin scrie în vara anului 1915 : „cu Bulgaria și Romînia se duc negocieri tot în vederea împărțirii prăzii”³. În adevăr, ținînd seama de noua situație internațională guvernul Romîniei a dus cu ambele tabere de mari puteri imperialiste negocieri în cursul cărora s-a manifestat „pasiunea pentru anexiuni” a burgheziei romîne, pofta ei de a cotoropi teritorii străine, care nu aveau nimic comun cu năzuința justă a poporului român spre unirea Transilvaniei cu Romînia. În 1914—1915, Puterile Centrale au

¹ Spre sfîrșitul anului 1913, Vintilă Brătianu, în legătură cu negocierile duse de conducătorii partidului național român în vederea unei înțelegeri cu guvernul ungar, i-a declarat lui Vaida : „vă sfătuiesc să vă mutați activitatea la Berlin. Ca să fim siguri, noi, în urma experiențelor făcute cu Viena și Budapesta, nu vom putea trata cu politicienii decît prin Berlin”. (I. Russu Abrudeanu, *Păcatele Ardealului față de suftelul vechiului Regat*, București, 1930, p. 309). Chiar și după izbucnirea războiului mondial, în septembrie 1914, pentru a înlesni încercările de înțelegere între liderii naționaliști romîni din Transilvania și guvernul maghiar, I. Brătianu i-a scris lui Tisza : „tatăl meu a căutat totdeauna alipirea la Austro-Ungaria și Germania și a cultivat relațiuni intime cu ele. Eu am continuat politica sa adeseori împotriva opiniei publice. Dar însuși Bismarck a spus că împotriva voinței și sentimentelor poporului se poate face politică, dar nu război. Să mi se dea posibilitatea ca să schimb sentimentele poporului” (în favoarea Triplei Alianțe. *Ibidem*, p. 311).

² Unii istorici consideră că ruptura definitivă dintre guvernul român și Tripla Alianță și orientarea definitivă a guvernului român spre Antantă s-ar fi produs după al doilea război balcanic, înainte de izbucnirea primului război mondial. Chiar dacă această părere, pe care noi o considerăm nejustă, s-ar dovedi întemeiată, aceasta nu ar schimba faptul că ieșirea guvernului burghezo-moșieresc român de sub dependența uneia din coalițiile imperialiste s-a făcut prin înfeudarea față de altă coaliție imperialistă — în condițiile ascuțirii contradicțiilor dintre marile puteri imperialiste în problema reîmpărțirii lumii.

³ Lenin, *Opere*, vol. 21, Ed. P.M.R., 1952, p. 299.

oferit în mai multe rânduri guvernului român o parte din teritoriul Serbiei ¹, precum și o parte a teritoriului Rusiei inclusiv Odessa ².

Guvernul burghezo-moșieresc român a considerat că trebuie să-și rezerve posibilitatea ca, în caz că desfășurarea războiului ar fi fost favorabilă Germaniei, să se alătore Puterilor Centrale pentru a înfăptui anexionile pe care acestea i le promiteau. În acest scop, guvernul burghezo-moșieresc a întreprins unele acțiuni de ordin diplomatic, militar și economic, în favoarea Germaniei și Austro-Ungariei ³.

Principalele forțe ale burgheziei și moșierimii române au ajuns după primele săptămâni ale războiului la concluzia că Antanta este mai puternică și are cele mai multe șanse de a câștiga războiul și că, prin urmare, alăturarea la Antanta le va fi mai folositoare. Pe de altă parte, cercurile conducătoare române țineau seamă de faptul că un război contra Austro-Ungariei le-ar fi înlesnit să folosească în vederea propriilor lor scopuri reacționare năzuințele juste ale maselor populare spre unirea Transilvaniei cu România.

Guvernul burghezo-moșieresc a încercat să ascundă adevăratele țeluri ale alăturării sale la Antantă și a căutat să convingă masele că intrarea în război a avut ca obiectiv eliberarea națională a Transilvaniei. Este adevărat că clasele exploatare doreau să alipească Transilvania la România, în cadrul regimului burghezo-moșieresc reacționar, pentru a-și întinde dominația asupra întregii pieți naționale, pentru a exploata masele muncitoare ale întregului popor român, pentru a asupri minoritățile naționale de pe întreg teritoriul țării. La o întrunire din timpul neutralității, N. Filipescu, moșier ultrareacționar, promotor fervent al politicii războinice, declara: „este un soi de război, de care n-am vorbit. Este războiul colonial. Ca atare privește guvernul acesta războiul nostru eventual... În Ardeal s-ar putea trece ca izvoare de venituri: minele de cărbuni de la Petroșani, cele de aur de la Zlatna, sau apele minerale de la Borsec” ⁴.

În opoziție cu masele populare care vedeau în desăvârșirea unirii naționale un pas spre o viață mai bună, spre o viață nouă, și care doreau ca unirea Transilvaniei cu România să fie însoțită de transformări democratice și în primul rând de lichidarea proprietății moșierești — burghezia

¹ F. I. Notovici, *Diplomaticeskaia borba v godi pervoi mirovoi voini*, Moskva-Leningrad, 1947, tom. 1, p. 57, 2 (.

² *Ibidem*, p. 245.

³ În primele zile ale războiului guvernul, încălcându-și obligațiile asumate prin tratatul de la București, a declarat că nu va interveni în cazul atacării Serbiei de către Austro-Ungaria și că dă Bulgariei libertatea de acțiune pentru a ataca Serbia (Notovici, *op. cit.*, p. 65; 67 Vinogradov, *op. cit.*, p. 65) „Această hotărâre prețuia mult mai mult decât însăși participarea României la război de partea puterilor centrale, întrucât a dezlegat mâinile Bulgariei, a făcut din ea o aliată mai folositoare și îngrădea libertatea de acțiune a Greciei” — apreciază un cunoscut specialist sovietic în istoria primului război mondial. (Notovici, *op. cit.*, p. 67). În August 1914 statul major român de acord cu statul major austro-ungar a pregătit concentrări de trupe la granița rusă și a renunțat la acest proiect numai în urma unor contramăsuri (concentrări de trupe la granița cu România) luate de statul major rus. (Notovici, *Buharestskii mit 1918 g.* Moskva, 1959, p. 32—33). Dar mai ales guvernul român a permis transportul de armament din Germania și Austro-Ungaria spre Turcia și Bulgaria și exportul de cereale și produse petroliere din România în Germania și Austro-Ungaria.

⁴ N. Filipescu, *Pentru România Mare. Cuvântări de război 1914—1916*, p. 108.

și moșierimea urmăreau să folosească desăvârșirea unirii naționale pentru a acapara bogățiile Transilvaniei și a putea domina întregul popor „propriu”.

Pentru clasele exploatatoare românești unirea Transilvaniei cu România nu reprezenta un scop esențial al războiului. E. Costinescu unul dintre cei mai activi susținători ai intrării României în război a declarat cu cinism regelui Ferdinand : „cînd vom face războiul, nu va fi nici de dragul rușilor, nici pentru așa-zișii frați din Ardeal ¹. În adevăr, nu dorința eliberării naționale a populației românești din Transilvania a determinat guvernul burghezo-moșieresc român să intre în război. Continuînd vechea politică expansionistă care punea pe primul plan tendința de a cucerii hegemonia în Balcani cu ajutorul marilor puteri imperialiste, guvernul burghezo-moșieresc din România a refuzat să intre în război atunci cînd Antanta i-a făgăduit *numai* ținuturile românești din Autro-Ungaria. Ca o condiție a intrării sale în război, guvernul burghezo-moșieresc român a cerut mai mult decît provinciile românești din Austro-Ungaria — a pretins și o serie de teritorii străine, despre care recunoștea fără ocolișuri că depășesc revendicările naționale ale României, respectiv limita etnografică a teritoriului locuit de romîni.

Guvernul român semnase încă la 1 octombrie 1914 o convenție cu Rusia care prevedea că în schimbul neutralității binevoitoare față de Antantă, România va primi teritoriile românești din Austro-Ungaria ²; Rusia se angaja să obțină și adeziunea Angliei și Franței la această convenție, ceea ce a și făcut ³. Această convenție, putea fi desigur încălcată de Antantă dar așa cum s-a și întîmplat marile puteri puteau încălca orice tratat încheiat cu România, chiar dacă aceasta ar fi intrat în război. Dacă ar fi fost preocupat în adevăr de eliberarea națională a Transilvaniei guvernul român ar fi trebuit să-și concentreze eforturile pentru a asigura întărirea și aplicarea convenției din 1 octombrie 1914. Dar guvernul burghezo-moșieresc român a preferat să intre în război tocmai pentru că, fiind mînat de interese anexioniste, nu se mulțumea cu provinciile românești din Austro-Ungaria, ci voia să obțină în plus o serie de teritorii străine care nu aveau nici o legătură cu dorința poporului nostru de a înfăptui un stat național pe deplin unificat.

În primăvara anului 1915, I. Brătianu declara unui diplomat francez că „noi (guvernul român) n-am pus pînă acum în valoare decît considerații

¹ A. Marghiloman, *Note politice*, vol. I, p. 482.

² Notovici, *op. cit.*, p. 265.

³ Încă în 31 iulie 1914, ministrul Franței la București, Blondel, împreună cu ministrul Rusiei la București Pokievski-Koziel, i-au declarat lui I. Brătianu că dacă România va păstra o neutralitate binevoitoare Rusiei, interesele României vor fi luate în considerare de cei doi aliați în cazul unor schimbări teritoriale la sfîrșitul războiului (*Ibidem*, p. 65). În 1916, înainte de intrarea României în război, un memoriu al Foreign Office-ului redactat pentru cabinetul de război arată că, față de România, „aliații sînt legați prin obligația luată de Rusia de a da României provinciile românești din Austro-Ungaria”. Lloyd George *Pravda o mirnih dogovorah*, Moskva, 1957, tom. I, p. 42). Semnarea convenției din 1 octombrie 1914, de către Rusia se explică prin aceea că guvernul și statul major țarist considerau atunci neutralitatea binevoitoare a României mai favorabilă din punct de vedere militar decît însăși participarea României la război contra Austro-Ungariei. Prin acordul din 1 octombrie guvernul român își păstra mîinile libere pentru ca în cazul unor succese hotărîtoare ale Puterilor Centrale, să se alăture acestora.

de ordin etnografic (aluzie la convenția ruso-română din octombrie 1914) dar putem invoca de asemenea considerații strategice și economice, pentru a reclama o extindere mai mare a teritoriului, ca o compensare a sacrificiilor care ni le solicită și a riscurilor suplimentare pe care le comportă, (intrarea în război alături de Antantă)”¹. Puțin timp după această convorbire, în 3 mai 1915, Diamandi ministrul României la Petrograd, a comunicat în mod oficial lui Sazonov — ministrul de externe rus — condițiile intrării României în război. Diamandi a arătat că guvernul român va intra în război numai dacă în afara Transilvaniei și Bucovinei de Sud Antanta îi va acorda în plus tot teritoriul unguresc pînă la Tisa, cu excepția unei fișii între Seghedin și Vasaros-Nameny, Banatul sîrbesc, pînă în fața Belgradului și o parte a teritoriilor ucrainene stăpînite de Austro-Ungaria inclusiv o serie de localități din Ucraina Subcarpatică. Cînd Sazonov a obiectat că aceste pretenții încălcau principiul național pe baza căruia acordul din octombrie 1914 acorda României numai teritoriile românești din Austro-Ungaria, Diamandi a replicat cu cinism că suszislul acord prevedea neutralitatea României și că în schimbul participării la război, și guvernul român are drept la „mai mult” decît frontiera etnografică².

Guvernul român declara deci în mod fățiș că, întrucît provinciile românești din Austro-Ungaria îi fuseseră promise prin acordul cu Rusia din 1 octombrie 1914 — el va accepta riscurile suplimentare ale războiului numai dacă i se vor acorda în schimb „compensații” strategice și economice ce nu aveau nici un fundament etnografic. Guvernul român preciza că el va intra în război alături de Antantă numai cu condiția de a-i se garanta pe lîngă provinciile românești subjugate din Austro-Ungaria și anexarea unor teritorii străine, care nu aveau nici o legătură cu principiul național, etnografic.

După îndelungate negocieri în 17 august 1916 a fost semnat un tratat secret prin care Antanta se angaja să satisfacă pretențiile guvernului român. Prin tratatul secret pe baza căruia România a fost aruncată în război, Antanta a făgăduit guvernului român, pe lîngă ținuturile românești din Austro-Ungaria — o serie de teritorii străine, la vest, nord și sud de granițele actuale ale țării noastre.

Antanta a promis guvernului român o parte însemnată a teritoriului unguresc din Cîmpia Tisei, întreg teritoriul unguresc dintre Dunăre și Tisa pînă la linia Vasaros-Nameny-Seghedin, o parte a teritoriului sîrbesc pînă la Dunăre, în fața Belgradului, și o parte a teritoriului ucrainean. În afară de aceasta guvernului român i se garanta posesiunea Cadrilaterului cîștigat în 1913³. Apreciind acest tratat, Lenin arăta în aprilie 1917 că „Există un tratat secret cu România și el constă în aceea că România va dobîndi un șir întreg de popoare străine dacă va lupta de partea

¹ A. Pingaud, *L'Entente et la Roumanie 3 mai — 22 août 1915*, în *Revue des deux mondes* 1 mai 1730, p. 147, (subliniat de V. L.).

² *Mejdunarodnie otnoșenia v epohe imperialisma*, Moskva, 1937, tom. VII, ciasti 2, nr. 672. Citat la Notovici, *op. cit.*, p. 472—473.

³ O copie a tratatului secret din 17/4 august 1916 și a hîrții anexate se află la Arhivele Ministerului Afacerilor Externe 71/914. Pacea generală, Diverse, Dossier politique secret II.

aliatilor”¹. Și mai departe Lenin sublinia „li se cere soldaților să aducă la îndeplinire tratatele tilhărești încheiate cu România și Franța”². Tratatul secret dintre România și Antantă era un tratat tilhăresc prin aceea că obliga poporul român să-și verse sîngele pentru interesele de jaf și cîmpire ale imperialiștilor Antantei³, prin aceea că promitea guvernului român ținuturi străine, situate la nord-vest și sud de teritoriul național al poporului român. Faptul că prin tratatul secret guvernul român urmărea să-și asigure teritorii făcînd parte din teritoriul național al tuturor popoarelor vecine — ucrainean, maghiar, sîrb, bulgar, — era expresia pretențiilor guvernului român de a cuceri prin participarea la războiul dus de Antantă, un rol dominant în sud-estul Europei. De altfel, reprezentanții cei mai autorizați ai claselor dominante romîne, regele și primul ministru Brătianu au declarat în repetate rînduri că intrarea în războiul contra Puterilor Centrale este necesară pentru ca Bulgaria ajutată de Germania să nu împiedice România de a cuceri rolul dominant printre micile state din sud-estul Europei⁴. Încă din octombrie 1915, între miniștrii Romîniei și Italiei la Petrograd s-au dus negocieri, încheiate printr-un tratat italo-romîn, care avea ca obiectiv asigurarea dominației celor două țări în Balcani⁵. Pe de altă parte, prin participarea la război cercurile burgheze moșieresti romîne sperau să obțină mai mult decît li se promisese prin tratatul secret din 1916; în ajunul războiului mondial, industriașul A. Basilescu, despre care s-a vorbit, expunea planul cuceririi întregului teritoriu unguresc situat de-a lungul Tisei și al Bulgariei pînă la Balcani⁶. Astfel de planuri nu erau simple elucubrații ale unor aventurieri ci oglindeau setea de anexiuni a burgheziei romîne.

Lenin sublinia că politica imperialistă se manifestă nu numai prin tendința spre anexarea fîțișă a unor teritorii străine, dar și prin acapărarea debușeelor economice externe, *fără* ocuparea fîțișă a unor teritorii străine. Or, guvernul român pretindea nu numai hegemonia politică în sud-estul Europei, dar și hegemonia economică. Prin mijloace violente, burghezia și moșierimea romînă sperau să-și întărească considerabil pozițiile pe piața internațională, înlăturînd sau slăbind concurența vecinilor. Prin război guvernul burghezo-moșieresc român urmărea să contribuie la înlăturarea Bulgariei de la Marea Egee⁷ și să împiedice transformarea Belgradului într-un important nod al navigației și comerțului pe Dunăre⁸.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 24, București, 1956, p. 399—400.

² *Ibidem*, p. 401.

³ Tratatul secret prevedea că guvernul român va încheia pace numai împreună cu ceilalți semnatari ai tratatului, ceea ce înseamnă că trebuia să lupte pînă ce marile puteri ale Antantei își vor fi atins propriile scopuri imperialiste.

⁴ A. Marghiloman, *Note politice*, vol. II, p. 128; 149.

⁵ C. Diamandy, *Ma mission en Russie* în *Revue des deux mondes*, 15.IX.1930, p. 426—428.

⁶ Assan, *op. cit.*, p. 61—65.

⁷ Accesul la o mare care nu depindea de regimul strălătorilor crea exportului bulgar avantajii însemnate față de al Romîniei, ceea ce provoca nemulțumirea burgheziei romîne (vezi mai jos, p. 38).

⁸ Guvernul român declara că anexarea Banatului sîrbesc trebuie să contribuie la instaurarea controlului său asupra unei importante porțiuni a cursului Dunării și a rîurilor și canalelor aferente și la evitarea transformării Belgradului într-un mare port pe Dunăre. Un memoriu în acest sens a fost înaintat în 1919 de guvernul român conferinței de pace de la Paris (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe 71/914, E. 2, Pacea generală, Diverse, dosar nr. II).

Mai ales, capitaliștii și latifundiarii români sperau că înfringerea Bulgariei și Turciei le va deschide debușee în țările dependente din Orientul Mijlociu. Înapoierea economică a României se împletea cu existența în țară a unui disponibil relativ însemnat de mărfuri de export. Crunta exploatare semifeudală a majorității țărănimii și îngustimea pieței interne ca urmare a înapoierii industriei și a ramurilor necerealiere ale agriculturii precum și a nivelului de trai extrem de scăzut al populației — făcea ca moșierii precum și băncile și firmele comerciale din România care se ocupau cu exportul de cereale, — să dispună de o mare cantitate de cereale dobândite prin exploatarea maselor țărănești. În România fiind dezvoltată cu precădere industria extractivă, forestieră, alimentară — burghezia era interesată să-și asigure debușee pentru petrol, făină, lemne etc. În anii războiului mondial reprezentanții burgheziei române au dat curs liber poftelor lor de expansiune economică. Un reprezentant al partidului liberal, George Diamandi, într-o conferință ținută în 1915 la cercul de studii al acestui partid, sublinia dezvoltarea comerțului exterior al României cu Turcia, Asia Mică și Egiptul și necesitatea unei flote maritime românești care să transporte spre golful Persic și regiunile învecinate făina, lemnele, sarea, lina, zahărul și petrolul românesc. Diamandi își manifesta nemulțumirea pentru faptul că din punctul de vedere al exportului Bulgaria era mult mai avantajată decât România prin aceea că avea acces la Marea Egee nefiind supusă regimului Bosforului și Dardanelor¹. G. Diamandi conchidea că este necesar ca România să intre în război alături de Antantă. Un alt susținător al intrării României în război alături de Antantă, reprezentant de seamă al cercurilor de afaceri române — anume N. Xenopol, fost ministru al industriei și comerțului — scria în 1916 :

„Nu sînt îndepărtate timpurile, credem noi, în care vapoarele române vor transporta direct în porturile Leventului, în Africa și chiar în Indii un mare număr de articole obținute prin transformarea materiilor noastre prime și vor aduce în porturile noastre orez, bumbac, cauciuc, articole coloniale, în care contoare românești vor face cunoscute bogățiile țării în toate regiunile Orientului și în care ajutați de congeneri din peninsula², o generație de oameni tineri îndrăzneți, întreprinzători, va străbate mările și țările îndepărtate în căutarea noilor debușee pentru producția noastră agricolă și industrială³.

După cum se vede burghezia română, burghezia unei țări în care majoritatea populației suferea de foame și avea un nivel de trai nu cu mult mai ridicat decât în țările coloniale, era deja frământată de grija acaparării de debușee în colonii. Burghezia română era gata să trimită o generație

¹ G. Diamandi, *Cauzele războiului mondial și interesele României*, București, 1915, p. 57.

² Aluzie la armenii din peninsula Balcanică.

³ N. Xenopol, *La richesse de la Roumanie*, București, 1916, p. 248 (subliniat de L.V.). Capitolul din care am extras rîndurile de mai sus se intitula în mod semnificativ „Expansiunea română”. Autorul mai cerea să se acorde o atenție deosebită debușeelor din Egipt, unde existau, „Începuturi fericite de penetrație economică” și traficului spre Salonic și Marea Adriatică.

noastră de „conquistadori” care să cucerească pentru ea piețe în Orient și care să se caracterizeze prin spiritul lor de întreprinzători desigur capitaliști. Dintr-o altă broșură scrisă în 1916 de Victor Slăvescu un reprezentant al cercurilor de afaceri din jurul Băncii Naționale și a Băncii Românești reiese cu și mai multă claritate că marea burghezie românească spera că războiul va înlesni expansiunea exportului românesc în Orient, în folosul capitalului financiar românesc în dezvoltare. Slăvescu scria :

„În chip firesc atenția noastră trebuie să fie îndreptată spre piețele Orientului unde făina, cerealele și chiar alte produse ale țării noastre, cum sînt : petrolul, lemnele etc. pot găsi condițiuni favorabile de valorificare. Actualul război va avea apreciable influențe asupra Orientului ; prefacerile politice aduc după sine și prefaceri economice. Ca atare, atențiunea noastră asupra acestei piețe orientale nu trebuie să slăbească o clipă pentru a nu ne trezi în fața unei stări de fapt în adîncă contradicție cu interesele noastre cele mai vitale. *Politica de expansiune și afirmare comercială* peste granițele țării trebuie de asemenea sprijinită de o politică de finanțare bine rațională și metodică, pe care tot numai un institut de credit solid o poate întreprinde. Banca Românească sporindu-și capitalul la 60 milioane lei, devine nu numai cea mai puternică bancă din țară, dar și cel mai puternic așezămînt financiar din sud-estul european. Îi va fi cu puțință bine înțeles ajutată și de alte bănci românești pe care de altfel le invită a colabora cu ea să lupte pentru organizarea expansiunii noastre comerciale în Orient și prin aceasta pentru îmbogățirea economiei noastre naționale¹.

Este limpede că pentru marea burghezie „îmbogățirea economiei naționale” prin expansiunea comercială în Orient ca urmare a războiului, se reducea la îmbogățirea marilor bănci românești de felul Băncii Românești și a băncilor legate de ea. Proiectele marelui burghezii române expuse mai sus aveau o bază materială precisă. Banca Românească, de pildă, se ocupa activ cu exportul de cereale, ea controla întreprinderi din industria morăritului, o întreprindere de navigație pe Dunăre și o întreprindere de navigație maritimă². Ea își propunea să trimită, în Orient, cu vasele proprii, cantități tot mai mari de cereale și de făină măcinată în morile proprii³. La toate acestea nu ne rămîne decît să adăogăm faptul bine-cunoscut că Brătienii conducătorii Băncii Românești erau și conducătorii guvernului român. Prin participarea la primul război mondial, burghezia și moșierimea română nădăjduiau nu numai să-și deschidă debușee în Orient, ci și să-și creeze o sursă suplimentară de profituri prin atragerea la gurile Dunării și de-a lungul marelui fluviu a comerțului de tranzit dintre Europa

¹ N. Slăvescu, *O victorie a capitalului românesc — 5 ani de luptă a Băncii Românești* București, 1916, p. 35—36.

² *Ibidem*, p. 12—16.

³ Victor Slăvescu, arăta că, dat fiind viitoarea mare dezvoltare a comerțului de făină Orientul era o piață extrem de avantajoasă pentru expansiunea comercială, a cercurilor de afaceri din România și în special pentru exportul de făină și că morile controlate de „Banca Românească” vor încărca făina pe vasele întreprinderii fluviale și apoi ale întreprinderii maritime a acestei bănci „pentru a trimite făină în condițiuni comerciale avantajoase pe piețele de desfacere ale Orientului”. (*Ibidem*, p. 16).

Centrală și Orientul Mijlociu și îndepărtat¹. Vintilă Brătianu scria în decembrie 1914: „Este de prevăzut că războiul actual ca și cele balcanice, vor dezvolta puternic viața statelor care sînt tributare Dunării, că traficul pe acest fluviu, principalul debușeu al strîmtorilor va spori puternic. Noul regim din Egipt, dezvoltarea pe care o vor lua căile ferate din Anatolia și spre golful Persic vor schimba starea anormală de azi, în care mărfurile, trecînd prin canalul de Suez, vin în bazinul întins și variat al Dunării prin porturile îndepărtate ale Mării Nordului și pe căile de uscat”. Trebuie precizat că aceste planuri exprimau interesele unor importante grupuri ale burgheziei romîne a căror afaceri erau legate ca și cele ale lui Vintilă Brătianu, de comerțul exterior și de navigația fluvială și maritimă.

Pentru a-și realiza marile planuri de extindere a exportului în Orient — în colonii și în țările dependente din Asia și Africa — pentru a-și realiza planurile de atragere în România a traficului dintre Europa și Orient — burghezia și moșierimea romînă trebuia să-și asigure accesul la strîmtorile Mării Negre. I. Brătianu, declara că, problema navigației în Marea Neagră și Dardanele este mai importantă chiar decît problema unirii Transilvaniei cu România². Principalele cercuri burghezo-moșierești romîne, considerau că victoria Antantei dat fiind că în rîndurile ei luptau mari puteri de forțe relativ egale, i-ar fi dat posibilitatea să profite de contradicțiile dintre aceste puteri pentru a-și asigura accesul la strîmtori, în timp ce victoria Puterilor Centrale ar fi dus la punerea strîmtorilor sub controlul absolut al Germaniei. Toate acestea arată că burghezia și moșierimea romînă prin participarea la primul război mondial au urmărit de asemenea să-și întărească pozițiile pe piața internațională, să acapareze noi piețe de desfacere pentru produsele înșușite din exploatarea și jefuirea maselor muncitoare.

Se știe că politica externă și internă a fiecărui guvern sînt indisolubil legate între ele. Caracterul antinațional al politicii externe a guvernului burghezo-moșieresc romîn dinainte de primul război mondial constituia reversul politicii interne — reacționare a claselor dominante romîne. Politica internă reacționară a burgheziei și moșierimii romîne în anii care au precedat războiul este prea bine cunoscută pentru a mai insista asupra ei. Amintim un singur aspect. Încă din 1905, prima revoluție rusă și dezvoltarea rapidă a mișcării muncitorești din România, a provocat neliniștea claselor dominante romîne. Clasele dominante își dădeau seama

¹ V. Brătianu, *Scrieri și cuvîntări*, vol. III, București, 1940, p. 510—511. Vintilă Brătianu a expus în numeroase rînduri planul de a atrage tranzitul dintre Orient și Europa Centrală pe Dunăre. Același plan era expus și de B. G. Assan reprezentantul deja citat al cartelului morilor din București — care în 1914 a publicat o broșură intitulată în mod semnificativ „Du rôle de la Roumanie dans le mouvement commercial de l'Europe avec, l'Asie, l'Afrique et l'Australie”. Assan arată că exportatorii romîni de cereale, făinuri și alte produse întîmpină mari greutăți din cauza nivelului foarte ridicat, urmare a faptului că din cauza structurii din acel timp a comerțului exterior al Romîniei, vapoarele intrau în porturile romînești încărcate numai pe sfert. Atragerea unui mare comerț de tranzit prin Constanța și porturile romînești de la Dunăre — arată Assan — trebuia să dea vaselor posibilitatea de a veni în porturile romînești încărcate în întregime, ceea ce ar fi redus navlul plătit pentru produsele de export romînești și ar fi adus însemnate beneficii exportatorilor romîni.

² I. Gheorghiu, *Relațiile romîno-ruse în perioada neutralității Romîniei (1914—august 1916)* în *Studii și referate privind Istoria Romîniei*, București, 1954, vol. II, p. 1455—1456.

de eventualitatea unor mișcări țărănești¹. Răscoalele țărănești din 1907 au arătat șubrezenia regimului burghezo-moșieresc. În 1907, cercurile conducătoare burghezo-moșieresti au fost cuprinse de panică nu numai din cauza răscoalelor țărănești ca atare, dar și din cauză că își dădeau seama că unirea răscoalelor țărănești cu luptele muncitorești ar fi dus la prăbușirea dominației lor. După 1907, clasele dominante continuau să se teamă de unirea luptelor țărănești cu luptele muncitorești, sub conducerea muncitorimii — continuau să se teamă de revoluție. Vintilă Brătianu scria în 1913 „Revolta neorganizată din 1907 poate găsi o organizare la orașe și deci să ia în viitor un caracter nu de revoltă, ci de revoluție. O criză economică, o scădere a salariilor și o lipsă de muncă poate fi scînteia care să aprindă o atmosferă încărcată”².

Așa cum am mai amintit, Lenin a subliniat că unul din scopurile pentru care imperialiștii au dezlănțuit primul război mondial a fost încercarea de a crea o diversiune cu ajutorul căreia să înăbușe mișcarea revoluționară a proletariatului. Și burghezia și moșierimea română au considerat participarea la primul război mondial drept un mijloc pentru a abate masele de la lupta revoluționară, pentru a crea o diversiune la adăpostul căreia să înăbușe prin forță mișcarea muncitorească.

Politicienii reacționari care militau pentru intrarea României în război nu se sfiau să dezvăluie că ei considerau războiul ca un mijloc pentru consolidarea regimului lor și pentru evitarea unei revoluții. Unul din acești politicieni reacționari — P. Missir declara la Senat în 1915: „Războiul servește un interes comun al celor ce dețin puterea... I se face mulțimii dovada concretă și palpabilă cît de inevitabilă este supunerea ei sub puterea politică. Dar războaiele nu și-ar ajunge scopul dacă puternicii ce le provoacă ar lăsa descoperit interesul lor, ca să-l înțeleagă mulțimea. Același interes triumfă mai bine cînd apare îmbrăcat în aparențe simpatice sufletului poporului”³.

N. Filipescu declară la fel de cinic: „Trebuie să vrem războiul cu toate riscurile lui, pînă la ultima centimă, pînă la ultimul om, pînă la ultima picătură de sînge. Altminteri e pieirea neamului, e rușinea pentru acest regat. Iar mine va fi în locul războiului lupta fratricidă, și aici — războiul civil”⁴.

Prin urmare războiul era necesar politicianilor reacționari pentru a evita războiul civil — revoluția.

În ajunul intrării în război guvernul a ordonat masacrarea muncitorilor din Galați din 13 iunie 1916. Imediat după declararea războiului, guvernul a pornit o adevărată ofensivă împotriva mișcării muncitorești, a interzis activitatea legală a partidului social-democrat și a sindicatelor, a arestat conducători ai organizațiilor social-democrate și sindicale, a încercat să distrugă mișcarea muncitorească.

¹ Încă din 1905 conducerea partidului liberal începuse să fie preocupată de problema agrară” (*Viața și opera lui Vintilă I. C. Brătianu...*, p. 215).

² V. Brătianu, *Crize de stat*, București, 1913, p. 21.

³ *Dezbaterile Senatului*, sesiunea 1915—1916, nr. 9, p. 45.

⁴ N. Filipescu, *op. cit.*, p. 52.

Înăbușirea luptei revoluționare a maselor populare făcea parte integrantă din scopurile de război ale burgheziei și moșierimii române.

★

Războiul dus în 1916—1918 de România a fost un război imperialist, a fost o parte integrantă a războiului de jaf și cotoire dus de o coaliție de mari puteri imperialiste, la care guvernul burghezo-moșieresc român s-a alăturat pentru că urmărea el însuși să acapareze pământuri străine, pământuri făcând parte din teritoriul național al altor popoare, pentru că urmărea să cucerească hegemonia în Balcani, să acapareze debușee externe și să abată masele de la lupta revoluționară. Năzuința justă a maselor populare spre unirea Transilvaniei cu România a fost folosită de clasele exploatare române pentru camuflarea scopurilor lor reacționare și anexioniste.

Dat fiind că era o parte integrantă a unui război dintre marile puteri imperialiste care luptau pentru reîmpărțirea lumii, războiul din 1916—1918 nu putea asigura nici independența vechii României, nici eliberarea națională a provinciilor românești din Austro-Ungaria. Imperialiștii Antantei ca și imperialiștii germani nu luptau pentru eliberarea popoarelor, ci pentru subjugarea și înrobirea lor. Imperialiștii Antantei erau gata să se înțeleagă cu imperialiștii din tabăra adversă pe spatele micilor aliați. Lenin a subliniat că la sfârșitul anului 1916 și începutul anului 1917 s-a produs o cotitură în politica mondială „cotitura de la războiul imperialist la pacea imperialistă”¹. Imperialiștii din cele două tabere manifestau tendința de a încheia un tîrg cu privire la reîmpărțirea lumii și în legătură cu aceasta Lenin vorbea despre faptul că imperialiștii din cele două tabere negociază în secret împărțirea României².

De altfel încă din ajunul intrării în război a României, imperialiștii Antantei s-au înțeles între ei ca la sfârșitul războiului să încalce făgăduielile făcute României. Documentele din arhiva fostului guvern țarist arată că în august 1916 din inițiativa Franței puterile Antantei s-au înțeles că pentru moment să promită guvernului român toate teritoriile pe care acesta le cerea, iar la sfârșitul războiului Franța, Anglia, Rusia și Italia să stabilească în prealabil condițiile păcii fără să țină seamă de tratatul cu România și să le impună apoi țării noastre³. Într-o însemnare inedită din 29 decembrie 1939 Titulescu scria: „Am în mîna mea și am transmis-o regelui Carol al II-lea o telegramă a lui Saint-Aulaire⁴ din

¹ Vezi lucrarea *Pacifismul burghez și pacifismul socialist*, capitolul „O cotitură politică mondială” (Lenin, *Opere*, vol. 23, p. 169—175) și lucrarea „O cotitură politică mondială”, *loc. cit.*, p. 260—268.

² *Ibidem*, p. 173—207, 262—263. În ianuarie 1917 Lenin se referea mai ales la tratativele secrete dintre Germania, Austro-Ungaria și Rusia țaristă. În decembrie 1917, într-o listă conținând teme ce-și propunea să prelucereze, Lenin și-a notat: „*Pravda*” din 24 XII „Planul lor”. (Lenin, *Opere*, vol. 36, Buc., Ed. Politică, 1958, p. 475) Articolul „Planul lor” publicat în *Pravda* din 24 decembrie 1917 demasca planurile imperialiștilor englezi de a se înțelege cu imperialiștii germani pe spatele popoarelor rus, polonez, român și altele.

³ *Cum s-a prăpădit țara*, Petrograd, 1917, p. 24. Această broșură a fost editată de revoluționarii români emigrați în Rusia, pe baza documentelor din Arhiva fostului Minister de Externe țarist, a căror consultare a fost înlesnită de guvernul sovietic.

⁴ Ministrul Franței la București.

22 august 1916 stil nou, adresată lui Briand, deci anterioară datei convenite pentru intrarea noastră în războiul din august 1916. În această telegramă Saint Aulaire își permite să scrie că obligațiunile luate față de România nu trebuie ținute, căci sînt excesive și că Franța își poate călca conștiința fără remușcări, dîndu-ne mult mai puțin decît s-a angajat a ne da”¹.

Însăși istoriografia burgheză era nevoită să recunoască că din inițiativa lui Briand ministrul de Externe al Franței, guvernul francez a încheiat cu guvernul țarist *un acord secret care anula angajamentele luate de Antantă față de România*².

Guvernele Angliei, Franței și S.U.A. căutau să ajungă la o înțelegere cu Austro-Ungaria pentru a o menține și a o utiliza ca un pion împotriva Germaniei și după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie ca un bastion contra Rusiei Sovietice. În august 1917 în cursul unor negocieri secrete în Elveția între contele Armand reprezentant al guvernului francez și contele Revertera reprezentant al guvernului Austro-Ungar, propunerile reprezentantului Franței prevedeau menținerea Austro-Ungariei, urmînd ca România să rămînă în granițele din 1916³.

În decembrie 1917 au avut loc alte negocieri între un reprezentant al guvernului austriac, fostul ambasador la Londra Mensdorf-Pouilly și — generalul Smuts — reprezentant al guvernului englez, care acționa de acord cu celelalte guverne ale Antantei. Reprezentantul guvernului englez a produs federalizarea Austro-Ungariei și anexarea la ea a Romîniei, Serbiei și altor teritorii⁴. Programul de pace în 14 puncte anunțat de Wilson în 1917 prevedea în ce privește țara noastră restabilirea Romîniei în granițele din 1913. Programul anunțat de Lloyd George în 5 ianuarie avea un conținut asemănător. Înseși cercurile guvernante din România declarau că potrivit programului de pace anunțat de Wilson și de Lloyd George, urma ca România să nu obțină nici unul din teritoriile promise la intrarea în război. Ministrul Statelor Unite la Iași raporta în 9 februarie 1918 Departamentului de Stat că „Brătianu și succesorul său generalul Averescu argumentează amîndoi că nu este de niciun folos pentru România să continue lupta pentru că potrivit discursurilor președintelui și a lui Lloyd George chiar, dacă aliații înving, România nu va căpăta nici un teritoriu nou”⁵. Pînă în ultimile zile ale monarhiei habsburgice, imperia-

¹ Arhiva centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. dos. 149, p. 5. Copii „Alianța cu Polonia și politica noastră din neutralitate”. Text dictat de N. Titulescu lui Aurel Cozma în 29 decembrie 1939 la St. Moritz.

² Istoricul burghez-official al războiului din 1916—1918, C. Kirițescu, scria că Rusia „se lăasă convinsă de Franța prin încheierea unui *acord secret* la 11 august. Cele două puteri se angajează în spatele Romîniei să se înțeleagă în prealabil între ele asupra deciziunilor de luat la conferința păcii” cu privire la problemele teritoriale interesînd România și „la alte chestiuni care de fapt anulau angajamentele înscrise în tratate” C. Kirițescu, *Preludiile diplomatice ale războiului de întregire*, în *Viața Romînească*, nr. 4/1940, p. 70—71. Acest acord secret a fost urmarea unor „abilitați diplomatice ieșite din inteligența bogată în resurse și posibilități a lui Briand” (*Ibidem*, p. 71).

³ Sixte de Bourbon, *L'Offre de paix séparée de L'Autriche*, Paris, 1920, p. 252, 271—272, 281—283.

⁴ Victor S. Mamatey, *The United States and East Central Europe 1914—1919*, Princeton, New Jersey, 1957, p. 150, 153, 156. Robert A. Kann, *The Habsburg Empir*, London, 1957, p. 165.

⁵ Mamatey, *op. cit.*, p. 205.

liștii Antantei au făcut încercări de a ajunge la o înțelegere cu guvernul din Viena și de a menține imperiul habsburgic, inclusiv stăpânirea acestuia asupra Transilvaniei ¹.

Pe de altă parte, însuși guvernul burghezo-moșieresc român, care era călăuzit de scopuri reacționare, anexioniste, a făcut încă înaintea Revoluției din Octombrie sondaje, pentru a ajunge la o înțelegere cu imperialiștii germani și austro-ungari. Lenin a subliniat că imperialiștii germani duceau o politică anexionistă față de România că „o anexiune a lor, a imperialiștilor germani o constituie *în fapt* nu numai Constantinopolul, Belgradul, Bucureștiul, Bruxelles-ul și Alsacia-Lorena, o parte din Schlesweig, Polonia prusiană” ², că România devenise o pradă a imperialiștilor germani ³. Cercurile conducătoare burghezo-moșierești au încheiat însă un tîrg cu cîmpitorii străini, mînați de interesele lor înguste de clasă. După victoria revoluției socialiste în Rusia, cercurile conducătoare burghezo-moșierești din România au încheiat o pace imperialistă cu Puterile Centrale, înfeudînd țara imperialismului german pentru a obține în schimb ajutorul acestuia în vederea intervenției antisovietice și a luptei contra mișcării revoluționare din țară ⁴. Toate acestea ilustrează faptul că războiul imperialist dus de guvernul burghezo-moșieresc român alături de Antantă era un război străin de interesele naționale.

Lenin a arătat calea luptei împotriva războiului imperialist, pentru o pace democratică, bazată pe recunoașterea dreptului fiecărei națiuni de a-și forma un stat național propriu. Lenin a arătat că în condițiile primului război mondial, simpla revendicare a unei păci democratice rămînea o vorbă goală. El a arătat că singurul mijloc pentru a se putea pune capăt războiului imperialist printr-o pace democratică, era transformarea războiului imperialist în război civil, în revoluție împotriva claselor stăpînitoare. Lenin a arătat că lupta pentru pace, pentru transformarea războiului imperialist în război civil, era indisolubil legată de lupta pentru înfrîngerea propriului guvern în războiul imperialist. Lozincă înfrîngerii propriului guvern în războiul imperialist era cu totul străină de chemarea la acțiuni diversioniste. Această lozincă însemna că partidul proletariatului nu trebuia să sprijine măsurile luate de guvern pentru a cîștiga victoria în războiul imperialist, că partidul proletariatului trebuia să continue lupta sa revoluționară; această lozincă însemna că înfrîngerea propriului guvern în războiul imperialist nu putea decît să contribuie la victoria revoluției. Lenin a arătat că lupta partidelor proletare împotriva războiului imperialist era indisolubil legată de ruptura deplină cu Interna-

¹ Asupra acestei probleme autorul insistă mai mult într-o monografie în curs de apariție intitulată „1918. Din istoria luptelor revoluționare din România”, Studiul de față folosește și materiale cuprinse în această monografie.

² Lenin, *Opere*, vol. 23, p. 203—204.

³ *Ibidem*, p. 348.

⁴ Vezi V. Liveanu, *Evenimentele premergătoare armistiului de la Focșani* în Studii și referate privind Istoria României, Buc. 1954. Partea II. „Armistiul de la Focșani (1917)”, în *Studii*, nr. 4, 1954, idem, *Caracterul antipopular antisovietic al tratatului de la Buftea* în *Studii și materiale de istorie contemporană*, Buc., 1956, vol. I.

ționala a II-a oportunistă, de ruptura deplină cu reformiștii, căci menținerea unității cu aceștia însemna menținerea unității cu burghezia, sprijinirea în fapt a războiului imperialist și renunțarea la lupta pentru revoluție, pentru o pace democratică. Lenin a început lupta pentru crearea Internaționalei a III-a.

Călăuzit de Lenin, partidul bolșevic a luptat pentru transformarea războiului imperialist în revoluție, a condus popoarele Rusiei la victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, care a inaugurat o nouă epocă în istoria omenirii.

În țara noastră împotrivirea maselor față de războiul imperialist a luat diferite forme. Mișcarea muncitorească din țara noastră a luptat cu dârzenie împotriva participării României la primul război mondial imperialist. Demonstrațiile și grevele îndreptate contra intrării în război, desfășurate în 1914—1916 au arătat voința proletariatului din țara noastră de a lupta împotriva războiului imperialist. Totodată mișcarea muncitorească se pronunța pentru unirea Transilvaniei cu România în cadrul unui stat democratic care să asigure lichidarea proprietății moșierești, care să asigure cele mai largi drepturi democratice pentru masele muncitoare.

Dar proletariatul din țara noastră nu avea atunci un partid consecvent revoluționar. Când guvernul burghezo-moșieresc român a intrat în război, conducătorii centriști ai partidului social-democrat proclamându-se în vorbe pentru pace au declarat că partidul social-democrat nu trebuie să întreprindă acțiuni politice contra guvernului, ci trebuie să-și „păstreze forțele” pentru perioada de după război. Militanții revoluționari ai organizațiilor muncitorești s-au organizat în grupuri ilegale care au continuat și în timpul războiului activitatea antiimperialistă, ridicându-se împotriva războiului imperialist.

După Revoluția din Octombrie, grupurile revoluționare ilegale din țara noastră s-au orientat spre leninism și și-au însușit lozinca transformării războiului imperialist în război civil¹. Grupurile revoluționare chemau masele să transforme războiul imperialist în revoluție pentru a cuceri o pace democratică, arătând maselor că răsturnarea puterii claselor exploatatoare putea deschide calea unei păci democratice. Grupurile revoluționare arătau că revoluția va deschide totodată calea pentru unirea Transilvaniei cu România în cadrul unui stat al oamenilor muncii. Ziarul *Lupta*, editat de Comitetul de Acțiune Social-Democrat scria în 28 ianuarie 1918.

„Cînd românii din România vor îndepărta de la putere pe vinovații de astăzi, cînd românii din Transilvania vor face la fel la ei acasă atunci nu va mai fi cine să-i învrăjbească, se vor găsi laolaltă sub același steag roșu al dezrobirii și înfrățirii popoarelor și vor ajunge astfel și liberi și uniți. Nu deci spre steagul împăratului-rege de la Viena, nici spre steagul regelui Ferdinand de la Iași, trebuie să îndreptăm privirile, ci spre steagul dezrobirii și înfrățirii al socialismului și al revoluției”.

¹ Mai pe larg despre această problemă se vorbește în monografia amintită la p. 72, nota 2.

Mișcarea muncitorească revoluționară a fost singura forță politică din teritoriul ocupat care s-a ridicat în *mod organizat* împotriva coterpiților imperialiști. Grupurile revoluționare ilegale au organizat în teritoriul ocupat demonstrații împotriva ocupanților pentru încheierea unei păci democratice. Grupurile revoluționare ilegale au demască caracterul înrobitor al tratatului de „pace” de la București care transforma România într-o colonie germană, au arătat că acest tratat oglindea trădarea națională a claselor exploatatoare române care s-au înțeles cu imperialiștii germani în vederea intervenției antisovietice și a luptei contra propriului popor.

Pe baza ascuțirii contradicțiilor interne ale regimului burghezo-moșieresc provocată de războiul imperialist și sub influența imediată a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie au crescut în mod rapid luptele revoluționare din România. Lenin a subliniat nu o dată însemnătatea evenimentelor revoluționare din România. La 25 februarie 1918 el scria: „văpaia insurecției proletare a cuprins Finlanda. Flăcările s-au extins și asupra României”¹.

În noiembrie 1918 când în unele localități din Transilvania se formează soviete, Lenin atrăgea din nou atenția asupra evenimentelor din țara noastră: „într-adevăr, au avut loc evenimente de o importanță uriașă. În România și în Austro-Ungaria au fost formate soviete de deputați ai muncitorilor”².

Lupta revoluționară a maselor populare, încurajate de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, a fost factorul hotărâtor care a creat premisele eliberării naționale a Transilvaniei și a înfăptuirii năzuinței poporului român spre desăvârșirea unirii naționale³. Lupta maselor populare în frunte cu clasa muncitoare a fost aceea care a doborât imperiul habsburgic, temniță a popoarelor. „Proletariatul s-a ridicat la luptă făcând să nu mai rămână piatră peste piatră din Austro-Ungaria”⁴. . . „Când am luat puterea în octombrie noi nu eram în Europa nimic mai mult decât o scînteie izolată. . . . Astăzi însă incendiul a cuprins majoritatea țărilor din sfera imperialismului germano-austriac (Bulgaria, Austro-Ungaria) . . . Știm cum aceste revoluții muncitorești țărănești au străbătut Austria”⁵.

Lenin a salutat cu căldură sfărîmarea imperiului habsburgic prin lupta revoluționară a maselor populare și eliberarea națională a popoarelor din Austro-Ungaria. Un mesaj din 3 noiembrie 1918, adresat de Lenin și Sverdlov tuturor popoarelor din fosta Austro-Ungarie saluta pe „țărani români care au scuturat jugul magnaților urguri”⁶.

În primele zile ale lunii noiembrie 1918, în timp ce la cîrma României se afla un guvern înfeudat Germaniei, guvern care semnase tratatul înrobitor de la București, masele populare din Transilvania, însuflețite de exemplul revoluției ruse au înlăturat vechea putere a statului austro-

¹ Lenin, *Opere*, vol. 27, E.S.P.L.P., 1955, p. 45.

² *Ibidem*, vol. 38, p. 177.

³ C. Daicoviciu, L. Bányai, V. Cheresteșiu, V. Liveanu, *op. cit.*

⁴ Lenin, *Opere*, vol. 28, Buc., 1955, p. 139.

⁵ *Ibidem*, p. 144—145.

⁶ Citat la Eva Priester, *Kurze Geschichte Oesterreichs*, Wien, 1949, p. 589.

ungar, au realizat în fapt eliberarea națională a Transilvaniei și au creat condițiile pentru unirea Transilvaniei cu România. Masele doreau ca și desăvîrșirea unirii naționale să se înfăptuiască în cadrul unui stat democratic. Odată cu înlăturarea puterii vechilor autorități ale statului austro-ungar masele s-au ridicat la luptă împotriva capitalștilor și moșierilor, înfăptuind cu de la sine putere o serie de transformări democratice (confiscarea unor bunuri ale moșierilor, introducerea zilei de lucru de 8 ore, libertăți democratice ș. a.). Lozincă elementelor înaintate ale mișcării muncitorești era unirea cu România în cadrul unei republici democratice. Burghezia și moșierimea au izbutit însă să impună ca unirea Transilvaniei cu România să se înfăptuiască în cadrul regimului burghezo-moșieresc reacționar. Desăvîrșirea unirii naționale în cadrul regimului burghezo-moșieresc n-a putut rezolva problema națională din țara noastră. Politica burghezimii și moșierimii din România de asuprire a minorităților naționale, s-a împletit cu politica de înfeudare a României față de marile puteri imperialiste și cu politica antisovietică. Politica antinațională a claselor exploatatoare a dus la acceptarea de către guvernul burghezo-moșieresc român a dictatului hitlerist de la Viena.

Unirea Transilvaniei cu România în 1918 a fost însă un act legitim, progresist, care corespundea năzuinței maselor populare, spre desăvîrșirea unirii naționale care corespundea necesităților obiective ale dezvoltării sociale. Înfăptuirea acestui act a fost posibilă tocmai datorită luptei revoluționare a maselor.

Arătînd că uneori imperialiștii sînt nevoiți să consimtă la crearea unor state independente din punct de vedere politic, dar dependente din punct de vedere economic, Lenin scria : „Desăvîrșirea a ceea ce a rămas neisprăvit în domeniul reformelor naționale poate să întărească din punct de vedere intern o coaliție imperialistă. Mersul obiectiv al lucrurilor se impune și așa cum zugrumătorii revoluțiilor din 1848 și 1905 au fost într-un anumit sens, executorii lor testamentari, tot așa și dirijorii măcelului imperialist sînt nevoiți să înfăptuiască anumite reforme în direcția capitalismului de stat, în direcția reformelor naționale”¹. . . „Dar tocmai acum Europa trece printr-un moment cînd, mai mult ca de obicei, trebuie să ținem minte adevărul că reformele sînt un rezultat accesoriu al luptei revoluționare de clasă”². Unirea Transilvaniei cu România este un astfel de rezultat al luptei revoluționare a maselor. Lupta maselor a fost aceea care a pus imperialiștii Antantei în fața unui fapt împlinit, — sfărîmarea statului austro-ungar —, i-a silit să accepte anumite transformări pe linia „construcției de stat în direcția burghezo-națională” și să renunțe la planurile de menținere a Austro-Ungariei. Guvernele Statelor Unite, Angliei și Franței, au recunoscut unirea Transilvaniei cu România, ca și formarea statului cehoslovac și a statului iugoslav — tocmai pentru că se temeau, că în condițiile uriașei influențe exercitate de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, ignorarea revendicărilor naționale ale popoarelor din răsăritul Europei va determina izbucnirea unor revoluții socialiste în țările din această parte

¹ Lenin, *Opere*, vol. 23, p. 265—266.

² *Ibidem*, p. 267.

a continentului. Acesta este un fapt recunoscut și de istoricii reacționari occidentali¹. Lupta revoluționară a maselor, ci nu războiul imperialist, a fost factorul hotărâtor care a creat premisele formării statelor naționale unificate ale națiunilor ce suferiseră jugul asupririi naționale a Austro-Ungariei.

Lupta revoluționară a maselor este aceea a căreia i se datorește înfăptuirea vechiului ideal al poporului român — unirea Transilvaniei cu România și desăvârșirea în acest fel a unirii naționale a țării noastre.

★

Este un lucru de la sine înțeles că în cadrul unui singur articol nu poate fi nici pe de parte valorificată bogăția de idei cuprinse în aprecierile lui Lenin, privind situația României în timpul primului război mondial. De altfel, unele din problemele privind istoria României în 1914—1918, la care Lenin se referă în mod direct, nici n-au putut fi atinse în cadrul acestui articol. Studiarea unei perioade atât de complicate ca aceea a primului război mondial necesită încă eforturi susținute, cercetări mai îndelungate. Ideile leniniste sînt singurele care pot asigura succesul acestor încercări.

¹ Robert A. Kann, scrie „Ideea că C. Wilson, Lloyd George, Clémenceau, erau înclinați spre distrugerea unei uniuni atât de solide (ca Austro-Ungaria) era complet falsă” (Robert A. Kann, *op. cit.*, p. 164). Și mai departe, după ce vorbește de planurile imperialiștilor Antantei de a federaliza și de a menține Austro-Ungaria și chiar de a anexa la aceasta și România, Kann scrie: „O astfel de încercare putea atrage după sine izbucnirea unei mari revoluții sociale în aceste teritorii [din răsăritul Europei, — N.A.] stimulate... de Rusia Bolșevică. Aliaților, care la sfîrșitul războiului au dat înapoi în fața unor riscuri relativ mult mai mici, le era greu să-și asume acest risc major” (*op. cit.*, p. 166). Un alt istoric reacționar scrie: „Cînd conferința de pace s-a întrunit la 18 ianuarie 1919 la Paris, imperiul habsburgic era mort de peste două luni și rămășițele lui erau deja îngropate. ...Prăbușirea lui (a imperiului habsburgic) a devenit inevitabilă nu atît din cauza politicii Aliaților, cît din cauza că propriile lui popoare — incluzînd la sfîrșit și naționalitățile dominante — au ajuns să-l privească ca indezirabil și l-au repudiat. ...Nu era ușor de realizat nici reînvierea imperiului habsburgic. ...O încercare de a restaura habsburgii cu baionetele aliate... ar fi întîmpinat probabil rezistența statelor sucesoare. Le-ar fi împins inevitabil în brațele bolșevicilor...” (Mamatey, *op. cit.*, p. 381).

TEZELE LUI V. I. LENIN ÎN PROBLEMA DESCOMPUNERII FEUDALISMULUI ȘI A DEZVOLTĂRII CAPITALISMULUI ÎN RUSIA

DE

LIVIU ȘTEFĂNESCU

În lumina învățăturii elaborate de K. Marx și a luptei clasei muncitoare împotriva capitalismului¹, V. I. Lenin a putut să studieze societatea rusă și transformările ei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În această analiză, dar mai ales cu prilejul combaterii teoriilor subiectiviste ale narodnicilor despre societate, V. I. Lenin subliniază uriașa importanță pe care o are materialismul istoric² pentru analiza științifică a fenomenelor sociale.

Studiind fenomenele sociale în dezvoltarea lor, în mod implicit întâlnim rămășițe ale trecutului, forme ale prezentului și indicii asupra viitorului³. De aceea este necesar — pentru a nu rămîne în urmă — în descrierea fenomenelor respective să anticipăm asupra dezvoltării⁴ lor ulterioare tocmai pe baza indicațiilor pe care ni le dă analiza dialectică a acestora. Existența formelor tranzitorii este caracteristica oricăror relații sociale în general⁵, dar mai ales a aceloră căroră le este proprie dezvoltarea treptată. În perioada de trecere de la feudalism la capitalism relațiile noi de producție se împletesc cu cele vechi și analiza atentă a fenomenelor respective nu poate fi științifică atîta vreme cît această analiză nu este făcută în lumina materialismului istoric⁶. Multitudinea fenomenelor sociale studiate nu poate duce la concluzii științifice atîta timp cît fenomenele comparate nu sînt de același fel⁷. Datele statistice — arată

¹ V. I. Lenin, *Opere*, Ed. P.M.R., 1950, vol. 1, p. 294.

² *Ibidem*, 1951, vol. 3, p. 65; vol. 1, p. 208, p. 236—237.

³ *Ibidem*, vol. 1, p. 171.

⁴ *Ibidem*, vol. 3, p. 301, nota 1.

⁵ *Ibidem*, p. 507.

⁶ *Ibidem*, vol. 1, p. 261.

⁷ *Ibidem*, p. 25.

V. I. Lenin — acoperă sub cifrele medii cele mai diferite tipuri de gospodării¹ ascunzînd fenomenul important al descompunerii micului producător² și felul său de viață³. Pe baza cifrelor medii nu putem să caracterizăm fenomenul descompunerii micilor producători⁴, mai ales atunci cînd se ia ca bază a împărțirii pe grupe întinderea lotului de pămînt⁵, sau cînd se studiază rolul muncii salariate în mărirea proporțiilor stabilimentelor industriale⁶. Felul cum cifrele medii sînt prezentate de unii autori, adepți ai concepției subiectiviste despre societate ascunde caracterul de clasă al fenomenelor oglindite în statisticile oficiale. De aceea V. I. Lenin critică întotdeauna modul de a prezenta laolaltă pe cei bogați cu cei săraci, numai pentru a se obține din prezentarea fenomenelor respective o „repartizare egală”⁷.

Întrucît perioada de stratificare a țăranimii și meșteșugarilor implică folosirea pe scară largă a datelor statistice, V. I. Lenin cerea ca la baza statisticii economice să stea clasificarea după *dimensiunile* și *tipul* gospodăriei⁸, în care hotărîtoare nu este forma sa juridică ci trăsăturile economice fundamentale ale rînduieiilor⁹.

Materialismul istoric arată că fiecărei orînduiri sociale îi sînt specifice legile de trecere într-o formă mai înaltă¹⁰, de transformare în altă orînduire socială. Criticînd pe narodnici care considerau capitalismul în Rusia o întîmplare, V. I. Lenin arată că acesta este un produs necesar și inevitabil¹¹ în perioada de organizare respectivă a economiei sociale, un produs al întregii orînduiri economice moderne, rezultat direct al luptei forțelor sociale opuse¹². Pentru a ajunge la concluzii științifice nu este suficient să constați numai existența unor anumite forme de exploatare, ci trebuie neapărat să unești laolaltă fenomenele de exploatare într-un sistem de raporturi de producție depinzînd de o formație social-economică determinată căreia îi sînt proprii anumite legi de funcționare și dezvoltare.

Metoda subiectivistă a sociologiei, — privind raporturile sociale dintr-un punct de vedere metafizic —, prezintă iobăgia nu ca o formă determinată a organizării economice care a dat naștere cruntei exploatare a unei părți a populației, claselor antagoniste și suprastructurii respective, ci pur și simplu ca un abuz al moșierilor și o cruntă nedreptățire a țăranilor, iar reforma agrară nu este privită ca o ciocnire care are loc între anumite clase economice, ci ca un „drum greșit” ales de ocîrmuire¹³. Pentru a evita astfel de concluzii false este necesar să studiem în mod amănunțit clasele

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, p. 214.

² *Ibidem*, vol. 3, p. 83.

³ *Ibidem*, p. 143 și p. 66.

⁴ *Ibidem*, vol. 1, p. 217.

⁵ *Ibidem*, p. 445.

⁶ *Ibidem*, vol. 3, p. 323—324.

⁷ *Ibidem*, p. 80 și p. 55, p. 62, p. 280.

⁸ *Ibidem*, vol. 3, p. 84; vol. 1, p. 214.

⁹ *Ibidem*, vol. 1, p. 493.

¹⁰ *Ibidem*, p. 406.

¹¹ *Ibidem*, p. 353.

¹² *Ibidem*, p. 350.

¹³ *Ibidem*, p. 325.

sociale care se formează în perioada descompunerii feudalismului întrucât ele sînt produsul și expresia dezvoltării sociale și nu sînt efectul întîmplării sau al unor forțe dinafara societății.

★

V. I. Lenin, analizînd structura gospodăriei moșierești în orînduirea feudală, arată că pămîntul moșiei era împărțit în pămînt moșieresc și pămînt țărănesc. Pămîntul era lucrat cu munca și inventarul țăranilor. Produsele obținute de pe pămîntul moșieresc constituiau supramunca separată în timp pe care și-o însușea moșierul, iar produsul obținut de țărani de pe loturile lor reprezenta produsul necesar. În felul acesta „lotul” țăranului reprezenta mijlocul asigurării moșierului cu brațe de muncă¹. Industria casnică asigură prelucrarea materiei prime pentru consumul propriu al unității funciare respective, ea fiind o formă tipică de îmbinare a „meșteșugului” țărănesc cu agricultura pentru regimul economic feudal².

Pe măsura dezvoltării forțelor de producție, „meșteșugul” țărănesc devine meserie, apare circulația mărfurilor cînd meseriașul primește plata în bani și apoi piața de unde el își procură unelte, materii prime și altele³. O condiție și o consecință a iobăgiei era nivelul extrem de scăzut al tehnicii⁴, agriculturii îi erau proprii metode de rutină seculară⁵, determinate de puternica fărîmîtare a producției și de izolarea agricultorilor înșiși⁶. Munca în dijmă, formă dominantă a orînduirii feudale, implica starea de abrutizare și sălbăticiune a iobagului⁷, limitat secole de-a rîndul la hotarul moșiei boierești sau al satului. Economia naturală, gospodăria țărănească și producția meșteșugărească în feudalism repetă procesul de producție pe aceeași scară și pe aceeași bază⁸, întregul plusprodus fiind consumat de feudal pentru nevoile curții sale. Statul feudal se întemeiază pe uniunile locale, teritoriale avînd la bază domeniile moșierilor și mănăstirilor, păstrînd urme vii ale vechii autonomii ale acestor domenii : uneori oștire proprie, granițe vamale separate etc.⁹ În rezumat, V. I. Lenin arată că predominarea gospodăriei feudale, bazată pe clacă, impunea existența următoarelor condiții : economia naturală, înzestrarea producătorului direct cu mijloace de producție în general și cu pămînt în special, dependența personală a țăranului de moșier și nivelul extrem de scăzut al tehnicii¹⁰.

Iobăgia a creat o mizerie¹¹ cruntă pentru masele de producători deși inegalitatea pe care capitalismul o creează mai tîrziu între țăranul sărăcit și magnatul capitaliști este mai cruntă însă ea nu exista și nu putea să existe în evul mediu¹².

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, p. 169—170 ; vol. 1, p. 487.

² *Ibidem*, p. 354.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 171.

⁵ *Ibidem*, p. 290.

⁶ *Ibidem*, p. 292.

⁷ *Ibidem*, p. 293—294.

⁸ *Ibidem*, p. 47.

⁹ *Ibidem*, vol. 1, p. 146.

¹⁰ *Ibidem*, vol. 3, p. 170—171.

¹¹ *Ibidem*, vol. 1, p. 450.

¹² *Ibidem*, p. 443.

Dezvoltarea continuă a forțelor de producție și mai ales economia bănească¹, fac ca agricultura patriarhală să se împletească cu mica producție de mărfuri industriale destinate pieții². Folosirea muncii iobagilor în industria postavului este un fenomen specific producției de mărfuri în evul mediu³. De asemenea, în perioada feudalismului târziu, munca iobagilor a făcut să înflorească puternica industrie metalurgică feudală în Ural⁴, industrie care a dominat nu numai Rusia dar în parte și multe țări europene. Proprietarii minelor și uzinelor își întemeiau dominația pe monopol și pe dreptul lor de proprietate, obținând brațele de muncă pe baza muncii de dijmă⁵. Manufactura feudală își menține decenii și chiar secole de-a rindul forma inițială, deoarece bazându-se pe producția manuală împiedica dezvoltarea și adâncirea diviziunii muncii, și deci transformarea mai importantă a metodelor de producție⁶.

Începutul descompunerii orândurii feudale este în strînsă legătură cu dezvoltarea economiei bazată pe producția de mărfuri, cînd moșierul începe să producă cereale nu numai pentru sine, ci și pentru vânzare, apare posibilitatea remunerării în bani și a despărțirii definitive a pămîntului țărănesc de pămîntul moșierului⁷, folosind munca acelorași țărani însă în condiții mai rele. Producînd cereale pentru vânzare, moșierii au înăsprit munca de clacă⁸ necesară acum nu numai pentru acoperirea nevoilor lor, intensificare a muncii caracteristică perioadei de început a descompunerii orândurii feudale.

Producția de mărfuri este organizarea economiei sociale⁹ în așa fel încît produsele sînt fabricate de diferiți producători separat specializați în producerea unui anumit fel de marfă. Pentru aceasta, ei au implicat nevoia de a vinde produsele lor și a cumpăra alte produse, necesare atît traiului cît și ocupației lor productive, lucru care dă naștere pieții. Procesul de bază al dezvoltării producției de mărfuri este diviziunea socială a muncii¹⁰ care duce la desprinderea din agricultură a meșteșugariilor pe baza apariției diferitelor genuri de prelucrare a materiilor prime ale acesteia, sau pentru aceasta. Astfel se formează ramuri industriale de sine stătătoare care schimbă mărfurile lor cu produse ale agriculturii, dînd naștere astfel circulației de mărfuri¹¹, care, deși precede producția de mărfuri rămîne totuși una din condițiile apariției ei. Schimbarea rentei în natură cu renta în bani¹², pe măsură ce țăranii dependenți devin din ce în ce mai mult de sine stătători creează germeii descompunerii clasei iobage.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, p. 338.

² *Ibidem*, p. 354.

³ *Ibidem*, p. 444.

⁴ *Ibidem*, p. 459.

⁵ *Ibidem*, p. 460.

⁶ *Ibidem*, p. 403—404.

⁷ *Ibidem*, vol. 1, p. 487.

⁸ *Ibidem*, p. 455—456.

⁹ *Ibidem*, p. 85.

¹⁰ *Ibidem*, vol. 3, p. 48.

¹¹ *Ibidem*, p. 523.

¹² *Ibidem*, p. 154.

Existența acestor două forme de rentă feudală constituia un proces continuu, ascendent, în care cea dintâi, pe măsura dezvoltării economiei bănești — care produce o puternică breșă economiei naturale —, se dezvoltă venind în contradicție cu toate bazele principale ale gospodăriei sistemului feudal și mai ales cu strinsa dependență a producătorului direct față de stăpînul moșiei.

Transformarea economiei naturale a producătorilor direcți în economia bazată pe mărfuri, în virtutea diviziunii sociale a muncii, caracterizează procesul descompunerii orînduirii feudale și constituie primul moment¹ al noii orînduirii capitaliste încă nedeplin dezvoltate. Economia bazată pe producția de mărfuri se dezvoltă într-un ritm accelerat în Rusia, după desființarea iobăgiei².

Economia de mărfuri creează din rîndul micilor producători pe de o parte producători de mărfuri mai înstăriți în general, dar mai ales reprezentanți ai capitalului comercial³ tipicii scupșici ruși. Legătura cauzală⁴ dintre scupșici și micul producător constă în superioritatea economică a desfacerii în proporții de masă în comparație cu desfacerea răzlețită și în proporții reduse. O altă funcție a capitalului comercial este și aprovizionarea acestor producători de mărfuri cu materii prime⁵. Capitalul comercial bănesc a fost întotdeauna și pretutindeni forma inițială a capitalului, folosind tehnologia producției în starea ei inițială și numai ulterior supunînd-o unei transformări tehnice⁶. Organizarea meșteșugurilor, privită în dezvoltarea ei istorică, arată felul în care cooperația simplă⁷ s-a transformat în capital comercial datorită economiei bazate pe producția de mărfuri, care s-a acumulat în mîinile cîtorva persoane, negustorii, precupeții, dîndu-li-se astfel posibilitatea de a dispune de mijloacele necesare vînzării și cumpărării cu ridicata, mijloace care fac posibilă transportarea mărfii pe piețe îndepărtate. Capitalul comercial și uzurar nu presupune existența muncii salariate, însă el creează condițiile transformării micului producător în muncitor salariat⁸, deoarece el procură producătorului de mărfuri mijloace *bănești*, disponibile excedentare, cu care acesta poate folosi progresul tehnicii⁹. Perioada de descompunere a feudalismului corespunde unei dezvoltări puternice a capitalului comercial care nu a început să se transforme pe o scară largă în capital industrial, frînat de existența unor instituții medievale și de predominarea micii producții de mărfuri. Desființarea iobăgiei a dus la înlocuirea plusprodusului feudal prin plusvaloarea burgheză¹⁰.

Circulația mărfurilor din ce în ce mai intensă a început să înlăture izolarea feudală a producătorilor și începînd din veacul al XVII-lea a

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, p. 85.

² *Ibidem*, p. 419.

³ *Ibidem*, vol. 3, p. 339; p. 336.

⁴ *Ibidem*, p. 337.

⁵ *Ibidem*, p. 336.

⁶ *Ibidem*, vol. 1, p. 462.

⁷ *Ibidem*, p. 212.

⁸ *Ibidem*, p. 446.

⁹ *Ibidem*, p. 469.

¹⁰ *Ibidem*, p. 422, 429.

duș la o concentrare a micilor piețe locale într-o singură piață a Rusiei întregi¹, efect al stabilirii legăturilor naționale de către capitalul economic. Formarea pieții², adică începutul înlocuirii economiei naturale prin economia de mărfuri, corespunde transformării consumului natural în consum bănesc chiar dacă uneori această transformare duce la o scădere a nivelului de trai al maselor. Piața nu poate fi niciodată despărțită de noțiunea de diviziune socială a muncii și mărimea ei este în funcție directă de gradul de specializare a muncii sociale³.

Dezvoltarea economiei de mărfuri, ca urmare a dezvoltării forțelor de producție, determină o continuă diviziune a muncii paralel cu extinderea economiei de mărfuri de la produse la forța de muncă⁴. În perioada de descompunere a feudalismului procesul creșterii producției de mărfuri duce la transformarea sa dintr-o formă excepțională, răzleață, întâmplătoare, la cuprinderea întregii producții ca formă generală, moment în care caracteristica orînduirii respective este producția capitalistă. Aceasta impune însă și folosirea forței de muncă omeneste ca marfă⁵, într-un grad mai mult sau mai puțin dezvoltat, lucru care caracterizează direct gradul de dezvoltare capitalistă a țării respective.

Mărirea continuă a pieții pe baza procesului diviziunii muncii sociale determină în raporturile ei cu producătorul obișnuința vânzării-cumpărării forței de muncă a omului⁶. Economia bazată pe producția de mărfuri, la o anumită treaptă a dezvoltării ei, transformă munca într-o marfă, îl subordonează pe producător capitalului și-i ridică productivitatea muncii⁷. Desființarea iobăgiei a făcut ca pe primul plan să apară forma marfă a forței de muncă, consființînd dominația producției capitaliste⁸, care a pus capăt, pentru prima oară, caracterului feudal al proprietății funciare, transformînd și pămîntul în marfă⁹.

Vînzarea-cumpărarea forței de muncă a dus la prăbușirea vechilor forme de muncă dinainte de reformă, înlocuind formele semif feudale de însușire a supravaloii prin forme pur capitaliste¹⁰, țărani iși pierd inventarul pe baza căruia se mențineau atît iobăgia, cît și dependența silindu-l pe moșier să treacă la inventar propriu, iar ei devin muncitori agricoli¹¹. Raporturile dintre negustori și meșteșugari încep să fie aplicate și în relațiile dintre moșieri și țărani, atunci cînd de pildă, apare munca în dijmă, „toceala de iarnă” etc.¹². Iată cum economia bazată pe producția de măr-

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, p. 146.

² *Ibidem*, vol. 3, p. 146.

³ *Ibidem*, vol. 1, p. 92.

⁴ *Ibidem*, vol. 3, p. 50.

⁵ *Ibidem*, vol. 1, p. 433.

⁶ *Ibidem*, p. 113.

⁷ *Ibidem*, p. 353.

⁸ *Ibidem*, p. 491.

⁹ *Ibidem*, vol. 3, p. 290.

¹⁰ *Ibidem*, vol. 1, p. 410.

¹¹ *Ibidem*, p. 489.

¹² *Ibidem*, p. 488.

furi înlocuiește economia naturală și apoi este înlocuită la rîndu-i de economia capitalistă¹.

★

Studiind dezvoltarea capitalismului în agricultura Rusiei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, V. I. Lenin, arată că structura de după reformă a gospodăriei moșierești îmbracă aspectul unui sistem de tranziție de la vechea gospodărie feudală bazat pe împletirea sistemului muncii în dijmă cu cel capitalist. Aceasta se datorește pe de o parte lipsei unei clase de oameni obișnuită cu munca salariată, lipsei de experiență în conducerea gospodăriei capitaliste și de inventar agricol din partea moșierului², iar pe de altă parte faptului că vechiul sistem bazat pe clacă fusese puternic subminat dar nu lichidat definitiv³. În sistemul acesta de tranziție munca în dijmă se împletește strîns cu gospodăria capitalistă, în așa măsură încît cu greu pot fi separate⁴.

Singura deosebire dintre ele este că munca în dijmă⁵ este însoțită de o productivitate a muncii foarte scăzută și deci pentru mărirea venitului neexistînd posibilitatea măririi cantitative a plusprodusului este folosită calea a tot felul de forme înrobitoare de învoială⁶, apropiînd munca țaranului prin calitatea ei de munca iobagă⁷. Pentru a trece de la sistemul muncii în dijmă la sistemul capitalist de gospodărie, moșierul introduce uneltele perfecționate și mașinile⁸, înlocuind astfel inventarul țaranului, ca urmare a dezvoltării economiei bazate pe producția de mărfuri⁹. Aceasta atrage după sine decăderea continuă a economiei naturale și a țărănimii mijlocii¹⁰, descompunerea țărănimii ducînd la rîndul ei la prăbușirea sistemului muncii în dijmă¹¹, care frîna dezvoltarea industriei și agriculturii, deci și dezvoltarea productivității muncii și a cererii de forță de muncă¹².

Chiar atunci cînd în cadrul gospodăriei capitaliste se mai menține munca în dijmă, ea capătă o importanță secundară față de munca salariată¹³, ea va fi o muncă în dijmă de categoria a doua, care-l transformă pe țaran în zilier¹⁴. Retribuirea muncii în cadrul sistemului muncii în dijmă este inferioară retribuirii în cadrul sistemului capitalist al angajării „libere” a forței de muncă¹⁵.

Din analiza felului în care sînt înlocuite relațiile de producție feudale din agricultură de către capitalism, V. I. Lenin a arătat cele două

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, p. 95—96.

² *Ibidem*, p. 181.

³ *Ibidem*, p. 172.

⁴ *Ibidem*, 1951, vol. 3, p. 175.

⁵ Pentru a nu se confunda cu renta feudală în natură, V. I. Lenin o numește astfel.

⁶ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, p. 192.

⁷ *Ibidem*, p. 182.

⁸ *Ibidem*, p. 207.

⁹ *Ibidem*, 1950, vol. 1, p. 466.

¹⁰ *Ibidem*, 1951, vol. 3, p. 185.

¹¹ *Ibidem*, p. 184.

¹² *Ibidem*, p. 299—300.

¹³ *Ibidem*, p. 196.

¹⁴ *Ibidem*, p. 207.

¹⁵ *Ibidem*, p. 178.

căi de dezvoltare a acestuia : sau se menține vechea economie moșierească legată prin mii de fire de iobăgie și baza trecerii definitive la capitalism o constituie transformarea internă a economiei moșierești în cadrul unui stat capitalist cu trăsături feudale care rămân timp îndelungat ; sau economia moșierească este complet sfărâmată de revoluție iar baza trecerii de la munca în dijmă la capitalism o constituie dezvoltarea capitalistă a gospodăriei țărănești care dobândește un puternic avînt pe baza exproprierii marii proprietăți funciare¹.

Gospodăria țărănească cunoaște după reformă o dezvoltare rapidă în sens burghez, dată fiind pe de o parte izolarea producătorilor care duc prin concurență la ruinarea multora și îmbogățirea citorva cît și pentru faptul că forța de muncă se transformă în marfă, iar mijloacele de producție în capital². Trecerea de la modul de producție feudal la modul de producție capitalist creează, pentru majoritatea țăranimii, situația grea de a nu-și putea obține nici hrana și nici îndeplinirea obligațiilor față de moșier numai de pe lotul de pămînt primit la reformă și pentru aceasta este nevoit să recurgă și la alte cîștiguri lăaturalnice³.

Țăranii nu mai muncesc acum ca în vremea iobăgiei după rînduiala vătăfului, ci prin liberă învoială, ei se concurează și sînt apăsati de plățile răscumpărării care prin intermediul statului ajung la moșieri. Producția țărănească este obiectul operațiunilor capitalului comercial și uzurar care răpește masei covârșitoare a țăranimii importante părți din produsele sale, țăranime care datorită concurenței sporește rata plusprodusului făcînd ca moșierului să-i ajungă un număr mai mic de țărani⁴. În agricultura de după reformă, cînd țăranul poseda mijloace de producție proprii și era nevoit să lucreze pentru piață s-a manifestat tot mai puternic dependența sa față de posesorul de bani, manifestată fie sub forma capitalului uzurar, fie sub forma capitalului comercial. Această dependență, care înainte era întîmplătoare, izolată, devine acum o regulă, un sistem de raporturi dominant⁵, în care o parte din produsul muncii revine posesorului de bani în condiții care-i determină esența pur capitalistă.

Descompunerea țăranimii în clase inerente societății capitaliste : burghezie și proletariat, arată nu numai dominația capitalului în agricultură, dar și faptul că acesta a făcut încă un pas transformîndu-se din capital comercial care domină piața în capital industrial care domină producția⁶. Cînd gospodăria țărănească este împletită cu prelucrarea industrială a produselor agricole, ea capătă un pronunțat caracter comercial⁷. Dezvoltarea capitalismului în agricultură impune eliminarea treptată a capitalului comercial și cămătăresc care frînează descompunerea țăranimii⁸.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, p. 12—13.

² *Ibidem*, vol. 1, p. 426.

³ *Ibidem*, p. 236.

⁴ *Ibidem*, p. 452.

⁵ *Ibidem*, p. 480.

⁶ *Ibidem*, p. 370, 478.

⁷ *Ibidem*, vol. 3, p. 141.

⁸ *Ibidem*, p. 164.

Capitalismul rus a creat condițiile sociale în care formele înrobitoare de învoială trebuie să dispară întrucât mărirea productivității muncii a devenit nu numai posibilă dar și necesară; acesta este singurul mijloc care dă posibilitatea măririi venitului în mijlocul unei crâncene concurențe¹. Trecerea muncii de la țăranul înrobit la muncitorul agricol, introducerea plugurilor de fier în locul celor de lemn, au făcut ca agricultura cu caracter comercial să ducă la victoria sistemului capitalist asupra muncii în dijmă² de care țăranul este în stare să fugă și să se angajeze la lucru în minele de cărbuni³. Plata mai ridicată a muncii în condițiile angajării pur capitaliste în comparație cu toate formele precapitaliste este un lucru stabilit în toată Rusia nu numai în agricultură, ci și în industrie⁴.

Organizarea capitalistă a gospodăriei agricole impune proprietarului spirit întreprinzător, cunoștințe agrotehnice, cunoașterea laturilor comerciale ale agriculturii, deoarece diferitele schimbări din tehnica agriculturii sînt strîns legate între ele și duc la transformarea economiei⁵. Dezvoltarea tehnicii agriculturii a mers mîna în mîna cu creșterea continuă a capitalismului în agricultură și cu înlăturarea muncii în dijmă, proces oglindit cît se poate de bine în folosirea mașinilor în agricultura rusă⁶. Mașinile au ridicat productivitatea muncii și elimină în mod implacabil pe țăranul mijlocăș din agricultură⁷.

V. I. Lenin stabilește că în epoca de după reformă dezvoltarea construcției de mașini agricole și folosirea mașinilor în agricultură se împarte în patru perioade⁸: 1) ultimii ani care au precedat reforma și cîțiva ani după 1861, 2) de la sfîrșitul deceniului opt pînă la 1885, 3) 1885 — 1890 și 4) 1890 — 1909. Mașinile nu sînt numai urmarea dezvoltării capitalismului, ci la rîndul lor ele contribuie prin acțiunea lor la dezvoltarea pe mai departe a relațiilor capitaliste⁹.

Dezvoltarea capitalismului în agricultura Rusiei a început de la 1861 — 1870 cu vigoare în partea ei de vest, pentru ca în deceniul 1890 — 1900 să se creeze regiuni cu un și mai accentuat capitalism în agricultură în guberniile centrale¹⁰, săvîrșind în decurs de 2 — 3 decenii, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, o revoluție gigantică¹¹. Aceasta a adus însă după sine și apariția crizei de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, pe care V. I. Lenin o definește ca o criză pur capitalistă¹² cu efectele ei ruinătoare și apăsătoare pentru mase, și cu pregătirea unei mai puternice dezvoltări ulterioare în salturi. Procesul introducerii mașinilor care implică existența unui stadiu de dezvoltare a muncii salariate în agricultură duce la înlăturarea muncitorilor salariați

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, p. 192.

² *Ibidem*, p. 194.

³ *Ibidem*, p. 186, nota.

⁴ *Ibidem*, p. 180.

⁵ *Ibidem*, p. 196.

⁶ *Ibidem*, p. 197.

⁷ *Ibidem*, p. 208.

⁸ *Ibidem*, p. 198.

⁹ *Ibidem*, p. 206.

¹⁰ *Ibidem*, p. 199.

¹¹ *Ibidem*, p. 205.

¹² *Ibidem*, p. 207, nota.

de către mașină¹; și numai salariile reduse fac uneori să întârzie introducerea mașinii². Cu toate acestea mașinile duc la concentrarea producției și la folosirea cooperăției capitaliste în agricultură³, întrucât numai gospodăriile mari dispun de capital însemnat pentru achiziționarea lor, iar amortizarea lor impune lărgirea producției pentru o folosire eficientă a lor. Folosirea mașinilor în agricultură aduce „ordine” și „disciplină” în producție, mărește intensitatea muncii, creează un puternic imbold pentru prelungirea zilei de muncă, întrebuițează intens munca femeilor și copiilor⁴, ceea ce face ca să se impună cu o forță irezistibilă necesitatea introducerii controlului obștesc și reglementarea producției⁵.

Dezvoltarea capitalismului în agricultură a creat în Rusia între 1864—1890 o puternică creștere a producției și a productivității muncii, cantitatea recoltei nete crescând mai repede decât întinderea suprafeței cultivate, pentru ca în deceniul 1890—1900 să se resimtă de puternica criză din 1891—1892 care a adâncit procesul de expropriere a țăranimii și a adus o considerabilă scădere a producției de cereale⁶. În perioada 1900—1904 se vede o creștere din nou a producției agricole și a productivității muncii. Trăsătura cea mai caracteristică a agriculturii de după reformă constă atât în faptul că evoluția ei capătă din ce în ce mai mult un caracter comercial, lucrativ⁷, cât și în specializarea diferitelor regiuni agricole⁸, care a făcut din regiunile de stepă mari producătoare de cereale desfăcute nu numai pe piața internă dar mai ales pe piețele din străinătate⁹. Particularitatea agriculturii, ținând seama de formele extrem de variate pe care le ia capitalismul în agricultură¹⁰, este că acesta își subordonează într-o regiune o ramură a agriculturii, iar în altă regiune altă ramură astfel că aceleași relații economice se manifestă sub diferite forme agronomice și de trai¹¹. Deși agricultura devine în comparație cu agricultura de mai înainte, în anumite cazuri mai unilaterală, mai îngustă, în schimb ea este mai dezvoltată, mai multilaterală în ansamblul ei¹². O importanță deosebită în problema dezvoltării capitalismului o are creșterea producției agricole industrializate¹³.

Principala manifestare a capitalismului în agricultură — munca salariată — s-a dezvoltat după reformă cu deosebită putere în regiunile periferice din sudul și răsăritul Rusiei europene¹⁴. Muncitorii salariați din agricultură pleacă din regiunile în care relațiile feudale au fost cele mai dezvoltate către acele regiuni unde aceste relații au cunoscut o slabă

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, p. 210.

² *Ibidem*, p. 206.

³ *Ibidem*, p. 208.

⁴ *Ibidem*, p. 211—212.

⁵ *Ibidem*, p. 213.

⁶ *Ibidem*, p. 230—231.

⁷ *Ibidem*, p. 288.

⁸ *Ibidem*, p. 232.

⁹ *Ibidem*, p. 235.

¹⁰ *Ibidem*, p. 238, 289.

¹¹ *Ibidem*, p. 256.

¹² *Ibidem*, p. 292.

¹³ *Ibidem*, p. 265.

¹⁴ *Ibidem*, p. 214, 295.

dezvoltare și dinspre regiunile unde munca în dijmă este extinsă la maximum, spre regiunile unde munca în dijmă este slab dezvoltată¹. Numărul muncitorilor agricoli salariați a fost în a doua jumătate a veacului al XIX-lea în creștere, o creștere absolută, perfect compatibilă atât cu scăderea relativă, cât și cu scăderea absolută a populației rurale². Pe măsură ce în întreaga țară agricultura se organizează pe baze deplin capitaliste mașinile sînt folosite la cele mai felurite munci agricole pe o scară din ce în ce mai largă, numărul absolut al muncitorilor agricoli salariați scade. În etapa de ascensiune de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, se constată însă caracterul rapid al procesului care creează cadre permanente de muncitori agricoli³.

★

Vorbind despre dezvoltarea capitalismului în industrie V. I. Lenin arată că aceasta are trei stadii: mica producție de mărfuri, manufactura capitalistă și fabrica⁴.

Dezvoltarea diferitelor forme ale industriei se face treptat în condițiile unei strînse împletiri a formelor principale cu cele tranzitorii și ale unei aparente reveniri la trecut⁵. Industria casnică, meșteșugurile, manufactura sînt forme ale industriei întîlnite în perioada descompunerii feudalismului și apariției capitalismului laolaltă cu mica producție de mărfuri, manufactura capitalistă și fabrica, dar ceea ce duce la delimitarea unui stadiu de celălalt, al dezvoltării capitalismului în industrie este faptul că dependența producătorului față de capital și munca salariată cuprind în întregime masa producătorilor ducînd la o diferențiere între diferitele grupuri de oameni care iau parte la producție⁶. Industria postavului este un exemplu specific în istoria rusă în ceea ce privește folosirea muncii iobagilor și după 1861 în întreprinderi relativ mari⁷. Munca obligatorie în asemenea stabilimente determină starea de înapoiere tehnică a acestora care impunea folosirea unui număr mult mai mare de muncitori față de manufacturile capitaliste sau față de fabrici.

Analiza împletirii capitalului comercial cu micul meșteșug duce la stabilirea de către V. I. Lenin a patru forme principale a acestei îmbinări a capitalismului cu meșteșugurile sătești⁸: 1. cumpărarea produselor de către scupșcic; 2. plata datoriilor bănești către scupșcic prin produse; 3. cumpărarea de către scupșcic a produselor nu cu bani, ci cu alte mărfuri; 4. plata de către scupșcic a produselor chiar cu materiile prime sau auxiliare necesare meșteșugarului respectiv⁹.

Particularitatea cea mai pregnantă a istoriei capitalismului de după reforma din 1861, este apariția în industria meșteșugărească a muncitori-

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, p. 215—216.

² *Ibidem*, p. 210.

³ *Ibidem*, p. 220.

⁴ *Ibidem*, p. 513.

⁵ *Ibidem*, p. 507.

⁶ *Ibidem*, p. 411, 467.

⁷ *Ibidem*, p. 443.

⁸ *Ibidem*, p. 211.

⁹ *Ibidem*, p. 343—344.

lor salariați și a meșteșugarilor care lucrează pentru scupșeici ca o necesitate a producției de mărfuri¹. Pe măsură ce economia naturală decade, descompunerea țărănimii creează pentru micul meșteșugar atât cererea de producție, cât și brațele de muncă și mijloacele bănești necesare². Astfel primii pași ai capitalismului sînt însoțiți de formarea unor noi mici meșteșuguri, de lărgirea celor existente, precum și de migrația micilor meseriași înspre guberniile periferice mai puțin dezvoltate sub raport economic³. Indiferent de mărimea atelierului și de extrem de mica productivitate a muncii, cu toată primitivitatea tehnicii folosite și a numărului mic de salariați, meșteșugurile satești sînt capitaliste atîta timp cît raporturile dintre oameni sînt capitaliste, atîta timp cît acestea rămîn neschimbate indiferent de gradul de dezvoltare al caracteristicilor enumerate mai sus⁴. În momentul în care scupșeicul dă materiile prime și auxiliare meșteșugarului, plătindu-i manopera, l-a transformat în muncitor salariat; ia naștere astfel munca la domiciliu cu caracter capitalist. Meșteșugarul folosește în producția sa cooperăția din cadrul familiei care este baza cooperăției capitaliste⁵, întrucît paralel cu creșterea numărului muncitorilor membri de familie, crește și folosirea muncii salariate⁶, tehnica însă rămîne cu totul primitivă, manuală⁷, neschimbată din vremuri foarte îndepărtate. Capitalismul în acest stadiu meșteșugăresc, al cooperăției simple, n-a desprins complet pe producător de pămînt⁸, producător de mărfuri care rămîne țaran moștenind prin tradiție metodele de prelucrare ale materiei prime⁹.

Folosirea tot mai largă a muncii salariate înclină mica producție de mărfuri spre formarea unor ateliere capitaliste bazate pe cooperăția simplă și diviziunea muncii, spre manufactura capitalistă¹⁰. Baza tehnică a manufacturii este tot producția manuală, care deși obține superioritate asupra micilor producători de mărfuri prin diviziunea muncii, nu-i poate înlătura complet, manufactura capitalistă nu poate deveni cuprinzătoare pentru întreaga producție și rămîne ca o supraconstrucție deasupra multitudinii de mici întreprinderi meșteșugărești¹¹. Rolul muncii salariate și productivitatea muncii cresc paralel cu mărirea proporțiilor manufacturii însă nici manufactura nu reușește să-l desprindă complet pe muncitor de pămînt¹², ci îl transformă din țaran în „muncitor parțial”¹³. Perioadei manufacturii de dezvoltare a capitalismului îi este caracteristică folosirea muncii capitaliste la domiciliu pe care o găsim și în micul meșteșug țără-

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, p. 355.

² *Ibidem*, p. 319.

³ *Ibidem*, p. 314-317.

⁴ *Ibidem*, p. 211 și 315.

⁵ *Ibidem*, p. 88.

⁶ *Ibidem*, p. 324.

⁷ *Ibidem*, p. 514.

⁸ *Ibidem*, vol. 1, p. 203-204.

⁹ *Ibidem*, vol. 3, p. 514.

¹⁰ *Ibidem*, p. 360.

¹¹ *Ibidem*, p. 377, 393, 403, 414.

¹² *Ibidem*, 1950, vol. 1, p. 203-204 și vol. 3, p. 466.

¹³ *Ibidem*, vol. 3, p. 514.

nesc și în fabrica capitalistă. Munca la domiciliu duce la scăderea nivelului necesităților muncitorului, la durată excesivă a zilei de lucru, în condiții de muncă extrem de neigienice, la antrenarea în producție a femeilor și copiilor de cea mai fragedă vîrstă¹. Ea formează cea mai mare parte a „armatei de rezervă” de muncitori pentru capitalist² și este cîteodată un indiciu al dezvoltării manufacturii³. Manufactura prin tehnica și structura ei economică pregătește muncitori iscusiți⁴. Caracterul tranzitoriu al manufacturii, între mica producție de mărfuri și fabrică se vedește atît în împletirea strînsă a capitalului comercial cu capitalul industrial⁵, cît și în stabilirea manufacturii într-un centru neagricol care este înconjurat de localități cu caracter agricol ai căror locuitori se îndeletnicesc cu meșteșugul⁶. Diviziunea teritorială a muncii constituie o trăsătură caracteristică manufacturii în majoritatea țărilor⁷, dar caracterul centrului neagricol înconjurat de localități agricole este cel mai tipic pentru manufactura capitalistă rusă. Masa covârșitoare a muncitorilor din manufactură o constituie muncitorii salariați, dar cumpărarea forței de muncă de aici nu atinge puritatea și formele precise ale relațiilor capitaliste care sînt proprii fabricii⁸.

În manufactură se împletesc elemente comune ale micului meșteșug — tehnica manuală — cu elemente comune ale ei cu fabrica — întreprinderi mari cu muncitori salariați, total subordonați⁹.

V. I. Lenin este cel dintîi care prezintă o serie de ocupații „meșteșugărești”, în lumina unei analize științifice, ca pe un adevărat stadiu manufacturier al capitalismului rus¹⁰. Tot el atrage atenția asupra faptului că în noțiunea de „industrie meșteșugărească” pe care mulți teoreticieni o folosesc, sînt incluse tot felul de forme de producție (începînd cu industria casnică, meseriile și terminînd cu marile manufacturi) ceea ce o face improprie studiilor științifice¹¹.

Manufactura este veriga intermediară între mica producție de mărfuri și marea industrie mecanizată; ea se transformă cu mare repeziune în perioada de după reformă în fabrică¹². Industria de fabrică este numită de Marx cea mai înaltă treaptă a capitalismului în industrie — trăsătura ei esențială fiind folosirea în producție a unor sisteme de mașini¹³, ea desființează arta manuală și aplică sistematic știința în producție care este organizată acum pe principii noi, raționale¹⁴. Marea industrie mecanizată

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, p. 418, 419.

² *Ibidem*, p. 422.

³ *Ibidem*, p. 389.

⁴ *Ibidem*, p. 405.

⁵ *Ibidem*, p. 410, 415.

⁶ *Ibidem*, p. 409.

⁷ *Ibidem*, p. 407.

⁸ *Ibidem*, p. 410.

⁹ *Ibidem*, p. 361.

¹⁰ *Ibidem*, p. 589.

¹¹ *Ibidem*, p. 4, 26.

¹² *Ibidem*, p. 513.

¹³ *Ibidem*, p. 428.

¹⁴ *Ibidem*, p. 514.

concentrează la un loc mari mase de muncitori¹, și elimină în mod progresiv manufactura², transformare³ care are o însemnătate deosebită pentru dezvoltarea capitalismului⁴, diferențiind net în istoria rusă epoca de după reformă de epocile precedente⁵. În epoca de după 1861 numărul fabricilor crește într-un ritm rapid⁶, concentrând atât un mare număr de muncitori, cât și producția⁷, creînd o concentrare a producției în diferitele centre ale marii industrii cât și diferite categorii de centre industriale⁸. Marea industrie mecanizată se dezvoltă în cicluri avînd perioade de înflorire și avînt și perioade de declin, ea are ca trăsătură caracteristică în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea folosirea mașinilor cu aburi în producție⁹.

Ca și în alte țări capitaliste, marea industrie mecanizată cunoaște o largă dezvoltare a muncii la domiciliu în unele ramuri industriale¹⁰, alături cu o totală revoluție tehnică și un rapid progres al mecanizării producției¹¹. Ea a adus o schimbare radicală și în condițiile de viață ale populației industriale rupînd complet pe muncitor de pămînt, separînd în mod radical industria de agricultură¹². Aceasta atrage însă după sine stabilirea unor rînduiri cu caracter comercial și industrial și la sate, apoi creează mari piețe de muncă de unde pot fi angajați salariați deopotrivă pentru industrie cât și pentru agricultură, și în sfîrșit introducînd mașinile și în agricultură marea industrie mecanizată contribuie la ridicarea nivelului de trai al populației rurale¹³. Marea industrie capitalistă aduce o dată cu sporirea rapidă a numărului de muncitori și o imensă creștere a productivității lor¹⁴, întrucît folosirea mașinilor transformă diferitele părți ale unui produs în producție de masă, specializată, progres însă care constă în socializarea muncii¹⁵. Socializarea muncii constă în faptul că specializarea muncii sociale care întovărășește procesul concentrării capitalurilor duce la scăderea numărului capitalistilor într-o ramură, la înmulțirea ramurilor industriale și mai ales la contopirea într-un singur proces social al producției, multiplele procese fărîmîtate ale acesteia¹⁶. Fabricile au tendința, con tată V. I. Lenin în această perioadă, de a se extinde în mod rapid în afara orașelor, de a pătrunde în satele din fundul provinciilor învingînd obstacolele pe care i le pune închistarea feudală a obștiilor țărănești, dar nu de dragul de a învinge aceste greutăți ci pentru a-și asigura mină de

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, p. 223—224.

² *Ibidem*, p. 402.

³ *Ibidem*, p. 372.

⁴ *Ibidem*, p. 429.

⁵ *Ibidem*, p. 566.

⁶ *Ibidem*, p. 430, 442, 457.

⁷ *Ibidem*, p. 487.

⁸ *Ibidem*, p. 490, 532.

⁹ *Ibidem*, p. 479.

¹⁰ *Ibidem*, p. 507.

¹¹ *Ibidem*, p. 463, 515.

¹² *Ibidem*, p. 508, 517.

¹³ *Ibidem*, p. 512.

¹⁴ *Ibidem*, p. 465.

¹⁵ *Ibidem*, vol. 1, p. 92; vol. 3, p. 520.

¹⁶ *Ibidem*, p. 167.

lucru ieftină¹. De aceea, principalele tipuri de centre industriale sînt : orașele, satele industriale și satele „meșteșugărești”².

Trecerea muncitorilor de la agricultură și micul meșteșug la marile fabrici se oglindește în aceea că numai în 25 de ani — 1865 — 1890 — numărul muncitorilor a crescut de două ori ; mult mai repede decît a crescut populația Rusiei și chiar mai repede decît creșterea populației urbane³. Deși situația muncitorilor din industrie este mai bună decît situația muncitorilor agricoli⁴, totuși lucrul la mașini creează diviziunea muncii pe profesii și provoacă bolile profesionale⁵. Dezvoltarea rapidă a mării industrii a creat în Rusia o piață imensă și mereu crescîndă pentru mijloacele de producție⁶ sporind numărul muncitorilor ocupați cu producerea acestora întrucît partea de industrie care produce mijloace de producție crește în comparație cu întreaga industrie tot mai mult⁷.

Dezvoltarea producției de mărfuri în agricultura și industria Rusiei de după reformă, confirmă legea potrivit căreia producția de mărfuri se transformă în economie capitalistă, deoarece pretutindeni domnesc rînduri burgheze în esența lor⁸, iar producția de mărfuri devenită temelia dezvoltării economice a Rusiei a evoluat spre capitalism⁹. Referindu-se la nivelul dezvoltării capitalismului în Rusia, V. I. Lenin constată că și pentru Rusia este valabilă teza că „economia bazată pe producția de mărfuri — economia bănească — este o economie capitalistă”¹⁰.

Trecerea de la producția de mărfuri simplă la producția capitalistă înseamnă exproprierea producătorului direct de mijloacele de producție¹¹, creează piața internă, în primul rînd pentru mijloacele de producție și în al doilea rînd pentru forța de muncă¹². Mijloacele de producție care sînt eliberate din mîna micului producător se transformă în capital în mîinile noului lor posesor, servesc la dezvoltarea producției de mărfuri capitaliste, devin ele înseși o marfă, în același timp în care mijloacele de existență ale producătorilor devenite elemente materiale ale capitalului variabil se transformă în marfă creînd o piață internă și pentru ele¹³. Descompunerea țărănimii ruse în anii de după reformă ilustrează acest proces ; țărani înstăriți transformă în capital mijloacele de producție pe care le cumpără de la țărani ale căror gospodării se ruinează, iar consumul crește pentru satisfacerea atît a necesităților crescînde ale acestor țărani înstăriți cît și pentru necesitățile reduse ale proletariatului sătesc care în comparație cu țărănimia mijlocie totuși cumpără mai mult¹⁴.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, p. 496.

² *Ibidem*, p. 491 — 493.

³ *Ibidem*, p. 472, 495, 531.

⁴ *Ibidem*, p. 248.

⁵ *Ibidem*, p. 224.

⁶ *Ibidem*, p. 521.

⁷ *Ibidem*, p. 481.

⁸ *Ibidem*, vol. 1, p. 420.

⁹ *Ibidem*, p. 259.

¹⁰ *Ibidem*, p. 423.

¹¹ *Ibidem*, 1951, vol. 3, p. 49.

¹² *Ibidem*, p. 209.

¹³ *Ibidem*, p. 49.

¹⁴ *Ibidem*, p. 160.

Descompunerea țărănimii, creșterea agriculturii cu caracter comercial și creșterea populației industriale, caracterizează epoca de după reformă printr-o continuă lărgire a pieții interne pentru capitalism în Rusia, deoarece acestea implică necesitatea *schimbului* de produse, *cererea de produse* industriale pentru populația rurală, *cererea de mijloace de producție* pentru că întreprinzătorii rurali nu mai pot face față cu vechile unelte, clădiri, inventar, și în sfârșit *cererea de forțe de muncă*¹. Ruinarea maselor de țărani, stratificate în burghezie și proletariat nu îngustează piața internă, ci din contră o creează². Piața internă duce la specializarea agriculturii pe baze comerciale³, deoarece pentru ea este important nu venitul în genere al producătorului agricol, ci exclusiv cîtimea venitului său în bani⁴. Astfel, creșterea vitelor în scop comercial creează în primul rînd o piață internă pentru mijloacele de producție (construcții, aparate, unelte perfecționate) și apoi o puternică cerere pentru forța de muncă avînd în vedere că aspectul industrial al acestei ramuri necesită un mare număr de muncitori⁵. Marea industrie mecanizată sporind într-un ritm rapid producția de mijloace de producție și partea populației care se ocupă cu fabricarea articolelor de consum productiv⁶, are nevoie de piață imediat și dacă în vreo regiune a țării starea de înapoiere a celorlalte ramuri ale economiei naționale îngustează piața, fabricanții vor căuta să-și desfacă produsele lor în altă regiune sau în alte țări⁷. Studiind tabloul migrațiilor muncitorilor, V. I. Lenin a arătat felul cum se formează piața internă pentru forța de muncă⁸. În acea perioadă în Rusia de sud și sud-est se formaseră o mulțime de piețe de muncă unde se adunau mii de muncitori⁹. Industria din Rusia centrală și agricultura comercială de la periferii își creează reciproc o piață una celeilalte¹⁰. Acest proces bilateral arată că pentru capitalism piața internă se creează tocmai prin dezvoltarea concomitentă a capitalismului în agricultură și în industrie, prin formarea burgheziei industriale și rurale pe de o parte și a clasei de muncitori, proletari rurali și industriali pe de altă parte¹¹.

Procesul de formare al pieții interne prezintă pentru capitalism două aspecte : dezvoltarea capitalismului în adîncime, pe măsură ce se dezvoltă industria și agricultura capitalistă pe un teritoriu dat, și dezvoltarea capitalismului în lărgime, pe măsură ce acesta cuprinde noi teritorii¹²; gradul de dezvoltare a pieții interne indică gradul de dezvoltare a capitalismului¹³, care pe măsură ce se dezvoltă înlocuiește fărâmișarea micilor unități

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, p. 289—290.

² *Ibidem*, vol. 1, p. 244, 493.

³ *Ibidem*, vol. 3, p. 261.

⁴ *Ibidem*, vol. 1, p. 29.

⁵ *Ibidem*, vol. 3, p. 247—248.

⁶ *Ibidem*, p. 521.

⁷ *Ibidem*, p. 562.

⁸ *Ibidem*, p. 556.

⁹ *Ibidem*, p. 220.

¹⁰ *Ibidem*, p. 235.

¹¹ *Ibidem*, p. 559.

¹² *Ibidem*, p. 564.

¹³ *Ibidem*.

economice unind piețele locale într-o imensă piață națională¹. Necesitatea pieții externe pentru capitalism constă în faptul că el nefiind în stare să repete aceleași procese de producție pe aceeași scară în condiții neschimbate, ajunge la o creștere nelimitată căreia granițele vechilor unități economice anterioare nu-i pot face față².

★

Perioada de descompunere a feudalismului și de apariție a noilor relații de producție capitaliste este caracterizată prin lipsa de concordanță între noul caracter al forțelor de producție care s-au dezvoltat în vechea orînduire feudală. Vechile relații de producție se transformă treptat, ele îmbracă adeseori noile forțe de producție și uneori multă vreme nu se transformă în relații capitaliste. Astfel, în producția manufacturilor iobăgiste a postavului și metalurgică din Ural acest lucru este evident. Și invers, exploatarea capitalistă a apărut de foarte mult timp în producția meșteșugărească din Rusia³. De la industria casnică în care produsele muncii meseriașului aproape că nu părăsesc sfera gospodăriei naturale⁴, la apariția produselor industriei sub formă de marfă, relațiile noi de producție încep să fie determinate de proporțiile producției meșteșugărești, de starea tehnicii, de rolul muncii salariate⁵, pentru că deși îndeobște stadiul inferior al capitalismului este caracterizat prin lipsa unei diferențieri între meșteșugar și țăran⁶, totuși ceea ce face să se deosebească atelierul capitalist de atelierul micului producător de mărfuri este tocmai numărul de muncitori folosiți simultan⁷. V. I. Lenin subliniază rolul progresist pe care-l joacă cooperarea capitalistă în micile meșteșuguri țărănești⁸ și mai ales folosirea unui număr mai mare de muncitori care duce la schimbări succesive și la transformarea însăși a producției.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Rusia începe un puternic proces de descompunere al meșteșugarilor⁹, manifestat printr-o sărăcire accentuată a masei care-și pierde independența economică, în timp ce o minoritate infimă se îmbogățește, adună puternice capitaluri, se transformă în negustori și organizează în mai toate meșteșugurile sistemul capitalist al marii producții la domiciliu¹⁰. Apar astfel în cele mai mici meșteșuguri țărănești germeii capitalismului, care împarte tot mai hotărît această populație în două clase: o minoritate de mici capitaliști, iar pe de altă parte o majoritate de muncitori salariați, sau de „meșteșugari de sine stătători” care o duc însă și mai prost decât muncitorii salariați¹¹. Industria meșteșugărească în condițiile economice date, scindează țără-

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, p. 567.

² *Ibidem*, p. 561.

³ *Ibidem*, vol. 1, p. 423.

⁴ *Ibidem*, vol. 3, p. 309.

⁵ *Ibidem*, p. 319.

⁶ *Ibidem*, p. 351—352.

⁷ *Ibidem*, p. 332.

⁸ *Ibidem*, p. 334.

⁹ *Ibidem*, p. 349.

¹⁰ *Ibidem*, vol. 1, p. 101.

¹¹ *Ibidem*, vol. 3, p. 330—331.

nimea în mică burghezie și proletariat sătesc¹. Procesul apariției acestor două clase caracteristice noilor relații de producție capitaliste constă aici în exproprierea micului producător². În epoca de după reformă în Rusia organizarea meșteșugurilor ajunge la a reprezenta relații pur capitaliste, deoarece există indiciile cele mai pregnante : concentrarea mijloacelor de producție în mâinile câtorva persoane și exproprierea masei muncitorilor³. Sistemul casnic al mării producții este cel mai rău sistem capitalist, deoarece aduce cea mai cruntă exploatare a maselor muncitoare.

Procesul înlocuirii economiei naturale prin economia de mărfuri duce în același timp cu descompunerea meșteșugarilor și la descompunerea țărănimii⁴. Satul precapitalist reprezenta o rețea de mici piețe locale care uneau pe producătorii izolați atât din cauza modului cum își duceau gospodăria cât și de rămășițele dependenței feudale și ale multitudinii de bariere medievale existente între ei⁵, în care se exercita o exploatare feudală a țărănimii în forme nespuse de brutale, asiatice, ducând aproape la ștergerea diferenței între producătorii înșiși și un oarecare „mijloc de producție”⁶. Încă în condițiile acestea, pe măsură ce țărani dependenti încep să devină din ce în ce mai mult de sine stătători, apar germeii descompunerii lor, care nu se pot dezvolta decât în condițiile rentei în bani în condițiile în care țăranul plătește moșierului prețul întregului plusprodus⁷.

În stadiul inferior al capitalismului unirea industriei meșteșugărești cu agricultura are un rol important în accentuarea și adâncirea descompunerii țărănimii : apar ateliere ale unor țărani înstăriți care string mijloace bănești în vederea unor operațiuni comerciale și cămătărești și care angajează muncitori salariați, meșteșugari, mase care suferă cel mai mult sub apăsarea capitalului comercial⁸.

V. I. Lenin arată că în mica producție de mărfuri se constată legea descompunerii paralele a micilor producători atât în industrie cât și în agricultură⁹ ; formarea micii burghezii pe de o parte și a muncitorilor salariați pe de altă parte constituind un proces unitar în ambele domenii ale economiei naționale. Unirea industriei meșteșugărești cu agricultura consolidează și dezvoltă, relațiile capitaliste, le extinde de la industrie la agricultură și invers, adâncind și ascuțind la maximum contradicțiile din sinul populației agricole¹⁰. Procesul descompunerii țărănimii al „deștărâririi” înseamnă distrugerea radicală a vechii țărănimii feudale și crearea unor pături noi ale populației rurale¹¹. Principalul factor al descompunerii țărănimii este agricultura cu caracter comercial¹² ; deștărânirea este în-

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, p. 349.

² *Ibidem*, p. 353.

³ *Ibidem*, vol. 1, p. 203.

⁴ *Ibidem*, vol. 3, p. 146.

⁵ *Ibidem*, p. 356.

⁶ *Ibidem*, vol. 1, p. 422.

⁷ *Ibidem*, vol. 3, p. 154.

⁸ *Ibidem*, p. 351—352.

⁹ *Ibidem*, p. 517 ; vezi și vol. 1, p. 226—227.

¹⁰ *Ibidem*, p. 290.

¹¹ *Ibidem*, p. 152.

¹² *Ibidem*, p. 254.

ceputul uriașului proces de dezvoltare a economiei bazate pe producția de mărfuri și de creștere a capitalismului ¹.

Istoria Rusiei de după reformă înregistrează o adevărată invazie a capitalului în agricultură, pământul a devenit o marfă ², iar distrugerea raporturilor feudale a provocat o adevărată criză în rîndul marilor proprietari funciari ³. Chiar și sistemul semi-iobăgist al dijmii la tarla a început să sufere o transformare burgheză datorită concurenței țărănilor în gospodăriile țărănești manifestîndu-se cu toată claritatea stratificarea țărănimii în burghezie sătească și proletariat ⁴. Accentuarea caracterului comercial al agriculturii și concentrarea culturilor este însoțită de un fenomen care apăruse deja într-o etapă imediat anterioară și anume: vînzarea-cumpărarea forței de muncă ⁵. Deși pământul devenise o marfă ca și forța de muncă, totuși restricțiile medievale împiedicau circulația loturilor țărănești din care cauză apare puternic procesul arendării ⁶, în care țărani sărăciți și ruinați își lichidează gospodăria, își dau pământul în arendă, devenind proletari, iar țărani bogați le iau pământurile lor în arendă ba chiar și de la moșier și de la stat. În luarea în arendă a pământului de către țărani se împletesc raporturile vechi, iobăgistice cu cele noi capitaliste ⁷. Cu toate acestea în relațiile social-economice ale țărănimii răzbat puternic contradicțiile caracteristice capitalismului: concurența, lupta pentru independența economică, acapararea pământului, concentrarea producției în mina unei minorități, eliminarea majorității care este împinsă în rîndurile proletariatului, exploatarea acestei majorități de către minoritate cu ajutorul capitalului comercial și prin angajarea de muncitori agricoli ⁸. Toate acestea nu sînt o „discordie” sau simple diferențieri cantitative în sinul țărănimii, ci puternice deosebiri calitative și pur și simplu exploatare ⁹. Arendarea pământului este o organizare burgheză a agriculturii care presupune subordonarea ei față de piață precum și existența acelorași clase caracteristice industriei capitaliste: burghezia și proletariatul ¹⁰. Descompunerea țărănimii se va dezvolta și adînci cu atît mai mult cu cît se va dezvolta comerțul, apropiînd satul de oraș, cu cît formele regulate ale creditului vor elimina pe cămătarii rurali ¹¹, cu cît rămășițele feudale vor fi eliminate ¹², prăbușind în primul rînd sistemul muncii în dijmă ¹³.

Tendențele fundamentale ale descompunerii țărănimii îmbracă forme diferite în funcție de deosebirea dintre condițiile agrare, sistemele agricole și formele agriculturii care produce pentru piață ¹⁴.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, p. 115.

² *Ibidem*, p. 220.

³ *Ibidem*, p. 427.

⁴ *Ibidem*, p. 461.

⁵ *Ibidem*, 1951, vol. 3, p. 73–74.

⁶ *Ibidem*, vol. 1, p. 220, nota.

⁷ *Ibidem*, p. 457.

⁸ *Ibidem*, vol. 3, p. 151 – vezi și vol. 1, p. 64.

⁹ *Ibidem*, vol. 1, p. 34–35.

¹⁰ *Ibidem*, p. 425, vezi și vol. 3, p. 93.

¹¹ *Ibidem*, vol. 3, p. 164.

¹² *Ibidem*, p. 165.

¹³ *Ibidem*, p. 184, p. 186, p. 188.

¹⁴ *Ibidem*, p. 125.

Dacă procesul descompunerii țărănimii ruse era relativ puțin manifestat ¹ în deceniul al șaptelea sau al optulea, apoi la sfârșitul veacului al XIX-lea descompunerea satului era un fapt evident ². Ea a pătruns deopotrivă atât în satul unde pământul se afla în proprietate individuală cât și în satul unde pământul se afla în proprietatea obștii ³, pentru că oricât de pronunțat ar fi caracterul de obște al unui sat pe terenul fărâmițării lui economice și al economiei bazate pe producția de mărfuri înfloarește capitalul uzurar ⁴. Întreaga istorie a Rusiei de după reformă este istoria sărăcirii masei de mici producători care se transformă în muncitori salariați, este o expropriere în masă a țărănimii care a atins o intensitate nemaivăzută nicăieri ⁵.

Țărănimea care în epoca de prăbușire a iobăgiei s-a manifestat ca o adevărată *clasă* a orînduirii feudale ⁶, se stratifică acum ducînd la apariția unor grupuri de oameni cu interese diferite și cu roluri istorice de asemenea diferite ⁷ și anume : burghezia satească, țărănimea mijlocașă și țărănimea săracă. În rîndurile burgheziei satești sînt gospodarii de sine stătători în mîinile cărora se reunesc atât firele capitalului comercial cât și ale capitalului industrial, pregnant fiind pentru aceste gospodării caracterul de schimb bănesc ⁸. Dacă capitalul industrial va putea să se dezvolte pe seama capitalului comercial aceasta depinde de felul în care burghezia satească va reuși să răspîndească cultura, să înlăture asiaticismul satelor și mai ales în funcție de condițiile social-economice înconjurătoare ⁹. Din punct de vedere numeric burghezia satească constituie o neînsemnată minoritate a țărănimii ¹⁰, ea însă domină satul pentru că ei îi aparține partea cea mai mare a mijloacelor de producție și din cantitatea totală a produselor agricole pe care le produce țărănimea ¹¹. Sub diferite forme burghezia satească folosește munca salariată în mod permanent ¹², deosebindu-se de restul gospodăriilor țărănești printr-o productivitate a muncii mai mare ¹³, și prin faptul că deși e mai bine înzestrată cu pămînt, totuși ia și mai mult pămînt în arendă ¹⁴, și că deși are mai mulți membri de familie care lucrează, totuși ea angajează și mai mulți muncitori salariați. Chiaburimea, arată V. I. Lenin, este manifestarea capitalismului în agricultură, este una din laturile organizării capitaliste a economiei naționale ruse ¹⁵.

Țărănimea mijlocașă se caracterizează printr-o dezvoltare minimă a economiei de mărfuri, folosește munca proprie în gospodărie și reușește

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, p. 250.

² *Ibidem*, p. 392.

³ *Ibidem*, p. 364, nota și vol. 3, p. 63, 68.

⁴ *Ibidem*, p. 366.

⁵ *Ibidem*, vol. 1, p. 187.

⁶ *Ibidem*, p. 275.

⁷ *Ibidem*, vol. 3, p. 570.

⁸ *Ibidem*, p. 155.

⁹ *Ibidem*, p. 60.

¹⁰ *Ibidem*, p. 156.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 88.

¹³ *Ibidem*, vol. 1, p. 54, 59.

¹⁴ *Ibidem*, vol 3, p. 76.

¹⁵ *Ibidem*, vol. 1, p. 370.

s-o scoată la capăt doar în anii buni. De regulă, își completează venitul cu cîștiguri „auxiliare” provenite din afară și de obicei din vînzarea forței sale de muncă. Ea gravitează către chiaburime însă foarte puțini pot intra în rîndurile ei, cei mai mulți fiind împinși de întregul mers al evoluției sociale către grupul inferior și în felul acesta cele două extreme cresc pe seama acestui grup¹.

Țărănimea săracă este o parte a proletariatului sătesc, care fie că are sau nu mai are un petec de pămînt nu poate trăi decît vînzîndu-și forța de muncă². Concurența țăranilor care își îmbunătățesc cultura pămîntului expropriează pînă la capăt țărănimea săracă transformînd-o dintr-un proletar legat de pămînt, într-un proletar complet liber³. Țărănimea săracă suferă nu numai din cauza capitalismului, ci și din cauza dezvoltării insuficiente a acestuia⁴.

Reprezentantul cel mai tipic al proletariatului sătesc este însă muncitorul agricol, zilierul, salahorul, muncitorii din construcții⁵. Capitalistul are nevoie de „muncitori liberi”⁶, de aceea un număr tot mai mare de mici producători sînt sărăciți, întreaga istorie a dezvoltării capitalismului fiind o expropriere în masă a țăranimii. Țăranul acesta expropriat nu numai de „boier”, ci și de frate-său, țăran ca și el, chiaburul, flămînd și jefuit părăsește satul, se angajează ici la un întreprinzător, dincolo la altul, vede că viața muncitorului rus devine tot mai grea și încordată și că guvernul este pretutindeni de partea stăpînilor⁷.

★

V. I. Lenin arată că, „în linii generale, modurile de producție asiatic, antic, feudal și modern burghez pot fi considerate ca epoci de progres în istoria formațiilor economice ale societății”⁸. Vorbînd despre capitalismul care s-a înscăunat temeinic, pretutindeni în Rusia⁹, el arată că rolul istoric progresist al capitalismului constă în: dezvoltarea forțelor de producție ale muncii sociale și socializarea ei¹⁰. Capitalismul este un fenomen progresist nu numai pentru că a creat o puternică dependență a unei mari mase a populației față de o infimă minoritate exploatatoare, dar și pentru că el creează condițiile pentru desființarea acestei dependențe¹¹.

Capitalismul are meritul de a fi sfărîmat pentru prima oară barierele pur medievale¹², a despuiat exploatarea maselor muncitoare de toate

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, p. 160.

² *Ibidem*, p. 156.

³ *Ibidem*, vol. 1, p. 466.

⁴ *Ibidem*, p. 481.

⁵ *Ibidem*, 1951, vol. 3, p. 156.

⁶ *Ibidem*, vol. 1, p. 95.

⁷ *Ibidem*, p. 317.

⁸ *Ibidem*, p. 129. (Aici, V. I. Lenin citează din K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*. vezi și în E.S.P.L.P., 1954, K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, p. 10: „În linii generale, modurile de producție asiatic, antic, feudal și burghez-modern pot fi numite epoci de progres ale formației economice a societății”).

⁹ *Ibidem*, p. 373.

¹⁰ *Ibidem*, vol. 3, p. 556.

¹¹ *Ibidem*, vol. 1, p. 375.

¹² *Ibidem*, vol. 3, p. 293.

obscuritățile și iluziile ei¹, rupînd toate legăturile omului muncitor cu rînduirile feudale, cu tradițiile feudale², distrugînd vechile condiții de viață, strimte care dădeau naștere la obtuzitate mintală și nu dădeau posibilitatea producătorilor de a-și lua soarta în propriile lor mîini³. Stagnarea în formele de producție și dominația asiaticismului⁴ a fost înlocuită de capitalism care distrugînd stabilitatea țăranilor împietriți între barierele lor medievale⁵ a creat noi clase sociale. Acestea tind spre o participare activă la întreaga viață economică a statului și a lumii întregi, ceea ce reprezintă un mare progres⁶. Descompunerea țăranimii, înlăturarea muncii în dijmă⁷ prin munca salariată, sustragerea populației de la agricultură și îndreptarea ei spre orașe⁸, sînt fenomene de o însemnătate profund progresistă⁹ față de formele vechi ale vieții. Rolul progresist al capitalismului în agricultura¹⁰ Rusiei, ca și în agricultura tuturor țărilor europene constă în faptul că a creat evidența socială a producției diferiților producători obligîndu-i să țină seama de cerințele dezvoltării sociale.

Dar, subliniind rolul istoric progresist al capitalismului nu trebuie uitat caracterul trecător și istoric¹¹ ale acestei orînduiri și nici laturile sumbre și negative ale sale cu profunde și multilaterale contradicții sociale¹².

Trebuie subliniat faptul că în Rusia de după reformă s-a manifestat trăsătura puternică a capitalismului de a-și lărgi constant sfera lui de dominație pentru colonizarea unor țări noi și atragerii țărilor vechi necapitaliste în vârtejul economiei mondiale¹³ accelerînd dezvoltarea capitalismului în acestea¹⁴.

V. I. Lenin a subliniat, pe baza analizei științifice a unui imens material statistic, în mod deosebit cîteva din trăsăturile caracteristice și legile de dezvoltare a capitalismului, ca de exemplu : superioritatea societății capitaliste față de toate celelalte orînduiri anterioare pe baza gradului înalt al tehnicii¹⁵; desființarea împărțirii medievale în grupuri mici a agricultorilor prin împărțirea lor în mare, cuprinzînd întreaga națiune în clase care au locuri diferite în sistemul general al economiei capitaliste¹⁶; dezvoltarea capitalismului are loc numai prin salturi și deci numărul muncitorilor trebuie să fie întotdeauna superior cererii medii de către capitaliști¹⁷;

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, p. 379—380.

² *Ibidem*, p. 399.

³ *Ibidem*, p. 410.

⁴ *Ibidem*, 1951, vol. 3, p. 182.

⁵ *Ibidem*, p. 357.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 188.

⁸ *Ibidem*, p. 546.

⁹ *Ibidem*, p. 550.

¹⁰ *Ibidem*, p. 131.

¹¹ *Ibidem*, p. 294.

¹² *Ibidem*, p. 565—566.

¹³ *Ibidem*, p. 564.

¹⁴ *Ibidem*, p. 464.

¹⁵ *Ibidem*, vol. 1, p. 75—76.

¹⁶ *Ibidem*, vol. 3, p. 293.

¹⁷ *Ibidem*, p. 502—503, p. 551.

necesitatea unei mase imense de muncitori de rezervă¹; legea transformării neîncetate a metodelor de producție și a creșterii nelimitate a proporțiilor producției capitaliste²; categoriile cele mai importante ale capitalismului sînt: clasa burgheză și clasa proletară³; cu cît capitalismul este mai dezvoltat, cu atît mai puternică devine contradicția dintre caracterul colectiv, social al producției și caracterul individual al însușirii produselor⁴; legea creșterii necesităților⁵; industria construcțiilor în dezvoltare este caracteristică stadiului superior al capitalismului⁶; toată forța de muncă din economia națională să fie folosită în producție după vînzarea-cumpărarea ei de către întreprinzători⁷; capitalismul este acel raport social care sub diferite forme domnește în societatea capitalistă și pe care Marx l-a exprimat prin formula B-M-B cu un plus⁸; capitalismul își subordonează producția așa cum o găsește și apoi abia mai tîrziu o transformă din punct de vedere tehnic⁹; creșterea producției în societatea capitalistă poate avea loc fie pe seama sporirii obiectelor de consum, fie — și aceasta mai ales — pe seama progresului tehnicii, adică a eliminării muncii manuale de către munca mașinilor, dat fiind că modificarea raportului dintre v și c exprimă tocmai micșorarea rolului muncii manuale¹⁰. Toate acestea întăresc concluzia despre pieirea inevitabilă a orînduirii capitaliste.

În fața gândirii teoretice, în Rusia anilor de după reformă s-a pus imediat problema dezvoltării capitalismului în Rusia¹¹, mai ales că terenul pe care crescuseră ideile de libertate și egalitate a fost tocmai producția de mărfuri¹². Cernișevski înțelegea că statul rus condus de clasele sociale irevocabil vrăjmașe maselor muncitoare, nu este capabil să-i răstoarne pe feudali, ci în chestiunea reformei agrare el va încheia un jalnic compromis între interesele liberalilor și cele ale moșierilor, și-i va da reformei un caracter esențialmente burghez¹³. În primul deceniu după reformă moșierii au suferit o grea înfrîngere și s-au retras din scena politică nu fără a declanșui o reacțiune dezmățată, neasemuit de absurdă și bestială; locul lor a fost luat de liberali¹⁴.

Democrații în loc să meargă înainte pentru a maturiza democratismul lor naiv și a-l transforma în social-democratism, s-au speriat de reacționarismul moșierilor și neînțelegînd orînduirea burgheză s-au potolit și s-au îndreptat spre liberali¹⁵. Socialismul rus țărănesc din deceniul al optulea s-a descompus cu desăvîrșire într-un vulgar liberalism mic-bur-

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, p. 553.

² *Ibidem*, p. 47.

³ *Ibidem*, vol. 1, p. 485.

⁴ *Ibidem*, vol. 3, p. 567.

⁵ *Ibidem*, vol. 1, p. 98.

⁶ *Ibidem*, vol. 3, p. 505.

⁷ *Ibidem*, p. 551.

⁸ *Ibidem*, vol. 1, p. 375, nota (Bani-Marfă-Bani cu un plus).

⁹ *Ibidem*, p. 434.

¹⁰ *Ibidem*, p. 79 (capital variabil — v—, și capital constant — c—).

¹¹ *Ibidem*, p. 492.

¹² *Ibidem*, p. 448.

¹³ *Ibidem*, p. 277.

¹⁴ *Ibidem*, p. 280.

¹⁵ *Ibidem*, p. 281.

ghez¹. O atenție deosebită acordă însă V. I. Lenin, narodnicismului arătând că principalele greșeli ale economiei narodnice², constau în răspunsul greșit pe care-l dă celor două probleme : 1) modul în care se dezvoltă capitalismul în Rusia și 2) prezentarea rînduielilor precapitaliste. Narodnicismul fusese o doctrină oarecum armonioasă în perioada cînd în Rusia capitalismul era încă foarte slab dezvoltat³, cînd tinerii mergeau în popor pentru a ridica țăranii la revoluție; lucru care însă nu a avut succes mai întîi pentru că nu numai „țăranimea” reprezenta populația care muncește și este exploatată, și în al doilea rînd pentru că însăși această țărănime nu este o clasă aparte, fiind scindată în burghezi și proletari⁴. Iată cîteva din gravele greșeli ale narodnicilor : îndărătul formei de *pose-siune* a pămîntului de către diferite obști ei nu vedeau organizarea economică capitalistă a întregii economii sociale ruse⁵; narodnicii susțineau că mișcarea muncitorească din Europa apuseană „întîrzie” dezvoltarea capitalismului în Rusia și o enumerau ca pe o „rămășiță” alături de feudalism⁶; narodnicii considerau că pentru a critica capitalismul este suficient să-l condamne din punctul de vedere al idealurilor lor, din punctul de vedere al „științei moderne și al ideilor morale moderne”⁷; cu privire la suprapopulația capitalistă, narodnicii n-au înțeles de loc necesitatea armatei de muncitori de rezervă⁸; ei considerau exproprierea țăranimii nu prin organizarea capitalistă a economiei sociale ruse, ci prin faptul întîmplător al unei politici greșite⁹; îmbinarea de cuvinte „producție populară” folosită de narodnici nu corespunde nici unei orînduiri reale¹⁰; cînd narodnicii spuneau că deținerea de mijloace de producție de către producător este un străvechi principiu al vieții ruse, ei denaturau pur și simplu istoria în sprijinul utopiei lor, folosind un șiretlic verbal¹¹; procedeele naive ale narodnicilor erau : confundarea burgheziei sătęști și a proletariatului sătęsc, ignorarea dezvoltării agriculturii cu caracter comercial, substituirea formelor succesive și a manifestărilor variate ale capitalismului în industrie prin basme despre ruperea „meșteșugurilor” „populare” de „industria de fabrică” „capitalistă”¹².

Narodnicismul s-a transformat aproape cu desăvîrșire într-o ideologie a micii burghezii, de-a dreptul reacționară¹³, separîndu-se de marxism¹⁴, și numai slaba dezvoltare a antagonismului de clasă, caracteristic societății capitaliste ruse de la finele veacului al XIX-lea și începutul celui de-al

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, p. 172—173.

² *Ibidem*, vol. 3, p. 356.

³ *Ibidem*, vol. 1, p. 392.

⁴ *Ibidem*, p. 275.

⁵ *Ibidem*, p. 337.

⁶ *Ibidem*, p. 348—349.

⁷ *Ibidem*, p. 440.

⁸ *Ibidem*, p. 553.

⁹ *Ibidem*, p. 422.

¹⁰ *Ibidem*, p. 446.

¹¹ *Ibidem*, 446.

¹² *Ibidem*, vol. 3, p. 561.

¹³ *Ibidem*, vol. 1, p. 282.

¹⁴ *Ibidem*, p. 418.

XX-lea a făcut ca teoria acestor oportuniști filistini ¹ să apară ca reprezentînd interesele muncii în general ².

Rămășițele descompunerii feudalismului nu sînt înlăturate complet și nici imediat de impetuoasa dezvoltare a capitalismului în Rusia anilor de după reformă. Se constată că rămășițele instituțiilor medievale, semi-iobage sînt (în comparație cu Europa apuseană) încă un jug apăsător atît pentru proletariat, cît și pentru întregul popor ³. O importanță deosebită reprezintă pentru proletariat lupta împotriva tuturor instituțiilor feudale, împotriva absolutismului, a împărțirii în stări sociale, împotriva birocrăției. Așa sînt de exemplu : închistarea feudală a obștiilor țărănești, răspunderea solidară, impunerea fiscală excesivă a pămîntului țărănesc, îngrădirea libertății circulației pămînturilor țărănești, a deplasărilor și migrațiilor țărănimii ⁴. Alt fenomen care frîna dezvoltarea capitalismului la sate era și munca în dijmă. Iată cîteva categorii de țărani care erau firești și necesare în evul mediu, dar care constituiau un anacronism puternic înrăutățind într-o măsură extremă situația maselor muncitoare, de ex. : țărani cu lot gratuit, țărani proprietari, țărani proprietari plini, țărani ai statului care posedă pămîntul în cadrul obștei, țărani ai statului care posedă pămîntul în proprietate individuală, țărani ai statului foști iobagi la moșier, țărani de pe domeniile imperiale, arendași de terenuri care aparțin statului, țărani lipsiți de pămînt, proprietari care au aparținut moșierilor, țărani cu lotul răscumpărat, proprietari care au aparținut domeniilor imperiale, coloniști proprietari, țărani coloniști, țărani care erau afectați fabricilor etc. ⁵.

Birocrația, prima armă politică a burgheziei împotriva feudalilor ⁶ își vede însă acum suprema sarcină în a îmbina interesele moșierului cu ale burghezului împotriva muncitorilor și țăranilor, vorbind cu o profundă ipocrizie demagogică despre drepturile poporului ⁷. În Rusia au rămas multe rămășițe ale instituțiilor regimului precapitalist ⁸, care împiedică dezvoltarea capitalismului și înrăutățesc foarte mult situația țăranilor ⁹ care trebuie să aibă libertate deplină de a se deplasa, libertatea de a renunța la pămînt și a se retrage din obște, libertatea de a se stabili (fără „răscumpărare”) în orice comună, urbană sau rurală, din stat ¹⁰.

Regimul țarist, acest jandarm european, sprijinul oricărei reacțiuni ¹¹, arată prin politica sa internă de după 1861 că are misiunea de a ocroti exclusiv pe moșieri și marea burghezie și de a reprimă sălbatic orice încercare a maselor exploatate de a-și apăra interesele. Autocrația și birocrăția sînt stilpi puternici ai burgheziei, îmbibate de spiritul feudalo-burghez

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, p. 269.

² *Ibidem*, p. 437.

³ *Ibidem*, p. 286.

⁴ *Ibidem*, vol. 3, p. 301.

⁵ *Ibidem*, p. 356—357.

⁶ *Ibidem*, vol. 1, p. 416.

⁷ *Ibidem*, p. 286.

⁸ *Ibidem*, vol. 3, p. 554.

⁹ *Ibidem*, p. 569—570.

¹⁰ *Ibidem*, p. 550.

¹¹ *Ibidem*, vol. 1, p. 256.

și țin pe muncitor „mai liniștit decât apa și mai plecat decât iarba”¹. Muncitorii însă trebuie să lupte atît pentru doborîrea acestui crunt regim, cît și pentru îndepărtarea rămășițelor feudale din economia și viața social-politică a țării, căci fără aceasta proletariatul sătesc rus al cărui sprijin este o condiție necesară a victoriei clasei muncitoare nu va putea fi scos din starea de abrutizare și transformat într-o forță capabilă să protesteze, să lupte cu îndirjire și în mod rațional².

O teză de seamă a marxismului, arată V. I. Lenin, este că în Rusia revoluția este în mod inevitabil o revoluție burgheză ținînd seama de baza economică a societății ruse³, și ea scoate la iveală din ce în ce mai mult situația și rolul dublu al țărănimii. Pe de o parte, menținerea ei în jugul puternicelor rămășițe ale feudalismului arată izvoarele adînci ale mișcării revoluționare țărănești, spiritul revoluționar al țărănimii ca masă, iar pe de altă parte antagonismul dintre tendințele ei de proprietar și de proletar evidențiază caracterul ei mic burghez⁴. Social-democrații — arată V. I. Lenin — trebuie să lupte pentru înlăturarea rămășițelor relațiilor medievale care duc la stagnarea economică și politică ca de exemplu: plățile de răscumpărare; să lupte pentru restabilirea drepturilor cetățenești ale țărănimii, pentru desființarea oricăror privilegii ale nobilimii⁵, pentru exproprierea întregii proprietăți de pămînt moșierești, adevăratul bastion al instituțiilor și tradițiilor iobăgiste⁶. Social-democrații⁷ trebuie să înțeleagă caracterul inevitabil și imperativa necesitate a unei rupturi depline și definitive cu ideile democraților⁸ și mai ales să rupă categoric și definitiv cu toate ideile și teoriile mic-burgeze⁹. Mica burghezie este progresistă numai în limitele luptei ei împotriva rămășițelor feudale, ea este însă reacționară căci luptă pentru menținerea situației ei și frînează dezvoltarea capitalistă a țării¹⁰.

Existența în Rusia, arată V. I. Lenin, a raporturilor economice și sociale burgheze înlanțuite de cele feudale în curs de dispariție arată că nu poate exista altă mișcare înspre socialism decât prin intermediul mișcării muncitorești¹¹, pentru că numai curățînd brațele vînjoase ale proletariatului de lanțurile semiobage poate să-i fie înlesnită lupta acestuia pentru doborîrea burgheziei¹². Latura revoluționară a noii orînduiri este tocmai faptul că orînduirea capitalistă făurește o nouă forță socială¹³ cu un adînc

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, p. 254.

² *Ibidem*, p. 286—287.

³ *Ibidem*, vol. 3, p. 12.

⁴ *Ibidem*, p. 11.

⁵ *Ibidem*, vol. 1, p. 286.

⁶ *Ibidem*, p. 285.

⁷ Ca și mai sus, V. I. Lenin înțelege prin social-democrați, avangarda marxistă, revoluționară a clasei muncitoare ruse de la sfîrșitul veacului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea.

⁸ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, p. 266.

⁹ *Ibidem*, p. 282.

¹⁰ *Ibidem*, p. 284.

¹¹ *Ibidem*, p. 281.

¹² *Ibidem*, p. 246.

¹³ *Ibidem*, p. 240.

rol revoluționar¹, proletariatul, avangarda întregii mase de oameni ai muncii și a maselor exploatare². Socialism înseamnă lupta împotriva exploatare³ celui ce muncește și singura cale în vederea desființării exploatare⁴ omului muncitor este aceea a luptei de clasă a proletariatului, a întregii clase muncitoare ruse împotriva regimului burghez, pentru exproprierea expropriatorilor și desființarea rînduirilor sociale întemeiate pe asuprirea omului muncitor⁵.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol 1, p. 281.

² *Ibidem*, vol. 3, p. 555.

³ *Ibidem*, vol. 1, p. 268.

⁴ *Ibidem*, p. 262.

⁵ *Ibidem*, p. 294.

ÎNSEMNAȚATEA ISTORICĂ A ÎNVĂȚĂTURII LUI V. I. LENIN DESPRE IMPERIALISM

DE

A. IORDACHE și AL. PORȚEANU

În primăvara anului de cotitură istorico-mondială 1917, a apărut la Petrograd geniala lucrare a lui Vladimir Ilici Lenin — *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*. Ea a fost elaborată cu un an înainte, în Elveția. Datorită împrejurărilor politice din Rusia țaristă, Lenin a fost nevoit — așa cum arată în prefața scrisă la apariția lucrării — să expună nemuritoarele sale învățături ținând cont de cenzura țaristă. În prefața la edițiile franceză și germană scrisă în vara anului 1920¹, în condițiile puterii sovietice victorioase, Lenin aduce o serie de completări, menționând că nu are posibilitatea să refacă tot textul, refacere care nu ar fi rațională pentru atingerea scopului principal al lucrării. Scopul lucrării a fost formulat de Lenin astfel: „de a arăta... care a fost tabloul de ansamblu al economiei capitaliste mondiale, relațiile ei internaționale, la începutul secolului al XX-lea, în ajunul primului război mondial”², pentru a „ajuta la înțelegerea problemei economice fundamentale, fără studiul căreia nu poți înțelege nimic în ceea ce privește caracterul războiului de azi, al politicii de azi și anume: în ceea ce privește esența economică a imperialismului”³.

În vederea elaborării acestei opere, Lenin a prelucrat în mod creator numeroase lucrări și date statistice burgheze. La baza acestei lucrări fundamentale despre imperialism — ca de altfel la baza tuturor lucrărilor clasice ale marxism-leninismului — stă materialismul istoric.

¹ V. I. Lenin, *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*. București, Ed. politică, 1959, p. 7—13. Această prefață a apărut în nr. 18, din oct. 1920 al revistei *Коммунистический Интернационал* sub titlul *Imperialism și capitalism*.

² *Ibidem*, p. 7.

³ *Ibidem*, p. 6.

Cercetînd cu precădere latura fundamentală, economică, a imperialismului, Lenin ajunge la importante concluzii de ordin politic și istoric care dau o valoare deosebită lucrării sale.

★

K. Marx a constatat tendința de concentrare și de centralizare a capitalului, fără a putea să întrevadă întreaga amploare și însemnătate a acestui proces, datorită condițiilor istorice ale vremii sale. La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, mai ales în legătură cu primele războaie imperialiste — cel hispano-american (1899) și cel anglo-bur (1899—1902) —, a apărut o variată literatură economică și politică, în care prin noțiunea de „imperialism” — folosită de altfel și mai înainte vreme — se încerca o caracterizare a epocii amintite. În aceste lucrări, așa cum le caracterizează Lenin, nu s-a depășit sfera limitată a ideologiei social-reformiste și a pacifismului burghez; ele încercau să împace marxismul cu oportunismul, să justifice noua fază a orînduirii capitaliste.

În preajma și în timpul primului război mondial, în sînul social-democrației internaționale au apărut teorii social-șovinite care căutau să justifice politica agresivă a burgheziei imperialiste din fiecare stat în parte, să abată atenția proletariatului de la lupta de clasă.

Lucrarea lui Lenin *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului* a fost pregătită de o serie întreagă de lucrări, studii și articole anterioare, și completată prin alte lucrări și articole publicate ulterior ¹.

¹ În ordinea cronologică a apariției lor, aceste lucrări ale lui Lenin sînt următoarele: *Cu privire la așa-zisa problemă a piețelor* (1893), *Opere*, vol. 1, Ed. P.M.R., 1950, p. 65—116, *Cu privire la caracterizarea romanismului economic* (1896: idem, vol. 2, Ed. P.M.R., 1951, p. 117—251), *Notă cu privire la teoria piețelor* (1898: idem, vol. 4, E.S.P.L.P., 1953, p. 43—52), *recenzia la lucrarea lui Hobson despre Evoluția capitalismului contemporan* (1899: idem, p. 86—89), *Congresul socialist internațional de la Stuttgart* (1907: idem, vol. 13, E.S.P.L.P., 1957, p. 62—81, două articole), *Marxism și revizionism* (1908: idem, vol. 15, E.S.P.L.P., 1957, p. 17—27), *Rezultatele și semnificația alegerilor prezidențiale din America* (1912: idem, vol. 18, E.S.P.L.P., 1957, p. 393—395), *Concentrarea producției în Rusia* (1912: idem, p. 259—260), *Burghezia și pacea* (1913: idem, vol. 19, E.S.P.L.P., 1957, p. 65—66), *Înarmările și capitalismul* (1913: idem, p. 89—90), *Creșterea bogăției capitaliste* (1913: idem, p. 191—193), *Sarcinile social-democrației revoluționare în războiul european* (1914: idem, vol. 21, Ed. P.M.R., 1952, p. 1—5), *Situația și sarcinile Internaționalei socialiste* (1914: idem, p. 21—27), *Referat pe tema: Proletariatul și războiul* (1914: idem, vol. 36, Ed. Pol., 1958, p. 293—299), *Sub pavilion străin* (1915: idem, vol. 21, p. 121—143), *Falimentul Internaționalei a II-a* (1915: idem, p. 193—249), *Despre înfrîngerea propriului guvern în războiul imperialist* (1915: idem, p. 266—272), *Socialismul și războiul* (1915: idem, p. 289—332), *În jurul lozincii Statelor Unite ale Europei* (1915: idem, p. 333—337), *Revoluția socialistă și dreptul națiunilor la autodeterminare* (1916: idem, vol. 22, Ed. P.M.R., 1952, p. 138—151), *Despre broșura lui Iunius* (1916: idem, p. 299—314), *Bilanțul discuției asupra autodeterminării* (1916: idem, p. 315—354), *Despre o caricatură de marxism și despre „economismul imperialist”* (1916: idem, vol. 23, E.P.L.P., 1953, p. 17—67), *Imperialismul și scindarea socialismului* (1916: idem, p. 97—112), *Programul militar al revoluției proletare* (1916: idem, p. 68—79), *Cuvîntările la Conferința a șaptea generală din aprilie 1917*, a P.M.S.D. (b) din Rusia (idem, vol. 24, E.P.L.P., 1954, p. 216—217, 221—222, 224—225, 243—255, 256—259, 293—300), *Războiul și revoluția* (1917: idem, p. 387—410), *Catastrofa care ne amenință și cum să*

Una din problemele cele mai importante tratate de Lenin în lucrarea sa *Imperialismul...*, este concentrarea producției și formarea monopolurilor. Lenin arată că „transformarea concurenței în monopol este unul dintre fenomenele cele mai importante — dacă nu cel mai important în economia capitalismului actual”¹.

Nașterea monopolurilor este o lege a dezvoltării capitalismului. Capitalismul monopolist a apărut treptat, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, impunându-se ca o formă dominantă la începutul secolului al XX-lea. Analizând evoluția capitalismului spre perioada monopolistă, se pot distinge mai multe perioade. Perioada dinaintea de 1860 poate fi considerată ca o preistorie a capitalului monopolist. Între 1860—1870 au apărut primele manifestări ale capitalismului monopolist; cu toate acestea, perioada amintită este aceea a apogeuului liberei concurențe. Marea criză din 1873 și lunga depresiune care i-a urmat a ușurat concentrarea capitalurilor. De atunci până la sfârșitul secolului a urmat o perioadă în care, în toate țările capitaliste înaintate se formează neîntrerupt noi monopoluri; la începutul secolului al XX-lea, ele constituie deja forma predominantă în industrie.

După criza din 1903 „cartelurile devin una din temelii întregii vieți economice. Capitalismul s-a transformat în imperialism”². Lenin distinge două forme principale de întreprinderi monopoliste: cartelurile, care reprezintă înțelegeri între întreprinderi foarte mari pentru împărțirea piețelor, stabilirea condițiilor de vânzare, a prețurilor, profiturilor etc., și trusturile — care reprezintă concentrarea întreprinderilor asemănătoare sau complementare.

Principala consecință a acestei transformări economice o constituie faptul că apare tot mai pregnant caracterul social al producției. „În stadiul său imperialist, capitalismul duce de-a dreptul la socializarea integrală a producției; el atrage ca să spunem așa, pe capitaliști, împotriva voinței și conștiinței lor, într-o ordine socială oarecum nouă, care este o trecere de la libertatea deplină a concurenței — la socializarea deplină”³. Dar, dacă producția capătă un aspect social din ce în ce mai larg, modul de însușire rămâne cel privat, mijloacele de producție fiind proprietatea unui număr restrâns de capitaliști, care le folosesc pentru creșterea profi-

luptăm împotriva ei (scris la sfârșitul lui octombrie 1917: idem, vol. 25, E.P.L.P., 1954, p. 351—362), *Congresul al II-lea al Internaționalei Comuniste, 19 iulie—7 august 1920* (idem, vol. 31, E.S.P.L.P., 1956: Raport cu privire la situația internațională și sarcinile actuale ale Internaționalei — p. 197 — 216 —: Raportul Comisiei pentru problema națională și problema colonială — p. 222 — 227, și altele. Munca migăloasă de elaborare a lucrării *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, folosirea creatoare a vastului material documentar — pot fi urmărite în lucrarea lui Lenin, editată în 1939, la Moscova, — *Căile despre imperialism*. Asupra *Căielor* vezi articolul lui Robert Naumann — *Über die Ausarbeitung der Lehre von Imperialismus durch Lenin* (Asupra dezvoltării de către Lenin a învățăturii despre imperialism), în *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, Berlin, VI, No. 2, p. 231 — 254.

¹ V. I. Lenin, *Imperialismul...*, p. 17.

² *Ibidem*, p. 23.

³ *Ibidem*, p. 27.

turilor lor. „Cădrul general al liberei concurențe formal admise se păstrează, iar împilarea exercitată de cei câțiva monopolști asupra restului populației devine de sute de ori mai grea, mai apăsătoare, mai insuportabilă”¹.

Economiștii burghezi au căutat și caută în fel și chip să demonstreze că monopolurile înlătură concurența și crizele economice. În realitate însă, monopolurile agravează crizele economice. „Monopolul care se creează în unele ramuri ale industriei, accentuează și agravează haosul propriu întregii producții capitaliste, în ansamblul ei. Disproporția dintre dezvoltarea agriculturii și a industriei, caracteristică pentru capitalism în general, devine și mai mare”².

„Imperialismul nu poate înlătura schimbul, piața, concurența, crizele etc.”³. Contradicții puternice există înăuntrul monopolurilor, între diferite sectoare monopoliste care caută să supună mereu alte întreprinderi influenței lor, între monopoluri pe de o parte și întreprinderile nemonopolizate pe de altă parte. Analizînd raporturile dintre monopoluri și crize, Lenin ajunge la concluzia că — la rîndul lor — crizele intensifică în cea mai mare măsură tendința spre concentrare și monopol⁴ prin ruinarea concurenților mai slabi, care are drept rezultat înghițirea lor de către monopoluri.

În formarea monopolurilor un rol deosebit revine băncilor. Definind funcția băncilor drept aceea de a transforma capitalul bănesc inactiv în capital activ, aducător de profit, Lenin arată că dezvoltarea și concentrarea băncilor duce la transformarea lor din simpli mijlocitori în monopolști atotputernici. Enorma centralizare a capitalurilor bancare are ca rezultat transformarea capitaliștilor răzleți într-un singur capitalist colectiv⁵. Băncile urmează calea monopolurilor, tinzînd ca și acestea — să se concentreze și să formeze grupuri din ce în ce mai restrînse; printre băncile tot mai puțin numeroase care, rezistînd concentrării, ocupă locurile conducătoare în economia capitalistă — se naște și crește tendința spre formarea unui trust.

Data fiind puterea lor, băncile pătrund din ce în ce mai mult în viața industrială. Noul rol al băncilor se manifestă în acest domeniu în chipul cel mai izbitor, mai ales după criza din anul 1900. Ele participă direct la formarea și funcționarea întreprinderilor industriale: ele numesc administratorii marilor întreprinderi și, în mod reciproc, primesc în consiliile lor de administrație pe reprezentanții întreprinderilor monopoliste.

Lenin arată că „«uniunea personală» a băncilor și industriei este completată prin uniunea personală a unor societăți sau a altora cu guvernul”⁶. Din consiliile de conducere ale întreprinderilor industriale și bancare monopoliste fac parte înalți funcționari de stat care contribuie la bunul mers al afacerilor acestora prin influența lor. În scurt timp puterea acestor

¹ V. I. Lenin, *Imperialismul...*, p. 17.

² *Ibidem*, p. 31.

³ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 24, E.P.L.P., 1954, p. 454.

⁴ V. I. Lenin, *Imperialismul...*, p. 32.

⁵ *Ibidem*, p. 37—38.

⁶ *Ibidem*, p. 46.

monopoluri devine atît de importantă încît ele subordonează aparatul de stat.

Începutul secolului nostru reprezintă cîotitura de la dominația capitalului în general, la dominația capitalului financiar¹.

Capitalul financiar reprezintă împletirea dintre capitalul bancar și cel industrial, pe baza concentrării producției și a formării monopolurilor. Lenin arată că sistemul „participațiilor” permite unei societăți mai mari să controleze societățile subordonate, și precizează că după cum nu e necesar ca marii capitaliști să posede majoritatea acțiunilor pentru a controla și hotărî întregul volum de afaceri al societății respective (deoarece un număr oarecare de mici acționari nu au în practică nici o posibilitate de a participa la adunările generale), tot astfel marile societăți pe acțiuni pot conduce societățile subordonate posedînd un procent redus din totalul acțiunilor. Lenin combate afirmațiile demagogice ale reformiștilor și capitaliștilor care pretind că societățile pe acțiuni reprezintă o „democratizare” a capitalului. Dimpotrivă, sistemul societăților pe acțiuni are ca scop de a pune la dispoziția capitalului financiar micile economii ale păturilor mijlocii.

Împletirea capitalului bancar cu cel industrial conferă capitalului financiar mijloace de acțiune de o eficiență deosebită.

În perioada capitalismului premonopolist băncile sucombau adesea în timpul crizelor economice. Odată cu imperialismul, crizele au devenit pentru capitalul financiar noi prilejuri de stoarcere a unor importante profituri. Dispunînd de capitaluri considerabile, marile bănci pot absorbi întreprinderile ruinate. Monopolul ia o formă tentaculară pătrunzînd în toate domeniile vieții economice: corupția însoțește inevitabil această pătrundere.

„Capitalismului în general îi este proprie despărțirea proprietății asupra capitalului de întrebuițarea capitalului în producție, despărțirea capitalului bănesc de cel industrial sau productiv, despărțirea rentierului, care trăiește numai din venitul capitalului bănesc, de întreprinzători și de toate persoanele care dispun direct de capital. Imperialismul, sau dominația capitalului financiar, este treapta cea mai înaltă a capitalismului, cînd această despărțire atinge proporții uriașe. Predominarea capitalului financiar asupra tuturor celorlalte forme ale capitalului înseamnă o situație dominantă a rentierilor și a oligarhiei financiare, înseamnă separarea din rîndul statelor a cîtorva state cu „putere” financiară... Aproape tot restul lumii joacă, într-un fel sau altul, rolul de debitor și de tributar al acestor țări — bancheri internaționali”².

Exportul de capital, care odată cu trecerea la imperialism capătă o importanță crescîndă și nouă, contribuie într-o măsură considerabilă la crearea „rețelei internaționale de dependență și de legături ale capitalului financiar”. Această caracteristică a capitalismului monopolist își are explicația în faptul că rata profitului este cu mult mai ridicată în țările slab dezvoltate din punct de vedere industrial decît în țările înaintate

¹ V. I. Lenin, *Imperialismul...*, p. 52.

² *Ibidem*, p. 67—68, 69.

care — așa cum arăta Lenin — devin adevărați „bancheri internaționali”, datorită dezvoltării inegale și în salturi a diferitelor ramuri economice și a diferitelor țări.

„Se înțelege că, dacă capitalismul ar putea să dezvolte agricultura, care a rămas astăzi pretutindeni cu mult în urmă față de industrie, dacă ar putea să ridice nivelul de trai al maselor populației, care, cu tot progresul tehnic amețitor rămâne pretutindeni în mizerie și duce o existență de foame, — atunci nici vorbă nu ar putea fi de un prisos de capital... Atîta timp cît capitalismul rămîne capitalism, prisosul de capital este folosit nu pentru ridicarea nivelului de trai al maselor din țara respectivă, căci aceasta ar însemna scăderea profiturilor capitaliștilor, ci pentru mărirea profiturilor prin exportul de capital în străinătate, în țările înapoiate”¹.

Posibilitatea obținerii unor profituri ridicate de către monopolști în țările înapoiate se datorește faptului că în aceste țări capitalurile sînt puține, iar prețul pămîntului, al materiilor prime și forța de muncă — sînt ieftine.

Exporturile de capital au luat o amploare deosebită la începutul secolului al XX-lea; ele s-au făcut fie sub forma investițiilor în construirea și exploatarea unor întreprinderi, fie sub forma împrumuturilor de stat.

Imperialiștii impun țărilor care solicită împrumuturi condiții economice și politice care slăbesc independența acestora.

Exportul de capital implică nașterea și adîncirea unor contradicții între țările exportatoare, contradicții care pot da naștere unor conflicte armate. Lenin examinează situația unor state imperialiste relativ mai noi, ca Germania și S.U.A., care priveau cu invidie țările coloniale mai vechi. Exportul de capital a dus la împărțirea lumii între monopolurile internaționale.

Invadarea tuturor țărilor lumii de către capitalul financiar a fost însoțită de formarea monopolurilor internaționale, care reprezintă un aspect al împărțirii lumii. Cele mai puternice întreprinderi monopoliste depășesc rapid cadrul național, intern, și tind către formarea unor supra-monopoluri, care joacă un rol considerabil în economia și politica mondială. „Pe măsură ce exportul de capital creștea, iar feluritele legături externe și coloniale și „sferile de influență” ale celor mai mari uniuni monopoliste se lărgeau, lucrurile se îndreptau „în mod firesc” spre o înțelegere mondială între ele, spre formarea de carteluri internaționale. Aceasta constituie o treaptă nouă în concentrarea pe scară mondială a capitalului și a producției, o treaptă incomparabil mai înaltă decît cele precedente”².

Combătînd teoriile unor apologeti ai capitalismului, cărora li s-a alăturat și Kautsky — după care internaționalizarea capitalului poate exclude războiul din viața socială, Lenin arată că numai înțelegerea obiectului luptei dintre uniunile monopoliste ne indică sensul istorico-economic al evenimentelor, „căci forma luptei poate să se schimbe, și se schimbă neconținut în funcție de diferite cauze oarecum speciale și vre-

¹ V. I. Lenin, *Imperialismul...*, p. 70–71.

² *Ibidem*, p. 76.

melnice, dar *fondul* luptei, *conținutul* ei de clasă, *nu se poate schimba* nici un caz atîta timp cît există clase; ...ei (capitaliștii — *n. n.*) o împart (lumea — *n. n.*) proporțional cu „capitalul”, cu „forța” — un alt mod de împărțire nu poate să existe în sistemul producției de mărfuri al capitalismului”¹.

După cum între uniunile capitaliștilor se stabilesc raporturi avînd la bază împărțirea economică a lumii, între statele imperialiste se nasc raporturi care au la bază împărțirea teritorială a lumii, lupta pentru colonii.

Împărțirea lumii între marile puteri este rezultatul amploarei pe care a luat-o exportul de capital.

Epoca imperialismului este epoca ocupării tuturor teritoriilor disponibile, a împărțirii directe a globului. Istoria cuceririlor coloniale, mai ales după anul 1873, ilustrează acest caracter al imperialismului. În cîteva decenii, aproape toate teritoriile disponibile au fost ocupate. Pentru prima oară a fost împărțită întreaga lume. Însă această împărțire, care avea o aparență definitivă, nu putea fi în cele din urmă definitivă; o nouă împărțire trebuia să antreneze eliminarea unuia sau mai multor posesori. Împărțirea lumii nu este un element de stabilitate, ci dimpotrivă, o premisă pentru noi conflicte.

Războiul din 1914—1918 a fost înainte de toate o luptă pentru o nouă împărțire a lumii. Capitalismul monopolist duce în mod fatal la cuceriri coloniale. Expansiunea colonială din epoca imperialismului diferă calitativ de cea a epocilor anterioare. Trebuie deci evitată orice comparație superficială, care nu ne permite să înțelegem conținutul noii expansiuni coloniale din epoca imperialistă.

Cauzele expansiunilor coloniale se datoresc faptului că monopolurile vor să-și rezerve toate izvoarele de materii prime. Teoriile despre „liberul acces” al tuturor țărilor la sursele de materii prime nu sînt decît fraze goale, pentru a masca asprimea luptei pe care o duc monopolurile în vederea acaparării materiilor prime, în vederea asigurării de profituri maxime.

În al doilea rînd capitalul financiar e interesat în ocuparea coloniilor, pentru a putea exporta o parte din capitalurile sale disponibile. În colonii concurența capitalurilor străine poate fi mai ușor învinsă.

În al treilea rînd cuceririle coloniale au o valoare de propagandă foarte prețioasă pentru dominația capitalului financiar. Lupta pentru împărțirea lumii este prezentată în fața opiniei publice ca o chestiune de importanță națională care angajează „onoarea țării” și asigură profitul tuturor. Cuceririle coloniale sînt folosite pentru abaterea atenției maselor populare de la antagonismele de clasă, pentru canalizarea luptei maselor în interesele monopolistilor. Lenin citează în această ordine de idei fraza — program pentru imperialismul de pretutindeni, — a lui Cecil Rhodes: „Pentru a evita un război civil trebuie să deveniți imperialiști”².

¹ V. I. Lenin, *Imperialismul* ..., p. 85.

² *Ibidem*, p. 90.

În al patrulea rînd exploatarea coloniilor permite coruperea unei părți a clasei muncitoare, alcătuirea aristocrației muncitorești.

Împărțirea lumii nu reflectă direct puterea țărilor capitaliste. State mici cum sînt : Portugalia, Belgia, Olanda, — au întins imperii coloniale, pe cînd Statele Unite au încă un domeniu colonial în aparență restrîns. „În cea mai mare parte aceste state mici își păstrează coloniile numai mulțumită faptului că între statele mari există contradicții de interese, fricțiuni etc., care le împiedică să se înțeleagă asupra împărțirii prăzii”¹. Lenin subliniază existența — în epoca imperialismului — a unor forme tranzitorii ale dependenței de stat, în afara dependenței coloniale : existența acelor țări independente formal din punct de vedere politic, dar dependente din punct de vedere economic.

Sistematizînd toate caracteristicile generale ale imperialismului, Lenin a tras concluzia că *imperialismul este stadiul cel mai înalt și ultim al capitalismului*.

„Capitalismul a devenit imperialism capitalist numai pe o anumită treaptă foarte înaltă a dezvoltării lui, atunci cînd unele însușiri esențiale ale capitalismului au început să se transforme în opusul lor, cînd pe întreaga linie, s-au format și au eșit la iveală trăsăturile unei epoci de trecere de la capitalism la un sistem economico-social superior... Monopolul... este antipodul direct al liberei concurențe... Din ea au crescut și cresc monopolurile... În același timp monopolurile... nu o înlătură pe aceasta, ci există deasupra ei și alături de ea, dînd astfel naștere unui șir de contradicții, de fricțiuni și de conflicte deosebit de ascuțite și de violente”².

Imperialismul reprezintă ultima fază a capitalismului. Granița dintre aceste două etape este relativă și mobilă. Lenin arată că „ar fi absurd să ne lansăm într-o discuție, de pildă, asupra chestiunii : din ce an sau deceniu datează stabilirea „definitivă” a imperialismului”³.

Analiza făcută de Lenin imperialismului i-a permis să demaște toate definițiile oportuniste ale lui Kautsky, care se străduia să ascundă realitatea asupra imperialismului pentru a evita recunoașterea caracterului imperialist al Germaniei și, mai mult decît atît, a caracterului imperialist al primului război mondial.

Combătînd teoriile lui Kautsky despre „ultraimperialism”, Lenin sublinia că dezvoltarea lumii capitaliste în direcția supra-statului mondial ultraimperialist se face „în astfel de împrejurări, într-un asemenea ritm și în cadrul unor astfel de contradicții, conflicte și zguduirii, nicidecum numai economice dar și politice, naționale etc. etc. — încît, neapărat înainte de a se ajunge la un trust mondial unic, la o uniune mondială „ultraimperialistă” a capitalurilor financiare naționale, imperialismul va trebui inevitabil să crape, iar capitalismul să se transforme în opusul său”⁴.

Legea generală a dezvoltării capitalismului monopolist este legea dezvoltării inegale și în salturi a diverselor întreprinderi monopoliste și a

¹ V. I. Lenin, *Imperialismul...*, p. 92—93.

² *Ibidem*, p. 100.

³ *Ibidem*, p. 102.

⁴ Idem, *Opere*, vol. 22, Ed. P.M.R., 1952, p. 99—100.

diverselor state imperialiste. Creșterea unora se face în detrimentul celorlalte. Lupta economică dintre marile monopoluri și cea dintre statele imperialiste devine din ce în ce mai dură, antrenând forțe din ce în ce mai puternice : consecința inevitabilă a acestei „dezvoltări” este războiul, distrugerile care dovedesc imposibilitatea unei organizări mondiale pe baza capitalismului monopolist. „Capitalul financiar și trusturile nu slăbesc, ci accentuează deosebiriile dintre ritmul de dezvoltare a diferitelor părți ale economiei mondiale. Dar, din moment ce raportul de forțe s-a schimbat, în ce mai poate consta, în condițiile capitalismului rezolvarea contradicțiilor, dacă nu în forță ?”¹.

Dezvoltarea rapidă a capitalismului monopolist, rezultatele obținute de acesta în domeniul tehnicii, creșterea forțelor de producție, pot să mascheze fenomenul descompunerii care cuprinde treptat întreg organismul societății imperialiste, aflată în ultima sa fază.

La descompunerea imperialismului contribuie mai mulți factori, între care și frînarea în mod artificial a progresului tehnic. Lenin remarcă faptul că stabilirea, chiar temporară, a prețurilor de monopol face să dispară pînă la un anumit grad stimulentele progresului tehnic². Monopolurile cumpără adesea brevetele pentru a evita punerea în aplicare a descoperirilor tehnice care le-ar obliga să-și modifice utilajul și ar antrena o producție sporită, pe care nu ar putea-o desface ușor. E de remarcat faptul că în perioada imperialismului investițiile de capital în utilaje devin relativ scăzute și că raționalizarea producției se întemeiază mai mult decît pe întrebuițarea mașinilor perfecționate — în primul rînd pe intensificarea muncii. Lenin arată că „ar fi o greșeală să se creadă că această tendință spre putrezire exclude creșterea rapidă a capitalismului. Unele ramuri industriale, unele păături ale burgheziei, unele țări manifestă, în epoca imperialismului, cu o forță mai mare sau mai mică, cînd una cînd alta dintre aceste tendințe”³.

În al doilea rînd, caracteristic fenomenului de parazitism al imperialismului este creșterea păturii rentierilor, persoane care trăiesc din „tăierea cupoanelor”, și care, prin urmare, nu au nici o legătură directă cu producția. Creșterea numerică a rentierilor este specifică mai ales vechilor țări imperialiste, care au plasat masiv capitalurile lor în străinătate. Înainte de 1914, pătura rentierilor era numeroasă mai ales în Anglia și Franța. Dar nu numai creșterea numerică a păturii rentierilor ne poate da măsura accentuării parazitismului imperialismului, ci în legătură cu această creștere — are loc o adevărată schimbare a repartiției procentuale a forței de muncă ; o parte tot mai numeroasă a populației nu mai are îndeletniciri productive, ocupîndu-se cu îndeplinirea unor servicii birocratice și de deservire, sub controlul aristocrației financiare. Vechile „state rentiere” sînt slăbite din ce în ce mai mult datorită concurenței tinereilor state imperialiste (ca de exemplu Germania : Lenin a denumit

¹ V. I. Lenin, *Imperialismul...*, p. 110.

² *Ibidem*, p. 113.

³ *Ibidem*, p. 143.

imperialismul german — „tînărul tîlhar”) care urmăresc să le deposeze de privilegiile lor.

În al treilea rînd „imperialismul ... creează posibilități economice pentru coruperea păturilor de sus ale proletariatului și prin aceasta alimentează, încheagă și întărește oportunismul”¹. Se poate observa separarea din rîndurile muncitorilor din țările imperialiste a unei pături puțin numeroasă de muncitori favorizați, care constituie aristocrația muncitorească, cu salarii ridicate, în opoziție cu masa de muncitori exploatați — partea cea mai numeroasă a clasei muncitoare. Din rîndurile acestei aristocrații muncitorești se recrutează conducătorii sindicali pe placul monopolistilor, conducători care trădează calea luptei revoluționare, pentru a îmbrățișa oportunismul. Capitaliștii utilizează ca element de opoziție și de diversiune forța de muncă din străinătate, care formează de obicei categoria cea mai prost plătită. În Anglia, care a fost mult timp țara capitalismului cel mai înaintat, efortul de corupere a unei părți a clasei muncitoare s-a manifestat încă din vremea lui Marx și Engels. Lenin citează, în acest sens scrisorile lui Engels către Marx, din 7 octombrie 1858², și din 11 august 1881³, precum și prefața la ediția a doua a lucrării lui Engels — *Situația clasei muncitoare din Anglia*⁴.

Dar, însuși imperialismul reduce posibilitatea de corupere a unei părți a clasei muncitoare. Apărarea ideologică a imperialismului devine tot mai grea. Aceasta explică pierderea influenței social-democrației de dreapta, care reprezintă pătura aristocrației muncitorești. Oportunismul pierde baza sa economică; decăderea sa este inevitabilă. „Astăzi oportunismul nu mai poate triumfa pe deplin în mișcarea muncitorească dintr-o țară oarecare, pentru un șir lung de decenii, așa cum a învins oportunismul în Anglia, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea; într-un șir de țări însă el s-a copt, s-a răscopt și a putrezit, contopindu-se întru-totul cu politica burgheză, sub forma social-șovinismului”⁵.

Mînuind cu măiestrie metoda dialectică pentru a dezvălui în profunzime contradicțiile care macină și destramă imperialismul, Lenin analizează atitudinea diferitelor clase sociale față de imperialism și determină locul pe care îl ocupă imperialismul în dezvoltarea procesului istoric.

„Trecerea în bloc” — cum o numește Lenin — a tuturor claselor avute de partea imperialismului se explică prin dimensiunile uriașe ale capitalului financiar concentrat în cîteva mîini, care creează o rețea deosebit de ramificată de relații și dependențe, prin lupta ascuțită pentru dominația lumii. După cum s-a arătat mai sus, ideologia imperialismului poate pătrunde și în rîndurile clasei muncitoare, care nu este despărțită în mod absolut de celelalte clase.

¹ V. I. Lenin, *Imperialismul...*, p. 119.

² K. Marx și Fr. Engels, *Scrisori alese*, 1947, p. 105.

³ Idem, *Opere*, ed. rusă, vol. 14, 1931, p. 529—530.

⁴ Fr. Engels, *Situația clasei muncitoare din Anglia*, Buc., E.P.L.P., 1953, p. 11—24.

⁵ V. I. Lenin, *Imperialismul...*, p. 124.

„Îndreptarea pe cale de reforme a bazelor imperialismului este o înșelăciune ...”¹. Lenin arată că trădarea marxismului de către Kautsky² constă în faptul că acesta nu a combătut opoziția mic burgheză, reformistă și reacționară, ci s-a contopit în realitate cu ea.

Proletariatul nu poate privi înapoi, spre era liberei concurențe, ci numai spre țelul său firesc, obiectiv — socialismul. Socialismul este pasul imediat următor monopolului capitalist de stat, care fiind pus în slujba întregului popor încetează de a mai fi monopol capitalist³. Libera concurență dă naștere concentrării producției și capitalului, imperialismului; chiar dacă monopolurile devin o frână în calea dezvoltării economice, reîntoarcerea la libera concurență — după ce aceasta a dat naștere monopolurilor — e imposibilă.

Alternativa „ultraimperialismului” formulată de Kautsky este reacționară întrucât sensul obiectiv al ei este de „a consola masele urmărind un scop eminamente reacționar, cu speranța în posibilitatea unei păci permanente sub regimul capitalist, prin abaterea atenției de la contradicțiile ascuțite și de la problemele acute ale contemporaneității și prin îndreptarea atenției spre perspectivele false ale unui fel de viitor „ultraimperialism”, chipurile, nou”⁴.

După cum nu se poate concepe un capitalism „pur”, tot astfel nu poate fi concepută existența unui imperialism „pur”, pentru că chiar și în țările înaintate din punct de vedere economic există, paralel cu monopolurile, unele întreprinderi mijlocii și mici; dar măsura acestei „impurități” a imperialismului este dată mai ales de existența unei agriculturi, bazată — de obicei — pe fărâmițarea proprietății și a producției.

Împărțirea sferelor de influență nu poate avea loc decât pe baza forței „general-economice, financiare, militare etc.”. Dată fiind dezvoltarea inegală a statelor imperialiste, raportul de forțe dintre ele se modifică necontenit. Lenin apreciază succesiunea dintre războaiele imperialiste și „pacea înarmată” în lumina tezei fundamentale a marxism-leninismului despre războaie — ca o continuare a politicii cu alte mijloace, violente. El combate pe Kautsky arătând că în ceea ce privește alianțele interimperialiste, „ori care ar fi forma în care s-ar încheia aceste alianțe, fie de coaliție imperialistă împotriva altei coaliții imperialiste sau de alianță generală a tuturor puterilor imperialiste — (alianțele — *n.n.*) sînt inevitabil numai „răgazuri” între războaie. Alianțele pașnice pregătesc războaiele și iau la rîndul lor naștere din războaie, condiționîndu-se reciproc, dînd naștere la o succesiune a formelor de luptă, pașnice și nepașnice, *pe una și aceeași* bază, aceea a legăturilor și relațiilor imperialiste, ale economiei mondiale și ale politicii mondiale”⁵.

Făcînd critica caracteristicilor politice ale imperialismului, Lenin subliniază încă o dată că acestuia îi este proprie tendința de dominare,

¹ V. I. Lenin, *Imperialismul...*, p. 126—127.

² Este vorba mai ales de lucrarea acestuia *Nationalstaat, imperialistischer Staat und Staatenbund (Statul național, statul imperialist și uniunea statelor)*. Nürnberg, 1915.

³ *Ibidem*, vol. 25, E.P.L.P., 1954, p. 352.

⁴ V. I. Lenin, *Imperialismul...*, p. 135—136.

⁵ *Ibidem*, p. 137.

„reacțiunea pe toată linia”. Această reacțiune duce în mod special la asuprairea națională și la tendința spre anexiuni. Dar înăsprind asuprairea națională, imperialismul dă treptat popoarelor subjugate mijloacele și metodele pentru eliberarea lor, căci asuprairea națională „provoacă o împotrivire mereu crescândă a popoarelor, deșteptate la conștiință națională. ... Ele sînt atrase în vîltoarea capitalistă ... și își pun un țel care altă dată a fost țelul suprem al națiunilor europene: crearea statului național, ca instrument al libertății economice și culturale”¹.

Mai mult decît înăsprirea asupririi naționale, accentuarea asupririi sociale a maselor de către un pumn de monopolști duce inevitabil la lupta conștientă a maselor, luptă de o amploare deosebită, care — în cele din urmă — constituie factorul hotărîtor al prăbușirii imperialismului.

Pe baza acestei minuțioase și profunde analize, Lenin determină locul istoric al imperialismului față de capitalism în general. Arătînd că monopolul s-a dezvoltat din concentrarea producției ajunsă pe o treaptă deosebit de înaltă a dezvoltării sale, că monopolurile au dus la acapararea intensă a resurselor de materii prime, că monopolurile constituie un produs al băncilor, și că monopolurile s-au dezvoltat din politica colonială — Lenin subliniază că agravarea contradicțiilor capitalismului² este cea mai puternică forță motrică a perioadei istorice de trecere, care a început odată cu victoria definitivă a capitalului financiar mondial. ... Toate acestea au dat naștere trăsăturilor distinctive ale imperialismului care fac ca el să fie caracterizat drept capitalism parazitar sau intrat în putrefacție. ... Inegalitatea (dezvoltării țărilor în imperialism — *n.n.*) se manifestă în special și prin putrezirea țărilor celor mai puternice în ceea ce privește capitalul (Anglia)”³.

Tendința proprie imperialismului de a înăbuși mișcarea revoluționară, explică legătura dintre imperialism și oportunism care are la bază posibilitatea economică de a corupe elementele șovăitoare din rîndul clasei muncitoare, posibilitate ce apare în imperialism. Ivirea mai timpurie și mai pregnantă a acestei legături în Anglia se explică prin ivirea mai timpurie și mai pregnantă a imperialismului în această țară. Dezvoltarea oportunismului nu este o garanție a victoriei sale; după cum spune Lenin, „repezițiunea cu care se coace un abces pe un organism sănătos nu poate decît să grăbească spargerea abcesului și însănătoșirea organismului Dacă lupta împotriva imperialismului nu este indisolubil legată de lupta împotriva oportunismului, ea se reduce la o frază goală și amăgitoare”⁴.

Imperialismul este așadar capitalism muribund, ajunul revoluției socialiste, ale cărei premise economice s-au copt în sînul său datorită socializării producției în cel mai înalt grad.

Apologetii imperialismului preferă să vadă în acest proces factorul aparent, haotic — copacii și nu pădurea —, „împletirea” dintre diferite trusturi și monopoluri.

¹ V. I. Lenin, *Imperialismul...*, p. 139.

² Și anume a contradicțiilor dintre muncă și capital, a contradicțiilor dintre puterile imperialiste, a contradicțiilor dintre puterile coloniale și popoarele dependente.

³ V. I. Lenin, *Imperialismul...*, p. 142—143.

⁴ *Ibidem*, p. 144—145.

Socializarea crescândă a producției atrage inevitabil după sine intrarea în acțiune a legii concordanței dintre caracterul forțelor de producție și relațiile de producție. „Relațiile economice private și relațiile de proprietate privată constituie învelișul, care nu mai corespunde conținutului și care trebuie să putrezească inevitabil, dacă se amână în chip artificial înlăturarea lui, care poate să rămână în stare de putrefacție relativ mult timp (dacă, în cazul cel mai rău, vindecarea abcesului oportunist va întârzia), dar care totuși va fi neapărat înlăturat”¹.

★

O dată cu victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a început criza generală a capitalismului, care se deosebește de celelalte crize ale capitalismului prin aceea că ea cuprinde toate domeniile vieții economice, politice, ideologice etc., ale tuturor statelor burgheze. Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a arătat în mod concret milioanele de muncitori și țărani din toate țările capitaliste — calea spre eliberarea lor. Criza generală se caracterizează prin lupta dintre capitalismul muribund și socialismul victorios.

Avântul revoluționar care a urmat după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a dus la constituirea partidelor comuniste în numeroase țări de pe glob; acestea vor conduce lupta revoluționară a maselor populare din aceste țări împotriva exploatării.

„Partea cea mai revoluționară a mișcării muncitorești, partea cea mai înaintată a oamenilor muncii din toate țările și-a dat seama încă de atunci că Revoluția din Octombrie va avea o importanță imensă nu numai în viața popoarelor Rusiei, ci și pentru propriile lor destine, va însemna o răscruce în mersul istoriei ... În anii avântului revoluționar generat de Revoluția din Octombrie, în țara noastră a luat naștere partidul comunist, partid de tip nou, călăuzit de învățătura marxist-leninistă. Partidul nostru s-a călit în anii grei ai ilegalității, în lupta aspră revoluționară. Conducerea de către partid a luptei maselor muncitoare pentru instaurarea puterii populare în România a asigurat desfășurarea victorioasă a acestei lupte”².

Crizele economice periodice capătă un caracter tot mai accentuat o dată cu intrarea capitalismului în criza generală. În raportul la plenara din 15 ianuarie 1931 a C.C. al Partidului Comunist din Germania despre „Sarcinile revoluției populare din Germania”, Ernst Thälmann, vorbind despre marea criză din 1929—1933, definea astfel raportul dintre criza generală și crizele periodice: „Pe de o parte, criza periodică capătă forme acute nemaiîntâlnite, deoarece se desfășoară pe fondul crizei generale a capitalismului și este determinată de condițiile capitalismului monopolist. Pe de altă parte, distrugerile provocate de criza periodică, la rîndul lor, adîncesc criza generală a sistemului capitalist”³.

¹ V. I. Lenin, *Imperialismul...*, p. 146.

² Gh. Gheorghiu-Dej, *Marele Octombrie—o răscruce în destinele omenirii*. În *Articole și cuvîntări*, Ed. politică, Buc., 1959, p. 314—318.

³ *Manual de economie politică*, ed. II, Buc., Ed. politică, 1959, p. 319.

O dată cu începutul crizei generale, în afara ascuțirii contradicției fundamentale a imperialismului — contradicția dintre caracterul social al producției și însușirea privată — se adâncesc antagonismele dintre statele imperialiste, ca rezultat al agravării luptei pentru acapararea de piețe, sfere de influență și colonii. Pe această bază se accentuează *criza sistemului colonial al imperialismului*, datorită luptei de eliberare a popoarelor din țările coloniale și dependente, care a luat o amploare deosebită după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. În articolul său *Mai bine mai puțin, dar mai bine*, Lenin scria despre cotitura care s-a produs în dezvoltarea țărilor Orientului după primul război mondial: „Pentru toată lumea este acum limpede că dezvoltarea în care sînt antrenate ele nu poate să nu ducă la criza întregului capitalism mondial”¹.

La baza crizei sistemului colonial, care a apărut și s-a dezvoltat ca parte componentă a crizei generale a capitalismului, stă ascuțirea uneia din cele trei contradicții principale ale imperialismului — contradicția dintre statele imperialiste dominante, cu o populație relativ puțin numeroasă și sutele de milioane de oameni care formează populația țărilor coloniale și dependente, robită de către capitalul monopolist².

Prima etapă a crizei generale a capitalismului a durat de la victoria socialismului pe o șesime a suprafeței globului — pînă la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, cînd s-au desprins din lanțul capitalismului o serie de țări din Europa și Asia. O dată cu aceasta s-a destrămat piața mondială unică a capitalismului, ceea ce constituie un factor de agravare a crizei generale.

Ca rezultat al celui de-al doilea război mondial s-a petrecut adîncirea mai departe a crizei generale a capitalismului; a avut loc întărirea mișcării de eliberare din Africa, Asia și America Latină. Astfel s-au eliberat de sub jugul robiei coloniale sute de milioane de oameni, creîndu-se state independente ca: India, Indonezia, Republica Arabă-Unită etc. Succesele economice și politice ale țărilor socialiste, întărirea mișcărilor de eliberare națională a coloniilor au slăbit forțele și au grăbit procesul decăderii lagărului imperialist, au întărit pozițiile lagărului socialist și ale tuturor popoarelor iubitoare de libertate.

★

Dezvoltarea ulterioară a imperialismului a confirmat întrutotul temeinicia analizei profunde făcută acestuia de către Lenin³.

Concentrarea producției a atins în S.U.A. proporții uriașe. În 25 de ani, între 1914—1939, în industria prelucrătoare a S.U.A. a crescut consi-

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 33, E.S.P.L.P., 1957, p. 494.

² Vezi B. Я. Аварин, *Распад колониальной системы* (V. I. Avarin, *Destrămarea sistemului colonial*), Moscova, Ed. pt. lit. pol. 1957, p. 10, 11.

³ În cele ce urmează, vom folosi datele care ni se par mai edificatoare asupra imperialismului, în special pentru perioada imediat premergătoare celui de-al doilea război mondial și pînă în ultimii ani. Pentru perioada dintre cele două războaie mondiale există numeroase asemenea date — în general cunoscute — asupra cărora nu vom insista aici. O astfel de lucrare, în care faptele sînt expuse paralel cu capitolul, pasajul, cifrele sau tezele din lucrarea clasică a lui Lenin — este lucrarea lui E. Varga și L. Mendelsohn, *Données complémentaires sur „L'Impérialisme” de Lénine*, Paris, 1950, 392 p.

derabil greutatea specifică a marilor întreprinderi cu o producție anuală în valoare de un milion de dolari sau mai mult. Procentual, această creștere se poate exprima astfel :

Tabelul 1

Indicatori	1904	1914	1939
Numărul întreprinderilor	0,9	2,2	5,2
Numărul muncitorilor	25,6	33,3	55,0
Producția	38	48,7	67,4

Greutatea specifică a întreprinderilor mici și foarte mici (cu mai puțin de 20 de muncitori) s-a redus. În 1947 aceste întreprinderi, care reprezentau 65,5 % din numărul total de întreprinderi, concentrău numai 7,2 % din numărul salariaților, în timp ce în 1914 în aceste categorii de întreprinderi lucrau 13,3 % din numărul muncitorilor. În 1947, marile întreprinderi concentrău 75 % din totalul salariaților din industria prelucrătoare, față de 65 % în 1914. În întreprinderile mari cu peste 500 de muncitori, în ceea ce privește numărul total al salariaților, greutatea specifică a crescut de la 31 % în 1914 la 35,3 % în 1939 și la 45,9 % în 1947. În 1939 erau 810 întreprinderi cu peste 1 000 de muncitori, iar în 1949 numărul lor a crescut până la 1935, adică de peste două ori ¹. Între 1939—1944 numărul muncitorilor din întreprinderile cu peste 500 de muncitori a crescut de la 5,2 la 10,3 milioane, iar numărul întreprinderilor cu peste 10 000 de muncitori a crescut de la 49 — câte erau până la al doilea război mondial — la 344, adică de șapte ori, până la sfârșitul războiului. Tot atunci, 62 % din muncitori lucrau în întreprinderi cu peste 500 de muncitori ².

Această concentrare a producției din S.U.A. a dus la întărirea monopolurilor și la ocuparea de către acestea a posturilor de comandă din cadrul economiei naționale. 82 % din întreaga capacitate de producție a oțelului era controlată în 1956 de opt monopoluri, dintre care două dețineau 50 % din întreaga capacitate de producție. În Anglia, trustul englez de produse chimice controlează nouă zecimi din întreaga producție chimică de bază. În Germania Occidentală marile companii pe acțiuni, cu un capital de peste 10 milioane mărci, dețineau în 1952 și 1955, 74 % respectiv 80 % din întregul capital al societăților pe acțiuni. 75 % din industria electro-tehnică este deținută de Compania generală de electricitate și de „Siemens”. Marile monopoluri dețin 90 % din industria minieră, 99 % din cea petroliferă etc. În Franța o singură companie deține întreaga producție de aluminiu. 80 % din întreaga producție de coloranți este concentrată în mâinile unei singure companii.

În ceea ce privește concentrarea capitalului bancar, ea a continuat după primul război mondial într-un ritm accelerat, însoțind concentrarea

¹ Kuzminov, I., *Capitalismul monopolist de stat*, Ed. științifică, București, 1957, p. 17—19.

² Dvorchin, I., *Geniala operă a lui V. I. Lenin „Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului”*, Buc., Ed. P.M.R., 1951, p. 8.

producției și întărirea monopolurilor. Dacă în 1900 — 20 de bănci dețineau 15% din totalul depunerilor bancare din S.U.A., procentul a crescut în 1929 până la 19%, în 1933 la 27%, iar în 1952 până la 29%; în Anglia, în cursul aceleiași perioade, cinci mari bănci înregistrează o creștere asemănătoare, de la 28% până la 79%. Șase mari bănci franceze dețineau în 1952—66% din totalul depunerilor, iar în R.F.G., în 1954, trei bănci dețineau 59% din depunerile existente la toate băncile de credit¹. Puterea economică se concentrează tot mai mult în mâinile unei oligarhii financiare. Capitalul financiar predomină asupra tuturor celorlalte forme de capital, iar pe plan politic, statele cu mare putere financiară își extind dominația asupra altor state.

Deosebit de actuale sînt cuvintele lui Lenin despre capitalul financiar: „Stăpînitor tipic al lumii, ... deosebit de mobil și elastic, deosebit de împlătit, în interiorul țării și pe plan internațional, — deosebit de impersonal și rupt de producția directă, care se concentrează deosebit de ușor, ... astfel încît literalmente cîteva sute de miliardari și de milionari țin în mâinile lor destinele lumii întregi”².

Astfel, în ajunul celui de-al doilea război mondial în S.U.A. dominau cele opt grupuri financiare cunoscute. În 1935 ele controlau 106 din cele 250 mari corporații (monopoluri), ale căror active se ridicau la circa 60 miliarde dolari, din care grupului Morgan îi reveneau 30,2 miliarde dolari, grupului Kuhn-Loebe — 10,8 miliarde dolari, grupului Rockefeller — 6,6 miliarde dolari, grupului din Chicago — 4,3 miliarde dolari, grupului Mellon — 3,3 miliarde dolari, grupului Dupont — 2,6 miliarde dolari, grupului din Boston — 1,7 miliarde dolari și grupului din Cleveland 1,4 miliarde dolari³.

Exportul de capital a luat o amploare deosebită după primul război mondial, mai ales din partea S.U.A..

Vorbînd în Reichstag *Împotriva planului Dawes*, Ernst Thälmann demasca la 28 august 1924 „... eforturile disperate ale capitalului financiar american de a găsi cu orice preț în afara granițelor sale, în Europa, piețe de desfacere și de a investi bani sub forma de împrumuturi și obligații în cît mai multe întreprinderi din Germania...”. Ernst Thälmann arăta atunci că „unchiul din America nu vine aici pentru a ajuta poporul german, ci pentru a jefui, pentru a storce profituri, fiindcă, datorită condițiilor existente, el nu mai poate realiza în țara sa profituri atît de mari, nu mai poate face afaceri atît de mănoase ca odinioară”⁴.

Capitalul financiar american caută să subjuge țările slab dezvoltate și să obțină profituri maxime din investițiile sub forma „ajutorului”. El împiedică industrializarea țărilor slab dezvoltate, nelivrînd acestora utilaj industrial ci produse de consum și făcînd presiuni asupra acestor țări, pentru a le împiedica să obțină utilaj în condiții avantajoase din

¹ *Manualul de economie politică*, p. 260—261, 264.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 22, Ed. P.M.R., 1952, p. 97.

³ Kuzminov I., *op. cit.*, p. 22.

⁴ Ernst Thälmann, *În luptă împotriva imperialismului german și american*, Buc., E.S.P.I.P., 1955, p. 24, 26.

țările socialiste. Chiar dacă monopolurile străine construiesc unele întreprinderi industriale în țările slab dezvoltate, o fac doar în propriul lor interes și numai atunci când pot mări gradul de dependență al acestor țări față de ele. Se citează cazul unui „ajutor” acordat de S.U.A. în anii celui de al doilea război mondial, Braziliei, pentru construirea unei uzine de motoare de avioane. După terminarea războiului, când produsele uzinei nu se mai puteau lesne desface, s-a constatat că uzina fusese construită în așa fel încât, trecând la producția de pace, să poată efectua doar asamblarea tractoarelor din piese importate din S.U.A.¹.

După primul război mondial S.U.A. au trecut pe primul loc în ceea ce privește exportul de capital în străinătate, au devenit principalul centru al exploatării financiare a lumii. Investițiile de capital în străinătate au atins cifra de 17 miliarde dolari. Ca rezultat al crizei din 1929—1933 și al celei din 1937—1938 s-a petrecut o scădere bruscă a investițiilor americane de capital în străinătate.

După al doilea război mondial cea mai mare parte a investițiilor mergea în țările dependente și slab dezvoltate, iar în țările europene numai 20%. Investițiile se făceau acolo unde se găseau bogate surse de materii prime și forță de muncă la discreție. Dacă în 25 de ani (1914—1939), investițiile de capital în străinătate au fost de 7 miliarde dolari, în cei 18 ani următori (1939—1957) ele au crescut până la suma de 42,8 miliarde dolari, adică mai mult de patru ori².

La începutul anului 1949 imperialismul american a elaborat un plan de intensificare a expansiunii coloniale sub pretextul „ajutorării” țărilor slab dezvoltate. Acest plan este faimosul „punct 4” al programului Truman.

În America Latină monopolurile americane au 300 filiale, care controlează 10 000 de întreprinderi a căror producție se evaluează la 5 miliarde dolari din care cea mai mare parte merge în S.U.A.. În ultimii ani S.U.A. au primit din țările latino-americane 88% din importul de cafea, 75% din cel de zahăr, 100% din cel de banane, 39% din cel de lână, 47% din cel de minereu de fier, 56% din cel de cupru, 44% din cel de plumb etc. Monopolurile americane au acaparat în mâinile lor petrolul din Venezuela, silitra și cuprul din Chili, minereul de fier din Brazilia, resursele de metale neferoase din Mexic, cele mai bune pământuri din majoritatea țărilor latino-americane³.

La baza procesului de eliberare a popoarelor coloniale și dependente stau cauze obiective, care fac ca eliberarea popoarelor pe care imperialismul le mai exploatează încă — să fie inevitabilă. După eliberarea politică, în fața popoarelor foste coloniale sau dependente stă problema asigu-

¹ Cajo Prado jun., *Istoria economică a Braziliei*, Moscova, Ed. pentru literatură străină, 1949, p. 319; citat de V. V. Rimalov, *Expansiunea colonială a capitalului financiar din S.U.A. sub steagul „ajutorului”*, Buc., E.S.P.L.P., 1957, p. 73.

² М. А. Гречев, *Колониальная политика С.Ш.А. после второй Мировой войны* (M. A. Grecev, *Politica colonială a S.U.A. după al doilea război mondial*), Moscova, 1958, p. 201—204.

³ А. Кочетков, *Обострение противоречий между империалистическими государствами*. (A. Kocetkov, *Ascufirea contradicțiilor dintre statele imperialiste*), Moscova, 1958, p. 19.

rării independenței economice, deoarece decalajul dintre țările imperialiste industriale și cele slab dezvoltate se mai menține încă. Cifrele care exprimă ponderea producției industriale a diferitelor regiuni ale lumii în anul 1953, oglindesc acest decalaj :

Tabelul 2 *

	Industria prelucrătoare în ansamblu	Din care industria de prelucrarea metale
America de Nord	57,6	64,0
Europa occidentală	32,0	30,8
Restul lumii capitaliste	10,4	5,2

* E. Varga. *Capitalismul secolului al XX-lea*, în *Kommunist*, 1959, nr. 17, p. 55.

În condițiile actuale imperialiștii încearcă să-și mențină pozițiile lor în țările slab dezvoltate prin noi forme de dependență. Una din aceste forme este crearea blocurilor militare conduse de S.U.A., în care intră țările dependente din diferite regiuni ale lumii. Blocurile și bazele militare sînt folosite de imperialism sub pretextul „anticomunismului” — în primul rînd împotriva mișcărilor de eliberare națională din aceste țări. Acordarea de „ajutor” militar și economic țărilor slab dezvoltate este o altă formă a dependenței coloniale, care are loc în condiții înrobitoare. În prezent însă, țările care au pășit pe calea independenței naționale și luptă pentru lichidarea moștenirii grele lăsate de colonialism, sînt ajutate în mod dezinteresat de țările socialiste, în primul rînd de Uniunea Sovietică. Sînt edificatoare pentru spiritul nou pe care Uniunea Sovietică îl promovează în politica sa externă, recentele credite acordate pe baza egalității depline și a neamestecului în treburile interne — unor țări ca : Republica Arabă-Unită, India, Indonezia, Afganistan, Cuba etc. În afara creditelor avantajoase, țările socialiste contribuie la ridicarea economică a țărilor slab dezvoltate prin livrarea de utilaje, documentație tehnică și științifică, trimiterea de specialiști, acordarea de burse în instituțiile de învățămînt superior ; recent Uniunea Sovietică a hotărît înființarea la Moscova a unei Universități a Prieteniei Popoarelor, în care vor studia viitoarele cadre de specialiști cu o înaltă calificare, din țările Americii Latine, Africii ș.a.

Mărețul proces al trezirii popoarelor din colonii nu poate fi oprit de imperialiști nici cu forța, nici prin șiretenie, corupție sau înșelăciune. Acest lucru grăbește criza generală a capitalismului contemporan ducînd la destrămarea sistemului colonial.

O dată cu creșterea luptei de eliberare națională a popoarelor din țările coloniale și dependente, crește împotrivirea imperialismului, care — atunci cînd pozițiile sale în aceste țări sînt periclitare — nu se dă în lături de la folosirea forței armate, așa cum a făcut-o în : Coreea, Indochina, Egipt, Indonezia etc., de la organizarea unor comploturi (Irak, Cuba) etc.

Tovarășul N. S. Hrușciiov arăta de la tribuna Congresului al XX-lea al P.C.U.S. că : „în prezent problema lichidării totale a rușinosului sistem al colonialismului s-a și pus la ordinea zilei ca o problemă din cele mai acute și actuale ”¹.

Amploarea pe care a luat-o exportul de capital a dus la constituirea unor monopoluri internaționale, la care participă activ statul. Monopolurile particulare și cele de stat nu sînt altceva decît verigi separate ale luptei pentru împărțirea lumii între imperialiști — așa cum a arătat Lenin.

După primul război mondial numărul și importanța monopolurilor internaționale a crescut în mod considerabil. Ele controlau circa 40 % din comerțul mondial și mai mult de jumătate din transportul maritim. În 20—30 de ani s-au încheiat o serie de acorduri (înțelegeri) privitoare la industria metalurgică, chimică etc.

După al doilea război mondial capitalul financiar american a preluat conducerea monopolurilor internaționale în scopuri agresive. Expansiunea capitalului american în țările vest-europene a fost însoțită de crearea uniunilor monopoliste care au acaparat industria grea a acestor țări. Un astfel de caracter are „Uniunea europeană a cărbunelui și oțelului” creată în 1952 pe baza planului Schuman. Unul din promotorii expansiunii imperialiste este cartelul internațional al petrolului care, reunind cinci monopoluri americane și două engleze, controla în 1949—92 % din producția petroliferă a lumii capitaliste².

În urma celui de-al doilea război mondial s-au ascuțit la maximum contradicțiile capitalismului monopolist. Au slăbit în mod considerabil Franța, Italia, precum și Anglia. În ultima instanță însă, contradicțiile principale din cadrul sistemului mondial al capitalismului sînt cele dintre S.U.A. și Anglia. Tovarășul N. S. Hrușciiov la Congresul al XX-lea al P.C.U.S. a spus : „ ca și înainte, principala contradicție rămîne contradicția între S.U.A. și Marea Britanie. Antagonismul anglo-american cuprinde un mare cerc de probleme. Sub paravanul „colaborării atlantice”, concurenței de dincolo de ocean acaparează principalele poziții strategice și economice ale imperiului britanic, caută să ocupe poziții trainice pe liniile de comunicație ale imperiului, să răstoarne sistemul tarifelor preferențiale, să-și subordoneze zona lirei sterline”³.

Marea arenă a concurenței anglo-americane, în domeniul exportului de capital, o constituie țările Comunității Britanice. Așa de exemplu S.U.A. subminează influența economică și politică a Angliei în Canada. În prezent Canada este mai degrabă un dominion al S.U.A. decît al Angliei. Dacă în 1939 partea Angliei la investițiile din străinătate era de 35,8 % și cea a S.U.A. de 60,1 %, în 1957 diferența a crescut vertiginos pînă la — respectiv — 11,5 % față de 80 %. Capitalul monopolist american deținea în Canada 56 % din capitalul investit în industria petroliferă, 50 % — în cea extractivă, 76 % — în industria de automobile, 59 % — în cea electrică, 46 % — în industria chimică și 46 % — în industria de hîrtie. Investițiile de

¹ N. S. Hrușciiov, *Raportul de activitate al C.C. al P.C.U.S. la Congresul al XX-lea al Partidului*. Buc., E.S.P.L.P., 1956, p. 27.

² *Большая Советская Энциклопедия*, ed. II-a, tom. 17, 1952, p. 575.

³ N. S. Hrușciiov, *op. cit.*, p. 18.

capital ale S.U.A. în Australia s-au ridicat de la 89 milioane dolari în 1936, la 551 milioane dolari în 1956, adică de peste șase ori. În Noua Zeelandă investițiile directe de capital ale S.U.A. au crescut de două ori între 1950 - 1956, și erau - la începutul anului 1956 - de 48 milioane dolari¹.

Ocuparea militară a Japoniei și a unui șir de insule a lovit pozițiile engleze în Oceanul Pacific — care, împreună cu Oceanul Indian, au început să fie denumite „mări interioare americane”. Sub masca prieteniei cu Anglia și a luptei contra „primejdiei comuniste”, S.U.A. au făcut presiuni asupra Angliei atât în țările imperiului britanic, cât și în țările din sud-estul Asiei, pentru a o îndepărta din această regiune.

Interesele monopolurilor anglo-americane se ciocnesc și în Orientul Apropiat și Mijlociu, datorită eforturilor S.U.A. de a acapara bogatele zăcămintele de petrol din aceste regiuni. Din cauza tendințelor S.U.A. la dominația lumii s-au ascuțit foarte mult contradicțiile anglo-americane. Ca o consecință a acestui fapt, S.U.A. au ocupat toate bazele militare engleze de pe litoralul Atlanticului și au obținut o situație dominantă în Oceanul Pacific.

Unul din aspectele economice cele mai izbitoare ale lagărului capitalist după 1950 îl constituie refacerea potențialului economic și militar al Germaniei Occidentale și Japoniei, care devin concurenți serioși ai principalelor țări capitaliste. Iată care este participarea statelor imperia-liste la exportul mondial de produse industriale finite (în procente):

Tabelul 3 *

	1938	1950	1955	1957
S.U.A.	19,8	27,3	24,5	24,5
Anglia	21,8	25,5	19,8	17,8
Germania occidentală	22,8 **	7,3	15,5	18,4
Franța	5,9	9,9	8,7	7,8
Italia	3,4	3,0	3,1	3,7
Japonia	7,3	3,5	5,1	6,4

* Kocetkov, *op. cit.*, p. 9 - 10.

** Intreaga Germania.

Tabelul arată că un important avînt asupra concurenților lor au luat monopolurile vest-germane și japoneze. Germania Occidentală a trecut pe locul doi, împingînd Anglia pe locul trei.

Monopolurile americane și vest-germane efectuează o expansiune economică comună în cîteva țări slab dezvoltate și în țările occidentale. La 25 martie 1957 s-a semnat la Roma un tratat între șase state din Europa occidentală — Germania Occidentală, Franța, Olanda, Italia, Belgia și Luxemburg pentru uniune vamală și crearea pieței comune europene. În această uniune de parteneri inegali Germania Occidentală ocupă o poziție dominantă, cu toate că economia germană depinde de monopolurile americane, cu care este în strînsă legătură. Prin intermediul

¹ Kocetkov, *op. cit.*, p. 25.

Germaniei Occidentale, monopolistii americani supun din punct de vedere economic și politic — Franța, Belgia, Olanda și Italia. În afară de aceasta, sub steagul capitalului german, monopolurile americane pătrund în coloniile franceze, belgiene și olandeze. În acest fel guvernul Adenauer se dovedește executor fidel al pretențiilor imperialismului american la dominația lumii.

În afară de Germania Occidentală, un concurent tot mai serios al principalelor țări imperialiste devine Japonia. În 1951—1957 Japonia a început din nou să înlăture cu tărie Anglia de pe piețele sale tradiționale. Monopolurile japoneze concurează nu numai burghezia engleză dar și pe cea americană, ca și capitalul vest-european; ele se ciocnesc de asemenea de interesele germane și franceze pe piețele europene și ale coloniilor franceze.

Datorită uriașei lor puteri economice, monopolurile își subordonează treptat aparatul de stat prin intermediul căruia intervin în viața politică și economică, pentru a-și asigura obținerea profiturilor maxime. Dirijarea de către stat a economiei țărilor capitaliste a apărut ca fenomen după primul război mondial. Capitalismul monopolist de stat este un produs al epocii imperialismului. El nu înlătură anarhia, caracteristică capitalismului, nu poate fi capabil să planifice economia — așa cum susțin apologeții capitalismului contemporan, nu rezolvă contradicțiile sociale și economice ale capitalismului, ci le agravează. Capitalismul monopolist de stat înseamnă ofensiva monopolistilor împotriva drepturilor și a nivelului de trai al oamenilor muncii, înseamnă desmățul reacțiunii.

După ultimul război mondial subordonarea aparatului de stat de către monopolisti apare mult mai evidentă în Statele Unite. Astfel, din 125 de persoane numite de Truman în anii 1946—1948 în cele mai importante posturi de stat, 66 au fost industriași și financieri, iar peste 30 generali și amirali legați de monopoluri. Sute de industriași și bancheri lucrează în diferite comisii guvernamentale, iar pe de altă parte — sute de generali, amirali și ofițeri sînt folosiți în calitate de consilieri ai instituțiilor guvernamentale din Washington¹.

Dezvoltarea capitalismului monopolist de stat e favorizată de pregătirile în vederea unui nou război și de militarizarea economiei: de aici interesul mereu crescînd al monopolistilor de a-și subordona aparatul de stat. Teoria economiștilor burghezi după care monopolurile sînt din ce în ce mai mult subordonate de către stat este complet falsă și tendențioasă deoarece, în realitate, se creează o uniune personală între monopoluri și aparatul de stat, în care magnații monopolisti folosesc puterea politică în scopul intensificării exploatării maselor muncitoare.

În prefața la prima ediție a lucrării sale *Statul și revoluția*, Lenin scria: „Monstruoasa asuprire a maselor muncitoare de către statul care se contopește din ce în ce mai mult cu uniunile atotputernice ale capitaliștilor

¹ V. Hlopov, *Despre caracterul doctrinei militare a imperialismului american*. În culegerea de articole: *Despre ideologia militară a imperialismului american*. Ed. militară a M.F.A. al R.P.R., Buc., 1952, p. 6.

devine tot mai monstruoasă. Țările înaintate se transformă — e vorba de „hinterlandul” lor — în ocne și închisori militare pentru muncitori”¹.

Capitalismul monopolist de stat a fost definit de Lenin în prelegerea sa *Războiul și revoluția* ca o unire a „forței gigantice a capitalismului cu forța gigantică a statului, într-un mecanism care grupează zeci de milioane de oameni”².

Capitalismul monopolist de stat face să se rupă definitiv orice legătură directă între capitalist și producție. Parazitismul și putrefacția capitalismului sînt produsul dezvoltării capitalismului monopolist.

Socializînd în cel mai înalt grad producția prin monopolismul de stat, imperialismul creează singur arma care îl va distruge — concentrarea și organizarea proletariatului —, ascuțind la maximum contradicția dintre caracterul social al producției și însușirea privată. Lenin a arătat prima dată raportul dialectic ce există între monopoluri și socializarea integrală a producției: „...capitalismul monopolist de stat reprezintă cea mai deplină pregătire materială a socialismului, constituie *praful* lui, este cea treaptă a scăării istorice între care (treaptă) și treapta numită socialism, *nu există nici o treaptă intermediară*”³.

Unul din indiciile grăitoare ale accentuării parazitismului ultimei faze a capitalismului ni-l dă comparația dintre ritmul mediu anual al creșterii producției capitaliste în perioada 1899—1913 față de perioada 1913—1953. În prima perioadă acest ritm era de 3,7%, iar în a doua perioadă a coborît pînă la 2,5%. În S.U.A. ritmul mediu anual al creșterii producției între 1913—1929 era de 8,3% pentru ca în perioada 1943—1955 să scadă pînă la 4,9%. În Anglia s-a înregistrat un ritm anual de 2,6% între 1869—1895 și de numai 0,9% — adică de aproape trei ori mai scăzut, în perioada 1913—1949⁴.

Un alt indiciu al descompunerii capitalismului contemporan este creșterea anormală a ramurilor neproductive (comerț, finanțe, aparat de stat, armată etc.) în comparație cu cele productive (industrie, construcții etc.).

Astfel, cifra absolută a celor ocupați în sferile neproductive în S.U.A. a crescut de la 10,7 milioane în 1920 — pînă la 29,4 milioane oameni în 1956, adică aproape de trei ori: în Franța revenea în 1938, lucrătorilor productivi 36% din venitul național, iar în 1952 numai 30%⁵.

O simțitoare schimbare a repartiției procentuale a forței de muncă a avut loc în S.U.A. Numărul muncitorilor care lucrează nemijlocit în producție a continuat să se micșoreze în S.U.A. ajungînd la începutul anului 1959 la 40% din efectivul total al forței de muncă din țară.

Dar cel mai izbitor indiciu al descompunerii capitalismului este pauperizarea crescîndă a populației din țările capitaliste. Analizînd cau-

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 25, F.P.I.P., 1954, p. 377.

² *Ibidem*, vol. 24, p. 393.

³ *Ibidem*, vol. 25, p. 353.

⁴ A. И. Шнейерсон, *Обострение коренных противоречий современного капитализма*. (A. I. Șneerson, *Ascuțirea contradicțiilor fundamentale ale capitalismului contemporan*), Moscova, 1958, p. 10 și urm.

⁵ A. I. Șneerson, *op. cit.*, p. 10.

zele acestei pauperizări, economistul sovietic acad. E. Varga a stabilit¹ că aproape 20 % din forța de muncă lucrează direct sau indirect în industria de război, producând obiecte inutile pentru popor. O parte tot mai mare a producției ia forma articolelor de lux.

O cauză care duce la pauperizarea maselor este folosirea incompletă, cronică a capacităților de producție (aproximativ 50 % la începutul anului 1959), care se datorește mai ales destrămării pieții mondiale unice a capitalismului, îngustării în acest fel a sferei de dominație a capitalului, precum și scăderii puterii de cumpărare a maselor, concurenței dintre capitaliști. Consecința firească a folosirii incomplete cronice a capacităților de producție este folosirea incompletă a forței de muncă, șomajul.

În 1952—1953 aproape o treime din venitul național sub formă de impozite diferite, a fost luată populației și redistribuită de către stat în folosul monopolurilor².

Nivelul de trai scăzut al maselor muncitoare determină creșterea luptei greviste în țările capitaliste. Accentuarea exploatarei capitaliste lovește nu numai în proletariat ci și în țărănime și în alte păături sociale.

Capitalismul creează un decalaj considerabil între industrie și agricultură în ceea ce privește productivitatea muncii, mai ales în țările slab dezvoltate. În afară de aceasta, are loc o concentrare a producției în agricultură, îndeosebi în țările capitaliste înaintate, care duce la ruina micilor producători. Astfel, între 1940—1954, numărul fermelor din S.U.A. s-a micșorat de la 6.097.000 la 4.782.000, adică cu aproape 20 %. Marile ferme (cu o suprafață de peste 1 000 acri) au cultivat în 1920—23 % din suprafața totală a fermelor, în 1940 — 34,3 %, iar în 1950 — 42,6 %³.

Faptele care dovedesc parazitismul și descompunerea capitalismului contemporan constituie tot atâtea argumente pentru zdrobirea teoriilor revizioniste despre „o nouă revoluție industrială” a capitalismului, despre „încetarea pauperizării maselor”, despre „stingerea luptei de clasă” în țările capitaliste.

Lenin a arătat că în anumite perioade, în anumite ramuri de producție e posibilă o creștere a forțelor de producție, dar această creștere are un caracter limitat și duce la ascuțirea contradicțiilor și a crizelor capitalismului.

Descompunerea imperialismului este inevitabilă, avînd la bază cauze obiective, interne. În primul rînd capitalismul monopolist de stat a ajuns la o dezvoltare completă recurgîndu-se la dirijarea de către stat a economiei atunci cînd capitalismul e în primejdie (crize, războaie etc.). Prin aceasta s-a micșorat simțitor rolul organizator al burgheziei în producție, apărînd rentierismul și parazitismul care macină societatea burgheză și face inevitabilă pieirea sa. E. Varga arată că veniturile rentierilor din S.U.A.

¹ E. Varga, *op. cit.*, p. 51—52.

² Idem, *Problemele fundamentale ale economiei și politicii imperialismului (după cel de-al doilea război mondial)*. Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 76.

³ *Bazele filozofiei marxiste*, p. 487, 536—537.

reprezentau în 1958 în total 31,7 miliarde dolari, atingînd asemenea limite încît au depășit volumul întregului venit național al Indiei.

Pe de altă parte, cheltuielile militare ale statelor capitaliste absorb sume uriașe. Un exemplu edificator în acest sens ni-l oferă S.U.A., ale căror cheltuieli militare erau de 191 milioane dolari în 1900, iar în 1958 au ajuns la considerabila sumă de 10 miliarde dolari¹.

Aspectul parazitar al imperialismului în domeniul politic se vădește prin întărirea reacțiunii, prin lichidarea celor mai elementare libertăți democratice pe plan intern și prin promovarea unei politici externe agresive, expansioniste. O dată cu intrarea capitalismului în criza sa generală, întărirea acestei reacțiuni a dus la apariția fascismului, care este fenomenul politic cel mai concentrat, indiciul politic cel mai sigur al pieirii inevitabile a imperialismului. Trecerea la fascism dezvăluie nu forța ci slăbiciunea burgheziei. Apariția fascismului se datorește faptului că burghezia nu mai este capabilă să se mențină la putere prin folosirea vechilor mijloace politice, că nu mai poate stăvili mișcarea revoluționară crescîndă a maselor, conduse de clasa muncitoare. Fascismul este un produs dintre cele mai tipice al crizei generale a capitalismului. Scopul principal al fascismului este încercarea de a reprima brutal mișcarea muncitorească. „În multe țări monopolurile capitaliste vedeau salvarea dominației lor în instaurarea unui regim fascist, adică a unei dictaturi teroriste fătîșe a celor mai reacționare elemente ale capitalului monopolist. Ele își propuneau să folosească fascismul atît în scopul de a înăbuși mișcarea muncitorească, cît și în vederea dezlănțuirii unui război pentru o nouă reîmpărțire a lumii”². Fasciștii de pretutindeni au avut de la început iluzia că vor putea reuși să înfrîngă primul stat socialist din lume — Uniunea Sovietică. În acest scop, burghezia internațională a încurajat din toate puterile ei renașterea imperialismului german după primul război mondial; capitalul financiar anglo-american a contribuit într-o măsură considerabilă la refacerea potențialului economic și militar al Germaniei fasciste, în special după venirea lui Hitler la putere. O particularitate specială a imperialismului german este lăcomia sa nemărginită după cuceriri: imperialismul german a fost primul care a căutat să cucerească statele capitaliste înaintate din Apusul Europei. Fascismul german a devenit cel mai aprig dușman al civilizației. Zdrobirea lui în cel de-al doilea război mondial, datorită imenselor eforturi și sacrificii ale poporului sovietic în primul rînd — a salvat omenirea de primejdia robiei fasciste.

În urma celui de-al doilea război mondial s-a ascuțit considerabil criza generală a capitalismului, s-a schimbat raportul de forțe pe arena internațională. Forțele păcii cuprind astăzi în afara țărilor socialiste — popoarele care s-au eliberat din lanțurile robiei coloniale, popoarele care luptă pentru eliberarea lor națională, precum și marea majoritate a oamenilor din însăși țările capitaliste. S-a format astfel o mare zonă a păcii. Popoarele lumii au luat în propriile lor mîini problema apărării păcii.

¹ E. Varga, *Capitalismul secolului al XX-lea*, p. 57 și urm.

² *Istoria Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, Buc., Ed. politică, 1959, p. 491.

În zilele noastre războiul nu mai este o fatalitate. Lupta perseverentă a forțelor păcii de pretutindeni în frunte cu Uniunea Sovietică, succesele economice și politice ale lagărului socialist — pot stăvili forțele reacțiunii imperialiste ațîțitoare la război.

Lenin a făcut o analiză științifică completă a imperialismului, descoperind legile sale interne pe baza cărora a demonstrat inevitabilitatea prăbușirii definitive a capitalismului, sfîrșitul erei exploatării omului de către om, legitatea implacabilă a acestui proces de covîrșitoare importanță istorică. Justețea preziviunii științifice a lui Lenin a fost confirmată în practică o dată cu victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, și ulterior, în urma celui de-al doilea război mondial, prin desprinderea din lanțurile imperialismului a altor popoare din Asia și Europa. Prin profunzimea analizei, prin actualitatea sa, învățătura leninistă despre imperialism reprezintă o continuare directă a monumentalei opere a lui Karl Marx — „Capitalul”. Lenin a îmbogățit tezaurul nemuritor al marxismului cu concluziile corespunzătoare noii și ultimei faze a capitalismului, faza imperialismului și a ajunului revoluțiilor proletare. Aceste concluzii au constituit și constituie un îndreptar de cea mai mare importanță în activitatea practică revoluționară, ca și în cercetarea științifică a istoriei contemporane, care începe o dată cu victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Învățătura leninistă despre imperialism a constituit și constituie fundamentul teoretic și îndrumarul practic al partidelor comuniste și muncitorești, pentru elaborarea teoriei și tacticii acestora în problemele războiului, păcii și revoluției. Descoperind legea dezvoltării economice și politice inegale și în salturi a țărilor imperialiste, Lenin a modificat teza lui Marx după care socialismul va învinge în majoritatea sau chiar în totalitatea țărilor capitaliste deodată, teză justă pentru vremea lui Marx, cînd capitalismul se afla în perioada premonopolistă. „Inegalitatea dezvoltării economice și politice este o lege absolută a capitalismului. Rezultă deci că victoria socialismului este posibilă la început într-un mic număr de țări capitaliste sau chiar într-o singură țară capitalistă”¹. În condițiile crizei² și desfășurării primului război imperialist, Lenin a lansat lozincă revoluționară a transformării războiului imperialist în război civil, pentru cucerirea puterii politice de către proletariat și instaurarea dictaturii revoluționare de clasă a acestuia — condiție obligatorie a trecerii la socialism.

Însemnătatea istorică a genialei învățături leniniste despre imperialism constă în faptul că datorită acestei învățături, proletariatului din toate țările lumii i s-a deschis o mare perspectivă revoluționară. Lupta proletariatului împotriva burgheziei a fost călăuzită în mod științific. Proletariatul a învățat să folosească situația revoluționară pentru răsturnarea dictaturii burgheze și instaurarea societății socialiste. În acest fel Lenin a făurit arma pentru victoria clasei muncitoare.

Caracterul științific creator al învățăturii leniniste despre imperialism rezultă nu numai din valabilitatea ei raportată la perioada ante-

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, p. 336.

² „Războiul european înseamnă o uriașă criză istorică, începutul unei noi epoci” : *Ibidem*, vol. 21, p. 84. Pentru transformarea războiului imperialist în război civil, vezi *Ibidem*, p. 25—26.

rioară momentului în care a fost elaborată, ci — mai ales din faptul că întreaga dezvoltare ulterioară a istoriei a avut loc în sensul previziunilor leniniste, care au un caracter universal valabil. Trăgînd concluziile cele mai juste din cercetarea unei perioade istorice nu numai foarte apropiate ci contemporane — în sensul cel mai exact al cuvîntului —, Lenin a dat un model de cercetare științifică a istoriei contemporane înarmînd clasa muncitoare în lupta ei împotriva imperialismului.

În felul acesta Lenin a elaborat o monumentală operă de savant și de revoluționar.

FIGURI PUȚIN CUNOSCUTE DIN REVOLUȚIA DE LA 1848

DE

CORNELIA C. BODEA

Cu episodul de la 13 septembrie 1848 guvernarea revoluționară din Muntenia ia sfârșit.

Promisiunile lui Fuad Pașa din partea Turciei sau asigurările lui Colquhoun, consulul englez la București, date revoluționarilor, lăsau impresia că tratamentul ce urma să li se aplice avea să fie mai puțin vitreg decât față de niște dușmani învinși. „Actul I-iu este jucat. Denuementul nu poate fi rău. Tot ce trebuie să căutăm este ca antracul să nu fie prea lung și să nu fugă spectatorii și actorii de osteneală”, scria Ion Ghica din Constantinopol la 25 septembrie/7 octombrie¹.

Dar contrarevoluția își dădu în curînd pe față intențiile. Dintre arestații de la Cotroceni, 16 sînt îmbarcați la Giurgiu și purtați cu săptămînile pe Dunăre, pînă vor reuși să evadeze la Orșova în Austria. În ziua de 25 septembrie/7 octombrie erau incluși pe primul decret de exilare 22 de fruntași revoluționari. Drumul pribegiei era deschis oficial. Fără să mai aștepte alte decrete, sute de revoluționari, sau familiile acestora trec granița din propriu îndemn. La 28 septembrie/10 octombrie Magheru dizolva tabăra de la Cîmpul lui Traian (Rîureni) lîngă Rîmnicul Vîlcii și a doua zi trecea și el în Transilvania pe la Cîlineni, cu o parte din ofițeri. Pandurii sau voluntarii se risipeau nedumeriți și totodată îndîrjiți pe la vetrele lor.

Spiritele din țară se obișnuiau greu cu ideea resemnării în fața noilor schimbări. După două luni de la 13 septembrie, știrile despre „starea țării” — care străbăteau peste munți — săpau regrete amare în sufletul lui Bălcescu. „Nenorocire a fost că nu am putut avea și a ne gîndi mai [în] grabă la loarea armelor, căci tot poporul voia a se bate. Propaganda — scrie el lui Golescu-Negru — se făcuse așa de bine în popor după măsuri-

¹ *Anul 1848 în Principatele Romîne*, București, 1902, V, p. 50.

rile ce loaserăm, măsuri potrivite cu ceea ce și tu îmi seriai, căci în toată țeara voiau a se bate”¹. Același, în decembrie, comunica de la Belgrad tot lui Goleescu-Negru: „Țara e gata și credincioasă Revoluției. Grație ție <și> propagandei ce se făcu prin comisari”².

Restaurarea vechiului regim se făcea sub directă oblăduire a armatelor de ocupație. Intrarea trupelor țariste la 16 septembrie se inaugura cu arestarea unui masiv grup de revoluționari din Focșani, Rîmnicul-Sărat și Buzău și continua, pe măsura înaintării lor spre Ploiești și București. În partea Olteniei operau trupele otomane; grosul primilor arestați de aici îl constituie voluntarii și căpitani de panduri din Dolj și Mehedinți.

În mintea reacțiunii, revoluția nu făcuse decît să ațîțe pasiunile poporului; să zgîndărească „orgoliul unora cu visuri de independență națională”, sau „lăcomia altora” cu promisiunea împărțirii de bunuri prin legea agrară³.

Prin urmare trebuia să se împiedice, cu orice preț, izbucnirea ei în viitor:

La 21 septembrie se decretă înființarea de comisii în toate orașele Principatului, pentru cercetarea „vagabonzilor periculoși ordinei publice”. În componența acestor comisii intrau cîrmuitorii de județe, președinții tribunalelor și ai sfaturilor orășenești⁴.

Mitropolia era avertizată să sancționeze pe preoții și călugării care participaseră la tulburări „invitînd norodul a se răscula și propovădui în veleag prințipurile cele mai exagerate și mai răsturnătoare împotriva datoriilor de liniște și împăciuire”⁵.

Teama de revoluție stăruie în toate acțiunile reacțiunii; ea inspiră cele mai severe măsuri administrative și politice contrarevoluționare⁶ și provoacă arestările continuate fără răgaz. La 10/22 noiembrie, la Sibiu, Bălcescu auzise că „în țeară se arestuiesc mereu la revoluționari și mai cu seamă pe neguțători”, în timp ce „boierii dau mereu la baluri”⁷.

Aresturile județene din țară, și Poliția, Vornicia și m-rea Plumbuita din București se umplură în curînd de revoluționari. După o primă triere, efectuată de către comisiile locale, ei sînt strămutați la închisoarea m-rii Văcărești.

La 13/25 noiembrie I. Ghica scria de la Constantinopol că la București „consulii Angliei și Belgiei au protestat, unul pentru arestarea unui sudit englez, celălalt pentru violarea domiciliului de unde au arestat un român”. Și că, în urma intervențiilor ambasadurilor, Poarta a „trimis

¹ Scrisoarea din 10/22 noiembrie 1848. Cf. Cornelia C. Bodea, *Correspondența exilaților de la 1848* (în ms.).

² *Anul 1848*, 1910, VI, p. 75.

³ *Documente Hurmuzaki*, IV₁ (1802–1849), Buc., 1891, p. 593.

⁴ *Anul 1848*, vol. IV, p. 475, (decretul nr. 51 al comisarului otoman Fuad și al cai-macamului Cantacuzino). Comisia din București era compusă din logofătul George Văcărescu, Aga Ion Roset, clucerul Scarlat Urlăteanu, paharnicul Lenș și pitarul Ioan Iliad.

⁵ *Ibidem*, decretul nr. 52, p. 477.

⁶ *Documente Hurmuzaki*, vol. IV₁, p. 593–595.

⁷ C. C. Bodea, *op. cit.*

poruncă să se sloboadă deputații arestați de Fuad Efendi și să li se dea pașaportul a merge unde vor voi”¹.

Pentru anchetarea fiecărui deținut în parte — din cei aduși la Văcărești — în noiembrie 1848 s-a constituit comisia specială „de cercetare a celor amestecați în fapte revoluționare”, compusă din Mihai Cornescu, Scarlat Ghica și colonelul Garbățchi, asistați de către un ofițer superior din armatele turcă și țaristă².

După două luni de la înfrângerea revoluției, numărul celor strămutați aici se ridică la 92³. Până în primăvară depășea cifra de 200... De aceea la 18 aprilie 1849, se constituie și o Înalță Curte Criminalicească, pentru judecarea celor găsiți vinovați de către Comisia de cercetare.

★

Dacă scrisorile, memoriile și broșurile scrise de revoluționarii exilați sau emigrați, au făcut posibilă — în bună parte — cunoașterea activității lor de peste hotare, nu același lucru se poate spune despre cei rămași în țară. Despre zbuciumul acestora și despre spiritul de revoltă care fierbea aici și care a întreținut atita vreme speranța în reușita unei noi revoluții sau a unei insurecții în mai multe țări deodată, s-a vorbit mai puțin⁴. Și totuși, dacă victorioasa campanie a generalului Bem, din primăvara lui 1849 în Transilvania, a putut avînta din nou gîndurile și planurile lui Nicolae Bălcescu pentru insurecționarea Principatelor, este pentru că știrile din țară îl încurajaseră la aceasta. „Dacă Bem va mai cîștiga o bătăie... apoi fără îndoială că țeara noastră se ridică, căci țărani nu se supun, după cum ni se serie din țeară, la lucru, și sunt foarte nemulțumiți. După cele din urmă scrisori, în țeară e o mare teamă de revoluție”⁵.

O listă cu numele și prenumele, profesiunea, domiciliul și data arestării și a eliberării deținuților a fost publicată de Aricescu în 1874⁶. Majoritatea acestor nume însă nu evocă astăzi nimic mai mult decît un număr într-o masă de anonimi. Amintirea a dispărut o dată cu viața.

Între hîrțile achiziționate de către Arhiva Bibliotecii Centrale de Stat, se află o altă listă cu 101 arestați la mînăstirea Văcărești (și Colțea) și 9 „sloboziți pe chezășie”. Spre deosebire de Aricescu, aici în dreptul fiecărui nume sînt consemnate motivele arestării, iar într-o a treia coloană se semnalează cazul cînd deținutul, bolnav fiind, era internat la spitalul m-rii Colțea.

Judecînd după datele cronologice ce precizează luna și ziua arestării, lista aceasta reprezintă situația din mănăstirea Văcărești pe la sfîrșitul lui noiembrie 1848. Ea pare să fi fost alcătuită la cererea expresă a Comisiei

¹ C. C. Bodea, *op. cit.*

² *Anul 1848*, vol. IV, p. 659.

³ *Ibidem*, vol. V, p. 545.

⁴ Pe cîțiva dintre intelectuali îi găsim menționați de acad. P. Constantinescu-Iași, în *Intelectualii și revoluția de la 1848 în Principatele Române*, Buc., 1948, 61 p.

⁵ N. Bălcescu către A. G. Golescu, scrisoare din Constantinopol, 28 martie 1849; C. C. Bodea, *op. cit.*

⁶ C. D. Aricescu, *Correspondința secretă și acle inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848*, Buc., 1874, II, p. 102—113.

de cercetare, întrunită în prima şedinţă de lucru în mănăstire, la 23 ale aceleiaşi luni¹.

Scurtele caracterizări făcute pentru fiecare acuzat în parte constituie un fel de fişă personală a deţinutului, menită să servească de primă orientare anchetatorilor. Confruntarea textului cu întrebările puse arestaţilor confirmă părerea noastră. Parte din aceste caracterizări se întregesc sau se verifică prin documentele colecţiei *Anului 1848 în Principatele Române*; o altă parte se regăsesc şi se completează cu datele dosarelor alcătuite de Comisia de cercetare rămase încă nepublicate². Toate la un loc au darul de a evoca crîmpeie din revoluţie, momente necunoscute pînă acum; de a da viaţă numelor şi a îmbogăţi astfel informaţia istorică privind desfăşurarea revoluţiei şi zilele de după revoluţie.

Din cuprinsul acestei liste — ce stă la baza studiului de faţă — se desprind figuri de revoluţionari care leagă firul istoriei de la 1821, cu 1840 şi 1848, ducîndu-l mai departe spre 1857—1859.

Nume ce amintesc de pandurii de la 1821 şi de oamenii complotului de la 1840 (prof. I. Brezoianu, Sotir Geranu) se afirmă în 1848 şi vor activa în 1857³. Petrache Poenaru, secretarul lui Tudor Vladimirescu, şi redactorul *Învăţătorului satului* (de la 1 octombrie 1843—1 iulie 1848) a fost socotit „în numărul celor vinovaţi ai răscoalei” din 1848, pentru că a fost „ocrotitor de căpetenie al profesorilor din Transilvania”⁴.

Colegii de şcoală ai lui Nicolae Bălcescu şi Ion Ghica, premianţii claselor de la Sf. Sava de prin 1832 (fraţii Turnavitu, Nicolae Nenovici, Iorgu Băjescu etc.) se vor întîlni cu profesorii lor, luptînd pentru aceleaşi idei revoluţionare la 1848 ca şi la 1857. Împreună cu Alecu Petrescu, Costache Cioclinescu, Scarlat Voinescu, Boicea Radovici-Radian şi mulţi alţii, ei vor figura în ajunul Unirii printre fruntaşi partidei naţionale.

Sînt alţii care au luptat şi au murit pentru o singură revoluţie. Tînărul Constantin Catina a murit în închisoare. Fratele său, poetul şi autorul marşului revoluţionar, a mai trăit pînă în 1851. Costache Parascoveanu, poetul „şi cîntăreţul cu glas îngeresc” moare în 1850 la Rucăr, unde se dusesese pentru îngrijirea plămînilor putreziiţi în temniţă. Tănase Macovei din Ruşii de Vede a îndurat atîtea suferinţe în închisoare, încît

¹ Adresa Comisiunii pentru cercetare a celor amestecaţi în fapte revoluţionare către Departamentul Dreptăţii, din 23 noiembrie, în *Anul 1848* VI, p. 61—62.

² Dosarele Comisiei se află la Arhivele Statului Bucureşti, între dosarele Secţiei penale ale Ministerului de Justiţie. Din păcate însă nu toate. Patru din acestea au fost publicate recent de Mihai Regleanu, *Contribuţii documentare cu privire la revoluţia din 1848 în Ţara Românească*, în volumul *Arhivele Statului — 125 ani de activitate — 1831—1956*. Bucureşti, 1957, p. 309—325. Celelalte dosare le-am cercetat după transcrierea d-sale, întrucît ele vor forma materialul documentar „1848”, pregătit pentru tipar de către Arhivele Statului Bucureşti.

³ Ioan Brezoianu e deputat al micilor proprietari de Ilfov în Divanul Ad-hoc; (cf. D. A. Sturdza, *Acte şi documente relative la istoria renaşterii României*. Bucureşti, 1890, vol. V, p. 655, 658, 684, 706). Unionistul S. Geranu salută la 20 septembrie/2 octombrie 1857 în Bucureşti succesul partidei naţionale la alegeri (*ibidem*, p. 665—666). Pentru adoptarea numelui de Geranu şi nu Ţeranu, vezi Bibl. Acad. R.P.R. Colecţia Mandrea, Coresp.: autograful scrisorii lui S. Geranu către N. Bălcescu din 17 iulie 1848 (publicată în *Anul 1848*, vol. II, p. 573—574).

⁴ Pe lista de arestaţi e trecut în grupul celor ce se află sub cheazăşie; în cazul său era cheazăşia „directorului şcolaei din Iaşi, Costandin Costescu, cumnat al lui”.

în vara anului 1850 era mai mult mort decît viu. Constantin Zaman de la Craiova va purta stigmatul revoluționarismului său pînă la moarte, în 1867.

Printre revoluționari au fost cîțiva care în închisoare fiind sau a doua zi, și-au schimbat atitudinea. În fața instanțelor, parte din ei și-au tănuțit propriile acțiuni ori s-au lepădat de ele, pentru a reintra pe același drum de îndată ce au părăsit incinta închisorii. Așa a făcut Costache Petrescu de la Craiova, profesorul Grigore Mihăescu¹ din același oraș, sau Vasile Grădianu din Buzău. Unul singur — Scarlat Turnavitu — s-a apărut cu atîta vehemență încît din acuzat s-a transformat în acuzator public.

Mulți au dat înapoi în fața eșecului, imediat, al cauzei pentru că în revoluție nu urmăriseră decît avantaje materiale sau interese de clasă. Astfel, retractarea pitarului Obedeianu din Craiova imprimă activității sale revoluționare caracter de oportunism, iar mărturisirea evazivă a mehedințeanului Nicolae Marghiloman scade din prestigiul său de căpitan de panduri. Pană Olănescu în 1848 „a propovăduit în piața revoluției”², în 1858 în schimb, ca prefect de Dîmbovița se deda la abuzuri și la „felurite împliniri nedrepte și silnice asupra sătenilor de pe moșia sa și din județ”³. Căpitanul Gavril Caracasidi, apreciat de Magheru ca devotat cauzei, a făcut închisoare ca revoluționar și totuși în 1850 Ion Ghica îl caracterizează „ca un ofițer șters, puțin scrupulos, foarte devotat lui [reacționarului] Banov”⁴; și așa mai departe.

Anchetatorii și judecătorii reprezintă la rîndul lor o altă lume.

Ei leagă firul reacțiunii de la 1821 cu 1840 și 1848, ducîndu-l pînă în ajunul Unirii. În timp ce revoluționarii întruchipează prezentul și viitorul, ei sînt ultimii reprezentanți ai vechiului regim; sînt „giubeliștii” în luptă cu „bonjuriștii”, lumea veche în luptă cu lumea nouă.

Din prima categorie, a anchetatorilor:

Mihail Cornescu⁵, de pildă, e înfățișat de consulul francez Ségur Dupeyron⁶ ca „un om ruinat, o creatură a prințului Bibescu, care după ce i s-a încredințat Ministerul Justiției a trebuit să-l revoace din cauza prevaricațiunilor lui”. Ion Ghica, recunoscîndu-i cultura și capacitatea, îl vede tot ca pe „un bătrîn sfîrșit (vieillard décrépit), destrăbălat și corupt, lipsit de orice simț moral; un hrăpăreț, și un judecător care-și calcă îndatoririle”⁷. După izbucnirea revoluției, la 13 iunie, fuge din țară — împreună cu I. Manu și A. Villara — la Viena.

¹ Profesorul Mihăescu e arestat a doua oară la 8 noiembrie 1848, pentru „de iznoavă propagandă în folosul Constituției” și pentru fraternizare cu locuitorii țărani. *Anul 1848*, V, p. 65. (Pentru datare compară *tot acolo*, p. 687).

² Pe listă se află în grupul celor luați sub cheazășie.

³ D. A. Sturdza, *Acțe și documente...*, VIII, Buc., 1900, p. 411—414.

⁴ Ion Ghica, *Mes notes sur les hommes jouant un rôle en 1850*, Bibl. Acad. R.P.R., ms. 5040, citat de aci înainte: I. Ghica, *Mes notes*.

⁵ În 1821, semnează actul de recunoaștere al lui Tudor Vladimirescu, apoi se refugiază la Brașov. Aici îl găsim și în 1822, printre semnatarii suplicii boierilor către țarul Rusiei, pentru numirea unui domn pămîntean (E. Virtosu, *1821, Date și fapte noi*, Buc., 1932, p. 141; V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, Buc., 1901, vol. XIII, p. 70).

⁶ Depeșă din 26 noiembrie 1848, către ministrul Bastide, *Anul 1848*, V, p. 510.

⁷ Ion Ghica, *Mes Notes*, s. v.

Scarlat Gr. Ghica, după același Ségur Dupeyron, este un „risipitor care multă vreme a făcut opoziție principelui Bibescu, dar într-o bună zi pentru o leafă de 350 lei pe lună a încetat să-l mai atace și a devenit apărătorul lui cel mai fervent”. Ion Ghica îl considera „unul din cei mai abominabili oameni ai țării”, „rău pînă la infamie”.

Colonelul Garbațchi — șeful oștirii Țării Românești — servise multă vreme țarismul și trecea ca devotat cu trup și suflet intereselor Curții din Petersburg.

Dintre judecători — membrii Înaltei Curți Criminalicești — : Manuel Arghiropulo, Mihail Racoviță, Em. Florescu și George Văcărescu sînt figuri cunoscute de la ancheta și procesul din 1840—1841, cînd au fost condamnați la închisoare Mitică Filipescu, N. Bălcescu, Const. Telegescu, Sotir Geranu, Marin Serghiescu etc. De altfel prin însăși alcătuirea ei, — din Înalta Curte și din Curtea Criminalicească —, Înalta Curte Criminalicească din 1848 este o copie a celei din 1841¹.

Emanoil Florescu², în 1840, făcuse parte din Comisia specială de anchetă, în calitate de șef al poliției. În 1848 — după căderea revoluției — a fost printre primii boieri care au cerut pedepsirea clăcașilor de pe moșiile lor pentru că participaseră la revoluție. El cere Departamentului din Lăuntru strămutarea cît mai departe de moșia sa Vizurești (Dîmbovița) a aceloră dîntre țărani cărora nu le ieșise din cap „fumul revoluției” și mai „îndrăzneau” încă a îndemna și pe alții la nesupunere față de „înaltele porunci” căimăcămești³. Prin 1854 se vorbea despre el ca despre un „partizan al corupției, un jucător de cărți prin excelență, care niciodată nu a putut să-și facă avere. Un om fără instrucție și de o capacitate mediocră care poate să fie enumerat cu drept cuvînt printre incapacitățile și răii patrioți ai Țării Românești”⁴.

George sau Iordache Văcărescu e fostul ispravnic de Gorj de la 1821, pe care Tudor Vladimirescu umblase să-l prindă și să-l aresteze pentru contrarevoluționarismul său inversunat⁵. În 1850, Ion Ghica vede în el numai pe judecătorul coruptibil „de o capacitate mediocră”⁶.

Figura cea mai tristă o reprezintă președintele Divanului criminalicesc, Manuel Arghiropulo, deținător al acestei demnități și în 1840. Însemnat jurist, om cu destule cunoștințe de literatură dar „lacom, hidos la vedere, ridicol pînă la exces”; „detestat de toți”⁷.

¹ *Anul 1848*, VI, p. 196. Adresa Căimăcămiei Țării Românești către Departamentul Dreptății — din 15 aprilie 1849 — cuprinzînd măsurile luate pentru darea în judecată a revoluționarilor.

² În 1821, Emanoil Florescu apare ca partizan declarat al lui Ipsilanti (*Documente Hurmuzaki*, vol. XX, 1812—1822. *Correspondență diplomatică și rapoarte consulare austriace*, București, 1942, p. 599—601). Dar mai toată vremea stă în Brașov. E și el unul din semnatarii suplicii din 1822 către țar. E. Virtosu, *op. cit.*, p. 141.

³ *Anul 1848*, vol. V, p. 64.

⁴ Citat din *Memoriul biografic asupra marilor boieri din Țara Românească*, [alcătuit de N. Gradovicz și N. Angelescu, sept. 1854]; Cf. C. Bodea, Introducerea la *Correspondența politică din anii 1856—1859* (vol. I din *Studii privind Unirea Principatelor*, în curs de apariție).

⁵ N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, Buc., 1921, p. 5, 233.

⁶ I. Ghica, *Mes Notes*, s. v.

⁷ *Ibidem*

Ceilalți consilieri : Nicolae Ghica, Ion Costescu, Dimitrie Ralet, graful Scarlat Roset, Alecu Belu, Constantin Bălăceanu etc.¹ nu se bucură nici ei de calificative favorabile. Singur beizadea Constantin Gr. Ghica e văzut într-o lumină mai favorabilă, în raport cu colegii săi².

Culpele majore care au apăsător pe cei arestați au fost : activitatea de comisar de propagandă al guvernului provizoriu, participarea la arderea Regulamentului Organic și a Arhondologiei, încercarea de rezistență armată împotriva trupelor de ocupație și activitatea publicistică. Rămânerea în întunecimea temniței sau slobozirea pe chezășie erau în funcție de atestarea sau absența învinutului în actele oficiale — ce se aflau la Comisie — „doveditoare de cei ce au luat parte activă în revoluție”. Dar nici o hotărâre nu putea fi luată fără avizul și încuviințarea generalului Duhamel.

Lucrările de anchetă au durat de la 23 noiembrie 1848 până la 15 iunie 1849.

Pe baza dosarelor alcătuite de Comisia de cercetare, Înalta Curte Criminalicească a condamnat numai pe aceia care : 1. s-au împotrivit cu armele la intrarea împărăteștilor trupe otomane, sau 2. au ars Regulamentul Organic³.

Deținuții aduși la m-reă Văcărești — până la 23 noiembrie⁴ 1848 se centrează pe patru zone principale ale țării, în care s-a resimțit mai puternic suflul revoluționar :

1. Grupul din Focșani, Buzău și Râmnic (23 arestați între 16 și 26 septembrie; unul la 5 noiembrie)	24
2. Grupul bucureștenilor și din Ilfov (2 arestați la 16 septembrie, 17 la 24 octombrie, unul la 26 octombrie)	20
3. Douăzeci și unu aduși din Teleorman și Romanași (arestați în octombrie, unul singur la 10 noiembrie)	21
4. Treizeci și trei proveniți din aresturile Craiovei între 1 și 26 octombrie : (12 din Cerneți ⁵ și Mehedinți, 2 din Gorj și 8 din Craiova, 3 din R. Vâlcea, 6 + 2 Pitești ⁶ , Argeș și Mușcel), 1 Tîrgoviște, 3 T. Jiu.	33
Un arestat special, Popa Șapcă, adus de la Mitropolie la 12 noiembrie; și 2 răsleți	3

Grupul de la Focșani Buzău și Râmnic. Două zile după lupta din Dealul Spirei și începutul tulburărilor provocate de intrarea trupelor otomane în București, generalul Lüders anunța poporului — printr-o

¹ Lista lor în *Anul 1848*, VI, p. 201. Jurnalul nr. 1 al I. C. Cr. din 18 aprilie 1849.

² I. Ghica, *Mes Notes*, s. v.

³ *Anul 1848*, VI, p. 196 (cf. adresa Căimăcămiei către Departamentul Dreptății, din 15 aprilie 1849).

⁴ Compară cu lista publicată în *Anul 1848*, V, p. 545—546.

⁵ Aici am inclus și pe Nic. Marghiloman din Cerneți, arestat la 28 septembrie și adus direct de la T. Jiu la București.

⁶ Aici am adăugat pe frații Ștefan (propagandist) și D. Turnavitu (căpitan de voluntari), arestați de fapt la Golești și trimiși de subcîrmuirea plășii Podgoria direct la București (la Vornic), ocolind voit Pitești. (Pentru împrejurările arestării lor cf. Raportul subcîrmuit. plășii Podgoria din 27 sept. *Anul 1848*, vol. IV, p. 558).

proclamație datată 15 septembrie 1848 — că „M. S. Împăratul a Toată Rusia în unire cu M. S. Sultanul au hotărît să pue grabnic capăt neorînduiei și să restatornicească ordinea legală în țară”¹. La 16 septembrie au loc și primele arestări în Focșani, potrivit listelor dinainte întocmite de reacționarii localnici. Înverșunarea în prinderea revoluționarilor era acum un răspuns la toată activitatea ce se desfășurase în regiunea Buzăului și Rîmnicului Sărat în lunile de vară; era o răzbunare și împotriva acțiunii revoluționare dusă de înflăcăratul Scarlat Turnavitu, cîrmuitorul județului Rîmnicului-Sărat² și a lui Scarlat Voinescu, cîrmuitorul de Buzău.

Din *Focșani* au fost luați: croitorul Mihai Perivoes, logofețelul Costache Vătășeanu, subprefectul Mărculescu și curierul de geantă Nastasache Mironescu „răspînditorul de idei revoluționare”³, căpitanul Nicolae Șonțu judecătorul și Costache Șonțu, polițaiul⁴. Călugărul Chesarie Măxineanu a fost ridicat pentru că „au invitat mai tare decît alții pe norod la neorînduială”⁵.

Scarlat Turnavitu, Gh. Demetrescu, secretarul prefecturii și sub-cîrmuitorul Mihai Zăgănescu au fost ridicați din casa starostelui francez Calcagno⁶, căruia îi ceruseră azil. Reprezentantul consulatului Republicii Franceze, neștiindu-i vinovați decît de „crima de a fi avut păreri constituționale”, i-a adăpostit, dar nu i-a putut și apăra.

Anchetat și judecat de instanțele reacționare, Scarlat Turnavitu s-a apărut fără să se plece în fața acuzării. Din jurnalul Înaltei Curți Criminalicești încheiat la 17 iunie 1849 reiese că: „Netăgăduita disprețuire ce hrănește împotriva Regulamentului în asistarea sa cu caracter de Cîrmuitor la arderea lui” și „stăruirea sa în nepocăință în urmări răzvrătitoare, prin vorbe proaste și nechibzuite” au contribuit a fi condamnat ca „vinovat de faptă criminală” la pierderea rangului și la trimiterea sa pe șase ani la munca Giurgiului⁷, adică la închisoarea unde deținuții erau folosiți pentru muncile de dragaj în port⁸.

„Arderea Regulamentului Organic — susținea el cu dîrzenie în repetatele răspunsuri la învinuirile ce i se aduceau — s-a făcut de popor iar nu de capriția unui singur om, și nu era cu putință ca eu să rezist a nu se termina această faptă...”⁹.

¹ *Anul 1848*, vol. IV, p. 369—370.

² În scrisoarea din 12 iulie 1848, Ștefan Goleșcu scria vărului său A. G. Goleșcu: „Turnavitu a été nommé administrateur à Slam-Rîmnic. On est très content de lui”; *Anul 1848*, VI, p. 13; În caracterizarea cu care figurează pe lista de deținuți, nr. 35, se arată că „au fost în îndatorire de cîrmuitor, după orînduirea guvernului nepravilnic, două luni și jumătate, și i-au fost tare organ”.

³ Pe listă, nr. 25, 41—43. Mihai Perivoes poate oare să fie același cu negustorul Mihalache Constantin [?] care figurează în lista lui Aricescu și în *Anul 1848*, V, p. 151, 545. Confuzia stăruie dacă citim și caracterizarea de sub nr. 49 din lista noastră: „trebuie să fie soldat fugar carele hălăduiește în Focșani ca la 15 ani”.

⁴ În listă, nr. 37, 38. Nicolae Șonțu a avut o misiune de a merge „peste hotare din partea guvernului provizoriu”, pentru care s-a cheltuit suma de 945 lei. C. D. Aricescu, *Corespondința*, I, p. 89.

⁵ Pe listă, nr. 48.

⁶ *Anul 1848*, vol. IV, p. 394—395.

⁷ *Anul 1848*, vol. VI, p. 254.

⁸ Cf. Arh. St. Buc., Min. Int. 5007—7/1876, f. 44. (Comunicat de V. Mihordea).

⁹ Arh. St. Buc., Înalta Curte Criminalicească, dos. 169/1849.

Ascultîndu-și sentința de condamnare, Scarlat Turnavitu în loc să o semneze spre „luare la cunoștință” — protestează din nou împotriva samavolnicei hotărîri.

La *Rîmnicul-Sărat*, printre primii arestați figurează fostul președinte al Sfatului orășenesc, Sotirache Geranu. Plecarea lui a putut produce satisfacție în rîndurile reacțiunii, deoarece primarul revoluționar din Rîmnici și comisarul de propagandă, care publicase și răspîndise toate decretale revoluționare, este fostul scriitor de la Departamentul Vistieriei din București, de la 1840 și conspiratorul din „complotul” lui Mitică Filipescu. La el se găsește și în 1840 un „brulion de proclamație scrisă chiar cu condeiul său” prin care „înviata norodul a se ridica în revoluție” adăugînd că va fi ajutat de romîni din Transilvania¹.

Din Rîmnicul-Sărat e ridicat și praporgicul Dimitrie Periețeanu, căpitan de panduri, „fost adunător și șef de gvardie națională”, pentru că „au adunat pînă la 75 de voluntiri” și „primea acasă șaică de oameni înarmați fără căpătii de polonezi, care s-au prins pe urmă de oștirile rusești în satul Lopătari”². Cu el împreună a fost luat și Dumitrache Ioan, pentru că „s-au prins în vremea preumblării de noapte aproape de satul Greba cu acte și materialuri de foc”³. Voluntirul Gheorghe Terek Ungureanu însă, după ce stătuse ascuns mai multe zile prin vii, îngrozit de urmări, s-a predat singur. La interogatoriul ce i s-a luat de noul cîrmuitor al județului, Gheorghe Terek declară că se ocupa cu negoțul și cu vînzarea de vin la hanul său din Rîmnici, dar că se făcuse pandur, sub comanda lui Dimitrie Periețeanu, cu intențiile cele mai pașnice, să ajungă pîzitor de graniță. Împotriva lui, după afirmația cîrmuitorului, ridicîndu-se obștea orașului „pentru că au fost apurig îndrumător la înscrierea pandurilor”, este trimis sub escortă de la Rîmnici la București cerîndu-se Departamentului din Lăuntru îndepărtarea sa din țară⁴.

La Buzău arestările au durat cîteva zile în șir. Aici principalul vizat era Scarlat Voinescu, prefectul județului, care însă nu e găsit în primele zile. În schimb, au căzut destui alții, victime ale răzbunării „dregătoriei locale”⁵.

¹ I. C. Filitti, *Turburări revoluționare în Țara Românească între anii 1840—1843*; An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist., mem. 4, Buc., 1912, p. 59—60.

² Pe listă, nr. 45.

³ Pe listă, nr. 47.

⁴ Deși din răspunsul său reieșea că venise în țară de mic copil cu părinții și că acum avea 40 de ani, căsătorit și cu doi copii, într-o altă adresă, din 25 octombrie 1848, Cîrmuirea județului Slam-Rîmnici, raporta Departamentului din Lăuntru că „Gheorghe Terek ungureanul se găsește venit în Rîmnici de 14 ani unde are și proprietăți un han de zid cu 4 odăi, grajd și un loc în curte și osebit loc slobodă pe deal afară din oraș; și să află supus sub protecția austriacă”. Bibl. Acad. R.P.R., ms. 3863, f. 372.

⁵ Cele întîmplate la Buzău le găsim povestite de către călugărul Ipatie la mulți ani după ce părăsise călugăria și devenise prof. I. D. Petrescu. Memoriile sale au apărut întîi în foiletonul ziarului *Binele public*, din august—noiembrie 1879, și apoi în broșura separată sub titlul, atît de puțin sugestiv ales, *Buchetul urmat de diverse cugetări alese*, Tirgoviște, 1889, 112 [172] p. Valoarea documentară a cărții a fost relevată de N. Iorga, *Memoriile unui vechi dascăl*, Buc., 1934, 18 p. — Acad. Rom. Mem. Secț. Ist., s. III, t. XV.

Primii ridicați la 18 septembrie au fost : directorul seminarului teologic, ieromonahul Ipatie, și profesorul ardelean Petre Suciu (sau Sauciu)¹, în urma delatiunilor făcute de către economul Filotei, înălțat în urmă la rangul de episcop. „Un sergent cu șapte cazaci — povestește Ipatie — apărui în Episcopie” și „legîndu-mă pe mine inspectorul seminarului și pe profesorul Sauciu, ne luară pe lîngă caii lor și se puseră cu noi în urmărirea altor cetățeni”.

La 20 septembrie, e descoperit aici profesorul Ion Gherasim Gorjan din Ploești². Urmărit de autoritățile ploestene³, el fugise din orașul său, dar nu avu parte de ospitalitatea buzoiană decît pentru prea puține zile. Acest iubitor al cărții și al progresului își începuse cariera didactică la Vălenii-de-munte⁴. Se afirmase prin publicațiile didactice, în 1832, 1836 și 1840, și tradusese între 1835—1838, *Halima sau Povestirile mitologicești* — carte atît de mult citită în popor încît în 1857 apărea în ediția a II-a. În vremea revoluției, Ioan Gorjan se dovedise „tare aplecat și răspînditor de idee[le] revoluționare ale guvernului nepravilnic”.

Colegul său de profesorat și comisarul de propagandă (din Prahova), Ioan Codrea⁵ sau Ghermaniu Codreanu, cunoscut mai tîrziu sub numele de Ioan Codru Drăgușanu, e arestat la Ploești; dar fiind supus austriac e lăsat să se întorcă acasă peste munți, în Drăgușul făgărășean⁶.

În ziua de 20 septembrie e arestat și Vasile Golea, șepcarul din Buzău.

La 24 septembrie sînt prinși : pitarul Costache Ciochinescu — polițai în Buzău în 1848⁷, și viitor fruntaș unionist în 1857 — o dată cu profesorul — mai tîrziu doctorul⁸ — Vasile Grădianu, „mădular al clubului republican” și tare „aplecă” către fostul guvern. Pe lista publicată de Aricescu, Grădianu figurează arestat în două rînduri : de la 24 septembrie la 2 februarie și de la 26 aprilie la 4 iulie 1849⁹. Nicolae Bălcescu nu păruse prea încîntat de el în iulie 1848¹⁰. În închisoare însă, Winterhalder rămîne impresionat de sentimentele sale revoluționare, și la moartea sa — în 1862 — va evoca în cuvinte elogioase devotamentul acestui „om al libertății, al progresului și al științei medicale”¹¹.

¹ Pe listă, nr. 50 și 52.

² Pe listă. nr. 40.

³ *Anul 1848*, vol. IV, p. 612.

⁴ Aici fusese vizitat și lăudat de către consulul englez Blutte, în vara anului 1833; cf. A. M. Nour, *Notele consulului englez Blutte asupra Principatelor. Din carania „bătrînului” I. G. Gorjan pe anul 1856*, în *Revista istorică*, 1915, p. 135—140.

⁵ *Anul 1848*, vol. IV, p. 612; C. D. Aricescu, nr. 22.

⁶ Din Transilvania Ioan Codru Drăgușanu, autorul *Pelegriinului transilvan* se mai întoarce o dată prin martie, cînd va fi arestat din nou la graniță. (*Anul 1848*, vol. V, p. 159, 201; C. D. Aricescu, nr. 177).

⁷ În listă, nr. 33. În urma interogatoriului luat la 10 martie 1849, Ciochinescu e declarat părtaş la fapte revoluționare, dar e lăsat totuși liber, la 29 aprilie, pe cheazăia orășenilor buzoieni care garantează pentru el (Arh. St. Buc., dos. 129 al Comisiei de cercetare).

⁸ La Aricescu, sub nr. 18 și 198.

⁹ Așa reiese și din titlul articolului lui Winterhalder : *Uă floare pe mormîntul doctorului Vasile Grădianu*, în *Romînul* din 7/19 februarie 1862, p. 111.

¹⁰ *Studii*, an. II (1949), nr. 4, p. 178.

¹¹ Winterhalder, *art. cit.*

La 25 septembrie, pitarul Caloian Cătunescu e ridicat pe motivul că a fost comisar de propagandă în Buzău, membru al clubului revoluționar și președinte al Sfatului orășenesc (de la 1 iulie—10 septembrie 1848); pe deasupra mai era învinovățit și că „au cugetat asupra vicții Popescului [!]”¹.

Dar cel mai căutat rămânea tot Scarlat Voinescu.

Frate cu ministrul revoluționar Ion Voinescu II, Scarlat era deci văr cu colonelul reacționar Ion Voinescu I, primul șef al Poliției Bucureștiului după 13 septembrie. Încerețor în „protecția” ce-i arătase acesta din urmă, în loc să fugă din țară, a socotit nimerit să aștepte câteva zile potolirea furtunii. Dar, de adăpostul său știa aga Capitalei, așa încît la 24 septembrie „oamenii poliției veniră să-l ridice” deadreptul².

Despre el, pe lingă faptul că fusese „cîrmuitor și prezident al clubului revoluționar”, se mai zicea că „au chemat din Moldova șaică de tulburători polonezi, au oprit curierul rusesc, depeșile, ș. c.l.”³. După relatarea făcută de Costache Ciocinescu, la 10 martie 1849, lucrurile s-ar fi petrecut astfel⁴: „într-o miercuri venind acel curier rusesc, s-a oprit la o cafenea, ce să zice cafeneaua Iliescului, și de acolo s-ar fi arădicat d-adreptul de d. cîrmuitor, praporgie Scarlat Voinescu, ducîndu-l la cancelaria poliției unde s-ar fi închis cu dînsul ajutorul poliției” și un oarecare Pol⁵, și „l-ar fi maltratată; iar de acolo ar fi eșit d. cîrmuitor cu acel Pol împreună și cu geanta ce luase de la acel curier, și s-a dus acasă la d. cîrmuitor, unde — zicea acel Pol că a deschis geanta și ar fi despecetluit hîrțile”.

Din declarațiile Voinescului reiese că: „nici o siluire nu s-a urmat acelui curier, nici s-au arestat, nici vreun plic i s-au despecetluit”. „L-am adus în adevăr la locul Dregătoriei — continuă declarația învinutului — nu spre arestare ci spre scăpare, l-am pornit cu grabă cu înadins căprar de își au luat drumul spre îndeplinirea slujbei sale, încît seara în aceeași zi fu ajuns la Focșani”. Depozițiile altor martori — Pol, Canela, căprarul de dorobanți și însuși curierul par a nu concura între ele. De aceea, în jurnalul Înaltei Curți Criminalicești, alcătuit la 20 iunie 1849⁶, pe lingă argumentul principal al condamnării că: fără a fi fost „silit de norod”, „a făcut să se ardă Regulamentul”, — se reamintesc toate celelalte „fapte revoluționare” pentru care fusese arestat.

Motivele arestării călugărului Ipatie nu sînt menționate în dreptul numelui său pe lista deținuților⁷. I le cunoaștem însă din *Memoriile* sale⁸:

¹ În listă, nr. 32.

² I. Voinescu II, *O călătorie pe Dunăre în ghimie, Anul 1848*, VI, p. 40, notă. Se vede că această înrudire și „ocrotire” a influențat și sentința Înaltei Curți Criminalicești, din 20 iulie 1849, cînd Scarlat Voinescu e osîndit „pe șase ani la munca Giurgiului”. *Ibidem*, VI, p. 256—257.

³ Pe listă nr. 18; la Aricescu scrie: arestat la 26 septembrie; *loc. cit.*, nr. 97.

⁴ Arh. St. Buc.. Dos. 129 al Comisiei cercetătoare.

⁵ Pol probabil Paul, deoarece, cum reiese din interogatoriu, era în oraș în calitate de „profesor de limba franțoească”.

⁶ *Anul 1848*, vol. VI, p. 256—257.

⁷ Pe listă, nr. 52.

⁸ I. D. Petrescu, *op. cit.*

Fiul vameșului de la plaiul Telega — și nepotul după mamă al preotului revoluționar Ioan (apoi Iosafat) Snagoveanu — își petrecuse copilăria la Vălenii-de-Munte și tinerețea în seminarul din Buzău, nedespărțit prieten al lui Costache Parascoveanu — despre care vom vorbi în paginile următoare.

Evenimentele revoluției îl surprind profesor și inspector în seminarul în care învățase carte.

Dar ierodiaconul Ipatie făcea parte din comitetul țăranilor din Buzău ; participase la „călcarea curierului rusesc și la spargerea gentei” și dăduse ospitalitate polonezilor refugiați la mănăstirea Vintilă Vodă. Prieten al „omului cu sublimă însușiri” Alexandru Goleșcu-Albu, Ipatie a participat împreună cu acesta, cu popa Ambrozie (popa Tun)¹ și cu popa Ilarion la evenimentele de la sfârșitul lui iunie și începutul lui iulie din București.

Așa se explică de ce, profesor și director de seminar fiind, ajuns în închisoarea de la Văcărești, e despărțit de restul grupului și strămutat, împreună cu călugărul Chesarie Măxineanu, „în etajul de jos al arestului, la un loc cu sătenii”². Așa se explică și de ce, întors în Buzău — după 10 luni de închisoare — nu mai e considerat „destoinic de cinul diaconesc”, ci e trimis la mănăstirea Ciolanul, ca simplu poslușnic al schitului³.

După o detențiune de mai multe luni, seriile de buzoieni și focșăneni arestați se împuținează. Chezășiile depuse pentru unii sau norocul de a nu fi fost dovediți părtași „de bună voie”, la arderea Regulamentului Organic, îi salvează aproape pe toți.

Numai Scarlat Turnavitu și Scarlat Voinescu rămân condamnați de Înalta Curte Criminalicească la câte șase ani de „munca Giurgiului”⁴.

Grupul din București și Ilfov. Pentru bucureșteni, duminica de 24 octombrie 1848 a fost ziua de pomină. Înăbușirea în singe a revoluției din Viena, care avusese loc cu 5 zile înainte, dăduse curaj reacționarilor de pretutindeni. Considerată deci din acest punct de vedere, și prigoana din București apare ca o replică în mic a ceea ce se petrecuse la 19/31 octombrie în capitala Imperiului austriac.

La București, în dimineața aceea de 24 octombrie a fost așezată pază străină la toate barierele orașului ; și de la orele nouă pînă la două după amiază au fost arestați ca la vreo 40 și duși apoi între baionete la Plumbuita⁵.

Numele celor arestați în aceste împrejurări nu evocă figuri de mare răsunset în desfășurarea revoluției, dar exemplifică în schimb parte din variatele pături sociale bucureștene părtașe la mișcare : intelectuali, meseriași, negustori sau mici funcționari.

¹ Arestat la 19 noiembrie. Pe listă, nr. 30 ; la Aricescu, nr. 108.

² I. D. Petrescu, *Buchetul*, p. 58.

³ Umilința îndurată îl determină să schimbe viața mănăstirească pe cea laică și să se dedice carierei de învățător la Rucăr, și în urmă de profesor la Cîmpulung, servind cu același avînt ideile pentru care suferise închisoare. Cf. I. D. Petrescu, *Buchetul*.

⁴ *Anul 1848*, VI, p. 254 și 256.

⁵ Cf. *Correspondență din București*, apărută în *Gazeta de Transilvania* la 28 oct. 1848, reprodusă în *Anul 1848*, V, p. 263—264.

Printre primii ridicați e co-asociatul și prietenul lui C. A. Rosetti : librarul și publicistul Enrie Winterhalder. După evenimentele petrecute la Viena, nu-i de mirare să fi fost considerat „revoluționar primejdios”¹, nu numai pentru tovărășia cu Rosetti și sentimentele ce nutrea pentru țara sa adoptivă, dar și din pricina originii sale austriace și a simpatiei arătate pentru cauza revoluției maghiare. De altfel, într-o scrisoare adresată Mariei Rosetti — la 8/20 octombrie 1848² — în care îi relata pe larg cauzele revoluției vieneze și împrejurările care duseseră la spînzurarea generalului Latour, Winterhalder adăugase : „Știrile din Viena au trezit speranța în sufletul patrioților și teama printre aristocrați; se spune că Kotzebue auzind aceste vești și-ar fi smuls părul din cap, și că nasul Caimacamului ar fi devenit de o lungime prodigioasă”.

„Am convingerea — continuă el — că starea [de oprimare] nu poate dura și că vom ajunge și zile fericite. Să dea Dumnezeu ca această perioadă de încercări să treacă repede, pentru că este prea trist să trăiești aici și să nu fii în stare să faci ceva pentru îmbunătățirea sorții sărmanilor martiri³ și nici pentru nenorocita țară”.

După 16 zile de la data cînd scria aceste rînduri și pînă în primăvara anului următor, Winterhalder a trăit de fapt în București, dar n-a mai fost în stare să facă ceva nici pentru propria sa situație de întemnițat; eliberarea i-a fost acordată la 28 martie 1849, dar cu obligația de a părăsi și țara în răstimp de 4 săptămîni.

Nicolae Aspre, avocat, sudit englez, a fost învinuit că „au scris multe articole tulburătoare în jurnalele de revoluție”. Și deși despre arestarea sa s-a făcut caz și în *Le National* din 23 decembrie 1848⁴, toate insistențele depuse de consulul Colquhoun⁵ nu-l scapă din detenție decît la începutul lunii aprilie 1849.

Costache Roată, cel propus de N. Bălcescu să colaboreze la *Naționalul* împreună cu transilvănenii Axente Sever și C. Roman⁶, a fost socotit de către autoritățile contrarevoluționare „unul din cei dintîi mai înfocați propagandiști”. În noiembrie 1848 era bolnav și de aceea se afla internat la mănăstirea Colțea. În 1850, Ion Ghica, îl aprecia ca „un om cinstit, liberal și de caracter; harnic și foarte devotat cauzei”⁷.

Serdarul Costache Anghelescu, fostul trimis al guvernului provizoriu cu misiune specială în Moldova pe lîngă Talaat Effendi și la Rușciuc pe lîngă Suleiman Pașa⁸, este arătat ca „unul din cei dintîi propagandiști

¹ Pe listă, sub nr. 6 stă scris „Vintergalter. Tovarăș al lui Rosetti, librier și editor al Jurnalului; revoluționar primejdios”.

² Arhiva Bibliotecii Centrale de Stat, Corespondență C. A. Rosetti (Winterhalder se adresează Mariei Rosetti : „*Ma chère Tovaroschitz*”).

³ Aluzie la soarta fruntașilor revoluționari munteni, purtați pe Dunăre în ghimie, între care se afla și C. A. Rosetti, și pe care Maria Rosetti îi însoțise de pe mal tot drumul de la Giurgiu la Semlin.

⁴ *Anul 1848*, vol. V, p. 664—665.

⁵ V. și scrisoarea lui I. Ghica, citată la începutul articolului, p. 104.

⁶ *Anul 1848*, II, p. 534 nota.

⁷ I. Ghica, *Mes Notes*, s. v.

⁸ Vezi și tacirul lui D. Ciupescu, în M. Regleanu, *Contribuții documentare*, p. 314.

care „au umblat prin județe”¹. Eliberat, probabil pe chezășie, în ianuarie 1819,² este scos de sub urmărire la 25 mai³ în urma avizului favorabil dat de către generalul Duhamel⁴.

Pe aceeași adresă din 25 mai 1849 a Căimăcămiei, sînt trecuți, împreună cu C. Anghelescu, alți patru revoluționari arestați la 24 octombrie: Nicolae Cuțarida, Dimitrie Ciupescu, Iorgu Băjescu și Alexandru Chiropolu.

Primul dintre ei, tînăr de 23 ani, născut în orașul Brașov, locuind în București în mahalaua Amzei, Văpseaua de galben, era „amploiat la Vornicie”. Fusese prins împreună cu frații săi, Alecu⁵ și Costache⁶, pentru că toți trei „au fost propagandiști și înfocați revoluționari”. După numărul de ordine al dosarului său⁷, se vede că a fost și printre primii anchetati. Dar atunci, adică la 4 decembrie 1848, nu s-a putut „dovedi liminat” că ar fi avut „vreo împărtășire în faptele revoluționare”, din cauza văditei rezerve ce a arătat-o în răspunsurile sale. Se prefăcuse „om prost în judecată”; dar cum Comisia era obișnuită cu asemenea procedee, hotărî menținerea lui în arest pentru viitoare cercetări⁸.

Iorgu Băjescu e „cel mai mare dintre frați” și unul „din cei dintîi propagandiști”; „au scris felurimi de articule” și „au ars portretul fostului ministru Băleanu”⁹. El iese din arest în luna decembrie¹⁰, iar Alexandru Chiropolu, copistul „îngînat cu duh revoluționar”¹¹, la 31 martie 1849.

Pe lista arestaților, în dreptul numelui paharnicului Dimitrie Ciupescu stă scris că s-a înfățișat de bună voie „la ghegeneral consul Kotzebue”. Anchetatorii — atestînd că nu l-au găsit semnat în gazetele revoluționare și nici în lista „propagandîilor cunoscuți și cu primire de leafă”, ci „păzind numai cu alți mahalagii casele lor” — propun slobozirea lui, sub chezășie¹². Din declarațiile sale aflăm că în timpul guvernării revoluționare, avusese în grijă „expediția” corespondenței diplomatice, ținuse condica menzilor etc.

Faptul că unii dintre arestații din București au obținut eliberarea fără prea multe greutateți ar putea constitui în unele cazuri un semn de

¹ Pe listă, sub nr. 2.

² C. D. Aricescu, nr. 81.

³ *Anul 1848*, VI, p. 232.

⁴ În 1850, Ion Ghica nu are păreri bune despre el, pîrîndu-i-se „puțin scrupulos și coruptibil” (I. Ghica, *Mes No'es*, sub C. Anghelescu și Ioanidis).

⁵ Locotenentul Alexandru Cuțarida ridicase pistolul asupra celor trei boieri reacționari — I. Manu, Al. Villara și M. Cornescu — care, la 13 iunie, se refugiau prin Giurgiu la Viena, de teama revoluției (*Anul 1848*, vol. I, p. 552—554). La 1 august Gh. Magheru are aprecieri pozitive despre dîrzenia sa revoluționară (*ibidem*, vol. III, p. 155). Cu toate acestea prin ordinul 146 al Căimăcămiei, din martie 1849, parucicul Apostol [I] Cuțarida — dezvinovățit de Comisia Cercetătoare — este reintegrat în slujbă cu rangul ce a avut mai înainte (*ibidem*, vol. VI, p. 172).

⁶ Pe listă, nr. 14, 15 și 16; la Aricescu, nr. 83, 84 și 85.

⁷ M. Regleanu, *Contribuții documentare*, p. 316—320 (dosarul nr. 10).

⁸ *Ibidem*, p. 320.

⁹ Pe listă, rr. 11; la Aricescu, nr. 86.

¹⁰ *Anul 1848*, VI, p. 171.

¹¹ Pe listă, nr. 12; la Aricescu, nr. 88.

¹² M. Regleanu, *Contribuții documentare*, p. 313—314 (Jurnalul Comisiei de anchetă din 16 decembrie 1848).

trădare sau oportunism. În cazul citat ar putea fi inclus de pildă și Dimitrie Ciupescu, dacă pe acest revoluționar nu l-ar cita Cezar Bolliac în 1851 ca un exemplu de devotament față de cauza revoluției¹.

În aceeași zi de 24 octombrie sînt ridicăți Mihalache Iliescu, registretor la Eforia Școalelor din București, ca propagandist; Altin Nazaret, un armean tutungiu²; și negustorul Scarlat Patrovici, care „au jucat mare rolă cînd s-au ars Regulamentul Organic”³. Despre acesta din urmă, atestă și Dimitrie Ciupescu, că l-ar fi văzut cu prilejul arderii Regulamentului Organic în curtea Mitropolitului⁴. Pe el l-au scos din biserică, între baionete, de l-au închis⁵.

Seria de la 24 octombrie se completează cu : proprietarul Constantin Urlățeanu, comisarul extraordinar din Ilfov⁶, care — după cum scrie la catastif — „au fost între țigani tulburător de căpetenie”⁷. Alecu Caramliu, proprietar din București cumnat al lui Magheru,⁸ pentru că a fost „propagandist între amployații mici” și „au alergat pe uliță cu steagul”⁹.

Matei Colceag, amployat în București, a fost arestat pentru că „se strîngea la dînsul revoluționarii cei de căpetenie și se alcătuiseră toate proiecturile”. Boier [!] fiind — după cum e identificat în lista publicată de Aricescu — „lua plată cîte 1 000 lei pe lună ca să raportească pentru lucrările aristocraților”¹⁰.

¹ În articolul său intitulat *Regulamentul, Arhondologia, Pravila lui Caragea, Condiția criminală de la 1851* publicat în nr. 1 (1851) din *Republica Romînă* — revistă exilaților din Paris — (reprodus și în C. Bolliac, *Culegere de mai mulți articoli publicați atît în străinătate cît și în țară în anii trecuți*. Buc., 1861).

² Pe listă, nr. 17; la Aricescu, nr. 92.

³ Pe listă, nr. 10; la Aricescu, nr. 71.

⁴ M. Regleanu, *Contribuții documentare*, p. 315.

⁵ *Anul 1848*, V, p. 264.

⁶ C. D. Aricescu, *op. cit.*, I, nr. 89.

⁷ Pe listă, nr. 13; la Aricescu, nr. 89.

⁸ Maria Gh. Magheru născută Caramanliu, soția a doua a lui Magheru, între 1846—1850. În decembrie 1848 era refugiată la Sibiu (G. Fotino, *Din vremea Renașterii naționale a Romîniei, Boierii Golești*, Buc., 1931, II, p. 211). În martie 1849 încearcă să intre în țară și să vină la familia ei din București, dar e arestată la Cîineni și trimisă la Brașov (*ibidem*, p. 262—263).

⁹ Pe listă sub nr. 4. Față de C. Urlățeanu și Alecu Caramanliu — rezerva în a-i aprecia ca „revoluționarii”, se întemeiază pe dovezile contrarii privind activitatea lor în timpul guvernului provizoriu :

„Cetățeanul Costache Urlățeanu” a fost trimis — ce-i drept — comisar extraordinar prin satele bulgărești din districtul Ilfovului; dar „pentru a îndemna la supunere pe locuitorii clăcași și la îndeplinirea datoriilor lor către proprietari și arendași”. Gr. Grădișteanu, director în Departamentul din Lăuntru, raportează — la 28 iulie — Locotenenței, că sus-numitul „pre-umblîndu-se neconținut pe unde trebuința a cerut, a îndeplinit misia cu toată exactitatea” (*Anul 1848*, vol. III, p. 5).

Alecu Caramanliu — „proprietar din București” — mi se pare a fi una și aceeași persoană cu moșierul din județul Gorj. Or în cazul acesta informațiile despre el sînt de-a dreptul acuzatoare. La 4 august 1848 administratorul și comisarii de propagandă din Gorj îl arată — alături de alte „imagini [figuri — n.n.] aristocratice” ale județului — ca pe un asupritor al țărănimii în toată vremea, „de la înființarea căzutului regulament și pînă la revoluția din iunie”. Acum — se scrie în raport — „umblă a-și face partide printre țărani, amenințînd pe țărani cu vorba măglistoare [ademenitoare — n.n.], că tot de ei o să aibă trebuință”. Aluzia se făcea la timpul cît fuseseră „subadministrații influenți” (*ibidem*, p. 230).

¹⁰ Pe listă, nr. 7: la Aricescu, sub nr. 73. Matei Colceag e însemnat ca eliberat la 28 decembrie 1848, dar în adresa cu nr. 65 a Căimăcămiei se dispune la 31 martie 1849 eliberarea din arest a lui M. Colceag, o dată cu Chiropolu. *Anul 1848*, VI, p. 171.

Cu totul altfel se conturează figura învățătorului bihorean Ștefan Popovici Niagoe, prins și arestat la două zile după 24 octombrie¹. El nu mai e trimis cu grupul celor mulți la Plumbuita, ci e reținut la Poliție până pe ziua de 6 noiembrie, când e strămutat la Văcărești. Ștefan Niagoe își câștigase merite deosebite ca învățător la Pesta prin publicarea *Calendarului* din 1829 de la Buda și a *Caligrafiilor*. Acest om înzestrat cu excepționale calități de caligraf, de gravor și de sculptor în lemn și metal, vine la București prin 1837. Funcționează o vreme ca profesor de caligrafie la Seminarul metropolitan și mai în urmă rămîne „institutor public”. Appreciat de Petrarhe Poenaru, el intră în vîltoarea revoluției alături de ceilalți profesori transilvăneni ocrotiți de Poenaru. E arestat pentru că „au răspîndit răscoală între amployați” și e ținut în temniță pînă prin aprilie 1849².

Faimoasa zi de 24 octombrie a fost fatală pentru *Costache Catina*, fratele mai mare al poetului și fostul comisar de propagandă din Ilfov³. Era fiul unui „cafegiu grec, care ședea cu chirie în casa nr. 26, catul de sus, din calea Victoriei (colțul stradei Dorobanților ce da în calea Victoriei)”⁴. Se bucura de multă prețuire din partea prietenilor săi. I. D. Petrescu (sau călugărul Ipatie din revoluție), îl numește „june escelinte”⁵; iar de la C. D. Aricescu aflăm că „era mentorul poetului” și că „fiind mai cultivat decît dînsul, îi corecta poeziile”⁶.

După arătarea autorităților, Constantin Catina a fost arestat pentru că „ținuse pînă în ultimul moment sfaturi secrete cu asemenea lui revoluționeri”. În închisoare însă n-a rezistat decît o lună, sau cîteva săptămîni, și a murit.

Cînd Ioan Catina a protestat „cu tărie pentru moartea fratelui său, demonstrînd-o ca provenită de la reacționarii țării și esecutăată prin vandalismul invasiunii”⁷, autoritățile răspunseră prin arestarea poetului, în ianuarie 1849. Supus „la cele mai mari suferințe”, închis într-o cameră umedă și hrănit cu pîine și apă, Ioan Catina plăti prețul eliberării din arest cu un „rușinos act de retractare”⁸, care — scrie I. D. Petrescu —

¹ Pe listă, nr. 21; la Aricescu nr. 103.

² În tot ce s-a scris, în treacăt sau anume, despre Ștefan Niagoe, nu se amintește nicăieri acest episod din viața lui. Se știe numai că mai *îtrziu*, Aug. Treboniu Laurian îl face secretar al Eforiei Școalelor, și că rămîne în aceasă funcție pînă la 1868, cînd moare. Cf. Albu, *Un satelit al școalei ardelenne*, Ștefan P. Niagoe, în *Transilvania*, 1943, LXXIV, p. 596—616; Ath. Marinescu, *St. Niagoe*, în *Amicul poporului*, Sibiu, 1870; vezi și Gh. Oprescu, *Grafica românească în sec. XIX*, p. 232.

³ *Anul 1848*, III, p. 115.

⁴ C. D. Aricescu, *Memoriile mele*, cap. XVII: *În Memoria lui I. Catina*, p. 48. C. D. Aricescu și-a scris *Memoriile* în 1865. Copie dactilografiată în Arh. St. Buc., ms. 807; orig. la Muzeul Teatrului Național București. O descriere a conținutului lor, vezi Vasile Maciu, *Activitatea istoriografică a lui C. D. Aricescu*, Buc. 1957, p. 38—42.

⁵ I. D. Petrescu, *Buchetul*, p. 62.

⁶ C. D. Aricescu, *Memoriile mele*, p. 48.

⁷ I. D. Petrescu, *Buchetul*, p. 62. Aricescu nu pomeneste de acest protest, deși consacră dramaticului sfîrșit al fraților Catina paginile 48—50 din *Memoriile* amintite.

⁸ Declarația lui Ioan Catina a apărut în *Vestitorul românesc* din 1 martie 1849; a fost reproducută și în *Anul 1848*, VI, p. 142. Se mai găsește și în *Memoriile* lui Aricescu. În ea Ion Catina explica moartea fratelui său prin boala pe care acesta o purtase în piept „multă vreme înainte de a fi închis”, și declara că — după propria-i constatare din vremea cînd a

înegri tot trecutul său ilustru". Primind îndată după aceasta și un post de polițai la Pitești, el întărită și mai mult opinia publică revoluționară împotriva lui. „Disprețul tuturor și mai cu seamă remușcarea îi scurtează viața. Ajunsese un schelet, o umbră. Cugetul îi rodea viața pe fiecare zi se stingea ca o lampă de vînt : în fine [la 20 iulie 1851] muri fără a boli, sugrumat de cugetul său”.

Aricescu, care a scris rîndurile citate, și a fost printre primii a-i imputa purtarea avută, i-a dedicat o poezie intitulată : „*Victima fatalității*” sau „*O lacrimă pe mormîntul lui Catina*”¹.

Grupul revoluționarilor din județele Romanați și Teleorman. Din toamnă lui 1848 pînă în vara anului 1849, satele din județele Romanați și Teleorman, împreună cu Caracalul, Izlazul, Turnu și Rușii de Vede, au dat serii succesive de arestați, pentru fapte petrecute în vremea revoluției, dar mai ales pentru rezistență post revoluționară.

În Romanații lui Nicolae Pleșoianu, ai lui Gh. Magheru și ai lui Popa Șapcă au activat : propagandistul Costache Manega, cel osîndit pe șase ani la Snagov, și subcîrmuitorii Dimitrie Lăzărescu și Ioan Bunescu, osîndiți fiecare pe cîte șase ani la munca Giurgiului.

Din Teleorman, Alecu Petrescu „tînărul cel mai liber și mai cu bun talent în politică și în misiunea cerută de la un bun comisar”² a fost condamnat pe șase ani la munca Giurgiului ; iar Tănase Macovei pe șase ani la Snagov.

În Teleorman a activat și [Vasile Nameșu] un comisar transilvănean³ „grozav aprinzător de inimi moarte”, care „a predicat prin toate satele și bîlcirile prin exempluri prea morale, prin povestiri de faptele eroilor, prin cîntece de eroism, încît adusesse în stare de cîntau și ființe fragede cîntece de eroism”⁴. În Teleorman și jurămîntul voluntarilor s-a făcut cu preoți și Te-Deum ce nu s-a făcut pe nicăeri”⁵.

De aceea chiar din primele luni după revoluție, în arestul de la Văcărești stăteau — alături de Popa Șapcă, cel ce „a sfințit steagurile revolu-

fost și el arestat — „acolo nu era nimic, care să-i mărească boala și să-l reducă la extremitate”.

Albini, în studiul publicat în același vol. VI al *Anului 1848* care găzduiește și declarația de mai sus, confundă pe frați între ei și consemnează greșit că Ion Catina a murit în închisoare și că deci retractarca o face Costache.

Nu este explicabilă nici confuzia din lista dată de Aricescu, unde Costache Catina e trecut ca arestat în două rînduri : o dată sub nr. 94, de la 24 octombrie—7 mai [!], și a doua oară sub nr. 216, din octombrie pînă în noiembrie.

¹ În 1865 Aricescu o citează, ca rămasă în manuscris. Tot Aricescu scrie că I. Catina e înmormîntat la biserica Crețulescu.

² Din scrisoarea lui Ioan Bunescu către Gh. Magheru, la 7 septembrie 1848 ; *Anul 1848*, IV, p. 242.

³ Numele lui Vasile Nameșu figurează în lista comisarilor de propagandă pentru jud. Teleorman, publicată de Aricescu, *Correspondința*, I, p. 87. În scrisoarea lui C. Roman către N. Bălcescu citim : „eu trebuie să aștept pe Pumnu și Buteanu și pe Nameșiu (din Transilvania)”, *Anul 1848*, III, p. 131.

⁴ *Anul 1848*, IV, p. 242.

⁵ *Ibidem*.

ționare la Islaz” și „a luat cea mai esactă parte la fostele neorînduiri”¹, săteni, clăcași, preoți, slujbași și țirgoveți „pricinuitori de tulburări în județul Teleorman și în satul Islaz”.

Nu ne oprim asupra activității lui Popa Șapcă², întrucît este îndeobște cunoscută. Amintim numai că autoritățile l-au căutat multă vreme pînă să-l aresteze. La mănăstirea Sadova din județul Dolj, unde fusese numit egumen de către guvernul revoluționar, „mai niciodată n-a stăruit”³. La 26 septembrie îl căutau⁴, la 23 octombrie încă nu era găsit⁵; abia la 29 octombrie Cîrmuirea județului Dolj îl înaintează Departamentului din Lăuntru⁶. Dé acolo, trece pe la Mitropolie și apoi, la 12 noiembrie, e adus la Văcărești⁷.

În lista lui Aricescu se consemnează ca dată a arestării lui Popa Șapcă „6 octombrie—17 noiembrie” [!], iar a eliberării 8 iulie 1849⁸. — (Cu două zile înainte, la 6 iulie, numele lui apăruse pe firmanul de exilare împreună cu ceilalți capi ai revoluției)⁹. — După această dată Popa Șapcă trece în rîndurile emigraților, întîi la Athos, apoi la Brussa, Rușciuc etc.

Pe protopopul Hristea, din Rușii de Vede, cîrmuitorul și alte „fețe”, din județul Teleorman îl denunțaseră ca „pricinuitor de căpetenie al tulburărilor din urmă din Izlaz și Piatra și aplecător la oamenii revoluționari”¹⁰. Totuși, în întrebările puse lui de către Comisia de cercetare¹¹, nu se pomenește de aceste tulburări „din urmă”. Protopopul Hristea e declarat de anchetatori pârtaș la fapte revoluționare, numai pentru că săvîrșise că de la sine putere slujbă bisericească pentru Constituție, atît la Rușii de Vede cît și la Turnu, și că slujise în biserică la arderea Regulamentului¹².

Tot așa Popa Florea și popa Ivan (Lița) sînt pîrîți că „au invitat pe săteni la nesupunere către dregătoriile de acum”¹³, iar popa Oprea și popa Gheorghe, că au luat „cu crucea și cu evanghelia jurămint de la locuitori, ca să sprijine Republica și Constituția ei”¹⁴.

¹ Pe lista lui Aricescu, sub nr. 215; pe lista celor 101, nr. 20, „adus de la mitropolie la 12 noiembrie”.

² Cf. P. Constantinescu-Iași, *Popa Șapcă un conducător de frunte al revoluției de la 1848*, Buc., 1945; A. M. Pirvulescu, *Contribuțiuni la revoluția din Ollenia. Rolul preotului Radu Șapcă și alor fețe bisericești în această mișcare*. Arhivele Olleniei, 1933, XII, p. 180—194; Pr. Dr. V. Pocitan, *Figuri revoluționare de la 1848, Popa Șapcă*, Buc., 1927, 42 pag. etc.

³ *Anul 1848*, V, p. 6.

⁴ *Ibidem*, IV, p. 554.

⁵ *Ibidem*, V, p. 257.

⁶ *Ibidem*, p. 302.

⁷ În listă, nr. 39.

⁸ Aricescu, *op. cit.*, nr. 125.

⁹ *Anul 1848*, VI, p. 261.

¹⁰ În listă, nr. 28.

¹¹ Arh. St. Buc., Dos. nr. 126, al Comisiei cercetătoare a celor amestecați în fapte revoluționare.

¹² Arh. St. Buc., *Ibidem*.

¹³ În listă, nr. 55—56.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 57—58.

În catastiful închisorii se mai arată că țăranii clăcași „au fost uniți cu șaica ce se aduna în Viișoara, cu gând să năvălească noaptea asupra Divizionului românesc ce se afla în Piatra”¹, că :

Tănase Macovei, care reușise să se mențină angajat la Poliția plășii Tîrgul, pînă în ziua arestării sale², împreună cu Iordache Bunescu, fratele subcîrmuitorului Ion Bunescu, au fost dovediți de tulburători ai sătenilor³, și că :

Tudor Mircea și Marin Prodan au fost pricinuitori de căpetenie ai neorînduiei urmate în Izlaz⁴.

Alături de toți cei citați mai sus, negustorul Gh. Brînză a fost ridicat ca „republican vătămător”⁵.

Dar ce fel de tulburări au avut loc „în urmă”, adică în lunile septembrie și octombrie, la Izlaz, la Piatra și Viișoara sau la Turnu și Rușii de Vede, aflăm din alte informații documentare. Ele ilustrează cîteva aspecte din lunga serie de manifestări revoluționare cu care a fost întîmpinat regimul boieresc — restaurat după 13 septembrie cu forța armelor străine — ; manifestări care pe linia Dunării, din Mehedinți și pînă în Ialomița, au luat amploarea unor mișcări de mase. Sătenii refuză să dea ascultare ordinelor venite de la noua orînduire, ard publicațiile Căimăcâmiei, manifestă pentru „republică și constituție”, refuză reluarea muncilor bazate pe clacă și prestarea dijmei, și opun rezistență armată chiar și detașamentelor de represiune trimise împotriva lor. Voluntari din sate întregi se unesc cu grănicerii de pe Dunăre, hotărîți a merge împreună în tabăra lui Magheru, ca de acolo să se întoarcă apoi „împotriva oștirilor împărătești”.

În Romanați și Teleorman ; de la Caracal la Izlaz și Turnu ; de la Lisa, Piatra, Viișoara, Suhaia, Bragadiru, Storbăneasa, Pielea, pînă sus pe Vedea, spre Rușii de Vede, tulburările s-au ținut lanț tot cursul lunilor septembrie-decembrie, continuînd și în primăvara anului următor.

De altfel, ele putuseră ușor fi prevăzute, după entuziasmul cu care se înrolaseră aici voluntarii pentru armata de panduri a generalului Magheru, stîrnind înveninarea aristocrației locale⁶.

În raportul de la 20 septembrie al căpitanului comandant al roatei a VIII-a (Regimentul 3) către noul cîrmuitor reacționar⁷ al județului Romanați, se vorbește cu înverșunare de „fapta tîlhărească” a subloco-tenantului Ion Dascălu, care unit cu Ion Bunescu, încerca să răsvrătească „pe toți soldații aflați în punct, precum și pe cea de la picheturi și să plece cu ei la dl. Magheru”. Din același raport se constata că subcîrmuitorul de Izlaz, Ion Bunescu, nu înceta „a scula sate întregi” și a le trimite lui Magheru, invitînd pe locuitori a strica toate „podurile de pe Olt”.

¹ Cf. numele lor sub nr. 62—72 și *Anul 1848*, V, p. 545—546.

² La 19 septembrie semnează încă raportul subcîrmuitorului ; *Anul 1848*, vol. IV, p. 450—451.

³ Pe listă, nr. 53 și 54. La Aricescu, n-rele 53 și 203.

⁴ Pe listă, nr. 59, 60.

⁵ *Ibidem*, nr. 61.

⁶ *Anul 1848*, IV, p. 241—243. Scrisoarea subcîrmuitorului de Izlaz, I. Bunescu, către generalul Magheru, din 7 sept. 1848.

⁷ *Anul 1848*, p. 473.

Pe de altă parte - la 19 septembrie ¹ — la Turnu a fost interceptată o ștafetă aducând „osebită scrisoare” din partea lui Magheru către fosta administrație revoluționară.

În aceeași zi, subcîrmuitorul plășii Tîrgu raporta prefectului de Teleorman că la *Rușii de Vede* ² izbucniseră „turburări prea înfocate”. Steagul revoluționar fusese ridicat din nou în oraș și o seamă de cetățeni „aprinzînd și pe mai mulți din birnicii romîni” strigau cu toții „Constituția, Constituția să trăiască supt ocrotirea domnului ghinăral Gheorghe Magheru, iar Regulamentul să putrezească acolo unde s-au îngropat” ³.

În raport se sublinia cu grijă, că răscoala nu era urmată de neguțatori de frunte sau de mijloc ori de boieri, ci de „învitătorii”: Tache Mihăescu, fiul protopopului Hristea, amintit mai sus, și Tache Stamatescu, sosit în ajun de la Cîmpul lui Traian; de protopopul Hristea el însuși, profesorul transilvănean Vasile Urzescu, sublocotenentul Ion Dascălu, negustorul Gheorghe Brînză, Răducanu Boiangiu, Petre Cîrjan, Marin Zidaru, Radu Cojocaru și mulți alții. Pe Gheorghe Brînză, autoritățile încercaseră să-l ridice chiar în ziua aceea, dar pînă la urmă s-au mulțumit să scape ei cu viață dintre răzvrătiți.

Pentru potolirea răsculaților se cereau grabnice ajutoare de dorbantși și armată străină. Dar principalii instigatori scapă de arestare. Mulți din ei trec în județul vecin, continuînd acolo propaganda revoluționară. Așa ne explicăm de ce în catastiful de la Văcărești, protopopul Hristea din Rușii de Vede, — arestat la 10 noiembrie 1848 — este arătat ca „pricinuitor de căpetenie al tulburărilor de la Islaz și Piatra”.

Agitațiile în amîndouă județele continuă cu aceeași intensitate:

La începutul lunii octombrie, la Izlaz — după rapoarte oficiale ⁴ — sute de săteni au jurat în fața preoților că nu se vor supune la nici o îndatorire proprietărească și nici poruncilor venite din partea Căimăcămiei.

Ocupînd reședința subcîrmuirii, ei reușesc să elibereze pe locuitorii ce se aflau acolo sub stare de arest. În ciocnirea ce a avut loc cu armata, numeroși răsculați au fost prinși și înaintați Cîrmuirii; cîțiva au fost duși direct la București ⁵.

În aceeași vreme, în Teleorman, la *Piatra și Vișoara* ⁶, apelurile la supunere și ascultare ale cîrmuitorului au fost întîmpinate cu amenințări de pietre și ciomege din partea mulțimii răsculate. Pentru împrăștierea răzvrătiților — la care se alăturaseră și țărani din Lisa și Suhaia — forțele Divizionului românesc de cavalerie (Zimnicea) s-au dovedit prea slabe, așa încît s-a recurs la intervenția armatelor de ocupație.

Arestări s-au făcut și aici, ca peste tot, în număr mare. Cei mulți, după ce li s-a aplicat „dojana cu bătaia” în mijlocul satului lor, au fost

¹ Anul 1848, IV, p. 452.

² În județul Teleorman, la 1854, reședința plășii Tîrgul e *Rușii de Vede*; plasa Marginea avea reședința la Alexandria; și plasa Călmățuiul, la Turnu. Cf. Statistica din 1854. Arh. St. Buc., inv. 380, nr. 576/1854 (Comunicat de I. Cojocaru).

³ Anul 1848, IV, p. 451—452.

⁴ *Ibidem*, V, p. 127—128. Raportul comandantului roții 8 (reg. 3) către Dejurstva Oștirii, din 13 octombrie.

⁵ *Ibidem*, p. 127—128.

⁶ *Ibidem*, p. 54—55, 58, 62, 97—98, 128—129, 155, 210.

lăsați acasă; cei mai de căpetenie au fost „depărtați pe un curs de vreme din satele lor”; cîțiva au fost trimiși și la București¹. La Văcărești însă, pe lista de la 23 noiembrie nu se consemnează decît prezența a zece săteni clăcași, arestați la Viișoara, și a celor cinci preoți și alți cinci cetățeni amintiți la început. Arestările și pedepsele au continuat toată luna octombrie și lunile următoare. Vasile Urzescu, de exemplu, e îndepărtat din postul de profesor pe ziua de 15 octombrie²; Gheorghe Vlad din satul Vulpina e arestat la 16 octombrie, pentru că „au insuflat norodului regule revoluționare”³. Iordache Bălănescu, Dimitrie Lăzărescu, învățătorul I. Turcea — fost deputat în Comisia proprietății —, Costache Manega, Alecu Petrescu și Ion Bunesu vor fi întemnițați abia în aprilie 1849.

E de mirare că sublocotenentul Ion Dascălu — arestat în ziua de 20 septembrie, trimis a doua zi la București⁴, șters din cadrele oștirii la 24 septembrie și înaintat în aceeași zi spre cercetare Curții criminalicești⁵ — deși la 13 octombrie se află în arestul poliției Capitalei⁶, el totuși nu figurează pe nici una din listele deținuților de la Văcărești⁷.

În schimb Tănase Macovei rămîne pînă la urmă, ca împreună cu C. Manega, Alecu Petrescu⁸, Ion Bunesu și D. Lăzărescu să ispășească, prin condamnarea lor, vitejia și elanul revoluționarilor ambelor județe. În lista publicată de Aricescu, Tănase Macovei e dat ca ieșit din închisoare pe ziua de 10 februarie 1849 și arestat a doua oară de la 7 mai la 26 iunie 1849. În lipsa altor amănunte, însă, situația ni se pare neverosimilă, deoarece sentința de condamnare poartă data de 5 mai 1849. Prin jurnalul nr. 7 al Înaltei Curți Criminalicești Tănase Macovei e condamnat pe 6 ani închisoare la Snagov pentru participare la arderea Regulamentului și pentru acțiune „răzvrătitoare” și „necinstitoare” către amîndouă Înaltele Puteri⁹.

I se făcuse favorul de a fi trimis la Snagov și nu la munca Giurgiului, din cauza „proastei stări a sănătății sale”¹⁰. Bolnav chiar din primele zile ale arestării (octombrie 1848) T. Macovei e internat la spitalul Colței¹¹. După pronunțarea sentinței din mai 1849 e trimis, împreună cu toți ceilalți condamnați politici, la închisoarea de la Mărgineni. Boala lui mergea însă din zi în zi mai rău. La 3 februarie 1850 T. Macovei e propus să fie transportat sub pază la spitalul din Ploești, împreună cu Scarlat Turnavitu, Scarlat Voinescu și I. Rotescu. De aici, la 24 martie 1850, e propus să fie slobozit acasă sub chezașia părinților „ca să-și săvîrșească puținele zile

¹ Anul 1848, V, p. 97—98.

² Anul 1848, V, p. 159; cf. și Mihai Popescu, *Dascălii ardeleni din Principale și mișcarea din 1848*, în *Țara Birsei*, VIII, 1936, p. 153—155.

³ În listă, nr. 80.

⁴ Anul 1848, IV, p. 481.

⁵ *Ibidem*, IV, p. 504.

⁶ *Ibidem*, V, p. 130.

⁷ În lista publicată de Aricescu figurează „un militar” Ioan Dascălu; dar cu locuința în Cîmpulung, și arestat la 22 iunie; eliberat la 4 iulie 1849.

⁸ Vezi și articolul lui Antonin Nour, *Un revoluționar din 1848 în Teleorman. Alecu Petrescu. Revista istorică*, 1931, p. 203—207.

⁹ Anul 1848, IV, p. 214—215.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ La rubrica: „băgare de seamă” din lista utilizată de noi în acest studiu, e scris: „fiind bolnav se află în minăstirea Colței”.

de viață ce i-a mai rămas, în sînul familiei sale”, cu condiția însă „ca la întîmplarea de a se întrema să se întoarcă îndată în minăstire”. La 28 iunie, Macovei se găsea tot la spitalul Boldescu din Ploești și de acolo cerea strămutarea la spitalul din Rușii de Vede¹.

Starea sănătății lui devenise atît de gravă prin luna mai, încît în București se auzise că ar fi murit. Vestea aceasta — ajunsă și la exilații de la Paris, printr-o scrisoare trimisă de Winterhalder — a inspirat o pagină de o frumoasă valoare literară și patriotică din partea lui C. A. Rosetti în memoria martirilor revoluției².

Grupul oltenilor din Dolj, Mehedinți, Gorj și Vâlcea. Ca și în județele Teleorman și Romanați, în Dolj și Craiova, în Mehedinți și Cerneți, și în sus spre munți la Tg. Jiu și Rîmnicul Vâlcea, entuziasmul revoluționar se resimte pînă tîrziu. În iulie 1849, cînd în Transilvania și Banat armatele revoluționare maghiare încercau să ție piept ofensivei contrarevoluționare, țărani olteni așteptau pe generalul Magheru, să înceapă și revoluția. „Am fost la Orșova — scrie Petrache Nenișor exilatul, la 2 august 1849³ —, m-am întîlnit cu colonelu turc de acolo cu care am conversat și m-au întrebat de Magheru; mi-au spus că țărani îl așteaptă cu mare nerăbdare, și c-au venit vremea”.

Ordinea regulamentară nu s-a putut considera restabilă în aceste părți, decît după dizolvarea taberei de la Cîmpu lui Traian (28 septembrie 1848). Nimeni nu a crezut și nici Comisia de cercetare a arestațiilor nu a dat crezare afirmațiilor de circumstanță făcute de profesorul Aaron Florian, cînd — întrebat de ce părăsise postul de administrator al Doljului abia la sfîrșitul lunii septembrie — răspunsese: „pentru că Magheru cu ordinele lui îngrozise toată Romînia Mică încît nici un slujbaș nu cuteza de frică a se mișca din postul său și a lucra împotriva poruncilor ce publica”⁴.

Arestările încep la sfîrșitul lui septembrie și țin toată luna următoare. Centrul de triere al arestațiilor, înainte de a fi trimiși la București, era la Craiova. Caracteristic pentru întregul grup al oltenilor, sosiți pe această cale la Văcărești, este că arestarea lor a fost făcută *din ordinul cîrmuitorului de județ*⁵. De exemplu: 1) „pitarul Gh. Călinescu, hălăduitor din București, profesor din Tg. Jiu, s-au arestuit la 10 octombrie, după arătarea cîrmuitorului, pentru că au fost propagandist”; sau 2) „Dimitrie Velicovici, hălăduitor și negustor din Cerneți, s-au arestuit la 15 octombrie, după arătarea cîrmuitorului, pentru că au alcătuit șăici”; și așa mai departe. Acest fapt se explică mai ales prin autoritatea specială pe care o căpătaseră prefecții județelor în calitate de președinți ai Comisiilor pentru cercetarea „vagabonzilor periculoși ordinei publice” — prin decretul nr. 51 din 21 septembrie 1848⁶.

¹ Amănuntele cu privire la tratamentul de la Mărgineni și din spitalul Boldescu din Ploești sînt luate din Arh. St. Buc., Min. Int., dos. 140/1849.

² C. A. Rosetti, *Note intime*, în *Lui C. A. Rosetti 1816—1916*, Buc., 1916, p. 211.

³ C. C. Bodea, *Din corespondența exilaților de la 1848* (în ms.)

⁴ M. Regleanu, *Aaron Florian ca participant în revoluția din 1848 în Țara Românească*, în *Revista Arhivelor*, s. n., an. I (1958), nr. 2, p. 43, 47.

⁵ Această indicație figurează în dreptul fiecărui nume din listă.

⁶ Vezi în articolul de față, p. 3.

Un caz aparte îl constituie numai Nicolae Marghiloman¹, fostul șef al pandurilor sau voluntarilor din Mehedinți. Arestat la 28 septembrie, pe când se întorcea din tabăra lui Magheru, el e ținut toată vremea la Tg. Jiu, înainte de a fi trimis la București.

Dacă, de la ei de acasă — trecînd prin sita de la Craiova² — acești revoluționari ajung să fie trimiși la București, înseamnă că participarea lor la revoluție nu a putut fi neînsemnată. Vinile ce li se atribuiau sînt arătate sumar și stereotip, dar prezentarea lor oricît ar fi de săracă, adaugă informații noi la cunoașterea cadrului general în care s-au desfășurat evenimentele anilor 1848—1849 în Oltenia.

Despre Nicolae Marghiloman, de exemplu, aflăm din mărturisirile sale făcute în fața Comisiei de cercetare, că era de fel din Cerneți și revoluția îl găsisese subcîrmuitor în plasa Blahnița din județul Mehedinți. Că în vreme ce Magheru ocupase Craiova la începutul revoluției, Marghiloman a servit de curier secret între Iancu Bibescu, fratele domnului, și colonelul Haralamb; și că a însoțit pe I. Bibescu peste munți pînă „în țara nemțească”. Între 15—30 iulie 1848, în calitate de subcîrmuitor, a supliniit cu succes lipsa doctorului de plasă, bolnav de holeră, ajutînd 800 de holerici și reușind să stăvilească răspîndirea epidemiei în cuprinsul plășii Blahnița.

Gheorghe Magheru, apreciind aptitudinile sale militare dovedite cu cîțiva ani înainte, îl numește la 26 iulie comandant al tuturor pandurilor sau voluntarilor din județ.

La 27 septembrie, cînd Effingham Grant sosea la Cîmpul lui Traian cu scrisoarea consulului englez, prin care sfătuia pe Magheru în mod

¹ În revoluția de la 1848 au activat, ca revoluționari, patru Marghilomani: 2 frați, Mihail și Grigore din Buzău; Nicolae Marghiloman de la Cerneți (despre care este vorba în prezentul studiu) și Hristodor Marghiloman, administratorul județului Gorj.

Mihail Marghiloman cel tînăr, 1819—1880, a fost comisar în Gorj și în Argeș (*Anul 1848*, II, p. 588; III, p. 114, 230, 536). După înfrîngerea revoluției a emigrat în Turcia și în Franța. În iunie 1850 e trimis în țară de Nicolae Bălcescu (I. Ghica, *Amintiri din pribegie după 1848*, ed. O. Boitoș, Craiova, 1940, vol. II, p. 246, 264), tot pentru propagandă revoluționară; dar e arestat și trimis peste graniță în Moldova (cf. și G. Fotino, *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Golești*, Buc., 1939, vol. III, p. 112, 126). Refuzat de stărostia de Putna de a rămîne în Moldova, e expulzat a doua oară în septembrie 1850 „în Austria”. (Arh. St. Buc., Min. Int., Ad-tive, dos. 140/1849). — E deputat de Brăila în Di-vanul Ad-hoc și Adunarea Electivă a Țării Românești, și prefect sub Cuza.

Căpitanul (apoi maior) *Grigore Marghiloman* e „bravul” prieten al lui Magheru, cu care pleacă în Transilvania după dizolvarea taberei, de acolo se duce la Paris. Intră în țară tot în 1850 (Arh. St. Buc., dos. citat). Deputat de Rimnic în 1857 (J. A. Sturdza, *Acte și documente*, vol. V, p. 676).

Hristodor Marghiloman, administratorul dist. Gorj, în iulie 1848 se afla „cu locuința în Caracal” (*Anul 1848*, vol. II, p. 346, 446, 648; vol. III, p. 230 etc.).

² În listă, grupul arestaților strămutați de la Craiova, cuprinde și nume în afară de raza administrativă a Olteniei: Ghiță Petrescu, de exemplu, este orășan „avocat din Pitești; arestat la 10 octombrie” (după Aricescu, la 28 septembrie); — profesorul Răducanu Burdeanu propagandist, „hălăduitor din București”, e arestat la Cîmpulung la 1 octombrie (după Aricescu la 29 septembrie); iar protopopul Mihail „invitător al norodului la tulburări”, arestat la 29 septembrie, e din Tîrgoviște, (Cf. în listă, n-rele 72, 73 și 78).

Eclisierul Silivestru — arestat la 3 octombrie — e de la Episcopia Argeșului (interogatoriul său se găsește între dosarele Comisiei cercetătoare, sub nr. 132, la Arh. St. Buc.; în listă nr. 72); Andrei Seimeanu e „candidat și învățător al Eforiei” din satul Șuițu (Șuici) și a fost arestat la 5 octombrie în urma arătării cîrmuitorului. „ca propagandist” (nr. 79 din listă).

stăruitor să-și dizolve tabăra, Marghiloman se afla acolo. „În toată adunarea a intrat spaima — insinuează Marghiloman¹ — și cea mai mare parte au trecut în Transilvania. Eu nenorocitul — se plînge el în continuare — nu m-am unit a face ca ei. Rezămîndu-mă în curatul meu cuget că nimănui în lume am făcut vreun rău, am plecat înapoi a mă duce la casă-mi cu tot bagajul ce aveam cu mine, căruța cu telegarii și slugi”.

În drum spre casă e atacat lîngă satul Cărbunești, jefuit și adus sub stare de arest la Tg. Jiu². Mai tîrziu e trimis la București, ținut o vreme în arestul poliției și strămutat apoi la Văcărești în noiembrie 1848³.

Toată străduința sa — destul de umilitoare de altfel — de a demonstra că ceea ce făcuse era executat conform poruncilor primite nu-i folosește la nimic. Comisia anchetatoare îl declară părtaș la faptele revoluționare și hotărăște să-l țină în arest, așteptînd noi dispoziții. Probabil însă că nedovedindu-se și participarea sa la arderea Regulamentului Organic, a putut fi scos ușor de sub vină.

Arestările din zilele de 14 și 15 octombrie din județul Mehedinți, s-au efectuat în special în raza *Cernețului*⁴. Culpele majore atribuite celor deținuți au fost: participarea ca panduri sau voluntari la revoluție, sau propaganda făcută în acest sens. Neagu (sau Nae) și Petruț Cladoveanu de pildă sunt învinuiți, primul că a conlucrat cu Marghiloman, al doilea că a adunat șaică⁵. De fapt însă Nae Cladoveanu a fost servitorul lui Marghiloman. După propria sa mărturisire⁶, înainte de revoluție se ocupase „cu negustoria de rachierie și cu munca”; dar, împrumutînd șase galbeni de la N. Marghiloman prin luna mai 1848, îi devine slujitor în contul banilor împrumutați. Din declarația sa în fața Comisiei putem afla că „din sate veneau pandurii la curtea lui Marghiloman”, dar cine îi trimitea nu se spune.

Ștefan Gărdescu, succesorul lui Marghiloman în plasa Blahnița „s-au arestuit la 15 octombrie după arătarea cîrmuitorului, pentru că au turburat pe norod”⁷. Ivancea Gheorghievici „negustor, șezător în Cerneți” pentru că „au luat parte la revoluție”⁸; Dimitrie Gheiculescu, negustor tot din Cerneți „pentru că au luat parte la Gvardia națională republicană”⁹; iar Dimitrie Velicovici și Dimitrie Brisniceanu din același oraș, „pentru că au adunat șaiici”¹⁰.

Documentele oficiale — cunoscute pînă acum — nu menționează nimic despre protagonistul dirzeniei revoluționare din acest județ și anume despre mehedințeanul Gheorghe Scurtulescu din satul Pristolu de lîngă

¹ Arh. St. Buc., dos. 134 al Comisiei cercetătoare.

² Vezi și *Anul 1848*, vol. IV, p. 574, 702; vol. V, p. 189, 190, 241, 359.

³ Împreună cu Radu Ceaușescu, deputatul în Comisia proprietății și poliței în Călărași; cu Costache Protopopescu și Gh. Terek Ungureanu din Focșani (în listă n-rele 22—25).

⁴ Cf. și V. Dumitrescu, *Un epizod din timpul războiului ruso-turc din anul 1853—1854 sau Revolta Scurtulescului*, T. Severin, 1888, p. 11—12.

⁵ *Ibidem*, nr. 82, 83.

⁶ Arh. St. Buc., dos. 133 al Comisiei cercetătoare.

⁷ În listă nr. 85.

⁸ În listă nr. 87.

⁹ *Ibidem*, nr. 88.

¹⁰ *Ibidem*, nr. 90 și 91.

Dunăre. Fostul deputat țaran din Comisia proprietății nu e arestat... pentru că, probabil, autoritățile locale s-au declarat satisfăcute cu schingiurile la care îl supuseseră. Potrivit unor relatări de mai târziu ¹, Scurtulescu a fost ridicat de acasă; legat cot la cot și suit deacurmezișul pe un cal slab, a fost pornit astfel prin mijlocul satului. Dus la reședința subcîrmuirii, a fost „desbrăcat și pus la nuele, bătîndu-l pînă țîșnea sîngele din corpul lui”. Soția și copiii, care-l urmaseră „l-au luat, l-au pus în piei de berbec și l-au dus cu carul acasă”, unde a zăcut aproape un an. Departe însă de a pierde curajul luptei, Gh. Scurtulescu va fi și în 1853—1854 unul din promotorii mișcării pentru insurecția Olteniei.

Urmărind seria arestărilor de prin celelalte orașe oltene, găsim că din Rîmnicul Vîlcea au fost trimiși la București trei participanți la revoluție. Unul dintre aceștia e profesorul Constantin Codrescu ² prins în munți și arestat pentru că fusese propagandist revoluționar. El este dascălul sau profesorul de la clasa I-a elementară și revizorul școalelor comunale din județul Vîlcea care, în vremea iernii 1846—1847, ca să nu se închidă cursurile plătise din banii lui 30 de galbeni pentru lemne și alte nevoi ale școlii³. După revoluție ajunge profesor în București. Al doilea, Grigore Davidescu, membru în Tribunalul din Vîlcea, prins în aceleași împrejurări, e acuzat că făcea parte din „șaiuca Magherului” și era adunător de panduri ⁴; —iar ieromonahul Atanasie din Episcopia Rîmnicului, care mai fusese arestat odată la Cotroceni în septembrie, acum era luat în urma cererii exprese a mitropolitului, „pentru că au luat parte în revoluție” ⁵.

Din Tg. Jiu au fost ridicați: profesorul Mihail Gheorghiescu, preotul Gheorghe Slătineanu de la biserica Troița din oraș și profesorul Gheorghe Călinescu, toți trei propagandiști ⁶. Acesta din urmă în listă e arătat ca fiind „hălăduitor din București”. De fapt, e fostul profesor de la Școala Centrală din Craiova (1833), coleg al lui Ioan Maiorescu; cîntăreț la biserica Obedeaua; prenumant în 1840, la *Gazeta de Transilvania* a lui Bariț ⁷. La Tg. Jiu fusese mutat în octombrie 1847, ca profesor la școala elementară și revizor al școlilor comunale din Gorj ⁸.

În județul Dolj mișcarea revoluționară a cuprins mai ales satele din regiunea dintre Calafat și Craiova. Pentru aceleași motive însă, arătate mai sus, răsculații țărani nu figurează pe lista arestaților la Văcărești — deși numai la ciocnirea care a avut loc lîngă Craiova, la 27 septembrie, au fost prinși peste 100 de inși. C. Zaman, subprefectul plășii Cîmpul,

¹ V. Dumitrescu, *op. cit.*

² În listă, nr. 74.

³ I. Popescu-Cilien, *Participarea unor profesori olteni la revoluția din 1848*, în *Comunicări și articole de istorie*, Buc., 1955, p. 53.

⁴ În listă, nr. 76.

⁵ În listă, nr. 77.

⁶ În listă, nr. 84, 86, și 89.

⁷ N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu, scriere comemorativă 1811—1911*. Buc., 1912, p. 41, 458.

⁸ I. Popescu-Cilien, *op. cit.*, p. 56. Ieșit din închisoare, Gh. Călinescu se stabilește din nou în Craiova.

care „a ținut satele în revoluție timp de două săptămîni după căderea guvernului”¹, este ridicat și dus de către autoritățile turcești direct la Vidin².

Arestații — aduși la minăstirea Văcărești — sînt recrutați dintre craioveni. În oraș prigoana, a început cu urmărirea preoților. Pe Manase sau Atanasie Stoenescu, arhidiaconul Episcopiei și fost prezident al clubului revoluționar, fiindcă se bucura oarecum de îngăduința cîrmuitorului, la 4 octombrie, aflîndu-l bolnav, l-au luat sub pază „pînă se mai întremează”. Totodată se apreciază că era „de o sută de ori mai puțin vinovat decît mulți alți preoți și diaconi, și chiar decît protopopul Dincă”³.

La 8 octombrie însă are loc intrarea trupelor otomane în Craiova. Cu acest prilej Mehmet Pașa constata nemulțumit că se aflau mulți oameni cărora „nu le i-a eșit din cap nebunia”; și în înțelegere cu cîrmuitorul județului hotărăște arestarea lor.

Prima măsură luată a fost îndepărtarea din posturile de judecători a elementelor participante la revoluție. Printre aceștia este Petre Eliad (sau Iliad) grefierul de la Curtea apelativă, secția I-a⁴.

Pînă la 26 octombrie lista arestaților se completase. În capul listei figurează arhidiaconul Stoenescu, și după el, rînd pe rînd: protopopul Dincă (Dimitrie), propagandist și propovăduitor; Costache Petrescu „înfocat ațîțător la turburare asupra legiuitei oblăduiri”; Boicea Radovici-Radian, secretar al lui Magheru; Petrache Eliad „aprins propagandist cu cuvîntul și scrierea”; Iancu Obedeianu „iscusit la orice necuviință și mișelie și pentru că au propovăduit în vileag pe butie regulile revoluției”; Costache Parascoveanu, pentru că „au fost rebelist rău”; și Haralambie Zaman, propagandist și propovăduitor⁵.

Din declarațiile făcute de cîțiva dintre ei în fața Comisiei de anchetă am putut spicui și alte amănunte despre activitatea lor revoluționară.

Așa bunăoară, dacă ar fi să dăm crezare spuselor lui Iancu Obedeianu, s-ar părea că lui Petrache Eliad discursul ținut — după 27 august — asupra proprietății și necesității reformelor agrare, i-a pecetluit soarta în fața proprietarilor și neguțătorilor. „Auzind pe dl. Petrache Eliad cum ne împărța moșiile pe la țărani, fără nici un temei, zicînd — suit sus p-o tribună — că pogoanele ce să vor da locuitorilor de către proprietari sînt plătite cu rodul muncii lor de atîtea veacuri și că rău s-a zis să se despăgubească; pă dată, în minutul acela am și plecat de acolo, văzîndu-le marea și nemărginita aplecare de a jefui pe alții”. A doua zi s-a aflat în oraș despre acest discurs; ca urmare, în club rămaseră numai „golani sau pe franțuzește cum se zice sans-culottes”⁶.

Se vede însă că declarațiile acestea n-au agravat prea mult situația de arestat a lui Petrache Eliad, întrucît prin jurnalul din 2 iunie 1849, Înalta Curte Criminalicească îl declară scos de sub vină; și chiar dacă își

¹ *Anul 1848*, vol. V, p. 2—3.

² Despre G. Zaman vezi mai jos în studiul de față, p. 131—132.

³ *Anul 1848*, V, p. 6.

⁴ *Ibidem*, V, p. 63, 69.

⁵ În listă nr. 94—101.

⁶ M. Regleanu, *Contribuții documentare*, p. 234.

arsese diploma de rang și asistase la arderea Regulamentului Organic, s-a considerat că le făcuse „de silă” și îndemnat de alții ¹.

Costache Petrescu e judecat pentru că la 15 septembrie 1848 se dusesse la Calafat „înarmat de sus pînă jos și încins cu eșarfa tricoloră” și a întors din drum ștafeta lui Fuad Pașa, care se ducea la Vidin ². Răspunsurile sale la ancheta din 11 martie 1849 nu constituie — la prima vedere — un model de curaj sau de sfidare a situației. Reiese din ele că el participase la revoluție, „fără să se esalteze” și fără să săvîrșească vreo faptă de tulburare, că a asistat la arderea Regulamentului, „din ordin”, și că a intrat în Garda națională, pentru paza liniștii și a disciplinei.

Dar, abia eliberat pe chezășie din închisoare, ajuns în căruța de poștă, Costache Petrescu reîncepe propaganda.

Arestat din nou, ancheta reîncepe în iunie 1849. E declarat „revoluționar și în duh și în fapte de la începutul revoluției pînă acum” ³, dosarul lui se închide însă în iulie tot fără condamnare.

Nu știm ce atitudine a avut în fața judecății Costache Parascoveanu (1817—1850), vărul și prietenul de copilărie al ierodiaconului Ipatie și fiul preotului Berivoescu din Vălenii-de-Munte. Dar, „sarcasmul și caracterul său ironic” care îi câștigaseră și simpatia lui Ion Bibescu fratele domnului, de-l adusesse din București și-l făcuse slujbaș la Craiova, nu par a-l fi părăsit în închisoare. Aflăm din amintirile lui I. D. Petrescu ⁴, că dintre numeroasele acuzații ce încăreau dosarul poetului și cîntărețului de la biserica Băneasa din Craiova, Comisia s-a oprit asupra poeziilor sale revoluționare; în special asupra aceleia care multă vreme a înflăcărat masele și a răsunat ca un marș al dezrobirii sociale ⁵.

Privațiunile și tratamentul rău, îndurate în drumul de la Craiova la București, mai cu seamă pe o vreme de noiembrie, îl aduseseră de la început printre bolnavii de la mănăstirea Colții. Umezeala îi atacă plămîinii.

După șapte luni de închisoare ⁶, e eliberat pe chezășia... morții, căci nu mai trăește decît pînă în anul următor.

Pe Boicea Radovici, 1822—1873 ⁷, revoluția de la 1848 îl găsește scriitor la Poliția din Craiova. El gustă din amarul închisorii în zilele

¹ Anul 1848, VI, p. 240—241.

² Arh. St. Buc., dos. 130 al Comisiei de cercetare; tot acolo, Ad-tive Ț. R., Comitetul carantinelor, dos. 622, nr. 1250/1849.

³ Arh. St. Buc., dos. 130 și 622 citate în nota precedentă.

⁴ I. D. Petrescu, *Buchetul*, p. 68—69.

⁵ Textul poeziei îl reproducem după versiunea dată de I. D. Petrescu, în *Buchetul*, p. 68:

„Saltă romîne	Nu mai e claea
Plin de mîndrie;	Nici iobăgia;
Cîntă voimice	Nu mai e biciul
C-ai sfîrșit	Ce-ai suferit.
Jugul acela	Greaua podvadă,
Ce-n tirania	Sila-n robie,
Zilelor grele	Starea de jale
Tu l-ai purtat.	Toate-au pierit”.

⁶ Aricescu dă data eliberării, 19 aprilie 1849; *op. cit.*, II, p. 104, nr. 38.

⁷ Vezi portretul său în *Arhivele Olteniei*, an. IV (1925), nr. 17, reprodus cu ocazia evocării făcută de M. Teodorian-Carada, *Un uitor: Boicea-Radian*, p. 4—7; v. și Discursul ținut la moartea sa de Dr. C. I. Drăgescu, *Concetăfiani, frați Romîni*. Craiova, 1873, 10 p.

contrarevoluției de la sfârșitul lui iunie și începutul lui iulie. Între 20 iulie și 14 august e secretar cu plată al lui Magheru și colindă cu acesta toată partea muntoasă a Olteniei, de la Turnu Severin pînă la Rîmnicul Vilcea. Necazurile în familie, secerată de holeră, îl reclamă însă la Craiova; părăsește astfel tabăra de la Cîmpul lui Traian. Florian Aaron și Grigore Mihăescu¹ îi încredințează atunci postul de secretar la Sfatul orășenesc, în care rămîne pînă în ziua arestării, la 26 octombrie.

Dar la dosarul lui Boicea Radovici figurează și o reclamație a logofătului Dinu Haralamb, prin care acesta îl învinuște de moartea lui Alecu Oteteleşanu, fiul său. În declarațiile de la 11 martie 1849, acuzatul recunoaște că în iulie 1848, proaspăt ieșit din arest, avusese o altercație violentă, la clubul revoluționar, cu Alecu Oteteleşanu. Despre moartea acestuia însă, survenită la 3 zile de la disputa avută, declară că nu știe nimic, decît că văzuse înmormîntarea cînd se întorcea — după cîteva zile de absență — de la m-reă Cornetul.

La 11 aprilie 1849, Cîrmuirea de la Craiova răspunde Comisiei de cercetare că nu poate hotărî dacă Boicea Radovici e vinovat de omor, sau nu, întrucît nu s-au putut găsi mărturii acuzatoare, iar tăgăduiala implicatului era categorică².

Comisia îl declară „părtaș activ” la fapte revoluționare, vinovat de arderea Regulamentului, dar își declină competența de a se pronunța asupra morții lui Oteteleşanu. Probabil însă că la cei trei ani de închisoare, acordată prin sentința Înaltei Curți Criminalicești, la 20 mai³, contribuise totuși și această învinuire.

Cît despre tînărul⁴ Iancu Obedeauu, lepădarea sa de faptele revoluționare care i se imputau, au pus în nedumerire pe înșiși anchetatorii săi.

După afirmațiile sale, el frecventase clubul revoluționar din simplă curiozitate; participase la arderea Regulamentului Organic — petrecută la Craiova, la 10 septembrie — din silă mare, fiind împins de alții; iar arestarea sa de la 13 septembrie în București, la Cotroceni, s-ar fi datorat unei greșeli întâmplătoare.

Cu toate acestea, la întoarcerea sa în Craiova, contrarevoluția care-l inclusese în rîndul tulburătorilor periculoși, îl arestează din nou la 26 octombrie.

Reținem din relatările sale descrierea solemnității improvizate pentru arderea Regulamentului Organic, și o reproducem în rîndurile ce urmează: „...La fiecare persoană li s-a dat de către maghistrat cîte o lumînărică de ceară d-o para, ca la morți. Au pornit cu toții de acolo [de la școală], avînd Regulamentul pus într-un mic coșciug, zugrăvit pe dînsul draci și alte secături, cu muzică, înainte, cîntînd de moarte; și în urmă de tot să afla o fetiță de vreo 9 ani, îmbrăcată în alb, cu cununi de flori, și înălțuită. S-au ars Regulamentul vineri; era tot orașul, de curiozitate să vază ce o să fie. Un preot au început să citească cuvîntul funebru al prea sfinției

¹ Profesorul Grigore Mihăescu fusese numit președinte al Sfatului orășenesc, la 20 august; cf. I. Popescu-Cilien, *op. cit.*, p. 50.

² Arh. St. Buc., dos. 135 al Comisiei de cercetare.

³ *Anul 1848*, vol. VI, p. 230.

⁴ Avea 21 de ani.

sale părintelui mitropolit, obștit din suplimente, spre anatemizarea acelor care ar mai urma și ar mai restabili din nou acel Regulament. Acolo de față toți amplexații erau. Am șezut pînă au început să citească preotul și îndată am fugit de groază celui blestem căci începusem să tremur. Am plecat d-acolo singur, strecurîndu-mă din mulțime”¹.

Ca să-l scuze de tot ce făcuse, Comisia cercetătoare declară — prin jurnalul 116 încheiat la 25 februarie 1849² — că inculpatul „întru toate vorbele lui s-au cunoscut de zănată sau ușurel în judecată și din aceasta, nedestoinic fiind a prejudeca faptele lui, le săvîrșește orbește”; propune în consecință slobozirea lui din arest, „pe cheazășie de bune purtări pe viitorime”.

Ar trebui să încheiem seria craiovenilor cu Haralambie Zaman. Motivele care au dus la arestarea lui par însă a fi fost determinate și agravate de situația specială în care se afla fratele său Costache. În listă în dreptul numelui lui Haralambie, se menționează că este fratele lui Costache Zaman ce se afla la Vidin. El stă în închisoare pînă la 25 ianuarie 1849³. Cu cîteva săptămîni înainte — dacă putem lua de bună indicația lui Aricescu⁴ — a intrat la Văcărești fratele său Costache.

Bănuim deci o legătură între cele două date, în sensul că intrarea lui Costache în închisoare a influențat — de data aceasta în bine — eliberarea fratelui său. Acestea sînt argumentele care ne fac să stăruim mai mult asupra vieții lui Constantin Zaman, deși acesta nu figurează în lista de la 23 noiembrie.

Rămăși de mici orfani de tată, viața fraților Zaman s-a dezvoltat încet și greu din pricina slabei situații materiale⁵. Înclinațiile artistice ale lui Costache, cultivate, ar fi putut face din tînărul elev cu talent la pictură, un adevărat pictor cu renume. Domnitorul Alexandru Dim. Ghica, cu ocazia unei vizite la școala din Craiova, a rămas surprins și încîntat de lucrul lui și i-a promis că îl trimite în Italia pentru perfecționare. Promisiunea nu a fost ținută. C. Zaman trebui să-și întrerupă studiile ca să-și câștige existența. Intră deci copist la Prefectura de Dolj. Dar în nouă ani de slujbă abia fu înaintat la gradul de ajutor de grefier.

În 1845 e numit secretar al Comisiilor de revizuire, și se distinsese acolo prin spiritul său de dreptate, prin inteligența și activitatea sa. „Caracterul și loialitatea sa — scrie P. Cernătescu — îl făcură odios marilor funcționari de rea credință și în cea mai mare parte corupți”.

La izbucnirea revoluției se afla în postul de director⁶ al închisorilor din Craiova. Din îndemnul unui prieten revoluționar, schimbă acest post

¹ M. Regleanu, *Contribuții documentare*, p. 328.

² *Ibidem*, p. 325.

³ Cf. în lista lui Aricescu, nr. 42.

⁴ La Aricescu, în dreptul numelui lui C. Zaman (nr. 145) se scrie : [arestat la] 27 septembrie — 2 ianuarie [1849], eliberat la 8 martie 1851.

⁵ Pentru evocarea lui C. Zaman, folosim în afară de materialul documentar din *Anul 1848; Orațiunea funebră la înmormîntarea lui Constantin Zaman*, pronunțată de preotul D. Brănescu, Buc., 1867, 15 p.; și datele cuprinse în *Notes sur Mr. Zaman*, scrise de P. Cernătescu (cf. Bibl. Acad. R.P.R., Arhiva Ghica, Mapa IV, doc.).

⁶ Brănescu scrie *inspector*.

„de rang privilegiat” pe acela mai mic de subcirmuitor în plasa Cîmpul, și deveni astfel „partizan al noilor reforme”¹.

În plasa lui, stindardul revoluționar nu s-a înlăturat după intrarea trupelor otomane în București. Dimpotrivă, acțiunea pe care a întreprins-o prin satele din jurul Calafatului a fost de a le îndemna la nesupunere față de ordinea de stat restatornicită cu forța armelor străine. El însuși, punind mîna pe subcirmuitorul venit să-l înlocuiască, după ce l-a bătut cumplit, l-a ținut „arestuit în lanț”².

La sezizarea făcută de către Departamentul din Lăuntru, caimacumul ordonă „goana și prinderea aceluia Zaman, după care să se pue în închisoare”. Ordinul dat era însă tardiv, întrucît arestarea fusese executată de trupele otomane — venite de peste Dunăre — și răzvrătitul trimis sub escortă turcească la Vidin³.

Departamentul din Lăuntru îl revendică să ispășească nesupunerea în închisorile țării⁴. La 10 noiembrie se afla la Craiova, tot sub stare de arest ordonată de Mehmet Pașa, comandantul trupelor otomane din Oltenia⁵.

Abia la 30 decembrie, Cîrmuirea județului Dolj îl trimise la București, dîndu-l în primire comandantului capitalei⁶.

Ajuns în temniță la Văcărești — ianuarie 1849 — Zaman revine la vechea sa preocupare din tinerețe, pictura. „În lipsă de materiale necesare — scrie preotul Brănescu — numai cu creionul a depins⁷ pe toți cei coarestați, cărora le-a și oferit portretele spre suvenir”. Devenise și croitorul colegilor săi de suferință⁸.

Pe baza dosarului întocmit de Comisia de anchetă și a ultimelor precizări făcute de acuzat în instanță (la 13 mai 1849)⁹, Înalta Curte Criminalicească îl declară, la 14 mai 1849, „complicat în revoluție în mare grad, precum și în arderea prin sate a exemplarelor legilor următoare Regulamentului Organic, pentru datoriile reciproce între proprietari și săteni”¹⁰ — și-l condamnă la șase ani de munca Giurgiului.

Numărul condamnărilor pronunțate asupra revoluționarilor arestați în prima fază a prigoanei contrarevoluționare, se încheie cu profesorul Grigore Mihăescu din Craiova, una din figurile proeminente ale revoluției

¹ P. Cernătescu, *Notes sur Mr. Zaman*.

² *Anul 1848*, vol. V, p. 2—3 (Raportul Departamentului din Năuntru către Căimăcămie, de la 4 oct. 1848).

³ *Ibidem*, p. 108, 163.

⁴ *Ibidem*, p. 109.

⁵ *Ibidem*, p. 401—402.

⁶ *Ibidem*, p. 729.

⁷ pictat.

⁸ După 1851, C. Zaman se bucură numai trei ani de relativă liniște. În 1854 e arestat din nou și purtat prin închisorile țariste. Grațiat, se întoarce acasă pe un drum lung și ocolit; trecînd pe la Varșovia și Viena, intră în țară abia în iulie 1856. În fața lui mai rămăseseră 10 ani de viață. Intrînd în magistratură urcă treptele pas cu pas pînă la postul de prim-președinte de Tribunal. Dar cu aceasta a intrat și în ultimul an al vieții.

⁹ *Anul 1848*, vol. VI, p. 223—224. C. Zaman arată că nu e vorba de arderea Regulamentului ci de „hîrțile Căimăcămiei, adică publicațiile ce se dedese de acea Căimăcămie”.

¹⁰ Din raportul Înaltei Curți Criminalicești, de la 14 mai 1849; Arh. St. Buc., I.C. Cr., dos. 157/1849.

din 1848 în Oltenia, cu o activitate didactică și literară binecunoscută¹. Membru al Clubului revoluționar din Craiova și președinte al Sfatului orășenesc în 1848, profesorul Mihăescu e printre primii arestați după înfrângerea revoluției. Eliberat din arestul cîrmuirii, „fiind om cu familie grea”, „numitul însă, precizează raportul cîrmuitorului de Dolj, în loc să se părăsească de necuviințele urmate mai dinainte” și în loc să respecte „ordinea legală” boierească, a început să facă „de isnoavă propagandă în folosul Constituției” și să fraternizeze cu țărani². E arestat a doua oară la 7 noiembrie³. Cu această dată de arestare figurează și pe lista publicată de Aricescu⁴, dar în lista din noiembrie nu-l găsim printre arestații de la Văcărești. Probabil, a fost ținut mai multă vreme la Craiova pînă să fie trimis în capitală.

În jurnalul din 27 mai 1849⁵ „luîndu-se în băgare de seamă atît înclinarea numitului cu revoluționarii, cît și desăvîrșita încredere a acestora din urmă către dînsul”; avînd în vedere deopotrivă participarea sa la arderea Regulamentului și în același timp „arderea de către el a diplomei rangului său”⁶, Curtea îl declară „căzut în faptă criminală de răzvrătire și necinste către amîndouă Înaltele Puteri” și-l condamnă la șase ani închisoare la Snagov.

La cele șase condamnări — citate pînă acum⁷ — s-au mai adăugat alte patru, pronunțate împotriva revoluționarilor din Teleorman și Romani: Alecu Petrescu din Rușii de Vede, Costache Manega din Caracal, și Dim. Lăzărescu și I. Bunescu din Turnu — care reușiseră să scape de arestare pînă în primăvara lui 1849. Al unsprezecelea la număr a fost Ioan Rotescu, grefierul de la Prefectura Brăilei, fost comisar de propagandă și ajutor de cîrmuitor în același județ, în vremea revoluției⁸. El a fost arestat — după datele lui Aricescu⁹ — la 2 februarie 1849.

După atîtea arestări făcute în timpul Căimăcămiei lui Constantin Cantacuzino, Înalta Curte Criminalicească își încheie activitatea, la cîteva săptămîni după începutul domniei lui Barbu Știrbei, cu cele unsprezece condamnări enumerate¹⁰. Gestul putea să apară oarecum simbolic. Numai

¹ Cf. N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu*, p. 41, 96, 420.

² *Anul 1848*, V, p. 65, 587.

³ *Ibidem*.

⁴ Nr. 119 din listă.

⁵ *Anul 1848*, vol. VI, p. 233—234.

⁶ Era pitar.

⁷ Scarlat Turnavîtu (din Focșani); Scarlat Voinescu (Buzău); Tănase Macovei (Rușii de Vede); Boicea Radovici, Grigore Mihăescu și Const. Zaman (Craiova).

⁸ *Anul 1848*, vol. VI, p. 237—239.

⁹ Nr. 155 din listă.

¹⁰ C. D. Aricescu în *op. cit.*, II, p. 114, socotește pe Tănase Macovei între condamnații iertați, alături de Al. Ciculescu [nu V. Cuculescu] și Filip Ionescu de la Turnu. Probabil acesta a fost și izvorul după care s-a orientat Colescu-Vartic, susținînd același lucru (1848. *Zile revoluționare*, Buc., 1898, p. 436). De fapt, în locul lui Tănase Macovei trebuie adăugat numele lui Costache Ciochinescu de la Buzău, achitat prin sentința din 9 iulie 1849 a Înaltei Curți Criminalicești (*Anul 1848*, vol. VI, p. 251—252).

Alecu Ciculescu, „hălăduitor din București”, a fost pomojnic la grefa Judecătoriei jud. Teleorman (*Anul 1848*, vol. VI, p. 155, 233). Dosarul lui se găsește la Arh. St. Buc., nr. 20 al Comisiei de cercetare.

că, purtarea ulterioară a lui Știrbei față de revoluționari nu a îndreptățit speranțele de încetare a prigoanei.

De altfel chiar la 6 iulie, în *Buletinul Oficial* al țării¹ apărea firmanul turcesc, cuprinzînd — în afară de dispozițiile de care s-a ținut seama la pronunțarea sentințelor de condamnare sau amnistiere — hotărîrea luată de comun acord de către Poartă și Curtea din Petersburg cu privire la menținerea în exil a capilor revoluției².

★

Am stăruit în paginile studiului de față asupra deținuților de la mănăstirea Văcărești, care sînt menționați în lista alcătuită în noiembrie 1848, dar care reprezintă mai puțin de jumătate din totalul revoluționarilor aduși acolo. Nu am pomenit de lungul șir al celor eliberați pe cheazășie, și nici nu am vorbit despre cazurile în care banii au avut darul să închidă ochii autorităților și să facă pe unii „nevinovați”.

Ceea ce am ținut însă să desprindem din paginile de mai sus, este că represaliile contrarevoluționare nu s-au aplicat numai sutelor de revoluționari, ajunși în închisorile județene sau mai apoi la Văcărești. Numărul mare al celor care au suferit de pe urma represiunilor contrarevoluționare l-a format masa de țărani — supuși la lovituri de bite și la îndepărtări temporare sau definitive din satele lor. Prin aceasta revoluția din Muntenia s-a dovedit o dată mai mult a nu fi fost o mișcare întâmplătoare izvorită din cîteva capete înflăcărate. Ea a fost rezultatul unui proces istoric îndelungat care a făcut posibilă încolțirea ideilor revoluționare, la 1848. Munca stăruitoare și organizată a propagandiștilor sau comisarilor de propagandă a fost astfel ușurată de atmosfera dinainte pregătită.

Așadar, revoluția nu se poate confunda numai cu emigrația de la Paris, Constantinopol, Brussa și alte centre europene; ea a rămas deopotrivă în interiorul țării, a mernit în popor și a contribuit la realizarea Unirii de la 1859.

О МАЛОИЗВЕСТНЫХ УЧАСТНИКАХ РЕВОЛЮЦИИ 1848 ГОДА

РЕЗЮМЕ

По найденному среди рукописей Центральной Государственной библиотеки (фил. Болческу) списку, содержащему имена 101 арестованного, заключенных в мо-

Filip Ionescu a fost vîtaf de aprozi la aceeași Judecătorie (*Anul 1848*, vol. VI, p. 155, 232). El fusese recomandat pentru funcția de comisar de propagandă, dar nu a fost numit. În locul lui a venit comisarul transilvănean Vasile Nameșu.

¹ *Anul 1848*, vol. VI, p. 260—261.

² Cei unsprezece condamnați politici sînt ținuți o vreme la Colțea „în încăperile de jos din dreapta” (C. D. Aricescu, *Memoriile mele*, p. 72) sub pază militară. De aici — renunțîndu-se a mai fi trimiși la Snagov sau la Giurgiu — sînt strămutați cu toții la mănăstirea Mărgineni.

Prin ofis domnesc — la 31 august 1850 — o parte sînt amnestiați. Pe Scarlat Turnavîtu, Alecu Petrescu și pe Costache Zaman, Barbu Știrbei îi trimite să-și continue pedeapsa la schitul Berca din județul Buzău. Dar — făcîndu-se cunoscut domnului că la acel schit se afla Seminarul Episcopal (Arh. St. Buc., Min. Int. ad-tive, dos. 140—1849, f. 343) — le schimbă locul de exil cu schitul Vintilă Vodă din același județ (*ibidem*, f. 363, ofisul domnesc din 18 sept. 1850) de unde vor fi amnistiați la 6 martie 1851 (*Anul 1848*, vol. VI, p. 307).

настыре Вăкерешть в сентябре — октябре — ноябре 1848 г., автор собрал ряд новых сведений об участниках революции 1848 г.

В работе противопоставлены два мира с двумя различными политическими взглядами. С одной стороны, прогрессивный, черпающий свою силу в восстании 1821 г., проявляющий себя в заговоре 1840 г., мир, который умножает свои силы в революции 1848 г. и побеждает в 1859 г. С другой стороны, представлен реакционный, победивший в 1821 г., который заставлял признать себя в 1840 и 1848 гг., но, обессиленный, вынужден был уступить ходу истории в 1859 году.

Примеры прогрессивных людей многочисленны. Участники заговора 1840 г. (проф. И. Брежюну, С. Джерапу) проявляют себя в 1848 и 1857 гг. Главным защитником революционно настроенных учителей в 1848 г. был П. Поенару, секретарь Тудора Владимиреску.

Школьные товарищи Н. Бэлческу и И. Гики (братья Турнавиту, Н. Ненович, И. Бэжеску и др.) встречаются со своими учителями, борясь за те же революционные идеи как в 1840 г., так и в 1857 г. Вместе с другими революционерами, арестованными в 1848 г. (А. Петреску, К. Чиокинеску, С. Войнеску, Б. Радович-Радян и многие другие), они находятся накануне объединения в числе руководителей национальной партии.

Молодой К. Катина погибает в тюрьме; К. Парасковяну, поэт, умирает в 1850 г. в Рукуре, где он находился для восстановления здоровья, подорванного в тюрьме.

Арестованные (101 человек) сгруппированы автором в соответствии с 4 областями страны: 1) Фокшань-Бузуу и Рымник; 2) Бухарест и Ильфов; 3) Уезды Телеорман и Романац; 4) Уезды Олтень: Долж, Мехединц, Горж и Вылча.

Во многих случаях образы участников революции 1848 г. лишь начертаны, в других случаях они обрисованы более подробно, в зависимости от располагаемых автором материалов. Однако необходимо отметить, что автор настоящей работы сумел выявить значительное количество революционеров 1848 г., доказав таким образом, что революцию 1848 г. нельзя сводить только к деятельности эмиграции в Париже, Константинополе, Бурсе (Брусе), а также других европейских городах; она происходила и внутри страны, назревала в народе и способствовала осуществлению объединения в 1859 г.

FIGURES DE RÉVOLUTIONNAIRES DE 1848 MOINS CONNUES

RÉSUMÉ

Ayant comme point de départ l'analyse d'une liste de 101 détenus du monastère de Văcărești, des mois de septembre, octobre, novembre 1848 — liste trouvée parmi les manuscrits de la Bibliothèque Centrale d'État — l'article expose une série de nouvelles informations concernant quelques figures de révolutionnaires de 1848.

L'auteur met face à face les deux camps de la société roumaine de l'époque, avec leurs conceptions politiques différentes : d'une part, le monde progressiste dont les sources d'énergie résident dans l'émeute de 1821 et qui s'affirme dans le „complot“ de 1840, amplifie ses forces dans la révolution de 1848 et triomphe en 1859; d'autre part, un monde réactionnaire qui, après avoir triomphé en 1821 et imposé son point de vue en 1840 et 1848, doit céder le terrain devant la marche des événements de 1859.

Les exemples pour la première catégorie sont à foison. Les gens du complot de 1840 (le professeur I. Brezoianu, Sotir Geranu) s'affirment en 1848 et activeront en 1857. Petrache Poenaru, le secrétaire de Tudor Vladimirescu, fut, en 1848, le principal protecteur des professeurs révolutionnaires.

Les camarades d'école de Nicolae Bălcescu et Ion Ghica (les frères Turnavitu, Nicolae Nenovici, Iorgu Băjescu, etc.) rencontreront leurs professeurs dans la lutte pour les mêmes idées révolutionnaires, en 1840 ainsi qu'en 1857. Avec d'autres détenus de 1848 (Alecă Petrescu, Costache Ciocănescu, Scarlat Voinescu, Boicea Radovici-Radian et autres) ils figureront, à la veille de l'Union des Principautés, parmi les chefs du parti national.

Le jeune Constantin Catina est mort en prison. Le poète Costache Parascoveanu est mort en 1850 à Rucăr, où il était allé soigner une santé ruinée dans les cachots.

L'auteur fait une répartition des 101 détenus de la liste, par zones principales du pays : 1) Focșani—Buzău et Rimnic. 2) Bucarest et Ilfov. 3) Les districts de Teleorman et de Romanați. 4) Les districts d'Olténie : Dolj, Mehedinți, Gorj et Vâlcea.

Très souvent les figures de ces révolutionnaires ne sont qu'esquissées, d'autres fois elles apparaissent mieux conturées, en rapport avec le matériel documentaire trouvé. L'article a toutefois le mérite d'avoir fait sortir de l'anonymat un nombre considérable de révolutionnaires de 1848 et d'avoir démontré par cela que la révolution de 1848 ne s'est pas réduite uniquement à l'émigration de Paris, Constantinople, Brousse ou d'autres centres européens ; elle a existé également à l'intérieur du pays, a couvé dans les masses du peuple et a contribué à la réalisation de l'Union des Principautés de 1859.

ILUMINISTUL RUS V. F. MALINOVSKI ÎN ȚĂRILE ROMÎNE

DE

AL. VIANU

W. Wilkinson, autorul unui „bun tratat asupra țărilor noastre înainte de eterie”¹ arăta : „În timpul șederii mele în principate am fost de mai multe ori martor al intervenției active a Rusiei pentru a înfrîna sistemul de stoarcere adoptat de turci și a se opune asupririi populației. Această intervenție a împiedicat adesea agravarea jugului care apasă asupra acestei populații nenorocite”².

Analiza materialelor documentare din arhiva consulatului rus pe perioada 1783—1828 confirmă întru totul aprecierea elogioasă a lui Wilkinson. În șirul de consuli ruși, care s-au succedat la conducerea Consulatului General al Rusiei în Moldova și Țara Românească, un loc deosebit îl ocupă Vasile Feodorovici Malinovski.

Învățații sovietici B. Meilah și A. Arab-Ogli consideră că V. F. Malinovski a fost una din cele mai de seamă figuri ale luptei ideologico-politice din Rusia din vremea sa, unul din precursorii decembriștilor, un remarcabil iluminist rus prin atitudinea sa plină de ostilitate față de șerbie și față de tot ceea ce a generat ea în domeniul economic, social și juridic, prin susținerea înflăcărată a răspîndirii învățămîntului și culturii, prin credința sa sinceră că abolirea șerbiei va aduce prosperitatea generală și dorința fierbinte de a sprijini acest lucru³.

Activitatea lui V. F. Malinovski în Țările Române, rolul său în evenimentele din sud-estul Europei la începutul secolului al XIX-lea n-a atras pînă în prezent atenția cercetătorilor⁴.

¹ N. Iorga, *Hurmuzaki*, vol. X, p. LXV.

² W. Wilkinson, *Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie*, P., 1821, p. 163.

³ D. Meilah, *Pușkin și epoca sa*, M. 1958. p. 30—42 ; A. Arab-Ogli, *Un remarcabil iluminist democrat rus*, în *Probleme de filozofie*, nr. 2/1954.

⁴ În lista consulilor ruși, întocmită de N. Iorga, nu este pomenit V. F. Malinovski (*Hurmuzaki*, vol. X, p. XXIX, nota 2). V. A. Urechia publicînd cîteva scrisori ale lui V. F. Mali-

Încercarea pe care o facem de a analiza, în limita spațiului ce-l avem la dispoziție, poziția pe care a avut-o Malinovski față de problemele Țărilor Române va aduce, credem, aspecte noi în luminarea personalității sale, contribuind astfel la o mai bună cunoaștere a unui moment important din istoria relațiilor romîno-ruse.

După absolvirea facultății de filozofie a universității din Moscova (1781) V. Malinovski a intrat funcționar la Colegiul afacerilor externe al Rusiei. Bun cunoscător al limbilor occidentale, a limbilor clasice și a limbii turce, Malinovski se afirmă ca un om de înaltă cultură, cu un larg orizont politic și este trimis să lucreze la ambasada rusă din Londra (1789). Încă de pe atunci el lucra la opera sa „Cugetarea despre pace și război” în care spulbera părerea curentă, în acea vreme, despre caracterul veșnic și binefăcător al războaielor, militând pentru crearea unei originale organizații internaționale de apărare a păcii. Dorind să „vadă războiul în fapt și să-și completeze cartea cu toate mărturiile despre ororile lui”¹, el cere să fie trimis pe frontul balcanic. Ajunge însă la Iași, în 1792, în momentul semnării păcii, „în prezența mea — spune el — s-a definitivat ultima hotărâre ce privea soarta Moldovei și Țării Românești, am fost martor al umilinței și regretului adevăraților patrioți pentru retrocedarea patriei lor dușmanilor...”².

Aflînd în vara anului 1800 că locul de consul general al Rusiei în Țările Române este vacant, solicită postul și îl obține fără greutate.

În jurnalul său pe anii 1794—1803 găsim pagini pline de amare observații despre starea de robie a țăranilor ruși, despre abuzurile administrației țariste etc. „cine iubește virtutea și patria — notează el — trebuie să se străduiască pentru desființarea robiei... nobilii sînt atît de obișnuïți cu robii încît ei cred desigur, că dacă ei nu vor mai exista, nu vor mai exista nici țărani”³.

Reflecțiile sale asupra șerbiei le va expune într-o formă încheată într-un memoriu adresat lui V. Kociubei în 1802. Vorbînd despre repatrierea țăranilor ruși aflați fugari în Moldova și Țara Românească, Malinovski arată: „am cercetat cu sîrg pe fiecare în legătură cu cauzele care l-au făcut să fugă și am aflat că ele sînt generale și indisolubil legate de starea de robie din Rusia: bunăoară muncile grele peste numărul stabilit de zile; dările mari, lipsa de pămînt, bătaia și alte samavolnicii ale moșierilor și vătăfilor”⁴.

novski adresate lui Veniamin Costache, mitropolitul Moldovei, a citit greșit iscălitura drept V. Mălinescu în loc de Malinovski (V. A. Urechia, *Istoria Romnilor*, vol. XI, p. 24). Eroarea lui V. A. Urechia a fost preluată „tale quale” în toate studiile istorice de mai tîrziu, inclusiv într-o lucrare a subsemnatului. În ultimii ani, Gh. Bezviconi a relevat eroarea, în urma cercetării manuscriselor ruse aflate la Academia R.P.R.

¹ Чтение в императорском обществе историй и древностей российских. Moscova, 1863, cartea I, p. 172.

² *Ibidem*.

³ Cf. V. Semevski, *Reflecțiile lui V. F. Malinovski asupra transformării orînduirii în Rusia*, în Голос минувшего 1915, cartea 10, p. 262.

⁴ Arhiva istorică centrală de stat, Moscova, fond. 379, inventar 1, dos. 13939, f. 60—66, cf. F. A. Arab-Ogli, *op. cit.*, p. 141.

Nutrind iluzia că țarul va elibera de bunăvoie țărănimea, Malinovski demonstrează necesitatea desființării șerbiei și propune totodată un plan de măsuri pentru transformarea democratică a statului rus.

Rechemat disciplinar în toamna anului 1802, Malinovski pleacă din Iași, la începutul lunii decembrie, în patrie, unde se dedică activității publicistice. Tipărește cartea la care a lucrat aproape zece ani, *Cugetarea despre pace și război* (1803) și editează revista *Seri de toamnă* în care militează pentru răspîndirea învățămîntului și culturii în masele largi.

La înființarea liceului imperial de la Țarskoe Selo, Malinovski este numit directorul liceului (1811) funcție pe care a deținut-o pînă la moartea sa (martie 1814). Malinovski a avut un rol hotărîtor în crearea atmosferei de libertate de opinii și respect pentru om ce a existat în liceu, în educarea și formarea multora dintre viitorii decembriști.

Înfrîngerile militare suferite de Imperiul Otoman în cele două războaie purtate cu Rusia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au accentuat criza statutului militaro-feudal otoman, intensificînd procesul de descompunere a clasei dominante, de dezorganizare a armatei, de decădere a autorității guvernului central. Imperiul era zguduit de luptele intestinale între feudali; în Bulgaria apăruseră detașamente de mii de oameni—cîrjalii, dalii — care acționau pe cont propriu sau se puneau în slujba unuia dintre cîrmuitorii locali jefuind în mod sălbatic satele și orașele¹.

Lupta de eliberare națională de sub dominația otomană a popoarelor din Balcani lua forme tot mai fățișe subminînd puterea imperiului. Imperiul otoman reprezenta, „numai învelișul măreției de odinioară”². Soarta lui și îndeosebi a posesiunilor sale balcanice se afla în fapt, în mîinile cabinetelor europene. Insuccesele militare ale coaliției antifranceze înjghebate de Rusia, cu atîta trudă, în anul 1798 și contradicțiile ruso-austriace și ruso-engleze au făcut ca prietenii de odinioară să se transforme în dușmani înrăiți aducînd din nou, problema orientală în centrul atenției guvernului rus.

Pavel I se orientă de astădată spre Franța, nădăjduind că va rezolva radical problema Orientului Apropiat cu ajutorul lui Napoleon. Noua linie politică a cabinetului rus a fost concretizată în memoriul lui Rostopein, conducătorul colegiului afacerilor externe al Rusiei³. Rostopein argumenta că situația internațională era favorabilă pentru a se trece „la înfăptuirea adevăratelor interese naționale ale Rusiei”, adică la dezmembrarea părții europene a Imperiului Otoman. Franța, Austria și Prusia urmau să fie părtașe, alături de Rusia, la împărțirea moștenirii „omului bolnav” al Europei. Singurul inamic în calea acestui plan era Anglia și împotriva ei trebuiau concentrate forțele pînă la rezolvarea radicală a

¹ Vezi raportul lui Suliman aga către Selim III, din 25 ianuarie 1802, f. 60—62, Положеніе на български народ под турското робство, Sofia, 1953, p. 183.

² K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, vol. XVI, partea II, p. 9, ed. rusă.

³ *Ruski Arhiv*, 1878, XVI, nr. 1, p. 103—110.

problemei orientale. Imperiul otoman trebuia menținut iar legăturile cu Poarta strinse și mai mult spre a se întări influența Rusiei în treburile balcanice. Memoriul lui Rostopcin, aprobat de țar la 2/14 octombrie 1800 a constituit directiva politicii externe a lui Pavel I în ultimele luni ale domniei sale.

Procesul de decădere a Imperiului Otoman s-a resfrînt în diferite forme în fiecare provincie. În Țările Romîne, el s-a manifestat prin agravarea dominației otomane și intensificarea jefuirilor.

La sfîrșitul veacului al XVIII-lea și la începutul celui de-al XIX-lea plus produsul muncii țărănimii romîne era însușit în cea mai mare măsură pe calea rentei centralizate de stat — prin impozite, rechiziții și dări de tot felul. Datorită dezvoltării relațiilor marfă-bani, lărgirii pieței interne, apariției relațiilor capitaliste, feudalitatea romînească manifesta puternice tendințe de a-și spori partea sa din plus produsul muncii țărănimii atît pe calea înlăturării administrației turco-fanariote cît și pe calea sporirii obligațiilor țărănimii.

Agravarea exploatarei turco-fanariote și a propriei clase stăpînitoare a dus la ascuțirea luptei de clasă. Răzmerițele, revoltele și fuga țărănimii precum și frămîntările orășenești devin fenomene constante ale vieții interne a Țărilor Romîne.

În acești ani, rebeliunea lui Pasvantoglu a provocat noi suferințe populației din sudul și nordul Dunării. Țările Romîne, îndeosebi Țara Romînească, au fost puse în situația de a livra însemnate cantități suplimentare de grîne, chierestea, furaje, adeseori și contribuții extraordinare bănești, pentru aprovizionarea trupelor guvernamentale și a detașamentelor pasvangiilor. Bună parte din satele și orașele Olteniei au fost deopotrivă jefuite și incendiate de rebeli și de trupele Porții venite în apărarea țării.

În primăvara anului 1800, au izbucnit noi tulburări în sudul Dunării.

Pasvantoglu incita luptele intestinale între aiani îndrumînd totodată acțiunile de brigandaj ale puternicilor detașamente de cîrjalii și dalii ce amenințau să-și croiască drum spre capitala imperiului¹. Cîrjalii intenționau să invadeze Țara Romînească și să o transforme într-o bază de atac împotriva guvernului central.

În ziua de 18 decembrie un detașament de pasvangii de două mii oameni în frunte cu Cara Mustafa a pătruns în Craiova; timp de aproape o lună de zile briganzii s-au plimbat nestingheriți jefuind și incendiind întreaga regiune².

L. Kirico, consulul Rusiei în București l-a înștiințat de îndată pe V. F. Malinovski, care tocmai sosise în Iași, despre incursiunea pasvangiilor trimițîndu-i și un memoriu mai amplu despre revolta lui Pasvantoglu.

Totodată, Kirico a trimis lui Pasvantoglu o scrisoare — probabil în urma instrucțiunilor lui V. S. Tamara, ambasadorul Rusiei la Constan-

¹ H. Ratkeal către Thugut, 10 octombrie 1800, în N. I. Попов, Принос за изучаванне миналата на Българското отечество. Сборник... XXIV, Sofia, 1908, p. 56.

² Raport din 26 dec. 1800. Arhiva Min. Af. Externe, U.R.S.S., Fondul Consulatului General al Rusiei din Iași, dos. 289, f. 43—46.

tinopol — în care îl soma să-și retragă oamenii din Oltenia, atrăgându-i atenția că Țara Românească se află sub protectoratul Rusiei și violarea teritoriului ei nu poate lăsa indiferent guvernul rus ce era legat și printr-un tratat de alianță cu Turcia¹.

Pe de altă parte, V. S. Tamara, sprijinindu-se pe tratatul de alianță ruso-turc din decembrie 1798, a propus guvernului otoman — sprijinul armat al Rusiei pentru înăbușirea rebeliunii lui Pasvantoglu. Reis-efendi mulțumi lui Tamara pentru prietenia ce o manifesta și refuză propunerea². Guvernul otoman se temea ca Rusia să nu transforme alianța cu Turcia într-un protectorat³ și consideră — poate nu fără temei — că prezența unui corp de armată rus în Balcani ar fi provocat complicații de altă natură.

Intervenția lui L. Kirico n-a rămas însă fără urmări. Pasvantoglu s-a grăbit să-și exprime regretul pentru cele întâmplate anunțând că a luat măsuri pentru retragerea trupelor sale din Oltenia⁴. Totodată, Calinic, episcopul de Vidin și Lambru, medicul lui Pasvantoglu, i-au scris lui L. Kirico solicitând, în numele căpeteniei rebelilor, mediația Rusiei pentru obținerea grațierii din partea Porții.

V. Tamara a prezentat guvernului otoman corespondența primită de Kirico din Vidin, propunând serviciile Rusiei pentru lichidarea rebeliunii; și acest demers a fost primit cu răceală.

Amestecul prea fățiș și insistent al lui V. Tamara în treburile interne ale Turciei provoca suspiciuni în cercurile conducătoare ale imperiului, alimentând astfel agitația dusă de agenții lui Napoleon împotriva alianței cu Rusia și a elementelor reacționare ce se ridicau împotriva reformelor lui Selim III⁵. Spre a-și acoperi eșecul suferit, V. Tamara, aruncă asupra lui Kirico lipsa de tact ce o manifestase în conduita sa „am observat că ați luat o parte prea activă în afacerile Vidinului — scrie el lui Kirico — ceea ce poate fi interpretat defavorabil de către domn și chiar de Poartă... chiar dacă locuitorii Țării Românești vor suferi cele mai mari nenorociri în urma continuării ostilităților noi nu vom putea să-i ajutăm fără cerea formală a Porții”⁶.

Căutând să repare impresia dezagreabilă produsă de demersurile sale, V. Tamara alunecă în cealaltă extremă — nici un fel de intervenții pentru ușurarea situației grele a Țărilor Române.

Împotriva acestei linii politice se va ridica cu energie și consecvență V. F. Malinovski. Prin forța lucrurilor — de abia sosise în Moldova — el a rămas în afara tratatelor inițiate pentru lichidarea problemelor Vidinului.

Malinovski a văzut rezolvarea stării de lucruri din Moldova și Țara Românească — a îndepărtării pericolului în care se aflau, în urma tulburărilor din sudul Dunării, numai prin intervenția activă a Rusiei în favoarea

¹ L. Kirico către V. Tamara 15/I/1801; Fondul Cancelaria, dos. 2219, f. 28.

² Raportul lui V. Tamara 16/28 ianuarie 1801, Fondul Cancelaria, dos. 2218, f. 21—22.

³ A. F. Miller, *Mustafa pașa Bairactar*, M.-L., 1947, p. 116.

⁴ Pasvantoglu către L. Kirico 10/22 ianuarie, 1801. Fondul Cancelaria, dos. 2219, f. 21—22.

⁵ A. F. Miller, *op. cit.*, p. 116.

⁶ V. Tamara către L. Kirico 1/13 februarie 1801, Cancelaria, dos. 2219, f. 31.

lor. În acest scop el a zugrăvit în rapoartele sale adresate direct lui Pavel I în „cele mai puternice expresii”¹, tabloul întunecat al exploatării turcofanariote și a convins virfurile conducătoare ale Moldovei și pe domnul țării C. Ipsilanti să solicite intervenția Rusiei.

C. Ipsilanti, domnul Moldovei, fusese dragoman al Porții și întreținuse strânse relații cu ambasada rusă. El făcea parte din acei fanarioți care visau la înlocuirea puterii feudale otomane în Balcani cu hegemonia grecească — proiect ce putea fi realizat numai cu sprijinul Rusiei.

Malinovski era un gânditor prin excelență ce nega cu fermitate și consecvență modul de viață al timpului, tezele sale politice și morale nedetășându-se însă de ideologia vremii sale, a marilor iluminiști din secolul al XVIII-lea. El n-a fost un revoluționar și aceasta explică încrederea sa în sentimentele „nobile” ale lui Pavel I, iluziile pe care le-a nutrit în „generozitatea spiritului” lui Alexandru II.

La 24 ianuarie 1801, Malinovski expedie la Petersburg un memoriu al episcopilor și marilor boieri moldoveni adresat țarului, iar la 13 februarie un alt memoriu al lui C. Ipsilanti vv.

Este evident că s-a acționat după un plan anumit; cuprinsul memoriilor și rapoartelor ce le însoțesc, ordinea expedierii lor, precum și faptul că — contrar uzanțelor — ambasada din Constantinopol, n-a fost pusă în cunoștință, toate pledează pentru aceasta.

În raportul cu care însoțește memoriul episcopului și boierilor moldoveni, Malinovski își precizează poziția sa chiar din prima frază: „Prin felul și sprijinul dat în războaiele Rusiei împotriva vechilor ei dușmani, Moldova și Țara Românească au căpătat dreptul la protectorat și ajutor”². El nu face apel la „sentimentele creștinești” ale monarhului ci pune problema sub unghiul de vedere al eticii raporturilor între state, a obligativității morale a Rusiei de a acorda sprijin celor care i-au sărit în ajutor atunci când a făcut apel la ei.

În continuare, el subliniază că privilegiile obținute în timpul Ecaterinei a II-a „în așteptarea unui moment favorabil pentru afirmarea independenței lor depline” n-au fost respectate și Poarta otomană „a uitat obligațiile sale sfinte față de Rusia în ceea ce privește aceste principate”. Din aceste considerente el socotea de datoria sa să supună atenției suveranului memoriul boierimii moldovene. Boierii, în memoriul lor, arată că în cele patru războaie care au avut loc pe teritoriul Țărilor Române „n-am cruțat nici averile, nici viața... să ajutăm armele victorioase ale măreției împărătești sperând cu tărie că vom căpăta roadele muncii noastre, adică după înalta făgăduială eliberarea de sub jugul otoman”. Privilegiile acordate au fost neconținut călcate și „patria noastră pierde din cauza nevoilor și a asupririlor”. După pacea de la Iași din 1792, dările au sporit, încercându-se, grânele se ridică prin silnicie și se trimit la Constantinopol și în cetăți, strânsul oilor, a untului, a chereștelei și cărăturile de tot felul istovesc țara; domnii sînt schimbați cam la doi ani și fiecare schimbare

¹ Чтения..., f. 173.

² V. Malinovski către Pavel I, 24 ian. 1801, Fondul Arhiva Principală 1—9 (1801—1802), dos. 4, f. 155—156.

costa țara cam două milioane de piaștri; fiecă domn aducea cu sine mulțime de greci pe care îi punea în dregătorii, boierii pămînteni fiind îndepărtați și de aici jefuirea cumplită a populației. După ce enumeră toate aceste nevoi, boierii apelează la „generozitatea” țarului rugîndu-l „să găsească un mijloc pentru a salva Moldova și în încheiere atrag atenția să se păstreze în taină această jalbă pentru a nu fi puse viețile lor în pericol”¹.

Memoriul boierilor constituie un semnal de alarmă, el nu vine cu vreo propunere concretă, ci expunînd situația de fapt solicita țarului să găsească o modalitate de a ajuta Moldova. Memoriul poate fi înțeles numai dacă îl asociem cu cel întocmit de C. Ipsilanti vv.

De astădată problemele sînt puse pe un plan larg, ținîndu-se seama de poziția Rusiei în concernul european.

C Ipsilanti pornește de la principiul că „fericirea principatelor” a fost garantată de pacea de la Kuciuk-Kainardgi, Convenția de la Ainak-Kavak, tratatul de la Iași și ultima dată, de tratatul de alianță ruso-turc.

După părerea domnului, Poarta nu este însă convinsă că va putea menține mult timp principatele sub dominația ei și de aceea le stoarce peste măsură.

Incursiunea lui Pasvantoglu oferă prilejul nimerit de a se cere Porții un nou act în favoarea Țărilor Romîne, act care să cuprindă privilegiile acordate și asigurări ferme că ele nu vor mai fi încălcate în viitor. Pentru aceasta este necesar ca Rusia să trimită un corp de armată în Moldova și să expedieze totodată un curier la Constantinopol spre a se anunța Porții scopul acestei operații și să o liniștească cu privire la intențiile ulterioare ale Rusiei. Europa va găsi justificată intervenția Rusiei, deoarece ea ținea, în virtutea tratatelor, la „apărarea creștinătății” și izvora din dorința legitimă de a asigura frontierele Rusiei de eventualitatea unui marș al lui Pasvantoglu în Moldova, marș care ar împinge și pașalele de la frontiera cu Rusia să se declare de partea rebelului. Poarta va primi „cu recunoștință” acest „sprijin” care va reține pe Pasvantoglu de a-și îndeplini planurile; de altfel Poarta însăși ar fi solicitat ajutorul Rusiei dacă n-ar fi fost împiedicată de insinuările „perfide” ale unui „partid” care se bucura de influență asupra sultanului.

Pentru a face și mai convingătoare argumentarea sa, C. Ipsilanti își lua obligația, în numele țării, să suporte cheltuielile de întreținere ale corpului de armată rus, precizînd că efectivul să fie de 5—6 000 oameni, și se oferea totodată, să trimită vistieriei imperiale 500 000 piaștri anual „în semn de omagiu” din partea sa și a poporului „eliberat de cererile arbitrare ale Porții”².

Malinovski a expediat acest memoriu însoțindu-l de două rapoarte, unul adresat țarului iar celălalt lui Rostopcin.

În raportul adresat țarului, Malinovski mărturisește că C. Ipsilanti vv. se bucură de respectul întregului popor și cele relatate în memoriul său cu privire la ruina țării reprezintă jalnica realitate „țărani sînt

¹ Fondul Arhiva Principală 1—9 (1801—1802), dos. 4, f. 159—162.

² *Ibidem*, f. 21—23.

aduși la un astfel de grad de disperare — spune el — încît nu mai vor să facă semănături”. Drept dovadă a acestei situații, Malinovski arată că înainte vreme consulatul rus întâmpina mari dificultăți în căutarea țărănilor ruși, aflați fugari, prin Moldova, ori în ultimele luni, aceștia se prezintă de bună voie și roagă să fie repatriați¹

Supunînd atenției lui Rostopcin memoriul lui C. Ipsilanti, Malinovski expune unele reflecții asupra politicii Imperiului otoman menite să întărească ideea unei intervenții a Rusiei. El argumentează că Poarta nu poate fi un aliat sincer din cauza slăbiciunii ei, și a influenței puterilor străine asupra politicii sale. Prezența flotei engleze — subliniază el — a întărit „spiritul politicii engleze în treburile guvernului otoman”².

Argumentația strînsă, logică, a lui Ipsilanti, bazată pe cunoașterea profundă a situației imperiului și a politicii europene, cererile cumpătate cu privire la principate, ideea îndrăzneată de a plăti sprijinul solicitat cu o sumă care nu era de disprețuit în starea precară a finanțelor țariste, adeziunea boierimii și înaltului cler la cererea domnului, insistența și convingerea fermă cu care Malinovski dăduse curs acestor memorii, toate acestea, fără îndoială, ar fi pus în grea cumpănă pe Pavel I. Dar și alte împrejurări ne îndreptătesc să credem că ideea unei intervenții militare în Moldova — pe linia preconizată de C. Ipsilanti avea mari șorți de a fi tradusă în viață.

Războiul între Rusia și Anglia era pe cale să izbucnească „din minut în minut”. Rusia mobilizase mari forțe pentru apărarea țărmurilor Mării Baltice și pentru operațiile de debarcare proiectate; la rîndul ei Anglia își trimise escadrile să bombardeze Copenhaga și să atace Kronstadtul. Pavel I se străduia să provoace căderea cabinetului lui Pitt, care avea o poziție net ostilă Rusiei, și în acest scop a organizat, în grabă, expediția spre India pe linia Orenburg—Iiiva-Buhara, expediție menită să exercite o influență morală asupra Angliei. În ordinul trimis la 12/24 ianuarie 1801 lui Orlov, atamanul oastei Donului, Pavel I sublinia „englezii se pregătesc să lovească cu flota și armata lor în mine și în aliații mei, suedezii și danezii — și eu sînt gata să-i primesc dar este necesar să-i și atac acolo unde lovitura poate fi mai simțită și unde o așteaptă mai puțin — expediția în India este cea mai potrivită în acest scop”. Nu trebuie uitat, că la 9/20 martie, Kolicev, reprezentantul Rusiei, semnase la Paris convenția cu guvernul francez privitoare la prizonierii ruși aflați în Franța, și în aceeași zi Pavel I a iscălit la Petersburg ordinul pentru formarea unei armate ce urma să participe alături de armata lui Massena în expediția împotriva Indiei, astfel că drumul apropierei ruso-franceze era deschis³.

Intervenția armată în Moldova ar fi dus la o slăbire simțitoare a influenței engleze la Poartă și ea s-ar fi bucurat de sprijinul francez, firește, dacă nu ar fi depășit limitele indicate de C. Ipsilanti.

În noaptea de 11/23 spre 12/24 martie 1801 Pavel I a fost asasinat; pe tronul Rusiei s-a urcat Alexandru I. Politica externă a Rusiei a primit

¹ Fondul Arhiva Principala 1—9 (1801—1802), dos. 4, f. 19—20.

² *Ibidem*, f. 17—18.

³ Sbornik Imp. Rouss. Ist. Obșestva, vol. 70, f. XXI.

o nouă orientare, dregătorii lui Pavel I au fost îndepărtați și pozițiile principale în aparatul de stat ocupate, în primul timp, de cei care au deschis calea spre tron lui Alexandru. Au început imediat tratative ruso-engleze; rezolvarea problemei orientale a fost amînată.

Într-una din ședințele „comitetului intim”, din 20 august 1801, V. Kociubei a prezentat un memoriu asupra politicii externe a Rusiei „Turcia și Suedia au fost inamicii noștri naturali, datorită slăbiciunii lor, nu pot însă prezenta un pericol pentru noi și din această cauză este de dorit să rămînă în situația actuală, să fim atenți numai ca în cazul dezmembrării Turciei, Moldova și Țara Romînească să nu fie atribuite Austriei ci să constituie un stat separat”¹.

Acest punct de vedere a devenit linia directoare a politicii externe ruse în acea vreme. În scrisoarea adresată lui Markov ambasadorul Rusiei la Paris, Alexandru I declara categoric „nouă ne este necesară menținerea slabului Imperiu otoman”².

Astfel problemele Țărilor Romîne au trecut pe un ultim plan al eșichierului politicii externe a țarismului, acțiunea inițiată de Malinovski a fost sortită să nu dea roade.

Vestea urcării la tron a lui Alexandru I a ajuns repede în țările noastre; la 2/14 aprilie Malinovski expedia deja la Petersburg două memorii, unul al mitropolitului și boierilor, celălalt al lui C. Ipsilanti vv. adresat noului țar.

Nu avem aceste memorii; după cum reiese din raportul lui Malinovski ele repetă cele cuprinse în memoriile adresate lui Pavel I. „După părerea domnului, priceput în treburile otomane, intrarea trupelor majestății voastre în acest principat și totodată protestul ferm la Poartă împotriva nerespectării condițiilor stipulate în favoarea principatelor va constitui mijlocul sigur...”³.

Cum era și firesc demersul a rămas fără răspuns; după două luni de așteptare înfrigurată, Malinovski își dă seama de eșecul acțiunii întreprinse „trebuie să mărturisesc înălțimei voastre — scrie el lui N. I. Panin, conducătorul colegiului afacerilor externe, situația mea neplăcută față de domn. El mi s-a încredințat cu pericolul de a-și pierde scaunul și chiar viața... dacă propunerea domnului nu este compatibilă cu sistemul general, oare n-ar fi necesar de a respecta și prețui zelul său și al boierilor și să li se acorde — așa cum s-a făcut și în trecut — un oarecare semn al înaltei bunăvoințe”⁴.

Spre sfîrșitul aceleiași luni C. Ipsilanti avea să fie mazilit „înainte de a primi răspuns la memoriul său în folosul acestui principat” după cum sublinia Malinovski în raportul adresat lui N. I. Panin.

¹ Из бумаг графа П. А. Строганова "Заседании... ..комитета, în *Istoria domniei Împăratului Alexandru I și Rusia în vremea sa*, vol. I, Petersburg. p. 47.

² Alexandru I către Markov, 8/20 febr. 1802, *Sbornic...*, vol. 70, p. LXXVII.

³ Raportul lui V. Malinovski 2/14 aprilie 1801. Arhiva Principală 1—9/1801—1802, dos. 4, f. 48. Probabil, memoriul boierilor este cel publicat de N. Iorga „O manifestare de conștiință a boierilor moldoveni din vremurile rele” în *Literatura și arta romînă*, 1901, p. 750—752.

⁴ Raportul lui V. Malinovski 9/21 iunie 1801, același fond și dosar, f. 70.

Noul domn, Al. Suțu, reprezentantul tipic al Fanarului, nu năzuia decît să adune cît mai multe averi și cît mai degrabă prin jefuirea nemiloasă și sistematică a țării. El i-a fixat de îndată lui Malinovski „o pensie” egală cu „îndoitul salariului ce-l primea anual” spre a-și asigura astfel acordul tacit al consulului. „Au adus (bani) pentru prima lună — povestește Malinovski — au lăsat punga neîndrăznind să nu asculte de domn și să o ia înapoi; eu m-am văzut cu domnul și l-am întrebat: ce gîndește? dobîndirea prieteniei mele este condiționată de îndeplinirea prevederilor în folosul țării al tratatului... între timp în oraș se rîdea de tentativa sa zadarnică, banii au fost trimiși spitalului”¹.

Ceea ce n-a izbutit Al. Suțu vv. cu Malinovski a izbutit, pare-se cu Tamara. Vorbind despre relațiile dintre domn și ambasador, Malinovski arată: „a început să intre în grația ambasadorului, i-a dăruit chereștea... curînd ambii au remarcat că sînt un mijlocitor nepotrivit între ei. S-a poruncit subordonatului meu să se îngrijească de chereștea și în afară de frunze verzi... ”².

Întreținerea oștilor aflate în Oltenia și în sudul Dunării împotriva lui Pasvantoglu, cererile neconținute ale Porții, jaful exercitat de domni și de întregul aparat administrativ-fiscal, storceau pînă la istovire ambele țări. După datele obținute de consulatul rus au fost strînși în Moldova în anul 1801, cu 922 000 piaștri mai mult decît în anul 1800 iar în Țara Romînească mai mult cu 3 334 000 piaștri³.

Malinovski s-a preocupat mult de situația grea a țării și îndeosebi de suferințele țăranilor „țărani și copiii lor mănîncă numai mămăligă seacă și uscată — spune el — am intrat prin casele lor, i-am văzut la iarmaroace vînzîndu-și cea mai de pe urmă pereche de boi. Adevăr arăt, inima fierbinte se fărîma în mine, încît socoteam de ar fi fost cu puțință să cumpăr toate vitele din iarmaroace și să le împart la toți”⁴.

Paralel cu protestele ce va înainta împotriva abuzurilor lui Al. Suțu vv., Malinovski va stărui cu o energie de nebănuit la acest om, excesiv de timid, să informeze guvernul său despre suferințele țării, să ceară obținerea stabilității domniei și să propună introducerea unor reforme, izvoarele din realitatea romînească, care, fără a atinge suzeranitatea statului otoman ar fi constituit frîne eficiente împotriva abuzurilor și vexațiunilor domnilor și Porții.

Situația internațională evolua favorabil din punct de vedere al intereselor romînești. La 28/8 octombrie 1801 se încheiasă tratatul de pace între Rusia și Franța. Două zile mai tîrziu Markov, împuternicitul guvernului rus, semnase o convenție secretă cu guvernul francez în care printre altele acesta își lua obligația să înceapă tratativele de pace cu Poarta otomană, Rusia urmînd a mijloci încheierea păcii. Influența Rusiei la Poartă era în ascendență vădită și o intervenție diplomatică în favoarea Principatelor avea sorți de izbîndă. Propunerile și declarațiile lui V. Tamara, insuficient gîndite, care nu țineau seama de starea de spirit a

¹ Raportul lui V. Malinovski 9/21 iunie 1801, același fond și dosar, p. 174.

² *Ibidem*.

³ Arhiva Principală 1—9 (1801—1802), dos. 4, f. 173—174.

⁴ V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, vol. XI, p. 25—26.

guvernanzilor turci, au speriat Poarta și au împiedicat discutarea constructivă a problemei Țărilor Romîne¹.

Invadarea Țării Romînești, în luna mai 1802, de către detașamentele lui Pasvantoglu, fuga domnului la Brașov, bejenirea a bună parte din populația țării, panica produsă, care s-a resfrînt pînă în capitala imperiului, au silit Poarta să accepte ideea grațierii lui Pasvantoglu.

Un rol important l-a avut Malinovski prin intermediul căruia s-au dus tratativele.

Mediația Rusiei în lichidarea rebeliunii de la Vidin a prilejuit discutarea situației creată în Țările Romîne. În acele zile Malinovski a desfășurat o activitate înfrigurată spre a se dobîndi extinderea privilegiilor, garanții ferme din partea Porții și introducerea unor reforme interne care să asigure respectarea obligațiilor luate de guvernul otoman.

Într-unul din rapoartele sale din această perioadă, el propune: „prima binefacere ar fi să se instituie ispravnici din moșierii pămînteni, care să fie aleși pe trei ani de către deținătorii din ținuturi... este necesar să se separe veniturile domniei de cele ale țării; pentru strîngerea acestora din urmă și folosirea lor conform nevoilor locale să fie înputernicit divanul, dîndu-i-se acestuia, în genere, mai multe prerogative și greutate în conducerea țării și să fie alcătuit nu numai din marii boieri ci și din alții mai mici, aleși de владельцы (deținătorii) din fiecare ținut. Această alcătuire este necesară din cauză că, de obicei, cîtiva din marii boieri se unesc cu domnul și împărțind cu el dările împovărătoare strînse, uită de nevoile și sărăcia poporului”².

Astfel Malinovski cerea — în forma îngăduită de caracterul oficial al rapoartelor sale — ca Divanul țării să fie lărgit, transformat într-o adunare reprezentativă aleasă de toți „deținătorii” din țară; într-un raport ulterior el sugerează rosturile acestei adunări „cînd boierii și alte ranguri (чины) pe numele cărora vor fi adresate poruncile Porții se vor întruni în adunarea legiuită pentru a se sfătui cu privire la treburi și impozite, atunci ei vor putea liber și fără teamă să interzică noi dări și să desființeze pe cele vechi”.

Malinovski nu spune cine avea să aleagă pe reprezentanții țării în această adunare, termenul de „владельцы” pe care îl folosește în raportul său oficial cuprinde și tîrgoveții și țărănimia răzeșă, pe toți deținătorii de bunuri imobile; el nu ne spune nici în ce proporții urmau să fie reprezentate păturile și clasele sociale în adunarea pe care o preconiza.

O dată cu instituirea adunării reprezentative, se cerea să se asigure stabilitatea ispravnicilor — organele executive ce guvernau în mod absolut județele. Funcția de ispravnic, care se vindea anual sau semianual și aducea venituri considerabile domniei și celor ce încăpeau în ea, urma să fie eligibilă și toți deținătorii de bunuri imobile chemați să-și spună cuvîntul în alegerea acestora.

¹ Vezi raportul lui V. Tamara 1/13 februarie 1802, Cancelaria, dos. 2222, f. 20 21.

² V. F. Malinovski către V. Kociubei, 10/22 iulie 1802, Arhiva Principală, 1—9 (1801—1802), dos. 4, f. 309—310.

Aplicarea propunerilor acestea ar fi pus capăt practicilor feudale despotice de exploatare caracteristice țărilor înapoiate și ar fi deschis calea formelor europene de viață statală.

Malinovski a căutat să agite ideile sale în rîndurile, îndeosebi, ale micii boierimi, care fiind îndepărtată de la principalele *surse de venituri* și atrasă mai mult în sfera producției de marfă, se situa, obiectiv pe poziții burgheze.

Timoni, agentul austriac din capitala Moldovei, vorbind despre starea de spirit a boierimii moldovene în toamna anului 1802 relatea că unii boieri erau animați de idei republicane¹. Informația este confirmată și de un corespondent anonim din Iași². Peste aproape doi ani, în aprilie 1804, Timoni relatează convorbirea avută cu Al. Moruzi vv. cu privire la un memoriu înaintat domniei de către micii boieri care — după cum subliniază Timoni — făcuseră pe vremuri cauză comună cu Malinovski, memoriu în care aceștia protestau împotriva acaparării tuturor dregătorilor de marii boieri. Raportînd discuția avută, Timoni precizează că domnul i-ar fi declarat despre cei ce au întocmit memoriul „capetele lor sînt încă exaltate « de l'esprit de vertige » pe care același Malinovski l-a insuflat, la timpul său, acestei ultime clase de boieri”³.

Nu cunoaștem încă precis, oameni, date, texte, mărturia lui Timoni dovedește însă că sămînța aruncată de Malinovski n-a căzut pe pămînt sterp.

Cu prilejul tratativelor ruso-turce din iunie — august 1802 asupra situației Țărilor Romîne, Malinovski ceru, într-un expozeu amănunțit trimis lui V. Tamara și lui V. P. Kociubei, măsuri radicale împotriva abuzurilor pricinuite de dregătorii fanarioți — și anume să se interzică domnilor de a le mai acorda dregătorii. Existența acestui memoriu pe care nu-l avem, este consemnată în raportul lui V. Tamara din 16/28 august 1802 „Consulul Malinovski mi-a adresat plîngerii amare împotriva conduitei citorva greci fanarioți aflați în serviciul domnului Moldovei Suțu și am considerat necesar să scriu domnului o scrisoare a cărei copie am onoarea a alătura. Am socotit util ca limbajul meu să fie corespunzător cu tonul negocierilor actuale pentru Moldova și Țara Romînească”⁴.

Într-adevăr limbajul din scrisoarea adresată lui Al. Suțu vv. este categoric reprobator . . . „voi cere Porții . . . pedepsirea lor ca să se dea în fine un exemplu acestei cete de sugători de sînge pe care domnii o trag în urma lor în Moldova și Țara Romînească pentru a le acorda locurile rezervate, după vechiul obicei, pămîntenilor”⁵.

Malinovski a primit instrucțiuni — urmare a memoriului trimis lui V. Kociubei — să înainteze un protest direct domnului, deosebit de demersurile lui Tamara, și la 2 septembrie el adresează o notă lui Al. Suțu în care enumeră dregătorii greci ce comiseseră abuzuri, și declară: „împăratul a ordonat ministrului său să ceară îndepărtarea acestor oameni

¹ Raportul lui Timoni din 19/XI/1802, în *Hurmuzaki*, vol. XIX, p. 2, p. 152—153.

² Radu Rosetti, *Arhiva Senatorilor Analele Ac. Rom.*, Seria II, T. XXXI, Buc., 1909, p. 379.

³ Raportul lui Timoni din 13/IV/1804, în *Hurmuzaki*, vol. XIX, p. 2, p. 203—204.

⁴ Raportul lui V. Tamara, 16/28 august 1802, Cancelaria, dos. 2223, p. 236.

⁵ V. Tamara către Al. Suțu vv., 16/28 august 1802, Cancelaria, dos. 2223, f. 237.

din principate” subliniind, totodată, drept concluzie, „de acum înainte pămîntenii trebuie să aibă dreptul indiscutabil la toate slujbele țării”¹.

V. Malinovski a căutat să înfrîneze abuzurile lui Al. Suțu vv. făcînd demersuri verbale, interpellînd pe domn față de boieri, sfătuindu-i pe aceștia să reclame la Poartă și să se opună oricăror măsuri ilegale.

Al. Suțu vv. ne mărturisește presiunea la care era supus „Continuellement tourmenté par votre consul en cette résidence... — scrie el lui Tamara — j'ai souffert patiemment depuis mon avènement à cette Principauté, mais il me serait difficile, monsieur l'envoyé d'y tenir d'avantage”².

Dorind să scape de V. Malinovski, Suțu l-a reclamat neconținut înscenîndu-i diferite provocări.

La mijlocul lunii iunie, V. Kociubei îi comunică lui Malinovski că l-a înștiințat pe țar despre situația Moldovei și Țării Românești și că s-au trimis noi instrucțiuni lui V. Tamara să apere cu energie drepturile principatelor.

În aceeași zi în care a primit comunicarea, Malinovski „a trimis un curier la Constantinopol” cu un memoriu în care „expunea pe scurt nevoile și cererile boierilor de aici”³.

V. Tamara, primind noile instrucțiuni ale guvernului său, îi ceru lui Malinovski să înainteze o notă de protest către domn „împotriva tuturor impozitelor și dărilor vechi și noi care nu sînt conforme cu prevederile tratatelor”⁴.

Ambasadorul a avut încă de la începutul lunii iunie memoriile boierimii din Țara Românească ce fuseseră întocmite cu consultarea lui Malinovski. El a înaintat guvernului otoman aceste memorii însoțindu-le de o notă în care sprijinea cererile boierilor, invocînd obligațiile luate de Poartă față de Rusia cu privire la Țările Romîne.

Noile instrucțiuni lărgeau, probabil, obiectivele pe care și le stabilise și din această cauză a cerut lui Malinovski să întocmească o notă amănunțită de toate încălcările comise la tratatele încheiate între Rusia și Turcia care să-i servească ca bază mai temeinică în tratativele cu Poarta.

Nota de protest alcătuită de Malinovski este cunoscută⁵. Ea a fost remisă postelnicului, pentru a fi expediată lui Al. Suțu, ce se afla la București, „alcătuită în tonul cel mai cominatoriu” — după cum a caracterizat-o Radu Rosetti — se expuneau în ea pe larg și fără cruțare, toate infracțiunile la tratatul de la Kuciuk-Kainardgi, ale cărui stipulațiuni erau întărite de atîtea hătișerifuri”⁶.

Traian Ionescu, care ne-a dat o temeinică analiză a hătișerifului din 1802, vorbind despre cele două note ale consulului rus prin care se

¹ V. Malinovski către Al. Suțu vv., 21 august/2 septembrie 1802, vezi R. Rosetti, *Arhiva Senatorilor...*, p. 377—378.

² Al. Suțu vv. către V. Tamara, 4/16 mai 1802, Cancelaria, dos. 2223, f. 113.

³ Raportul lui V. Malinovski, 25 iunie/7 iulie 1802, Arhiva Principală, 1—9 (1801—1802), dos. 4, f. 295—297.

⁴ Raportul lui V. Malinovski 28 iulie/9 august 1802, *ibidem*, f. 327—328.

⁵ *Hurmuzaki*, Supl. I², p. 243—246.

⁶ Radu Rosetti, *Arhiva Senatorilor...*, p. 376

denunțau abuzurile dregătorilor greci și cele săvârșite de domni în disprețul obligațiilor luate de Poartă arată „ambele note denunță abuzuri care își capătă o soluționare în hatașeriful din 1802... Ele stau tocmai la baza hatașerifului”¹.

Insistența și energia depusă de Malinovski în sprijinirea revendicărilor Țărilor Române au nemulțumit pe V. Tamara, care a dat curs intrigilor lui Al. Suțu vv. În toamna anului 1802, în octombrie, Malinovski a fost rechemat disciplinar. A plecat îndurerat, cu regretul de a nu fi fost lăsat să contribuie la aplicarea hatașerifului din 1802. A continuat să întrețină legături cu Moldova și ni s-a păstrat parte din corespondența sa din anii 1803—1804 cu Veniamin Costache, mitropolitul țării.

Scrisorile acestea, puține la număr, impresionează profund prin accentele pline de sinceritate, de dragoste și prețuire pentru țara Moldovei și poporul ei.

La 29 martie 1803, V. Malinovski comunica mitropolitului că a sosit cu întârziere la Petersburg și din această cauză „încă n-am putut să fac nimic pentru obiectul meu cel mai iubit care este binele patriei I.P.S.V.... suspinările și reclamațiile locuitorilor se întăresc în urechile mele...”².

Peste câteva săptămîni, la 15 mai 1803, el scrie „un an este de cînd am prăznuit ziua de astăzi făcînd pomenirea marelui Ștefan la mănăstirea Neamțului... nu am lipsit a face arătare primului ministru pentru starea ambelor principate cu aceea putere care îmi dă mie, acea știută vouă împărtășire a mea la a lor soartă și ce lucrare vor face arătările mele aceea va arăta vremea. Trebuie și oarecare împrejurări în Europa pentru ușurarea deplină a patriei voastre...”³.

Veniamin Costache, îngrijorat de amploarea mișcării țărănești, ceru lui Malinovski sfatul cum să procedeze „cînd ași auzi eu zisele țăranilor ca să știu ce zic ei — răspunde Malinovski — poate că ași face deslegare întrebării voastre și ași găsi veri-o mijlocire a face ajutor împotriva răului acestuia, nici pe voi supunîndu-vă grijei revoluției sau zorbalei, nici pe dinșii cei de istov sărăcie... ia aminte glasului norodului și... cercetează, văzînd împrejur fără patimă... starea țăranilor și boierilor. Gustă din masa unor și a altora... Eu prepui că sînt alte pricini a căderii lucrării pămîntului. Ce dintăi că țăranii moșiile lor nu au, deci nici pentru ale altora n-au purtare de grijă, și al doilea, de și nu cea de pretutindenea, dar obicinuită, că ei sînt săraci și dobitoace nu au”.

Concluzia lui e că „boierii să gîndească ce se cade să facă... dacă nu vor să dea locuitorilor cîte o bucată de loc... din moșiile lor... să facă măcar după rînduiala nemților să le dea în arendă... al doilea... este trebuința de a le da ajutor cu dobitoace și cu alte trebuincioase spre lucrarea pămîntului...”

Malinovski îi dă apoi mitropolitului sfatul să suprimе cenzura și să ia măsuri pentru a se descoperi nevoile și voința „fieștecărei stări de

¹ Traian Ionescu, *Hatașeriful din 1802 și începutul luptei pentru asigurarea pieței interne a principatelor dunărene*, în *Studii și Articole de istorie*, Buc., 1956, p. 73.

² C. Erbicănu, *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași*, Buc., 1888, p. 70—71.

³ *Ibidem*, p. 71—73.

oameni... că toată revoluția se cuibărește în inimile oamenilor care n-au drum legiuit de a-și arăta ahturile și necazurile sale, ca o scînteie ce se tăinuiește în cenușe”¹.

★

Din cele de mai sus se desprind următoarele concluzii :

1. V. F. Malinovski, a luptat — în calitatea sa de consul general al Rusiei în Țările Romîne — să influențeze guvernul rus, ca în cadrul politicii sale externe să observe o atitudine fermă în apărarea și lărgirea privilegiilor smulse Porții.

2. În activitatea sa, el a ținut neconținut seama de interesele maselor populare, îndeosebi ale țărănimii.

3. Deși nu toate propunerile sale, ce răspundeau necesității obiective de dezvoltare a Principatelor Romîne, au fost luate în considerație, el a adus o contribuție esențială în elaborarea hătișerifului de la Gülhane (1802).

4. Reprezentant strălucit al gândirii progresiste ruse, V. F. Malinovski a contribuit prin activitatea sa la întărirea prieteniei dintre poporul român și poporul rus.

РУССКИЙ ПРОСВЕТИТЕЛЬ В. Ф. МАЛИНОВСКИЙ В ДУНАЙСКИХ КНЯЖЕСТВАХ

РЕЗЮМЕ

Автор показывает деятельность в Дунайских княжествах одного из видных представителей общественно-политической жизни Восточной Европы конца XVIII и начала XIX века, русского просветителя В. Ф. Малиновского. Этот вопрос до недавнего времени не привлекал внимания исследователей; используя материал Архива Министерства Иностранных дел СССР, автор глубоко анализирует деятельность В. Ф. Малиновского, генерального консула России в Молдове и Валахии (1801—1802 гг.) и подчеркивает роль, принадлежавшую ему в важных социально-политических событиях того времени.

В качестве консула В. Ф. Малиновский добивался твердой позиции русского правительства в вопросе защиты и расширения привилегий Дунайских княжеств.

Не все предложения Малиновского, отражающие объективную необходимость развития княжеств, были приняты во внимание, однако он оказал существенную помощь в разработке указа 1802 года.

Постоянно учитывая интересы народных масс, особенно румынского крестьянства, В. Ф. Малиновский, замечательный представитель русского прогрессивного мышления, своей деятельностью содействовал укреплению дружбы между русским и румынскими народами.

¹ V. A. Urechia, *Istoria Romnilor*, vol. XI, p. 24—27.

L'ILLUMINISTE RUSSE V. F. MALINOVSKI DANS LES PAYS ROUMAINS

RÉSUMÉ

L'auteur s'occupe de l'activité menée dans les pays roumains par l'illuministe russe V. F. Malinovski, l'une des figures remarquables de la vie sociale-politique de l'Europe orientale, aux confins des XVIIIe et XIXe siècles.

Jusqu'à présent, ce problème n'a pas attiré l'attention des chercheurs. En raison de matériaux recueillis des Archives du Ministère des Affaires Etrangères de l'U.R.S.S., l'auteur fait une ample analyse de l'activité de V. F. Malinovski, consul général de la Russie dans les pays roumains en 1801—1802, en soulignant le rôle joué par celui-ci dans les importants événements de la vie sociale-politique de ces pays.

En qualité de consul, V. F. Malinovski s'est efforcé d'influencer la politique extérieure du gouvernement russe dans le sens de la défense et de l'élargissement des privilèges des pays roumains. Quoique ses propositions — qui reponaient aux nécessités objectives de développement des pays roumains — ne fussent pas toutes prises en considération, sa contribution à l'élaboration du hatt-i chérif de 1802 fut essentielle. Tout en se préoccupant des intérêts des masses populaires et particulièrement de la paysannerie roumaine, V. F. Malinovski a contribué par son activité à l'affermissement de l'amitié entre le peuple roumain et le peuple russe.

CREAREA CERCLUI MUNCITORILOR DIN BUCUREȘTI

DE

V. RAȚĂ

În perioada regimului de democrație populară, au fost clarificate multe probleme din istoria mișcării muncitorești din țara noastră. Alte probleme sînt încă în curs de lămurire. Dintre acestea din urmă face parte și problema formării cercurilor muncitorești.

În unele lucrări sau comentarii asupra documentelor din istoria mișcării muncitorești s-a vorbit despre cercurile muncitorești, dar păreri emise n-au fost îndeajuns de bine verificate. De exemplu, în broșura intitulată *Începutul răspîndirii marxismului în România. Crearea partidului social-democrat al muncitorilor din România (1893) P.S.D.M.R. între anii 1893 și 1900* (Ed. politică, 1959), se afirmă că „În 1886 se înființează la București „Cercul muncitorilor”.

Din această cauză în studiul de față ne vom strădui să lămurim — pe baza documentelor timpului — cînd au luat ființă cercurile muncitorești și care a fost importanța lor pentru mișcarea muncitorească din țara noastră.

★

Marx și Engels în *Manifestul Partidului Comunist* au arătat că „În aceeași măsură în care se dezvoltă burghezia..., se dezvoltă și proletariatul, clasa muncitorilor moderni, care nu trăiesc decît atîta vreme cît găsesc de lucru și care găsesc de lucru numai atîta vreme cît munca lor sporește capitalul”¹.

Și în țara noastră clasa muncitoare s-a întărit ca urmare a dezvoltării capitalismului, în urma constituirii statului național în 1859, abolirea iobăgiei prin legea rurală din 1864, cîștigarea independenței de stat în urma războiului din 1877—1878. Numărul fabricilor a crescut an

¹ Marx-Engels, *Opere*, vol. 4, Ed. politică, Buc., 1958, p. 472.

cu an, s-a început și dezvoltat construcția rețelei de căi ferate. Legea încurajării industriei naționale adoptată în aprilie 1877, a stimulat și mai mult construirea de noi fabrici. În România au luat ființă câteva centre industriale și comerciale cum au fost : București, Ploești, Galați, Bacău.

Înmulțirea fabricilor și manufacturilor în câteva orașe mai importante, a determinat concentrarea, în aceste centre, a unui număr important de muncitori. „Dar o dată cu dezvoltarea industriei — spune Marx — proletariatul crește nu numai ca număr; el este concentrat în mase tot mai mari, forța lui sporește, și el simte tot mai mult acest lucru”¹. Din această cauză ciocnirile individuale, revoltele răzlețe între muncitori și patroni duc treptat, treptat la necesitatea organizării și unirii lor în lupta împotriva burgheziei pentru apărarea intereselor lor zilnice. Astfel au început și muncitorii din țara noastră, încă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, să alcătuiască asociații profesionale, cum au fost „Asociația lucrătorilor tipografi din Brașov” în 1816 și „Casa de prevedere a lucrătorilor tipografi din București” înființată în octombrie 1858. De asemenea, au avut loc grevele spontane și răzlețe cum a fost greva lucrătorilor de la Regia de tutun din București din anul 1872, greva muncitorilor din portul Galați din același an și altele.

Luptele muncitorești și asociațiile profesionale din perioada anilor 1850—1880 au reprezentat pentru clasa muncitoare din țara noastră etapa de naștere a mișcării muncitorești, perioada sa de început.

V. I. Lenin, studiind procesul de naștere și dezvoltare a mișcării muncitorești de organizare și unire a proletariatului în lupta împotriva exploatării pentru apărarea intereselor lui, spune că luptele răzlețe ale muncitorilor au fost „...prima formă, forma inițială a mișcării muncitorești, și această formă a fost necesară pentru că ura împotriva capitalismului a fost întotdeauna și pretutindeni primul impuls care a trezit la muncitori tendința de a se apăra”². Acest lucru era determinat de faptul că în deceniul al 8-lea al secolului trecut în România, din cauza slabei dezvoltări a capitalismului, clasa muncitoare abia se găsea în stare embrionară. În același timp contradicțiile dintre clasa muncitoare și burghezie se manifestau prin luptele muncitorești și începuturile de organizare ale muncitorilor. Mișcarea muncitorească se afirma în viața socială a țării. Acest lucru l-a subliniat chiar și ziarul *Telegraful* din 17 aprilie 1874 care anunța că „... de acum înainte ne vom ocupa de soarta lucrătorilor români”.

Paralel cu dezvoltarea capitalismului, cu înmulțirea fabricilor s-a dezvoltat clasa muncitoare, s-au intensificat luptele muncitorești și întărit asociațiile profesionale. În lupta împotriva exploataților, muncitorii erau nevoiți, din cauza adâncirii exploatării, să se unească tot mai mult, să se organizeze mai temeinic, grevele devin mai frecvente, sînt mai bine organizate. Și multe din ele s-au soldat cu victoria muncitorilor.

În această perioadă au luat ființă noi organizații profesionale în București, Galați, Brăila și alte orașe. Important era faptul că în aceste

¹ Marx-Engels, *op. cit.*, p. 474.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 2, Ed. P.M.R., Buc., 1951, p. 102.

asociații profesionale, patronii de ateliere nu mai erau primiți. Ele căpătau tot mai mult caracter de clasă, erau bazate pe principiul luptei de clasă și contribuiau la educarea muncitorilor în spirit revoluționar. Aceasta a determinat pe capitaliști să ia măsuri represive împotriva muncitorilor organizați în asociații profesionale, să-i concedieze. Prin aceste măsuri socoteau că vor reuși să-i intimideze, să-i determine să renunțe la organizare. Dar ei au urmat calea indicată de interesele lor de clasă exploatată și asuprită.

Sprijin deosebit au primit muncitorii în lupta pentru revendicări economice și pentru organizare din partea mișcării socialiste prin activitatea ei de răspândire a marxismului în rîndul maselor.

Mișcarea socialistă din țara noastră, născută încă în anii 1874-1875, a pășit în deceniul al 9-lea al secolului trecut, mai precis prin anii 1883-1884, la însușirea și răspândirea marxismului. Formată din elemente intelectuale și mai ales tineri studenți, mișcarea socialistă a acționat și s-a dezvoltat și în țara noastră, o perioadă însemnată, paralel și independent de mișcarea muncitorească. În această perioadă mișcarea socialistă nu ajunsese să înțeleagă rolul istoric ce-l avea clasa muncitoare în dezvoltarea social-economică și politică a țării.

Răspândirea marxismului de către cercurile socialiste prin presa socialistă, conferințe, traducerea unor lucrări ale lui Marx și Engels sau capitole de lucrări, scrierea și editarea unor lucrări de către socialiștii români au avut un rol important în dezvoltarea conștiinței de clasă a muncitorilor. Învățătura marxistă a devenit cunoscută cercurilor mai largi de intelectuali, oameni de știință, publiciști, scriitori. În mod deosebit erau atrași de învățătura marxistă muncitorii înaintați, deoarece ea dădea răspunsul la problemele sociale fundamentale care frământau masele populare din țara noastră.

Burghezia și moșierimea română au luat imediat poziție împotriva teoriei marxiste și a mișcării socialiste. Prin presa reacționară se calomnia marxismul, se debitau tot felul de teorii false, împrumutate din arsenalul burgheziei reacționare din statele capitaliste din apusul Europei. În această situație socialiștii au trecut la lupta pentru combaterea falselor teorii pentru demascarea calomniilor ideologilor burghezi și a scopurilor ce le urmăreau. S-a declanșat pe plan ideologic lupta între mișcarea socialistă și regimul burghezo-moșieresc.

Socialiștii au luat sub focul criticii concepțiile ideologilor burgheziei, economistul P. Missir și criticul literar T. Maiorescu. Ei au demascat regimul burghezo-moșieresc și politica partidelor politice, apărînd interesele maselor populare exploatate, asuprite și lipsite de drepturi democratice. Prin aceasta influența mișcării socialiste asupra maselor muncitoare de la orașe și sate creștea an cu an.

Burghezia și moșierimea română — care dispunea de toate mijloacele și în primul rînd de aparatul de opresiune — văzînd că mișcarea socialistă cîștigă teren în rîndurile muncitorilor și intelectualilor a trecut la măsuri represive. Guvernul a pus în vedere funcționarilor de stat profesori, medici, învățători etc. — că dacă mai citesc presa socialistă, mai participă la conferințele organizate de socialiști, vor fi înlăturați din

servicii. De asemenea, proprietarilor de săli din București li s-a pus în vedere că dacă vor continua să le mai pună la dispoziția socialiștilor pentru a ține conferințe, sălile respective vor fi închise.

În urma acestor măsuri represive activitatea propagandistică a cercurilor socialiste a fost îngrădită, dar ea n-a putut fi lichidată. Socialiștii au continuat munca mai departe. Cu toate că un număr însemnat de elemente intelectuale — de teamă să nu-și piardă serviciile — au slăbit legăturile cu mișcarea socialistă, muncitorii înaintați au fost tot mai puternic atrași de propaganda socialistă, de teoria marxistă, pentru că îi ajuta să găsească răspunsul la problemele importante ce-i frământau. Totodată muncitorii înaintați au început să se călăuzească de învățătura marxistă în lupta pentru revendicări economice și mai ales pentru organizarea muncitorilor.

Influența învățăturii marxiste asupra mișcării muncitorești s-a manifestat în scurt timp, după popularizarea sa de către cercurile socialiste. Muncitorii înaintați încep a-și da seama că interesele lor sînt cu totul deosebite și opuse intereselor patronilor, că ei nu vor putea să obțină revendicările decît prin unire și buna organizare a luptelor greviste. Astfel, grevele muncitorești care au avut loc în anii 1884—1888 au fost mai bine organizate și conduse. Muncitorii au formulat revendicări precise pe care le-au prezentat patronilor. În sprijinul muncitorilor greviști dintr-un atelier au venit muncitorii din celelalte întreprinderi. Ei le dădeau sprijin material și moral. De exemplu, în septembrie 1886 lucrătorii tipografiei „Carol Göbl” din București au declarat grevă, ca urmare a faptului că patronul a concediat doi muncitori. Părăsind lucrul, muncitorii respectivi au formulat următoarele revendicări: reprimirea celor doi lucrători concediați, reglementarea orelor de lucru și purtarea omenească din partea șefilor de atelier. Revendicările au fost prezentate patronului și avertizat că pînă nu vor fi satisfăcute, muncitorii nu vor reîncepe lucrul. În ziua următoare au intrat în grevă și lucrătorii tipografiei „Moderna” din București, care au formulat de asemenea revendicări precise. Muncitorii greviști au fost sprijiniți cu mijloace bănești de către ceilalți muncitori din întreprinderile din capitală. Acest lucru le-a dat posibilitatea să forțeze pe patroni ca să accepte revendicările lor.

De asemenea, pentru muncitori a devenit acum și mai evidentă necesitatea întăririi asociațiilor profesionale prin alungarea patronilor din acelea în care pătruseseră și prin atragerea în rîndurile lor, a unui număr cît mai mare de muncitori. În același timp muncitorii înaintați ca: C. Olcescu, Al. Ionescu și alții, și-au îndreptat atenția spre organizarea muncitorilor din acele ramuri profesionale în care nu luaseră ființă pînă atunci asociațiile muncitorești. Aceasta ducea la întărirea mișcării muncitorești și la creșterea capacității de luptă a clasei muncitoare. Tot mai mult muncitorii își dădeau seama că în lupta cu patronii au nevoie de organizare cît mai temeinică. Semnificativ din acest punct de vedere este cazul înființării asociației muncitorilor curelari din București. În urma faptului că patronii întreprinderii „Mandrea” anunțaseră scăderea salariilor, muncitorii curelari au declarat grevă, în septembrie 1886. Prin luptă ei au reușit să determine patronii să revoce scăderile anunțate. În timpul

acestei greve muncitorii respectivi au creat Societatea lucrătorilor curelari, bazată pe principiul luptei de clasă. Presa muncitorească subliniind acest fapt menționa că ea a fost „...cea dintîi societate compusă numai din lucrători... Societatea aceasta putem zice — că e copilul grevei”¹. Acest lucru ne dovedește că și în țara noastră nașterea și dezvoltarea mișcării muncitorești a avut loc prin lupta neîmpăcată împotriva exploatării și că în perioada sa de început : „Adevăratul rezultat al luptelor lor nu este succesul imediat, ci unirea mereu crescîndă a muncitorilor”². În același timp unirea și organizarea muncitorilor era favorizată și de înmulțirea numărului fabricilor, în care lucrau mult mai mulți muncitori decît în ateliere. În această perioadă la fabrica „Mandrea” lucrau peste 700 de muncitori. De asemenea în porturi, la atelierele căilor ferate, întreprinderea Lemaitre și altele se găseau un număr însemnat de muncitori angajați.

În același scop muncitorii de la atelierele căilor ferate din București în noiembrie 1887 au pus bazele uneia din cele mai puternice asociații profesionale. Despre această asociație profesională presa muncitorească din acel timp sublinia faptul că „...din cauza numărului... mare al lucrătorilor din aceste bresle, poate să ajungă să fie miezul și puterea organizației lucrătorilor din București”³.

Intensificarea luptei muncitorilor pentru crearea unor organizații profesionale muncitorești puternice, bazate pe principiul luptei de clasă, a speriat și mai mult burghezia, care își dădea seama că aceasta ducea la întărirea unității de acțiune și de luptă a clasei muncitoare. În același timp succesele obținute în urma grevelor au creat în rîndurile muncitorilor o stare de încredere în forțele lor și în organizațiile muncitorești. De pildă, în articolul „Organizarea muncitorilor” publicat în ziarul *Dezrobirea* se spunea : „Nu mai departe de acum doi ani lucrătorii nu erau nici de cum organizați, pentru că nu se poate numi organizare societățile în care erau admiși și patroni”⁴. Din acest pasaj apare evidentă creșterea conștiinței de clasă a muncitorilor și tendința organizării lor mai temeinice.

Un rol important în stimularea luptei muncitorilor pentru organizare a avut-o programul cercurilor socialiste elaborat de C. Dobrogeanu-Gherea în anul 1886, publicat în *Revista Socială* din acel an. Programul era însoțit de o expunere sumară a socialismului științific. Totodată în el se preciza pentru ce luptau socialiștii și erau formulate revendicările cu caracter general-democratic care interesau și pe muncitori. Pentru smulgerea acestor revendicări de la clasele dominante se impunea organizarea mai temeinică a muncitorilor. În același timp programul cercurilor socialiste din 1886 înlesnea acestor cercuri să se apropie de organizațiile muncitorești. Acest lucru l-a subliniat însuși C. Dobrogeanu-Gherea în lucrarea *Ce vor socialiștii romîni*. El spunea că sarcina socialiștilor era „...de a lumina poporul muncitor din sate și orașe asupra stării lui, de a organiza poporul în jurul unor cereri practice, care ating interesele lui”⁵, creînd un

¹ *Dezrobirea*, nr. 11 din 27 februarie 1888, p. 1.

² Marx-Engels, *Opere*, vol. 4, Ed. politică, Buc., 1958, p. 474.

³ *Dezrobirea*, nr. 11 din 27 februarie 1888, p. 1.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Revista socială*, nr. 8 și 9 din 1885, p. 444.

partid socialist. Deci mișcarea socialistă din România ajunsese să înțeleagă că sarcina ei era „...să introducă în mișcarea muncitorească spontană idealuri socialiste determinate, s-o lege de convingerile socialiste... s-o lege de o luptă politică sistematică, într-un cuvânt să contopească această mișcare spontană, într-un singur tot indisolubil, cu activitatea partidului revoluționar”¹.

Socialiștii români prin presă au popularizat programul lor și au ajutat muncitorii înaintați să înțeleagă că pentru realizarea lui trebuie să se organizeze într-un partid politic, deosebit și opus partidelor burghezo-moșierești. Și muncitorilor nu le-a fost greu să înțeleagă acest lucru. În noiembrie 1887 cercul socialist din Iași a editat ziarul „Muncitorul” în care s-a preocupat de aproape de problema organizării partidului. De altfel, și subtitlul ziarului menționa că el este — organ al partidului social-democrat. În întrunirile organizate de către cercurile socialiste de asemenea se discuta această problemă. De exemplu la întrunirea din 3 ianuarie 1888 de la Iași la care au participat peste 400 de oameni, între altele, vorbitorii au explicat pe înțeles cine sînt socialiștii și ce urmăreau ei. „Socialist — spune un vorbitor — e tot muncitorul care, ... văzînd și cunoscînd dreptul lui, caută leac și vindecare păsului care-l paște... din tată în fiu”².

Cu această ocazie au luat cuvîntul cîțiva muncitori care s-au referit la problema organizării lor. Unul din aceștia a spus : „Acum... au început muncitorii a vedea răul și a pricepe ce au de făcut. Să fie unit... să țină cu tărie unul la altul să nu se sperie de amenințările poliției... că muncitorii sînt socialiști, așa li-i interesul”³. Altul a subliniat faptul că muncitorii începuseră să înțeleagă că partidele burghezo-moșierești se luptau „...nu pentru popor, patrie etc., ci numai pentru ciolan, numai pentru a pune mîna pe bugetul țării; iar vorbele frumoase le spun numai la alegeri ca să oblojească lumea”⁴. Ca urmare al acestui fapt el afirma cu mare bucurie că muncitorii „...apăsăți în robia cea mai desăvîrșită... s-au deșteptat, se mișcă, fac societăți, alcătuiesc un partid nou, partidul muncitorilor sau partidul socialist. Acest partid apără interesele muncitorului”⁵. Aceste cîteva pasaje sînt destul de edificatoare asupra faptului că în urma luptelor muncitorești din anii 1884—1887, și a activității mișcării socialiste de răspîndire a marxismului, muncitorii înaintați au înțeles necesitatea luptei politice împotriva claselor dominante, și tindeau să treacă de la luptele cu caracter economic la lupta pe plan politic.

Pînă au ajuns muncitorii din țara noastră să pună bazele unui partid propriu au avut încă multe greutăți de înfrînat și înfrînt. În calea acestei năzuințe s-au pus clasele dominante, au stat lipsa de experiență și nivelul politic și ideologic încă scăzut al muncitorilor. A fost necesar ca elementele muncitorești înaintate împreună cu intelectualii socialiști să desfășoare o susținută muncă propagandistică și organizatorică pînă să realizeze obiectivul spre care se îndreptau : partidul muncitoresc. Dar

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 4, p. 197.

² *Muncitorul*, nr. 13 din 7 ianuarie 1888, p. 2.

³ *Ibidem*, p. 3.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

important este faptul că, încă la sfârșitul anului 1887 și începutul anului 1888, muncitorii înaintați din București, muncitorii socialiști ca C. Olcescu Alex. Ionescu, Arghir Parua și alții au început acțiunile de creare a unei organizații muncitorești. În această acțiune, ei au fost stimulați și de faptul că la sfârșitul anului 1887 se desfășura în România campania electorală pentru alegerile ce aveau loc în luna ianuarie 1888.

Procesul de înjghebare a cercului muncitorilor din București a început în condiții deosebit de modeste.

Un contemporan, scriindu-și după mulți ani amintirile despre procesul de înjghebare a Cercului muncitorilor din București, spunea următoarele: „Nu se întemeiasă încă clubul oficial (al muncitorilor — *n.n.*), iar în fundul curții funcționa un atelier de curelărie, al lui Acelenescu, socialist convins, care pune la dispoziție localul său pentru orice fel de întruniri muncitorești. „Prietenii” erau însă nevoiți să șadă călare sau cum puteau pe băncile de lucru, adică pe așa-zisele „capre” ale lucrătorilor pe când de la o tribună improvizată în fund din niște scaune, peste care se așterneau câteva scinduri — vorbea oratorul”¹. În același timp muncitorii respectivi participau la adunările și conferințele organizate de cercul socialist din București, citeau presa socialistă și se străduiau să pătrundă problemele tratate în coloanele sale, să însușească teoria marxistă. În scurt timp inițiatorii întrunirilor au invitat la adunările ce le țineau și pe unii membrii ai cercului socialist, care să expună unele probleme teoretice și să ajute muncitorii să le înțeleagă. Cu această ocazie socialiștii au putut să cunoască problemele principale ce frământau pe muncitori. În felul acesta au început să se stabilească și treptat să se întărească, legăturile între cele două organizații din București, între Cercul muncitorilor și Cercul socialist.

Între timp, muncitorii au strâns banii necesari editării unui ziar al cercului muncitorilor și pentru închirierea unui local în care să poată ține adunările. Dar și de astă dată s-au izbit de refuzul proprietarilor care nu voiau să închirieze muncitorilor sălile. În noiembrie 1887, a avut loc un incident. A. Bacalbașa, pe când se înapoia în seara zilei de 13 noiembrie de la o adunare a muncitorilor la care fusese invitat, a fost arestat. În ziua următoare, când au aflat acest lucru, muncitorii au convocat o adunare de protest. Dar cu mare greutate au reușit să găsească o sală în care să țină adunarea. La adunare au participat după cum informează ziarul *Muncitorul* din Iași aproximativ „...600 de lucrători”².

După ce s-au ținut cuvântări în care s-a înfierat samavolnicia întreprinsă de guvern, muncitorii au votat o moțiune în care se spunea: „Lucrătorii de toate breslele, întruniți la «Cercul muncitorilor» protestează contra arestării d-lui A. C. Bacalbașa”³. Protestul muncitorilor a determinat guvernul să dea dispoziție pentru eliberarea lui A. Bacalbașa.

Relatarea ziarului *Muncitorul* are o deosebită importanță mai întâi prin faptul că pentru prima dată este folosită denumirea de „Cercul muncitorilor” pentru adunarea respectivă. Aceasta dovedește că muncitorii înaintați din București creaseră organizația lor separată de cercul socialist.

¹ *Adevărul*, nr. 15844 din 12 septembrie 1935, p. 3.

² *Muncitorul*, nr. 3 din 15 noiembrie 1887, p. 4.

³ *Ibidem*.

În al doilea rînd rezultă că această organizație era formată din muncitori de toate breselele, spre deosebire de asociațiile profesionale, care se organizau pe ramuri profesionale. În al treilea rînd faptul că muncitorii au protestat împotriva arestării lui A. Bacalbașa care era unul din membrii principali ai cercului socialist din București, dovedește că între cercul muncitorilor de curînd întemeiat și cercul socialist se stabiliseră strînse legături și o colaborare reciprocă. În al patrulea rînd rezultă că muncitorii din București și-au creat organizația lor cunoscută sub numele de „Cercul muncitorilor” în noiembrie 1887 și nu în 1886 după cum se afirmă în unele lucrări.

Muncitorii din București au avut încă mult de luptat pentru menținerea și întărirea organizației create. În mod deosebit poliția s-a străduit să împiedice pe muncitori de a-și ține adunările. Poliția a pus în vedere proprietarilor de săli să nu le mai pună la dispoziție muncitorilor. În urma acestui fapt muncitorii din București au luat hotărîrea să zidească o clădire cu mijloacele lor proprii, în care să instaleze cercul muncitorilor. Aflînd de această hotărîre, ziarul *Muncitorul* scria : „Partidul muncitorilor din București a hotărît să zidească o casă care va purta numele de Cercul muncitorilor. Aceasta pentru că poliția a poruncit tuturor celor ce au săli să nu le mai închirieze lucrătorilor”¹. Cu toate că muncitorii n-au realizat această dorință — iar poliția ar fi avut și în cazul respectiv destule mijloace să împiedice pe muncitori a-și ține adunările — ea ne dovedește cît de hotărîți erau muncitorii din București în lupta pentru organizare.

Creșterea numărului membrilor cercului muncitorilor din București, și mai ales buna desfășurare a activității sale, a determinat pe conducătorii cercului să ia inițiativa editării unui ziar al cercului. Aflînd despre această hotărîre, socialiștii din Iași anunțau în ziarul *Muncitorul* nr. 1 din 1 noiembrie 1887 că în București va apare în curînd un nou ziar — organ al partidei muncitorilor sub numele de „Gazeta muncitorului”. Și în adevăr la 12 decembrie 1887, a apărut primul număr al ziarului cu denumirea *Dezrobirea* editat de cercul muncitorilor. În articolul redacțional al acestui număr se spunea că ziarul *Dezrobirea*... „va lupta pentru organizarea și luminarea muncitorilor”. Deci ziarul își punea ca scop să lupte pentru întărirea organizației nou create.

Apariția ziarului *Dezrobirea* a constituit un nou succes obținut de către muncitorii din București pe calea luptei pentru organizare. Ziarul a fost bine primit de către muncitori, iar difuzarea lui se făcea de înșiși membrii cercului. Cu această ocazie ei aduceau noi aderenți, noi membri. De asemenea, socialiștii sprijineau editarea ziarului și mai ales munca de propagandă a cercului desfășurată în rîndurile muncitorilor.

Înființarea cercului muncitorilor din București a influențat pozitiv asupra muncitorilor și cercurilor socialiste din celelalte orașe principale din țară. Elementele muncitorești înaintate din unele orașe cum au fost Iași și Roman au devenit membri ai cercurilor socialiste, care și-au adoptat denumirea de cercuri muncitorești. De pildă, în ziua de 27 decembrie 1887, a avut loc la Iași o întrunire de protest împotriva samavolniciei

¹ *Muncitorul*, nr. 10 din 27 decembrie 1887, p. 3.

comise de poliția din acest oraș. Cu această ocazie s-a redactat și semnat o motiune de protest care a fost înaintată Ministerului de Interne. În ea se spune : „Noi, jos iscăliții locuitori ai orașului și județului Iași, întruniți azi 27 decembrie 1887 la « Cercul muncitorilor » ridicăm glasul și protestăm împotriva purtării poliției, care calcă drepturile noastre... oprindu-ne de a ne duce și întruni unde ne place, luându-se jurnalele, etc”¹. O dată cu crearea cercurilor muncitorești activitatea cercurilor socialiste, care pînă atunci se limita mai ales la propagandă, se lărgeste și capătă un pronunțat caracter politic. Cercurile muncitorești au influențat pozitiv asupra activității cercurilor socialiste. Unele elemente din conducerea acestor cercuri au înțeles că viitorul mișcării constă în organizarea clasei muncitoare, clasa revoluționară în dezvoltare. „Socialiștii care lucrează pentru popor — se scrie în presa socialistă — sînt puțini și săraci... Ei vă dau munca lor, lumina lor, nu pot însă face nimic fără a fi sprijinită de muncitori, nu pot scoate jurnale și cărți numai cu mijloacele lor, de aceea trebuie fiecare să puneti obolul vostru... În toate țările din lume, muncitorii singuri și-au scos ori cel puțin sprijinit jurnalele lor, ei singuri se luptă împotriva stăpînilor”².

Activitatea desfășurată pentru organizarea muncitorilor și țărănilor într-un partid socialist era stimulată și de faptul că cercurile muncitorești doreau să candideze în alegerile parlamentare de la începutul anului 1888 cu liste separate.

Ca urmare a activității depuse de către cercul muncitorilor și a influenței sale în rîndurile muncitorilor din capitală, în jurul său au început să se grupeze și asociațiile profesionale. Aceasta era înlesnită și de faptul că în conducerea asociațiilor profesionale se aflau elemente muncitorești înaintate, membri ai cercurilor muncitorești. Prin ziarul *Dezrobirea* se aduceau la cunoștința muncitorilor acele asociații profesionale care aderau la cercul muncitorilor. De pildă într-o notă publicată în ziar se spunea : „Simbăta trecută au venit la cercul muncitorilor cîțiva membri din societatea lucrătorilor frizeri și au declarat că societatea lor voiește să intre în cerc (adică să se afilieze cercului muncitorilor — *n.n.*), și prin urmare în partidul muncitorilor. Îi felicităm pentru hotărîrea luată”³. Prin aceasta se întărea cercul muncitorilor, creștea influența lui în rîndurile clasei muncitoare.

Aceste succese importante obținute de muncitorii din București atît în ce privește organizarea asociațiilor profesionale în care nu mai admiteau pătrunderea patronilor, înființarea cercului muncitorilor și apariția ziarului „*Dezrobirea*” cît și stringerea legăturilor cu cercul socialist, au determinat burghezia să-și trimită reprezentanții săi care să abată pe muncitori de la lupta pentru organizare. Astfel, diferiți redactori ai ziarelor burgheze și deputați burghezi, dîndu-se prieteni și „apărători” ai intereselor muncitorilor, au început să participe la adunările muncitorilor, să ia cuvîntul la diferite întruniri, să ceară să scrie în presa munci-

¹ *Muncitorul*, nr. 11 din 31 decembrie 1887, p. 3.

² *Ibidem*, nr. 42 din 17 iulie 1888, p. 2.

³ *Dezrobirea*, nr. 11 din 27 februarie 1888, p. 3.

toarească. Dar muncitorii socialiști au înțeles ușor scopurile ce urmăreau aceștia. Ca urmare a acestui fapt prin presă, în întruniri și uneori chiar în prezența lor, îi demascău în fața muncitorilor.

De exemplu, la adunarea cercului muncitorilor din București din 20 februarie 1888, a participat unul din acești reprezentanți ai burgheziei. După ce acesta a vorbit muncitorilor, Al. Ionescu a luat imediat cuvântul și, demascându-l, a dezvăluit că : „Eniu Bălteanu împreună cu alții, este fondatorul clubului democrat, care aduna iscălituri pentru D-l I. Brătianu... al cărui guvern a trimis soldați împotriva lucrătorilor din Galați care se pusese în grevă, E. Bălteanu, după ce a încercat să se aleagă deputat cu ajutorul guvernului care l-a tras pe sfoară... astăzi vine între lucrători”¹. În seara zilei de 27 februarie 1888 a avut loc un bal pregătit de către societatea lucrătorilor în fier și lemn din București. La acest bal au venit și cîțiva agenți ai burgheziei.

Într-un articol publicat în ziarul *Dezrobirea*, atrăgîndu-se atenția muncitorilor asupra uneltirilor agenților burgheziei, se spunea : „La cercul muncitorilor au început să vie și să se ia cu binele pe lîngă lucrători, oameni ca Eniu Bălteanu² și alții; la balul muncitorilor au venit oameni ca G. Paladi³, Brătescu⁴ ș.a. Oamenii aceștia înainte, cînd lucrătorii erau împrăștiati și prin urmare slabi, nici nu-i băgau în seamă. Iar acum, cînd lucrătorii au început să se organizeze, cînd au văzut că pot să fie o putere, au început să se ia pe lîngă ei”⁵. În felul acesta muncitorii au dat riposta cuvenită manevrelor întreprinse de către burghezie și au apărât organizația lor.

Deoarece muncitorii au reușit repede să demaște încercările agenților burgheziei de a se infiltra în rîndurile cercului muncitorilor, reacțiunea a recurs la alte mijloace tot așa de rafinate. Astfel, în luna octombrie 1887, a început să apară la Iași ziarul „Meseriașul român”. În coloanele sale se publicau articole menite să abată pe muncitori de la lupta pentru crearea unui partid muncitoresc și de la lupta revoluționară împotriva exploataților. Socialiștii au demascat imediat aceste scopuri ale ziarului respectiv. În articolele publicate în ziarul *Muncitorul* se arată : „Meseriașul” în cele trei numere de pînă acum, nu vorbește de calea ce trebuie să urmeze muncitorii în politică. Ba chiar mai rău, pare a-i îndemna să nu se amestece în lupta politică, nici nu pomeneste măcar de faptul că trebuie să întemeieze un partid politic deosebit de cele de azi... „Meseriașul român” e un lup care s-a îmbrăcat în piele de oaie”⁶.

În același timp presa reacționară, liberală și conservatoare, pe lîngă calomniile ce le debita la adresa socialiștilor în scopul de a-i determina să nu mai desfășoare activitatea în rîndurile muncitorilor și țăranilor, a încercat să creeze dezbinare în rîndurile socialiștilor și prin aceasta să slăbească forțele de luptă ale mișcării muncitorești în general. În acest

¹ *Dezrobirea*, nr. 11 din 27 februarie 1888, p. 2.

² Eniu Bălteanu era redactorul revistei *Lumina pentru toți*.

³ G. Paladi era deputat liberal.

⁴ Brătescu, redactor al ziarului conservator *România*.

⁵ *Dezrobirea*, nr. 12 din 5 martie 1888, p. 2-3.

⁶ *Muncitorul*, nr. 1 din 1 noiembrie 1887, p. 2-3.

scop ziarul liberal *Unirea* a scris mai multe articole, în care se străduia să dovedească că între mișcarea socialistă din București și cea din Iași ar fi deosebiri fundamentale, prin faptul că pe cînd socialiștii din Iași își îndreptau atenția spre țărănime, cei din București desfășurau activitatea în rîndurile muncitorilor din fabrici. Prin ziarul *Muncitorul*, socialiștii au răspuns imediat presei reacționare, lămurind pe muncitori că nu-i de loc vorba de două organizații cu scopuri deosebite, ci: „Dacă socialiștii din București — se scria în ziar — vorbesc mai mult muncitorilor meseriași (adică industriali) pricina e că la ei sînt foarte mulți muncitori... și lucrul e firesc, să caute mai întîi să lumineze pe muncitorii cu care sînt mai de aproape, adică pe cei din oraș... Socialiștii din Iași lucrează mai mult printre țărani din pricină că aici sînt mult mai puțin muncitori meseriași”¹.

Socialiștii au dat riposta cuvenită și au apărut organizațiile muncitorești asupra cărora își îndreptau focul clasele reacționare. Ca urmare a activității depuse de mișcarea socialistă în timpul campaniei electorale de la sfîrșitul anului 1887 și începutul anului 1888, propaganda politică s-a intensificat mult. Alegerile au constituit un prilej important pentru educația politică a muncitorilor și pentru propaganda socialistă, iar socialiștii au știut să-l folosească în mod just.

În ziarul *Muncitorul* din 21 februarie 1888 cercul socialist din Iași (care-și spunea acum cercul muncitorilor, — *n.n.*) a publicat „Manifestul partidei muncitorilor” adresat alegătorilor. În manifest se făcea caracterizarea partidelor: liberal, conservator și radical, care apărau interesele claselor stăpînitoare, iar după aceea se arăta că partidul muncitoresc apăra interesele muncitorilor și țăranilor și cuprindea revendicările cu caracter economic și politic, pentru care se angajează să lupte. „Partida muncitorilor — se spunea în manifest — e nouă în țara noastră și acum, în aceste alegeri își desfășoară pentru întîia-și dată steagul și cheamă pe muncitori la luptă, la cîștigarea drepturilor la dezrobire”². Programul de revendicări pe care-l prezenta manifestul în fața muncitorilor era programul cercurilor socialiste din 1886.

Din cele expuse mai sus rezultă cîteva concluzii importante: mai întîi rezultă că cercurile muncitorești erau organizații cu caracter politic, care mobilizau pe muncitori la lupta pentru revendicări economice și politice, contribuind prin aceasta la pregătirea condițiilor necesare creării partidului muncitoresc; de asemenea rezultă faptul că în urma înființării Cercului muncitorilor din București, cercurile socialiste și-au legat mai strîns activitatea de lupta clasei muncitoare, clasa cea mai înaintată, clasa revoluționară, iar programul cercurilor socialiste, elaborat de C. Dobrogeanu-Gherea în 1886, a devenit programul de revendicări și de luptă al cercurilor muncitorești. Aceasta a dus la o mai mare apropiere între cele două organizații revoluționare și la pregătirea condițiilor pentru unirea lor. Ca urmare a acestui fapt lupta clasei muncitoare a cuprins de acum înainte domeniul economic, politic și ideologic. Toate

¹ *Muncitorul*, nr. 22 din 27 februarie 1888, p. 1.

² *Ibidem*, nr. 17 din 21 ianuarie 1888, p. 2.

aceste domenii ale luptei de clasă erau conduse de către cercurile muncitorești.

Și mai puternic apare strângerea legăturilor, colaborarea și ajutorul reciproc între cele două organizații prin sprijinul ce l-au dat elementele intelectuale socialiste, membrilor cercului muncitorilor pentru ridicarea nivelului lor politic și ideologic. Aceste lucruri erau neapărat necesare căci numai astfel muncitorii puteau să-și cunoască interesele, să înțeleagă cauzele situației grele în care se aflau și cum puteau să scape de exploatare, să înțeleagă necesitatea și importanța organizării clasei muncitoare. În acest scop, începînd din februarie 1888, cercul socialist după ce și-a luat sarcina redactării ziarului „Dezrobirea”, a anunțat că se va preocupa și de problemele muncitorești. În articolul „Școala pentru muncitori”¹ se spunea „... socialistilor care și-au luat sarcina de a deștepta pe muncitorii din România, de a-i organiza pentru a lupta cu succes... li se impune... să se gîndească și la instruirea muncitorilor, care neputînd din cauza mizeriei a învăța decît, cel mult, a scri și a citi rămîn în completă ignoranță asupra cunoștințelor de care au absolută nevoie în luptă”².

Prin ziar au fost anunțați muncitorii că la adunarea cercului din seara zilei de 12 februarie 1888 se vor pune în discuție cîteva probleme importante și ca atare muncitorii trebuiau să gîndească asupra lor și să-și spună cuvîntul. Problemele anunțate erau :

1. Măsurile ce trebuiau luate de către muncitorii din Capitală pentru susținerea grevei muncitorilor ceferiști din Galați, care se desfășura în acel timp ;

2. Organizarea „Cercului muncitorilor” (era vorba de discutarea măsurilor ce trebuiau luate pentru elaborarea statutelor — *n.n.*) ;

3. Crearea unei școli de adulți pentru muncitori ;

4. Organizarea unui bal pentru strîngerea fondurilor ;

5. Măsuri în vederea organizării unei cooperative de consum spre a feri membrii cercului muncitorilor de specula comercianților³.

În urma discuțiilor purtate asupra acestor probleme importante s-a hotărît organizarea în sala cercului muncitorilor, cu sprijinul cercului socialist din București, a următoarelor cursuri :⁴

1. Cursul Istoria socialismului ;

2. Cursul de Economie politică ;

3. Cursul de Științe fizico-naturale ;

4. Cursul de Fiziologie și anatomie ;

5. Cursul de Drept public.

În ședința cercului muncitorilor din seara zilei de 13 februarie 1888, C. Olcescu, aducînd la cunoștința celor prezenți începerea cursurilor, a făcut apela la muncitori „...a venit cît se poate de în mare număr pentru a asculta cursurile ce s-au hotărît a se face în localul cercului”⁵. Peste cîteva zile ziarul *Dezrobirea* anunța că în seara zilei de 18 februarie 1888

¹ *Dezrobirea*, nr. 8 din 6 februarie 1888, p. 2.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 3.

⁴ *Ibidem*, nr. 10 din 20 februarie 1888, p. 2.

⁵ *Ibidem*.

„...Cercul socialist a inaugurat la cercul muncitorilor, școala de adulți cu scop ca să lumineze pe muncitori”¹.

În ce privește organizarea cercului muncitorilor de asemenea s-au luat măsurile necesare. Adunarea membrilor cercului muncitorilor „a ales o comisie, care să întocmească un proiect de statut pentru organizarea Cercului muncitorilor”². În comisie au fost aleși „...P. Scorțeanu, N. Acelenescu și C. Olcescu”³. Comisia aleasă a redactat proiectul de statut iar în adunarea din seara zilei de 21 februarie 1888 a fost citit. Adunarea a hotărât ca proiectul de statut — „...să se tipărească și să se împartă lucrătorilor. În urmă să se facă o întrunire nouă și să se voteze”⁴. În adunarea din ziua de 1 aprilie a aceluiași an, statutele au fost votate și s-a ales comitetul de conducere a cercului muncitorilor compus din C. Mille casier, C. Popescu și Al. Ionescu secretari. Astfel, procesul de constituire a cercului muncitorilor din București din Piața Amzei nr. 12 a luat sfârșit. S-a creat organizația muncitorilor cu caracter politic, care în anii următori va juca un rol important în ce privește lupta clasei muncitoare pentru crearea partidului social-democrat al muncitorilor din România.

În activitatea pentru crearea cercului muncitorilor din București un rol important au avut muncitorii socialiști înaintați, în frunte cu C. Olcescu și Al. Ionescu. Despre rolul lui C. Olcescu în crearea cercului muncitorilor și în general despre activitatea sa în domeniul organizării muncitorilor, în ziarul *Munca* se spunea: „Schimbându-și locuința în București, dînsul începu propaganda printre lucrătorii de la căile ferate și propaganda lui, această activitate se încoronează cu întemeierea societății lucrătorilor în fier și lemn și prin nașterea cercului muncitorilor din Piața Amzei”⁵.

Crearea cercurilor muncitorești a avut o mare importanță pentru clasa muncitoare din România. Importanța lor a constat în primul rînd în faptul că ele au marcat începutul ieșirii mișcării muncitorești din stadiul inițial și transformării ei în mișcarea de clasă, căci după cum scrie V. I. Lenin „...mișcarea muncitorească iese din stadiul embrionar și al copilăriei abia atunci cînd devenea o mișcare de clasă, cînd trecea la lupta politică”⁶.

Ele au avut un mare rol în organizarea muncitorilor în asociații profesionale și în susținerea luptelor greviste împotriva exploatatorilor, pentru mărirea salariilor, reducerea zilei de lucru și alte revendicări. Din această cauză în jurul lor s-au strîns tot mai mult forțele clasei muncitoare. Scoțînd în evidență rolul cercurilor muncitorești în organizarea clasei muncitoare în ziarul „*Munca*” se spunea „Fără aceste cercuri politice active, mișcarea gruparea pe bresle, va fi moartă, fără suflet... cercurile

¹ *Dezrobirea*, nr. 10 din 20 februarie, p. 2.

² *Ibidem*, nr. 16 din 2 aprilie 1883, p. 3.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, nr. 11 din 27 februarie 1888, p. 3.

⁵ *Munca*, nr. 15 din 31 mai 1892, p. 1.

⁶ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 4, p. 265.

politice vor clădi, ele vor fi partea vie ... activă a mișcării”¹. Cercurile muncitorești și-au îndeplinit cu succes rolul de organizator politic.

★

În concluzie, cercurile muncitorești — organizații politice ale clasei muncitoare din țara noastră — au luat ființă, după ce mișcarea muncitorească a cunoscut o însemnată perioadă de activitate. În crearea lor, rolul principal l-au avut elementele muncitorești înaintate. Socialiștii au dat sprijin important, au contribuit la organizarea muncitorilor, la dezvoltarea mișcării muncitorești din țara noastră, a cărei parte componentă au devenit treptat, treptat. În acest sens se poate vorbi, și trebuie să spunem, că începînd cu sfîrșitul anului 1887 și începutul anului 1888, adică o dată cu crearea cercului muncitorilor din București, a început în țara noastră procesul de „Unire a socialismului cu mișcarea muncitorească spontană”², în vederea eliberării clasei muncitoare de exploatare. O dată cu crearea cercurilor muncitorești, clasa muncitoare din țara noastră a trecut la lupta pentru crearea partidului politic opus partidelor claselor dominante, ceea ce a reușit să se realizeze la Congresul I al P.S.D.M.R. din anul 1893.

СОЗДАНИЕ РАБОЧЕГО КРУЖКА В БУХАРЕСТЕ

РЕЗЮМЕ

Автор раскрывает внутренние условия, которые привели к росту рабочего движения в Румынии в 90 гг. XIX в.; он останавливается главным образом на создании бухарестскими рабочими своего кружка. В первой части работы дается обзор развития рабочего движения в Румынии до образования этого кружка. Во второй части автор высказывает различные, опирающиеся на документы, предположения относительно даты его организации, которая до сих пор не была выяснена.

Создание рабочего кружка в Бухаресте оказало положительное влияние на деятельность рабочих и социалистических кружков в других крупнейших городах Румынии.

В заключение автор анализирует деятельность бухарестского кружка, относящуюся к более позднему периоду, и значение его влияния.

Работа представляет собой новый документальный материал, который освещает малоизвестные стороны рабочего движения в Бухаресте.

¹ *Munca*, nr. 50, din 3 februarie 1891, p. 4.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 4, p. 197.

LA FONDATION DU CERCLE DES OUVRIERS DE BUCAREST

RÉSUMÉ

L'auteur présente les conditions intérieures qui ont déterminé le renforcement du mouvement ouvrier de Roumanie au cours des six dernières années du XIXe siècle, insistant particulièrement sur la fondation du Cercle des ouvriers de Bucarest. Dans la première partie de l'article, l'auteur expose l'évolution du mouvement ouvrier de Roumanie jusqu'à la création du Cercle des ouvriers. Dans la seconde partie, il fait des considérations, à base de documents, sur la date de la création de ce Cercle, date qui n'était pas encore établie.

La fondation du Cercle des ouvriers de Bucarest a eu une influence positive sur l'activité des ouvriers et des cercles socialistes des autres villes principales du pays.

Dans la partie finale, l'auteur s'arrête sur l'activité déployée ultérieurement par le Cercle des ouvriers de Bucarest ainsi que sur l'importance de son influence.

L'article met à la disposition des lecteurs, en raison d'un matériel d'archives nouveau, des aspects inédits de l'activité du mouvement ouvrier de Bucarest.

DESPRE „ISTORIA ROMÎNILOR CU ÎNTREBĂRI ȘI RĂSPUNSURI” A LUI SAMUIL MICU CLAIN

DE

POMPIIU TEODOR

Studierea operei istorice a lui Samuil Micu a rămas, cu toate contribuțiile aduse, încă foarte puțin cunoscută. O judecată științifică nici nu era posibilă înainte ca cercetările să fi stabilit lista tuturor lucrărilor, cronologia lor și mai ales conținutul lor.

Într-o asemenea situație este cu neputință a i se urmări activitatea istorică, evoluția gândirii sale, procesul de închegare al celui mai interesant edificiu istoric al epocii. Pentru a trage concluzii științifice cercetătorul de astăzi este dator să cunoască cu exactitate izvoarele folosite de Micu la începutul preocupărilor sale și, mai cu seamă, influențele exercitate asupra operei sale de cronicarii moldoveni și munteni. Toate aceste probleme, importante pentru aprecierea operei istoriografice a lui Samuil Micu, rămân simple deziderate atita vreme cît nu știm ce anume a scris și cînd a scris.

De aceea, în acest cadru limitat ne vom mărgini să înfățișăm problemele mai însemnate ridicate de *Istoria romînilor cu întrebări și răspunsuri*. Timotei Cipariu, în 1855, amintește în treacăt de existența acestei lucrări într-un manuscris al cărui început lipsea ¹. N. Iorga, cunoscînd paginile publicate de Gavril Pop Laslo în *Sionul romînesc* ², a izbutit să stabilească anul 1791 ca dată a elaborării *Istoriei cu întrebări*. În esență tot ceea ce a intrat în circulația istoriei culturii romînești despre această lucrare se reduce la informația despre existența ei, anul în care a fost redactată și scopul didactic presupus de N. Iorga ³. Aceste date vor pătrunde

¹ T. Cipariu, *Acte și fragmente*, Blaj, 1855, p. 138.

² G. Pop Laslo, *Fragment istoric bisericesc (decopiat din manuscrise de ale lui Samuil Micu)*, în *Sionul romînesc*, an. III (1867), nr. 10, p. 113—115, și nr. 11, p. 126—128.

³ N. Iorga, *Istoria literaturii romîne*, III, București, 1933, p. 198—199.

neschimbate și la alți istorici și istorici literari, fără ca să fie adăugate elemente noi.

Cercetînd opera primului istoric român din Transilvania, am reușit să scoatem la lumină un nou text care îngăduie reconstituirea parțială a lucrării pe care o prezentăm. Ne referim la broșura : *Istoria scurtă a romînilor de la Alm povățuitorul uncurilor încoace, scrisă din un fragment de a părintelui Clain și cu însemnări însemnate de Gavrilă Pop Laslo, profesorul de hronologie, geografie și istorie universală, în liceul episcopal blăjan și esortatorul aceluiași liceu și al școalelor umane din Blaj, Sibiu. În privilegiata tipografie a lui Gheorghe de Clozius, 1848*¹!

Locul Istoriei cu întrebări și răspunsuri în cadrul operei istorice a lui Samuil Micu. Avînd la îndemînă cele două texte, fragmentul tipărit de Gavril Pop în *Sionul romînesc* și broșura amintită, este posibil să încadrăm originala încercare între scrierile istorice ale lui Micu și în același timp să întreprindem o analiză a gândirii sale în jurul anului 1791. Pînă în momentul de față majoritatea cercetătorilor călăuzindu-se după N. Iorga au rămas credincioși observațiilor sale privitoare la cronologia lucrărilor lui Micu. Pe lîngă multe precizări valoroase, contribuția lui Iorga conține și date eronate. Ne vom opri la două dintre acestea, interesînd îndeaproape cercetarea de față. Astfel, nu putem fi de acord cu afirmația privitoare la începutul preocupărilor istorice ale lui Micu, potrivit căreia din prima lucrare istorică în limba latină, anterioară anului 1780, nu s-ar mai fi păstrat decît cîteva urme în noua redacție tipărită de Laurian². În realitate, Samuil Micu întocmește încă în vremea studiilor sale la Viena o istorie a poporului român (*De origines daco-romanorum*), cunoscută din mărturiile contemporanilor Șincai³ și Sulzer⁴. Tot din această epocă datează și : *Historia daco-romanorum sive valachorum* publicată de Laurian în *Instrucțiunea publică*, lucrare ce depășește planul primei încercări istorice, care era limitată la epoca formării poporului nostru. Examinarea textului din *Historia daco-romanorum sive valachorum* demonstrează că pentru epoca mai veche Micu a utilizat *De origines daco-romanorum*. În anii următori, 1777—1780, istoricul nostru redactează alte noi capitole ajungînd cu expunerea pînă în zilele sale. După 1780 Micu completează manuscrisul cu alte amănunte, lucru vizibil în textul lui Laurian, care însemnează adaosele ulterioare prin asteriscuri. Așa stînd lucrurile nu mai poate fi vorba de cîteva urme, ci de textul integral al strădaniei lui Micu pe tărîmul istoriei pînă la 1780.

În același timp stabilirea anului 1801, ca an al redactării *Scurtei cunoștințe a istoriei romînilor*⁵, se datorește confuziei provocate de examinarea unei copii și nu a originalului scris în preajma anului 1796. Prin urmare, cunoscînd anii în care cele două lucrări au fost alcătuite, încer-

¹ Broșura lui Pop Laslo a fost anunțată în următoarele periodice : *Organul luminării* (1848), nr. LXX. p. 398 ; *Organul naționale* (1848), nr. 3. p. 14 ; *Învățătorul poporului* (1848), nr. 3, p. 12.

² N. Iorga, *op. cit.*, p. 186—187.

³ B. V. R., II, p. 251.

⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 183.

⁵ *Ibidem*, p. 119.

carea lui Micu din 1791 (*Istoria cu întrebări . . .*) este precedată de *Historia daco-romanorum sive valachorum* și urmată de *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*. Concluzie de mare însemnătate deoarece dacă *Istoria cu întrebări . . .* se întemeiază pe materialul prelucrat al primei, la rîndul ei, cu unele completări, va intra în redacția ultimei, suprimîndu-se întrebările și răspunsurile. Confruntarea textelor din *Scurtă cunoștință* cu cele din *Istoria cu întrebări* a evidențiat apropieri care merg pînă la identitate pe alocuri.

Conținutul *Istoriei cu întrebări și răspunsuri*. Referindu-ne la conținut e nevoie să precizăm de la început că observațiile noastre se mărginesc doar la o parte a textului, acela care ne-a fost accesibil prin intermediul celor două izvoare puse la contribuție. Că lucrarea a fost mai mare o dovedește notița lui G. Pop din *Organul național*, prin care se făcea cunoscut pentru a doua oară cititorilor, apariția broșurii : „...pentru nescari piedece intervenite, nu în atîtea coale în cîte voiam s-a tipărit”¹. Cu toate acestea, atît cît ni s-a păstrat îngăduie o prezentare sumară a cuprinsului.

Istoria cu întrebări, în linii mari, urmează planul lui Micu din alte lucrări, adică o istorie a poporului român din cele mai vechi timpuri. Ne găsim în fața aceiași identificări neîntemeiate, a românilor cu poporul roman, susținută în opera sa. Urmărint să dovedească egala îndreptățire a românilor cu celelalte națiuni, el examinează evenimentele legate de pătrunderea statului maghiar în Transilvania, egalitatea în cadrul obștei a românilor și a ungurilor bazată pe un contract, stările de lucruri din cursul evului mediu, insistînd în chip deosebit asupra reformei și a efectelor sale între romîni. Micu nu exclude din expunere nici celelalte două țări romîne, accentuînd continuitatea domniilor începînd cu Bogdan : „Romîni în Țara Romînească și în Moldova și după aceea . . . pururea au avut domnii săi”². Un cuprinzător capitol este rezervat bisericii, discutînd începuturile creștinismului la romîni, condițiile generale în care s-a dezvoltat viața religioasă pînă în zilele sale. În partea a doua a acestui capitol, Micu încearcă să stabilească șirul episcopilor din Ardeal, făcînd o prezentare a mitropolitelor și episcopilor din celelalte țări romînești³. De-a lungul întregii expuneri se manifestă tendința de integrare a istoriei Moldovei și Țării Romînești, alături de a românilor din Transilvania, într-o singură istorie a poporului român. În general aceleași idei fundamentale : originea latină, continuitatea, dreptul la egalitate cu celelalte națiuni. Această din urmă idee intervine stăruitor în discuție, dovedind, o dată mai mult, legătura dintre opera istorică a lui Micu și mișcările social-politice, în cazul de față cu *Supplex libelus valachorum*.

Remarcabilă este și aici argumentarea sa modernă. Pentru S. Micu, ca de altfel pentru întreaga generație, romîni au dreptul să fie părtași libertăților politice și sociale potrivit cu principiul : Cine poartă sarcinile trebuie să se bucure în mod proporțional și de drepturi.

¹ *Organul național* (1848), nr. 3, p. 14.

² G. Pop Laslo, *Istoria scurtă a romînilor . . .*, p. 19.

³ Idem, *Fragment istoric bisericesc . . .*, p. 128.

Scopul și forma. Despre scopul urmărit de S. Micu prin întocmirea unei istorii sub forma întrebărilor și a răspunsurilor, N. Iorga a afirmat că este în legătură cu nevoile învățământului românesc¹. În sprijinul aserțiunii sale, Iorga nu a adus nici o dovadă, așa că socotesc necesar să insist asupra problemei. Aceasta cu atât mai mult, cu cât datele despre conținutul învățământului în școlile de la Blaj sînt puține și îndoielnice pentru epoca ce ne interesează. Argumentele care pledează pentru folosirea sau intențiile de folosire a istoriei ca manual sînt de ordin general și în al doilea rînd cîteva elemente legate de structura cărții. Învățămîntul în Ungaria și Transilvania a fost reglementat prin cele două decrete: *Ratio educationis* și *Norma regia*. Primul decret înfățișează detalii cu totul neînsemnate privitoare la organizarea învățământului, avînd în vedere scopurile politice ale imperiului. Desigur că școlile din Blaj nu au putut rămîne în afara acestor directive. Guvernul urmărea îndeaproape școlile romînești, controlînd, prin inspectorii săi, viața acestora, cerînd rapoarte cu regularitate. Corespondența pe teme școlare între guvern și Blaj, începînd cu anul 1790 devine frecventă, Habsburgii voind să facă din școală unul din principalele instrumente ale dominației lor în secolul al XVIII-lea. Potrivit cu aceste instrucțiuni se prevede predarea istoriei universale, a istoriei Ungariei, de la venirea ungarilor, pînă în vremea principelui domnitor. Manualul recomandat, este adevărat, era al lui Palma². Faptul că istoria era prevăzută în programa generală de învățămînt, pledează în favoarea tezei lui N. Iorga. Al doilea argument îl oferă structura cărții și sistematizarea materialului. Un exemplu ar putea fi concludent în acest sens: „Dară românii din Dacia, care acum se chiamă Ardeal, avut-au stăpînitorii săi? Românii din Dacia care acum se zice Ardeal destule nevoie au avut de la neamurile varvare mai sus-zise, care de toate părțile năvăleau. Ci mai pe urmă într-alte părți trecînd neamurile varvare românii stăpînitorii săi au avut”³. Introducerea întrebării în răspuns, referindu-se la datele expuse anterior, ne face să socotim că *Istoria* era adaptată unor scopuri didactice.

Dar atîta timp cît nu avem o dovadă sigură despre utilizarea *Istoriei* ca manual, este justificată tot atît de bine și o a doua ipoteză. Epoca în care Micu redactează *Istoria* cunoaște și în Transilvania încercări de răspîndire a ideologiei înaintate în forma catehismelor revoluționare, după model francez⁴. Nu este exclus să ne găsim în fața unei asemenea intenții. Ipoteza din urmă este sprijinită de momentul în care a fost redactată, în plină frământare politică ce imprima conținutului un caracter militant, îndreptat împotriva rînduielilor politice ardelen.

Considerații despre ideile sociale și politice cuprinse în Istoria cu întrebări și răspunsuri. Istoria lui Micu se remarcă mai cu seamă prin conținutul de idei care oferă cîteva puncte de vedere, noi, de mare însemnă-

¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 198.

² Ms. lat. 248 (fond Oradea), la Bibl. Acad. R.P.R., Fil. Cluj, f. 48 v.

³ G. Pop Laslo, *Istoria scurtă...*, p. 1.

⁴ K. Benda, *A Magyar jakobinusok íratái*, III, Budapest, Akadémiai Kiadó 1952, p. 206.

tate pentru gândirea sa social-politică. Legat de cel mai avansat grup al intelectualilor români prin comunitatea ideilor antif feudale — el însuși cel mai de seamă ideolog — va face loc în lucrare unor concepții progresiste. De aici decurge și interpretarea raționalistă pe care o dă fenomenului istoric, reliefindu-se influența exercitată asupra sa de juristii școlii dreptului natural: Grotius și Pufendorf și probabil de Rousseau. Cercetările recente au stabilit că în revendicarea egalității poporului român cu celelalte popoare ale Transilvaniei, Micu face apel atât la dreptul istoric cât și la contractualism. S-a arătat de asemenea că contractul social se încheie între membrii a două popoare pe bază de deplină egalitate, subliniindu-se contribuția adusă la disoluția dreptului divin¹. Micu prin argumentele invocate în sprijinul egalității în drepturi, anterioară lui Unio trium nationum, se străduie să creeze premii ale unei egalități depline a națiunii române cu celelalte națiuni transilvane. Ideile *Istoriei cu întrebări și răspunsuri* luminează astfel o latură mai puțin studiată din gândirea lui Micu. Vorbind despre uniunea celor trei națiuni politice autorul nota: „Dară de va înceta uniunea nobililor, săcuilor și a sașilor atunci bine ar fi iarăși să învie Universitatea regnicolarum hungarorum et valachorum”². Afirmatia demonstrează, fără putință de tăgadă, diferențierea pe care o făcea între noțiunea de natio medievală și cea în sens etnic. În același timp el schițează un program al unei comunități româno-maghiare opusă națiunilor politice medievale, a căror desființare o preconiza.

Un alt aspect ce ne relevă această operă se referă la atitudinea lui Micu față de mișcările sociale ale țărănimii. Este cunoscută îndeobște poziția iosefinistă a intelectualității românești, poziție care se traduce dacă nu într-o condamnare netă, în cel mai bun caz într-o rezervă față de răscoala țăranilor iobagi de sub conducerea lui Horia³, sau de răscoala de la Bobilna. În lucrarea cercetată sînt exprimate vederi mai înaintate în problema răscoalelor țărănești. Aci, răscoala de la Bobilna nu mai este rodul unor tulburări, ci o concluzie firească a exploatării țărănimii iobage: „Prostimea apăsată (din români și unguri) au rebelat împotriva lui Gheorghe Lepeș episcopul Transilvaniei”⁴. În ceea ce privește mișcările îmbrăcate în haină religioasă, interpretarea lui Micu este eronată, văzînd în ele rezultatul unor instigații. Deși cunoștea amploarea deosebită pe care au avut-o și urmările lor, Micu apare sensibil limitat în vederile sale de apartenență la biserica greco-catolică. Mai tîrziu, după 1800, aduce în interpretarea acestor fenomene o viziune nouă, cu oarecare înțelegere, de regret față de o stare pe care n-o dorea; ideea națională împinsese pe planul al doilea confesionalismul⁵.

¹ I. Lungu, *Gîndirea social-politică și filozofică a lui Samuil Micu*, în „Din istoria filozofiei în România”, vol. II, p. 142—143.

² G. Pop Laslo, *op. cit.*, p. 5.

³ F. Prodan, *Supplex libelus valachorum*, Cluj, 1948, p. 106.

⁴ G. Pop Laslo, *op. cit.*, p. 5.

⁵ Ms. rom. nr. 70 (fond Oradea) la Bibl. Acad. R.P.R., Fil. Cluj. *Istoria bisericească a episcopiei românești din Ardeal. Acum înțiu culeasă și scrisă de P. Samuil Clain din Sad. ieromonahul din Mîndăstirea S. Troita din Blai*, p. 661—666.

Analizînd ideile sale sociale și politice este oportun să stăruim asupra iosefinismului exprimat în *Istoria cu întrebări* și, bineînțeles, să căutăm o explicație. Lucrarea fiind întocmită în atmosfera de pregătire a Supplexului (1791), în împrejurările legate de opoziția de clasă a nobilimii față de imperiu, trebuia să țină seama de coordonatele politice ale statului austriac, zguduit de o puternică criză lăuntrică¹. Ideile exprimate erau menite să sprijine eforturile constituționale ale burgheziei romîne pe lângă curtea vieneză, într-o vreme cînd aceasta din urmă avea reale dificultăți cu nobilimea maghiară. Această poziție reformistă este explicată de slaba dezvoltare a burgheziei romîne, de precumpănirea intelectualității mărunte în mișcarea de emancipare a romînilor de la începutul ultimului deceniu al secolului al XVIII-lea. La aceste elemente putem adăuga formația iluminist-reformistă, de factură germană, a majorității cărturarilor romîni. Din acest punct de vedere trebuie judecate cele cîteva pagini de atașament față de împărat, în care istoricul enumera aportul adus de romîni la consolidarea imperiului, în timpul campaniilor antiturcești. De fapt iosefinismul lui Micu nu este un fenomen singular, el își găsește corespondentul în mișcarea intelectualilor burghezi unguri dinainte de dieta din 1790, care nu erau revoluționari nici ei ci reformiști partizani ai absolutismului luminat, ai decretelor lui Iosif al II-lea. În timp ce o parte a lor a evoluat după compromisul nobilimii cu Habsburgii, în dieta din 1790, spre iacobinism², mișcarea intelectualilor romîni va persista în atitudinea binevoitoare față de împărat, de la care așteptau izbăvirea.

Valoarea științifică a operei lui Micu. Cu toate că *Istoria cu întrebări* era chemată să răspundă unor necesități școlare, sau să îndeplinească rolul unei publicații de răspîndire a noii ideologii, ea cuprinde unele teze care au rămas în istoriografia noastră. Ideea fundamentală susținută de Micu este aceea a continuității romînilor pe teritoriul Daciei după retragerea aureliană. Luînd drept izvor cronica notarului anonim, el afirmă existența unei vechi organizații politice în momentul venirii ungarilor: „Bine dar dintr-acestea se vede că în suta noua de la Hristos cînd au venit ungurii în Panonia, unde și astăzi sînt, romîinii cei din Ardeal au avut domnul său”³. Importante ni se par, de asemenea, cunoștințele sale referitoare la originea limbii noastre liturgice: „... și limba și slovele cele iliricești le-a primit, mai ales în slujbele cele bisericești, după ce și bulgarii s-au făcut creștini”⁴. În acest fel Micu se apropie de rezultatele la care a ajuns astăzi istoriografia⁵.

Alături de continuitate, ideea unității poporului romîn este și ea una din componentele noii ideologii. Din lucrarea istoricului romîn se desprinde cu prisosință prezența ei. Această idee are rădăcini adînci în

¹ K. Penda, *Istoriia vengerscogo iacolinscogo dvileniia*, în „Acta Historica”, tom. V (1958), nr. 3–4, p. 263–309 și tom. VI (1959), nr. 1–2, p. 1–28.

² *Ibidem*.

³ G. Pop Laslo, *op. cit.*, p. 2.

⁴ Idem, *Fragment istoric bisericesc*... p. 114.

⁵ Al. Grecu (P. P. Panaitescu), *Bulgaria în nordul Dunării în veacurile al IX–X-lea*, în „Studii și cercetări de istorie medie”, I (1950), p. 232–233.

cultura țării noastre¹. Micu și în acest caz este un continuator al cronicarilor și, mai cu seamă, al lui Cantemir, fundamentînd însă concepția de față cu rezultatele la care ajunsese istoriografia contemporană lui. Astăzi este un fapt stabilit dar nu îndeajuns de subliniat — că Micu a cunoscut opera cronicarilor și lucrările lui Cantemir, *Descrierea Moldovei și Hronicul*. La ideea unității a ajuns prin intermediul culturii vechi românești încă în prima sa lucrare (*De origine daco-romanorum*), din care au fost luate argumentele petiției *De ortu progressu valachorum*². Mai târziu, aceleași idei, vor pătrunde în *Historia daco-romanorum sive valachorum* și de aici în *Istoria cu întrebări*. În această din urmă lucrare unitatea este afirmată cu claritate în răspunsul întrebării: „Preste cît pămînt se întind de locuiesc romîinii?” „Pămîntul în care astăzi locuiesc romîinii este Țara Romînească. Țara Moldovei și în Țara Ardealului cu mulți mai mulți sînt romîinii decît toate alte neamuri; așa sînt și Țara Ungurească de către Ardeal pînă în Tisa ... Banatul, Maramureșul ... și preste Dunăre în Bulgaria ...”³. La Micu se remarcă chiar tendința de a scrie o istorie a romînilor din cele trei țări romînești fără să țină seama de granițele politice care îi despărteau. Ilustrativă este întrebarea și răspunsul referitor la romîinii din Țara Romînească și Moldova: „Dară romîinii cei din celelalte părți ale Daciei, adică din Țara Romînească și din Moldova avut-au stăpînitorii săi?”. „Romîinii în Țara Romînească și în Moldova și după aceea ... pururea au avut domnii săi ... Mai pre urmă cînd turcii și Țara Ungurească o luaseră mai toată, mai bine au fost și lor să se puie supt birul turcilor ținîndu-și domnii, legile și sloboziile sale, care le-au avut”⁴.

Paralel cu afirmarea unității și cu încercările de a-i cuprinde pe romîinii din Țara Romînească și Moldova, în cadrul istoriei sale Micu caută să prezinte într-o sinteză însăși dezvoltarea istorică a țărilor romîne. Romîinii dintr-o parte și alta a Carpaților sînt considerați ca făcînd parte din același popor, cu aspirații și idealuri comune. Ideea unității poporului nostru — consecința noii economii — enunțată în opera lui Micu va fi preluată de ideologia anilor 1830—1840 și apoi de pașoptiști.

O altă problemă discutată de istoricul nostru este reforma religioasă și efectele ei asupra romînilor. El adoptă o atitudine negativă față de acest act, subliniind rezistența poporului față de intențiile prozelite ale principilor calvini și persecuțiile îndurate de biserica ortodoxă. „Biserica romînilor din Ardeal a stat ca și corabia în mijlocul valurilor, asuprită și necăjită, mai vîrtos pre vremurile cînd Ardealul stăpîneau crai de eresul calvinesc, care tipărise cărți romînești pline de eresul calvinesc ...”⁵.

¹ Vezi P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*. Ed. Acad. R.P.R., 1958, p. 258.

² J. Toth Zoltan, *Az erdélyi román nacionalismus első szótára, 1697—1792*, Budapesta, 1946, p. 349—353.

³ G. Pop Laslo, *Istoria scurtă a romînilor* ..., p. 20—22.

⁴ *Ibidem*. p. 19—21.

⁵ Idem, *Fragment istoric besericesc*, p. 114.

Cu toate că era la curent cu tipăriturile românești sub influența calvină, Micu insistă în istoria cercetată mai mult asupra laturilor considerate eretice. Demn de amintit, în această ordine de idei, este invocarea acțiunii lui Varlaam din 1645 ca un sprijin adus luptei românilor ardeleni : Varlaam, mitropolitul Moldovei, scrie Micu „a grăit cu domnii Țării Românești și a Moldovei, care au adunat săbor ... în care au alcătuit carte care o au și tipărit în Moldova în anul 1645”¹.

Lucrarea lui Micu se evidențiază și prin informațiile sale în general juste despre unele probleme. Desigur că toate acestea au fost mai amplu documentate de istoriografia de după aceea, iar istoriografia marxistă le-a dat o interpretare științifică. Totuși opera istorică a lui Micu oferă multe amănunte de interes cultural, mai ales dacă ținem seama de epoca în care a fost scrisă, reconstituind atmosfera culturală a vremii cu toate frământările ei.

Judecată astăzi, în spiritul materialismului istoric, strădania primului istoric român din Transilvania se dovedește, în ceea ce are ea mai bun, ca un factor pozitiv în opera de luminare a poporului la începuturile culturii noastre moderne. Faptul că o parte a manuscrisului este editat tocmai în 1848, că i s-a făcut o largă publicitate în periodicele vremii, demonstrează că generația anului revoluționar a încorporat în bagajul ei ideologic moștenirea de idei a anilor 1790—1792. În același timp cenzurarea cărții și apariția ei trunchiată ilustrează și mai bine conținutul de idei progresiste socotite dăunătoare orînduirii feudale și stăpînirii politice feudalo-habsburgice.

О ИСТОРИИ РУМЫН В ВОПРОСАХ И ОТВЕТАХ САМУИЛА МИКУ КЛАЙНА

РЕЗЮМЕ

Автор настоящей работы предлагает вниманию исследователей основные проблемы, поднятые в труде Самуила Мику Клайна *История румын в вопросах и ответах*. Он показывает место, отведенное истории в вопросах и ответах в этом историческом произведении, его научную ценность, а также делает некоторые замечания относительно социальных и политических идей книги.

История в вопросах представляет особый интерес потому, что в ее идейное содержание включены несколько новых прогрессивных положений, имеющих большое значение в определении социально-политического мышления Самуила Мику. С помощью различных аргументов, выдвигаемых в защиту равенства прав, Самуил Мику борется за предоставление румынскому народу и другим народностям Трансильвании полного равноправия.

Основная идея, выдвигаемая Мику, заключается в том, что на территории Дакки после отступления Аврелия сохранилось и продолжало развиваться местное население. В этом случае он выступает как продолжатель дела хронистов, главным образом, Кантемира, используя однако для обоснования своих концепций дости-

¹ G. Pop Laslo, *Fragment istoric bisericesc*, p. 114.

жения историографии того времени. Помимо идеи о сохранении и дальнейшем развитии местного населения, в книге румынского историка важное место занимает идея единства румынского народа; обращает на себя внимание стремление Самуила Мику написать историю румын трех румынских земель, не считаясь с политическими убеждениями, разделяющими их.

В вопросе социального движения крестьянства Самуил Мику в *Истории румын в вопросах и ответах* придерживается более передовых взглядов, чем другие исследователи. По его мнению, восстание в Бобыльне — это не простое волнение, а естественный протест, вызванный эксплуатацией крепостного крестьянства.

В заключение автор подчеркивает, что труд первого румынского трансильванского историка является позитивным фактором в деле народного просвещения в начальную стадию нашей современной культуры.

HISTOIRE DES ROUMAINS PAR QUESTIONS ET RÉPONSES DE SAMUIL MICOU CLEIN

RÉSUMÉ

L'auteur s'est proposé de présenter les problèmes les plus importants soulevés par l'ouvrage *Histoire des Roumains par questions et réponses* de Samuil Micou Klein. Il indique la place de cet ouvrage dans l'ensemble de l'œuvre historique de Samuil Micou et apprécie sa valeur scientifique et ses idées sociales et politiques.

L'Histoire par question et réponses se fait remarquer surtout par son contenu d'idées, qui offre quelques points de vue nouveaux, progressistes, particulièrement significatifs pour la mise en lumière de la pensée sociale politique de Samuil Micou. Par les arguments invoqués à l'appui du principe de l'égalité des droits, Samuil Micou a tâché de donner les prémisses de l'égalité complète du peuple roumain avec les autres peuples de Transylvanie.

L'idée fondamentale soutenue par Micou est celle de la continuité du peuple roumain sur le territoire de la Dacie après la retraite de Marc-Aurèle. Par cela, Samuil Micou s'avère un continuateur des chroniqueurs et surtout de Démètre Cantémir. Cette conception de Samuil Micou est mise en rapport avec les résultats auxquels avait abouti l'historiographie roumaine à la fin du XVIIIe siècle. À côté de l'idée de la continuité, Samuil Micou a soutenu l'idée de l'unité du peuple roumain. Il convient de remarquer l'intention de Samuil Micou d'écrire une histoire des Roumains des trois provinces, sans tenir compte des frontières politiques qui, à l'époque, les séparaient.

À l'égard des mouvements sociaux de la paysannerie, Micou a, dans l'ouvrage examiné, des vues plus avancées que les autres historiens de l'époque. Ainsi, la révolte de Bobilna est, selon Micou, non point le fruit de certains troubles, mais un aboutissement de l'exploitation à laquelle était soumise la paysannerie.

Pour conclure, l'auteur souligne le fait que les efforts du premier historien roumain de Transylvanie — mis au service du peuple — contribuèrent à la formation de la culture roumaine moderne.

ȘTIRI NOI DESPRE INDUSTRIA DE POSTAV DIN MOLDOVA LA JUMĂTATEA VEACULUI AL XIX-lea

DE

L. BOICU

La mijlocul celui de-al șaselea deceniu al secolului trecut funcționau în Moldova trei fabrici de postav : fabrica de la mănăstirea Neamț, fabrica lui Mihail Kogălniceanu și fabrica lui Eduard Bühl.

Despre cea mai mare dintre aceste întreprinderi industriale (fabrica lui M. Kogălniceanu) avem și cele mai multe știri, pe care le datorăm lui G. Apostoleanu ¹ și economistului G. Zane ². Cu privire la celelalte două fabrici avem însă informații puține. Din studiul lui G. Zane aflăm doar că, în anul 1855, Ed. Bühl, fostul director al fabricii de postav a lui M. Kogălniceanu, a înființat la Tg. Neamț o nouă fabrică de postav, care era înzestrată cu mașini identice celor din întreprinderea lui M. Kogălniceanu, că între acesta din urmă și Ed. Bühl a intervenit un conflict, care a luat sfârșit prin închiderea fabricii lui Bühl și că, în această epocă, la mănăstirea Neamț funcționa o fabrică de postav condusă de un oarecare Wilhelm Stiber³. Existența ei a fost semnalată și de către C. N. Tomescu⁴. Fără să indice izvorul, C. N. Tomescu a notat numai că „cea dintîi fabrică de postav din România” a avut-o mănăstirea Neamț.

Prin nota de față adăugăm, la puținele date cunoscute despre fabrica de postav a mănăstirii Neamț și despre cea a lui Ed. Bühl, noi informații, extrase din arhivele din București, Iași și Bacău. Ele întregesc cunoștințele noastre relative la industria textilă în Moldova la jumătatea veacului al XIX-lea.

★

¹ G. Apostoleanu, *Fabrica de postav a D. Colonel Kogălniceanu*, în *România literară*, an. 1855, Iași p. 465 și urm.

² G. Zane, *M. Kogălniceanu, întemeietorul marii industrii textile din România* p. 61 și urm.

³ *Ibidem*, p. 61 și urm.

⁴ C. N. Tomescu, *Scurtă povestire istorică despre sfînta mînăstire Neamtu*, Buc. 1942 p. 8.

Dintre toate ramurile industriale, industria de postav, la noi ca și în multe alte țări, are o veche și bogată tradiție. Aceasta este și explicabil, pentru că țesutul, deși „în cele mai multe cazuri nu cere o îndemânare deosebită”¹, fiind totuși „din capul locului legat de folosirea unei mașini, fie cît de rudimentară încă, s-a dovedit foarte curînd a fi cel mai apt de dezvoltare. Țesutul, practicat pînă atunci (adică pînă în epoca marilor manufacturi, — *n.n.*) la sate de către țărani, ca îndeletnicire secundară, menită să le asigure îmbrăcămintea necesară, a fost primul fel de muncă, care, datorită extinderii schimbului, a primit un imbold spre dezvoltare continuă. Țesătura a fost cea dintîi dintre manufacturi și a rămas cea mai importantă dintre ele”².

Într-adevăr, în Principatele Romîne, în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, pe baza unei largi răspîndiri a țesătoriei în masele țărănești, în condițiile unei producții de mărfuri mai dezvoltate și a unei diviziuni a muncii mai adîncite, au apărut primele manufacturi, care au fost întreprinderi producătoare de postav. Ele însă au avut o existență de foarte scurtă durată. fondate ca manufacturi iobăgiste, neputîndu-se transforma în întreprinderi capitaliste din cauza lipsei brațelor de muncă libere, lovite puternic de concurența străină, n-au putut supraviețui împrejurărilor care le-au dat naștere. Iată de ce țesutul ca meșteșug și îndeletnicire complementară a țăranilor, n-a putut „fi smuls din forma de producție de pînă atunci”, iar stofele de calitate superioară n-au încetat de a fi importate.

De-abia la mijlocul secolului al XIX-lea, premisele și condițiile necesare transformării radicale a vechii forme de producție a țesutului în Moldova erau coapte. În această epocă, drept urmare a creșterii într-un ritm rapid, fără precedent, a producției de mărfuri, pe baza unei mai adînci diviziuni sociale a muncii și a dezvoltării relațiilor capitaliste, ca urmare a sporirii mijloacelor de acumulare bănească și a necesităților în general, au apărut primele fabrici de postav: fabrica de la mănăstirea Neamț, cea a lui M. Kogălniceanu și cea a lui Ed. Bühl.

Apariția lor se încadrează organic în tendința precumpănitoare a epocii de introducere a mașinilor, de utilizare a forței aburului în economia țării și a folosirii mîinii de lucru liber angajată, tendință care a luat naștere în condiții social-economice interne și externe, datorită cărora funcționarea unor întreprinderi industriale pe baza forței de muncă iobage devenise anacronică și era condamnată la eșec.

Așadar, primele manufacturi și fabrici care au apărut în Moldova, au fost cele textile. În afara faptului că manufacturile și fabricile au apărut în epoci diferite, deci în împrejurări social-economice diferite, în afara faptului că ele aparțin la două stadii diferite ale dezvoltării industriale (și au deci particularități specifice tehnice, de organizare a muncii etc.), au, bineînțeles, și trăsături comune. Una dintre ele este țesătoria din mediul sătesc. Ea a oferit manufacturii de postav materia primă, forța de muncă gata specializată și chiar premisele înzestrării sale tehnice, iar

¹ K. Marx, F. Engels, *Ideologia germană*, în *Opere*, vol. III, Buc., 1958. p. 57.

² *Ibidem*, p. 56.

fabricii capitaliste de postav din acea epocă materia primă, forța de muncă auxiliară și prin aceasta condițiile indispensabile ale rentabilității.

Observațiile pe care le-am făcut mai sus ne explică nu numai motivele pentru care primele manufacturi, ca și unele dintre primele fabrici, apărute la noi, au fost întreprinderi textile, ci și cauzele datorită cărora toate cele trei fabrici au fost înființate în aceeași regiune: Tg. Neamț era o regiune deosebit de favorabilă dezvoltării unei asemenea industrii, fiind așezată la poalele Carpaților, unde creșterea oilor era pentru o mare parte a populației ocupația de bază și fiind totodată regiunea de munte cea mai puțin izolată de marile căi de comunicație și unde apele repezi ofereau și cea mai ieftină forță motrice. Desigur că regiunea Tg. Neamț nu era unicul loc în Moldova unde țesătoria căpătase o răspîndire recunoscută. Mihail Kogălniceanu a notat ¹. într-un memoriu din 16 decembrie 1855, că la munte, unde sînt oi bîrsane, se produce postav gros. În mănăstiri, „care au oi roșii, se produce postav natural roșu sau *șaiac*, în tinuturile de gîos se produce *aba* sau postavul de lînă de capră. La Huși, unde sînt oi țigăi și unde se află boiangerii, se produce postav de o calitate mai fină, numit *sumăieș* și care se boiește cu deosebite culori și lucrul este atît de perfecționat, încît nici nu se deosebește de postavul fabricat la Brașov”. Totuși, producția de fire și postav în Neamț era cu mult superioară, mai ales cantitativ, oricărei alte regiuni din Moldova unde se practica țesătoria, iar Tg. Neamț era un cunoscut centru al comerțului de lînă. Comisia, care a fost însărcinată să arbitreze conflictul dintre M. Kogălniceanu și Ed. Bühl, a semnalat, la 16 decembrie 1855, că a văzut în Tg. Neamț cîteva case care produc „sute de mii de coți de sucman numai cu ajutorul unor unelte primitive: piepțenii de lînă, furca și fusul, roata țuțuenească, stativa îngustă, suveica mică sau săltătoare” și în sfîrșit pîna moldovenească sau cu ciocane, în care învălește sucmanul. Tot aceste unelte se întrebuintează și la facerea țesăturii de lînă țigaie, roșie sau neagră, sau noatinu numit *șaiagu* ².

Tabloul real al dezvoltării țesătoriei în ținutul Neamț nu poate fi socotit încheiat, fără să fie incluse în el și cele trei fabrici de postav mai sus pomenite. Noi, după cum am mai arătat, nu facem decît să completăm informațiile deja cunoscute, prezentînd știri noi despre fabrica de la mănăstirea Neamț și cea a lui Ed. Bühl.

La 26 februarie 1851, între consiliul de administrație al mănăstirii Neamț și Wilhelm Stiber, s-a încheiat un contract valabil pentru o perioadă de trei ani (16 mai 1851—16 mai 1854). Prin acest contract, Wilhelm Stiber se obliga să înființeze o fabrică de postav, să aducă lucrători specializați, iar mănăstirea să-i pună la dispoziție mașinile necesare ³.

¹ Arh. St. Iași, Tr. 1772. op. 2020, nr. 33 755, f. 86.

² *Ibidem*, f. 92. În anul 1859, în districtul Neamț, existau 68 de pive cu 53 de lucrători și două dîrste. Arh. St. Buc., Direcția generală a statisticii, dos. 577/1862, f. 17, 20.

³ Arh. St. Buc., Ministerul Instrucțiunilor Publice, Moldova, dos. 1851, f. 1. Ideea înființării unei fabrici de postav la mănăstirea Neamț aparține starețului Neonil, care încă din anul 1850 plănuia să fondeze „o fabrică de postav pentru trebuința numerosului sobor”. v. *Zimbriul*, nr. 24 din 21 septembrie 1850, p. 94.

Mașinile au fost aduse în țară pe la punctul de vamă din Nimerceeni, la începutul anului 1852¹. La 29 februarie 1852, „mașina” a fost pornită „cu blagoslovenia părintelui stareț”². Se confirmă astfel afirmația lui C. N. Tomescu, că cea dintâi fabrică de postav a avut-o mănăstirea Neamț³.

În cursul anilor 1853 și 1854 au fost aduse noi mașini. În însemnările ce cuprind cheltuielile făcute de către W. Stiber sînt trecute sume de bani, avansate acestuia din urmă, pentru ca „să aducă mașini”⁴. De asemenea, însemnările cuprind și banii cheltuiți pentru cumpărarea de unelte de strungărie⁵. Sumele însă sînt mici. Acest fapt nu poate fi luat drept un criteriu sigur de apreciere a măsurii în care fabrica se dezvoltă, pentru că nu avem certitudinea că în cele cîteva însemnări au fost incluse toate sumele de bani destinate achiziționării de mașini. Cîteva date privind înzestrarea tehnică a fabricii ni le dă, la 28 octombrie 1859, „comisia regulatoare a averilor mănăstirești”. Comisia a constatat că fabrica avea: 3 mașini „pentru lînă țigăie cu a lor furci”, 2 mașini „pentru lînă mare cu a lor furci”, 6 perechi stativ „cu a lor tacîmuri”, 2 cazane de aramă (unul cu o capacitate de 24 vedre iar cel de-al doilea 16 vedre) „pentru boit”, 2 scărmanători, 1 masă de curățat postav, un teasc „cu tot tacîmul lui”, 1 cadă de aramă pentru fier „clei” și 3 sobe de fier⁶. Un indiciu privind mărimea fabricii ni-l oferă comisia de arbitraj a conflictului dintre M. Kogălniceanu și Ed. Bühl, care a apreciat, în decembrie 1855, că fabrica de la mănăstirea Neamț este mai mare și superioară fabricii lui Bühl, fiind o întreprindere dezvoltată, la nivelul fabricii lui M. Kogălniceanu. În jurnalul comisiei se arată că mașinile de la fabrica lui Bühl „nu sînt într-un număr atît de mare și atît de perfect ca fabrica de postav a dumisale col. Kogălniceanu și ca fabrica aceea din mînăstirea Neamț”, care era condusă de doi „comisari”, dintre care unul era director (W. Stiber)⁷.

În legătură cu fabrica de la mănăstirea Neamț se ivește o nedumerire: cum se împacă funcționarea acestei întreprinderi industriale cu privilegiul exclusiv de fabricare a postavului acordat lui M. Kogălniceanu, care, după cum o va dovedi închiderea fabricii lui Bühl, nu putea fi încălcat? E drept că fabrica de la mînăstirea Neamț a luat ființă înaintea celei a lui M. Kogălniceanu. Dar în privilegiul exclusiv acordat lui M. Kogălniceanu n-a fost exceptată fabrica de la mînăstirea Neamț, așa cum s-ar fi convenit. Nici Ed. Bühl, atunci cînd încearcă să dovedească că nu este singurul întreprinzător în Moldova care încalcă privilegiul exclusiv al lui M. Kogălniceanu, nu citează cazul fabricii de la mînăstire. Rezolvarea acestei nedumeriri ne-o dă raportul din 22 martie 1856 al arhimandritului Dionisie, starețul mănăstirilor Neamțul și Secul, către domnitor, asupra stării mănăstirilor, în care se spune: „am pus în lucrare pentru

¹ Arh. St. Buc., Ministerul Instrucțiunilor Publice, Moldova, dos. 1851. f. 34, v., 36 și 38.

² *Ibidem*, f. 34 v.

³ C. N. Tomescu, *op. cit.*, p. 8.

⁴ Arh. St. Buc., f. 16.

⁵ *Ibidem*, f. 3.

⁶ *Ibidem*, Ministerul Agriculturii, Serviciul Bunuri, dos. 939/1859, f. 3.

⁷ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 33, f. 94.

facerea unei alte fabrici de postav, într-un chip mai sistematic și mai productiv, din pricină că astăzi nu este îndestulătoare pentru mănăstire”¹. Este foarte probabil că fabrica, întemeiată în cursul anilor 1851—1852, să se fi dezvoltat, avînd la bază un atelier. Din raportul citat rezultă că producția ei era destinată numai nevoilor mănăstirești. De aceea privilegiile exclusive acordate în Moldova, pentru fondarea unor întreprinderi producătoare de postav, nu amintesc de fabrica de la mănăstirea Neamț.

Fabrica folosea, ca materie primă, lîna oilor din proprietatea sa. „Boielele” (naturale sau vegetale), aduse de la Cernăuți, în drum spre mănăstire făceau un popas în magazia lui Rosenfeld la Suceava². Se importau: lemn de India (3,10 lei funtul), lemn galben de India, lemn roșu de India, „boie cafenie” (2,25 lei funtul)³ etc. Unele din aceste materiale erau cumpărate din Cernăuți de la Ignath Schnirch, care la 19 septembrie 1854 trimitea „für genau Wilhelm Stiber in Neamtz” socoteala unui sold de 72,54 galbeni⁴.

Fabrica de la mănăstirea Neamț funcționa în condiții specifice. Aceasta rezultă și din modul cum era angajată și utilizată forța de muncă. W. Stiber, prin contractul încheiat la 26 februarie 1851 cu consiliul de administrație al mănăstirii Neamț, își luase obligația să aducă lucrători „în număr de cinci, bineînțelegîndu-să că numai bărbați fără femei și care ar fi vreunul însurat apoi își va ține familia la Tg. Neamțului”⁵. Mănăstirea își lua în schimb obligația să dea lucrătorilor „aduși”, cît și lui Stiber, locuințe⁶, iar lucrătorilor, numai în zilele de muncă și masa. Lui W. Stiber i s-a fixat un salariu de 80 de galbeni anual, socotit galbenul la 36 de lei, casă și masă la mănăstire, iar familia lui s-a instalat la Tg. Neamț. Salariul lucrătorilor „aduși” de Stiber era de 30 parale „pe lotul de postav gata, care va fi de un cot latul, iar fiind lungime de doi coți, atunci li se va plăti cîte un leu și 20 parale cotul, însă cotul cămării sfintei mănăstiri”⁷. Printre lucrătorii aduși de către W. Stiber cităm numele calfelor Wilhelm Wagner, Iohan, Ioseph⁸. Numărul lor însă era insuficient față de necesitățile producției, ei fiind aduși numai în calitate de specialiști. De altfel, în contractul încheiat între consiliul de administrație al mănăstirii și W. Stiber se prevedea, la articolul 1, că în afara celor cinci lucrători „aduși”, „celălalt număr de lucrători ce vor mai trebui mi se vor da de către sfînta mînăstire, avînd eu datorie a-i învăța pe oamenii ce mi se vor da de către sft. mînăstire la tot lucrul ce se va cere”⁹. (Într-adevăr, mănăstirea a pus la dispoziția lui Stiber lucrători pămînteni, dintre care unii se pare că au lucrat temporar. Într-o „soco-teală” din anul 1854 se nota că s-a plătit pentru luna aprilie cîte 3 lei

¹ *Buletin*. Foaia publicațiilor oficiale a Prințipatului Moldaviei nr. 24, din 22 martie 1856.

² Arh. St. Buc., Ministerul Instrucțiunilor Publice, Moldova, dos. 764/1851, f. 41.

³ *Ibidem*, f. 41. 16.

⁴ *Ibidem*, f. 29.

⁵ *Ibidem*, f. 1.

⁶ *Ibidem*, f. 13. La 3 noiembrie 1854, T. Băcăoanu primea din partea mănăstirii o sumă de bani pentru casa ce i-o vînduse lui Stiber.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, f. 34 v., 42.

⁹ *Ibidem*, f. 1.

pe zi calfei Ioan Cătușcă, slugii Ștefan Doloșeriu câte 2 lei pe zi, lui Petre Ambrozie, slugă, „pentru feluri de întrebuințări de meșter”, câte 2 lei pe zi, la doi evrei „ce au lucrat de la august în 20 și pînă în octombrie câte 5 lei pe zi”, la alți doi evrei „ce-au lucrat la mașină, câte 5 lei pe zi”¹. Se pare că mănăstirea a întâmpinat serioase dificultăți în angajarea de lucrători și calfe, care să învețe meseria, poate datorită vieții și conduitei care le era impusă acestora din urmă în mănăstire, sau poate fiindcă mănăstirea nu angaja decît un număr limitat de lucrători.

Așa se face că la 9 iunie 1858, cămărașul mănăstirii raporta stareșului „că fabrica de postav iaste cu totul lipsită de oameni trebuitori pentru lucrarea postavului”². La această dată, se spune în acest raport, la fabrică erau deja folosiți „părinți și frați” din mănăstire, „care au învățat foarte bine a lucra la postav”³. Totuși continua să ducă lipsă de lucrători și pentru că „părinții iconomi de ogradă, cînd urmează nevoia să deie la vreo ascultare pe cineva, acolo merg și ia pe cine voiesc, fără a mai face cunoscut cămării”⁴. Cămărașul a anexat la acest raport un izvod de părinți și frații „luați din postăvărie și care știau bine a lucra la postav”⁵. Izvodul cuprindea un număr de 7 frați și călugări lucrători în fabrică. Stareșul a dat diposiție ca aceștia să nu fie sub nici un motiv sustrași de la îndeletnicirile lor din fabrică”⁶.

Acestea sînt știrile relative la forța de muncă folosită în această fabrică. Ele sînt, după cum se vede, destul de reduse. Totuși, chiar numai din atît se poate trage concluzia că fabrica a fost întemeiată pe alte, baze decît întreprinderea lui M. Kogălniceanu sau aceea a lui Bühl. Deși în jurnalul comisiei de arbitraj a conflictului dintre Bühl și M. Kogălniceanu fabrica de la mănăstirea Neamț era pusă pe aceeași treaptă cu a acestuia din urmă, sîntem înclinați să credem că lucrurile nu stăteau chiar așa, pentru că dezvoltarea fabricii fusese limitată prin însuși faptul instalării ei chiar în incinta mănăstirii. Iată de ce socotim că numărul celor angajați din afara mănăstirii la lucru era foarte redus, el fiind completat cu călugări și frați, ceea ce a dat fabricii o trăsătură specifică, care va fi în același timp și una din cauzele principale ale decăderii ei. O fabrică al cărei proces de producție era, în felul acesta, îngustat de caracterul muncii, ce se efectua acolo, de locul unde a fost instalată etc., nu putea să se dezvolte și nici să se mențină.

Ce produse anume s-au confecționat la fabrica de la mănăstirea Neamț? W. Stiber își luase obligația, prin contract, „să lucreze tot felul de postav din lîna mănăstirii, atît din țigaie precum și din lînă proastă

¹ Arh. St. Buc. Ministerul Instrucțiunilor Publice, Moldova, dos. 764/1851, f. 42.

² Arh. St. Bacău, Inventar nr. 611, dos. 35, f. 12.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, f. 11.

⁶ *Ibidem*, f. 12.

și în toate boelile ce ar cere trebuința”¹. În anul 1853 s-a plătit calfelor salarii corespunzând producției a 650 jumătăți coți postav². Într-o însemnare³, nedatată, s-a făcut calculul prețului de cost a 2 372 coți postav : postav alb, „boit”, roș natural, „noatină”, cergi, etc. Autorul însemnării notează că 38 1/2 coți postav au fost dați starețului, 31,4 coți „pentru Vodă”, 2 coți „pentru un beizade”⁴.

Fiind instalată în curtea unei mănăstiri, unde, pe lângă cei câțiva specialiști angajați din străinătate, lucrau frați și călugări ale căror obligații rituale rămîneau însă pe primul plan, o asemenea fabrică nu se putea multă vreme menține la nivelul de producție inițial. În anul 1858, din lipsă de lucrători, se punea problema „dacă iaste ca să se mai țină această fabrică în stare bună și să lucreze postav din lina mînăstirii precum pînă acum”⁵. Fabrica decade. Ba mai mult, se pare că la această dată ea își încetase activitatea.

La 28 octombrie 1859, „comisia regulatorie” a averilor mînăstirești, a cerut ministerului cultelor să aprobe punerea în vînzare a „mașinii de postav cu mai multe aparaturi” și care nu funcționa din cauză că „produsul ei nu acoperă cheltuielile funcționării”. M. Kogălniceanu s-a oferit să cumpere mașinile acestei fabrici, „care de mai mulți ani nu mai lucrează”. El și-a luat obligația să confecționeze îmbrăcămintea necesară monahilor, la un preț cu 2 1/2 lei mai redus decît prețul de cost obișnuit. La 22 ianuarie 1860, Dimitrie Pelin, reprezentantul lui M. Kogălniceanu, a cumpărat mașinile fabricii cu 200 de galbeni⁶.

Eduard Bühl a fost adus din Prusia de către M. Kogălniceanu, care i-a încredințat funcția de „director iscusit al fabricii” sale. Foarte curînd însă, Bühl s-a dovedit, pretindea M. Kogălniceanu, nepregătit pentru postul pe care-l ocupa, incapabil.

„Pe nădejde de îndreptare”, a fost menținut totuși în funcție un an întreg, „în care au știut în producere a-mi da atît de puțin, iar cheltuielile a le spori atît de mult, încît direcția sa m-au costat zadarnic peste cinci mii de galbeni”⁷ spune M. Kogălniceanu. „Cunoscîndu-și el însuși nulitatea sa, s-au retras din însărcinare chiar înaintea împlinirii anului”. La plecarea lui Bühl, M. Kogălniceanu, conformîndu-se contractului, i-a mai dat și 50 de galbeni, plata drumului de înapoiere, căci Bühl îl asigurase pe M. Kogălniceanu că-și găsise un post la o fabrică din Prusia⁸.

Bühl însă nu s-a mai reîntors în patria lui. Dimpotrivă, a mai rămas la Tg. Neamț, unde a înființat, în anul 1855, o fabrică de postav proprie⁹, provocînd o neașteptată concurență fabricii lui M. Kogălniceanu. La 8

¹ Arh. St. Buc., Ministerul Instrucțiunilor Publice, Moldova. dos. 764 1851, f. 1.

² *Ibidem.* f. 40 v.

³ *Ibidem.* f. 44–45.

⁴ *Ibidem.*

⁵ Arh. St. Bacău, f. 12.

⁶ Arh. St. Buc., Ministerul Agriculturii. Serv. Bunurilor. dos. 939/1859 f. 1, 6, 72.

⁷ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 33 755, f. 9.

⁸ *Ibidem.*

⁹ G. Zane, *op. cit.*, p. 61.

decembrie 1855, M. Kogălniceanu, într-o jalbă adresată Departamentului din Lăuntru, reclama că fabrica lui Bühl îi pricinuește „pagube de șase luni”¹. Aceasta înseamnă că noua fabrică a intrat în funcțiune în luna iunie 1855.

M. Kogălniceanu a cerut imediat închiderea întreprinderii lui Bühl, invocând dreptul de exclusivă fabricare a postavului, drept care-i fusese acordat prin hrisovul de întemeiere a fabricii. Ca urmare a intervenției energice a lui Kogălniceanu, s-a instituit o comisie, care a primit însărcinarea să arbitreze acest diferend.

Din procesul verbal, întocmit de către membrii comisiei, rezultă că Bühl a înființat o întreprindere industrială, înzestrată cu „mașinile acele ce să întrebuințează la fabrica de postav”² și anume aceleași mașini ca și la *fabrica lui M. Kogălniceanu*³: „*lupul, druseta, mașina continuă, mașina de tors, stativa largă, itele largi, suveica zburătoare și ramele și că dacă pînă acum*⁴ *nu are lînătoare, tunzătoare și teasc, aceasta provine numai pentrucă fabrica sa nu este încă desăvîrșit pregătită*”⁵.

Comisia a apreciat, în decembrie 1855, că „deși nu într-un număr atît de mare și atît de perfect, ca fabrica de postav a d-sale col. Kogălniceanu și ca fabrica de postav cea din mînăstirea Neamț, Bühl are aceleași mașini întrebuințate la fabricația postavului”⁶.

Această întreprindere, în iunie 1855, după șase luni de funcționare, din pricina lipsei mașinilor mai sus indicate, producea un postav insuficient finisat, care nu era încă „tuns și tescuit”. Deficiența însă a fost nu după multă vreme, în parte, remediată. La 26 martie 1856, M. Kogălniceanu a adresat Departamentului din Lăuntru o nouă reclamație, informîndu-l că „acum am primit înștiințare că d. Bühl ș-au mai întins fabrica, adăugînd două noi mașini, rame, teasc”⁷. Toate aceste mașini au fost bineînțelese importate, dar de unde anume nu știm.

Foarte puține informații avem și despre forța de muncă utilizată la fabrica lui Bühl. Cert este că numărul lucrătorilor pămînteni era limitat la necesitățile muncii auxiliare, nu atît din cauza lipsei mîinii de lucru libere, cît și din pricina lipsei forței de muncă cît de cît calificată și instruită.

Istoria dezvoltării industriei noastre n-a cunoscut un stadiu manufacturier dezvoltat. De aceea trecerea la cel de-al treilea stadiu al dezvoltării industriei a avut loc în condițiile unei acute crize a forței de muncă calificate.

La fabrica lui Bühl, unde scărmanatul, torsul, țesutul lînii, precum și „bătutul” produsului finit se executau mecanic, conducerea procesului de producție, ca și îngrijirea mașinilor, nu puteau fi încredințate decît unui personal care-și însușise cunoștințele tehnice necesare. Acest personal,

¹ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 33 755, f. 23.

² *Ibidem*, f. 2.

³ *Ibidem*, f. 67.

⁴ 16 decembrie 1855. *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, f. 93.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, f. 116.

cînd lucrătorii autohtoni nu erau încă suficient calificați, nu putea fi recrutat decît din străinătate.

La noi astfel de muncitori au fost aduși din Prusia. Dar, arată M. Kogălniceanu, lucrătorii străini au fost angajați „cu grele cheltuieli, fiindcă fiecare din aceștia numai pentru adusul său nu mă ține mai puțin de douăzeci de galbeni”¹, în afara salariului, locuinței etc. Ed. Bühl însă a încercat să evite astfel de cheltuieli, recurgînd la „smomirea” lucrătorilor și meșterilor angajați la fabrica lui M. Kogălniceanu. Acesta din urmă a comunicat Departamentului din lăuntru, la 14 aprilie 1856, că Ed. Bühl. „îmi corumpe și-mi smomește lucrătorii, îmi scumpește lefile, îndeamnă pe meseriașii mei la felurite necuviinți”². Ed. Bühl s-a folosit de asemenea mijloace pentru a-și completa numărul de muncitori necesar, fiind constrins să adopte astfel de procedee din cauza crizei brațelor de muncă calificate. În aceste condiții fabrica lui Bühl a izbutit să-și continue activitatea.

Într-un raport al ispravnicului ținutului Neamț, din 4 august 1855, către Departamentul din lăuntru, se arăta că fabrica lui Bühl confecționa aceleași materiale ca și cea a lui M. Kogălniceanu, deși mai „ordinare”, dar cu perspectiva de a fi îmbunătățite³. În decembrie 1855 fabrica lui Bühl a produs: „postav sur de mantale”, „molton”, „flanelă albă” cu prețul de 4 ½ lei cotul, în orice lărgime și în orice culori, „saiag” cu prețul de 5 lei cotul, „struks (sic) giunățate lînă și în deobște tot felul de marfă giunățate lînă”⁴. Mărfurile purtau pecetea fabricii sale. Nu cunoaștem nimic despre volumul producției fabricii lui Bühl și nici unde își plasa mărfurile. O singură mențiune a lui Bühl într-un registru al său se referă la o comandă făcută fabricii de către un negustor din Roman⁵.

O asemenea instalație industrială, cu o astfel de producție, nu putea fi fondată de către Bühl numai cu salariul primit în calitate de director al fabricii lui M. Kogălniceanu, cum afirmă acesta din urmă⁶. Mai verosimilă pare ipoteza că Bühl, chiar de la venirea sa în Moldova a plănuit cu mijloacele sale bănești sau chiar cu bani procurați în interiorul țării sau de peste granițe, înființarea unei întreprinderi textile proprii, care i s-a părut a fi foarte rentabilă. Părăsirea de către Bühl a postului de director al fabricii lui Kogălniceanu a fost desigur un act premeditat, căci altfel ar fi greu de crezut că Bühl s-a angajat în operații de amploare și atât de riscante, ca acelea prilejuite de înființarea fabricii de postav, numai și numai de dragul unei problematice ruinări prin „șicane” a fostului său șef cum afirmă M. Kogălniceanu. Cert este că „nepriceperea” lui Bühl, de care vorbește adeseori Kogălniceanu, a fost simulată. În felul acesta a fost grăbită desfacerea contractului, iar Bühl, căpătînd mină liberă, a fondat propria lui fabrică. În privința simulării necunoașterii meșteșugului

¹ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 33 755, f. 38.

² *Ibidem*, f. 134.

³ *Ibidem*, f. 59.

⁴ *Ibidem*, f. 92 și urm.

⁵ *Ibidem*, f. 93

⁶ *Ibidem*, f. 38.

nu există nici un fel de îndoială, căci Bühl și-a dovedit priceperea atunci când a condus el însuși lucrările de construcție și funcționare a fabricii sale.

Bühl s-a folosit de împrejurările create, de război și ocupația austriacă a țării cu toate consecințele cărora le-a dat naștere : starea de nesiguranță și confuzie, îngrădirea puterii domnești, etc. Profitând de această situație și avînd sprijinul agenției consulare prusace, el a crezut că va putea întemeia o fabrică, fără să aibă nevoie de un privilegiu din partea domnitorului. (‘alculele s-au dovedit însă greșite.

E adevărat că o vreme a lucrat nestingherit de către organele de stat. El perfecționa mereu procesul de producție al fabricii sale și își desfăcea mărfurile, dat fiind îngustimea pieții interne, în dauna lui M. Kogălniceanu. Acesta scria la 14 aprilie 1856 : „pagubile ce mi se pricinuiesc [de fabrica lui Bühl — n.n.] din ce în ce se fac mai simțitoare ¹. Pe măsură ce ele se făceau mai simțitoare, protestele și cererile categorice ale lui M. Kogălniceanu de închidere a fabricii lui Bühl se înmulțeau. M. Kogălniceanu și le întemeia pe hrisovul de fabricare exclusivă a postavului pe timp de 12 ani ², hrisov ce-i fusese acordat în anul 1852 de către domnitor. Bühl însă a invocat în sprijinul poziției sale faptul că fabrica sa nu produce, stofe ci „sufumane”, asupra cărora nu se extindea privilegiul exclusiv al lui Kogălniceanu și ca dovadă a citat dreptul țăranilor de a confecționa și de a vinde sumane. Atunci însă când M. Kogălniceanu a demonstrat că privilegiul său se referea nu la ceea ce se producea ci la mijlocul de producție (adică la folosirea mașinilor) și când comisia a constatat că Bühl produce stofe superioare sumanului, utilizînd mașini, acesta din urmă a recurs „la absurdul cuvînt că străinii nu sînt opriți în țară de la orice antreprindere endustrială” ³. În sfîrșit, după prelungite deliberări, cu care prilej s-au folosit de către ambele părți în conflict felurite argumente, după repetate intervenții ale Isprăvniceiei Neamț, ale Departamentului din Lăuntru, ale Secretariatului de Stat și ale domnitorului, ale Comisiei însărcinate cu arbitrarea conflictului și ale Consulatului general prusac, s-a hotărît închiderea fabricii. Comisia de arbitraj a conchis că „s-au deschis necontestabil o a doua fabrică de postav și cu aceasta s-au lovit în chipul cel mai pernicios privilegiul d-sale Kogălniceanu, întărit cu un luminat hrisov” ⁴; că dacă nu se va închide fabrica lui Bühl, acesta „va descuraja și pe orice alt patriot de a întreprinde vreo fabrică, văzîndu-se neocrotit despre industria din afară prin nici o lege prohibitivă și despre concurența din năuntru prin nepăzirea actelor celor mai solenele” ⁵.

Toate dispozițiile de închidere a fabricii, conform hotărîrii mai sus-arătate, datorită intervențiilor prompte ale consulatului general prusac, au rămas încă cităva vreme fără urmări practice.

În luna aprilie 1856 fabrica lui Bühl continua să funcționeze.

Deznodămîntul acestui conflict s-a produs într-un mod cu totul neașteptat. La 17 mai 1856, poliția din Tg. Neamț, descinzînd la fabrica

¹ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 33 775, f. 134.

² Pentru acest conflict. G. Zane, *op. cit.*, p. 69—77 și Arh. St. Iași, *loc. cit.*

³ *Ibidem*, f. 67.

⁴ *Ibidem*, f. 93.

⁵ *Ibidem*.

lui Bühl pentru a „pecetlui mașinile”, n-a mai găsit nici o mașină. Toate fuseseră vândute lui M. Kogălniceanu¹ chiar în cursul aceleiași zile². Cum s-a ajuns la acest sfârșit nu știm. Împrejurările în care a avut loc vânzarea nu prezintă de altminteri vreo însemnătate deosebită.

Important este faptul că, pe lângă fabrica de postav de la mănăstirea Neamț și cea a lui M. Kogălniceanu, mai luase ființă, în aceeași epocă, o altă fabrică de postav, nu cu mult inferioară acesteia din urmă, că ea a funcționat un an, între 1 iunie 1855 și mai 1856, producând un sortiment destul de bogat de produse textile; că prin cumpărarea de către M. Kogălniceanu a mașinilor cu care fusese înzestrată, fabrica sa și-a mărit capacitatea de producție, căpătând forțe noi în lupta împotriva concurenței străine pe calea dezvoltării unei industrii naționale.

★

Din cele de mai sus rezultă că în Moldova, în această epocă, a avut loc trecerea directă de la meșteșugul textil, manufacturi mari neexistând, la industria mecanică textilă. În deceniul al șaselea al secolului trecut au funcționat următoarele fabrici de postav: fabrica de la mănăstirea Neamț, din februarie 1852 până în anul 1860, fabrica lui M. Kogălniceanu, începând cu anul 1853 și depășind acest deceniu, și fabrica lui Bühl, între iunie 1855—mai 1856.

Procesul de producție la aceste trei întreprinderi s-a efectuat prin mașini importate. Dar în timp ce fabricile lui M. Kogălniceanu și Ed. Bühl au funcționat ca întreprinderi capitaliste, cu forță de muncă liber angajată, fabrica de la mănăstirea Neamț a luat naștere ca o anexă a unei gospodării mănăstirești, a unei unități economice și administrative feudale. Așa se explică de ce această din urmă fabrică, încadrată într-o astfel de unitate economică, a decăzut în cele din urmă.

Informațiile pe care le avem la îndemână, până în prezent, ne permit să conchidem că începuturile celui de-al treilea stadiu al dezvoltării industriei noastre se leagă, în Moldova, nu numai de industria alcoolului și a morăritului, ci și de industria postavului, că în deceniul al șaselea al secolului trecut s-au pus bazele dezvoltării ulterioare a industriei textile în regiunea Neamț.

În sfârșit, din expunerea conflictului Kogălniceanu—Bühl rezultă că o serioasă piedică în calea dezvoltării industriei mecanice la noi a constituit-o monopolul. F. Engels arată că „în prima perioadă de dezvoltare a marii industrii, libera concurență este absolut necesară, deoarece numai în condițiile existentei ei marea industrie se poate dezvolta”³. Or, în condițiile de la noi, întemeierea de mari unități industriale nu s-a făcut pe calea liberei concurențe, ci pe calea unui favoritism deșănțat, prin acordarea așa-numitelor „privilegii exclusive”, pe baza cărora proprietarul fabricii nu era apărat de concurența străină, ci de concurența internă, căci pe un

¹ Arh. St. Iași, loc. cit., f. 118.

² *Ibidem.* f. 149.

³ F. Engels, *Principiile comunismului*, în K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. IV, Buc., 1958 p. 370.

anumit număr de ani, întemeierea unei fabrici în țară, în aceeași ramură de producție, era interzisă. În afară de aceasta, pentru ca industria noastră să se fi putut dezvolta lesnicios, era nevoie de un regim vamal protecționist, care „nu este decît un mijloc de a crea marea industrie a unei țări”¹. Dar aplicarea unui sistem protecționist în țările romîne nu era posibilă, deoarece pe de o parte, la cîrma țării nu se afla burghezia, ceea ce era o condiție esențială, căci „un asemenea sistem [vamal-protecționist — *n.n.*] nu poate fi instaurat și aplicat în practică decît atunci cînd burghezia însăși guvernează”², iar pe de altă parte, instaurarea unui regim vamal protecționist nu era posibilă la noi, deoarece țările noastre aflîndu-se sub suzeranitatea turcească, taxele vamale ne erau fixate prin capitulațiile încheiate între Turcia și puterile străine. Așadar, desființarea regimului feudal și înlăturarea suzeranității turcești apar drept condiții indispensabile ale dezvoltării industriei noastre, în acea epocă.

НОВЫЕ ДАННЫЕ О СУКОННОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В МОЛДАВИИ В СЕРЕДИНЕ XIX ВЕКА

РЕЗЮМЕ

В основу данной работы положены не известные до сих пор документы. Исследование архивного материала в Бухаресте, Яссах и Бакэу позволило автору установить ряд фактов, относящихся к деятельности трех текстильных предприятий в Молдавии: суконной фабрики монастыря Нямц, фабрики Михаила Когэлничану и фабрики Эдуарда Бюля.

В то время как фабрики М. Когэлничану и Э. Бюля носили характер капиталистических предприятий с наемной рабочей силой, фабрика при монастыре Нямц появилась как придаток монастырского хозяйства, представляющего собой феодальную экономическую и административную единицу.

Только М. Когэлничану имел исключительное право на производство сукна, поэтому в мае 1856 года он предпринял ряд мер, добиваясь закрытия фабрики Бюля; это предприятие просуществовало еще 11 месяцев, несмотря на то, что качество его товаров было намного выше качества продукции фабрики М. Когэлничану.

В заключение автор показывает, что в эту эпоху в Молдавии произошел непосредственный переход от текстильного ремесла к механизированной текстильной промышленности; в этот переходный период не наблюдалось существование крупных мануфактур.

¹ K. Marx, *Discurs asupra liber-schimbismului*, loc. cit., p. 460.

² F. Engels, *Problema constituției Germaniei*, loc. cit., p. 54.

NOUVELLES DONNÉES RELATIVES À L'INDUSTRIE DU DRAP EN MOLDAVIE À LA MOITIÉ DU XIXe SIÈCLE

RÉSUMÉ

L'article s'étaye, en sa majeure partie, sur une documentation inédite. L'analyse du matériel d'archives, recueilli à Bucarest, Jassy et Bacău, a permis à l'auteur de mettre en valeur une série de données concernant l'activité de trois entreprises du textile de Moldavie : la fabrique de drap du monastère de Neamț, la fabrique de Mihail Kogălniceanu et la fabrique d'Eduard Bühl.

Alors que les fabriques de Mihail Kogălniceanu et d'Eduard Bühl ont fonctionné en tant qu'entreprises capitalistes, à main d'œuvre engagée à contrat, la fabrique du monastère de Neamț a été fondée comme annexe d'une organisation monastique, d'une unité économique et administrative féodale.

Mihail Kogălniceanu, ayant obtenu l'exclusivité de la fabrication du drap, fit des interventions pour supprimer la fabrique de Bühl, en mai 1856, qui d'ailleurs n'avait réussi à produire de la marchandise que 11 mois seulement, bien que ses draps fussent supérieurs à ceux qui étaient produits par la fabrique de Kogălniceanu.

Pour conclure, l'auteur montre qu'en Moldavie a eu lieu, à cette époque, le passage direct de l'artisanat à l'industrie mécanique du textile, sans qu'il ait existé de grandes manufactures.

DIN LUPTA ȚĂRĂNIMII TRANSILVĂNENE ÎMPOTRIVA SARCINILOR MILITARE ÎN TIMPUL RĂZBOAIELOR DUSE DE IMPERIUL HABSBURGIC ÎMPOTRIVA REVOLUȚIEI FRANCEZE (1792—1797)

DE

ION SABĂU

Imperiul austriac a fost unul din principalii adversari ai Franței în perioada revoluției burgheze din anul 1789. Reprezentînd, prin structura sa economică, socială și politică, una din formele cele mai înapoiate ale vechiului regim, Austria a intrat de la început în conflict cu Franța, unde revoluția desăvîrșea pe cale violentă trecerea de la orînduirea feudală la orînduirea burgheză. Ea a fost prima putere străină cu care guvernul revoluționar instaurat în Franța a ajuns în conflict din motive principale concrete, care vădeau antagonismele dintre orînduirile sociale deosebite pe care le reprezentau cele două țări.

Războiul a izbucnit din cauza conflictului dintre Franța și Austria pe cheștiunea activității contrarevoluționare a emigranților francezi pe teritoriul imperiului, mai ales la Trier, Koblenz și Worms ¹ și a compensări unor prinți germani stăpîni de feude în Alsacia pentru drepturile lor feudale desființate de revoluționarii francezi la 4 august 1789.

Prinții germani cerură împăratului Leopold al II-lea să intervină pentru a li se înapoia pămînturile și drepturile luate de la ei în Alsacia ². La rîndul lor, arătîndu-se gata să despăgubească pe prinții germani pentru pierderile suferite, francezii cerură împăratului în repetate rînduri să

¹ Jacques Duclos. *La conspiration de l'étranger contre la révolution française*, în *Cahiers du Communisme* nr. din iulie 1939, și H. Chasagne, *Coblence 1789—1792. Des français au service de l'étranger*, Paris, 1939, p. 141—181.

² Georges Lefebvre — Raymond Guyot — Philippe Sagnac, *La révolution française 1789—1799*. Paris, 1930, p. 84 și E. V. Tarlé — A. V. Efimov — F. A. Haifeț, *Istorie modernă*, v. II (1789—1790), trad. rom., București, 1956, p. 711.

pună capăt activității emigranților francezi pe teritoriul imperiului¹. După discuții și tratative îndelungate, la 20 aprilie 1792, adunarea legislativă dominată de girondini declară război „regelui Ungariei și Boemiei”². În felul acesta s-a început seria lungă a războaielor revoluției și din timpul lui Napoleon care, cu mici întreruperi, au frământat Europa aproape un sfert de veac, pînă la căderea lui Napoleon în anul 1815.

Transilvania, care făcea parte din imperiul austriac, a participat din greu, cu subsidii în natură și în bani și cu numeroase contingente de soldați, la aceste războaie purtate de curtea din Viena și aliații ei pentru menținerea orînduirii feudale și combaterea cuceririlor revoluției burgheze, a cărei expansiune amenința însăși existența statului feudal austriac. În paginile următoare vom analiza cîteva aspecte din lupta țărănimii ardelenene împotriva diferitelor sarcini militare, contribuțiuni în bani și în natură, recrutarea la oaste etc., în timpul războaielor revoluției franceze pînă la sfîrșitul coaliției întîia împotriva Franței în anul 1797.

Abia terminat războiul cu turcii din 1788—1791 prin pacea de la Sîstov încheiată la 4 august 1791, în Transilvania, ca și în restul imperiului austriac, se începura pregătirile în vederea războiului cu Franța care de mult părea inevitabil. Se luară măsuri pentru repararea drumurilor, a podurilor și a caselor de incartiruire necesare deplasărilor și concentrărilor de trupe³. Fură chemați sub arme soldații din regimentele Splenyi, Oroszi, Beaulieu etc., aflați în concediu pe teritoriul Transilvaniei⁴.

Economiile cele mai severe au fost impuse în toate domeniile pînă la terminarea războiului. Printr-un decret din 19 mai 1792 împăratul a ordonat ca, din cauza cheltuielilor prea mari provocate de războaiele cu Franța, să se sisteze toate cheltuielile care nu sînt de urgență extremă⁵. Din primul an, dieta Transilvaniei votă un subsidiu extraordinar de 500 000 florini renani, 1 502 recrui și 400 de cai⁶ pentru sprijinirea acestui război purtat în interesul „menținerii stării nobiliare și libere”⁷. Sub-

¹ E. V. Tarlé—A. V. Efimov—F. A. Haifel, *op. cit.*, p. 712—713.

² *Ibidem*, p. 715 și Albert Soboul. *La révolution française 1789—1799*, Paris. 1948 p. 166—167. Cf. și Eva Priesler. *Kurze Geschichte Oesterreichs. Aufstieg und Untergang des Habsburger reiches*, Viena, 1949, p. 271—272.

³ Arh. St. Cluj, arhiva comitatului Alba Superioară anexa la actul nr. 128/1792 și arhiva scaunului Arieș: scrisoarea din 5 mai 1792 a căpitanului Hahlinger către Scaunul Arieș.

⁴ *Ibidem*, arh. comit. Alba Super., nr. 409/1792 și arh. scaunului Arieș, nr. reg. 125/1792: ordinul circular din 4 august al guvernului Transilvaniei. Ținînd seama de „starea grea de război care nu suferă nici o amînire”, la 4 decembrie 1792, guvernul și-a reînnoit ordinul. *Ibidem*, arh. comit. Alba Super., nr. 615/1792 și arh. scaunului Arieș, nr. reg. 221/1792. Conformîndu-se acestui ordin, în adresa sa din 15 dec. 1792, către plăși, comitatul Alba Superioară le-a cerut ca, „luînd în considerare războiul început cu națiunea franceză agresoră”, să ia măsuri ca soldații aflați în concediu pe teritoriul lor, să se prezinte numaidecît la unitățile lor. *Ibidem*, arh. comit. Alba Sup., anexa la nr. 616/1792.

⁵ „... ut cum in modernis belli per Gallorum aggressionem erumpentis circumstantiis ob graves expensas cassis aerarialibus incumbentes eiusmodi erogationes omnes quae summe necessariae non sunt evitandi. . . .” *Ibidem*, arh. scaunului Arieș, nr. reg. 105/1792 și arh. comit. Alba Super., nr. 3102/1792: scrisoarea circulară din 13 iunie 1792 a contelui Gheorghe Bánffy, guvernatorul Transilvaniei, către organele administrative subalterne.

⁶ *Ibidem*, nr. reg. 278/1792.

⁷ *Ibidem*, arh. comit. Alba Sup., nr. 614/1792: scrisoarea din 28 noiembrie 1792 a guvernatorului Gh. Bánffy către Andrei Tûri, comitele comitatului Alba Superioară.

sidiile militare și recruții erau repartizați între comitatele, scaunele secuiești și sașii din Transilvania. Obișnuit, sașii suportau a treia parte din sarcini. Astfel, din cei 1 502 recruți oferiți în 1792, o treime urmau să o dea sașii¹.

Atât subsidiile în bani cât și cele în natură continuau pe cele plătite în timpul războiului cu turcii. De aceea s-au luat măsuri severe pentru stringerea restanțelor din timpul ultimului război. Același regim s-a aplicat și în comitatele din apus, Satu Mare, Bihor și Arad care, din punct de vedere administrativ, nu țineau de Transilvania².

Dar atât dările obișnuite cât și subsidiile militare se strungeau cu greu³. Restanțele se înmulțeau de la o lună la alta, de la un an la celălalt amenințând să discrediteze în fața curții din Viena stările din Transilvania care, vrînd-nevrînd, trebuiseră să le ofere⁴. Subsidiile votate de către dieta din 1792, al căror ultim termen de predare fusese fixat inițial pe data de 30 aprilie 1793, n-au fost predate nici pînă în 1795⁵.

Spre sfîrșitul anului 1795, printr-un decret din 14 decembrie, curtea din Viena ceru noi subsidii pentru continuarea războiului „deosebit de greu și lung”⁶ purtat „împotriva ciumei dușmanului agresor care amenință să răstoarne ordinea publică și libertatea rînduită prin legi”⁷.

Deși subsidiile militare le plăteau toate categoriile sociale, în ultima analiză ele erau percepute de pe spinarea maselor producătoare, țărani, meșteșugari, mineri etc., singurii care întrețineau prin munca lor viața economică și însuși aparatul de stat al țării. Ca urmare, primii care au suferit în urma războiului și în această privință au fost producătorii direcți. Situația lor s-a înrăutățit, pe măsura creșterii sarcinilor și a subsidiilor militare, din ce în ce mai mult. A contribuit la aceasta și recolta slabă din anii 1794 și 1795⁸. La 6 aprilie 1797 de ex., guvernatorul Gh. Bánffy

¹ *Ibidem*, arh. scaunului Arieș, nr. reg. 278/1792.

² Cf. Arh. St. Oradea, fondul comitatului Bihor : „Repartitio individualis subsidio” pe anul 1792 în plasa Oradea.

³ Cf. Arh. St. Cluj, arh. comit. Alba Sup. : scrisoarea din 10 februarie 1793 a lui Gh. Bánffy către A. Tîrli etc. și *ibid.*, arh. scaunului Arieș, nr. reg. 31/1793 : scrisoarea din 19 februarie 1793 a lui Gh. Bánffy către scaunul Arieș.

⁴ Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., arhiva familiei Bánffy, *Missilis* : scrisoarea din 12 aprilie 1794 a lui Daniil Zeyk către guvernatorul Gh. Bánffy.

⁵ Cerînd, prin scrisoarea sa din 20 aprilie 1795, lui Ioșif Nemes, judele suprem al scaunului Arieș, să grăbească predarea acestor subsidii, guvernatorul Gh. Bánffy îi reproșează că achitarea lor „fusese urgentată de nenumărate ori de trei ani încoace”. La nevoie să se folosească de execuția forțată. Funcționarilor neglijenți să li se oprească salariile pînă la acoperirea restanțelor. Cf. Arh. St. Cluj, arh. scaunului Arieș : scrisoarea din 20 aprilie 1795 a lui Gh. Bánffy către I. Nemes.

La 17 iunie, Bánffy urgentă din nou perceperea restanțelor și-și exprimă nemulțumirea față de I. Nemes, care n-ar fi procedat destul de energic : „Nu mă pot mulțumi doar cu promisiuni și ordinele date slujbașilor subalterni” — îi reproșează el. *Ibidem* scrisoarea din 17 iunie 1795 a lui Gh. Bánffy către I. Nemes. Acesta din urmă a căutat să se justifice — zadarnic însă — cu subsidiile mari date de către scaunul Arieș în timpul războiului cu turcii. *Ibidem* : scris. din 25 sept. 1795 a lui Gh. Bánffy către I. Nemes.

⁶ *Ibidem*, Scrisoarea din 6 ianuarie 1796 a lui Gh. Bánffy către I. Nemes.

⁷ „... contra molimina hostis aggressoris, eversionem ordinis publici et libertatis legibus constitutae minantis”. *Ibid.* decretul imperial din 14 decembrie 1795.

⁸ *Ibidem* ; scrisorile din 26 sept. 1794 și 16 octombrie 1795 ale lui Gh. Bánffy către scaunul Arieș.

spunea că, din cauza lipsei generale de bani și fiind greu îndatorați din anii trecuți, „țăranii abia își pot plăti dările obișnuite”¹, iar cereale, „în afară de porumb pe care nu-l pot preda, nu au decît pentru hrana lor de toate zilele”². De ar fi avut însă măcar pentru aceasta!

Agravarea mizeriei maselor populare datorită creșterii contribuțiilor de tot felul și în deosebi a sarcinilor militare a ascuțit lupta de clasă împotriva exploatatorilor lor. Ea s-a manifestat prin rezistența sau refuzul la achitarea prestațiilor impuse, fuga și chiar pornirea spre acțiuni violente. La 13 ianuarie 1795, guvernatorul Bánffy a fost silit să sfătuiască autoritățile subalterne ca la stringerea restanțelor și a prestațiilor curente să procedeză cu precauție și prudență, avînd grijă „ca nu cumva severitatea ori mijloacele aspre sau nechibzuite folosite la perceperea lor, să determine poporul la fugă de acasă ori la alte acțiuni temerare”³.

Dar problema principală a curții din Viena în perioada aceasta a fost recrutarea și pregătirea de război a forțelor armate necesare continuării războiului împotriva Franței. Pe teritoriul Transilvaniei erau mai multe categorii de trupe. Armata permanentă se compunea din trei regimente de linie, două de infanterie și unul de cavalerie⁴, și din cinci regimente grănicerești. Dintre acestea, două erau regimente de infanterie românești, două de infanterie secuiești, iar unul regiment de cavalerie mixt, în mare parte secuiesc și în parte mai mică romînesc⁵. Regimentele de linie își recrutau efectivul prin repartizarea lui pe unitățile administrative locale, comitatele, scaunele secuiești și săsești, orașele etc., care trebuiau să dea un anumit număr de recruți. Regimentele grănicerești își completau efectivul potrivit statutelor lor speciale.

În afară de regimentele permanente, pe teritoriul Transilvaniei staționau o mulțime mare și variată de unități de ale armatei imperiului. Numărul lor a crescut mai ales în timpul ultimului război cu turecii și al frământărilor politice din anul 1790, cînd, cu toate protestările localnicilor, curtea din Viena inundase Transilvania cu trupe străine pentru a putea preveni sau înăbuși orice încercare de răscoală⁶. Înțreținerea acestor trupe

¹ *Ibidem*: scrisoarea din 6 aprilie 1797 a lui Gh. Bánffy către I. Nemes.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*. nr. ref. 37 1795: scrisoarea din 15 ianuarie 1795 a guvernatorului Transilvaniei către autoritățile administrative subalterne.

⁴ *Jakab Elek, Erdély katonai véderője átalakulása a XVIII-ik században* (Transformarea puterii militare a Transilvaniei în secolul al XVIII-lea), Budapesta, 1884, p. 6.

⁵ Virgil Șoropa, *Regimentul grăniceresc năsăudean*, în *Arhiva Someșană*, an. 1925, p. 1-12.

⁶ Nu ne vom extinde aici asupra participării regimentelor din Transilvania la operațiile militare. Ele au luat parte la cele mai multe din războaiele coaliției întîia împotriva Franței. Vezi pentru aceasta Vasile Bichigan, *Poëmation de secunda legione valachica*, în *Arhiva Someșană*, a. 1926. nr. 1. p. 52-57; Emil Micu, *Contribuțiuni la istoricul regimentului grăniceresc întîi valah*, București. 1943, p. 27-28; *Istoria prescurtată a regimentului de infanterie c. și reg. Frederic Wilhelm Ludovic mare - duce de Baden No. 50*, Brașov, 1896, p. 8-11; *La aniversarea a 150 ani a regimentului de infanterie ces. și reg. împărat lui Leopold al II-lea*, nr. 33, f. 1. și a., p. 3-4; Doberdoi Bánlaky József, *A magyar nemzet hadtörténelme*. V.XX. *A francia háborúk időszaka 1792-1815* (Istoria militară a națiunii maghiare. V.XX. Perioada războaielor franceze 1792-1815), Budapesta, 1941, p. 27, p. 36, nota 1, p. 46-48, 53-54, 101-103 etc.

aduse în țară pentru a o ține în frâu, constituia una din sarcinile cele mai grele care apăsau asupra populației Transilvaniei. În același timp, cu toate că erau străine, la nevoie, ele își puteau completa efectivul, măcar în parte, din rîndurile populației locale.

În principiu, la început, recrutarea la oaste se făcea prin angajare voluntară. Puteau fi recrutați oameni între 17 și 40 de ani avînd înălțimea reglementară și constituție fizică rezistentă¹.

Cu timpul, au fost primiți și oameni care nu aveau înălțimea reglementară². Nu s-a respectat nici limita de vîrstă. Astfel, între recruții prinși în comitatul Alba Superioară, în zilele de 14—20 ianuarie 1794, David Mititel avea abia 14 ani, iar Micu Borzos 41 de ani³.

Potrivit instrucțiunilor din anul 1796 trebuiau luați la oaste și recruții cu anumite defecte corporale ca hernia și răni mai ușoare; cei care nu aveau dinții din față, dar, avînd măselele într-o parte sau cealaltă a gurii, puteau mesteca mîncarea; cei care nu aveau bun decît ochiul drept, chiar dacă ochiul stîng era defectuos sau nu vedeau deloc cu el; cei care aveau unu sau toate degetele defectuoase, dacă erau totuși în stare să minuiască arma; cei care aveau un umăr mai ridicat sau pieptul prea ieșit, dacă aceste defecte nu le împiedecau respirația; cei care afirmau despre dinșii că suferă de epilepsie ori că-s surzi, pînă cînd aceste din urmă defecte nu se vor verifica în urma unei observații atente etc. etc.⁴. Rar se prezentau însă recruții de bună voie. De aceea, în toate timpurile, autoritățile au recurs la forță pentru prinderea lor⁵. Mijlocul acesta a fost folosit în măsură nemaiîntîlnită pînă atunci pentru completarea pierderilor mari provocate de îndelungatele războaie din timpul revoluției franceze și al lui Napoleon.

Soldații erau recrutați din straturile cele mai de jos, cele mai lipsite și cele mai oropsite ale societății. Cu toate că autoritățile superioare căutau să păstreze aparențele legalității, caracterul voluntar al angajării la oaste ș.a., ele au aprobat oficial „ca să fie prinși cu sila cei care umblă dintr-un loc în altul (*lészengök*) și anumiți vagabonzi (*keringök*) fără domiciliu, precum și aceia care, neavînd nici o ocupație utilă ocolească atît munca la stăpîn cît și cea pentru obște și sînt mai mult spre greutate comunităților înseși”⁶. Nu e greu de imaginat însă, cît de ușor puteau fi trecuți în aceste categorii toți aceia care nu conveneau sau de care voiau să scape autoritățile ori cei care nu erau în relații bune cu ele! Obligate să predea un anumit

¹ Arh. St. Cluj, arh. scaunului Arieș: scrisoarea din 11 decembrie 1792 a guvernatorului Gh. Bánffy către scaunul Arieș. Cf. și Markó Árpád, *A francia forradalom és a napoleoni idők magyar katonája* (Soldatul maghiar din epoca revoluției franceze și a lui Napoleon), în *Hadtörténelmi közlemények* (Comunicări de istorie militară). a. 1939, v. XL, p. 40.

² Arh. St. Cluj, arh. scaunului Arieș: scrisoarea din 31 ianuarie 1795 a guvernatorului Gh. Bánffy către I. Nemes.

³ *Ibidem*, arh. comit. Alba Sup., Acta tyronum din 14—20 ianuarie 1794.

⁴ *Ibidem*, arh. scaunului Arieș, anexa la actul cu nr. reg. 182/1796.

⁵ Cf. și Al. Neamțu, *Recrutarea iobagilor la oaste. Un aspect al asuprașirii feudale în perioada descompunerii feudalismului în Transilvania*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea I, București, 1954, p. 879—926.

⁶ Arh. St. Cluj, arh. scaunului Arieș, scrisoarea din 31 ianuarie 1795 a guvernatorului Gh. Bánffy.

număr de recruți, autoritățile trimeteau adeseori condamnați scoși din închisoare ¹.

Prin rescriptul său din 20 noiembrie 1793 curtea din Viena a cerut 1 800 de recruți noi ². Îndemnând autoritățile subalterne să-și dea concursul la procurarea acestor recruți, fără să aștepte întrunirea dietei, care va fi chemată să stabilească modalitatea completării pierderilor suferite de armată pe cîmpurile de luptă, în scrisoarea sa din 24 decembrie 1793, guvernatorul Gh. Bánffy insistă asupra importanței pe care o are predarea lor la timp „pentru menținerea atît a stării nobiliare și libere cît și a societății civile” ³.

La 11 decembrie 1494, curtea din Viena ceru alți 2 320, iar la 4 ianuarie 1796 încă 1 500 recruți ⁴. Ca și în timpul ultimului război cu turcii, în afară de ostași se recrutau pentru armată și alte categorii de oameni. Astfel în 1794 comandamentul militar suprem a cerut recrutarea în Transilvania a 400 de „slugi sau vizitii” ⁵, pe seama regimentelor de graniță romînești și secuiești și pentru regimentele imperiale staționate în Transilvania: regimentele Benyovsky, principele de Toscana, de Savoia etc.

Încercările repetate ale guvernatorului Gh. Bánffy de a îndupleca populația țării să asigure la timp predarea recruților ceruți, punîndu-i înaintea mereu primejdia pe care ar fi reprezentat-o pentru ea expansiunea revoluției franceze pînă în Transilvania ⁶, au rămas fără rezultat. Argumentele pe care le invocau, el și ceilalți reprezentanți ai statului feudal, nu puteau găsi ecou în rîndurile maselor populare care gemeau sub asuprirea orînduirii feudale.

Armata feudală a fost o instituție de clasă. Ea servea nobilimii feudale pentru exploatarea maselor țărănești aservite și pentru apărarea

¹ *Ibidem*, arh. comit. Alba Sup. : scrisoarea din 20 ianuarie 1796 a lui Alexe Szepesi către comitatul Alba Superioară.

² *Ibidem*, scrisoarea din 24 decembrie 1793 a guvernatorului Gh. Bánffy către comit. Alba Superioară și rescriptul imperial din 20 nov. 1793. Vezi aceleași acte și în arhiva scaunului Arieș, nr. reg. 189/1791.

³ *Ibidem*, arh. comit. Alba Sup. : scrisoarea din 24 ianuarie 1793 a guvernatorului Gh. Bánffy.

⁴ În fața înaintării vertiginoase a generalului Napoleon Bonaparte care, după victoriile raportate în Italia, a trecut Alpii austriaci și a ajuns la 100 de km de Viena, în Ungaria s-a ordonat insurecția nobiliară. Comitatul Satu Mare a participat la insurecție cu 6 companii, compuse din 916 de oameni, iar comitatul Bihor cu 6 companii compuse din 808 oameni. Cf. *A magyar nemesi insurrekció 1797-ben* (Insurecția nobiliară maghiară din 1797), în *Hadtörténelmi közlemények*, a. 1924, v. XXV, p. 163 și Gömöri Gusztáv, *A magyar nemesi fölkélesek 1797 és 1800—1801-ben* (Insurecțiile nobiliare maghiare din 1797 și 1800—1801), *ibidem*, an. 1881, v. I, p. 46—52. Armata nobiliară era întreținută tot de către masele producătoare, de la care se percepea în acest scop o dare specială numită „prestație insurecțională”. Arh. St. Oradea, arh. comit. Bihor, nr. 79, 80, 81/1797: acte privind plata prestației insurecționale. Dificultăți numeroase au împîmpinat autoritățile și la perceperea acestei prestații; contribuabilii căutau să scape ori trăgăneau cît puteau mai mult achitarea ei. *Ibidem*. În cursul verii și al toamnei anului 1797, armata insurecțională s-a deplasat spre granița Austriei. După încheierea păcii de la Campo Formio, la 17 octombrie 1797, ea s-a întors acasă fără să fi participat la vreo operațiune militară.

⁵ Arh. St. Cluj, arh. scaunului Arieș, nr. reg. 86/1794: scrisoarea din 21 iunie 1794 a guvernatorului Gh. Bánffy.

⁶ *Ibidem*: scrisoarea din 2 septembrie 1796 a guvernatorului Gh. Bánffy către scaunul Arieș.

statului feudal împotriva dușmanilor săi interni și externi. Țărănimea nu avea nici un interes ca să sprijine o instituție care îndeplinea un rol atât de important în aservirea și exploatarea sa. Dimpotrivă, interesul său a fost ca să se folosească de toate ocaziile și mijloacele potrivite pentru a slăbi cât mai mult armata feudală. Aceasta explică și justifică lupta țărănimii transilvănene împotriva sarcinilor militare în general și a recrutării la oaste în special.

Analizând lupta țărănimii din Transilvania împotriva abuzurilor și a silniciei săvârșite de către organele statului feudal în perioada cercetată de noi, nu putem trece cu vederea rolul pe care l-au putut juca în ațîțarea ei ideile și știrile despre evenimentele petrecute în această vreme în Franța. Măsurile nenumărate luate de către curtea din Viena și guvernul transilvănian pentru a împiedica pătrunderea ideilor și a știrilor despre evenimentele revoluției franceze în rîndurile populației prin mijlocirea emisarilor și a propagandiștilor revoluționari¹, a tipăriturilor de orice fel, cărți, broșuri, ziare etc.² și, mai ales, prin contactul direct cu soldații francezi pe cîmpul de luptă sau cu prizonierii francezi adăpostiți în cetățile din Transilvania³, — constituie o dovadă a primejdiei pe care o reprezentau ele pentru existența statului feudal și a simpatiei cu care se interesau de ele păturile largi ale populației din Transilvania. Se cunosc cazuri de propagare a ideilor și știrilor despre evenimentele revoluției franceze în rîndurile țărănilor. Astfel, de ex. Gheorghe Csávási a fost condamnat pe viață deoarece, în toamna anului 1796, făcînd propagandă între țărani din comitatul Turda și din scaunul Arieș, le spunea că armatele franceze vor ocupa în curînd Viena și vor veni în Transilvania: „aceasta însă nu va fi rău pentru noi țărani, deoarece nu vom mai sluji domnilor, ci unul va fi ca celălalt...”⁴. Propaganda soldaților transilvăneni întorși din războiul împotriva francezilor, în cursul căruia cunoscuseră și-și însușiseră ideile lor, era să provoace în 1800 în Munții Apuseni o răscoală generală, „mai primejdioasă decît cea din vremurile lui Horia...” — după cum spuneau conducătorii comitatului Zarand⁵.

În lupta lor împotriva recrutării în armată, țărani s-au folosit de diferite mijloace. Astfel au fost invocarea oricăror argumente, inclusiv a celor false, pentru a scăpa de obligația serviciului militar, automutilarea, nesupunerea și fuga de recrutare, lupta armată în cete de haiduci împotriva orînduirii de stat, încercarea de răscoală împotriva ei etc.

¹ Ibidem, nr. reg. 172/1794: scrisoarea din 26 septembrie 1794 a guvernatorului Gh. Bánffy, nr. reg. 167/1794: scrisoarea aceluiași din 26 septembrie 1794. Cf. și scrisoarea din 7 ianuarie 1797 a aceluiași. Ibidem.

² Ibidem: scrisoarea din 8 octombrie 1792 a guvernatorului Gh. Bánffy; nr. reg. 237/1793 și 262/1793: scrisorile din 12 martie, respectiv din 21 mai 1793 ale aceluiași.

³ Ibidem., nr. reg. 299/1793: scrisoarea din 14 decembrie 1793 a guvernatorului Gh. Bánffy, nr. reg. 9/1794 și 170/1794: scrisorile din 4 ianuarie, respectiv din 10 octombrie 1794 ale aceluiași etc.

⁴ I. Kovács, *Agitații țărănești din Munții Apuseni după răscoala lui Horea, oglindite în documentele arhivei comitatului Turda*, în *Studii și cercetări științifice*, a. V, nr. 3—4, Cluj, 1954, p. 581—582.

⁵ Ibidem, p. 584 și urm.

Încă din primul an al războiului, în 1792, guvernatorul Gh. Bánffy arăta autorităților subalterne că, atât la guvern cât și la comandamentul militar, sosesc din zi în zi mai multe cereri „în vederea eliberării din armată”¹. Anchetându-se mai de aproape și constatându-se că, în mare parte, se bazează pe argumente false (*keresett okokon épülvén*), ele sînt respinse. În consecință, se ordonă ca autoritățile administrative locale să-și dea concursul, prin reprezentanții lor care să lucreze împreună cu ofițerii reprezentanți ai autorităților militare din apropiere, la anchetarea cererilor prezentate de către oamenii de acolo în scopul de a scăpa de armată.

Un alt mijloc la care recurgea cei amenințați să fie prinși cu forța la armată a fost automutilarea. Oamenii își tăiau mai ales degetele ori se schilodeau în alt chip ca să devină inapți pentru serviciul militar. Întru cît obiceiul acesta s-a răspîndit foarte mult în rîndurile poporului, spune guvernatorul Gh. Bánffy într-o scrisoare din 28 martie 1797 către autoritățile subalterne, „se poate teme că, pentru a-i salva pe viitor în chipul acesta de armată, răpiți de patima oarbă, înșiși părinții își vor schilodi copiii încă în leagăn, tăind ori sucindu-le degetele”². Vrînd să abată pe oameni de la automutilare, curtea din Viena a ordonat, încă din 1793, ca „cei care s-au mutilat de teama recrutării la oaste”³, să fie prinși și predați autorităților pentru a fi folosiți ca vizitii la transporturile militare și servanți la artilerie.

Cu timpul, s-au luat măsuri mai severe. La 28 martie 1797, Bánffy ordonă autorităților subalterne ca să aducă la cunoștința tuturor că, mutilîndu-se, nu poate scăpa nimeni de armată. Dimpotrivă, cei automutilați vor fi prinși de acum încolo în primul rînd. La terminarea războtului, soldații vor fi lăsați la vatră. Cei care s-au automutilat însă, vor fi ținuți pentru totdeauna în armată ori, dacă nu ar mai fi buni pentru serviciul militar, la munca silnică pe viață, în cetăți. Părinții care și-au mutilat copiii ori au permis sau au ajutat altora să o facă, sau oricine alții care ajută pe cineva să se schilodească ori dacă le stă în putere nu îl împiedică sau nu îl denunță, vor fi aspru pedepsiți⁴.

Unul din mijloacele la care recurgeau mai des țărani în lupta lor împotriva recrutării la oaste și a serviciului în cadrul armatei feudale a fost nesupunerea și fuga de recrutare. Pentru a scăpa de armată, mulți se refugiau în ținuturile grănicerești și miniere sau în comitatele vecine din Maramureș, Satu Mare, Bihor și Arad. Guvernul Transilvaniei a interzis ținuturilor grănicerești și miniere, ca să primească asemenea fugari. S-a intervenit de asemenea și la comitatele amintite, pentru arestarea și extrădarea refugiaților⁵. Cei mai mulți însă fugeau în principatele romîne, în Moldova și Țara Romînească⁶. Măsurile nenumărate luate de guvern

¹ Arh. St. Cluj, arh. scaunului Arieș, nr. reg. 134/1792 : scrisoarea din 21 iulie 1792 a guvernatorului Gh. Bánffy către scaunul Arieș.

² Ibidem, nr. reg. 59/1797 : scrisoarea din 28 martie 1797 a guvernatorului Gh. Bánffy.

³ Ibidem, nr. reg. 182/1793 : ordinul din 31 octombrie 1793 al guvernului Transilvaniei.

⁴ Ibidem, nr. reg. 59/1797.

⁵ Ibidem : scrisoarea din 31 ianuarie 1795 a guvernatorului Gh. Bánffy.

⁶ Ibidem., nr. reg. 241/1792 : scrisoarea din 23 octombrie 1792 a guvernatorului Bánffy, nr. reg. 134/1794 : scrisoarea aceluiași din 14 august 1794.

pentru a împiedeca trecerea, sub diferite pretexte, și așezarea transilvăneilor în principate n-au putut opri acest proces. Pentru a împiedeca încercarea unora de a scăpa de recrutare fugind dintr-un loc în celălalt, începînd din anul 1795, recrutarea a fost fixată în toată țara pe una și aceeași dată ¹.

Tinerii fugiți dinaintea recrutării, ca și dezertorii din armată, se transformau în cete de haiduci care primejduiau siguranța publică și orînduirea de stat însăși.

În timpul celor mai intense pregătiri militare, al recrutărilor și concentrărilor de trupe, al strîngerii subsidiilor etc., la 22 decembrie 1792 guvernatorul Gh. Bánffy comunică autorităților subalterne că, „aflînd că se apropie prezentarea recruților, feciorii de țărani nu numai că își cumpără arme, ci umblă înarmați prin sate și pe la rîspîntii de drumuri” ². Pentru a preveni urmările rele care pot proveni din aceasta, guvernatorul ordonă ca „să fie luate de la țărani orice fel de arme s-ar găsi la ei ca puști, pistoale și săbii” ³, cercetîndu-se în același timp de la cine au fost cumpărate ele. Armele strînse să fie depuse spre pază la primărie. Chiar dacă ar fi nevoie de ele pentru urmărirea animalelor vătămătoare sau a răufăcătorilor, să nu se dea decît în mîinile țăranilor vrednici de încredere (*in manus probationis fidei rusticorum*) ⁴.

Pentru a opri ca țăranii să-și poată cumpăra alte arme, vînzarea lor să fie încredințată doar unor negustori vrednici de încredere care să observe la desfacerea lor restricțiile stabilite cu privire la vînzarea prafului de pușcă ⁵. În același timp s-a poruncit respectarea cu strictețe a ordonanțelor care stabiliseră mai de mult ca „sluga nobilului să nu îndrăznească a umbla cu sabie sau armă după apusul soarelui, afară doar de cazul cînd însoțește pe stăpînul său ori umblă după treburile sale și ca să nu-i fie permis să umble ziua înarmat în cîrciumă” ⁶. S-a oprit de asemenea vînzarea și cumpărarea efectelor militare, pentru ca să nu se poată folosi de ele cei fugiți dinaintea recrutării, dezertorii din armată și alte elemente potrivnice statului feudal ⁷. Numărul haiducilor era sporit mereu de către cei dezertați din armată. Măsurile luate atît împotriva dezertorilor, cît și a tăinuitorilor lor n-au putut împiedeca sporirea neîncetată a numărului

¹ Ibidem : scrisorile din 31 ianuarie 1795 și 26 ianuarie 1796 ale guvernatorului Bánffy.

² „rusticos iuvenes subaudite eo, quod tyronum statutio iam immineat, sibi non tantum arma comparare, sed etiam armatos in pagis et per compita incedere”. Ibidem, arh. Scaunului Arieș, nr. reg. 228/1792.

³ „a singulis rusticae conditionis individuīs reperibilia penes illam cuiusunque generis arma, relut sclopeta, pistoletus et gladias illice adimi”. Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem. Ordinul acesta a fost reînnoit cu strictețe la 11 iulie 1794, Ibidem, nr. reg. 176/1794.

⁶ Ibidem, nr. reg. 160/1794 : scrisoarea din 16 august 1794 a guvernatorului Gh. Bánffy.

⁷ Ibidem, nr. reg. 249/1797 : scrisoarea din 13 octombrie 1797 a guvernatorului Gh. Bánffy.

lor¹. Încercările de a-i readuce la unitățile pe care le părăsiseră prin „amnistii generale” repetate n-au dus la rezultat².

Înmulțindu-se „numărul hoților și al tâlharilor la drumul mare” (*az uton allo tolvajok és gonosztovök száma*)³ — autoritățile feudale numeau astfel și pe aceia care se ridicau în contra orînduirii de stat indiferent de motivele împotrivirii lor — s-a simțit nevoia luării unor măsuri excepționale. „Pentru restabilirea siguranței publice și a liniștii interne”⁴, s-a hotărît urmărirea și pedepsirea exemplară cu moarte îndeosebi „a capilor de bande”⁵. Ca urmare, spre sfîrșitul iernii anului 1793—1794, s-a organizat o adevărată campanie împotriva lor. S-a promis să se dea, din casa personală a împăratului, un premiu de 100 florini celor care vor prinde viu un „răufăcător” de acest fel și 50 de florini aceluia care vor uide unul din ei. S-a poruncit să fie cercetați și, dacă e cazul, pedepsiți, și aceia care s-au făcut suspecti în urma legăturilor pe care le vor fi avut cu ei. Pentru a evita agitarea populației, acolo unde erau mulți, trebuiau prinși doar cei mai vinovați⁶. Cei mai puțin vinovați trebuiau doar notați și supravegheați atît de către autorități cît și de către nobilimea locală⁷. Nici o măsură nu era în stare însă să împiedice fuga de recrutare și dezertarea din armată a țăranilor prinși cu forța la oaste. Dimpotrivă, numărul lor a sporit neîncetat o dată cu trecerea anilor și creșterea greutăților pricinuite de îndelungatul și sîngerosul război cu Franța. La 12 februarie 1797 pretorul Alexandru Szepesi scria din Galați lui Andrei Tûri, comitele comitatului Alba Superioară că, vrînd să prindă la armată pe cei cu moravuri rele și pe vagabonzii din plasa sa, n-a găsit nici unul de acest fel. Ca urmare, s-a hotărît să prindă pe fiii mai mari ai oamenilor înstăriți care aveau doi sau trei copii. Nobilii promiseseră să-i dea tot concursul. Misiunea și-ar fi putut-o duce la bun sfîrșit, dacă judele din Cincul Mare, care de vreo săptămînă tot prindea la recruți, nu ar fi răscolit poporul. Aceasta a avut ca urmare că „desișurile toate s-au umplut de popor” (*a bokrok mindenütt teli vadnak néppel*)⁸. De teama de a fi prinsă la oaste, — continuă pretorul — „o parte din tineret s-a refugiat chiar și din scaunul Cohalm în plasa mea, răspîndindu-se vestea poporul știe în mod obișnuit, că vrem să prindem recruți”.

Dar vestea că, prin decretul său din 29 martie 1794, împăratul a permis ca toți cei care doresc, să se poată angaja la oaste, prezentîndu-se

¹ Ibidem, nr. reg. 252/1793.

² Ibidem, arh. comit. Alba Super. nr. 651/1792 : scrisoarea din 6 nov. 1792 a guvernatorului Gh. Bánffy. Cf. și Ibidem, arh. scaunului Arieș, nr. reg. 167/1797 : amnistia generală de la 1 decembrie 1796.

³ Ibidem, arh. scaunului Arieș : scrisoarea din 8 noiembrie 1793 a guvernatorului Gh. Bánffy.

⁴ Ibidem

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem, arh. comit. Alba Super. : scrisoarea din 12 febr. 1797 a lui A. Szepesi către A. Tûri.

la comandamentele militare¹ din apropiere, a amenințat, în primăvara și vara anului 1794, să provoace o răscoală generală.

Ca în alte asemenea cazuri, cum s-a întâmplat și în ajunul răscoalei lui Horia, masele populare s-au arătat gata să ia armele, dar nu pentru a apăra statul feudal, ci pentru a le întoarce împotriva exploatatorilor lor, a nobilimii și a întregii orînduiri feudale. La starea de răscoală a maselor au contribuit și unii preoți sași și romini care au interpretat decretul imperial privitor la recrutarea voluntară a țăranilor la oaste în sensul că dorința împăratului ar fi ca „să se dea arme întregului popor și să nu mai slujească moșierului” (*hogy az egész népnél fegyver adassék és hogy az földes urat többé ne szolgáljon*)².

Autoritățile au luat imediat măsuri pentru a preveni „rătăcirile” (*tévelygések*), care s-ar fi putut naște din asemenea interpretări. La 4 septembrie 1794, guvernul ordonă ca preoții sași să explice mai pe larg și mai clar că decretul imperial amintit nu dorește „ca să ia arme întreg poporul, cu atît mai puțin ca poporul să se sustragă de la slujbele datorate proprietarului de pămînt pe care le pretinde respectul cuvenit față de el”³, ci doar înlăturarea silnicilor și a exceselor săvîrșite cu ocazia prinderii cu forța la oaste. În același timp oamenii să fie îndemnați, „ca să fie cu deplină supunere atît față de stăpînii lor de pămînt cît și față de autorități și să îndeplinească cu orice preț toate datoritiile pe care le au față de ei”⁴. De asemenea, „să stîrpească din sufletul poporului toate opiniile greșite pe care le va fi însușit în urma interpretării false a numitului decret”⁵. Iar în viitor să procedeze în înțelegere cu autoritățile administrative locale la publicarea unor asemenea decrete.

Peste cîteva zile, la 19 septembrie 1794, se ordonă ca, dacă se constată că numitul decret a fost publicat într-un sens potrivit înțelesului său adevărat, autoritățile să ia pe lingă ele pe preoții romini, care să explice, în prezența lor, înțelesul adevărat al decretului. Iar pe aceia, „despre care s-ar constata, că decretul acela l-au publicat greșit rău intenționat și de rea credință fiind și au dat astfel ocazie la interpretări false și la ațîțarea poporului, să-i pedepsească după cum se cuvine”⁶.

După cum vedem, tîrîte fără voia lor în războaiele coaliției întîia din anii 1792—1797 împotriva Franței, masele populare din Transilvania au refuzat în mod consecvent să sprijine aceste războaie purtate de curtea din Viena pentru a împiedeca expansiunea ideilor și a cuceririlor revoluției franceze în imperiul austriac și pentru a menține orînduirea feudală sub apăsarea și exploatarea căreia gemeau ele.

¹ Ibidem, nr. 314/1794, arh. scaunului Arieș, nr. reg. 101/1794: scrisoarea circulară din 20 iunie 1794 a guvernatorului Transilvaniei.

² Ibidem, scrisoarea din 4 septembrie 1794 a guvernatorului Gh. Bánffy.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem, nr. reg. 150/1794: scrisoarea din 19 septembrie 1793 a guvernatorului Gh. Bánffy. Cf. și scrisoarea din 26 septembrie 1794 a aceluiași. Ibidem, nr. reg. 151/1794.

Folosindu-se de mijloacele obișnuite ale luptei de clasă, refuzul de a satisface obligațiile impuse și de a se supune autorităților feudale, fuga de pe moșii, emigrarea, lupta armată în cete de haiduci împotriva exploataretilor și a statului feudal, încercarea de răscoală etc., țărani din Transilvania au dus o luptă susținută atât împotriva contribuțiilor militare în bani și natură, cât și împotriva recrutării la oaste și a serviciului militar în cadrele armatei feudale, care era unul din instrumentele principale ale aservirii și exploataretilor lor. Cu toate sacrificiile mari pe care a trebuit să le îndure, sub tirania celei mai crunte silnicii, pe cîmpurile de luptă ale acestor războaie purtate de imperiul habsburgic și de clasele stăpînitoare din Transilvania pentru o cauză care nu era a ei, prin rezistența pe care a desfășurat-o și prin lupta deschisă pe care a dus-o împotriva sarcinilor militare impuse, țărănimea transilvăneană a contribuit la slăbirea forței de luptă a imperiului austriac, stîlpul de bază al vechiului regim feudal în Europa centrală. În felul acesta, țărănimea din Transilvania în mod obiectiv a ușurat drumul expansiunii ideilor și cuceririlor revoluției burgheze, care vor contribui la pregătirea terenului și pentru eliberarea sa de sub jugul iobăgiei.

О БОРЬБЕ ТРАНСИЛЬВАНСКОГО КРЕСТЬЯНСТВА ПРОТИВ ВОЕННЫХ ОБЛОЖЕНИЙ ВО ВРЕМЯ ВОЙНЫ ГАБСБУРГСКОЙ ИМПЕРИИ ПРОТИВ ФРАНЦУЗСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ (1792—1797)

РЕЗЮМЕ

В работе представлен мало известный до сих пор в истории период габсбургского ига, под которым находилось трансильванское крестьянство в последние десятилетия XVIII в. На основе богатого архивного материала, еще не опубликованного, автор показывает беззакония, совершавшиеся имперской администрацией, а также особенно тяжелые для трудящихся масс последствия, к которым привело расположение в Трансильвании войск, необходимых габсбургскому реакционному феодальному режиму для войны с буржуазной революцией во Франции.

Все это объясняет ожесточенную борьбу трансильванского крестьянства против несправедливости и тяжелого труда, против денежных и натуральных контрибуций и особенно против насильственной вербовки в солдаты; сопротивление крестьянства проявляется в самоповреждении, неподчинении властям и в бегстве от рекрутства; оно принимает формы эмиграции в Молдову и Валахию и вооруженной борьбы гайдуцких отрядов против государственного строя, попытки восстать против него и т.д. В борьбе крестьянства довольно большое значение играет проникновение в страну идей Французской революции и вестей о ее событиях. Автор сообщает ценные сведения о каждой из форм борьбы трансильванского крестьянства против габсбургских властей.

Широкое народное сопротивление, выразившееся в открытой объединенной борьбе румынского крестьянства и крестьянства других национальностей Трансильвании, подрывали мощь Австрийской империи — главной опоры старого феодального режима в Центральной Европе.

ASPECTS DE LA LUTTE DE LA PAYSANNERIE TRANSYLVAINNE CONTRE LES IMPOSITIONS MILITAIRES PENDANT LES GUERRES MENÉES PAR L'EMPIRE DES HABSBOURG CONTRE LA RÉVOLUTION FRANÇAISE (1792 — 1797)

RÉSUMÉ

L'auteur présente un moment moins connu de l'histoire de la domination des Habsbourg en Transylvanie pendant les dix dernières années du XVIIIe siècle. En raison d'un riche matériel d'archives, inédit, il expose les abus de l'administration impériale et les conséquences — extrêmement graves pour les masses travailleuses — du stationnement des troupes affectées aux guerres menées par le régime féodal réactionnaire des Habsbourg contre la révolution bourgeoise de France.

Cette situation déclencha la lutte acharnée de la paysannerie transylvaine contre les abus et violences, contre les contributions en espèces et en produits, et surtout contre le recrutement forcé. Cette lutte se manifestait par l'automutilation, l'insoumission et la fuite devant le recrutement, l'émigration en Moldavie et en Valachie, la lutte armée des haïdouks contre l'ordre d'Etat, les tentatives d'émeute, etc. La pénétration des idées de l'époque et l'écho des événements de France jouèrent également un certain rôle dans la lutte de la paysannerie. L'auteur donne de précieuses informations portant sur chacune des formes de lutte susmentionnées.

Par la résistance et surtout par la lutte ouverte contre les impositions militaires qui lui étaient imposées, la paysannerie roumaine, en alliance avec la paysannerie des autres populations de Transylvanie, contribua à l'affaiblissement des forces de l'empire autrichien, principal pilier du régime féodal en Europe centrale.

V I A Ţ A Ş T I I N Ţ I F I C A

SESIUNEA ASOCIAŢIEI ITALIA-ROMÂNIA

Milano, ianuarie 1960

La începutul acestui an, între 8—10 ianuarie, a avut loc în Aula Universităţii din Milano, o întâlnire prietenească a oamenilor de cultură italieni pentru promovarea relaţiilor culturale între Italia şi România. În urma apelului Comitetului organizatoric, s-au reunit aproape 100 personalităţi italiene de prim ordin din întreaga Italie. De asemenea, şi-au dat adeziunea, trimiţând scrisori călduroase, peste 50 de oameni de cultură care nu au putut participa.

Prezidiul întâlnirii a fost format de prof. Giuseppe Menotti de Francesco, rectorul Universităţii din Milano, prof. Paolo Lamanna, rectorul Universităţii din Florenţa, prof. Angelo Monteverdi, decanul Facultăţii de Litere a Universităţii din Roma, Carlo Tagliavini, prof. de filologie la Universitatea din Padova, prof. Giuseppe Petronio, titularul catedrei de limba şi literatura italiană la Universitatea din Cagliari, Vittore Pisani, prof. de filologie la Universitatea din Milano, prof. Antonio Viscardi, decanul Facultăţii de Litere a Universităţii din Milano, Maurizio Vitale, prof. de istoria limbii la Universitatea din Milano.

Din ţara noastră au participat, ca invitaţi ai Comitetului organizatoric, acad. prof. C. Daicoviciu, rectorul Universităţii „Babeş-Bolyai” din Cluj şi Octav Livezeanu, vicepreşedinte al Institutului român pentru relaţiile culturale cu străinătatea.

Acad. prof. Constantin Daicoviciu a prezentat comunicarea *Ultimele descoperiri arheologice care atestă prezenţa romană pe teritoriul Daciei*. Expunerile şi discuţiile referitoare, în totalitatea lor, la relaţiile culturale italo-române din trecut şi prezent, precum şi la perspectivele largi de dezvoltare a acestora într-un viitor apropiat, s-au ridicat la un înalt nivel şi au reflectat interesul deosebit pe care participanţii l-au arătat intensificării şi amplificării legăturilor culturale.

Oamenii de cultură italieni — unii dintre ei au fost oaspeţi ai ţării noastre pe care au vizitat-o cu prilejul a diferite manifestări artistice şi culturale — au vorbit deosebit de cald despre cuceririle revoluţionare ale poporului muncitor din R.P.R. în domeniul cultural; de asemenea au făcut numeroase şi preţioase propuneri şi sugestii.

S-a amintit organizarea perfectă a bimileniului Ovidiu la care unii din ei au luat parte, precum şi rezultatele Colocviului de romanistică.

În mod deosebit au fost scoase în evidenţă vizitele pe care numeroase personalităţi italiene, de înaltă cultură, le-au făcut în ţara noastră, cu prilejul cărora au cercetat şi s-au documentat la faţa locului despre transformările adânci, revoluţionare, petrecute în oraşele şi

satele noastre și în viața oamenilor muncii din România. S-a subliniat caracterul educativ și de masă al activității noastre culturale, teatrale, literare, muzicale, plastice etc.

A fost un prilej de satisfacție și mândrie pentru noi, cei care am participat ca invitați din Republica Populară Română, să auzim vorbindu-se despre prestigiul internațional al științei și culturii românești capabile să servească și altora drept exemplu.

La întâlnirea prietenească din Aula Universității din Milano o deosebită atenție s-a dat — în expuneri și discuții — răspândirii culturii italiene în țara noastră. S-a subliniat — de exemplu — tirajele mari în care s-au tipărit operele multor scriitori clasici și contemporani italieni, spectacolele teatrului și cinematografului italiene vizionate de un număr impresionant de spectatori.

În același timp, un loc important l-au ocupat discuțiile privind contribuția adusă la cunoaștere și răspândirea culturii românești în Italia: participarea oamenilor de știință români la congrese și conferințe internaționale în Italia; prezența savanților români în Institutul de învățămînt superior din Italia cu conferințe și comunicări despre realizările științifice din țara noastră; participarea la Bienala venețiană, la Trienala din Milano; organizarea săptămînilor culturale românești la Palermo, Sulmona și Genova, cu rezultatele deosebite pentru cunoașterea operelor de valoare ale poporului nostru; editările de cărți românești care au cucerit aprecierea publicului cititor italian.

Întîlnirea prietenească de la Milano a constituit o însemnată contribuție în ce privește amplificarea și intensificarea relațiilor între cele două popoare, cunoașterea și prețuirea reciprocă a valorilor lor culturale.

Acad. C. Daicoviciu

BIZANTINOLOGIA ÎN CEI ZECE ANI DE EXISTENȚĂ A REPUBLICII DEMOCRATE GERMANE *

La 7 octombrie 1959 Republica Democrată Germană — primul stat muncitoresc și țărănesc din istoria Germaniei — a sărbătorit a 10-a aniversare a existenței sale. Acest deceniu cuprinde transformări sociale de înaltă însemnatate atât națională cît și internațională, include realizări revoluționare, politice și economice ale oamenilor muncii, marchează începutul unei noi epoci în cultura germană. Într-o atît de cuprinzătoare reorganizare a vieții sociale, știința nu poate nicidecum să nu fie adînc influențată. Problema, care a fost pusă și rămîne pusă, a constat și constă în faptul că însemnata noastră moștenire științifică trebuie preluată critic, confruntată cu problemele prezentului, ceea ce nu se poate realiza decît prin însușirea și folosirea creatoare a marxism-leninismului și a metodei sale dialectice. Aceasta este negreșit un îndelungat și mai ales — avînd în vedere sciziunea Germaniei — un proces complicat, iar noi ne aflăm abia la începutul lui. El se referă însă, desigur nu peste tot în aceeași măsură, la toate domeniile științei și nici un om de știință nu poate rămîne departe de el.

De această situație generală trebuie să ținem seama cînd luăm în considerare problemele unui domeniu — în multe privințe dificil ca cel al bizantinologiei. Înainte de al doilea război mondial — în Germania — o tendință de cultivare a bizantinologiei ca ramură științifică independentă — exista numai la München, în școala lui Karl Krumbacher. În alte locuri, activitatea bizantinologică, a fost considerată numai ca o disciplină auxiliară și întregitoare. Se poate

* Articol scris special pentru revista „Studii”.

spune că punctul de plecare era destul de slab, cînd, datorită politicii guvernului Republicii Democrate Germane, bizantinologia a fost inclusă în ansamblul științei germane considerată în totalul ei ca mijloc de făurire a înțelegerii între popoare și a dezvoltării progresului social. Cu toate că, în această privință, începutul hotărîtor a fost marcat de Academia de Științe din Berlin, înființată prin reorganizarea Academiei Prusiene, la 1 august 1946, unele prețioase inițiative nu trebuie trecute cu vederea. În Academie, începuturile lucrărilor de bizantinologie trebuie legate de activitatea „Comisiei pentru istoria religiei antice tîrzii” (Kommission für spätantike Religionsgeschichte), care atît în seria de „Scriitori creștini și greci ai primelor secole” („Griechischen Christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte”), ca și în „Texte și cercetări din istoria literaturii vechi creștine” („Texten und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur”), a ajuns în acest fel la perioada bizantină, în special cu ediția lui Athanasios și ediția actelor Conciliilor egumenice. În cadrul comisiei s-a constituit o grupă de lucru de Bizantinistică, care a pornit la întemeierea „Institutului pentru cercetarea antichității greco-romane” („Institut für griechisch-römische Altertumskunde”) în toamna anului 1955, — în care s-a încorporat și „Comisia pentru istoria religiei antice tîrzii” (Kommission für spätantike Religionsgeschichte), cu activitate independentă. Acestea îi revine datorită ca mai întîi să creeze publicațiile necesare pentru o muncă de erudiție vastă, cuprinzătoare. Încă din 1955 exista seria „Lucrări de bizantinistică din Berlin” (Berliner byzantinistische Arbeiten), care stau deschise pentru cercetările din toate ramurile bizantinologiei, precum și pentru cercetările neogrecești și din care au apărut pînă acum următoarele 20 volume :

1) Ἰεχωβος Τριβόλης ποιήματα tradus, explicat și editat de Johannes Irmscher, Berlin 1956 (cuvînt înainte de Friederich Zucker);

2) Gertrud Böhlig, „Cercetări asupra întrebuirii retorice a limbii bizantine cu considerațiuni asupra scrierilor lui Mihail Psellos”, Berlin 1956 (cuvînt înainte de Franz Dölger);

3) Peter Kawerau, „Biserica iacobină în epoca Renașterii siriene. Idee și realitate”, Berlin 1955 (epuizat; în pregătire ediția a 2-a lărgită);

4) „Din Bizantinologia sovietică”. Contribuții principale, editată de Johannes Irmscher, Berlin 1956 (traducere germană din materialele de îndrumare generală din Византийский сборник, publicat de M. V. Levenco, Moscova 1945 și din Византийский временник, precum și din articolul din Marea Enciclopedie Sovietică, ediția a 2-a, vol. 8, Moscova 1951, 28 f.

5/6) Din lucrările de bizantinologie din Republica Democrată Germană, editat de Johannes Irmscher, 2 vol., Berlin 1957 (Dare de seamă asupra unei conferințe de lucru conducătoare (ținută la 16 și la 17 mai 1955 în Berlin) cu privire la activitatea bizantinologică din Republica Democrată Germană);

7) Fritz Pringsheim, „Despre planul unei noi ediții a Bazilicalelor”. Justificarea necesității și puncte de vedere în legătură cu întocmirea ei, Berlin 1956;

8) Ernst Hammerschmidt, „Anaforaua koptă a lui Gregorius. Influența siriacă și greacă asupra liturghiei egiptene”, Berlin 1957;

9) „Din lucrările de bizantinologie din Republica Cehoslovacă”; editat de Johannes Irmscher și Anton Salac, Berlin 1957, (Protocolul convorbirii organizate la Berlin în octombrie 1955 cu colegii din Cehoslovacia);

10) Gyula Moravcsik, „Bizantinoturcica, I: Izvoarele bizantine ale istoriei popoarelor din Turcia”; ediția a 2-a, Berlin 1958 (prima ediție apărută la Budapesta în 1947);

11) Gyula Moravcsik, „Bizantinoturcica, II: Urme lingvistice ale popoarelor turce în izvoarele bizantine”; ediția a 2-a, 1958 (prima ediție apărută la Budapesta în 1942);

12) Heinz F. Wendt, „Elemente turcești în limba română”, Berlin 1959;

13) Thea Neuman, „Pixida de fildeș din Xanto și aria ei de răspîndire”, Berlin 1958;

14/17) „Probleme ale literaturii neo-grecești”; în colaborare cu Hans Ditten și Marika Mineemi, editat de Johannes Irmischer, 4 vol., Berlin 1959 (Protocol întocmit cu prilejul conferinței ținută la Berlin de la 16—18 aprilie 1957, referitoare la problemele literaturii neo-grecești);

18) M. Valsa, „Teatrul grec modern de la 1453 la 1900”; Berlin 1959;

19) Polychronis K. Enepekides, „Documente importante inedite asupra lui A. Coray, extrase din arhivele unui studiu parizian și din arhivele Departamentului Sena”, Berlin 1959;

20) Polychronis K. Enepekides, Συμβολαὶ εἰς τὴν μυστικὴν πνευματικὴν καὶ πολιτικὴν κίνησιν τῶν Ἑλλήνων τῆς Βιέννης πρὸς τῆς Ἐπαναστάσεως, Berlin 1959.

De la început există și o a doua serie de lucrări, „Texte bizantine berlineze” (Berliner byzantinische Texte), care fără pretenția de a constitui un Corpus, are ca scop unele ediții bilingve care sînt foarte necesare.

Crearea unei reviste proprii de bizantinologie nu apare ca necesară, după ce „Bizantinoslavica” s-a dezvoltat ca publicație de specialitate a democrațiilor populare. În ce privește arta și cultura materială a statelor multinaționale bizantine, trebuie menținută mai întîi culegerea bizantină din timpul creștinismului timpuriu, a Muzeelor de Stat din Berlin, care cu toate pierderile cauzate de război, totuși se numără printre cele mai valoroase colecții mondiale; ne referim în primul rînd la Mozaicul Apis din biserica San Michele în Afriscolingă Ravenna, care după ce a suferit grele pierderi în urma bombardamentelor a fost reconstruit, după o muncă dificilă, în anii 1951—1952; pomenim în continuare cele cîteva monumente funerare copte și mărturii ale construcțiilor creștine-egiptene; mai amintim sarcofagele și fragmentele de sarcofagii din perioada mai tîrzie (ultima) a antichității și a creștinismului timpuriu; amintim despre nenumăratele urme ale construcțiilor constantinopolitane și a sculpturilor din perioada prejustiniană și ultima — dar nu mai puțin importantă — colecția de materiale copte.

Documentele bizantine pe care le posedă Biblioteca și Arhivele Republicii Democratice Germane nu sînt deosebit de numeroase.

Atît despre instituții! Ajungem acum la diferitele ramuri ale cercetării și ale cadrelor care ne stau la dispoziție.

În domeniul *Istoriei bizantine*, în primul rînd, se ocupă în Leipzig, Ernst Werner, — care curînd va avea în jurul său o adevărată școală —, iar la Jena, Heinz Herz. E. Werner se ocupă în mod deosebit cu mișcările eretice din evul mediu (apusean, precum și bizantin), pe care le cercetează de pe pozițiile marxismului sub aspectul bazei lor economice; în această ordine de idei, el în mai multe rînduri, s-a ocupat de problema bogomilismului. H. Herz lucrează mai ales în domeniul evoluției dreptului, precum și al istoriei sociale a Bizanțului. Istoricul medievist Hans-Joachim Diesner din Halle se ocupă cu teme asemănătoare („Studien zur Gesellschaftslehre und sozialen Haltung Augustins”, Halle 1954) și Eduard Winter din Berlin, în problemele sud-est europene („Byzanz und Rom im Kampf um die Ukraine 955 bis 1933”, Leipzig 1942); din păcate, pînă acum nici unul dintre numeroșii elevi ai lui Winter nu s-a specializat în domeniul bizantinologiei. În general, situația care trebuie urgent remediată, este aceea că la nici o universitate din R. D. Germană istoria bizantină nu e încă reprezentată ca domeniu de învățămînt și cercetare independent, și astfel, crearea unui foarte necesar colectiv de lucru — pentru bizantinologie — în cadrul societății istoricilor germani va grăbi desfășurarea acestui proces.

Filologia bizantină este — în principal — concentrată în colectivele de lucru ale Institutelor Academiei; la Universitatea din Berlin este reprezentată printr-un lector. Dintre

filologiei clasici ai republicii, îl menționăm mai ales pe Franz Dornseiff din Leipzig („Das Alphabet in Mystik und Magie”, ed a 2-a Leipzig 1925), Werner Peek din Halle („Griechische Vers-Inschriften”, 1 : Grab-Epigrame, Berlin 1955), precum și Friederich Zucker din Jena („Ägypten im Römischen Reich”, Berlin 1958; editată în Arhivele pentru cercetarea papi-rusurilor); pentru complementul latin sînt lucrările lui Werner Hartke („De saeculi quarti exeuntis historiarum scriptoribus quaestiones”, Berlin, 1932; „Geschichte und Politik im spätklassischen Rom. Untersuchungen zu den Scriptores historiae Augustae” Leipzig 1940; „Römische Kinderkaiser”, Berlin 1951; Hartke este menționat printre editorii „Klio”). Vechiul maestru al papirologilor germani, Wilhelm Schubart (născut la 21 oct. 1873), care în 1946 a mai ajutat la reluarea procesului normal de învățămînt din Leipzig, s-a retras, din motive de sănătate, din munca științifică; Siegfried Morentz s-a îngrijit de ediția omagială ocazionată de cea de-a 75-a aniversare a sa („Aus Antike und Orient”, Leipzig 1950), îngrijită de către H. Kortenbeutel și M. C. von Krause.

Filologia și istoria orientului creștin este reprezentată de scurt timp în Halle de către Alexander Böhlig. Böhlig vine aici de la munca cu textele Mani din Berlin (ca ultimă lucrare : „Probleme des manichäischen Lehrvortrags”, München 1953); el a cuprins mereu noi sectoare de studii în urma cărora avem lucrările : „Ägypten und Byzanz bis zur arabischen Zeit”, München 1952; „Studien zur Erforschung des christlichen Ägyptens”, din care avem pînă acum trei volume, și un volum anexă, apărut ultima dată la München 1958). Pentru perioadele mai vechi, activitatea lui Alexander Böhlig este completată prin cercetările lui Johannes Leipoldt, emerit al universității din Leipzig : („Schenute von Atripe und die Entstehung des nationalägyptischen Christentums”, Leipzig 1903; editorul lui : « Sinuthii archimandrites vita et opera omnia », Paris 1906).

În general, munca în domeniul istoriei religiilor și bisericilor are în Republica Democrată Germană o bună tradiție care este continuată și chiar dezvoltată. Comisia recent înființată pentru istoria religiilor antice tîrzii s-a stabilit în cadrul celor două serii ale sale, ale căror volume în mare parte sînt interesante și pentru bizantinologie. Au apărut de la începutul acestei activități în culegerea „Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte”, următoarele volume :

41) Origenes, Opere, 12 : Comentariul evangheliei lui Matei, 3 : Fragmente și Indici, 2, editat de Erich Klosterman și Ludwig Früchtel, Berlin 1955;

42) Pseudoclementinii, 1 : Homilii, editate de Bernhard Rehm, îngrijirea editorială de Johannes Irmscher;

43) Eusebius, Opere, 8 : Praeparatio evangelica, editată de Karl Mraz, 2 părți, Berlin 1954 și 1956;

44) Theodoret, Istoria ecleziastică, editată de Leon Parmentier, ediția 2-a de Felix Scheidweiler, Berlin 1954;

45) Scrieri conte-gnostice, 1 : Pistis Sophia, cele două cărți ale lui Jcū, operă în lb. gnostică veche, necunoscută, editată de către Carl Schmidt, ediția 2-a de Walter Till. Berlin 1954, ediția 3-a Berlin 1959;

46) Hippolytus, Opere, 4 : Cronica, sub redacția lui Adolf Bauer; ediția 2-a editată de Rudolf Helm, Berlin 1955;

47) Eusebius, Opere, 7 : Cronica lui Hieronymus, editată de Rudolf Helm, ediția 2-a, Berlin 1956;

48) Stinții apostoli, 1 : Păstorul lui Hermas, editată de Molly Wittaker, Berlin 1956;

49) Origenes, Opere, 9 : Homiliile către Luca în traducerea lui Hieronimus, urmele grecești ale Homiliilor și comentariile lui Luca, editată de Max Rauerm ediția 2-a Berlin 1959;

În texte și cercetări referitoare la istoria literaturii vechi creștine au apărut următoarele opere :

52/II, 1/2 : Albert Ehrhard, *Tradiția și structura literaturii hagiografice și homilistice a bisericii grecești de la început până la sfârșitul secolului XVI* ; 1 : *Tradiția*, III 2, 1/2, Berlin 1952 ;

56) *Istoria de Iosif din Arimateia*, editat, emendat, cercetat de Siegfried Morenz, Berlin 1951 ;

57) Walter Völker, „Adevăratul gnostic după Clement din Alexandria”, Berlin 1952 ;

58) *Textul în lb. coptă a rînduieilor bisericești după Hipolit*, editat și tradus de Walter Till și Johannes Leipoldt, Berlin 1954 ;

59) Walter Iacob, *Tradiția manuscrisă a așa-numitei Historia tripartita a lui Epiphanius-Cassiodor*, editarea sub îngrijirea lui Hanslik, Berlin 1954 ;

60) *Scrierile gnostice ale papirusurilor coptice 8502*, editat, tradus și prelucrat de Walter C. Till, Berlin 1955 ;

Din inițiativa lui Konrad Onasch de la Universitatea din Halle, s-a format în anul 1952 un institut pentru cercetarea confesiunii ortodoxe. Și acest institut scoate o serie de culegeri ; ele poartă titlul „Quellen und Untersuchungen zur Konfessionskunde der Orthodoxie”. Din care au apărut volumele :

1) Rudolf Müller, „Das religionsphilosophische System Vladimir Solovjev”, Berlin 1956, și

2) Konrad Onasch, *Das Weihachtsfest im Orthodoxen Kirchenjahr, Liturgie und Ikonographie*, Berlin 1958.

De aceea, putem, datorită unei tradiții active și a existenței unor cadre bine pregătite să considerăm ca bună situația din domeniul istoriei religiilor și al bisericii ; nu putem spune același lucru despre istoria artei bizantine, nu cu totul lipsită de speranțe, deoarece, în persoana lui Peter Feist de la Universitatea Humboldt din Berlin și a lui Günter Ristow (de la Muzeul de Stat din Berlin) există posibilitatea vie ca prin specializarea în arta bizantină din răsăritul Europei să se poată studia problemele artei vechi creștine bizantine. Activitatea lor este completată prin activitatea arheologilor epocii creștine, ca : Walter Elliger în Berlin („Die Stellung der alten Christen zu den Bildern in den ersten vier Jahrhunderten”, Leipzig 1930 ; „Zur Entstehung und frühen Entwicklung der altchristlichen Bildkunst”, Leipzig 1931), Hanna Jurch din Jena („Die drei Gräber Ravennas”, Jena 1931) și istoricii din domeniul arhitecturii ca Hermann Weidhaas („Formenwandlungen in der russischen Baukunst”, Halle 1935) ca și cercurile lor de elevi.

Bizantinologia este o știință istorică al cărui obiect îl formează o epocă istorică determinată. Obiectul ei însă nu este mort, ci trăiește în continuare — nu numai pentru poporul grec, ci și — cu anumite diferențieri — pentru toate popoarele din sud-estul Europei și al Asiei mici. Nu este o întâmplare că domeniul științific noi ca *Neoeinistika* și *Balkanologia* trebuie încă mult să se dezvolte pentru a fi recunoscute discipline de sine stătătoare în strînsă legătură însă cu vechea Bizantinologie. Această contingentă nu trebuie să se piardă atît din cauza conținutului, cît și a metodicii, și de aceea ea este mult subliniată în R.D.G. Astfel lucrează pe lîngă Institutul Academiei Hans Jensen din Rostock în domeniul neoeinisticii („Vulgärgriechische Schattenspieltex-te”, 1, Berlin 1954), și a putut să fie atrasă ca lectoră de neogreacă la universitatea din Berlin, cunoscuta scriitoare Melpo Axioti. Faptul că studiile balcanologice nu și-au ocupat încă locul cuvenit, și nu s-au putut realiza mai mult aceasta se datorește numai unor obstacole temporare.

Ac-ștea sînt observațiile noastre asupra situației existente, ea și asupra problemelor de viitor și de perspectivă. Din cele de mai sus trebuie să reiasă clar că situația studiilor

bizantine în Republica Democrată Germană este în continuă dezvoltare și progres. În unele sectoare putem să vorbim fără exagerare că ele se află la nivelul mondial al științei, însă în altele — mai este încă mult de făcut. Pentru remedierea acestei rămăneri în urmă trebuie dezvoltate și acele discipline înrudite care au fost cultivate în mod deosebit de oamenii de știință germani — și mă gândesc, printre altele, la editarea marilor ediții critice. O mare importanță are cooperarea internațională; multe din temele noastre se pot realiza numai cu sprijinul specialiștilor din țările socialiste; în ce privește alte teme se poate primi un ajutor simțitor din partea oamenilor de știință din Republica Democrată Germană, pe baza experiențelor și a tradiției științifice germane. În acest sens poate contribui și această succintă primă comunicare care ar putea să consolideze colaborarea istoricilor în domeniul muncii științifice între Republica Populară Română și Republica Democrată Germană.

Prof. dr. J. Irmischer
(Berlin)

CASA MEMORIALĂ „ILIE PINTILIE” — UN NOU MONUMENT ISTORIC AL IAȘULUI

Orașul Iași s-a îmbogățit cu un nou monument istoric. Alături de numeroasele edificii care încrustează în dantelăria lor de piatră bogata istorie a Iașului și a țării întregi, alături de Palatul Culturii — pe locul fostului palat domnesc — care adăpostește în sălile lui vaste Muzeul de istorie a Moldovei, Muzeul de artă, Muzeul etnografic și altele, alături de zidurile masive de cetate ale Goliei care adăpostesc Muzeul memorial Ioan Creangă, de Muzeul Unirii — instalat în casa aristocratică din str. Lăpușeanu, ultimul loc de reședință al lui Al. I. Cuza, alături de atâtea și atâtea monumente ale Iașului — important centru al culturii românești — s-a mai adăugat unul — un monument care înfățișează o parte din istoria celor mai bune tradiții de luptă ale partidului nostru, ale clasei muncitoare.

La poalele Cetățuiei, în imediata apropiere a liniei ferate, la marginea orașului, se află o casă modestă, mică, cu aspect rustic, în care alături de câteva familii sărace și împovărate de greutăți ale unor muncitori, a trăit între anii 1922—1935, Ilie Pintilie, unul din devotații fii ai clasei muncitoare.

Aplicând Hotărîrea Biroului Politic al Comitetului Central al P.M.R. care prevede transformarea locuinței lui Ilie Pintilie în casă memorială, Comitetul regional de partid Iași și Institutul de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. s-au ocupat îndepărtat de îngrijirea și amenajarea acestei case.

Două odăi care au fost locuite de Ilie Pintilie și familia sa au fost reconstituite cu lucrurile și obiectele ce-i aparțineau: paturile, masa la care lucra și scria documentele sale, articole, lampa cu petrol, la lumina căreia citea cu pasiune nopți întregi, obiecte casnice lucrate în atelier de mîna lui.

De asemenea, casa memorială a fost amenajată cu un bogat material documentar. În acest scop, au fost folosite alte încăperi din această casă, în care au locuit câteva familii de muncitori. Documentele expuse aici, dintre care o parte au fost păstrate altădată în Arhivele secrete ale statului burghezo-moșieresc, sînt adevărate mărturii ale luptei clasei muncitoare și țărânilor muncitoare împotriva orînduirii capitaliste.

Exponatele, în număr de aproape 200 — aranjate cronologic, pe probleme, respectînd periodizarea istorică — evocă viu și cald o parte din drumul eroic parcurs de partid în fruntea maselor celor ce muncesc, drum călăuzit de ideile marxism-leninismului. Ele ne înfățișează

cum a crescut detașamentul de avangardă al clasei muncitoare, cum a reușit el să mobilizeze în toate colțurile țării poporul muncitor pentru răsturnarea regimului burghez-moșieresc și construirea vieții noi.

La lupta eroică a Partidului Comunist din România, împotriva reacțiunii și fascismului, pentru lichidarea exploatarei capitaliste și moșierești, pentru înfăptuirea societății socialiste, o contribuție de seamă a adus luptătorul ceferist Ilie Pintilie, membru al Comitetului Central al partidului, fiu devotat al poporului român.

Din fragedă copilărie, Ilie Pintilie a luat contact cu mișcarea revoluționară care cunoaște la Iași bogate tradiții de luptă.

Primele piese expuse în Muzeul memorial te introduc în această atmosferă a mișcării muncitorești din Iași cuprinsă în perioada din a doua jumătate a secolului al XIX-lea până în 1917.

Aceste exponate redau momente de seamă ale mișcării socialiste care a luat naștere în România în a doua jumătate a secolului trecut. Ele oglindesc lupta muncitorilor în condițiile dezvoltării capitalismului premonopolist în țara noastră, primele forme de organizare a proletariatului român, primele contacte cu învățătura marxistă. În acest grup de exponate se impune în atenția vizitatorilor prima traducere în limba română a *Manifestului Partidului Comunist* de K. Marx și Fr. Engels, apărută în Iași în 1892. Apariția în limba română a acestei valoroase lucrări a comunismului științific, în care a fost fundamentată în mod multilateral concepția despre lume a clasei muncitoare — teoria marxistă — a constituit un sprijin dat cercurilor revoluționare din Iași care luptau încă dinainte în vederea transformării primelor organizații profesionale în organizații de luptă pentru apărarea intereselor economice ale muncitorilor.

Documentul privind „Statutul societății lucrătorilor ciobotari din Iași”, înființată în 1880 cu ajutorul cercurilor revoluționare, constituie o mărturie grăitoare a acestei lupte care se manifestă tot mai mult în urma întăririi și cristalizării ideologice a cercurilor revoluționare.

Paralel cu dezvoltarea clasei muncitoare, cu înțepirea luptei de clasă și datorită influenței mișcării revoluționare din Rusia, în deceniul al 8-lea al secolului trecut au fost organizate la Iași — ca și la București — o serie de cercuri revoluționare ai căror conducători au fost în Iași Eugen Lupu, Const. Dobrogeanu-Gherea, Dr. Russel. Portretele acestor fruntași ai mișcării socialiste se află alături de un grup de exponate care oglindesc începuturile răspîndirii marxismului în țara noastră în ultimele trei decenii ale secolului trecut. Se află la loc de frunte fotografia casei în care s-a redactat la Iași revista *Contemporanul* între 1881—1891, câteva exemplare ale acestei reviste în original, precum și unele pagini în fotocopie, cu extrase din lucrarea lui Fr. Engels *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, publicat în traducere în 1895 în *Contemporanul*. Numele *Contemporanului* este legat de începutul manifestării influenței clasei muncitoare în viața culturală într-o epocă în care bătălia pentru demascarea ideologiei reacționare avea o importanță primordială pentru soarta culturii noastre, pentru biruința realismului în creația marilor noștri scriitori. În această epocă se afirmă pe plan ideologic și cultural activitatea cercurilor socialiste, începută încă din deceniul al 8-lea al secolului trecut. Această activitate este oglindită prin expunerea fotocopiilor unor publicații care au contribuit la răspîndirea marxismului: *Muncitorul*, *Critica socială*, *Revista socială*.

Pe măsura intensificării ofensivei clasei exploatare împotriva maselor populare, a pătrunderii capitalului străin în economia României, are loc ascuțirea contradicției dintre muncă și capital, crește amploarea mișcărilor greviste de la începutul secolului nostru și ca un rezultat al activității socialiștilor, a elementelor cinstite revoluționare, crește conștiința politică a clasei muncitoare. Mișcarea revoluționară din Rusia găsește proletariatul din țara noastră în focul luptelor pentru reorganizarea și cucerirea revendicărilor sale zilnice de ordin profesional și politic. Câteva documente ilustrează acțiunile de solidarizare ale clasei munc-

toare din țara noastră cu lupta revoluționară a proletariatului și a țărănimii din Rusia. Însemnate din punct de vedere istoric și muzeografic sînt exponatele care grupează *Manifestul cercului de studii sociale* din Iași lansat în februarie 1905, prin care s-a înfierat arestarea de către autoritățile țariste a scriitorului Maxim Gorki, cîteva tăieturi din ziarul *România muncitoare* și *Evenimentul* care consemnează avîntul mișcării muncitorești și țărănești din țara noastră. O fotografie prezintă demonstrația de 1 Mai 1917 la Iași, cîteva documente oglindesc solidaritatea muncitorilor din țară noastră cu victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Alături de aceste imagini înfățișînd evenimente răscolitoare ale Iașului din anul 1917 — care accentuau spiritul revoluționar al maselor, se află grupajul exponatelor care reunesc documente privind copilăria și ucenicia lui Ilie Pintilie. Acesta este, de altfel, și cadrul în care a crescut tînrul ceferist ieșean, luptătorul revoluționar de mai tîrziu.

Expunerea unor documente ca : certificatul de naștere al lui Ilie Pintilie (1903), fotografia casei părinților adoptivi în care a copilărit Ilie Pintilie, școala unde a învățat primele clase primare, fotocopia foi matricole din registrul recrutării — toate ne amintesc că viața de muncă a lui Ilie Pintilie a început într-o vreme plină de frămîntări, în anii grei de mizerie, lipsuri și boli epidemice, pentru acei în mijlocul cărora el a trăit, dar și în împrejurările cînd avîntul revoluționar era în creștere.

Într-o vitrină sînt prezentate cărți citite de Ilie Pintilie în anii 1918—1920 — *Mama*, de M. Gorki și alte scrieri beletristice.

Prin cîteva documente sînt înfățișate momente însemnate ale grevei generale din octombrie 1920, în orașul Iași, precum și cele privitoare la participarea lui Ilie Pintilie la această luptă. De asemenea, se indică prezența acestuia la Conferința secțiunii din Iași a partidului socialist la care s-a votat afilierea la Internaționala a III-a, precum și activitatea lui Ilie Pintilie în rîndurile sindicatului din Iași în anii 1921—1928.

Un text consemnează la loc de frunte primirea în anul 1928 a lui Ilie Pintilie în rîndurile P.C.R. și alegerea sa în anul 1929 ca membru al Comitetului județean P.C.R. Iași.

Activitatea lui Ilie Pintilie ca organizator și conducător al luptelor muncitorilor ceferiști, de la Iași din anii 1929—1933 este oglindită prin documente, ziare, afișe, manifeste și alte materiale.

Momentul culminant al activității lui Ilie Pintilie din această perioadă este conducerea grevei din februarie 1933. Condițiile în care a fost pregătită și s-a desfășurat această luptă pe plan local se încadrează în planul central de organizare realizat de Partidul Comunist din România.

Documentele Congresului al V-lea al P.C.R. (3—24 dec. 1931) sînt expuse într-o vitrină care subliniază acest moment important din lupta partidului nostru.

În aceeași vitrină se află o serie de documente care redau influența hotărîtoare a Congresului al V-lea al P.C.R. asupra întregii dezvoltări a mișcării muncitorești revoluționare din Iași și Moldova. Este expusă broșura care conține *Prelucrarea hotărîrilor Congresului al V-lea al P.C.R. în Regionala Moldova și orașul Iași, Rezoluția Comitetului regional P.C.R. Moldova privind sarcinile ce reveneau comuniștilor după Congresul al V-lea*, precum și *Hotărîri ale Comitetului regional Moldova adoptate după prelucrarea documentelor Congresului al V-lea al P.C.R.*

Pe panoul din dreptul acestei vitrine sînt plasate o serie de exponate care ilustrează puternicele acțiuni de masă ale proletariatului din România în 1932 conduse de P.C.R. ca urmare a aplicării în viață a hotărîrilor Congresului al V-lea, a tacticii Frontului Unic Muncitoresc. Un document important este acela care se referă la crearea în martie 1932 a Comitetului Central de acțiune al muncitorilor ceferiști, al cărui secretar a fost ales tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej. În acest cadru se află portretul tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej din 1932, precum și fotografia casei din București, str. Mitropolitul Grigore nr. 69, unde a avut loc ședința de

constituire a Comitetului Central de acțiune a muncitorilor ceferiști. În acest grupaj de expozate se află și primul număr al ziarului *Lupta C.F.R.* (1 aprilie 1932) care subliniază rolul acestei publicații în momentele decisive din preajma eroicelor lupte.

Însemnătatea plenarelor din aprilie și octombrie 1932 ale Comitetului Central al P.C.R., care au orientat activitatea revoluționară spre organizarea, mobilizarea la luptă a proletariatului din ramurile industriale hotărtoare și a țărănimii este relevată prin câteva documente originale și fotocopii. Din Rezoluția plenarei C.C. al P.C.R. din aprilie 1932 sînt expuse fragmente din capitolul intitulat „Lupta ceferiștilor, învățămintele ei și sarcinile P.C.R.”. De asemenea, este expusă în original broșura cu *Hotărîrile Comitetului Central al P.C.R. din Octombrie 1932 cu privire la situația actuală și sarcinile imediate ale P.C.R.*

Rolul conducător al partidului în organizarea acțiunilor locale este înfățișat printr-o serie de documente de importantă valoare istorică. Se știe că în urma creării organului central de luptă al muncitorilor ceferiști au luat ființă sub conducerea P.C.R. comitete de acțiune locale în câteva centre ale țării, printre care și la Iași. Acest moment este înfățișat printr-un document care consemnează participarea tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej la întrunirea de la „Casa poporului” din Iași, în ziua de 9 aprilie 1932, la care s-a constituit comitetul local de acțiune în fruntea căruia a fost ales Ilie Pintilie.

Constituirea Comitetului local de acțiune a avut loc pe baza unei munci organizatorice și propagandistice desfășurată de comuniști în frunte cu Ilie Pintilie. În spiritul rezoluțiilor Congresului al V-lea comunistii de la Atelierele C.F.R. Nicolina seziseser cu maximum de operativitate toate nemulțumirile masei, nu lăsau fără ripostă nici o manevră a administrației îndreptată împotriva intereselor muncitorilor, duceau o largă și susținută acțiune propagandistică, lămurind muncitorilor în ce constă caracterul trădător, antimuncitoresc al tacticii social-democrate și de ce numai lupta hotărîtă, directă, curajoasă, într-un cuvînt revoluționară poate aduce izbînda. Legarea luptei politice de lupta pentru apărarea revendicărilor economice se făcea pe baza situației concrete din acea perioadă. Aceasta este exprimată cu evidență printr-o serie de expozate ce cuprind: un grafic care arată scăderea salariilor muncitorilor în anii 1929—1933, câteva plicuri de salarii din care rezultă nivelul scăzut al acestora, un document care se referă la protestul muncitorilor de la Atelierele C.F.R. Nicolina-Iași împotriva scăderii alocației de scumpete și chirie, altul care vorbește despre greva ceferiștilor ieșeni împotriva curbei de sacrificiu din 6 februarie 1932, precum și o fotocopie după o notă a poliției care semnalează întrunirea muncitorilor de la atelierele Nicolina la 4 aprilie 1932, cu care ocazie au protestat împotriva aplicării unei noi curbe de sacrificiu. Se pot vedea apoi câteva aspecte care arată că criza economică din 1929—1933 a scos la lumină contradicțiile de neîmpăcat dintre proletariat și burghezie.

Ilie Pintilie și-a îndreptat atenția spre sarcina ridicării conștiinței și a combativității de clasă a muncitorilor. Un manifest al Comitetului local de acțiune Iași (redactat de Ilie Pintilie) care se află expus arată cît de grele au fost consecințele măsurilor economice luate de burghezie, măsuri care loveau în situația celor ce muncesc. Apelul se încheia cu o chemare adresată muncitorilor de a lua parte la marea întrunire convocată pentru ziua de 19 iunie 1932 în localul Ateneului popular Nicolina pentru a hotărî „asupra mijloacelor de luptă”.

Dintr-o notă a siguranței din 18 iulie 1932—expusă în fotocopie, rezultă că în urma activității depuse de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, noul comitet sindical al ceferiștilor ieșeni a ieșit de sub influența social-democraților din localitate. De asemenea, documentele ne arată că noul sindicat avînd ca președinte pe Ilie Pintilie, s-a pus în fruntea acțiunilor dorite de masa muncitorilor, lansînd lozinci care deveneau și lozinci ale masei.

Înfruntînd teroarea poliției burghezo-moșierești și a trădătorilor reformiști, noul sindicat — așa cum reiese dintr-un document expus — își închiriaser un sediu în str. Socola nr. 144

Într-un demisol pe care muncitorii și pînă astăzi îl numesc „hrubă”. După o serie de întruniri pregătitoare de mai mică însemnătate, în august și septembrie punctul de plecare pentru o acțiune largă și de amploare l-a constituit întrunirea de la 3 octombrie 1932 de la Ateneul Nicolina. Așa cum se vede din documentele expuse, la întrunire a participat tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej care a explicat muncitorilor ieșeni cum se încadrează lupta ceferiștilor în lupta generală a clasei muncitoare în apărarea drepturilor ei, împotriva fascismului și a pregătirilor de război.

În cadrul grupului de documente din această perioadă sînt expuse cîteva numere ale ziarului antifascist *Nu* care apărea la Iași, și la care Ilie Pintilie desfășura o intensă activitate publicistică.

Un spațiu corespunzător este dedicat eroicelor lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1933, conduse de P.C.R.

O hartă luminoasă redă în mod sugestiv organizarea luptelor ceferiștilor, din București și a acțiunilor greviste din Iași, Pașcani, Galați.

Fotografia reprezentînd cei 7 000 de muncitori de la Atelierele C.F.R. „Grivița” în timpul grevei de la 2 februarie 1933 ca și aceea care redă un interesant aspect din timpul grevei de la 15 februarie 1933 la Atelierele C.F.R. „Grivița”, precum și documentele cu privire la revendicările muncitorilor ceferiști din București formulate cu acest prilej, înfățișează măreția acestor lupte înscrise cu litere de foc și sînge în istoria mișcării muncitorești din România, în istoria patriei noastre.

Din rîndurile clasei muncitoare, din rîndurile ceferiștilor, s-au ridicat în focul luptelor cadre de conducători căliți în frunte cu tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej și Chivu Stoica. La loc de frunte se află expuse, aici în casa memorială „Ilie Pintilie”, portretele tovarășilor Gh. Gheorghiu-Dej și Chivu Stoica.

De asemenea sînt expuse numeroase documente, fotografii, ziare, care vorbesc despre succesul activității partidului în organizarea grevelor ceferiștilor din Iași. Revelator este manifestul Comitetului Central de acțiune al muncitorilor ceferiști difuzat la 3 februarie 1933 în rîndurile muncitorilor de la Nicolina-Iași, precum și documentul care vorbește despre activitatea lui Ilie Pintilie și a altor muncitori comuniști în timpul grevei din 14 februarie 1933. O machetă reconstituie plastic atelierul de turnătorie de la Nicolina, un desen înfățișează pe Ilie Pintilie vorbind muncitorilor. Acest desen a fost realizat pe baza unei documentații științifice. După ce la 5 februarie 1933 s-a declarat stare de asediu, iar la 13 februarie a fost dizolvat sindicatul ceferiștilor, sediul din strada Socola fiind sigilat, Comitetul de acțiune s-a adunat în casa lui Ilie Pintilie. S-a hotărît declararea grevei iar a doua zi echipa aceasta a intrat în acțiune. La auzul semnalelor de grevă muncitorii s-au adunat în fața administrației cerînd să le vorbească Ilie Pintilie. Înălțîndu-se chiar pe umerii tovarășilor săi de lucru, Ilie Pintilie a ținut un discurs însuflețit. Mulțimea a aprobat cu entuziasm cuvintele vorbitorului. S-a hotărît declararea grevei, muncitorii cerînd: ridicarea stării de asediu, deschiderea sediului sindicatului, eliberarea celor arestați etc.

Fotografii, decupări din ziare cuprinzînd fragmente din depoziția dîră la procesul ceferiștilor, documente referitoare la arestarea și detențiunea la închisoarea Suceava, revine figura luminoasă a lui Ilie Pintilie. Și tot aici se pot vedea fragmente din broșura editată de P.C.R. *Din dezbaterile procesului muncitorilor ceferiști—1934*, precum și un număr de ziare, scrisori, manifeste și alte materiale care evocă puternicul ecou al luptelor de la Grivița din februarie 1933 în întreaga țară și în străinătate.

Călirea mișcării revoluționare în focul luptelor din 1933 a avut o mare însemnătate istorică pentru întreaga perioadă ce a urmat.

Panourile consacrate perioadei de după 1933, conțin numeroase documente care vădesc avîntul larg al luptei Partidului Comunist din România pentru realizarea Frontului Unic a

clasei muncitoare, a Frontului popular antifascist, pentru apărarea intereselor democratice. În îndeplinirea acestor sarcini, Ilie Pintilie și-a desfășurat activitatea începând din 1935 în calitate de membru al C.C. al P.C.R.

Prima acțiune importantă în această perioadă este Congresul Confederației Generale a Muncii, care s-a ținut la București în zilele de 28–29 octombrie 1934. În împlinirea acestui congres mase largi de muncitori din toată țara au cerut încheierea Frontului unic. Dar burghezia — după zilele marilor bătălii de clasă din ianuarie-februarie 1933 — își intensifică măsurile de teroare. Documente expuse privitoare la Congresul Confederației Generale a Muncii din 28–30 octombrie 1934 și sarcinile trasate comuniștilor de către partid în vederea realizării Frontului unic al clasei muncitoare, dovedesc că în acea situație extrem de grea pentru poporul român, singurul partid care s-a ridicat în apărarea intereselor vitale ale celor ce muncesc era Partidul Comunist.

În calea realizării unității de acțiune a clasei muncitoare, un obstacol puternic îl constituia politica trădătoare a bonzilor reformiști cocoțați în fruntea Confederației Generale a Muncii. Conducerea de dreapta a social-democrației adoptase o poziție negativă față de propunerile de front unic ale P.C.R., folosindu-se printre altele și de sprijinul pe care i-l acorda guvernul burghezo-moșieresc de atunci. În articolele din ziarele *Ecoul*, *Valul*, *Arena*, a căror numere în original sau fotocopii sînt expuse aici, Ilie Pintilie demască aceste manevre. În împlinirea congresului C.G.M. și după încheierea lucrărilor sale, Ilie Pintilie a publicat în *Ecoul* mai multe articole („Despre front unic”, „Jos masca”, „Democrația circulațiilor secrete”, „După congres”, „Pe drumul înfăptuirii frontului unic” ș.a.). În această campanie înfăptuirea frontului unic, pentru demascarea spărgătorilor unității mișcării muncitorești și pentru mobilizarea maselor în apărarea intereselor lor economice, cit și în lupta împotriva fascismului și războiului, s-au reliefat din nou însușirile organizatorice și propagandistice ale lui Ilie Pintilie de a duce cuvîntul partidului în mase.

În acest grupaj de expozate, atrag atenția documentele privind hotărârile plenarei C.C. al P.C.R. din august 1936 care a arătat sarcinile partidului în vederea încheierii frontului popular antifascist, precum și fotocopia manifestului organizației „Blocul pentru apărarea libertăților democratice” în vederea încheierii frontului popular antifascist (1936). Alături, se află expus în original ziarul *Scnteia* cu articolul „Congresul ceferiștilor”, publicat în septembrie 1936, articol în care se arată activitatea rodnică a lui Ilie Pintilie la Congresul muncitorilor ceferiști ținut la Brașov în iulie 1936. Un alt document important este acela care înfățișează lupta partidului după Congresul de la Brașov, cînd conducerea oportunistă a C.G.M. a luat o nouă hotărîre trădătoare, aceea de a exclude Uniunea generală a lucrătorilor ceferiști din România din C.G.M. Încercînd să justifice excluderea Uniunii C.F.R. din C.G.M. și pentru a putea izola conducerea aleasă la Brașov de masa ceferiștilor, oportuniștii din conducerea C.G.M. au hotărît să înființeze o nouă Uniune a C.F.R. sperînd să atragă în ea majoritatea sindicatelor. Ilie Pintilie, educat de partid, a știut să dea exemplu de tact și principialitate în acțiunea pentru demascarea caracterului arbitrar și antimuncitoresc al măsurii luate în numele conducerii C.G.M.

În *Manifestul Uniunii generale a sindicatelor de ceferiști din România, al Sindicatului lucrătorilor C.F.R. „Grivița” București*, lansat „către întreaga muncitorime ceferistă din capitală și întreaga țară, către întreaga muncitorime din România”, manifest redactat din însărcinarea P.C.R. de Ilie Pintilie, protestul împotriva excluderii se împletește cu chemările la întărirea unității sindicale și la înfăptuirea frontului unic.

Sînt de asemenea, aici multe dintre documentele organelor de represiune burghezo-moșierești care au rămas posterității ca documente vii ale bătăliei de clasă purtate de comuniști. Din notele copioilor siguranței reiese că organizațiile P.C.R. mobilizau masele de oameni

ai muncii la apărarea revendicărilor economice, conduceau aceste acțiuni, lămurau pe cei ce muncesc asupra pericolului grav al fascismului și războiului.

Un bogat material documentar și ilustrativ care înfățișează deținerea în închisoarea Doftana a lui Ilie Pintilie demască cu putere acțiunile bestiale ale cîinilor de pază ai capitalismului, ale călăilor siguranței care făceau tot ce le stătea în puțință pentru a zdrobi lupta comuniștilor. Drept mărturie stau aici expuse cătușele și lanțurile grele, obiecte de schinguire, folosite în închisorile asupritorilor. Stă mărturie imaginea întunecată a celulei în care a fost întemnițat Ilie Pintilie.

Dar tot aici găsim și alte mărturii: lupta eroică a comuniștilor, care au transformat închisoarea într-un loc de studiu, de călire revoluționară. Un desen reprezintă un aspect de la conferința celulei de partid din Doftana care a avut loc sub conducerea tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej.

Exponatele aflate în Casa memorială se încheie cu un mare panou care prezintă aspecte ale cinstirii memoriei luptătorului comunist Ilie Pintilie. Cîteva fotografii înfățișează unități industriale, agricole, școli, edificii culturale, străzi care poartă astăzi numele luptătorului comunist, al cărui chip a rămas în amintirea contemporanilor și a urmașilor ca un model de activist de partid. Aceste fotografii exprimă o dată cu omagiul pe care oamenii muncii îl aduc luptătorului comunist Ilie Pintilie, și aspecte ale succeselor dobîndite, sub conducerea partidului, pe drumul socialismului, succese la care au contribuit noile generații de luptători chemați să desăvîrșească, în alte condiții istorice, uriașa operă revoluționară pentru care Ilie Pintilie și-a jertfit viața.

Prin exponatele sale — documente, ziare, obiecte, machete, fotografii — Casa memorială Ilie Pintilie de la Iași întrunește cîteva momente importante ale drumului eroic străbătut de poporul nostru sub conducerea partidului clasei muncitoare din țara noastră.

Savel Davicu

DIN ACTIVITATEA COMISIEI ISTORICE POLONO-CEHOSLOVACE

În zilele de 7—9 aprilie 1959 a avut loc la Cracovia prima ședință a Comisiei istorice polono-cehoslovace, înființată recent pe baza convenției dintre Academiiile polonă și cehă, avînd un rol de inițiere și coordonare în domeniul științelor istorice din ambele țări. Comisia este compusă din cîte 6 membri, care, la rîndul lor, alcătuiesc secția polonă (președinte prof. K. Piwarski) și secția cehoslovacă (președinte prof. J. Maciurek).

Dezbaterile au fost deschise prin referatul prezentat de președintele secției cehoslovace, referat intitulat *Cehii și polonii în trecut. Stadiul cercetărilor în domeniul relațiilor cehoslovaco-polone și sarcinile de viitor*. Referentul a analizat istoria colaborării polono-cehe, inițiată în deceniul al 8-lea din secolul trecut de Academia Polonă de Științe. Subliniind caracterul sporadic al acestei colaborări, precum și dificultățile create în trecut de naționalismul șovin al burgheziei ceh și polone, referentul a constatat că astăzi s-au creat condiții favorabile pentru discutarea unui mare număr de probleme. Un exemplu de colaborare, care se adîncește mereu, îl constituie conferința istoricilor poloni și cehi care a avut loc în anul 1957 la Cieszyn-ul polonez și la Těšín-ul ceh, conferința din martie 1959 de la Katowice, sau colaborarea permanentă dintre centrele cehoslovace de cercetare istorică și centrele de la Wrocław și Poznań.

A doua parte a referatului a cuprins o analiză detaliată a realizărilor istoriografice cehoslovace, cu o deosebită considerare a lucrărilor publicate în anii 1945–1959, precum și a cercetărilor efectuate în prezent. În sfârșit, referatul a prezentat un plan de perspectivă referitor la colaborarea și activitatea Comisiei istorice polono-cehoslovace.

Referatul prof. Macůrek a format baza lucrărilor Comisiei. Discuțiile s-au purtat în jurul programului de activitate a acestei comisii, în legătură cu dezideratele formulate de referent. Comisia și-a propus să adapteze în viitorul cel mai apropiat acest program la condițiile concrete existente.

Această comisie care constituie, după cum s-a mai amintit, organul de inițiere și coordonare a colaborării dintre științele istorice din ambele țări, va atrage atenția mai ales asupra cercetării legăturilor reciproce dintre popoarele ambelor țări în trecut, asupra problemelor teoretice și metodologice comune precum și asupra luptei împotriva istoriografiei revanșarde din R. F. Germană. Cercetările istorice comune vor cuprinde mai ales: apariția și începuturile sistemului de stat, mișcările sociale și religioase din sec. XIV–XVI și ideologia lor, principalele forme ale dezvoltării economico-sociale din sec. XIII până în sec. XVIII (satul, orașul, studiarea prețurilor și salariilor în această perioadă), legăturile culturale în sec. XIV–XVIII, lupta de eliberare națională din sec. XIX, refacerea statelor independente polon și cehoslovac și mișcarea revoluționară a maselor populare în primii ani de existență a acestor state (1917–1923), colaborarea dintre partidele comuniste din Polonia și Cehoslovacia în perioada dintre cele două războaie mondiale și lupta comună împotriva ocupației hitleriste.

Comisia a socotit ca o necesitate urgentă elaborarea unor sinteze de popularizare cuprinzând istoria Poloniei în limba cehoslovacă și istoria Cehoslovaciei în limba polonă.

S-a hotărât apoi publicarea unei colecții în două volume de articole consacrate relațiilor polono-cehoslovace, inițiată la conferința care a avut loc în 1957 la Cieszyn-ul polonez și la Těšín-ul ceh. S-a adus apoi la cunoștință comunicatul, despre colaborarea dintre Institutul ceh din Opava și Institutul polon de științe din Katowice.

I.C. și Tr. I.-N.

(după *Kwartalnik Historyczny*, 3/1959, p. 992–993
și *Československý časopis historický*, 4/1959,
p. 800–801).

LUCRĂRI NOI DE ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ ÎN R.D.G.

Pulsul vieții noi din Republica Democrată Germană se reflectă și prin dezvoltarea rapidă și largă a vieții ei științifice, în care un loc de cinste ocupă științele istorice. Ceea ce surprinde de la început pe istoricii din alte țări socialiste care vizitează acest post înaintat al lagărului socialist în centrul Europei sînt rezultatele muncii organizatorice și creatoare care au fost obținute în această țară numai în timp de cîțiva ani.

Acest fenomen poate fi explicat înainte de toate prin atenția deosebită și sprijinul permanent pe care îl acordă C.C. al P.S.U.G. și guvernul R.D.G. dezvoltării științei istorice și clarificării diferitelor probleme din istoria Germaniei precum și prin munca susținută și simțul de răspundere al unei serii de cadre științifice conducătoare care activează în acest domeniu al frontului ideologic. Analiza cu adevărat științifică, de pe pozițiile materialismului istoric, a istoriei poporului german, constituie o armă deosebit de importantă în lupta ce se duce astăzi împotriva „ideologiilor” reacțiunii vest-germane, pentru demascarea consecventă a imperialismului și militarismului german, a spiritului său revanșard și războinic, pentru o Germanie unită, democratică și iubitoare de pace.

În această luptă se încadrează cu elan o serie de cadre științifice din generația veche cu orientare marxist-leninistă, din care unii s-au reîntors în țară din emigrația politică după cel de-al doilea război mondial. Pe lângă ei crește totodată un impresionant număr de cadre tinere de cercetători științifici care se fac cunoscuți prin lucrări, prin publicații, în diferite reviste de specialitate, la sesiunile științifice etc.

Nu este întîmplător că în Republica Democrată Germană se acordă o atenție sporită problemelor istoriei moderne și contemporane. Aceasta este de înțeles dacă avem în vedere unele particularități ale istoricului și științei istorice din Germania. Formarea imperiului german — la sfîrșitul secolului al XIX-lea — cu ajutorul militarismului prusac — a fost urmată de străduința istoricilor burghezi germani de a înfățișa o istorie unitară germană în general de pe poziții naționalist-șovine, cu tendințe expansioniste și agresive. Imperialismul și militarismul german au împins poporul german de două ori în catastrofe naționale și au provocat nenumărate suferințe altor popoare din Europa. Militaristii revanșarzi și „ideologii” lor din Germania occidentală de astăzi depun totuși din nou o activitate febrilă pentru denaturarea grosolană a evenimentelor istorice din ultimele decenii în scopul susținerii noilor planuri expansioniste și pe baza unor așa-zise „argumente” istorice. De aceea toate elementele cinstite care activează azi în domeniul științei istorice în Republica Democrată Germană consideră ca o problemă vitală și ca o sarcină primordială și de răspundere să lucreze cu eforturi

mărite la clarificarea științifică a problemelor istorice din trecutul mai apropiat al Germaniei.

În cele ce urmează ne vom ocupa de preocupările din acest domeniu, arătând unele aspecte din această intensă activitate, fără pretenția de a oglindi în acest cadru întreaga activitate a istoricilor din R.D.G.

Cercetările din R.D.G. cu privire la istoria modernă și contemporană au căpătat un impuls în ultimii trei ani în special prin crearea la 1 martie 1956 a Institutului de istorie de pe lângă Academia de Științe din R.D.G. (Deutsche Akademie der Wissenschaften) în urma hotărârii Comitetului Central al Partidului Socialist Unit German din 1955¹. Crearea acestui Institut a însemnat apariția pentru prima oară în istoria Academiei germane a unui Institut central pentru știința istorică și făurirea unui centru științific, pentru activitatea în domeniul istoriei din Republica Democrată Germană.

Greutatea specifică a Institutului de istorie o constituie în special cercetările privind istoria germană și istoria economică (Wirtschaftsgeschichte) din epoca modernă și contemporană. Cele șase secții ale Institutului, două colective de muncă și o comisie, în majoritatea lor, sînt preocupate de teme din aceste perioade. Secțiile sînt împărțite pe următoarele perioade și probleme: 1789—1871, 1871—1918, 1918—1945, istoria economică (Wirtschaftsgeschichte), Documente și materiale ale istoriei mișcării muncitorești germane, istoria științei și relații științifice.

În secția perioadei 1789—1871 se pregătesc în prezent cinci lucrări legate de perioada mai scurtă, dar abundentă în evenimente importante, dintre anii 1789—1815. În acestea se vor trata în special probleme ale mișcărilor revoluționar-democratice și ale tendințelor pregătirii înfăptuirii de sus, fără participarea maselor, a revoluției burgheze din Germania. Alte șapte lucrări sînt consacrate anilor 1815—1849 și în deosebi problemelor mișcării antifeudale, începuturilor mișcării socialiste, luptei maselor împotriva reacțiunii, luptei mărețe a forțelor progresiste conduse de Marx și Engels pentru realizarea unității Germaniei pe baze democratice, înțelegerii acțiunii trădătoare a burgheziei cu juncherii prusaci pentru înfăptuirea unității naționale pe baze reacționare și ale spiritului militarist. Unele lucrări din secție sînt axate pe probleme ale mișcării democratice și ale mișcării muncitorești germane de la mijlocul secolului al XIX-lea.

Atît în această secție cît și în secția 1871—1918 se lucrează la anumite capitole ale manualului de istorie a întregii Germanii, ca de exemplu: prof. Dr. Karl Obermann la perioada 1815—1849, prof. Dr. Ernest Engelberg la perioada 1871—1898, Dr. Klein la perioada 1898—1918. Pînă acum au apărut o serie de lucrări (Beiträge), legate de manual ca de ex. de prof. G. Schilfert (1648—1789), I. Streisand (1789—1815), E. Engelberg (1849—1871).

În secția 1871—1918 se pregătesc și o serie de lucrări cu privire la diferite etape ale istoriei mișcării muncitorești germane; 4 lucrări privind perioada 1870—1900, 5 lucrări privind perioada 1900—1918. De asemenea sînt în pregătire lucrări care se ocupă cu probleme ale militarismului german, probleme naționale și altele.

Activitatea secției 1918—1945 are în vedere rezolvarea unor probleme centrale din punct de vedere istoric și anume: clarificarea amănunțită a particularităților revoluției burghezo-democratice din noiembrie 1918, care s-a extins însă și pe anul 1919, a caracterului antinațional al militarismului german și al legității înfrîngerilor sale, rolul agresiv al capitalului monopolist german, politica puterilor apusene imperialiste față de imperialismul german, lupta Uniunii Sovietice pentru existența unei Germanii democratice.

¹ *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, nr. 4, 1955, „Zur Verbesserung der Forschung und Lehre in der Geschichtswissenschaft der Deutschen Demokratischen Republik”.

În lucrările care se elaborează în secția privind perioada dintre cele două războaie mondiale, multă atenție se acordă mișcării de rezistență împotriva fascismului și războiului și se tratează în special rolul Partidului Comunist din Germania în fruntea luptei antifasciste din țară. De asemenea se dă multă atenție problemelor frontului unic muncitoresc și celor ale frontului popular antifascist.

Secția de istorie a economiei (Wirtschaftsgeschichte) este împărțită în colective: „Istoria monopolurilor”; „Istoria economiei secolului al XIX-lea”, „Istoria agrară și istoria mișcărilor țărănești”, „Istoria mineritului”, „Istoria forțelor de producție”.

Secția „Documente și materiale ale istoriei mișcării muncitorești germane” se ocupă în deosebi cu publicarea documentelor mai ales din perioada mișcării socialiste și a începuturilor mișcării muncitorești.

În ultima vreme în cadrul Institutului a luat ființă Secția pentru istoria științei și relații științifice care are în vedere relațiile germano-slave și în special cele ale colaborării germano-ruse din trecut.

Din colectivele de muncă ale Institutului de istorie o activitate importantă desfășoară colectivul de Bibliografie, care elaborează materiale informative și documentare pe baza titlurilor publicațiilor legate de istoria germană care apar în Germania și în străinătate.

Mai bine de un an există și o comisie pentru istoria cea mai nouă „Zeitgeschichte” (perioada de după eliberare a Germaniei de sub jugul fascist de Armata Sovietică) cu perspectiva de a se transforma într-o secție¹.

Din această structură rezultă că Institutul de istorie pînă în prezent n-are încă secții pentru epocile antică și medievală. Cu problemele acestor epoci se ocupă Institutul pentru știința antică greco-romană (Institut für Griechisch-Römische Altertumskunde), Institutul pentru preistoria și începuturile istoriei (Institut für Früh- und Vorgeschichte) și se desfășoară munca individuală a unor cercetători de specialitate la Lipsa (prof. Werner), la Iena (prof. Steinmetz), la Berlin (prof. Müller-Mertner).

În același timp la toate universitățile din Republica Democrată Germană, unde se predă istoria, există și institute științifice de istorie. La universitatea „Humboldt” de la Berlin funcționează Institutul pentru istoria germană (Institut für Deutsche Geschichte), care se ocupă cu istorie medievală, modernă și contemporană. Astfel de institute există și la universitățile „Karl-Marx” de la Lipsa și „Martin Luther” de la Halle. În aceste trei centre mari mai activează și Institute pentru istoria universală (Institute für Allgemeine Geschichte), cel de la Lipsa ocupîndu-se mai mult cu istoria coloniilor și a mișcărilor de eliberare națională din colonii.

La Berlin și Halle există Institute pentru istoria popoarelor din Uniunea Sovietică (Institut für Geschichte der Völker der U.d.S.S.R.) și la Lipsa Institutul pentru istoria țărilor de democrație populară din Europa (Institut für Geschichte der europäischen Volksdemokratien).

În proporții mai reduse există colective de cercetare științifică în domeniul istoriei și pe lângă universitățile de la Iena, Rostock, Greifswald. Secția de la Greifswald se ocupă în special cu istoria Hansei.

Deși toate aceste colective desfășoară o activitate variată, de exemplu cei 70 de colaboratori științifici de la Institutul de istorie al Academiei lucrînd la 90 de teme, în același timp s-au stabilit unele probleme centrale pe care este concentrată în deosebi atenția prin-

¹ *Mitteilungsblatt für die Mitarbeiter der Deutschen Akademie der Wissenschaften in Berlin*, nr. 4, 1959. Prof. Dr. K. Obermann, *Die Aufgaben der Geschichtswissenschaft beim Aufbau des Sozialismus, bei der Sicherung des Friedens und der Wiederherstellung der Einheit Deutschlands*.

cipală a majorității istoricilor. Acestea sînt : Primul și cel de-al doilea război mondial ; Istoria mișcării muncitorești ; Istoria mișcării naționale din Germania ; Istoria contemporană (Zeitgeschichte). De altfel la Berlin s-a organizat recent și Institutul pentru istoria contemporană (Institut für Zeitgeschichte), care se ocupă deocamdată cu munca de documentare. Mult interes se acordă și problemelor de istoriografie, dar în acest domeniu predomină încă mai mult discuțiile științifice. În anul 1958 a fost organizată și Societatea istoricilor germani din R.D.G. (Deutsche Historiker Gesellschaft) care se afirmă tot mai mult în munca științifică¹.

Un fenomen specific în viața științifică a istoricilor din Republica Democrată Germană este formarea unor „cercuri de muncă” (Arbeitskreise), în care sînt atrași toți acei istorici, economiști etc. care se ocupă cu o anumită perioadă, indiferent de locul lor de muncă, de exemplu cu privire la istoria republicii de la Weimar etc. Astfel de cercuri se formează chiar și din 3—4 cercetători științifici.

O altă particularitate din activitatea istoricilor progresiști germani o constituie colaborarea lor sistematică cu istoricii sovietici, cehoslovaci și poloni, pe baza unor programe comune. Această formă de muncă poate fi legată și de faptul că imperialismul și militarismul german s-au îndreptat deosebi împotriva acestor popoare slave și „ideologii” săi s-au datat la diferite denaturări și falsificări istorice pentru susținerea scopurilor expansioniste ale politicii agresive a monopolurilor germane, în primul rînd împotriva Uniunii Sovietice, Cehoslovaciei și Poloniei. Comisia istoricilor germani și sovietici acordă o atenție deosebită problemelor istorice legate de rolul imperialismului german în pregătirea și desfășurarea celui de-al doilea război mondial, pentru dezbateră a cărora pînă în prezent a organizat două conferințe (în noiembrie 1957 la Lipsa și în decembrie 1959 la Berlin), Comisia germano-cehoslovacă se întrunește de 2 ori pe an — la Berlin și la Praga. De asemenea există o comisie a istoricilor germani și poloni. Aceste comisii editează împreună și culegeri de studii și articole sau volume de documente.

Centrul cercetărilor cu privire la istoria mișcării muncitorești din Germania îl constituie „Institut für Marxismus-Leninismus beim Z. K. der S.E.D.” unde se desfășoară o intensă activitate științifică. Institutul pentru marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.S.U.G. a editat multe volume din opere ale clasicilor marxism-leninismului. De asemenea au fost editate patru volume din documente și materiale ale istoriei mișcării muncitorești din Germania, din care trei volume se referă la perioada 1914—1919 și un volum la perioada mai 1945— aprilie 1946. Este prevăzut ca întreaga serie să ajungă la 25 de volume. Institutul a editat cuvîntările și scrierile alesc ale lui Karl Liebknecht în 2 volume, documente și materiale privind procesele intentate împotriva lui Liebknecht, articolele semate de Rosa Luxemburg cu privire la revoluția din noiembrie 1918 sub titlul „Ich war, ich bin, ich werde sein” (Eu eram, eu sînt, eu voi fi), o lucrare intitulată „Rosa Luxemburg im Kampf gegen den deutschen Militarismus” (Rosa Luxemburg în lupta împotriva militarismului german), articole și cuvîntări alese de Rosa Luxemburg în 2 volume, lucrări ale lui Thälmann, Zetkin, Bebel ; Cuvîntări și scrieri alese de Wilhelm Pieck în 2 volume ; de Walter Ulbricht : *Zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung* (Cu privire la istoria mișcării muncitorești din Germania) în 5 volume ; de Otto Grotewohl : *Im Kampf um die einige deutsch-demokratische Republik* (În luptă pentru o singură republică democratică germană), în 5 volume.

Din celelalte lucrări editate de Institutul pentru marxism-leninism mai trebuie menționate : Volumul de documente și materiale *Aus dem Kampf der deutschen Arbeiterklasse zur Verteidigung der Revolution in China* (Din lupta clasei muncitoare din Germania pentru apă-

¹ Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, nr. 2, 1958.

rarea revoluției din China); *Der I. und II. Kongress der Kommunistischen Internationale* (Primul și al doilea congres al Internaționalei Comuniste); *Aus dem Leben und Kampf der deutschen Arbeiterbewegung* (Din viața și lupta mișcării muncitorești din Germania) de Hermann Matern; *Fälscher* (Falsificatori) de Albert Norden. Institutul a editat și ultimele scrisori ale luptătorilor antifasciști: *Erkämpft des Menschenrecht!*— (Luptați pentru câștigarea dreptului omului); o lucrare despre mișcarea antifascistă din orașul Hamburg și de la Wasserkante în cel de-al doilea război mondial; scrisori legate de mișcarea Spartacus *Spartakusbrieife* și altele.

În anul 1959 au apărut patru numere ale revistei Institutului pentru marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.S.U.G. *Beiträge zur Geschichte und Theorie der Arbeiterbewegung* (Contribuții la istoria și teoria mișcării muncitorești), în care au apărut o serie de studii și articole remarcabile cu privire la lupta proletariatului german în august 1930 împotriva imperialismului, militarismului și războiului, crearea partidului muncitoresc de la Eisenach, ajutorul dat de Friedrich Engels social-democrației germane (de M. Gemkow), Lenin în Germania, Documente privind Liga Comuniștilor și altele.

Institutul a editat o serie de lucrări biografice, lucrări privind activitatea eroică a unor grupe de rezistență antihitleristă din Germania. De asemenea a fost editat un volum de documente despre Congresul I și II al Internaționalei Comuniste. Se acordă multă atenție lucrărilor consacrate istoriei mișcării muncitorești locale din diferite centre și regiuni ale țării. Cu prilejul celei de-a 40-a aniversări de la Revoluția din Noiembrie 1918 din Germania au apărut peste 70 de astfel de lucrări. La Institut se pregătește o lucrare în vederea elaborării Manualului de istorie a Partidului.

Din lucrările recente ale istoricilor de la alte institute amintim următoarele :

Die Geburt eines neuen Deutschlands 1945—1949 (Nașterea unei Germanii noi) de conf. univ. dr. Ștefan Doernberg care pe 880 de pagini înfățișează transformările antifasciste-democrate și crearea Republicii Democratice Germane. Au apărut în ediția Institutului german pentru istoria contemporană (Deutsches Institut für Zeitgeschichte) șase volume din *Dokumente zur Aussenpolitik der Regierung der Deutschen Demokratischen Republik* (Documente cu privire la politica externă a guvernului Republicii Democratice Germane). Volumul al VI-lea apărut în anul 1959 se referă la anul 1958, cuprinzând circa 500 de pagini.

Două lucrări recent apărute sînt legate de un moment important din începuturile mișcării muncitorești din Germania: *Die erste Verschwörung gegen das internationale Proletariat* (Primul complot împotriva proletariatului internațional) care tratează procesul comuniștilor din 1852 de la Köln. Acestui eveniment îi este consacrat și volumul *Der Kommunistenprozess in Köln 1852 im Spiegel der zeitgenössischen Presse* (Procesul comuniștilor de la Köln 1852 oglindită în presa contemporană).

Cu privire la o perioadă mai apropiată pot fi remarcate lucrări ca *Militarismus und Opportunismus gegen die Novemberrevolution* (Militarismul și oportunismul împotriva revoluției din noiembrie); *Von der Novemberrevolution zur Räterepublik in München* (De la revoluția din noiembrie pînă la republica sovietelor de la München); *Wilhelm Liebknecht und August Bebel in der deutschen Arbeiterbewegung* (Wilhelm Liebknecht și August Bebel în mișcarea muncitorească germană) 1862—1869; *Das erste Jahrzehnt der deutschen Arbeiterjugendbewegung 1904 — 1914* (Primul deceniu al mișcării tineretului muncitoresc german); două lucrări intitulate *Franz Mehring*, despre activitatea lui din 1869 — 1891 și 1891 — 1919.

Interesante culegeri de articole constituie volumul *Die Hintergründe des Münchner Abkommens von 1938* (Substratul acordului de la München din anul 1938); *Polen, Deutschland und die Oder-Neisse grenze* (Polonia, Germania și frontiera Oder-Neisse). Istoria relațiilor sovieto-engleze este tratată în lucrarea *Vom Interventen zum Alliierten* (De la intervenționist pînă

la aliat) (960 pagini). Prezintă interes lucrarea *Das Nationalkomitee „Freies Deutschland”, 1943–1945* (Comitetul național „Germania liberă” 1943–1945). Acad. Dr. Leo Stern a editat lucrările *Die Auswirkungen der ersten russischen Revolution von 1905–1907 auf Deutschland* (Influența primei revoluții ruse din anii 1905–1907 asupra Germaniei), *Der Kampf der deutschen Sozialdemokratie in der Zeit des Sozialistengesetzes 1878–1890*. (Lupta social-democrației germane în timpul legii socialiste 1878–1890), în două volume; *Die Grosse Sozialistische Oktoberrevolution und Ihre Auswirkungen auf Deutschland* (Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și influența ei asupra Germaniei).

În legătură cu istoria capitalismului precum și a epocii sale imperialiste au apărut lucrări ca de exemplu *Deutschland und China im 19. Jahrhundert* (Germania și China în secolul al 19-lea), privind pătrunderea capitalului german în economia Chinei; *Die ausländischen Saisonarbeiter in der Landwirtschaft der östlichen und mittleren Gebiete des deutschen Reiches* (Muncitori sezonieri din străinătate în agricultura teritoriilor răsăritene și din centrul imperiului german), care tratează aspecte ale politicii exploatare din Germania din anii 1890–1914; *Zur Geschichte der Manufakturen und der Manufakturarbeiter in Preussen* (Cu privire la istoria manufacturilor și a muncitorilor manufacturieri în Prusia) relatînd această problemă din a doua jumătate a secolului al 18-lea și în legătură cu provinciile centrale ale Germaniei; Prof. Dr. Karl Obermann a publicat lucrarea *Die Beziehungen des amerikanischen Imperialismus zum deutschen Imperialismus in der Zeit der Weimarer Republik* (Raporturile imperialismului american cu imperialismul german în perioada republicii de la Weimar). A apărut *Die diplomatischen Beziehungen Deutschlands zur Sowjetunion 1917–1932* (Relațiile diplomatice ale Germaniei cu Uniunea Sovietică 1917–1932); O lucrare consacrată problemei cuceririlor coloniale ale Germaniei este *Deutschland-Zanzibar-Ostafrika*.

O serie de lucrări tratează probleme ale revoluției burgheze, ca de exemplu: *Volksbewegungen in Kursachsen zur Zeit der französischen Revolution* (Mișcări populare în Saxonia electorilor în timpul revoluției franceze); de Gerhard Schillert *Sieg und Niederlage des demokratischen Wahlrechts in der deutschen Revolution 1848–1849* (Victoria și înfrîngerea dreptului electoral democratic în revoluția germană din 1848–1849).

Probleme ale perioadei mișcării naționale și războaielor de eliberare sînt analizate în lucrări ca *Insurrektionen zwischen Weser und Elbe* (Insurecții între Weser și Elbe) care se ocupă cu mișcările populare germane împotriva dominației franceze în Westfalen între anii 1806–1813; *Grosspolen im Januaraufstand* (Polonia mare în răscoala din ianuarie) care se referă la principatul mare de la Poznan din anii 1858–1864; *Das Banner von 1813* (Drapelul din 1813).

În Republica Democrată Germană au apărut și o serie de lucrări consacrate problemelor arhivistice. Astfel de lucrări sînt: *Archivarbeit und Geschichtsforschung* (Munca în arhive și cercetarea istorică); *Archivar und Historiker* (Arhivarul și istoricul); *Dokumente zur deutschen Geschichte* (Documente cu privire la istoria germană); *Übersicht über die Bestände des Deutschen Zentralarchivs Potsdam* (Trecere în revistă a fondurilor arhivei centrale de la Potsdam).

Un rol important în viața științifică a istoricilor din Republica Democrată Germană îl au o serie de reviste de specialitate cum sînt: *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* (Revista pentru știința istorică), care apare de 8 ori pe an, *Deutsche Aussenpolitik* (Politica externă germană), apărînd de 4 ori pe an, *Dokumentation der Zeit* (Documentarea vremii) etc. Revistele de istorie contribuie activ la lupta ideologică împotriva militarismului german, a falsificărilor istorice din Germania occidentală și a concepțiilor idealiste care s-au manifestat în știința istorică. Apar reviste istorice și pe lângă diferite universități. Astfel o serie de articole interesante au fost publicate în revista universității „Karl Marx” de la Lipsa. În revistele istorice

germane au apărut și unele articole privind probleme de istorie a României. De exemplu Margot Hagemann a publicat în revista *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* articole în legătură cu documente din Germania privind planul de abdicare a lui Carol I în septembrie 1914 (nr. 4, 1957), cu privire la tratatul de pace germano-român din mai 1918 (nr. 5, 1957), o recenzie asupra volumului nostru *Studii și referate privind istoria României* (apărut în *Jahrbuch für Geschichte der deutsch-slavischen Beziehungen und Geschichte Ost-und Mitteleuropas*). În R.D.G. au mai apărut sau sînt în curs de elaborare și alte lucrări privind istoria României de prof. Spîru precum și de cercetătorul Schwabe și alții.

Editura Dietz a editat recent tot despre mișcarea muncitorească *Dokumente der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands* (Documente P.S.U.G.) vol. III privind anii 1956—1957; cuvîntările și articolele alese ale lui Ebert Friedrich; lucrarea *Probleme der nationalen Frage in Deutschland* (Probleme ale chestiunii naționale din Germania). Această editură a publicat în anul 1958 în limba germană Articole și Cuvîntări ale tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej din anii 1945—1952 precum și Raportul de activitate al C.C. la cel de al II-lea Congres al P.M.R.

★

Știința istorică din Republica Democrată Germană este o știință tînă, ea se bazează însă pe tradiții bogate ale activității științifice progresiste care a fost desfășurată de unii cercetători chiar în condițiile Germaniei imperialiste. Știința istorică marxist-leninistă din R.D.G. și-a consolidat pozițiile și se dezvoltă în lupta aprigă dusă împotriva concepțiilor antimarxiste, dușmănoase: concepțiile naționaliste, rasiste care în trecut au pus interpretarea istoriei în serviciul scopurilor expansioniste ale monopolurilor germane, falsificarea istoriei în prezent de istoricii burghezi vestgermani care caută să adapteze istoria politicii revanșarde și unele tendințe revizioniste de „coexistență ideologică” care s-au manifestat în anul 1957 la unii istorici din R.D.G.¹. Luptînd cu succes împotriva tuturor acestor greutăți și bucurîndu-se de sprijinul și îndrumarea continuă a conducerii P.S.U.G., știința istorică din R.D.G. devine o forță ideologică tot mai importantă în formarea conștiinței socialiste a maselor și în opera de construire a socialismului în Republica Democrată Germană.

V. A. Varga

¹ *Einheit*, nr. 9, 1957.

Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare

publicat în seria „Studii și materiale de istoria artei” (II), București, Editura Academiei R.P.R., 1958, 512 p. cu 292 fig. în text.

Printre numeroasele manifestări pe care le-a prilejuit împlinirea în anul 1957 a unui semi-mileniu de la suirea în scaun a lui Ștefan cel Mare, se numără și repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din vremea domniei lui, publicat de un colectiv de cercetători ai Institutului de Istoria Artei al Academiei R.P.R., sub conducerea prof. Mihai Berza.

Lucrarea care face obiectul recenziei de față vine să dovedească încă o dată necesitatea unei strînse legături între studiile de istoria artei și studiile istorice propriu-zise. Pe de-o parte, istoria artei nu poate fi concepută în afară de studierea temeinică a documentului istoric și a cadrului social-economic care a produs operele respective, acestea din urmă câștigându-și doar în felul acesta adevărata lor semnificație. Pe de altă parte, monumentele și obiectele de artă feudală, în special cele din perioada mai veche, în care lipsa sau numărul redus al izvoarelor scrise constituie un serios impediment în studiul istoriei poporului nostru, capătă valoarea unor izvoare de primă importanță. Ne referim desigur în primul rând la numeroasele inscripții și texte pe care le conțin monumentele și operele de artă repertoriate, și apoi la faptul că în totalitatea lor, ele constituie un document deosebit de grăitor asupra culturii materiale a vremii, asupra vieții sociale și asupra strălucirii epocii lui Ștefan cel Mare.

De aici, necesitatea în faza actuală a cercetărilor de a se publica în mod științific teza-

rul artei feudale românești, și în acest sens trebuie să subliniem faptul că lucrarea de care ne ocupăm vine să umple o lacună care se făcea simțită de mult timp. Cea mai mare parte a monumentelor și operelor de artă repertoriate în prezentul volum au fost publicate anterior, fie în grup, fie izolat, în diferite lucrări și în condiții nu totdeauna dintre cele mai bune. Principala deficiență o constituia punctul de vedere — pe care l-am denumi „estetizant” — sub care erau analizate lucrările, despărțite de mediul social-economic care le-a creat, precum și lipsa unei metode unice de publicare. Unele monumente și opere de artă moldovenească din a doua jumătate a secolului XV erau încă cu totul necunoscute cercetătorilor. Este meritul autorilor prezentului repertoriu de a încerca, pentru prima dată, prezentarea în totalitatea lor a monumentelor și obiectelor de artă care se leagă de domnia lui Ștefan cel Mare, sub forma unor fișe științifice dezvoltate, însoțite de numeroase reproduceri fotografice, planuri și desene, punând astfel la îndemina specialiștilor un instrument de lucru de reală valoare și în același timp o lectură utilă și instructivă la îndemina unui cerc mai larg de cititori.

Cele 196 de fișe de monumente și obiecte ale repertoriului, întocmite în cea mai mare parte într-o înaltă ținută științifică, sînt grupate în cinci capitole, pe genuri de artă, corespunzînd monumentelor de arhitectură, sculpturii pietrelor funerare, broderiilor, operelor de argintărie și manuscriselor miniaturate. În cadrul acestor capitole monumentele și operele de artă sînt prezentate în ordine cro-

nologica. Fiecare fișă cuprinde un scurt istoric, inscripțiile în original și traducere, o relatare asupra stării actuale de conservare, dinensiunii și o succintă descriere precum și o întinsă deși nu exhaustivă bibliografie. În comparație cu publicațiile anterioare, materialul ilustrativ este mult mai bogat și realizat în condiții mai bune. Voin face totuși mai jos, o serie de observații asupra unor deficiențe care, dacă ar fi lipsit, valoarea repertoriului era și mai mare și care vor putea fi evitate la o ediție ulterioară.

Scurte articole semnate de principalii colaboratori ai volumului precedă fiecare capitol în parte. În cadrul lor sînt prezentate în mod succint principalele probleme ale genului artistic respectiv ca: delimitare, clasificare, periodizare, tehnică etc. O introducere generală și o detaliată bibliografie completează lucrarea.

Introducerea reușește în câteva pagini să motiveze publicarea repertoriului și să stabilească în mod convingător rolul domnitorului în mișcarea cultural-artistică a vremii sale. Fenomenul artistic este în mod organic legat de cel social-economic și politic, de „poca în care este vorba de o „mai largă respirație economică, de transformarea economiei feudale moldovenești, și prin aceasta a structurii însăși a societății”, fapt care li înlesnește înțelegerea. Sînt subliniate principalele trăsături ale artei moldovenești din a doua jumătate a veacului XV, „una dintre cele mai originale creațiuni” ale meșterilor noștri din epoca feudală, „crescută pe un fond autohton capabil să asimileze influențele venite din afară, arta vremii lui Ștefan cel Mare este unitară sub toate privințele”.

Articolul privitor la arhitectura și sculptura monumentală rămîne în cea mai mare parte la datele furnizate de lucrarea lui G. Balș — (*Bisericiile lui Ștefan cel Mare*, București, 1926), deși cercetările din ultimii ani și materialele publicate în urma săpăturilor arheologice efectuate în Moldova ar fi permis o extindere a preocupărilor autorului, prin includerea unor date asupra arhitecturii militare și civile. Se prezintă o clasificare a monumentelor religioase cu stabilirea pînă în amănunt a asemănărilor și deosebirilor dintre ele. Autorul subliniază în mod just ceea ce reprezintă tradiție și ceea ce reprezintă inovație în arhitectura vremii lui Ștefan cel Mare, sugerînd în linii generale formarea stilului moldovenesc din a doua jumătate a secolului al XV-lea cu împrumutul și prelucrarea formelor gotice ale sculpturii în piatră. În ceea ce privește descoperirea de către meșterii vremii a ingenioase soluții pe care o constituie bolțile moldovenești, care

în repertoriu sînt numite cînd „moldovenești” (p. 15), cînd „pe arcuiri piezișe” (p. 185), cînd „pe arcuiri în diagonală” (p. 143), cînd „pe arcuiri oblice” (p. 148), n-ar fi fost lipsită de interes amintirea ipotezei prof. V. Vătășianu după care ele sînt transpunerea în piatră a vechii arhitecturi de lemn a meșterilor noștri constructori, ipoteză plauzibilă care ne scutește de a căuta în afară originile lor și le determină ca creații originale ale artei noastre (vezi V. Vătășianu, *Bolțile moldovenești, originile și evoluția lor artistică*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, V, 1929—1930 — lucrare citată în bibliografie).

În ceea ce privește fișele de monument, se observă totuși câteva defecțiuni care, deși, minore, supără în complexul valoros al capitolului respectiv. Astfel, în cazul unor biserici cu pronaosul supralărgit (p. 126, 146) lărgimea acestuia este dată ca identică cu aceea a naosului, deși din textul fișei și din plan rezultă că dimensiunile nu sînt identice. La unele monumente de arhitectură planurile lipsesc cu toate că ele fiind publicate și-ar fi avut aici rostul cu prisosință. Este cazul turnului-clopotniță de la Piatra Neamț (p. 166) și al cetății Sucevei (p. 225). Nu înțelegem de ce pentru Cetatea Neamțului autorii s-au oprit asupra planului cu valoare documentară publicat de G. Asachi acum un secol, cînd există un plan recent și în orice caz mai bun, publicat de K. Roms'offer, completat de cercetătorii Institutului de arheologie al Academiei R.P.R., în S.C.I.V., 1—2, 1955.

Biserica din Arbure „potrivit știrilor date de pisanie” (p. 184), a fost înălțată în anul 1503 iar nu în 1502, iar ctitorul ei a fost hatmanul Luca Arbure iar nu Arbore. Faptul că numele satului s-a schimbat între timp nu justifică modificarea numelui ctitorului. În ceea ce privește „biserica din Suceava-Șipote — pe platoul Cetății de Scaun” (p. 213) se face o confuzie totală între două monumente distincte și situate în locuri diferite. Pe platoul Cetății de Scaun se află ruinele unei biserici cimiteriale, cu temelie de piatră și probabil structură de lemn, datînd din a doua jumătate a secolului al XV-lea, iar la Șipote, fundațiile unei biserici de trg, din piatră, din aceeași vreme, situată în cuprinsul vechiului trg al Sucevei. Textul fișei se referă de-a valma la amîndouă monumentele dînd ca plan, acela al bisericii de la Șipote.

De asemenea, și-ar fi avut cu prisosință locul în repertoriu basorelieful reprezentînd pe Ștefan cel Mare și familia sa de la mănăstirea Vatopedi, singura sculptură în piatră care-l reprezintă pe Domn, dacă nu și trapeza de la Zografu și turnul arsenalei de acolo, ctitorite de Ștefan cel Mare și isprăvite de urmașul lui, Bogdan III.

Punctele de vedere asupra ceramicii moldovenești, monumentele din secolul al XV-lea, expuse anterior de către Corina Nicolescu în unele lucrări de specialitate, sînt reluate în mod succint de către aceeași autoare cu o subliniere specială a originilor ei și a rolului în împodobirea fațadelor monumentelor. Semnalăm ca o abatere de la tematica repertoriului faptul că autoarea se ocupă, în lumina ultimelor cercetări arheologice, și de ceramica de uz casnic din aceeași vreme. Nu putem, de asemenea, înțelege de ce motivul discului ornamental de la p. 30 este numit „bărbat încoronat, cu trupul terminat în cozi de pește”, cînd în realitate este vorba despre cunoscuta „Mclusina”.

Ne vom opri mai mult asupra articolului privind pictura monumentelor moldovenești din epoca lui Ștefan cel Mare, despre care credem că este încă tribut ar vechii orientări — azi depășită — a istoricilor de artă și pe care am numit-o „estetizantă”. Articolul nu reușește să convingă asupra identificării complexelor de pictură murală care datează din această vreme, deoarece, în afară de faptul că nu se fac trimiteri necesare, nu se stabilesc în mod suficient nici care sînt trăsăturile acestei picturi și prin ce se deosebesc ele de aceea a veacului următor. Fraze ca: „Esențializarea într-o formulă compozițională ușor lizibilă, care lasă personajului izolat sau încadrat într-un grup expresia sa proprie, într-o mișcare ce-l caracterizează descriptiv, integrîndu-l totodată ritmic în dinamica ansamblului, pare să reprezinte, prin generalitatea sa, una din caracteristicile picturii bisericilor din epoca lui Ștefan cel mare” (p. 43), — sîrnesc nedumerire și nu pot constitui în nici un caz un criteriu de identificare. Lipsesc în schimb orice informații asupra tehnicii propriu-zise a picturii murale, date ce și-ar fi avut cu prisosință rostul.

În legătură cu originalitatea meșterilor zugravi ai vremii, articolul accentuează asupra rolului avut de „erminiile” care consemnează canonul iconografic al picturii bizantine, determinînd invariabilitatea tipului personajelor din pictura murală de-a lungul secolelor de existență ale artei feudale românești (p. 44). În afară de faptul că nu avem nici o dovadă asupra existenței unor erminii în secolul al XV-lea în țara noastră, credem că tipul personajelor înseși a fost perpetuat în pictura noastră prin inspirarea, mai exact copierea scenelor de la un monument la altul, și că această copiere, care era cu atît mai puțin rigidă cu cît zugravul era mai talentat, a lăsat drum liber evoluției picturii murale. Erminiile, de altfel, dacă vor fi fost folosite la noi în această vreme, consemnau mai puțin

tipul personajelor și mai mult compoziția scenelor, aceasta fiind într-adevăr cu foarte puține excepții, invariabilă.

O sinteză valoroasă asupra unui domeniu al artelor decorative o reprezintă articolul privind pietrele funerare moldovenești din vremea lui Ștefan cel Mare, primul studiu de acest fel din literatura noastră de specialitate. Pietrele de mormînt păstrate din această vreme sînt privite în ansamblu, articolul stabilind în mod succint caracteristicile acestor creații ale meșterilor vremii, tipurile de ornamente, originea motivelor decorative și valoarea lor artistică. Se subliniază deosebirile dintre trăsăturile pietrelor funerare din veacul al XV-lea și următoarele.

Prezentarea cronologică a acestei categorii de operă de artă suferă unele defecțiuni. Astfel, piatra funerară a lui Lațco (p. 252) este repertoriată după aceea a lui Bogdan I deși o preceda ca datare, la fel ca lespedea funerară dublă de la Putna (p. 274) care deși mai recentă decît noiembrie 1480 este totuși repertoriată înaintea aceleia a lui Ștefan I de la Rădăuți care datează din mai 1480. Ar fi interesant de urmărit, în legătură cu cele cinci pietre de mormînt de la Rădăuți, ale căror date se întind pe o perioadă de o lună și jumătate de la 15 decembrie 1479 la 30 ianuarie 1480, dacă ele nu corespund anumitor ceremonii care au avut loc aici cu ocazia pomenirii înaintașilor lui Ștefan cel Mare, deoarece datarea lor la o distanță de cîteva zile, pare cel puțin ciudată. Pietrele de la Rădăuți amintite, sînt lucrate toate de acel „mistr Ian”, lucru ce reiese nu numai din analiza execuției, ci și din faptul că inscripția de pe piatra lui Bogdan I care conține numele meșterului vorbește despre „aceste morminte” la plural (p. 251). Or, acest amănunt se neglijează în repertoriu. Defecțiuni de cronologie se găsesc și în alte capitole ale repertoriului, ca în cazul dversei din aprilie 1484 (p. 294) care este precedată de o altă broderie ulterioară ca datare.

Apropiindu-se ca stil și metodă de articolul asupra picturii murale, paginile privitoare la broderiile și țesăturile moldovenești din a doua jumătate a secolului al XV-lea, necesită de asemenea o analiză mai amănunțită. Autorii subliniază pe bună dreptate valoarea excepțională a acestor opere de artă și dau noțiuni destul de amănunțite asupra tehnicii în care sînt lucrate, dar alte probleme de interes major legate de acest domeniu al artelor decorative sînt neglijate. Se observă din nou aceeași înclinare spre considerații vagi și uneori lipsite de sens ca „îmbinarea temporalului cu atemporalul în același prezent veșnic” (p. 280). Se vorbește despre

caractere stilistice proprii „ce vor defini în secolul al XV-lea stilul broderiilor moldovenești” (p. 279), dar aceste caractere stilistice nu sînt nicăieri convingător stabilite și de altfel autorii omit să spună că broderiile moldovenești din timpul lui Ștefan cel Mare nu au un stil unitar. Tocmai în timpul domniei lui, și mai exact după 1480, în urma incendiului de la Putna, se produc în arta broderiei moldovenești transformări importante care corespund formării unor ateliere locale de broderie ce înlocuiesc prin numeroasele lor realizări broderiile anterioare legate de arta bizantină și sîrbo-bizantină.

Lipsește de asemenea indicații în legătură cu rolul funcțional al acestor broderii, cînd și cu ce ocazie au servit în cult sau la decorarea interioarelor. Se pare că această deficiență se explică prin faptul că încercarea de categorisire a operelor de broderie în funcție de destinația lor este defectuoasă atît în textul articolului, cît mai ales în cadrul fișelor pe care acesta le precede, denumirea acestor opere de artă fiind uneori eronată.

Autorii nu fac deosebirea dintre „epitaf” și „aer”, două broderii de cult cu destinație diferită, iar pocrovețele sînt numite în articol „văluri liturgice” (p. 280), termen care este în fond denumirea vagă și generală a tuturor broderiilor folosite în cult cu excepția pieselor de costum sacerdotal. Aceleași pocrovețe care serveau ca acoperitoare discosului și potirului, fiind de obicei în număr de trei (unul mai mare acoperea pe celelalte două) sînt denumite cînd „văl liturgic” (p. 300) cînd „acoperătoare de sfinte vase” (p. 334) cînd „acoperămint pentru sfînta masă” (p. 307). Această confuzie dă naștere situației ca două broderii complet diferite, un „aer” (p. 291) și un „pocrovăț” (p. 299) să fie denumite amîndouă „văluri liturgice”, în timp ce două broderii cu rost identic, amîndouă „aere” apar primul sub denumirea de „văl liturgic” (p. 291) iar al doilea (p. 293) ca... „epitaf” (!). În general rolul funcțional al acestor opere pare a nu fi constituit o preocupare pentru autori: două pocrovețe de la Putna (p. 334) ale căror scene reprezintă două momente deosebite ale împărtășaniei, unul fiind destinat acoperirii discosului iar al doilea acoperirii potirului, sînt prezentate ca identice „cu deosebirea că fîsus întinde primul apostol un vas”.

Tot în legătură cu cuprinsul propriu-zis al fișelor acestui capitol, vrem să mai amintim că la cîteva broderii (p. 299, 301, 311 etc.) lipsește dimensiunile, deși operele respective erau cu totul accesibile colectivului. Se publică o fotografie a acoperămintului de mormînt al Doamnei Maria-Voichița (p. 330)

datînd din anul 1515. Or, el nu se cuprinde în limita de timp propusă și nici nu figurează între obiectele repertoriolate. Se omit apoi cu desăvîrșire din repertoriu cîteva piese de broderie, dintre care unele mai există și azi iar altele, deși pierdute în momentul de față, au existat pînă nu de mult și au fost publicate. Este cazul epitrahilului de la Pătrăuți publicat de F. A. Wickenhauser (lucrarea figurează în bibliografie), a epitrahilului de la Voroneț, publicat de E. Turdeanu, a „aerului” de la Putna cu inscripție și dată — (1481 martie 20), publicat atît de O. Tafrali în „Le trésor... de Poutna”, p. 50, nr. 85, cît și de Millet în „Broderies... de style byzantine”, p. 106. Tot G. Millet, în lucrarea amintită (p. 85), publică două poale de icoană aflătoare la Grigoriou pe care le atribuie nu fără motiv unei danii a lui Ștefan cel Mare. Această lucrare este citată în permanență dar se pare că ea nu a fost consultată, sau în orice caz în mod superficial, dovadă și unele trimiteri greșite.

Destul de lapidar pentru întinderea genului artistic de care se ocupă, articolul privind argintăria și obiectele de metal din vremea lui Ștefan cel Mare are meritul de a încerca și de a reuși în cea mai mare măsură să convingă asupra formării unei școli locale de meșteri argintari. Se observă pe bună dreptate că „azi, însăși evidența a ceea ce a existat odinioară este cu neputință de stabilă” (p. 337), dar totuși credem că ar fi fost utilă repertorierea unor obiecte asupra existenței cărora nu avem nici un dubiu, cum ar fi argintăriile de la Putna transformate în secolul al XVI-lea dar a căror inscripție amintește pe Ștefan cel Mare. Un repertoriu trebuie să aibă un criteriu de selecționare unic, iar în legătură cu aceasta, observăm că monumente recladite din temelie ulterior, ca biserica Sf. Nicolae Domnesc din Iași, figurează totuși la capitolul respectiv. Am mai arătat înainte că interesul unui repertoriu nu constă numai în prezentarea izolată a unor piese, ci și în refacerea, în limitele posibile, a tezaurului de obiecte create într-o epocă anumită. Observația este valabilă și pentru unele ferecături care s-au pierdut între timp, ca aceea a tetra-vangheliarului de la München din anul 1493.

Dacă oportunitatea repertorierei unor argintării din vremea lui Ștefan cel Mare, asupra existenței cărora posedăm date sigure dar care între timp s-au pierdut comportă discuții, în schimb este inexplicabilă absența unor opere de artă cu inscripție și dată, existente și azi. Astfel, crucea ferecată de la Putna din 1503, publicată de O. Tafrali în „Le trésor... de Poutna”, p. 4, nr. 2, lipsește din

repertoriu, deși autorii știau de existența ei, amintind-o în articolul privitor la argintării și obiecte de metal (p. 339). În ceea ce privește tripticul de la Putna pe care tradiția îl atribuie lui Ștefan cel Mare, el este o operă mai târzie, de la mijlocul secolului al XVI-lea legat de școala rusă a Stroganovilor, după cum demonstrează convingător I. D. Ștefănescu în „Averea de artă religioasă a Moldovei — Tezaurul de la Putna”, publicat în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, anul XXXIII, nr. 8—9, august-septembrie 1957. Nu se amintește în schimb nimic despre o altă icoană cu inscripție amintind pe Maria din Mangop (Δέσις τῆς εὐσεβεστάτης κυράς Μαρίας Ἀσπνήνας Παλεολογίνας κυπὰ τῆς Μολδοβλαχίας) (publicată de același G. Millet în lucrarea deja amintită (p. 79)).

N-ar fi fost lipsită de interes nici repertorierea unora dintre bijuteriile găsite în morminte și dateate sigur în epoca lui Ștefan cel Mare, după cum ne putem întreba cu justificată nedumerire de ce se omit monedele bătute în această vreme. Titlul capitolului se referă și la „obiecte de metal”, iar în comparație cu clopotele, pentru monede există în plus ca argument în favoarea repertorierii lor faptul că au fost realizate pe pământul Moldovei.

Articolul privind manuscrisele miniaturate moldovenești din cea de-a doua jumătate a veacului al XV-lea și din primii ani ai veacului

următor, constituie cel mai serios și mai aprofundat studiu asupra acestui gen artistic întocmit până acum în literatura noastră de specialitate. Manuscrisele miniaturate realizate în vremea lui Ștefan cel Mare în școlile de la Neamț și Putna, dintre care unele constituie azi motiv de mândrie pentru bibliotecile și muzeele din țară și străinătate, sunt prezentate ca un tot unitar, subliniindu-se originile miniaturisticii moldovenești, caracterale ei, valoarea ei artistică și istorică. Cu această ocazie, numeroase manuscrise necunoscute până acum cercetătorilor, sunt pentru prima oară publicate.

★

Cu toate deficiențele amintite, *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, constituie o lucrare valoroasă în legătură cu realizarea căreia ne exprimăm satisfacția. Este necesar ca el să constituie doar un prim volum dintr-o serie de publicații ce vor urma, în vederea repertorierii și valorificării întregului nostru tezaur de artă feudală. Un repertoriu al monumentelor și operelor de artă moldovenești anterioare anului 1457 și altele privind Țara Românească ar fi deosebit de utile pentru progresul cercetărilor de istorie și de istoria artei.

Radu Popa

Histoire des institutions françaises au Moyen Age. Publiée sous la direction de Ferdinand Lot et Robert Fawtier,

Paris, Presses Universitaires de France. 1957. XII + 438 p. (Tome I Institutions seigneurales).

Inițiativa de a întocmi colecția din care face parte volumul de față, aparține defunctului istoric francez Ferdinand Lot, care spre sfârșitul vieții sale a fost preocupat de elaborarea a două mari lucrări: una privind instituțiile Franței în evul mediu și alta privind orașele franceze în aceeași perioadă. Istoria instituțiilor în special, era deosebit de necesară, deoarece asupra acestei importante probleme nu existau decât două lucrări având mai mult caracter juridic decât istoric propriu-zis. E vorba de tratatul lui Achille Luchaire editat în 1892 care se ocupă cu perioada 987—1328, și manualul în trei volume a lui Paul Viollet apărute în 1890—1903. Destinate în primul

rînd studenților facultăților de drept aceste lucrări urmăreau istoria instituțiilor feudale franceze din punct de vedere al istoriei dreptului. Or, era nevoie de o istorie a acestor instituții care să le urmărească viața lor reală, funcționarea lor în cadrul diferitelor formațiuni politice apărute pe teritoriul Franței medievale. Astfel în anul 1944, Ferdinand Lot face cunoscut într-o notă planul său de elaborare a unei mari lucrări în patru părți, tratând următoarele teme: instituțiile regale, instituțiile senoriale, instituțiile eclesiastice și instituțiile parohiale și urbane. Primul volum care se ocupa cu istoria instituțiilor regale propriu-zise, nefiind terminat din cauza încetării din

v.ață a inițiatorului lucrării, s-a găsit de cuviință să se înceapă publicarea colecției cu volumul al doilea tratând istoria instituțiilor senioriale, de către Robert Fawtier. Procedul adoptat a fost acela de a se încredința unor colaboratori separați întocmirea diferitelor studii privind istoria instituțiilor marilor principate feudale existente pe teritoriul Franței. În total au fost elaborate următoarele 14 studii: Le duché de Normandie de Michel de Bonard; Les institutions de l'empire Plantagenet de Jacques Boussard; L'Etat toulousain de Augustin Fliche; L'Auvergne de André Bousat; La Champagne de Jean Longnon; Les Droits régalien en Dauphiné des origines à la fin du XVe siècle de Gaston Letonnelier; Les institutions du duché d'Aquitaine des origines à 1453 de Yves Renonard; Les institutions féodales en Gascogne au Moyen-Age de Charles Samaran; Les institutions duciales dans le duché de Bourgogne de Jean Richard; La Provence de Raoul Busquet; Le grand fief breton de Barthélémy Pocquet du Haut-Jussé; L'Etat bourbonnais de Edouard Perroy; Les institutions de la vicomté de Béarn Xe—XVe siècles de Pierre Turco-Chala; La Flandre de François-Louis Ganshof. După cum se vede s-a urmărit din punct de vedere teritorial istoria principatelor apărute în limitele lui *Regnum Francorum*. Din această cauză Lorena și Savoia, pe acea vreme, ambele fief-uri ale imperiului au fost lăsate la o parte.

În general, toate studiile enumerate mai sus încep cu tratarea problemei originii diferitelor ducate și comitate existente pe teritoriul Franței feudale. Cea mai mare parte a principatelor s-a născut prin dezintegrarea teritorială a imperiului carolingian, având ca bază de formare teritorială districtele care compuneau acest imperiu. Astfel ducatul Normandiei a rezultat din donația colectivă a o serie de fiefuri *pagi*, făcută de Carol cel Simplu șefului normand Rollon. Ducatul Aquitaniei a apărut pe teritoriul regatului cu același nume, regat stabilit de Carol cel Mare pentru fiul său. Auvergne a fost la început o subîmpărțire administrativă romană, devenind apoi un episcopat în limitele căruia s-a născut comitatul cu același nume, devenit cu timpul unul din cele mai mari comitate ale Aquitaniei. Ducatul breton a fost o marcă a imperiului carolingian acordată de Ludovic cel Pios unui șef local. Alte formațiuni teritoriale mai mici ca Bourbonnais sau Beaujolais s-au format având ca nucleu castelul unui simplu senior. Metodele de expansiune ale nucleului original erau cam aceleași: forță, înșelăciune, căsătorii, achiziții.

După ce au făcut prezentarea originii principatelor de istoria cărora se ocupă, autorii trec la studierea dezvoltării instituțiilor. Elementul principal al acestei evoluții îl constituie lupta dintre politica de centralizare a ducilor și comitelor și tendințele centrifugale ale baronilor și seniorilor locali. Astfel M. de Bouard arată în primul studiu al volumului că în ducatul Normandiei la sfârșitul secolului X și începutul secolului XI exista o puternică mișcare de emancipare a castelelor de sub autoritatea ducală. Ducele, a cărui putere era încă inegală pe diferitele părți ale teritoriului său, avea de luptat cu velleitățile de independență ale seniorilor castelelor. Treptat, treptat însă puterea ducelui se consolidează, creându-și o importantă bază economică prin încurajarea activității comerciale în Marea Mincii, prin dezvoltarea vieții urbane și prin mărirea domeniului ducal. Se începe organizarea unei cancelarii ducale, ducele își asumă apoi dreptul de a bate monedă și de a confiscă averile celor vinovați de trădare. De asemenea, apare și vicecomitatul ca principală unitate administrativă pentru exercitarea autorității ducale. Ducele dispune și de un aparat militar bine organizat, la nevoie putând decreta și ridicarea în masă. Se amestecă și în problemele bisericești, îngrădind preponderanța episcopilor în afacerile laice și controlează numirea în funcțiune a episcopilor pe care-i poate și revoca. Autorul subliniază că solidaritatea instituțiilor ducalului normand s-a făcut dovedită mai ales în timpul marii crize din perioada anilor 1087—1137, criză cauzată de luptele izbucnite între fiii lui Wilhelm Cuceritorul. Tulburările din acei ani n-au alterat instituțiile aparatului de stat și modul lor de funcționare. Apoi prin venirea dinastiei Plantagenetilor, centralizarea a făcut noi progrese. Orașul Rouen devine reședință ducală permanentă și astfel importanța aparatului de guvernare centralizată crește. În locul vicecomitatului apar noi instituții administrative ca baillage-ul și bailli-ul.

O situație diferită față de Normandia a avut-o, în secolele XI și XII, comitatul de Anjou. În timp ce Normandia devenise un stat organizat în care rebeliunile și mișcările cu caracter dizolvant al feudalilor erau aspru pedepsite, în Anjou domina o anarhie de mari proporții; baronii se ocupau de creșterea de liganțe care luptau între ele sau se coalizau împotriva comitelui. Ridicarea Plantagenetilor și stabilirea marelui lor stat de ambele părți ale Mării Mincii a pus capăt anarhiei. Senior peste o mare parte din orașe și beneficiind astfel de o bază economică deosebit de puternică,

Henric al II-lea a dus cu succes lupta pentru centralizarea statului. Astfel victoria sa împotriva mării conspirații feudale din 1173 a fost determinată tocmai de incontestabila superioritate economică a regelui asupra baronilor.

După această victorie Henric al II-lea a inițiat o serie de reforme administrative. Astfel a creat un aparat de funcționari responsabili, a reorganizat dregătoria senesalului, cancelaria și dregătoria conetabilului. De asemenea, a reluat sistemul centralizant al lui Henric I în privința justiției, pe care o considera ca instituția cea mai importantă a statului. Din 1175 imperiul plantagenet a format o juxtapunere de state supuse fiecare autorității unui guvernator responsabil înaintea regelui Angliei care era seniorul suprem. O mare atenție a fost dată și organizării financiare a statului. A fost introdus principiul monezii unice și a fost stabilită o organizație financiară centralizată. Datorită măsurilor luate, începând chiar din anul 1176, Henric al II-lea era capabil să edicteze măsuri generale pentru toate teritoriile supuse autorității sale. Sistemul său își va dovedi eficiența și sub urmași. Cei doi fii ai lui Henric al II-lea, Richard și Ioan fără Țară, care au domnit succesiv, au izbutit să țină în frâu tendințele anarhizante ale baronilor, tocmai datorită instituțiilor de guvernare create de tatăl lor.

Exemplu de dezinteresare feudală tipică între vechile principate ale Franței medievale, îl constituie statul tuluzan. În secolul X vicecomiții au reușit să uzurpe drepturile regaliene, pe care comitele la rândul său le acaparase în detrimentul regalității. Mai ales vicecomitatele din sud izbutesc să dobândească o independență aproape totală, constituind puteri teritoriale capabile să contrabalanseze puterea comitelui de Toulouse. Dar nu numai vicecomiții, ci și seniorii diferitelor castele se eliberează de autoritatea comitală. Augustin Fliche, autorul studiului privind statul tuluzan, menționează că una din cele mai flagrante uzurpări ale drepturilor regaliene ale comitatului, a fost uzurparea dreptului de a bate monedă. Episcopul de Cahors și marii vasali laici au ajuns să-și bată propria monedă. De asemenea și justiția ajunsese să se desfășoare între seniorii mai mari sau mai mici. Autorul subliniază că un rol important în accentuarea procesului de dezintegrare a statului tuluzan l-a avut și biserica, foarte puternică din punct de vedere economic.

Feudalitatea eclesiastică a fost inițiatoră a adevărate lupte pentru putere cu feudali-

tatea laică. În acest cadru de anarhie feudală se plasează la începutul secolului XIII activitatea lui Simon de Monfort, nobil venit din nord în 1209. În anul 1212 Simon de Monfort convoacă o adunare a stărilor reprezentând nobilimea, clerul și orașenimea cu concursul căreia elaborează un statut de 46 articole. Cu cavalerii aduși de el din nord creează o nouă nobilime și caută să-și asigure sprijinul orașenimii pentru a ruina puterea turbulentei nobilimi meridionale. Activitatea lui de Monfort se complică însă cu lupta pe care o începe pentru combaterea ereziei albigense, marea mișcare cu caracter social-religios din sudul Franței. Erezia a fost îmbrățișată atât de o parte a nobilimii, cât și de importante grupuri ale maselor populare. Obiectivele erau însă diferite. Nobilii s-au alăturat ereziei ca de un mijloc pentru scuturarea dominației bisericii oficiale ce se opunea propriei lor dominații. Masele populare — și asupra acestora autorul nu insistă — au văzut în doctrina eretică un mijloc ideologic în lupta lor împotriva opresiunii feudale, atât celei laice, cât și celei eclesiastice. De altfel, trebuie atras atenția că o analiză mai amplă a ereziei albigense cu influențele ei asupra instituțiilor feudale din statul tuluzan lipsește.

Un alt exemplu caracteristic de dezintegrare feudală e ducatul Aquitaniei. Regatul înființat la 781 de Carol cel Mare pentru fiul său, va dispărea în secolul IX, făcând locul a nu mai puțin de 15 comitate. În timpul luptelor dintre comiți, unul din ei reușește în 888, pentru scurt timp, să ia titlul de rege. Alți comiți se vor intitula duci. În secolul XI, ducele de Aquania, acum unul singur în tot principatul, încearcă să-și asigure o putere efectivă, care să-i dea posibilitatea să facă uz de drepturile regaliene. Ducele opune seniorilor feudali pe noii săi dregători, prevotii. Totuși, puterea ducală nu este efectivă pe tot teritoriul statului. Comitatul de Poitou continuă să fie în mod practic independent: ascendențul ducelui față de comite fiind pur onorific. Abia în secolul XII cu încorporarea Aquitaniei în marele regat plantagenet se va pune capăt în mod definitiv, dezordinii feudale. Henric al II-lea introduce și în Aquania instituții asemănătoare celor din Normandia. Soarta ducatului Aquitaniei e acum strâns legată de cea a regatului englez. În fruntea ducatului e instalat un senesal, reprezentând pe regele Angliei, având în subordine o serie de subsenesali, prevoți, bailivi, conetabili.

Lupta dintre politica de centralizare și tendințele de desfășurare se face simțită și în

cadru formațiunilor statale feudale mai mici ca Gascogne sau Bourbonnais, care sînt teatrul acelor și acțiuni anarhice ale micilor seniori locali împotriva autorității comitale.

O altă problemă care apare în studiile cuprinse în volum e problema raporturilor dintre aceste principate și regalitatea franceză. Evident, pînă la desăvîrșirea procesului de unificare și centralizare a întregului regat feudal, aceste mari principate erau numai în mod nominal dependente de regele Franței. Procesul de pătrundere a autorității regale în interiorul principatelor a fost îndelungat. Una din căile pe care regalitatea franceză a căutat să se impună a fost folosirea disensiunilor din sînul unora din principate. Astfel, criza internă a statului tuluzan a favorizat intervenția activă a lui Ludovic al VIII-lea, care a pus bazele încorporării comitatului la Franța. Totuși, penetrația regalității a fost la început prudentă, deoarece condițiile nu erau încă favorabile încorporării totale. La fel în Auvergne, scindarea din secolul XII în două comitate a oferit prilejul regalității capetiene să-și întindă autoritatea asupra comitatului, incluzîndu-l sub forma unui „baillage”, în domeniul regal.

Totuși în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, Auvergne a avut o evoluție specială. La 1360 regele Ioan cel Bun l-a dat în apanaj cu titlu de duc al fiului său Jean de Berri. Va rămîne însă în cadrul ducatului teritoriul Monferrand cu un statut particular, dăinuind încă din 1225 cînd acest teritoriu a fost pus sub protecția regală. Prin schimbarea de regim a ducatului, dregătorii regali din Auvergne vor dispărea, fiind înlocuiți cu dregătorii ducelui. Totuși, în ansamblu, crearea apanajului n-a dus la schimbări structurale; doar autoritatea regală a fost substituită de autoritatea prințului apanajist. Instituțiile din Auvergne nu s-au schimbat decît prea puțin; ele au continuat să existe așa cum au fost create în secolul XIII. Astfel, apanajul la început era îngrădit de o serie de rezerve. Voința regelui de a menține puternică influența puterii centrale a determinat o serie de măsuri, limitînd într-o proporție foarte serioasă drepturile apanajistului. Jean de Berri, însă, profitînd de slăbiciunea regelui a intervenit și a făcut să fie numit de mai multe ori locotenent al regelui în propriul său apanaj, și în această calitate a exercitat o serie de drepturi rezervate coroanei. După moartea lui Jean de Berri autoritatea regală se va consolida din nou și la începutul secolului XVI apanajul va lua sfîrșit și Auvergne va fi încorporat definitiv la regatul francez.

În ce privește celelalte principate e de subliniat evoluția teritoriului numit Dauphiné și a Burgundiei: Dauphiné a avut o dezvoltare asemănătoare cu a regatului. Concedat de rege ca fief moștenitorului tronului — delfinul — acesta va căuta și va izbui să lupte cu succes împotriva feudalității locale, pentru consolidarea instituțiilor regale. Dispunînd de un aparat centralizat după modelul Franței, Dauphiné va fi încorporat cu ușurință la regat. La fel și ducatul Burgundiei, desprins de domeniul regal ca apanaj dat de Ioan cel Bun fiului său, nu va prezenta diferențe esențiale față de domeniul regal. Ducii de Burgundia vor căuta să păstreze și mai mult să consolideze instituțiile moștenite de la regat, în așa fel că sub Carol Temerarul Burgundia va fi unul din cele mai centralizate state feudale din Europa de apus.

Mîșcarea comunală în cadrul diferitelor principate și sprijinul dat de această mișcare luptei principilor împotriva anarhiei feudale e, de asemenea, urmărită de autorii diferitelor studii, dar socotim că nu pe măsura importanței ei. De asemenea, nici lupta pentru autonomie a comunelor și nici rezistența lor împotriva feudalității nu se bucură de o atenție prea mare. Desigur, această problemă e rezervată volumului din colecție privind istoria instituțiilor urbane. Totuși, dat fiind raporturile strînse care au existat între orașe și principii, problema ar fi trebuit, din acest punct de vedere, mai amplu dezbătută.

În privința luptei antif feudale a orașelor, autorii se mulțumesc doar cu simple menționări, așa cum face autorul studiului referitor la Normandia și cel al studiului asupra Flandrei. Tulburările din 1069 de la Mans, cele de la Rouen, răscoalele de mai tîrziu de la Bruges (1325) și de la Gand (1382) sînt doar semnalate fără a se stăruie și a se arăta cauzele lor. Caracteristic pentru atitudinea potrivnică anarhiei feudale a orașului, sînt mișcările păturilor urbane din statul tuluzan împotriva uzurpărilor vicecomiților. Comitele de Toulouse însă n-a folosit aceste mișcări pentru a-și consolida puterea și autoritatea, ci a preferat să ia partea vicecomiților. Considerăm că această situație creată în sînul statului tuluzan ar fi meritat o mai amplă și mai atentă tratare, dat fiind tocmai caracterul deosebit de complex al istoriei comitatului. De altfel, ostilitatea comitelui de Toulouse față de mișcarea urbană se manifestă și mai tîrziu, după perioada răscoalei albigeneze, prin Alphonse de Poitiers care a căutat în mod constant să suprima libertățile municipale. Împotriva mișcării de emancipare comunală s-au pronunțat și regii

plantageneti, cu toate că orașele le-au fost de un prețios ajutor în politica lor de consolidare a autorității centrale. Mai mult succes a avut mișcarea comunală în nord în Champagne și mai ales în Flandra. Pentru Flandra, Ganshof a dat un întins studiu în care prezintă instituții care au asigurat forța mișcării de emancipare a orașelor. Lipsește totuși și aici o analiză a activității forțelor sociale care au luptat pentru eliberarea orașelor de sub dominația seniorială. Iar marile războaie urbane, așa cum s-a arătat mai înainte, se bucură doar de simple și trecătoare mențiuni.

O instituție interesantă apărută în cadrul unora din vechile principate feudale, e instituția „stărilor”, despre care citeva din studiile volumului ne dau informații. Astfel, în 1286 în Provence apar „Les Etats de Provence”, o adunare cuprinzând reprezentanți ai nobilimii, clerului și stării a treia. „Les Etats de Provence”, au izbutit să cucerească dreptul de a decide în materie de impozite. În Bretagne puterea legislativă nu aparținea ducelui, ci unui „Plein Parlement”, format din baroni și prelați. O deosebire însemnată au avut-o „les fors” — stările din Béarn. Acestea au luptat îndelungat cu vicecomitele pentru privilegii și au obținut, printre altele, controlul administrației finanțelor, obiectivul principal în lupta tuturor „stărilor” din evul mediu cu șeful statului. Un rol important au mai jucat „les fors” din Béarn în lupta împotriva alipirii la Franța. Béarn va rămâne în felul acesta în afara Franței până la marea revoluție burgheză din 1789, care va realiza unificarea administrativă deplină și definitivă a țării.

Încheind această scurtă prezentare a unora din problemele tratate în cuprinsul volumului de față, socotim că la sfârșit ar fi fost necesar un studiu de sinteză a unuia din redactorii volumului care să sublinieze trăsăturile comune și particulare ale instituțiilor tratate. Acest studiu ar fi trebuit să se oprească în special asupra marelui proces al fărâmițării feudale de pe teritoriul Franței, proces care apare în studiile volumului pe două planuri. Pe primul plan e fărâmițarea autorității regale, care a rămas doar nominală față de marii principii feudali, iar pe al doilea plan e fărâmițarea autorității acestor mari principii în fața micilor seniori locali.

Până la sfârșitul evului mediu vor continua să existe în Franța, veritabile state asemănătoare celor existente la începutul monarhiei capetiene. În același timp, când drepturile regelui sînt exploatate de el însuși, pe teri-

toriul actual al Franței exista un anumit număr de state mai mici unde aceste drepturi erau încă exercitate de vasalii regelui și pentru folosul lor propriu. Unele din aceste state pe care autorii volumului le-au numit senioriale, pentru a le deosebi de cele formînd monarhia franceză, au cunoscut o astfel de dezvoltare, încît au constituit adevărate monarhii, fără însă ca suveranul lor să ia titlul de rege. Imperiul plantagenet în secolul XII și statul Burgund în secolul XV pentru a le lua pe cele mai puternice din aceste monarhii feudale, au atins maxima lor dezvoltare în momente cînd monarhia franceză se găsea într-o stare de incontestabilă slăbiciune. Imperiul plantagenet a existat în plină dezagregare feudală a Franței, iar statul Burgund în perioada de declin provocată de războiul de 100 de ani. De asemenea, trebuie subliniat și faptul că cele două puternice state feudale citate mai sus au beneficiat de o poziție superioară aceleia ocupate de monarhia franceză. Aceasta se datora instituțiilor mai perfecționate decît cele de care dispuneau Ludovic al VIII-lea în timpul imperiului plantagenet și Ludovic al XI-lea în timpul statului lui Carol Temerarul.

Tot pe două planuri, dar în sens invers ne apare și lupta dusă pentru întărirea și reafirmarea autorității centrale. Din alt punct de vedere, studiul de sinteză de la sfârșit ar fi avut și avantajul că ar fi lichidat măcar în parte tratarea adeseori neuniformă a problemelor puse de tematica volumului, tratare izvoită din optica diferită cu care autorii au abordat diferitele materiale și izvoare avute la dispoziție. Într-adevăr, există la sfârșit un foarte scurt capitol de concluzii al lui R. Fawtier, pe care însă din considerentele expuse mai sus îl socotim cu totul insuficient.

În altă ordine de idei, trebuie relevată foarte palida tratare a raporturilor dintre instituțiile senioriale și masele populare. Ici și colo apare cîte o scurtă semnalare a unor războaie sau mișcări împotriva seniorilor, fără a se arăta cauzele care le-au generat. De pildă, nu se spune nimic în legătură cu fiscalitatea excesivă necesitată de întreținerea unui aparat de stat centralizat, din ce în ce mai complex. Fiscalitate care apăsa din greu pe umerii maselor populare. Într-un loc se menționează doar în trecere o fugă a țărănilor din Béarn din cauza asupririi fiscale. Tabloul istoric al perioadei de fărâmițare feudală franceză ar fi fost mai complet tocmai prin tratarea întregii societăți care a trăit în această

perioadă. Or, autorii studiilor volumului s-au mărginit, fapt caracteristic de altfel istoriografiei burgheze, să cerceteze numai acele aspecte legate de istoria instituțiilor clasei dominante, fără a căuta să vadă ce urmări

a avut crearea acestor instituții asupra marii mase de șerbi și asupra păturilor sărace de la orașe.

S. Porumbaru

LUIGI SALVATORELLI și GIOVANNI MIRA

Storia d'Italia nel periodo fascista

Torino, Giulio Einaudi, 1956, 1142 p.

Cartea *Storia d'Italia nel periodo fascista*, scrisă de istoricii antifasciști Luigi Salvatorelli și Giovanni Mira, e prima lucrare de sinteză mai vastă, tratând istoria Italiei în perioada cuprinsă între sfârșitul primului război mondial și căderea regimului fascist¹. Cartea lui Salvatorelli și Mira este reluarea unei lucrări mai vechi *Istoria fascismului*, apărută în 1950. Au fost refăcute și amplificate mai ales primele capitole privitoare la perioada instaurării fascismului (1919—1922).

Autorii înfățișează în primele capitole dezvoltarea crizei social-politice începută înaintea primului război mondial cu ruptura dintre burghezia liberală și social-democrația italiană, ruptură care a prilejuit nașterea în forme noi — agresive și demagogice — a unor curente ultrareacționare. Într-o recenzie a cărții publicată de revista *Rinascita*, P. Alatri a fost de părere că începutul lucrării trebuia fixat din punct de vedere cronologic în 1915, când prin intrarea Italiei în primul război imperialist, monarhia și clasa conducătoare au făcut primul pas spre o orientare de extremă dreaptă a politicii italiene².

În primele capitole, un loc larg îl ocupă analiza amănunțită a condițiilor social-economice și politice din anii 1918—1922, care au constituit terenul venirii la putere a fascismului. Se subliniază pe de o parte, profiturile imense realizate de marile societăți industriale de pe urma războiului, iar pe de altă parte pauperizarea crescândă a maselor muncitorimii, țăranimii și a micii funcționării, constrînse la mari sacrificii și nenumărate privațiuni. În acești ani se manifestă și creșterea avântului revoluționar al clasei muncitoare și țăranimii. Astfel, în 1919, clasa muncitoare a ieșit victorioasă din lupta îndelungată dusă împotriva patronatului pentru ziua de muncă de opt ore, iar țăranimea la rîndul ei pornise puternice mișcări pentru o reformă agrară. Un merit al autorilor e atenția specială pe care au dat-o grevei politice din 20—21 iulie 1919, prin care clasa muncitoare italiană a înțeles să sprijine lupta muncitorilor ruși și unguri împotriva intervenționistilor. Autorii arată apoi că cu prilejul acestei mari greve de solidaritate muncitorească internațională s-a produs și acțiunea demobilizatoare, de frînare, a fracțiunii reformiste a conducerii partidului socialist, care a căutat să împiedice manifestarea oricărei tendințe revoluționare în sînul maselor greviste. Tot cu prilejul mării greve politice din 20—21 iulie 1919 e de semnalat gestul semnificativ al lui Mussolini, care prin ziarul său lansează un apel împotriva grevei, lăudînd hotărîrea burgheziei industriale de a

¹ Instaurarea fascismului a fost tratată și în lucrările lui Nino Valeri, *Da Gioliti a Mussolini*, Florența, 1956, 235 p. și Paolo Alatri, *Le origini del fascismo*, Roma, Editori Riuniti, 1956, 565 p.

² Vezi *Rinascita*, 1957, nr. 1—2, p. 61.

deschide uzinele în ziua de 21 iulie 1919. Raporturile dintre marea burghezie italiană și partidul fascist încep deci să se precizeze și să devină publice.

În capitolele tratând perioada 1919—1922 un loc însemnat îl ocupă analiza împrejurărilor care au dus la formarea Partidului Comunist Italian. Încă din timpul alegerilor de la 30 octombrie 1919 ieșise în evidență totala lipsă de popularitate a partidului fascist și slaba lui forță politică în fața partidului socialist. Rezultatele alegerilor de la Milano, cel mai mare centru industrial al țării, sînt grăitoare: Mussolini și aderenții săi cu toată agitația făcută și finanțată de marea burghezie, n-au reușit să obțină decît 4 795 voturi față de cele 170 000 ale socialiștilor.

În cursul anului 1920, ca expresie a năzuințelor clasei muncitoare italiene, ale cărei acțiuni revoluționare sînt tot mai numeroase și mai hotărîte — ducînd adesea pînă la ocuparea uzinelor, la conducerea partidului socialist, capătă preponderență aripa revoluționară. Aceasta acționa în vederea izolării și îndepărtării grupării reformiste trădătoare, conduse de Turati. La 9—11 octombrie 1920 la Reggio d'Emilia are loc o adunare numită de „concentrare socialistă”, unde gruparea comunistă condusă de Gramsci și Terracini propune aderearea la Internaționala a III-a, îndepărtarea social-democraților reformiști și insurecția armată ca singura cale pentru salvarea Italiei de complotul reacțiunii burgheze. Continuîndu-și activitatea sa revoluționară, gruparea comunistă, propune în adunarea conducerii partidului socialist ținută la sfîrșitul lui noiembrie 1920 la Imola ca acest partid să-și schimbe numele în „comunist”. Două luni mai tîrziu, la 15 ianuarie 1921, are loc la Livorno congresul partidului socialist în sînul căruia se precizează cele trei curente: social-democrat reformist, centrist și comunist. Congresul nu acceptă programul propus de comuniști, care preconizau cucerirea puterii pe cale revoluționară. Gruparea comunistă părăsește congresul, care își încheie lucrările la 20 ianuarie. Peste o zi, la 21 ianuarie 1921, se întrunește primul Comitet Central al Partidului Comunist Italian avînd printre alții pe Antonio Gramsci, Palmiro Togliati și Umberto Terracini. O nouă etapă începe astfel în istoria mișcării muncitorești italiene, etapă marcată de lupta continuă a partidului împotriva fascismului.

Nu întîmplător însă, primăvara aceluiași an 1921, al înființării Partidului Comunist Italian, marchează un moment decisiv în raporturile lui Mussolini cu marea burghezie industrială italiană. L. Salvatorelli și G. Mira au făcut un istoric amănunțit al acestor raporturi

care au dus la „marșul asupra Romei” și la instaurarea fascismului. Făcînd o incursiune în perioada antebelică, autorii arată că încă din 1914 burghezia italiană a început să privească favorabil pe Mussolini, salutînd cu bucurie ieșirea acestuia din partidul socialist și acțiunile lui trădătoare întreprinse împotriva mișcării muncitorești. În timpul războiului, aceeași burghezie a finanțat din plin ziarul lui Mussolini „Il popolo d'Italia” în coloanele căruia erau susținute planurile imperialiste ale guvernului italian. După război legăturile lui Mussolini cu burghezia se intensifică, datorită articolelor cu caracter șovin și imperialist scrise de Mussolini în ziarul său. Autorii relevă, ca deosebit de semnificativ pentru orientarea partidului fascist, articolul publicat de Mussolini la 14 ianuarie 1921 în care face o adevărată apologie a capitalismului. Trei luni după acest articol, Mussolini e ales deputat de „blocul național” format din liberali și fasciști, după o campanie electorală finanțată de marii industriași. În parlament, Mussolini ține discursuri în care apără politica economică a acelora cu banii cărora s-a ales deputat. În discursul din 21 iunie 1921 el condamnă „statul colectivist”, pronunțîndu-se pentru „statul manchesterian”, adică statul pur capitalist. Cîteva luni mai tîrziu, în noiembrie 1921, în congresul de la Roma pentru transformarea mișcării fasciste în partid politic propriu-zis Mussolini proclamă formal: „În materie economică sîm liberali”. Marea burghezie italiană, e astfel pe deplin convinsă că a găsit omul care îi trebuia pentru a face față valului revoluționar crescînd și pentru a reprimă mișcarea muncitorească. În 1921 clasa dominantă din Italia se găsea deci în fața dublei alternative: normalizarea unei situații în care puterea economică și politică să-i fie asigurată în cadrul principiilor democrației burgheze sau renunțarea totală și definitivă la aceste principii prin lichidarea mișcării socialiste și muncitorești. Marea burghezie italiană a considerat mai sigură a doua cale și de aceea a adus la putere fascismul¹.

L. Salvatorelli și G. Mira subliniază în cartea lor că anul 1921, a fost anul reacțiunii contra partidelor și organizațiilor clasei muncitoare. 1921 a fost anul în care organizațiile paramilitare finanțate pe larg de capitaliști au luat o mare dezvoltare. Autorii atrag atenția că nu se știe cu precizie în ce măsură capitalismul italian a finanțat fascismul, deoarece sursele afectate partidului fascist nu au fost,

¹ Vezi în *Rinascita*, 1956, nr. 11, p. 624, recenzie semnată de Ottavio Pastare.

bineînțeles, trecute în bilanțurile băncilor și societăților pe acțiuni. Cert e însă faptul, că fascismul a dispus de mijloace financiare deosebit de puternice, care nu puteau veni decât din casele de bani ale bancherilor și industriașilor. De altfel documentele vremii și ziarele arată că în lunile precedând venirea fascismului la putere, raporturile dintre Mussolini și industriași au devenit din ce în ce mai strînse. Cu puțin înainte de marșul asupra Romei „Confederația industriei”, asociația mării burghezii industriale italiene, a dat chiar un comunicat în care recunoștea fățiș exercitarea „unei influențe directe și presante în favoarea unei soluții Mussolini”. Cei care s-au opus cu hotărîre instaurării fascismului, au fost tot comuniștii, dar propunerea lor de a răspunde la marșul asupra Romei, prin greva generală, a întîmpinat opoziția conducerii reformiste a „Confederației Generale a Muncii”, care pentru acest act trădător al intereselor clasei muncitoare italiene și-a atras recunoștința, manifestată în mod public, a lui Mussolini. Complicitatea cercurilor conducătoare burgheze din Italia la aducerea la putere a fascismului reiese și din colaborarea deschisă acordată de partidele democrat-social și popular la formarea guvernului fascist în ziua de 29 octombrie 1922, guvern care a numărat printre membrii săi și pe reprezentanții acestor partide. De asemenea autorii pun în evidență și rolul deosebit avut de cunoscuții lideri liberali, Giolitti și Salandra, care au sprijinit activ înscăunarea fascismului, semnîndu-și astfel propria lor moarte politică. În cîțiva ani regimul fascist a instaurat teroarea în întreaga Italie suprimînd toate libertățile democrației burgheze. În această privință deosebit de grăitoare au fost alegerile fasciste din aprilie 1924 pline de violențe, abuzuri și ilegalități, urmate la două luni de asasinarea deputatului socialist Matteotti, act sîngeros al cărui autor moral a fost Mussolini. De altfel, după multe amînări, în anul 1926, la procesul asasinilor lui Matteotti, calificat de autori drept un „spectacol sinistru”, secretarul general al partidului fascist, Roberto Farinacci, declara cu cinism că procesul nu se face nici regimului, nici partidului, ci opoziției.

Autorii arată apoi că din primii ani de guvernare, susținut de miniștrii liberali din guvern, Mussolini a proclamat că guvernul poate lua măsuri excepționale ca interzicerea ziarelor, percheziționarea, arestarea și deportarea persoanelor potrivnice fascismului. De asemenea a fost întărită puterea personală a capului guvernului — adică a lui Mussolini — care a fost considerat deasupra celorlalți miniștri, avînd deplină putere executivă, fără nici un control din partea vreunui for al sta-

tului. Pentru a supraveghea cît mai strînș și pentru a reprimă acțiunile clasei muncitoare, statul a creat syndicatele fasciste. Clasa muncitoare italiană însă s-a opus cu tărie intrării în syndicatele fasciste, rămînînd credincioasă vechilor sale organizații sindicale, așa cum a dovedit-o marea grevă din Lombardia din februarie 1925. Fascismul a lovit și în partidele burgheze cu complicitatea și sprijinul cărora a dobîndit puterea. Astfel deputații partidului popular, partid care a concurat la formarea primului guvern fascist, au fost eliminați din parlament. Condiția rămînerii în parlament a deputaților partidelor burgheze era ca acestea să facă deplină profesie de credință fascismului. Dar zilele existenței partidelor politice burgheze erau numărate cu toată atitudinea lor capitulardă. Anul 1926 a marcat sfîrșitul vieții parlamentare în Italia și totodată, încetarea practică a activității partidelor politice.

Capitolele dezvoltate, bazate pe numeroase date statistice, sînt consacrate de cei doi autori istoriei social-economice a Italiei în timpul perioadei fasciste. Autorii arată că așa-zisul stat corporativ creat de fascism și prezentat în mod demagogic ca organismul social ideal, nu era decît o mașină care „se învîrtea în gol în fața problemelor economice-sociale de mare gravitate”. Astfel reforma monetară din 1926 — 1927, s-a făcut în detrimentul clasei muncitoare italiene, deoarece după însăși recunoașterea lui Volpi, ministrul de finanțe fascist, această reformă a determinat o agravare a șomajului. Reevaluarea monedei a făcut necesară revizuirea prețurilor de cost din producție și implicit a părții de investiții alocate salarizării, ceea ce a cauzat concedierea a mari mase de muncitori. Exprimînd tendința patronatului de a intensifica exploatarea, guvernul fascist a promulgat și o chartă a muncii, care sub masca colaborării dintre patroni și muncitori, era de fapt un instrument de constrîngere prin care statul fascist exercita o grea presiune asupra clasei muncitoare italiene. Pe plan economic statul corporativ s-a dovedit incapabil să rezolve marea criză economică din 1929 — 33 care a aruncat în ghiarele șomajului milioane de italieni, după cum n-a fost în stare nici să scoată Italia de sub dependența țărilor capitaliste bogate. Situația economică a Italiei se va menține critică și după criză, cu scumpețe, salarii scăzute și mari mase ale muncitorimii și țărănimii rămase fără lucru.

Capitole speciale au fost dedicate de C. Salvatorelli și G. Mira rezistenței antifasciste. Autorii subliniază că un rol conducător în lupta de rezistență l-a avut Partidul Comunist Italian, care începînd din 1926, a acționat în

adîncă ilegalitate. Centrul activității sale a fost în special nordul Italiei cu triumful industrial Milano — Genova — Torino. Ziarul „Unita”, al cărui număr clandestin apare la 1 ianuarie 1927 capătă o mare răspîndire, avînd ediții locale pentru fiecare din marile centre industriale. Pe planul luptei sindicale împotriva fascismului Partidul Comunist Italian trece la reorganizarea Confederației Generale a Muncii, combătînd teoria apolitismului sindicatelor și arătînd necesitatea existenței unei strînse legături între activitatea sindicală și lupta pentru înfăptuirea unității politice a clasei muncitoare italiene. Partidul organizează apoi greve și comitete de luptă împotriva reducerii salariilor. De asemenea, caută să lămurească și să educe clasa muncitoare, arătîndu-i necesitatea insurecției armate ca singura cale pentru răsturnarea fascismului și instaurarea democrației. În acest sens Comitetul Central al Partidului Comunist Italian arată că „numai sub conducerea clasei muncitoare sprijinită și ajutată de țărănime, masele muncitoare de toate condițiile se vor putea elibera de opresiunea fascistă” (p. 576). Sub conducerea lui Antonio Gramsci, Palmiro Togliatti și Luigi Longo partidul adoptă o atitudine hotărîtă și față de unele încercări de alunecare pe panta fracționismului și politiciii lipsite de principii. De asemenea, Partidul Comunist Italian, a supus unei critici ascuțite partidul socialist pentru șovăielile și curentele reformiste și oportuniste din sînul său, precum și partidele burgheze de opoziție, care au organizat așa-numita „Opoziție de pe Aventin”, fără nici un obiectiv precis de luptă antifascistă, activitatea ei mărginindu-se doar la discursuri și proteste formale împotriva samavolniciei regimului.

Un loc important îl ocupă în carte prezentarea acțiunilor represive împotriva Partidului Comunist Italian. Pentru a combate pe comuniști, regimul fascist a creat două instituții speciale: tribunalul special și „Ovra” (poliția secretă fascistă). Astfel în 1928 are loc marele proces împotriva Comitetului Central al Partidului, proces în care Gramsci, Roveda și Scoccimaro sînt condamnați la 20 ani și 4 luni închisoare, iar Terracini la 22 ani închisoare. De asemenea autorii subliniază că prima condamnare la moarte pentru activitate politică împotriva regimului fascist, a fost pronunțată tot împotriva unui comunist (17 octombrie 1928).

Autorii mai trec în revistă și o serie de acțiuni ale unor grupări mai restrînse a căror metodă comună de luptă împotriva fascismului era atentatul. Aici considerăm că trebuia arătat că atentatul nu e o metodă eficientă, deoarece suprimarea unui om oricît de impor-

tant și de sus-pus ar fi în conducerea statului burghez, nu înseamnă și suprimarea regimului. De altfel partidul de tip marxist-leninist combate cu tărie atentatul ca metodă de înlăturare a regimului burghezo-capitalist. Numai prin revoluția condusă de clasa muncitoare avînd în frunte partidul ei de avangardă, e posibil înlăturarea sistemului politico-economic întemeiat pe exploatare și asuprire.

În legătură cu atentatele împotriva persoanei lui Mussolini, de înlăturare a căruia grupările complotiste adversare fascismului, legau și înlăturarea regimului, trebuie relevat că Salvatorelli și Mira cad adeseori în eroarea de a supraevalua importanța persoanei dictatorului fascist. În mai multe rînduri se vădește tendința lor de a subordona analizarea și interpretarea diferitelor fapte, actelor personale și gesturile lui Mussolini. În locul acestei supraevaluări a persoanei și actelor personale ale lui Mussolini, trebuia continuată și aprofundată analiza rădăcinilor fascismului, începută în primele capitole, cînd s-a tratat despre condițiile venirii lui la putere. În capitolele care s-au ocupat de istoria guvernării fasciste, se impunea un atent și stăruitor examen al funcțiunilor politice și sociale ale acestei guvernări. Trebuia arătat căror interese răspundea și servea fascismul. Abdicarea vîrfurilor politice burghezo-liberale în fața fascismului se explică prin faptul că acestea au interpretat voința burgheziei italiene de a trece la o contrarevoluție preventivă în vederea menținerii puterii economice și politice amenințate de masele populare conduse de clasa muncitoare și partidul de avangardă. Autorii s-au lăsat adesea tentați să interpreteze fascismul ca un fenomen mic-burghez, punînd în umbră cauzele profunde ale ascensiunii sale la putere, cauze care de altfel sînt caracteristicile sale principale. De aici și tendința de a confunda fascismul cu o mișcare politică bazată pe simpla violență, fără o analiză atentă a motivelor acestei violențe, care ar fi arătat contra cui și în funcție de ce obiective are exercitată¹. În legătură cu violențele comise de fascism, autorii comit greșeala — derivată dintr-o folosire unilaterală și incompletă izvoarelor — de a atribui numai parțial lui Mussolini răspunderea pentru tratamentul inuman și cruzimile la care au fost supuse elementele antifasciste. „Ducele”, chiar intervenea uneori pentru a tempera pe subalterni. Realitatea arătată de documente de primul ordin, nefolosite de autori, e însă cu totul alta. Mussolini a încurajat și susținut aplicarea unor metode de represiune cît mai

¹ Vezi în *Rinascita*, 1957, nr. 1, p. 62, recenzie critică semnată de P. Alatri.

sălbatică față de elementele progresiste care luptau împotriva fascismului, mergând până la reintroducerea pedepsei cu moartea în 1930, fapt de altfel, relevant și de autori¹.

Tot privitor la istoria politicii interne a Italiei în timpul perioadei fasciste trebuie arătat că o lipsă a cărții lui Salvatorelli și Mira e tratarea uneori confuză și contradictorie a antifascismului. Astfel Giolitti și așa-ziii „reformiști” erau considerați ca antifasciști încă din cursul anului 1923. Or, se știe că tocmai Giolitti a fost unul dintre partizanii și susținătorii principali ai politicii aducerii fascismului la putere. Chiar autorii, intrând în contradicție cu propriile lor păreri, scriu că în 1927 lumea fascistă era în contact și uneori se confunda cu unele elemente care se pretindeau a fi antifasciste. Astfel „reformiștii”, erau pentru „normalizarea” situației politice interne și voiau chiar să intre în guvernul fascist. Unitatea forțelor antifasciste putea fi asigurată numai de partidele de stînga în frunte cu comuniștii și de acele elemente progresiste și democrate, cinstite, din celelalte partide, gata să participe cu curaj și spirit de sacrificiu la lupta împotriva fascismului².

Numeroase pagini sînt consacrate și politicii externe a regimului fascist.

Obiectivele acestei politici erau acapararea de noi colonii în Africa, asigurarea dominației Mării Mediterane și zona de influență în Balcani. Politica externă a lui Mussolini constituie o mărturie evidentă a contradicțiilor existente între statele imperialiste în goana lor după piețe de desfacere, resurse de materii prime și zone de influență.

Astfel, fascismul a dus o politică de înarmări, mai ales în ceea ce privește marina și aviația, politică ce a apăsât deosebit de greu asupra Italiei, fără săracă în materiile prime necesare construirii unui instrument de luptă alături de costisitor cum e flota maritimă militară. Guvernul fascist apoi a inițiat o serie de manevre navale și raiduri aeriene demonstrative, ca zborul lui Balbo peste Atlantic spre America, pentru a intimida guvernele statelor capitaliste apusene. În 1935 fascismul a trecut la agresiunea directă, începînd războiul de cîmpire împotriva Etiopiei, după o serie de provocări la frontierele acestei țări. Autorii arată că după victoria militară propriu-zisă a urmat acțiunea de «pacificare» a țării, care s-a dovedit foarte anevoioasă din cauza rezistenței îndrăznețe opusă de poporul etiopian. Mussolini a emis apoi pretenții asupra Tunisului la care însă marea burghezie franceză nu

s-a arătat de loc dispusă să renunțe. Ocuparea Albaniei în 1939 a marcat începutul pătrunderii fascismului în Balcani, pătrundere care însă a fost oprită de Germania hitleristă ce viza să transforme această parte a Europei în propria sa zonă de influență. Dar elementul principal al politicii externe fasciste a fost formarea unei coaliții antisovietice concretizată prin alianța cu Germania hitleristă, așa-numita axă Roma-Berlin, la care s-a alăturat ulterior și Japonia imperialistă. Prima acțiune comună a Italiei fasciste și Germaniei hitleriste a fost războiul civil din Spania unde cei doi dictatori au dat sprijin armat fătîș lui Franco. Autorii consideră în mod just că în războiul civil din Spania au fost puse față în față nazismul, fascismul și conservatorismul cu democrația, progresul și socialismul. De asemenea ei relevă și „comedia” așa-zisei politici de neintervenție jucată de statele burghezo-capitaliste occidentale — Anglia și Franța —, politică ce a însemnat în fapt sprijinul tacit dat de aceste puteri agresiunii fasciste împotriva republicii și democrației spaniole. Un alt merit al lui Salvatorelli și Mira e și tratarea acelor episoade ale războiului civil spaniol la care au participat antifasciștii italieni³. Organizați în batalionul „Garibaldi”, ce constituia o unitate a unei brigăzi internaționale, italienii liberi au luptat cu eroism în bătălia victorioasă de la Guadalajara împotriva trupelor franchiste.

Politica antisovietică a regimului fascist s-a manifestat cu și mai multă putere în timpul celui de-al doilea război mondial, cînd Mussolini s-a alăturat agresiunii de jaf și pradă împotriva Uniunii Sovietice. Participarea fascismului italian la războiul hitlerist marchează desăvîrșirea trădării făptuită de Mussolini și regimul său față de Italia. Aducînd trupele hitleriste pe teritoriul italian, Mussolini a sacrificat întreaga independență a țării.

Ultimul capitol al cărții se ocupă cu căderea fascismului, cu armistițiul, cu încercarea disperată a lui Mussolini de a continua regimul dictatorial prin așa-zisa „republică socială” și cu lupta de rezistență a poporului italian pentru eliberarea de ocupația hitleristă și de rămășițele fasciste refugiate în Italia de nord.

În legătură cu căderea fascismului și cu ieșirea Italiei din război, autorii recunosc că guvernul Badoglio a procedat prea lent la lichidarea aparatului de stat fascist și la acțiunile de încheierea armistițiului. În cele patruzeci și cinci de zile (25 iulie — 8 septembrie

¹ Vezi și în *Rinascita*, 1957, nr. 1, p. 62.

² *Ibidem*, p. 62—63, recenzia lui P. Alatri.

³ Participarea antifascistă la războiul civil din Spania e tratată pe larg în cartea lui Luigi Longo: *Brigăzile internaționale în Spania*, București, E.S.P.L.P., 1957.

1943) scurse între demiterea lui Mussolini și încheierea armistițiului, comandamentul german a avut tot timpul să procedeze metodic la pregătirea ocupării Italiei, concentrând cât mai multe trupe posibile. Autorii însă nu analizează cauzele acestei încetinelii în acțiunea guvernului Badoglio. Însăși fromarea acestui guvern care a preluat succesiunea fascismului e o dovadă că monarhia și cercurile conducătoare ale burgheziei continuau să se teamă de masele populare și de mișcarea muncitorească. Chiar și 24 de ore de libertate pentru popor puteau fi periculoase și astfel de la dictatura fascistă s-a trecut la dictatura militară¹. Unele din primele măsuri ale guvernului Badoglio au fost o serie de acte de represiune împotriva clasei muncitoare italiene care, a doua zi după demiterea lui Mussolini, a manifestat contra fascismului în piețele marilor orașe, cerând desființarea imediată a aparatului de stat fascist, ieșirea cât mai grabnică din război, libertatea presei și a deținuților antifasciști². S-a procedat cu o încetinală adevărat criminală la ducerea tratatelor pentru armistițiu, fapt care a înlesnit ocuparea Italiei de trupele germane și cu aceasta o serie de mari suferințe pentru poporul italian. Guvernul Badoglio, expresie a aceleiași burghezii care a adus la putere fascismul, dar care acum îl abandona ca nemaifiind-i de folos, se temea mult mai mult de partea înaintată a poporului italian hotărâtă să pășească cu fermitate pe calea păcii și democrației, decât de ocupația trupelor hitleriste³. E semnificativă în această privință notificarea făcută de Guariglia — ministrul de externe din guvernul Badoglio — lui Osborne — ambasadorul englez pe lângă Vatican că „guvernul italian nu se poate mișca fiind prins între germani și amenințarea comunistă”⁴. Urmind această linie politică de abdicare față de interesele majore ale țării, guvernul Badoglio a respins oferta făcută de „Comitetul opoziției”, de a mobiliza și înarma masele populare pentru lupta împotriva trupelor hitleriste care ocupau punctele vitale ale țării⁵.

Autorii se ocupă și de acea parte a Italiei rămasă sub dominația hitleristă și în care Mussolini a creat așa-zisa republică socială de la Salò. Astfel în nordul Italiei, noul guvern fascist a trecut la o politică diversionistă și pentru a atrage clasa muncitoare de partea sa a decretat înființarea consiliilor muncito-

rești, cu care consiliile patronale trebuiau să împartă conducerea uzinelor. Iar în februarie 1945, când zilele fascismului erau numărate, s-a mers și mai departe, decretându-se socializarea întreprinderilor. Aceste măsuri, caracterizate de organele ilegale ale mișcării de rezistență, drept o „colosală înșelătorie”, n-au reușit însă să inducă în eroare clasa muncitoare italiană, care a continuat să lupte cu și mai mare energie pentru zdrobirea fascismului.

Înfățișând lupta de rezistență a poporului italian împotriva ocupației hitleriste și împotriva rămășițelor fasciste, autorii subliniază rolul conducător al Partidului Comunist Italian, care a dat nu numai cea mai mare parte a cadrelor de conducere, ci și majoritatea cadrelor luptătoare. În octombrie 1943 au loc primele acțiuni ale grupărilor de partizani: sabotaje, incendieri, atacarea unităților militare germane și fasciste. Pentru acțiuni armate organizate, se formează grupurile de acțiune populară (G.A.P.). În marile centre se formează comitete secrete de acțiune în legătură cu G.A.P. Acestea organizează greve în tot cursul iernii 1943—1944, culminând cu marea grevă din 1 martie 1944, care a cuprins toate marile centre industriale din Italia ocupată. În primăvara anului 1944 rezistența civilă și armată merge crescând, se formează Comitetele de eliberare națională și se mărește numărul detașamentelor de partizani. Printre aceste detașamente, autorii subliniază, ca distinguându-se în disciplină și hotărâre în acțiune pe cele compuse din comuniști.

Autorii încheie lucrarea cu descrierea episoadelor de la sfârșitul lunii aprilie 1945 când masele populare din marile orașe nordice: Genova, Milano, Torino, au trecut la insurecția armată. Prăbușirea definitivă a fascismului s-a desăvârșit. La 27 aprilie 1945 Mussolini e arestat în munți de un detașament de partizani, iar la 29 aprilie e judecat după o procedură sumară și executat împreună cu cei șaptesprezece „gerași” fasciști care-l însoțiseră în tentativa disperată de a trece în Elveția.

Lupta de rezistență și de eliberare a fost în general destul de just tratată de autori. Totuși, părerea multora din cititorii italieni, exprimată și în revista „Rinascita”, e că după o mie de pagini descriind umilințele și suferințele poporului italian în timpul perioadei fasciste, s-ar fi impus o tratare mai amplă a luptei de eliberare⁶. O altă lipsă a lucrării e și renunțarea autorilor la prezentarea aparatului informativ, care se vedește din text a fi foarte

¹ Roberto Battaglia, *Storia della Resistenza italiana*, Torino, Einaudi, 1953, p. 84.

² *Ibidem*, p. 85—86.

³ *Ibidem*, p. 90—91.

⁴ *Ibidem*, p. 91.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Rinascita*, 1957, nr. 1, p. 61, recenzie lui P. Alatri.

bogat și judicios folosit. Într-adevăr cartea și așa voluminoasă ar fi fost considerabil mărită prin expunerea acestui aparat, dar exigențele științifice impun întotdeauna ca izvoarele să fie semnalate cititorului¹. În sfârșit, tot ca o lipsă e privită și renunțarea la documentarea fotografică prezentă în ediția din 1950, documentare care ar fi contribuit la formarea unei idei cât mai complete a ceea ce a fost fascismul². După părerea noastră, tipărirea cărții în două volume, credem că ar fi rezolvat aceste exigențe.

Cu toate deficiențele de fond sau de ordin tehnic semnalate în paginile de mai sus, cartea lui C. Salvatorelli și G. Mira reprezintă o importantă contribuție, rezultat al unui serios efort de a prezenta sub toate aspectele una din cele mai întunecate perioade ale istoriei Italiei. Totodată, cartea constituie și un punct de plecare pentru viitoare cercetări mai adâncite și mai vaste.

S. Columbeanu

PAN. I. ZEPOS, Μιχαὴλ Φωτεινοπούλου Νομικὸν Πρόχειρον (Βουκουρεστίον, 1765). Τὸ πρῶτον ἐκδιδόμενον ἐκ χειρογράφου κώδικος τοῦ Κρατικοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἰασίου

[Manual de legi al lui Mihail Fotinopoulos (București, 1765).

Editat pentru întâia dată după codicele manuscris din Arhivele Statului din Iași].

Atena, 1959, XII + 304 pagini + 8 planșe.

Bizantinologul și juristul grec Panait I. Zepos este un erudit cunoscător al izvoarelor bizantine ale vechilor legiuri românești. Împreună cu părintele său Ioan Zepos, el a editat la Atena în 1931 *Codul Calimach* din 1817 și *Legiuirea Caragea* din 1818 în volumul al VIII-lea din monumentală colecție *Jus Graecoromanum*. În 1936, P. I. Zepos a publicat *Pravilniceasca Condiță a lui Ipsilanti* din 1780 într-o remarcabilă ediție științifică. În propria sa revistă *Ἀρχεῖον Ἰδιωτικοῦ Δικαίου*, în revista *Ἐπετηρὶς Ἑταιρίας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, precum și în alte reviste grecești și străine, Zepos a publicat valoroase studii privitoare la vechile legiuri și instituții juridice din Țările Române.

Editând în 1959 textul grecesc al codului intitulat *Νομικὸν Πρόχειρον* din 1765, învâțatul grec îmbogățește cu încă o prețioasă ediție seria lucrărilor sale privitoare la legiurile ce s-au aplicat în Țările Române în perioada fanariotă. Această ediție are meritul excepțional de a se baza pe un manuscris grecesc ce nu fusese editat.

Ideea editării acestui cod pe baza manuscrisului aflat în Arhivele Statului din Iași a fost a lui Ștefan Gr. Berechet. După cum arată acesta în una din lucrările sale (*Legătura dintre dreptul bizantin și românesc*, Vaslui,

1937, p. 150), ediția urma să fie întocmită în colaborare cu „colegul ateniian P. Zepos”. Planul lucrării prevedea și traducerea textului în limba română, iar editarea urma să se facă de către Academia Română. Cel de-al doilea război mondial și apoi stingerea din viață a lui Șt. Gr. Berechet în 1946 au împiedicat continuarea acestei colaborări. În prefața lucrării sale, savantul grec exprimă prețuirea sa pentru „entuziasmul și neobositul cercetător” român Șt. Gr. Berechet.

Editarea textului grecesc al *Manualului de legi* din 1765 constituie o remarcabilă operă științifică, pentru care istoricii și juriștii români vor rămâne recunoscători savantului grec Zepos. Lucrarea cuprinde tabla de materii a codului (p. VII—XII), o prefață (p. 1—2), bibliografia lucrărilor consultate (p. 4—8), un studiu introductiv (p. 9—32), textul codului (p. 33—262), un indice al titlurilor codului (p. 263—268), un indice al izvoarelor codului (p. 271—287), un indice al numerelor și al termenilor juridici (p. 288—294), un glosar de cuvinte străine sau idiomatice și de termeni bizantini (p. 295—300), un rezumat în limba franceză (p. 301—304). Lucrarea este însoțită de opt planșe cuprinzând în fotocopie pagini caracteristice din textul codului.

În titlul codului, numele alcătuitorului figurează sub forma *Mihail Fotinopoulos*. În hrisovul domnesc de promulgare din 1765 semnat de Ștefan Racoviță, alcătuitorul este numit *Mihail Fotinos*. Forma Fotinos este folosită și de către biograful grec C. I. Dyovou-

¹ *Rinacita*, 1957. nr. 1, p. 61, recenzia lui P. Alatri.

² *Ibidem*.

niotis. Preferăm forma romnizată *Fotino*, folosită de către vechii cercetători C. Lit-zica și Ion Peretz.

Zepos indică importante date biografice despre acest Fotino, dintre care unele se află în izvoarele noastre interne, altele sînt culese din lucrări grecești. Mihail Fotino era grec din Hios. Fusese „consul al filozofilor”, adică rectorul înaltei școli grecești a patriarhiei din Constantinopol. În Țara Românească, el dobindi titlul de „mare paharnic și mare grămătic” la curtea domnească. În anii 1764—1765, el se afla la București ca secretar al lui Ștefan Racoviță.

În 1777, el a scris aici lucrarea sa intitulată *Introducerea legilor*, despre care Zepos crede că ar putea fi o variantă a codului. Tot în București, el a redactat în 1781 lucrarea *Povești pentru fiul său*, păstrată într-un manuscris grecesc de mai târziu în Biblioteca Academiei R.P.R. sub nr. 1308, precum și în manuscrisul grecesc nr. 1184 din Biblioteca Universității din Atena. Zepos ne informează că Fotino a mai scris și o lucrare intitulată *Paleta*, necunoscută de noi.

Cunoscînd bine legiurile bizantine și avînd o întinsă cultură juridică, Mihail Fotino a fost în măsură să redacteze codul ce-i poartă numele. Cele mai multe dintre manuscrisele grecești ale acestui cod indică anul 1766 ca dată a alcătuirii lui. Dar pe baza hrisovului de promulgare ce datează din 1765, putem admite că și codul datează din același an.

Însărcinarea de a redacta codul a primit-o Mihail Fotino de la Ștefan Racoviță, domnul Țării Românești. Apreciînd timpul scurt în care Mihail Fotino a trebuit să alcătuiască acest cod, Zepos presupune că alcătuitorul a fost ajutat și de alte persoane în redactarea lucrării sale. Codul este redactat în limba neogreacă ce se vorbea la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Apar în text și multe expresii idiomatice provenite din limba romînă sau din alte limbi.

Codul cuprinde trei cărți, avînd în total 2026 articole, 65 adnotări și 49 comentarii. Adunarea întregului material al codului din izvoarele bizantine și mai cu seamă sistematizarea acestui material constituie principalul merit al alcătuitorului. Codul face și trimiteri la izvoarele pe care le folosește. Indicarea izvoarelor — deși nu întotdeauna corectă — dă codului o valoare documentară deosebită. Obligația indicării izvoarelor fusese impusă în Țara Românească pentru motivarea hotărîrilor judecătorești încă din 1733 de către Constantin Mavrocordat.

Este de remarcat apoi că multe din comentariile Bazilicalelor figurează în lucrarea lui Mihail Fotino ca dispoziții propriu-zise ale

codului. Alcătuitorul a încercat de asemenea să atenueze unele contradicții existente în Basilicale și să redea într-un spirit mai larg sensul unor dispoziții bizantine inserate în cod.

În ceea ce privește izvoarele codului, Zepos identifică numeroase dispoziții luate din Basilicale după ediția Fabrotus din 1647, din Sin-tagma lui Matei Vlastare de la 1335, din Exabiblu lui Armeanopol de la 1345, din unele povești ale împăraților bizantini, din canoanele și comentariile bisericești. În ceea ce privește obiceiul pămîntului ca izvor al acestui cod, Zepos socotește că Mihail Fotino a utilizat foarte puține obiceiuri locale și că de fapt „acestea sînt obiceiuri bizantine” (p. 22).

Învățăutul grec folosește prilejul de a susține și în această lucrare vechea sa teză potrivit căreia obiceiurile juridice românești sînt în mare măsură și în esență obiceiuri bizantine. Am arătat cu alt prilej netemeinicia acestei teze. Istoria arată că instituțiile caracteristice ale dreptului consuetudinar românesc din evul mediu, ca instituția jurătorilor, înfrățirea, protimisul, privilegiul masculinității, solidaritatea penală, au fost cunoscute pe o anumită treaptă a dezvoltării lor de către multe popoare. Apariția și dezvoltarea instituțiilor de drept necris sînt determinate de procesele istorice obiective.

Științificește nu se poate susține deci că românii medievali au împrumutat obiceiurile lor juridice de la bizantini. Dacă dreptul bizantin a fost receptat în mare măsură în Țările Române, acesta a fost dreptul scris care a putut să corespundă cerințelor sociale proprii poporului român, în diferitele lui perioade istorice. Dreptul bizantin receptat nu a creat obiceiurile juridice românești. Aceste obiceiuri s-au constituit potrivit relațiilor sociale proprii poporului nostru care a folosit împrumuturile juridice în sensul lor creator pentru nevoile sale. Fenomenul istoric al împrumuturilor juridice a fost același pentru toate popoarele din antichitate și din evul mediu, fiecare popor ridicînd sau coborînd prin practica sa judiciară, la nivelul său, împrumuturile din afară.

În cazul special al obiceiurilor juridice menționate în codul lui Mihail Fotino, pe care Zepos le socotește bizantine, constatăm de pildă că donațiile nuptiale, impedimentele la căsătorie și divorțul pentru absența soțului sînt de fapt practici normale pentru o societate ale cărei instituții matrimoniale și religioase au fost reglementate de același drept canonic care a fost comun romînilor și bizantinilor, ca și celorlalte popoare care au stat sub influența aceleiași biserici.

În ceea ce privește conținutul, codul lui Mihail Fotino reflectă în mare măsură sistemul de drept bizantin. Zepos analizează cuprinsul

acestui cod, dar numai din punctul de vedere al naturii sale juridice. El constată că, în linii generale, cartea I înfățișează cuprinde dispoziții de drept civil, cartea a doua drept penal, iar cartea a treia drept ecleziastic. Nu este cercetată condiționarea socială a dispozițiilor cuprinse în acest cod.

Faptul că Mihail Fotino a interpretat în codul său într-un spirit mai larg și filantropic unele dispoziții din Basilicale este explicat de către Zepos ca fiind rezultatul influenței doctrinei dreptului natural asupra alcătuirii codului (p. 24). Aceasta este o explicație idealistă. Exemplele menționate arată că de fapt este vorba de dispozițiile corespunzătoare dezvoltării relațiilor sociale din Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Se menționează astfel dispoziția din cartea I, 57, 19, privitoare la prelungirea scadențelor de plată pentru datornicii săraci (p. 126—127). Dar în secolul al XVIII-lea destrămarea relațiilor feudale și apariția primelor forme ale relațiilor capitaliste făceau necesare în Țările Române reglementări mai avantajoase pentru activitățile economice bazate pe credit. Datornicii săraci la care se referă dispoziția respectivă din codul lui Mihail Fotino nu puteau fi decât negustorii mici și meseriașii care aveau nevoie pentru activitatea lor de îlesniri mai largi decât avuseseră bizantinii în vremea redactării Basilicelor.

Cea de-a doua dispoziție, pe care o menționează Zepos spre a pune în lumină „spiritul filantropic” care a inspirat pe Mihail Fotino în redactarea codului său sub influența doctrinei dreptului natural, este cuprinsă în cartea II, 54, 1 și se referă la sancționarea cu pedeapsă capitală a condamnaților care evadează din închisoare, pedeapsă care, după aprecierea lui Mihail Fotino, nu se putea aplica și celor condamnați „pentru datorii sau pentru alte mici pricini”, deoarece ar fi fost crud ca și aceștia să se pedepsească cu moartea (p. 188). Se înțelege că și această măsură privitoare la datornicii condamnați, derogatorie de la dreptul Basilicelor, reflectă aceeași dezvoltare a relațiilor sociale bazate și pe dezvoltarea creditului.

Și celelalte dispoziții, socotite de Zepos ca reflectând „influența spiritului filozofic al vremii” și înfrurirea „doctrinii dreptului natural” asupra lui Mihail Fotino, se explică tot prin natura relațiilor sociale ce se dezvoltau în Țara Românească în secolul al XVIII-lea.

Zepos consideră că adoptarea dreptului bizantin de către Țările Române în epoca fanariotă se datorează „influenței binefăcătoare a spiritului fanariot greco-bizantin” (p. 9), că perioada fanariotă constituie „o strălucită

verigă a legăturii dintre istoria dreptului românesc și istoria dreptului greco-bizantin” (p. 12) și că influența greacă a fost mereu vie în Țările Române pe calea „dreptului popular bizantin și postbizantin” (p. 25).

Studiind istoricește fenomenul receptării dreptului bizantin în Țările Române, noi constatăm că acest fenomen are cauze sociale interne bine determinate. În general, receptarea dreptului bizantin în Țările Române oglindește nevoile societății feudale românești și aspirațiile de universalitate ale domniei feudale. În perioada fanariotă, folosirea dreptului bizantin în Țările Române se explică și prin trecerea societății românești de la relații feudale la relații capitaliste, ceea ce a făcut să devină și mai necesare reglementările bizantine privitoare la dobândirea și apărarea proprietății private, la ocrotirea schimburilor și creditului, la stimularea producției de mărfuri. Tocmai aceste reglementări formează materia nouă cuprinsă în Manualul de legi întocmit de Mihail Fotino.

Manualul cuprinde numeroase dispoziții destinate să asigure dobândirea și apărarea proprietății private (p. 62, 108, 147—148, 150, 161, 164, 172, 179—180, 210, 212—213), să îlesnească împrumuturile și să garanteze creditul (p. 124—139, 164, 211, 221), să reglementeze contractele de vânzare-cumpărare (p. 131, 139, 146, 149, 158, 180, 191, 213, 238), să îlesnească „asocierea” muncii cu capitalul (p. 143—147, 196, 208). Asemenea dispoziții figurează în acest cod, nu atât datorită influenței spiritului fanariot, cât datorită noilor necesități ale societății românești la începutul perioadei de trecere de la feudalism la capitalism. Așadar, folosirea dreptului bizantin în Țările Române nu poate fi înțeleasă din punct de vedere istoric dacă avem în vedere numai calitățile juridice ale acestui sistem de drept, fără să cercetăm în primul rând necesitățile societății românești din perioada respectivă și însăși capacitatea acestei societăți de a folosi și absorbi un drept străin.

Zepos cunoaște unsprezece manuscrise grecești ale codului lui Mihail Fotino, dintre care cinci au fost descrise de C. Litzica (*Catalogul manuscriselor grecești*, Buc., 1909, nr. 20—21, 122, 131, 378 și 798), iar două au fost descrise de N. Camariano (*Catalogul manuscriselor grecești*, 2, Buc., 1940, nr. 986 și 987). Zepos menționează de asemenea manuscrisele nr. 1195 și 1196 din Biblioteca Academiei R.P.R., apoi manuscrisul aflat în Biblioteca Universității din Iași și manuscrisul păstrat în Arhivele Statului din Iași. Ediția lui Zepos se bazează numai pe acest ultim manuscris care i-a fost împrumutat în 1937 de către Șt. Gr. Berechet.

Manuscrisul de la Arhivele Statului din Iași, pe care Zepos l-a notat cu sigla J, a format obiectul unor studii speciale publicate de cercetătorul atenian în anii precedenți. Particularitățile manuscrisului sînt arătate pe larg în această lucrare. În ediția sa, Zepos a redat în general cu fidelitate textul grecesc al manuscrisului, dar a făcut și multe îndreptări și adaosuri.

Zepos a introdus astfel numerotarea titlurilor ce formează subdiviziunile interne ale fiecăreia dintre cele trei cărți ale codului. A inserat cu caractere tipografice mai mărunte adnotările și comentariile pentru a înlesni distingerea lor în raport cu dispozițiile codului. Sub fiecare pagină a textului editat, Zepos a pus două categorii de mențiuni: unele indicînd izvoarele bizantine, iar altele indicînd îndreptările aduse textului.

Trimiterile la Basilicale sînt indicate după edițiile C. Heimbach, I. Zepos și H. I. Scheltema, din această ultimă ediție editorul atenian folosind numai cele 5 volume apărute pînă în 1958. Zepos cercetează cu o atenție deosebită abaterile lui Mihail Fotino de la unele dispoziții ale Basilicalelor.

Luînd cunoștință despre celelalte manuscrise ale codului din descrierile ce i-au fost la îndemînă, Zepos susține că din manuscrisele nr. 20—21, aflate în Biblioteca Academiei R.P.R., lipsește cu desăvîrșire cartea a doua a codului (p. 28). În realitate, manuscrisele nr. 20—21, formează un singur codice, manuscrisul nr. 20 cuprinzînd primele două cărți în continuare, iar manuscrisul nr. 21 cuprinzînd cartea a treia.

Principala obiecție ce se poate aduce lui Zepos este că ediția sa nu are în vedere în mod comparativ textul manuscriselor grecești existente ale aceluiași cod. Se editează astfel un manuscris alcătuit pe la 1833 și nu se folosește textul manuscriselor mult mai vechi dintre care unele, cum sînt manuscrisele nr. 20—21, 986, 987 și 1196 din Biblioteca Academiei R.P.R., datează chiar din anii alcătuirii codului.

Din cercetarea manuscriselor deducem că Manualul de legi al lui Mihail Fotino a avut mai multe redacții, dintre care unele cuprind dezvoltări mai mari și numerotarea articolelor. Trebuie să se țină seamă mai ales de faptul că acest cod a fost promulgat consecutiv de către doi domni: Ștefan Racoviță (1764—1765)

și Scarlat Ghica (1765—1766). Chiar și între cele două texte promulgate succesiv există multe deosebiri de redacție.

Trebuie să se țină seama și de faptul că în alcătuirea lucrării sale Mihail Fotino a avut în vedere nu numai însărcinarea din partea domnului Țării Românești pentru redactarea unui cod, ci și cerințele mai largi ale organelor statului de a avea la îndemînă un îndreptar juridic general pentru trebuințele lor administrative și juridice. Aceasta explică și faptul că tot Mihail Fotino a întocmit importanta lucrare juridică, terminată în 1777, compusă din 7 cărți dintre care cartea a IV-a are o valoare documentară excepțională, deoarece cuprinde obiceiurile juridice din Țara Românească.

Studiind, împreună cu Vasile Grecu, prețioasa lucrare a lui Mihail Fotino cuprinsă în manuscrisul grecesc nr. 1195 din Biblioteca Academiei R.P.R., în vederea traducerii și editării cărții a IV-a privitoare la obiceiurile juridice din Țara Românească, am constatat că preocuparea stăruitoare a alcătuitorului a fost de a pune de acord dreptul consuetudinar românesc cu dispozițiile dreptului bizantin. La 1777 se pune așadar pentru Mihail Fotino, ca și pentru clasa conducătoare și domnia din Țara Românească problema coordonării obiceiurilor juridice românești cu dispozițiile dreptului bizantin. În această privință, dacă ar fi avut lucrarea la îndemînă, Zepos ar fi putut afla indicații prețioase din studiul lui C. A. Spulber, *Basiliques et coutume roumaine*, publicat de către Academia Română în *Bulletin de la Section Historique*, tom. XXVI, 1, Buc., 1945.

Cu aceste observații, apreciem lucrarea lui Zepos ca pe o remarcabilă contribuție destinată să lărgescă, deopotrivă, pentru greci cunoașterea dreptului postbizantin, iar pentru români cunoașterea legiuirilor lor din perioada fanariotă. Editarea la Atena a manuscrisului grecesc de la Iași întrunește condițiile de perfecțiune cu care ne-a obișnuit de mult acest editor de izvoare juridice bizantine.

Lucrarea lui Zepos este și un pas pentru colaborarea științifică greco-română în domeniul cercetărilor istorice bazate pe fondul comun al izvoarelor bizantine și pe vechile și amplele relații culturale greco-române.

Gheorghe Cronț

Вестник истории мировой культуры. Академия Наук СССР

Отделение исторических наук. Изд. Гос. научной БСЭ, № 1 (13)—5 (17) 1959, 1037 p.

Istoria culturii mondiale este una din științele cele mai tinere din U.R.S.S. Ea trebuie să se dezvolte multilateral ca să-și aducă aportul său, la construirea comunismului și crearea culturii comuniste. Pentru aceasta se fac eforturi comune din partea tuturor oamenilor de știință sovietici a căror activitate în mod direct sau indirect este legată de problemele istoriei și teoriei culturii și construcției culturale.

Societatea capitalistă contemporană, ultima verigă a societății exploataatoare, nu este în stare nu numai să dezvolte civilizația și cultura, dar nici măcar să păstreze și să prețuiască toate comorile culturale create de către popoare.

Revista istoriei culturii mondiale își pune drept sarcină ca prin publicarea articolelor și materialelor pe probleme mai puțin cercetate ale istoriei culturii să completeze golurile din știința istorică. De aceea, revista are un conținut și o problematică largă. Se dă o mare importanță studiului istoriei culturii aproape din toate țările.

Revista istoriei culturii mondiale a început să apară încă din 1957; noi ne vom ocupa de numerele care au apărut în 1959, nr. 1 (13)—5 (17).

Revista cuprinde următoarele rubrici: *Articole, Din istoria legăturilor culturale internaționale, Comori și monumente ale culturii mondiale, Noi lucrări în istoria culturii publicate în străinătate, Noi lucrări din istoria culturii publicate în U.R.S.S., Cronica* s. a.

În primul număr din 1959, în articolul de fond, se arată importanța celui de-al XX-lea Congres al P.C.U.S. care a dat un larg program de dezvoltare mai departe a științei și culturii, program de dezvoltare a învățămîntului public și educației comuniste în U.R.S.S.

Tot în primul număr, într-o rubrică specială, sînt publicate articole consacrate celei de-a 70-a aniversări a marelui om de știință sovietic, academicianul V.V. Struve, unul dintre cei mai mari specialiști în istoria Orientului.

Articolul semnat de I.S. Kon *Cîteva probleme ale filozofiei istoriei în istoriografia contemporană franceză* (nr. 1) este consacrat problemelor metodologiei istoriei în general și istoriei culturii în special, probleme care de mult au devenit obiectul unor discuții animate. În ce constă specificul istoriei în comparație cu științele exacte, care este corelația dintre istoria culturii și istoria politică, dintre general și particular în dezvoltarea istoriei mondiale, hotarul aplicării metodelor obiective de cercetare în istoria culturii, acestea și multe alte probleme preocupă cercurile largi ale istoricilor. Rezolvarea acestor probleme are și o mare importanță politică, deoarece tratarea idealistă a metodologiei istoriei este folosită de cercurile reacționare din apus pentru atacuri directe împotriva concepției dialectice-materialiste asupra lumii. Autorul arată că una din trăsăturile caracteristice ale istoriografiei contemporane burgheze în general și franceze în special este tendința cercetării sintetice în care problemele istoriei social-economice și culturii domină în mod evident asupra istoriei evenimentelor politice. Această idee nu este nouă, ci își are începutul încă din timpul lui Voltaire. Autorul folosește un mare număr de materiale franceze și supune criticii principiale unele tendințe în istoriografia contemporană franceză, analizînd revista „Annales d'histoire économique et sociale”, revistă care într-o serie de probleme principale ale științei istorice ia o poziție progresistă. Merită, de exemplu, să fie subliniată lupta susținută împotriva empirismului

marunt, al tradiției „istorii a evenimentelor”; revista pune pe primul plan problemele principale ale istoriei social-economice și ale culturii. Însă subaprecierea rolului luptei de clasă în istoria societății, subapreciere caracteristică pentru școala „Analelor” duce la prezentarea mai mult unilaterală a dezvoltării economice. Prin „istorie-economică” istoricii școlii „Analelor” înțeleg aproape exclusiv istoria tehnicii, comerțului, circulației banilor, acordând prea puțină atenție problemei formelor de proprietate care stau la baza relațiilor de producție.

Un mare interes prezintă și articolul lui V. I. Kozlov *Procesul cultural istoric și evoluția numărului popoarelor*. Evoluția numărului popoarelor este determinată de factorii naturali ai evoluției populației, de procesele de emigrare și de procese etnice. Studiul dinamicii numărului popoarelor are mare importanță pentru o serie întreagă de științe sociale și în special pentru acele discipline care studiază diferitele laturi ale procesului cultural istoric.

Tot în nr. 1 este publicat și articolul profesorului Mario Praz de la universitatea din Roma, intitulat *Tendințele principale în literatură și arta Italiei în secolul XIX*.

Articolul lui S. E. Mojneagun *Estetica burgheză despre criza artei* (nr. 2) readuce în discuție problema perspectivelor sumbre ale artei în capitalism, a tendințelor și greutăților dezvoltării artei, tendințe și greutăți care duc la decăderea artei. Această problemă a fost pusă încă de la începutul secolului XIX în lucrările lui Hegel, Schiller, Belinski, Balzac. Balzac scria cu privire la esența antiestetică a burgheziei arătând cele două laturi ale ei: „pe de o parte prostia care adună banii cu grămada, iar pe de altă parte nepăsarea grosolană față de cele mai minunate opere”¹.

Ideologii burgheziei privesc criza artelor ca generală, ca un fenomen mondial, datorat condițiilor principale de dezvoltare a civilizației, științei, producției industriale, tehnicii. Însă este binecunoscut faptul că condițiile economice de dezvoltare a producției industriale în capitalism și în socialism duc la rezultate direct opuse. Deosebirea între aceste rezultate este atât de vizibilă, încât o parte din teoreticienii burghezi nu pot să nu vadă că în criză este nu toată civilizația, ei numai cea burgheză. Oricât s-ar strădui lacheii capitalismului să calce în picioare arta realistă care reflectă viața adevărată, programul lor nu găsește înțelegerea și aprobarea generală.

În articolul lui I. G. Bobșacov *Cinematograful sovietic și importanța lui în dezvoltarea culturii socialiste* (nr. 2) se analizează următoarele probleme: rolul cinematografului în viața contemporană, laturile optimiste ale cinematografului sovietic; contemporaneitatea în arta cinematografică sovietică; victoria realismului socialist în cinematograful sovietic; forma națională a artei cinematografice; cultura și cinematograful. Artă cinematografică sovietică este considerată pe drept una din ramurile cele mai înaintate ale culturii socialiste.

Interesant este articolul lui V. A. Istrin *Despre originea începuturilor scrierii* (nr. 2). Apariția scrierii este una din problemele complicate și nu îndestul de analizate și cercetate de istoria culturii mondiale. Apărând și dezvoltându-se pe bazalimbii, graiului, scrierea are și specificul ei propriu. Una dintre proprietățile specifice este că scrisul nu este un mijloc de comunicare independent, ci ajutor. Scrierea apare nu în perioada formării omului, ci pe o treaptă superioară a dezvoltării lui când apare necesitatea comunicării la mari distanțe. A doua proprietate specifică a scrierii constă în faptul că mijloacele ei de realizare sînt imaginile desenate și semnele. Scrierea se apropie foarte mult de arta grafică. La primele trepte ale dezvoltării sale, scrierea și arta grafică erau foarte apropiate una de alta. Autorul supune criticii teoria dezvoltată de acad. sovietic N. I. Marr cu privire la apariția scrierii, teorie care a circulat foarte mult în literatura sovietică. Marr susținea că scrierea este mai veche ca limba vorbită. Această teorie nu are nici o bază reală. Toate datele arheologiei, antropologiei, istoriei și etnografiei sînt împotriva ei. În acest articol se analizează, de asemenea, problema: cînd și unde a apărut prima scriere.

În legătură cu 50 de ani de la apariția lucrării lui V. I. Lenin „Materialism și empirio-criticism” este publicat articolul lui I. N. Davidov *Problema continuității ideologice în cartea lui V. I. Lenin „Materialism și empirio-criticism”* (nr. 3). Printre problemele filozofice analizate în lucrarea lui V. I. Lenin un loc special îl ocupă problemele istoriei filozofiei. Lenin a supus unei critici aspre pe revizionistii ruși care dădeau drept „marxism în filozofie” tezele lor empirio-critice împrumutate din teoriile idealist-subiective ale lui Mach și Avenarius. Autorul articolului analizează metoda leninistă de cercetare istorico-filozofică.

Articolul consacrat filozofiei culturii lui Kant este semnat de B. T. Grigorian.

Conceptiile lui Hegel asupra procesului istoric este titlul articolului lui A. V. Gullga

¹ Honoré de Balzac, *Despre artă*, Moscova-Leningrad, p. 310, ed. rusă.

(nr. 3). Autorul arată că studiul concepțiilor lui Hegel asupra procesului istoric ne dă posibilitatea să cunoaștem unul din jaloanele principale care marchează începutul înțelegerii științifice a vieții societății, ajută la elucidarea mai adâncă a felului cum materialismul istoric rezolvă problemele puse de dezvoltarea precedentă a științei.

Despre automatizare și rolul ei în societate tratează articolul lui B. V. Birincov *Automatizarea și societatea* (nr. 4). Automatizarea aduce cu sine urmări sociale de mare importanță, radical deosebite în socialism față de capitalism. În socialism automatizarea are rolul unei pirghii puternice pentru progresul tehnic și economic, pentru ridicarea nivelului de trai material și cultural al oamenilor muncii; în capitalism ea aduce nu binefacere, ci nesiguranță în ziua de mâine, șomajul și înrăutățirea situației celor ce muncesc. Teoreticienii și apologeții capitalismului caută să găsească mijloace care să atenueze oarecum contradicțiile ce se ascut pe măsura dezvoltării automatizării, însă în zadar, deoarece automatizarea adâncește criza capitalismului mondial, apropie sfârșitul putredului sistem capitalist.

Articolul lui A. D. Zvorikin este consacrat dezvoltării științelor naturii în anii 1870—1918. Autorul arată că lucrările în istoria științelor naturii publicate peste graniță în ultimul timp au un neajuns comun: dezvoltarea științelor naturii în diferite țări este elucidată într-un mod foarte inegal. Lipsa informației necesare, faptul că autorii nu sînt la curent cu dezvoltarea științelor naturii în toate țările și alte cauze, duc la faptul că în aceste lucrări de istoria științelor naturii, realizările științifice din unele țări sînt redată foarte pe larg pe cînd situația gîndirii științifice în alte țări este redată foarte pe scurt în mod fugitiv și nu în adîncime. Aceasta denaturează conținutul obiectiv al dezvoltării științei și caracterul ei internațional.

În articolul lui N. I. Osmov *Despre așa numitul „determinism tehnologic”* (nr. 4) se atacă problema locului și rolului tehnicii în producția socială, problemă în care filozofia materialistă marxist-leninistă și filozofia idealistă ocupă poziții opuse.

Din punctul de vedere al materialismului istoric, totalitatea mijloacelor de muncă — tehnica — este strîns legată de modul de producție. Tehnica nu poate să progreseze prin sine însăși în afara unui mod de producție concret.

Reprezentanții filozofiei idealiste neagă noțiunea „mod de producție” și de asemenea categoriile sociale asupra bazei și suprastructurii. Filozofia idealistă opune materialismului istoric schemele sale cu privire la structura socială a omenirii. Pentru filozofia idealistă contemporană este caracteristic faptul că recunoaște progresul tehnic însă neagă progresul social-economic, iar tehnica nu este privită ca un fenomen necesar, condiționat din punct de vedere social-economic, ci ca o categorie „specială” care se dezvoltă după legile sale specifice în afara influenței și legăturilor cu relațiile de producție. Filozofia idealistă ignorează legătura dintre tehnică și economie, separă procesul tehnic considerîndu-l ca ceva misterios și mistic.

Termenul „determinism tehnologic” înseamnă recunoașterea influenței dominante a tehnicii asupra procesului dezvoltării societății. Piatra de temelie a acestei teorii este proclamarea primatului tehnicii asupra economiei și politicii. Rădăcinile istorice ale acestei teorii se trag din teoriile economice și filozofice burgheze reacționare de la începutul secolului XX. Autorul critică tezele principale ale „determinismului tehnologic” de pe pozițiile materialismului istoric.

În articolul *Dezvoltarea culturii socialiste în China*, autorul N. T. Fedorenco, vorbește despre revoluția în domeniul ideologiei și culturii înfăptuită în Republica Populară Chineză. Cultura socialistă a noii Chine, născută în munca creatoare a poporului eliberat din lanțurile asupririi este una din culturile cele mai noi pe pămînt și în același timp cea mai veche cultură din lume. Forța vitală puternică a culturii R. P. Chineze își are izvorul în unitatea organică dintre ceea ce e nou revoluționar, și înțelepciunea populară milenară. De aceea cultura Chinei populare trebuie analizată în strînsă legătură cu istoria a tot ce este mai bun și înaintat, a tot ce a fost creat de omenire în domeniul culturii în trecut și în special în legătură cu marca moștenire culturală a poporului chinez.

Marea cultură chineză din trecut este una din bazele pentru crearea noi culturi socialiste. Cultura chineză nouă s-a dezvoltat pe baza prelucrării critice a tradițiilor progresiste ale culturii chineze vechi. Dezvoltînd și continuînd tradițiile cele mai bune ale vechii culturi — umanismul, patriotismul, democratismul — noua cultură este în același timp un fenomen calitativ nou în istoria chineză. Această cultură a apărut pe baza transformărilor revoluționare radicale ale societății, a reflectat și continuă să reflecte aceste transformări. De aceea, ea se deosebește înainte de toate prin conținutul ei cu totul nou, conținut pe care nu

l-a avut și nu putea să-l aibă vechea cultură chineză. Revoluția culturală din „4 mai” reprezintă punctul de cotitură în crearea culturii naționale noi.

Victoria revoluției populare în China a creat toate premisele necesare pentru înfăptuirea revoluției culturale socialiste. În timp de zece ani în China Nouă a fost în general lichidată influența culturii imperialiste și ideologiei moșierilor și burgheziei compradore. În același timp s-a desfășurat construcția culturii socialiste noi. O largă dezvoltare a avut-o învățămîntul popular. R. P. Chineză acordă mare atenție lichidării analfabetismului care înainte de victoria revoluției ajungea pînă la 90%. Se presupune că analfabetismul va fi lichidat în rîndurile muncitorilor în 1960, iar în rîndurile țărănilor pînă în 1962. O mare atenție se dă și dezvoltării științei. O importanță mare o are reforma începută în 1956 în domeniul scrierii ieroglifice chineze. Această scriere prin greutatea pe care le are reprezintă o piedică destul de mare în lichidarea analfabetismului în țară și în ridicarea nivelului cultural al poporului. Succese foarte mari au fost obținute în domeniul artei teatrale, picturii, cinematografiei. Foarte mult s-a dezvoltat muzica. În China are loc un proces foarte puternic de formare a omului nou socialist, omul creator al lumii noi, al culturii socialiste noi.

În articolul lui L. S. Sentebov *Problemele culturii în filosofia lui John Dewey* (nr. 5) se supune criticii pragmatismul american, unul dintre curentele cu o influență mare în filosofia burgheză contemporană. John Dewey (1859–1952) este unul din teoreticienii cei mai de seamă ai pragmatismului american.

Problemele culturii sînt analizate în operele lui Dewey sub două aspecte. El enunță felul cum înțelege el cultura în general, esența și particularitățile ei, și cultura contemporană, soarta și viitorul ei în societatea capitalistă. Însă noțiunea de cultură la Dewey are o nuanță subiectivistă care vine în contradicție cu înțelegerea materialistă a esenței culturii.

În articolul lui A. A. Zvorikîn *Dezvoltarea științelor naturii în anii 1789–1870* (nr. 5) se dau pe scurt trăsăturile caracteristice ale acestei perioade și se enunță succesele obținute de știință în domeniul matematicii, astronomiei, chimiei, termodinamicii, mecanicii, geologiei, biologiei, medicinei. Această perioadă este una din etapele principale în formarea culturii materiale și spirituale contemporane. Dezvoltarea furtunoasă a științelor naturii a avut o influență mare și directă asupra lărgirii și creșterii forțelor de producție ale societății și a deschis mari posibilități pentru înmulțirea bogățiilor materiale ale societății.

Însă relațiile de producție capitaliste care se întăriseră deja în această perioadă încătușau acest proces nefîndu-i posibilitatea să se dezvolte în toată puterea sa.

Tot în nr. 5 este publicat articolul lui V. V. Socolov *Filozofia lui Spinoza în cultura sec. XVII*. Autorul arată că mitul creat de filozofii burghezi despre spinozism ca o doctrină religioasă științifică nu are nici o bază reală științifică. Cu toată limitarea ei pan-teistă, limitare care poate fi explicată istoricește, filozofia lui Spinoza a contribuit la distrugerea concepțiilor idealist-religioase, pregătind prin aceasta terenul ideologic pentru apariția altor teorii, materialiste.

Prezintă interes și articolul lui A. P. Perșit și G. I. Hrustov *Cu privire la apariția societății și culturii unde este supus unei critici concepția lui B. F. Porșnev conform căreia apariția producției și începutul procesului transformării maimuței în om sînt legate de jumătatea a doua a perioadei musteniene*. (În știința istorică sovietică circulă punctul de vedere conform căruia societatea umană și cultura începe să se formeze o dată cu începutul producerii uneltelor de muncă artificiale, adică în perioada de început a paleoliticului inferior).

Tot la această rubrică mai sînt publicate o serie de articole ca: *Problemele culturii în operele lui Franklin și contemporanilor săi* de M. P. Baskin (nr. 3); *Textele ieroglifice din insula Rapanui* de N. A. Butinov (nr. 3); *Cu privire la problema izvoarelor culturii malaeze* de V. A. Tiurin (nr. 3); *S.U.A. și țările Asiei* de L. L. Klocikovski (nr. 3) în care atinge problema cîtorva particularități ale politicii economice a S.U.A. în Asia. Un interes mare îl prezintă și articolele: *Etnografia în slujba departamentului de stat în S.U.A.*, de I. Averkirov și *Etnografia și instituțiile guvernamentale în S.U.A.* de Gordon Mac Gregor (nr. 4) în care se arată rolul pe care îl are etnografia în S.U.A. în subjugarea altor popoare.

La rubrica *Din istoria legăturilor culturale internaționale* sînt publicate cîteva articole care arată legăturile culturale dintre diferite popoare în perioade diferite.

În articolul lui E. M. Méletinski *Legende despre Corb la popoarele nordului îndepărtat* (nr. 1), se analizează problema legăturilor folclorice dintre popoarele Asiei și Americii: articolul lui T. P. Kanterev *Particularitățile artistice ale miniaturii medievale în Iran, Azerbaidjan și Asia de mijloc* (nr. 2). În nr. 3 este publicat articolul lui M. Anteașov *Problemele unității culturale dintre țările Americii latine și S.U.A.* În nr. 4 este publicat articolul lui Z. I. Gherșcovici *Legături ideologice dintre iluminismii ruși și francezi în sec. XVIII*

(*Cantemir și Montesquieu*). În articolul lui A. H. Gorfunkel *Giordano Bruno în Rusia* (nr. 5) se arată tot ce au făcut istoricii, filozofii și traducătorii ruși pentru a aduce la cunoștință cititorilor ruși faptele și operele științifice ale lui Giordano Bruno, tot ce au făcut oamenii de știință ruși pentru cercetarea bibliografiei și concepțiilor filozofice ale lui Giordano Bruno.

În *Comori și monumente ale culturii mondiale* N. A. Vinogradova publică despre *Monumentele arhitectonice ale Pekinului în sec. XIV—XIX* (nr. 1). Pekinul este modelul clasic pe care se pot cerceta toate etapele dezvoltării arhitecturii chineze în evul mediu, spiritul ei înaintat optimist și laic și de asemenea amploarea grandioasă și bogățiile infinite ale imaginației creatoare. Eforturile supraomenești depuse pentru construirea palatelor și parcurilor, grădinilor minunate și lacurilor artificiale, colinelor înalte vorbesc limpede despre concepțiile și proporțiile muncii constructoare a acelor timpuri, despre talentul și dragostea de muncă a marelui popor, creatorul atîtor comori.

La rubrica *Discuții și comunicări*, sînt publicate observațiile oamenilor de știință sovietici și străini asupra volumului IV din *Istoria dezvoltării culturale și științifice a omenirii* (nr. 2 și 3). Mai sînt publicate articolele: *Arta contemporană mongolă* de N. V. Voronoș și *Gramatica lui Ivan Fiodorov* de P. I. Koliada (nr. 3); *Nguyen Du eminent poet umanist vietnamez* de N. I. Niculin (nr. 4) și articolul lui P. V. Viatkin *Lucrări despre cultura chineză editate în U.R.S.S.* (nr. 5).

Cronica. În această rubrică se publică materialele congresului bizantinologilor sovietici ținut la Leningrad 25—28.XI.1958 (nr. 2), conferinței unite a etnografilor și arheologilor sovietici de la Moscova 6—11 aprilie 1959 (nr. 4), conferinței istoricilor sovietici ai științei și tehnicii, ținute la Moscova 27 mai — iunie 1959 (nr. 5).

La celelalte rubrici se publică referate în limba rusă pentru lucrările apărute peste hotare, și în limbile engleză, franceză și germană pentru lucrările apărute în U.R.S.S.

V. Asproiu

Византийский Временник

XIII (1958), p. 371, XIV (1958), p. 384, XV (1959), p. 307, XVI (1959), p. 411.

Periodicul de bizantinologie „Vizantiiskii Vremennik” aduce cu fiecare volum studii noi cu un conținut bogat și variat. Cîtă deosebire între aceste articole care au ca principală preocupare cercetarea științifică de pe poziții marxiste a problemelor de bază ale istoriei Bizanțului și publicațiile de bizantinologie occidentale cu o tematică săracă, cu discuții sterile în jurul unor date de importanță istorică redusă sau prezentări de codexuri cu texte care nu se deosebesc de cele cunoscute. Lectura periodicului „Vizantiiskii Vremennik” arată că în domeniul istoriei Bizanțului există încă un cîmp vast de cercetări.

Preocupările colectivului redacțional nu se limitează numai la studiul din domeniul istoriei — alături de acestea găsim altele despre artă, literatură, drept, filologie, numismatică și arheologie bizantină. Numeroase recenzii și cronici, destinate să înfățișeze activitatea bizantinologică din U.R.S.S. și din străinătate, completează sumarele fiecărui număr.

Pe lângă studiul care privesc direct Bizanțul se adaugă altele despre regiuni sau țări legate de Bizanț — orizontul cercetărilor este astfel mult lărgit și „Vizantiiskii Vremennik” interesează într-o egală măsură orice medievist

prin articolele sale despre popoarele balcanice, Rusia veche sau Orientul apropiat.

Ceea ce merită de asemenea subliniat este continua lărgire a cercului de colaboratori din alte țări, în special din democrațiile populare; în vol. XVI medievistii bulgari aduc un substanțial aport.

Discuții pe marginea problemelor de bază ale istoriei Bizanțului dau un caracter viu revistei. În coloanele ei este reluată dezbaterea începută în anul 1953 de revista „Vestnik drevnei istorii” cu privire la trecerea de la orînduirea sclavagistă la feudalism, limitată însă numai la Imperiul roman de Răsărit. E. E. Lipsiț în studiul său *Despre căile de formare a proprietății feudale și dependenței feudale în provinciile bizantine din Balcani și Asia Mică* (Viz. Vr. XIII, p. 28—54) aduce noi argumente în sprijinul punctului său de vedere susținut anterior¹, că trecerea de la o formație la alta are loc în Bizanț în sec. IV—

¹ Э. Э. Липици. Проблема падения рабовладельческого строя и Вопрос о начале феодализма в Византии, Вестник древней истории. 1955, 4.

VI, aceasta în opoziție cu majoritatea istoricilor sovietici care sînt de părere că în secolul al VII-lea s-a produs această trecere, odată cu colonizarea slavă și atacurile arabe.

Autoarea arată că încă din secolul al III-lea orașele încep să decadă, își pierd caracterul de centre ale vieții social-economice, centrul deplasându-se înspre marile domenii cu o economie predominant naturală. Din textele legislative rezultă tendința clasei dominante de a lichida sclavia ca bază a producției, fiindcă ea adusese dezvoltarea forțelor de producție la impas în societatea bizantină.

În secolele IV–VI se formează clasa marilor proprietari cu puteri depline asupra populației de pe domenii, care e formată din coloni, nu din sclavi. E. E. Lipsiț consideră că principalul producător nemijlocit, colonul, este destul de apropiat de șerbul medieval prin cointerесarea sa în producție și prin legarea de pămînt.

Credem că ceea ce este esențial în determinarea naturii colonatului, lipsa proprietății asupra mijloacelor de producție îi apropie pe coloni mai mult de sclavi decît de șerbii de mai tîrziu și, de aceea, nu putem împărțiși punctul de vedere a autoarei.

Aspecte ale procesului de trecere de la sclavagism la orînduirea feudală sînt prezentate și în studiul lui E. Condurache, „*Schimbul în natură și în bani în Imperiul roman din sec. IV–V*” (Viz. Vr. XIV, p. 27–37).

Autorul arată importanța studierii circulației monetare pentru înțelegerea acestui proces. Statul roman a dus o politică consecventă de încurajare a schimbului marfă-bani pentru a proteja forma sclavagistă a vieții economice. În acest scop a asigurat stabilitatea monezii, a pus în circulație mari cantități de monedă, a promovat forma caracteristică de schimb a orînduirii sclavagiste, plata în bani nu în natură (adaeratio). Totuși, unele fenomene care apar în circulația monetară trădează începutul descompunerii orînduirii sclavagiste: monede bătute grosolan de căpetenii barbare la periferia imperiului sau monede ale orașelor grecești, demult scoase din circulație. Toate acestea dovedesc că viața economică capătă tot mai mult un caracter premedieval.

În studiile din revistă principala atenție este acordată cercetării caracteristicilor feudalismului bizantin într-o anumită perioadă sau regiune.

B. T. Goreanov, pe baza datelor oferite de *Cronica Moreii* și romanelor cavaleresti, analizează instituțiile feudale din Imperiul latin în *Despre structura social-politică a Imperiului latin* (Viz. Vr. XIV, p. 85–96).

El consideră aceste instituții o îmbinare a formelor feudale locale cu elemente noi aduse de cuceritori. Proprietatea funciară a fost organizată pentru a corespunde sarcinilor statului feudal-militar nou creat, prin împărțiri de feude cuceritorilor și prin atragerea feudalității autohtone în noua ierarhie. Situația țărănimii dependente s-a înrăutățit, renta feudală a crescut, fiindcă numai astfel s-au putut menține cuceritorii franci. Averele villanilor puteau fi confiscate și în anumite cazuri ei chiar ucși. Țărăniimea a fost singura care a dus lupta împotriva cuceritorilor.

Pentru stabilirea caracterului feudalismului bizantin, de o mare importanță sînt textele legislative. Bazilicalele sînt o culegere care apar în secolul al IX-lea, în plin proces de feudalizare în Bizanț. Totuși, folosirea lor ca izvor istoric ridică o serioasă problemă, dacă ele reflectă relațiile sociale de la sfîrșitul secolului al IX-lea sau sînt o compilație după dreptul lui Justinian. La dezbaterile acestei probleme participă A. P. Kajdan (*Bazilicalele ca sursă istorică*, Viz. Vr. XIV, p. 56–66), M. I. Siuziumov (*Bazilicalele sursă pentru istoria internă a Bizanțului*, Viz. Vr. XIV, p. 67–76) și E. E. Lipsiț (*Cîteva observațiuni despre însemnătatea Bazilicalelor ca izvor*, Viz. Vr. XIV, p. 81–84).

A. P. Kajdan este de părere că textul Bazilicalelor a fost luat din opera unor juriști din a doua jumătate a secolului al VI-lea, care alcătuiseră în limba greacă indexuri și parafraze din dreptul lui Justinian. La acestea s-au adăugat cîteva fragmente din Prochiron. În susținerea tezei sale, A. P. Kajdan arată că Bazilicalele cuprind tot felul de arhaice — funcții dispărute sau provincii de mult pierdute. Bazilicalele apără în realitate interesele proprietarilor de sclavi, societatea de care se ocupă este societatea sclavagistă, nu Bizanțul din secolul al IX-lea. Au fost totuși adoptate de clasa dominantă din secolul al IX-lea, fiindcă îi foloseau la apărarea proprietății, reglementau producția de mărfuri și au contribuit chiar la întărirea relațiilor feudale prin dispozițiile referitoare la coloni și sclavi utilizate pentru șerbi.

M. I. Siuziumov este de cu totul altă părere. Pentru aceasta, Bazilicalele reflectă condițiile istorice ale secolului al IX-lea. După perioada colonizării slave, cînd principiile intangibilității proprietății private au suferit numeroase atingeri, la sfîrșitul secolului al VIII-lea s-a revenit la legislația lui Justinian adaptată însă la noile realități istorice. De aceea M. I. Siuziumov consideră Bazilicalele un document al dreptului în vigoare, de o mare importanță istorică, care exprimă interesele diferitelor grupări ale clasei dominante.

E. E. Lipșiț are un punct de vedere apropiat de al lui M. I. Siuziumov. Bazilicalele, susține E. E. Lipșiț, au reprodus din legislația lui Justinian numai ceea ce era în vigoare în secolul al IX-lea. Folosirea unei terminologii învechite este explicată prin spiritul tradiționalist caracteristic Bizanțului. Larga răspândire a Bazilicalelor dovedește că acestea erau o legislație care corespundea necesităților timpului.

M. I. Siuziumov, pornind de la ideea că Bazilicalele reflectă dreptul în vigoare din veacul al IX-lea, extinde cercetarea sa și la celelalte culegeri legislative contemporane, Novellele și Cartea prefectului, pentru a preciza concepțiile economice ale inspiratorului, împăratul Leon al VI-lea (*Părerile economice ale lui Leon al VI-lea*, Viz. Vr. XV, p. 33–49).

Opera legislativă a lui Leon al VI-lea, după părerea autorului, exprimă interesele aristocrației orășenești, proprietari funciari și de imobile urbane, și a cămătarilor dintr-un mare centru comercial cu o bogată producție de mărfuri cum a fost Constantinopolul. Baza concepțiilor sale rămâne totuși foarte îngustă, fiindcă el s-a dezinteresat de viața satelor, unde atunci avea loc procesul de feudalizare. În conformitate cu cerințele dezvoltării producției de mărfuri, Leon susține forma proprietății *dominium plenum* și este puțin favorabil proprietăților de mână moartă. Pentru a favoriza producția de mărfuri, el a acordat adevărate monopoluri corporațiilor meșteșugărești și a stimulat activitatea comercială, ocolind interdicțiile bisericii. De aceea a legalizat canăta a cărei practică fusese interzisă de Vasile I.

De o deosebită importanță pentru studiul Bizanțului sînt cercetările istoricilor sovietici în domeniul relațiilor agrare. Țărănimea este principala producătoare de bunuri materiale în feudalism și de aceea atenția bizantinologilor sovietici a fost îndreptată în această direcție. În cursul anilor trecuți au fost angajate discuții în special în jurul codului agrar și s-au conturat două puncte de vedere, unul exprimat de E. E. Lipșiț și altul al lui M. I. Siuziumov. Problema este reluată de S. Lișev în *Cîteva observații referitoare la articolul lui M. I. Siuziumov despre caracterul și esența obștei bizantine după legea agrară* (Viz. Vr. XVI, p. 250–255).

M. I. Siuziumov socotește că Bizanțul a cunoscut o perioadă analogă apusului, unde între coloni și șerbi a existat țăranul liber franc. S. Lișev susține că obștea despre care vorbește codul agrar a fost într-o societate împărțită pe clase cu rămășițe sclavagiste și aflată sub povara sistemului fiscal bizantin. În această societate apar forme ale celei mai

vechi rente feudale în natură în termenul din codul agrar $\mu\omicron\rho\tau\eta$. Faptul că în cod nu se pomeneste despre proprietatea bisericească ar fi urmarea luptei iconoclaștilor fără ca să însemne că aceasta a dispărut ca fenomen social. S. Lișev combate și părerea lui M. I. Siuziumov care vede în $\mu\omicron\sigma\theta\omega\tau\epsilon\varsigma$ din codul agrar un muncitor liber. Misthotul obligat să lucreze temporar în condiții contractuale libere este aservit prin plata de avansuri și ajunge curînd într-o situație de totală dependență feudală.

O contribuție importantă la cunoașterea obștei din regiunile orientale ale Imperiului roman aduce R. Taubenschlag în studiul său *Obștile sătești în provinciile romanizate ale Orientului pe timpul lui Dioclețian* (Viz. Vr. XIII, p. 1–9).

Din confruntarea textelor legislative rezultă că în vremea lui Dioclețian s-au păstrat în regiunile orientale ale imperiului urme ale vechii proprietăți obștești: sistemul reîmpărțirii periodice a parcelelor, interdicția de a înstrăina pămîntul, dreptul de lua apă de pe o parcelă străină și a trece cu lucrări de irigație pe un pămînt străin. Cum multe din acestea apar și în codul agrar, rezultă că ele au fost dispoziții de drept cutumiar, care au căpătat o consacrare oficială în legislația bizantină. Constatările lui R. Taubenschlag aruncă o lumină nouă pentru înțelegerea codului agrar și provenienței sale.

Publicarea de către P. Lemerle în *Revue historique* 1958 a trei studii succesive despre relațiile agrare în Bizanț cu păreri discutabile a determinat pe A. P. Kajdan să reia problema în ansamblu și să aducă unele precizări (*Încă o dată despre relațiile agrare în Bizanț sec. IV–XI*, Viz. Vr. XVI, p. 92–113).

P. Lemerle susține că Bizanțul nu a cunoscut în evoluția sa istorică orînduirea feudală ca țările din apusul Europei și explică aceasta prin puterea de rezistență a țăranimii bizantine datorită predominării culturii pe mici parcele. A. P. Kajdan arată că susținerea lui Lemerle nu corespunde realității și chiar dacă ar fi fost așa încă nu putea împiedica formarea feudalismului. Autorul urmărește procesul de formare a țăranimii dependente, parecii, în secolul al XI-lea, din arendași de mici loturi și cercetează problema răspunderii colective în cadrul obștei pentru pămînturile părăsite. Împotriva concepției lui P. Lemerle despre o stagnare în istoria Bizanțului, A. P. Kajdan demonstrează că Bizanțul a cunoscut o revoluție agrară. Aceasta a însemnat dispariția modului de producție sclavagist legat de polis, descreșterea greutății specifice a proprietății mari funciare și trecerea la o proprietate mică cu o țăranime care nu mai era legată

de pământ. Obștea din secolele VIII—X a pierdut caracteristicile obștei elenistice sub influența structurii agrare slave.

Problema rolului sclavilor ca producători de bunuri materiale în societatea bizantină este analizată de R. Browning pe baza datelor hagiografiei și a textelor juridice. (*Slavașul în Imperiul bizantin 600—1200*, Viz. Vr. XIV, p. 38—56). Autorul arată că sclavia s-a menținut în Bizanț în tot decursul existenței sale. Sclavii au fost folosiți în orașe în ocupațiuni domestice chiar și de oameni cu resurse modeste și în ateliere. În atelierele imperiale și ale aristocrației se găseau numeroși sclavi calificați. Calificarea lor bună explică nivelul ridicat al unor ramuri de producție meșteșugărească. Profiturile de pe urma sclavilor erau mai mici ca în antichitate, de aceea munca sclavilor era folosită unde nu se punea problema rentabilității, ca în munci domestice sau în atelierele care beneficiau de o situație monopolistă.

Studiul uneia din principalele instituții feudale, imunitatea, este făcut de G. Ostrogorski în *Despre istoria imunității în Bizanț* (Viz. Vr. XIII, p. 55—106), lucrare completă care credem că epuizează tot materialul cunoscut și aduce o contribuție remarcabilă într-o problemă deosebit de controversată. Însemnătează social-istorică a imunității constă în aceea că prin ea s-a ajuns la mărirea rentei feudale și la creșterea puterii nobilimii feudale față de țărănimea dependentă.

Autorul își propune să determine sfera de întindere a imunității, trăsăturile caracteristice și evoluția ei. Pe bună dreptate este considerată ca un atribut indispensabil al pronoiei, dezvoltarea sistemului pronoiar aducând creșterea imunității care sfârșește prin a deveni o valoare negociabilă. G. Ostrogorski analizează în special imunitatea fiscală la început limitată la câteva impozite, treptat lărgită și de-abia târziu diplomele de imunitate ajung să includă amenzile și taxele judecătorești (aerikon, mai târziu ayr). Ștefan Dușan acordă mănăstirilor de la Athos o imunitate fiscală totală, drept preț al recunoașterii sale ca stăpîn legitim asupra teritoriilor grecești cucerite. După bătălia de la Marița, Manuil al II-lea Paleolog, din cauza primejdiei turcești, secularizează jumătatea din averile mănăstirești și le împarte pronoiarilor laici. Cu aceasta se încheie lupta între cele două categorii de pronoiar, prin victoria laicilor. După lupta de la Ankara, Bizanțul a redobândit câteva din teritoriile mai înainte cucerite de turci și în aceste regiuni a continuat să perceapă haraciul de la toate categoriile de proprietari funciari.

Dovezi despre existența unei imunități judecătorești în Bizanț sînt puține, totuși

autorul combate părerea lui Iakovenko că aceasta ar fi apărut de-abia în secolul al XIV-lea. Două chrisobule din secolul al XI-lea cuprind mențiuni de imunități judiciare. Suprimarea percepției de către stat a taxelor și amenzilor judecătorești dovedește că mai târziu imuniștii au dobîndit dreptul de jurisdicție.

Despre clasa feudalilor în Bizanțul târziu se ocupă semnatarul acestor rînduri (*Poziția de clasă a feudalității bizantine în perioada cuceririi turcești*, Viz. Vr. XV, p. 71—99). Concluziile la care ajungem sînt următoarele: clasa feudalilor bizantini, cu excepția celor legați prin funcții de curtea imperială, a susținut pe turci. În afară de faptul că feudalitatea bizantină vedea în noua putere turcă forța capabilă să înăbușe mișcările populare în Bizanț, aceasta putea lichida și concurența negustorilor latini, care au dat o grea lovitură producției domeniilor feudalității locale. Din această cauză și în condițiile insecurității în care se găsea Bizanțul, prădat de toți vecinii, feudalitatea renunță la exploatarea domeniilor și trece la tezaurizarea averilor sale. Astfel, feudalitatea bizantină, care un timp a avut un rol în organizarea producției, se elimină treptat din viața economică a statului și devine un element total parazit.

Prin loviturile date orașelor, turcii au împiedicat formarea unei burghezii, servind și din acest punct de vedere interesele feudalității locale. În Imperiul otoman au existat condiții favorabile pentru ca aristocrația greacă să-și reia speculațiunile comerciale pe care nu le mai putea face în Bizanțul în plină descompunere. Astfel, cooperînd cu turcii, feudalitatea bizantină a încercat să se salveze ca clasă cu prețul trădării patriei.

Orașul bizantin în perioada târzie este cercetat de B. T. Goreanov (*Orașul bizantin în sec. XIII—XV*, Viz. Vr. XIII, p. 161—183). Autorul, pe baza materialului existent, ajunge la concluzia că orașul bizantin cunoaște în veacurile XIII—XV o continuă decădere din cauza ritmului lent de dezvoltare a forțelor de producție frîmate de relațiile feudale. Pe de altă parte, fărîmițarea feudală a împiedicat crearea unei piețe interne unice. Dezorganizarea circulației monetare în urma continuiei devalorizării, tezaurizarea și exportarea monezii bune de către elementele aristocrației, înaintarea turcă și ocuparea vechilor drumuri comerciale au contribuit la decăderea orașului bizantin. În prezentarea aspectelor sociale din interiorul orașului, autorul aduce numeroase exemple pentru a învedera adîncirea diferențierilor sociale; camătă a avut un rol de seamă în agravarea mizeriei păturilor largi urbane. În sec. XIII—XV unele orașe încep

să dobândească dreptul la autoadministrare, smuls puterii imperiale în urma unei lupte dîrză.

B. T. Goreanov este de părere că elementele feudale au colaborat cu negustorii italieni și i-au susținut fiindcă prin intermediul lor desfăceau produsele domeniilor. Credem că acest punct de vedere nu mai este valabil pentru sec. XIV—XV, cînd producția marilor domenii se dezorganizează și negustorii italieni se aprovizionează din bazinul Mării Negre.

Suburbiile Constantinopolei sînt cercetate de E. E. Lipșiț (*Despre studiul economiei suburbiilor Constantinopolei în secolul X*, Viz. Vr. XIV, p. 81—84). Teritoriul din jurul zidurilor lungi cuprindea domeniile imperiale ale nobilimii și bisericii. Din punct de vedere administrativ se pare că el constituia o unitate aparte, potrivit și părerii lui A. Pertusi¹, iar din punct de vedere economic aici predominau relații ale producției de marfă.

O sursă importantă pentru cunoașterea economiei acestor domenii ar fi, după E. E. Lipșiț, primul capitol din cartea a XII-a a lucrării publicate de Constantin Porphyrogenetul sub titlul *Geoponica*, care tratează despre legumicultură.

Arătăm mai sus că în sfera preocupărilor revistei „Vizantiiskii Vremennik” sînt și studiile privind regiuni învecinate sau temporar ocupate de Imperiul bizantin. În cadrul acestor preocupări, Z. V. Udaltsova se ocupă de mai mulți ani într-o serie de articole succesive de situația social-economică a Italiei în perioada dominației ostrogote. Într-un prim articol studiază *Transformările social-economice în Italia în timpul domniei lui Totila* (Viz. Vr. XIII, p. 9—27), iar într-un al doilea prezintă *Structura politică și lupta politică în Italia la sfîrșitul secolului V și începutul secolului VI* (Viz. Vr. XV, p. 3—32).

Se înfățișează transformările social-economice care au avut loc în Italia în urma cuceririi ostrogote: confiscarea pămînturilor aristocrației laice și bisericești și împărțirea lor nobilimii militare ostrogote, țărănilor ostrogoți și chiar autohtonilor. În special, în vremea lui Totila au avut loc reforme importante, masiva eliberarea a sclavilor și colonilor și ameliorarea sistemului fiscal. Reformele lui Totila au urmărit să atragă păături cît mai largi ale populației în lupta împotriva bizantinilor.

Un alt studiu, care se cuvine semnalat, este expunerea metodică a lui A. E. Moska-

lenko *Despre problema relațiilor social-economice la Split în secolul al XIV-lea* (Viz. Vr. XIII, p. 136—161).

Splitul a cunoscut o continuă dezvoltare economică din secolul al X-lea și pînă în secolul al XIV-lea, cînd ajunge unul din principalele centre dalmatine pentru producția meșteșugărească: construcția de vase, arme, giuvaeruri etc. Comerțul său pe mare, de cereale, vin, pește, carne, era deosebit de activ. Autorul se oprește la analizarea situației grele a maselor exploatate din oraș, ucenici, calfe și marinari, și a țărănimii din împrejurimi. Comuna, pentru a asigura forța de muncă necesară atelierelor în condiții oneroase, silea părinții, sub sancțiunea unor grele amenzi, să-și dea copiii ca ucenici. Marinarii sufereau pedepse corporale și amenzi pentru cele mai neînsemnate greșeli. Personalul salariat trebuia să lucreze la același patron timp de 3 ani și acesta din urmă răspundea pentru maltratarea salariatului numai dacă-l schilodea. Țăranii, în cea mai mare parte lipsiți de pămînt, luau în arendă pămînt de la marii proprietari plătind jumătate din produse drept arendă în afară de alte obligații. Din această cauză în Split au avut loc numeroase mișcări care s-au exprimat sub forma erezilor.

Cîteva studii privesc Chersonul și relațiile lui cu Rusia, așa cum apar din datele arheologice (D. L. Talis: *Din istoria relațiilor politice ruso-chersoneze în sec. IX—X*, Viz. Vr. XIV, p. 103—115; A. L. Jacobson: *Despre istoria relațiilor ruso-chersoneze în sec. XI—XIV*, Viz. Vr. XIV, p. 116—128).

De un mare interes în cercetarea istoriei economice sînt studiile de numismatică. Lucrarea istoricei I. V. Sokolova *Tezaururile monetare bizantine ca sursă pentru istoria Bizanțului în sec. VIII—XI* (Viz. Vr. XV, p. 50—63) este deosebit de utilă prin informațiile complete și concluziile judicioase trase pe baza unui bogat material. Tezaururile monetare bizantine provin din două perioade: sfîrșitul secolului V și pînă în secolul VII și dintr-o a doua perioadă care începe de la sfîrșitul secolului al VIII-lea și pînă la sfîrșitul secolului al X-lea. Între aceste două perioade nu se semnalează existența vreunui tezaur monetar. Regiunile mai amenințate de invazii străine posedă un număr mai mare de tezaur — peninsula Balcanică în vremea lui Justinian, Siria și Egiptul în vremea lui Heraklios. Îngroparea monezilor este strîns legată de anumite evenimente politice, în consecință absența lor nu înseamnă numai decădere economică.

Pentru prima jumătate a secolului al VIII-lea lipsa tezaurilor monetare este urmarea crizei politico-economice, care a dus la o des-

¹ *Il preleso tema Byzantino di Talaia în Byzantinische Zeitschrift* IL (1956), p. 85—95.

centralizare, la o independență politico-finanțiară a orașelor. Acestea au început să bată monedă de o calitate inferioară, desconsiderată, care nu s-a teaurizat. De asemenea, restaurarea cultului icoanelor a dus la scoaterea din circulație a monezilor împăraților inconfoclaști.

Pentru a doua jumătate a secolului al VIII-lea lipsa tezaurelor monetare se explică prin consolidarea politică a Bizanțului, urmată de o întărire economică, care a dus la stabilizarea monezii și la punerea întregii cantități monetare în circulație, fiindcă nu existau motive de teaurizare.

În afara granițelor Imperiului, lipsa monezii bizantine în tezaurele provenite în secolele VIII—XI nu este consecința slabei dezvoltări a comerțului european, fiindcă tezaure s-au găsit dar cu monezi celtice, arabe și anglo-saxone. Autoarea explică absența monezii bizantine prin întreruperea legăturilor dintre Bizanț și celelalte state europene în urma migrațiunilor avar și bulgare. Consideră acceptabilă și explicația dată de I. Dinian că moneda bizantină a fost înlocuită pe piețele europene cu moneda arabă de argint. Din această cauză Bizanțul a mărit emisiunea de monezi de argint în vremea lui Constantin al V-lea, pentru ca să satisfacă cerințele comerțului extern.

Tezaure monetare bizantine, găsite pe teritoriul U.R.S.S., sînt prezentate în studiul lui G. I. Abramișvili *Monede de aur bizantine găsite la Gurdjan* (Viz. Vr. XIII, p. 282—285). Prezența lor confirmă, după părerea autorului, o largă circulație a monezilor bizantine în Gruzia în sec. X—XII. Studiul monezilor gruzine și asemănarea lor cu cele bizantine este făcut de K. N. Golenko în *Un tezaur de monezi din satul Tobanieri* (Viz. Vr. XVI, p. 127—172).

Fragmentele publicate de B. Hase și cunoscute sub denumirea de „Însemnările unui toparh grec” au stîrnit multe discuții în trecut. Cum evenimentele relatate de anonimul toparh s-au petrecut în vecinătatea Dunării, ele ne interesează și pe noi. M. A. Șanghin și A. F. Vișneakova în *Din comentariile la însemnările toparhului grec* (Viz. Vr. XIV, p. 99—102) revizuiesc parte din părerile expuse cu cîțiva ani în urmă de M. V. Levcenko¹ și identifică climatele în care acționa toparhul cu climatele

din Thracia, menționate și de Leon Diaconul. Pe baza datelor astronomice evenimentul ar fi avut loc la sfîrșitul anului 970, iar popoarele „barbare” de care se vorbește în aceste însemnări ar putea fi rușii, pecenegii sau ungurii.

Pintre numeroasele lucrări privind cultura bizantină menționăm studiul lui G. M. Hartmann despre *Însemnătatea culturii grecești pentru dezvoltarea umanismului italian* (Viz. Vr. XV, p. 100—124). Sub un titlu destul de larg autorul prezintă în realitate numai activitatea didactică a cîtorva dascăli greci în Italia ca: Manuil Chrysoloras, George din Trapezunt, Ioan Argyropoulos etc. De asemenea, autorul se ocupă și de sprijinul pe care aceștia l-au primit din partea unor negustori florentini ca Palla Strozzi.

A. I. Klibanov în *Despre biografia și moștenirea literară a lui Maxim Greul* (Viz. Vr. XIV, p. 148—164) prezintă, pe lîngă date despre viața acestuia, și cîteva din lucrările sale inedite, aflate în biblioteca de Stat „V. I. Lenin”.

Pintre studiile despre istoricii bizantini menționăm pe acele ale lui V. Grecu și E. B. Veselago despre Laonikos Chalkokondyl, a lui A. P. Kajdan despre cronica lui Simion Logothetul și a lui M. M. Freidenberg despre Kinnamos.

O mențiune specială se cuvine pentru ambele recenzii, care aduc un material nou și bogat, întregind opera recenzată; un exemplu este darea de seamă a lui A. P. Kajdan despre „Bizantinoturcica”, cunoscuta carte a lui G. Moravcsik apărută recent într-o a doua ediție. De asemenea trebuie amintite numeroasele cronici pe anumite teme de un caracter critic informativ ca: materiale noi privind istoria internă a Bizanțului, cruciadele, cucerirea Constantinopolei de turci, istoria slavilor sudici în literatura sovietică sau informații despre diferite congrese internaționale de bizantinologie sau despre activitatea catedrelor de specialitate din U.R.S.S.

În bogatele sumare ale fiecărui număr sînt înfățișate dări de seamă privind activitatea în domeniul bizantinologiei în diferite țări; ultimul număr aduce o cronică despre bizantinologia în R.P. Romîna între anii 1948 pînă la 1958.

Spațiul nu ne-a permis să ne ocupăm și de alte numeroase studii din aceste 4 volume masive, care își au importanța lor și care toate fac din „Vizantiiskii Vremennik” cea mai cuprinzătoare publicație de bizantinologie.

F. Frances

¹ М. В. Левченко. Ценный источник по вопросу русско-византийских отношений в X в. Византийский Временник, IV (1951), p. 12—72.

ISTORIA ROMÂNIEI

Dezvoltarea industriei socialiste în R.P.R.,
Editura științifică, București, 1959, 600 p.

Industrializarea socialistă a R.P.R. constituie veriga principală în politica economică promovată de Partidul Muncitoresc Român și statul nostru democrat-popular în perioada de trecere de la capitalism la socialism, pentru asigurarea victoriei construcției economiei socialiste în țara noastră. Studiarea acestui proces reprezintă o contribuție prețioasă la dezvoltarea teoriei și practicii construirii socialismului: de aceea, apariția lucrării „Dezvoltarea industriei socialiste în R.P.R.” a fost primită cu interes nu numai de către economiști, ci și de lucrători din alte domenii de activitate socială.

În această lucrare se prezintă de către un colectiv larg de autori, specialiști în diferite ramuri ale industriei — pe baza unor date statistice și materiale documentare, publicate și nepublicate — dezvoltarea industriei noastre socialiste în cei 11 ani care au trecut de la actul revoluționar din 11 iunie 1948, prin care s-au naționalizat principalele mijloace de producție din industria țării noastre.

În cuvîntul introductiv, semnat de Mihail Florescu, ministrul Industriei Petrolului și Chimiei, este caracterizată situația industriei românești înainte de naționalizare, se arată premisele trecerii la industrializarea socialistă a țării și se subliniază realizările obținute în dezvoltarea economică a țării noastre în anii puterii populare.

Lucrarea cuprinde unsprezece capitole. În primele nouă capitole se face o prezentare a dezvoltării industriei noastre socialiste pe ramuri (energetica, industria minieră, industria petrolului, industria siderurgică și constructoare de mașini, industria chimică, industria lemnului, industria materialelor de

construcții, industria ușoară, industria alimentară). Capitolul X se ocupă de industria locală, iar ultimul capitol cuprinde o privire de ansamblu asupra dezvoltării industriei noastre socialiste. Tabele statistice, diagrame, grafice, hărți economice și fotografii însoțesc textul lucrării — ilustrînd dezvoltarea industriei noastre socialiste în perioada conducerii planificate a economiei noastre naționale.

Structura capitolelor în care se analizează dezvoltarea fiecărei ramuri industriale este — în general — similară; în fiecare capitol se fac unele considerații generale asupra ramurii, se face o expunere succintă a situației ramurii respective în timpul regimului burghez-moșieresc, se descriu măsurile luate în anii puterii populare pînă la naționalizare (1944—1948), apoi se analizează în mod amplu dezvoltarea ramurii respective în perioada celor două planuri economice anuale (1949 și 1950), în perioada primului plan cincinal (1951—1955) și în perioada 1956—1958 și se schițează perspectivele de dezvoltare ale ramurii.

Perioada 1951—1958 deține greutatea specifică cea mai mare în aceste capitole; principalele probleme tratate privesc organizarea întreprinderilor și a producției, dezvoltarea bazcii de materii prime, creșterea volumului investițiilor, introducerea tehnicii noi, pregătirea și creșterea cadrelor, sporirea volumului producției, îmbunătățirea calității produselor, creșterea productivității muncii și reducerea prețului de cost, îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai, colaborarea economică și tehnico-științifică cu țările socialiste și ajutorul multilateral acordat de Uniunea Sovietică, activitatea institutelor de cercetări științifice și de proiectări.

Capitolul despre dezvoltarea industriei locale tratează dezvoltarea industriei locale de stat (respectiv întreprinderile industriale cu

caracter local, subordonate sfaturilor populare) și a cooperativelor meșteșugărești îndeosebi în perioada 1951—1955 și în mai mică măsură în perioada 1956—1958. Dezvoltarea industriei locale este analizată pe ramuri industriale analizându-se totodată numeroase aspecte ale repartiției ei teritoriale, pe regiunile țării.

Capitolul de încheiere a lucrării prezintă o sinteză a dezvoltării industriei noastre socialiste. În acest capitol se tratează despre condițiile obiective ale industrializării socialiste a R.P.R., despre caracteristicile industriei capitaliste din România, despre avântul industriei noastre socialiste după naționalizarea principalelor mijloace de producție și despre perspectivele de dezvoltare a industriei în R.P.R.

Prezintă interes și poate constitui obiect de discuție încercarea făcută în lucrare de a se defini caracteristicile principale ale dezvoltării ramurilor industriei din țara noastră, care ar fi :

a) Dezvoltarea bazei de energie electrică a țării, ținând seama de nivelul scăzut al puterii instalate existente în perioada 1938—1950, de necesitățile mereu crescânde ale industriei, agriculturii etc., precum și de necesitatea de a-i asigura mersul cu un pas înainte față de celelalte ramuri ale economiei naționale.

b) Extinderea bazei energetice, prin dezvoltarea cu precădere a producției de hidrocarburi (țifei și gaz metan), ținând seama de rezervele existente în R.P.R. și de economicitatea acestor combustibili în comparație cu cei solizi, precum și prin extracția cărbunelui, în special în vederea satisfacerii în cea mai mare măsură a capacității noii uzine coccchimice de la Combinatul siderurgic Hunedoara.

c) Dezvoltarea industriei construcțiilor de mașini — pivotul industrializării socialiste — astfel încât participarea ei la înzestrarea tehnică a economiei să crească din ce în ce mai mult. S-a avut în vedere, în primul rând, fabricarea acelor utilaje industriale, mașini agricole și mijloace de transport, care sînt necesare în număr mare, precum și lărgirea sortimentului acestor produse.

d) Creșterea însemnată a industriei metalurgice feroase și neferoase, bază a dezvoltării industriei grele și în primul rând a construcțiilor de mașini.

e) Extinderea în ritm susținut a producției ramurilor industriale bazate pe materii prime din țară.

f) Trecerea treptată la un grad superior de industrializare a materiilor prime și la producția de produse finite mai valoroase.

g) Creșterea producției industriei alimentare, o dată cu dezvoltarea producției agricole pe baza transformării socialiste a agriculturii.

h) Creșterea producției industriei ușoare, atât pe baza resurselor interne, cît și prin importuri de materii prime, a căror pondere scade treptat.

M. H.

A. G. VAIDA și N. BÎRDEANU, *Pavilionul revoluționar la calarg*, Ed. militară a M.F.A., București, 1959, 176 p.

Deși după titlu s-ar părea că e vorba de aspecte din activitatea revoluționară a marinarilor prezentate sub o formă romanțată, faptele relatate în lucrare sînt prezentate și sintetizate pe baza unei bogate documentări de arhivă cu un pronunțat caracter de autenticitate științifică. Nota bibliografică prezentată la sfîrșit, care atestă o documentare de arhivă foarte prețioasă, și modul în care sînt prezentate diferitele episoade din lupta marinarilor — în perioada avîntului revoluționar 1917—1920 — conferă cărții calitatea unei lucrări științifice care evocă adevărul istoric pe baza unor materiale în mare parte inedite.

Ca urmare a situației economice grele în care se afla țara în urma intrării ei în război, la care se mai adăuga și tratamentul aspru aplicat meselor ostășești, soldații și marinarii au început să-și manifeste nemulțumirea cu atât mai mult cu cît ei luau parte la un război nejust, prin participarea la mitinguri, manifestații, lupta luînd forme ascuțite în rîndurile marinei militare.

Sub influența evenimentelor revoluționare din Rusia și îndeosebi după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, mișcarea revoluționară a cunoscut o creștere în intensitate. Autorii relevă că deși la intrarea Romîniei în războiul imperialist, armata de uscat și marina militară erau pregătite și instruite necorespunzător, totuși marinarii și o parte a corpului de comandă au luptat eroic împotriva dușmanului. Vinovate de dezastrul țării și de ocuparea unei părți din teritoriul ei sînt cercurile guvernante.

Delta Dunării devine locul de refugiu al marinarilor, care nu mai voiau să lupte pentru interesele burgheziei și moșierimii. În deltă aveau loc întîlniri între marinari, ostași din armata de uscat și muncitori din porturi. Sub influența constituirii Comitetelor revoluționare ruse, centrul revoluționar din deltă începe să se organizeze, au loc ședințe în care se cere încetarea imediată a războiului.

Cele mai importante acțiuni ale marinarilor romîni pentru libertate, dreptate socială și solidaritate cu Rusia Sovietică au fost luptele

revoluționare care s-au desfășurat la sfârșitul anului 1917 și începutul lui 1918 în porturile Sulina, Ismail, Chilia și Vîlcov. Lupta marinarilor s-a desfășurat în cadrul avîntului revoluționar general din țară.

Comitetul de acțiune social-democrat român de la Odesa a sprijinit și îndrumat acțiunile din deltă. Încă în vara lui 1917 la Sulina a luat ființă Comitetul revoluționar al marinarilor români care a dus o activitate organizată și propagandistică susținută. Încercarea de răscoală din Sulina n-a izbutit datorită pe de o parte lipsei de vigilență din partea unor marinari, în felul acesta dușmanii putînd afla planul de acțiune, iar pe de altă parte fermitatea și hotărîrea maselor n-au fost canalizate ca un torent revoluționar de către marinarii care nu se pricepeau încă să ia conducerea în mîinile lor.

Încercarea de răscoală de la Sulina din luna ianuarie 1918 a jucat un rol deosebit în educarea revoluționară a marinarilor, a constituit o experiență pozitivă.

Pe baza unui material de arhivă inedit, autorii se ocupă de răscoala marinarilor din Chilia Nouă, Ismail și Vîlcov. În fruntea Comitetului revoluționar român de aici înființat în ianuarie 1918 se aflau Gh. Stroici și Constantin Popovici. A existat o bună colaborare cu muncitorii, ostașii de pe uscat și cu marinarii ruși. La 14 ianuarie au fost abordate drapelurile roșii la catargul mai multor nave. S-au purtat lupte între navele revoluționare și cele trimise de guvernul burghezo-moșieresc de la Iași. Ulterior răsculații au fost nevoiți să se retragă.

Un alt moment înălțător l-a constituit lupta revoluționară a marinarilor români în porturile din sudul Rusiei Sovietice unde se refugiaseră o parte din șantierile și vasele românești și o parte a administrației românești.

În rîndurile muncitorilor și marinarilor își desfășurau activitatea Comitetul social-democrat român și Comitetul militar revoluționar român de la Odesa, care editează manifeste și tipăresc gazeta „Lupta”. Comitetele revoluționare ale marinarilor conduse de M. Gh. Bujor, Gh. Stroici și alții au dat noi denumiri navelor românești, acționînd cu hotărîre pentru formarea unui detașament de marinari înarmați după modelul batalionului revoluționar de uscat. Așa după cum relevă autorii, soldații și marinarii români au fost printre primii militari din țările capitaliste care au format batalioane revoluționare înarmate și s-au alăturat gărzilor roșii în lupta contra trupelor intervenționiste și a gărzilor albe pentru apărarea Puterii Sovietice.

Un alt episod eroic al luptei revoluționare l-a constituit încercarea de răscoală a marinarilor români din iulie 1919. Autorii se ocupa de lupta pentru pace, pîine și libertate, de manifestările comune ale marinarilor francezi și români, împotriva intervenției în Rusia Sovietică de nișcarea grevistă din porturile dunărene după greva din iulie 1919 și de procesul marinarilor care au participat la acțiunile revoluționare din această perioadă.

Această lucrare lărgeste orizontul cercetării istorice al perioadei avîntului revoluționar 1917—1920 din țara noastră, completînd-o cu aspectul luptei maselor de muncitori și țărani îmbrăcați în haine militare. Cartea contribuie la educarea patriotică, prin înfățișarea tradițiilor revoluționare de luptă ale marinarilor români.

I. A.

E. D. TAPPE, *Bentham in Walachia and Moldavia* (Londra, 1950), p. 66—76 (Extras din „The Slavonic and East European Review”, vol. XXIX, nr. 72, 1950).

Cunoașterea istoriei țărilor române prin călători se îmbogățește și cu paginile din jurnalul de călătorie al filozofului englez Jeremy Bentham publicate de E. D. Tappe. Plecat din Anglia la 7 august 1785 pentru a merge la fratele său lt. colonelul Samuel Bentham care lucra în sudul Rusiei sub ordinele lui Potemkin, filozoful Bentham va ajunge la Constantinopol, la 21 noiembrie 1785. La începutul lui decembrie 1785 părăsește capitala otomană și descinde în București la 26 decembrie 1785. În capitala Țării Românești cunoaște pe agentul consular al Austriei, Raicevici, care îi face o impresie deosebită prin erudiția sa. Consultă lucrările în manuscris ale acestuia asupra Imperiului otoman, asupra situației economice și politice a țărilor române. Dovedindu-și interesul pentru lucrările lui Raicevici, Bentham își va nota titlurile acestora. În afara agentului consular austriac, Bentham cunoaște pe de la Rose secretarul francez al domnului și pe Weber un german care predă limbi străine. Un real interes a produs filozofului englez, mai ales, cunoștința făcută cu un tînăr grec, Costachi, care deținea o dregătorie fiscală și care vorbea franceza și știa cîțiva în engleză. Costachi l-a dus pe Bentham să asiste la spectacolele unui teatru italian care funcționa atunci în București. Tot prin Costachi, relatează Bentham, a cunoscut și cîțiva boieri „europenizați”, între care și doi Cantacuzinești. După cum a putut deduce din

convorbirile mai ample avute cu Costachi, cei doi Cantacuzinești și probabil fiul domnului erau adepți ai filozofului materialist francez Helvetius. E o mărturie interesantă asupra pătrunderii filozofiei luminilor în țările române.

În sfârșit Bentham mai dă și unele relații asupra activității economice din orașul București, menționând existența în capitala munteană a tăbăcarilor și a unor fabrici de sticlă.

Informațiile asupra Moldovei nu mai prezintă interesul istoric al celor privind Țara Românească. Sunt doar simple note privind episoade obișnuite de călătorie în acea vreme.

S. C.

E. D. TAPPE, *Charles II and the Prince of Moldavia* (Londra, 1950–1953), p. 406–424; 528–529 (Extras din „The Slavonic and East European Review”, vol. XXVIII, nr. 71, aprilie 1950; vol. XXXI, nr. 77, iunie 1953).

Printre materialele documentare publicate de E. D. Tappe în „The Slavonic and East European Review”, privitoare la istoria țării noastre, se află și o interesantă corespondență diplomatică din anii 1666–1668 referitoare la încercarea lui Gheorghe Ștefan, fostul domn al Moldovei, de a-și redobândi tronul cu sprijinul regelui Carol al II-lea Stuart al Angliei. Documentele de care vorbim sînt în număr de șaptesprezece, sînt redactate în limbile engleză, franceză și latină și sînt scrisori trimise de fostul domn al Moldovei regelui Angliei și miniștrilor săi, scrisori ale acestora către fostul domn și scrisori trimise de curtea engleză la Poartă intervenind în favoarea lui Gheorghe Ștefan.

Primele trei scrisori date în 16 martie 1666, sînt scrisori ale fostului domn adresate lui Carol al II-lea Stuart, căruia i se plînge de nenorocirea în care a căzut, precum și miniștrilor englezi, lord Arlington, secretar de stat și lord Clarendon, lord cancelar, pe care-i roagă să-i sprijine cauza pe lângă rege. Din 28 martie 1666 e datat un document conținînd instrucțiunile lui Gheorghe Ștefan către emisarul său la curtea engleză, Constantin Nacul (Naculovitz, în textul englez), instrucțiuni prin care recomandă cererea unei subvenții bănești și intervenția regelui Angliei la Poartă prin ambasadorul său de acolo. Al cincilea document e un raport din 6 mai 1666 al lui

Richard Commford, translator în serviciul lordului Arlington, prin care acesta explică șefului său obiectul vizitei emisarului fostului domn și mijloacele prin care emisarul speră să obțină sprijin pentru stăpînului său. Peste două zile, la 1 mai, același Commford trimite un raport lui Arlington (al șaselea document), arătîndu-i împrejurările care conform relațiilor lui Nacul — au dus la căderea lui Gheorghe Ștefan. La 21 mai 1666, Nacul scrie conțelului de Winchelsea, ambasadorul englez la Constantinopol (al șaptelea document) în legătură cu demersurile ce trebuie făcute la Poartă în favoarea fostului domn al Moldovei. Tappe arată că șederea lui Nacul la Londra n-a fost lipsită de o oarecare succes material. Trimisul moldovean a primit pentru stăpînului său — aflat în mare strîmtoare bănească — un lanț de aur și suma de 1 000 lire sterline (informațiile sînt luate din documente engleze ale epocii). Al optulea document e scrisoarea datată din 5 iunie 1666 a lui Carol al II-lea Stuart către sultan, prin care regele Angliei solicită clemență pentru prințul moldovean. O scrisoare asemănătoare a fost adresată de regele Angliei și marelui vizir (documentul al nouălea). Tot din luna iunie 1666 e și scrisoarea adresată direct de Carol al II-lea fostului domn (documentul al zecelea) aducîndu-i la cunoștință demersurile întreprinse. Expedierea celor două scrisori la Constantinopol a întîrziat însă pînă în octombrie 1666. În ziua de 13 octombrie 1666, Arlington semnează scrisoarea către Winchelsea (documentul al unsprezecelea), scrisoarea care însoțește cele două demersuri ale regelui pe lângă sultan și marele vizir. La 28 ianuarie 1667 Gheorghe Ștefan trimite o scrisoare de mulțumire lui Carol al II-lea pentru intervenția făcută la Poartă (documentul al doisprezecelea). În ce privește răspunsul ambasadorului Winchelsea privitor la primirea corespondenței expediate de Arlington, acesta a dat abia la 16 mai 1667 (documentul al treisprezecelea). Trei luni mai tîrziu, la 19 august 1667 Winchelsea informează pe Arlington de insuccesul demersurilor sale, arătînd și cauzele acestui insucces (documentul al patrusprezecelea). Din 10 octombrie 1667 și 5 martie 1668, avem noi rapoarte ale ambasadorului englez la Poartă, asupra intervențiilor sale lipsite de succes (documentele cincisprezece și șasesprezece). În sfîrșit în ultima corespondență din 28 martie 1668 (documentul al șaptesprezecelea), Winchelsea își informează șeful de moartea lui Gheorghe Ștefan, moarte care pune capăt acțiunii diplomatice la Poartă în favoarea fostului domn moldovean.

S. C.

ISTORIA U. R. S. S.

A. G. RAȘIN. *Формирование рабочего класса России. Историко-экономические очерки*, Ed. deliteratură social-economică, Moscova, 1958, 623 p.

Monografia de față își pune ca sarcină studiul dinamicii numărului și procesului formării nu numai a proletariatului industrial, dar și a altor grupe importante ale clasei muncitoare din Rusia capitalistă începând de la reforma din 1861 și până la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Alături de studiul detaliat al formării proletariatului industrial sint supuse unei analize amănunțite diferite materiale statistico-economice cu privire la muncitorii din construcții și agricultură, și de asemenea muncitorii din transportul feroviar.

Lucrarea este alcătuită din patru părți. Prima parte își pune ca sarcină să stabilească gradul de răspîndire a muncii salariate în toate ramurile economiei naționale. O mare parte din monografie se ocupă cu studiul numărului muncitorilor din fabrici și uzine între anii 1887—1900, ani în care are loc o creștere a industriei și de asemenea o creștere însemnată din punct de vedere cantitativ a proletariatului industrial.

În lucrarea de față în cercetarea dinamicii numărului de muncitori din industrie într-o perioadă de mai mult de 50 de ani sint folosite datele diferitelor departamente și de asemenea datele instituțiilor statistice ale diferitelor organizații patronale. În afara cercetărilor, a rămas un număr foarte mic de întreprinderi și muncitori din ele, înct se poate spune că indicii generali ai evoluției numărului de muncitori industriali în perioada arătată, indici care au fost primiți în urma calculului făcute, în mare măsură sint caracteristici pentru evoluția arătată.

Din indicii de bază care caracterizează evoluția numărului de muncitori din principalele grupe ale clasei muncitoare în această epocă putem menționa următoarele: numărul muncitorilor din întreaga industrie a Rusiei țariste, în timp de 50 de ani de dezvoltare capitalistă s-a mărit de 3,9 ori și a ajuns în 1913 la 3,1 milioane oameni. Creșterea numărului de muncitori din transportul feroviar se distinge prin ritmul său ridicat în comparație cu ritmurile corespunzătoare pentru muncitorii ocupați în alte ramuri ale economiei naționale. Astfel numărul de muncitori feroviari a crescut în perioada 1860—1913 de 74 ori, ajungînd în anul 1913 la 815 500 oameni. Se arată de asemenea inegalitatea considerabilă a ritmului de creștere a numărului de muncitori în industrie în perioade diferite. De exemplu, în anii avîn-

tului industrial (1887—1900), creșterea numărului de muncitori din industrie a fost mult mai intensivă, crescînd cu 79%. Creșterea corespunzătoare pentru următorii 13 ani de dezvoltare a imperialismului în Rusia a fost de 2,4 ori mai mică, atîngînd numai 33%.

În anumite perioade în legătură cu crizele sau depresiunile din industrie are loc micșorarea numărului de muncitori în întreaga industrie în general și mai ales în anumite raioane și ramuri industriale în special.

În epoca dezvoltării capitaliste a Rusiei, procesul de concentrare a proletariatului industrial este destul de intensiv, ceea ce se vede din mărirea greutății specifice a numărului de muncitori ocupați în întreprinderile mari ale țării și de asemenea din acumularea unor mase importante de muncitori în vechile raioane industriale (Moscova, Vladimir, Petersburg și Ural) și în cele noi ca Donbas, Baku și altele.

O importanță deosebită în caracterizarea procesului de concentrare a proletariatului o are acumularea unui mare număr de muncitori în orașele mari. Astfel, după datele recensăminturilor orășenești, numărul total de muncitori în Petersburg în 1910 ajungea la 504 000, iar în Moscova în 1912 la 444 900 oameni. Concentrarea industriei a înlesnit formarea de cadre muncitorești permanente. În Rusia țaristă exista o armată destul de mare de șomeri.

Transformări destul de mari au avut loc și în gradul de întrebuintare a muncii copiilor, adolescenților și femeilor în industrie și alte ramuri ale economiei naționale. Indicii care ne permit caracterizarea proceselor arătate sint dați în capitolele 6—8 ale monografiei.

Părțile II și III ale lucrării sint consacrate analizei izvoarelor principale ale lucrării, ale formării muncitorilor din industrie, agricultură, transport, construcții, și altor grupe. Aceste două părți se ocupă și de caracterizarea proceselor creării cadrelor permanente de muncitori din Rusia capitalistă. Pentru o mai bună înțelegere a progresului calitativ al clasei muncitoare se dau și indicii de bază ai nivelului cultural al muncitorilor în perioada prerevoluționară.

Monografia prezentată este bazată pe studiul și analiza diferitelor materiale statistico-economice, au fost folosite diferite cercetări speciale, statistici ale organizațiilor patronale și altele. Se poate spune că monografia și-a atins scopul propus de a da o caracterizare deplină a proceselor formării clasei muncitoare din Rusia.

V. A.

История города героя Севастополя 1917—1957. Ed. Acad. de Științe a R.S.S.U., Kiev 1958, 338 p.

Sevastopol în traducere din limba greacă înseamnă orașul gloriei, slavei. Această denumire reflectă istoria orașului erou. Istoria Sevastopolului este istoria gloriei militare ruse și tradițiilor revoluționare ale marinarilor din flota Mării Negre și muncitorilor din șantierelor navale.

Istoria Sevastopolului este bogată în evenimente revoluționare. Încă de la începutul secolului XX proletariatul din Sevastopol împreună cu masa principală a gradelor inferioare din marină devine unul din detașamentele de avangardă ale mișcării revoluționare din Rusia.

Important a fost rolul proletariatului și marinarilor din Sevastopol în timpul Revoluției burghezo-democratice din februarie 1917, datorită sprijinului acordat proletariatului și soldaților din Petrograd și marinarilor din Baltica în doborârea țarismului și în victoria Revoluției socialiste din Octombrie. În zilele lui Octombrie, Sevastopol devine Kronstadt-ul bolșevic din sudul țării.

Inițiativa scrierii unei istorii a Sevastopolului a fost luată la sesiunea științifică a filialei din Crimeea a Academiei de Științe a U.R.S.S. S-a hotărât să se scrie o lucrare în mai multe volume, însă, având în vedere cea de-a 40-a aniversare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, s-a tipărit volumul care cuprinde istoria Sevastopolului de la 1917 și până la 1957.

Volumul „Istoria orașului erou Sevastopol” cuprinde șase capitole. În lucrare se arată rolul imens pe care l-au avut marinarii și proletariatul din Sevastopol în instaurarea puterii sovietice nu numai în Crimeea, dar și în restul Ucrainei și în orașele Moldovei.

În timpul războiului civil proletariatul Sevastopolului a fost în primele rânduri ale luptei împotriva intervențiștilor și gardiștilor albi. Faptele lor constituie un măreț

exemplu de înaltă conștiință politică și de devotament față de partidul bolșevic. Au rămas nemuritoare numele lui Macarov, Tîgaricov și alții.

După terminarea războiului civil și intervenției militare străine se deschide o nouă pagină în istoria Sevastopolului. În anii construcției pașnice a socialismului o dată cu înțărirea țării se reface flota Mării Negre. Orașul se reface transformându-se în unul din marile centre industriale și culturale din sudul țării.

În anii Marelui Război de apărare a Patriei, locuitorii și marinarii din Sevastopol au dat dovadă de dîrzenie și eroism nemăitîlnit. Locuitorii orașului construiau întărituri, pregăteau arme și muniții, îngrijeau de bolnavi și răniți, luptau nemijlocit pe poziții.

Dușmanul nu a putut să înfrîngă voința celor care au rămas sub ocupație, aceștia continuînd lupta eroică în spatele dușmanului. Un ajutor activ l-au dat cei din Sevastopol soldaților și marinarilor în eliberarea orașului.

Noi fapte eroice, de astă dată de muncă, au săvîrșit locuitorii orașului după război, cînd în baza hotărîrii C.C. al P.C.U.S. și a guvernului sovietic s-a trecut la refacerea Sevastopolului. Și dacă Sevastopolul s-a construit timp de 150 de ani, dacă după războiul din Crimeea a fost refăcut timp de 50 de ani, după Marea război de apărare a Patriei, orașul a fost refăcut în timp de 5—6 ani. Ridicat din ruine, Sevastopolul este acum și mai frumos.

În lucrare au fost folosite nu numai materiale documentare din arhivele centrale din U.R.S.S., ci și materiale din arhivele regionale, din muzee, materialele publicate în revistele documentare ca „Arhiva roșie” și altele. În mare măsură a fost folosită presa și în special ziarul vremii și alte lucrări speciale.

Lucrarea „Istoria orașului erou Sevastopol” este prima încercare de interpretare a istoriei acestui oraș pe baza materialelor din arhivele regionale și centrale.

V. A.

ISTORIA UNIVERSALĂ

KARL OBERMANN, *Zur Geschichte des Bundes der Kommunisten. 1849 bis 1852*, Dietz, Berlin, 1955, 136 p.

Lucrarea publicată recent de K. Obermann are o triplă însemnătate. Ea aduce în primul rînd contribuții noi la studierea istoriei mișcării comuniste din Germania în epoca teroarei contrarevoluționare care a urmat înăbușirii

revoluției din 1848—1849, iar în al doilea rînd, autorul folosește pentru prima oară deosebit de prețioase documente ale Ministerului de Interne prusac, devenite după 1945 accesibile cercetătorilor în fosta arhivă secretă de stat a Prusiei. De asemenea, lucrarea apare într-un moment în care conducătorii oportuniști ai Partidului social-democrat din Germania Occidentală încearcă să nege influența Ligii Co-

muniștilor asupra mișcării muncitorești germane, afirmând că aceasta are ca punct de plecare anul 1863 și numele lui Lassalle; autorul dovedește în mod convingător contrariul.

Un prim capitol subliniază importanța lucrărilor teoretice ale lui K. Marx și F. Engels, scrise în perioada 1849—1852, pentru dezvoltarea mișcării muncitorești. În continuare, folosind citate din actele oficiale ale Ministerului de Interne al Prusiei și ale Poliției din Berlin, autorul dovedește influența pe care activitatea conducerii comuniste în frunte cu Marx și Engels, aflați în emigrație la Londra, a avut-o asupra organizațiilor muncitorești din Germania.

În rândul acestora, membrii comunităților ligii, care și-au continuat existența la Colonia și în Germania de sud, au jucat un rol deosebit.

K. Obermann se limitează însă tot timpul doar la aspecte ale activității Ligii comuniștilor din Germania, fără a-și extinde domeniul de cercetare la Belgia, Franța și Elveția. Scrisori inedite din corespondența dintre Marx și Weydemeyer pe care autorul le-a cercetat la Moscova, îi permit acestuia să stabilească rolul personal al lui Joseph Weydemeyer în întărirea comunităților Ligii comuniștilor din sudul Germaniei, cu centrul la Frankfurt am Main.

Deosebit de interesante sînt documentele din arhiva secretă de stat a Prusiei, cu privire la încercarea guvernului Prusiei de a organiza procesul de la Colonia al conducătorilor Ligii comuniștilor, și de a lichida organizația. Eforturile însemnate pe care autoritățile prusace le-au depus cu această ocazie, precum și afirmațiile textuale ale coordonatorului acestor eforturi, von Hinckeldey, dovedesc că singura organizație revoluționară din Germania care a avut influență asupra organizațiilor muncitorești, era Liga comuniștilor. Încercarea Ministerului de Interne prusac de a prezenta activitatea Ligii comuniștilor ca un vast complot împotriva statului, falsurile întocmite pentru a obține condamnarea comuniștilor de la Colonia, organizarea unui serviciu permanent al poliției prusace la Londra precum și presiunile exercitate asupra altor guverne germane sau străine pentru a obține o acțiune comună împotriva Ligii comuniștilor, sînt tot atâtea certificate ale atitudinii revoluționare și ale influenței pe care aceasta a exercitat-o.

K. Obermann se ocupă într-un capitol special, de mișcarea muncitorească din Germania în anii 1851—1852. Chiar și după dizolvarea de fapt a Ligii comuniștilor prin mutarea membrilor organului ei central de la Colonia, și mai apoi după dizolvarea ei formală în noiembrie 1852, organizațiile muncitorești cu cele mai diferite scopuri — culturale, corale, de gimnastică — pe care autoritățile le consi-

derau „mediu favorabil pentru propaganda comunistă” au continuat să se întărească și să cuprindă în rîndurile lor mase tot mai largi de muncitori și meseriași. Un rol deosebit în această epocă l-a jucat asociația „Frăției muncitorești” care în 1850 cuprindea după aprecierile unor contemporani 800 000 membri înscrși în diferite uniuni și organizații profesionale. O atmosferă revoluționară care a atras represiunea autorităților domnea în sînul Uniunii muncitorilor din fabricile de țigări din Germania, cu centrul la Bremen. Președintele acesteia, muncitorul Rösler, făcea parte din organul central al Ligii comuniștilor iar în procesul de la Colonia a fost condamnat la cea mai mare pedeapsă — 6 ani închisoare.

În aprecierea activității Organului central al Ligii comuniștilor după transferarea lui de la Londra la Colonia în sept. 1850, K. Obermann exagerează totuși consecvența și importanța poziției acestuia. Lipsit de clarviziunea lui Marx care se găsea la Londra, Organul central al Ligii a suferit de contradicții interne și șovăieli care se oglindesc în special în „Adresa...” lui din decembrie 1850, document ce-l caracterizează activitatea. Marx a apreciat această adresă ca un document absurd ca formă și încă mai puțin îmbucurător ca conținut (vezi și M. I. Mihailov — „Lupta dusă de Marx și Engels pentru un partid proletar în 1849—1852” publicat în „Din istoria luptei lui Marx și Engels pentru un partid proletar” — Editura de stat pentru literatură politică, București 1957, p. 133—199).

R. P.

EBERHARD WÄCHTLER, *Zur Geschichte des Kampfes des Bergarbeiterverbandes in Sachsen*. Schriften des Instituts für Geschichte, Berlin, 1959, 74 p.

În subtitlul lucrării, autorul precizează subiectul mai restrîns al acesteia: „Uniunile muncitorești evanghelice și sindicatele galbene ca instrumente ale proprietarilor de mine”. Perioada cercetată de autor se întinde de la 1889 pînă la sfîrșitul primului război mondial. Lucrarea începe cu un capitol de considerații asupra avîntului mișcării minerilor după greva din 1889. În cele două districte miniere importante saxone, Zwickau și Lugau-Oelsnitz, marxismul pătrunsesse în mișcarea minerilor mai mult decît în orice altă parte din Germania. Încă din 1876, la Zwickau se reorganizează o puternică Uniune sindicală a minerilor și metalurgiștilor din Saxonia, pe care două decenii mai tîrziu Bebel o socotea ca cea mai

puternică din Europa cu excepția organizației minerilor englezi. Uniunea număra la 1890 peste 6000 de membrii iar organul ei de presă „Glückauf”, cca. 30 000 de cititori. Marea grevă generală din 1889 cuprinde în districtele carbonifere ale Saxoniei peste 10 000 de mineri și atestă radicalizarea maselor muncitoare de aici. O parte din revendicările economice ale minerilor sînt impuse patronilor, dar în același timp, în conducerea Uniunii sînt alese elemente de stînga, membrii ai partidului social-democrat.

Autorul analizează în continuare felul în care cuceririle clasei muncitoare saxonice au fost lichidate în anii următori de ofensiva capitalului, făcînd în permanență apel la izvoare contemporane. În anul 1893, congresul Uniunii minerilor și metalurgiștilor saxoni adresează parlamentului o petiție cerînd modificări ale legislației muncitorești. Deși petiția cuprinde doar revendicări economice, ca durata zilei de muncă, protecția muncii, reglementarea conflictelor de muncă, ajutoare de boală, pensii, etc. importanța ei este deosebită prin faptul că a prilejuit o adevărată mișcare de masă, fiind semnată de aproape 12 000 de mineri.

E. Wächtler arată că lupta minerilor a provocat o serie de măsuri inițiate de patroni pentru frînarea avîntului mișcării muncitorești. Autorul observă pe bună dreptate că în perioada imperialistă, alături de teroarea brutală sînt folosite mijloace mai rafinate, menite să dividă frontul comun de acțiune al muncitorilor. Ca și în alte regiuni, în Saxonia biserica este folosită în scopul îndepărtării minerilor de social-democrație. Cu fonduri avansate de administrația minelor — și documentele citate sînt concludente în acest sens — se întemeiază și la Lugau în 1894 o asociație a muncitorilor evanghelici. În statutele acestei asociații se prevedea credință față de împărat și patrie, dar mai ales obligația membrilor de a semna o declarație prin care condamna principiile social-democrate.

Autorul relevă totuși faptul că în comparație cu Renania, mișcarea muncitorească creștină a fost mult mai slabă în Saxonia, deoarece pe de-o parte aici sindicatele minerilor aveau o tradiție de peste 30 de ani, iar pe de altă parte pentru că în Ruhr elementele clericale luptau totuși — deși demagogic — pentru interesele muncitorilor în timp ce în Saxonia cam în aceiași vreme programul conservatorilor prevedea întărirea influenței bisericii asupra vieții sociale „pentru sprijinirea autorității patronilor și asigurarea îndeplinirii obligațiilor muncitorilor față de patroni”.

Mult mai importantă a fost diversitatea încercată de capital prin intermediul sindicatelor galbene.

Cu ajutorul unor elemente trădătoare din aristocrația muncitorească a regiunii, patronii întocmesc în anul 1894 o contra-petiție către parlament în care se pronunță pentru menținerea vechilor relații de muncă. Prin presiuni și acțiuni de intimidare, a căror existență autorul o probează prin documente contemporane, peste 5000 de muncitori sînt obligați la semnarea contra-petiției.

Ofensiva capitalului duce în anul 1895 la dizolvarea Uniunii sindicale a minerilor și metalurgiștilor din Saxonia. Ca urmare marea majoritate a minerilor se afiliază Uniunii minerilor din Germania. Regionalismul, una dintre slăbiciunile mișcării muncitorești saxonice, dispare.

În anul 1897, prin inițiatorii contra-petiției semnate cu trei ani înaintea, ia ființă în districtul Lugau-Oelsnitz o organizație sindicală galbenă sub controlul proprietarilor de mine. O organizație similară ia naștere în districtul Zwickau abea în anul 1912. E. Wächtler se ocupă în ultimul capitol al lucrării de rolul pe care l-au jucat aceste organizații în frînarea avîntului mișcării muncitorești saxonice. Direcțiunile minelor și patronii au vărsat în repetate rînduri sume importante de bani pentru coruperea unei păături subțiri a minerilor, așa-numita aristocrație muncitorească. În schimb, statutele sindicatelor galbene luau poziție împotriva „agitației social-democrate” și își propuneau promovarea unor relații pașnice între muncitori și patroni.

Greva din 1900, dar mai ales aceea din anul 1912 eșuează parțial din cauza sindicatelor galbene. Dar documentele amintesc deja la aceste date, și mai ales cu ocazia marelui greve din anul 1918 faptul că o parte a membrilor acestora au sprijinit acțiunea Uniunii minerilor din Germania. Radicalizarea maselor muncitoare în timpul primului război mondial duce la desființarea sindicatelor galbene saxonice în anul 1919. Rolul de instrumente ale capitalului în mijlocul muncitorimii organizate îl vor juca de aici înainte conducătorii social-democrați ai sindicatelor libere, care deja în 1914 cu ocazia votării creditelor de război trădaseră mișcarea muncitorească pactizînd cu burghesia.

E. Wächtler, publică în anexă două documente deosebit de interesante: petiția minerilor din anul 1893 pe care o comentează, precum și proclamația Uniunii minerilor și metalurgiștilor saxoni asupra contra-petiției din 1894.

Prin asemănarea fenomenelor din mișcarea minieră saxonă cu cele din țara noastră de la începutul secolului XX, lucrarea lui E. Wächtler, bine documentată și convingător scrisă, cîștigă un interes deosebit.

R. P.

Prameny k dějinám tricelileté války, Regesta fondu militare (Izvoare în legătură cu istoria războiului de 30 de ani). Ed. Nāše vojsko, vol. VII, 1643—1645, Praga; 1955, 450 p. + 32 reproduceri; vol. VIII, 1646—1648, Praga, 1957, 287 p. + 38 reproduceri¹.

Publicarea acestor izvoare, din „Regesta fondu militare”, a început acum 22 de ani, ediția cuprinzând acte și documente privitoare la o epocă foarte îndelungată: 1527—1648. Începând cu vol. III, 1951, se intră deja în perioada războiului de 30 de ani (1618—1625). Regestele din aceste două volume, pe care le recenzăm, se referă la evenimentele petrecute în țările cehe între 1643—1648, adică în ultima fază a războiului.

Deși ne aflăm în perioada finală a războiului — și poate tocmai din această pricină — situația politică și economică a țărilor cehe este peste măsură de grea. Regatul ceh este străbătut în lung și-n lat atît de trupele imperiale, cît și de coloanele suedeze ale lui Torstensson, care se întrec în jafuri și prădăciuni. Desele schimbări intervenite în comandamentul trupelor imperiale, înfringerile rușinoase de la Magdeburg, Jüterbog și Jankov, ca și necontenitele dezertări din armată creează dificultăți nu numai lui Ferdinand al III-lea, ci și întregii administrații de stat.

La începutul anului 1643, arhiducele Leopold Wilhelm renunță la comanda supremă a armatei și în locul lui e numit Piccolomini care, trecînd la reorganizarea armatei, izbutește să despresoare Freiberg-ul de oștile suedeze. Însă, pe la sfîrșitul lui martie, Piccolomini fu înlocuit de gen. locotenent Gallas, a cărui incapacitate militară s-a putut verifica ulterior în luptele cu suedezi. De altfel, în noiembrie 1644 Gallas a fost înlocuit și el de mareșalul Hatzfeld.

După lichidarea lui Gallas, ale cărui regimente au fost decimate la Jüterbog, Torstensson pleacă în ianuarie 1645, spre Saxonia. Situația trupelor imperiale era jalnică. De aceea, împăratul se deplasează la Praga, împreună cu arhiducele Leopold și pun în vedere lui Hatzfeld să reorganizeze armata. În ziua de 6 martie 1645, trupele împăratului sînt din nou înfrînte la Jankov de către oștile suedeze. După această victorie, Torstensson ocupă cîteva orașe din Moravia și se îndreaptă spre Kremž, spre a trece pe malul drept al Dunării, însă nu izbutește. În schimb, ocupă malul stîng, dintre Kremž și Bratislava, sta-

bilindu-și cartierul general la Mistelbach. În așteptarea lui Gh. Rákóczi I, voevodul Transilvaniei, cu care voia, încă din 1643, să încheie o alianță, Torstensson pornește în august trupele spre Brno. După ce încearcă zadarnic să ocupe Pardubice, porni spre Hradec Králové și de acolo, trecînd pe la Trutnov, ajunge în Silezia unde făcu joncțiunea cu trupele lui Königsmarck.

La sfîrșitul anului 1645, din cauză de boală, Torstensson se retrage din fruntea armatei suedeze și locul lui este ocupat de mareșalul Wrangel. Acesta părăsește Saxonia, la începutul anului următor și ia legătura cu Wittenberg, avînd intenția de a porni spre Dunăre, pentru a înfrîni acolo pe francezi. Imperialii recuceriră cîteva localități din Cehia și arhiducele, care între timp reluasese comanda trupelor, trimise în Silezia pe mareșalul Montecuccoli. Spre toamnă, Montecuccoli fu alungat din Silezia de către trupele lui Wittenberg care, imediat după aceea, năvălind în Cehia, puse pe goană cîteva regimente comandate de generalul Hanan. Urmează o serie de hărțueli, în timpul cărora suedezi jefuiesc ținuturile Časlavsko și Chrudimsko. În sfîrșit, Montecuccoli izbutește să împingă unitățile lui Wittenberg înapoi, în Silezia.

Către sfîrșitul anului următor au loc schimbări în posturile de comandă ale armatei imperiale. Arhiducele Leopold, fiind numit guvernator în Țările de Jos, în fruntea armatei revine Gallas, ajutat fiind și de mareșalul Holzappl. Montecuccoli nu izbutește să rămînă prea mult în Silezia. El fu nevoit să se retragă în fața presiunii trupelor lui Wittenberg, care înaintară din nou pînă în inima Cehiei. În ianuarie 1647, Maximilian al Bavariei încheie o convenție de armistițiu cu suedezi și francezii, prin care se obliga să rămînă neutru. După cum se știe, convenția avea să fie denunțată în septembrie următor, cînd prințul Bavariei plecă cu trupele spre Pilsen, sub comanda mareșalului Gronsfield. În fața regimentelor bavarezo-imperiale, Wrangel se retrage spre Hessen și Thuringia. Din cauza dificultăților legate de aprovizionarea trupelor și a neînțelegerilor dintre Holzappl și Gronsfield, unitățile germane n-au realizat mare lucru și n-au putut împiedeca joncțiunea dintre Wrangel și Turrenne. Aceștia fugăresc trupele împăratului pînă la Dunăre și pe la mijlocul lunii mai, le dau o puternică lovitură la Zusmarshausen.

Pînă către sfîrșitul anului 1648, care pune capăt durerosului război de 30 de ani, toate mișcările de trupe se concentrează în Cehia și anume în jurul Pragăi. În noaptea de 26 iulie Königsmarck, care pornise cu șase zile în urmă de la Weiden, pătrunde pe nesimțite și ocupă, fără nici o împușcătură, Mala Strana

¹ În legătură cu volumele precedente, vezi recenzia noastră în „Studii de Istorie”, VIII, 1945, 5—6, p. 160—163.

de pe malul stîng al Vltavei. Încăierarea a avut loc pe podul Carol al IV-lea, care leagă Mala Strana cu celelalte două orașe pragheze, Orașul Nou și Orașul Vechi. Dincoace, pe malul drept, suedezii nu izbutiră să treacă. În această luptă, se consumă actul final al unei tragedii naționale: în rîndurile suedezilor se aflau cehi care părăsiseră patria din convingeri religioase, în perioada de recatolicizare, iar de cealaltă, o nouă generație de cehi, însușită de spiritul intoleranței religioase, care nu mai cunoștea sentimentele de solidaritate fraternală. După cum se știe, victoria a fost de partea acestora din urmă, iar pacea de la Westfalia s-a încheiat fără emigranți și împotriva lor.

Acestea sînt cele mai importante evenimente militare, în jurul cărora roiesc o sumedenie de alte fapte și întîmplări, legate de ultima fază a războiului de 30 de ani. Știrile din documente sînt foarte bogate și variate. Ele se referă, pe de o parte, la raporturile dintre autoritățile vieneze și populația locală, iar pe de altă, la prezența trupelor suedeze pe teritoriul regatului ceh. Este vorba de fortificații, de muniții, de arme, solde, armurieri brutari, grîne, marchitani, mori, poduri, gărzi, dragoni, cai, execuții militare, recrutări, furaie, cavalerie pedestră, prizonieri, efective militare, proviant, transporturi, muzicanți, vite, boli, dieta țării ș.a. Însă, dispozițiile, circulațiile, apelurile, patentele și măsurile autorităților vieneze abundă în știri privitoare la două probleme, esențiale pentru operațiile militare: încadrarea trupelor și aprovizionarea lor cu alimente, cai, oameni, și material de război.

Alte știri ne informează despre devastările depozitelor de alimente destinate armatei, despre dările noi și alte poveri menite să stoarcă și ultimele rezerve ale populației rurale, despre neînțelegerile dintre dietă și guvernul de la Viena și despre abuzurile trupelor de ocupație. Unele acte vorbesc și despre fuga iobagilor care nu mai puteau suporta exploatarea claselor stăpînitoare și nici mizeriile războiului. Să nu se uite că ne aflăm aproape de mijlocul secolului al XVII-lea, deci în perioada de creștere a robotei, care a dus nemijlocit la formele celei de-a doua iobăgii.

Cu drept cuvînt se poate spune că războiul de 30 de ani a adus în țările cehă sărăcie, lipsuri, molime, și împuținarea populației rurale. Cele șase volume de izvoare publicate pînă acum oglindesc cu prisosință acest lucru.

Metoda de publicare a documentelor. Ca și în volumele anterioare și de astă dată se publică numai regeste. Ele sînt însă formulate într-o măsură inegală și s-ar putea spune mai degrabă că este vorba de niște rezumate. În

orice caz, stilul este concis și clar. Cititorul își poate da imediat seama că cele mai importante date ale actului sînt cuprinse în prezentarea densă a rezumatelor.

Fiecare regist cuprinde data și locul. Cele mai multe acte au fost emise la Praga și Viena, deci este vorba, în general, de acte interne. Autorii ediției au rînduit regestele în ordine strict cronologică. Urmează emitentul și adresantul. Cîte o inițială sau două, situate în paranteză, la urmă regestului, ne indică faptul că textul a fost alcătuit după un original, copie, text tipărit și în una din limbile: cehă, germană, franceză, maghiară, moravă și suedeză.

Documentele însă, nu sînt numerotate și nu ni se spune fondul unde ar putea fi cercetate. Este o lipsă care nu mai poate fi remediată. Ar fi fost interesant de știut cîte acte s-au emis la Praga, cîte la Viena sau cîte în orașele din provincie. De asemenea, de o deosebită importanță științifică ar fi fost și prezentarea materialului pe probleme: răscoale și tulburări populare, situația iobagilor de pe diferite domenii feudale, situația rentei, robota, obligațiile iobagilor și țăranilor în genere etc.

În fruntea fiecărui volum se publică cîte o introducere, în care se vorbește, în mod succint, de o serie de evenimente militare din perioada respectivă. Credem că și aici s-ar fi putut sublinia cu mai multă putere problemele sociale și economice, care se desprind din noianul regestelor publicate. Cu alte cuvinte lipsește interpretarea de sinteză a materialului publicat, care ar fi trebuit să înlocuiască actuala introducere.

Fiecare volum este însoțit de un indice de nume proprii, un altul toponimic și un indice pe materii. Institutul de istorie militară și Arhiva Ministerului de Interne, care editează această publicație, au izbutit să pună la dispoziția cercetătorilor un material bogat și foarte interesant.

Tr. I.-N.

Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn, Ed. de K. Mollay, în *Monumenta Historica Budapestinensia*, I, Budapesta, 1959, 237 (239) p.

„Dreptul orașului Buda” reprezintă primul volum al colecției *Monumenta Historica Budapestinensia*, a cărui publicare a fost inițiată de Editura Academiei Ungare. Este unul din izvoarele de limbă germană medievală

cele mai importante și cele mai cuprinzătoare nu numai pentru viața orașului Buda, dar și pentru cea a altor centre orășenești din Ungaria. Acest cod medieval a jucat un rol de seamă în activitatea judiciară a „orașelor libere” din această țară, pînă aproape la anul revoluționar 1848: „Dreptul orașului Buda” este totodată un însemnat monument de limbă, o mărturie a relațiilor germano-maghiare în Evul Mediu.

După cum rezultă din Cuvîntul introductiv al codului (p. 58), acesta reflectă în primul rînd dreptul urban consuetudinal (ius municipale) de Magdeburg, deși se pot constata și influențe de drept german sudic și înrîuriri locale. Se știe că dreptul de Magdeburg s-a constituit treptat din normele ce au consolidat privilegiile orașului, care a cîștigat dreptul de autoadministrare și din regulile de administrație internă și practica judiciară a Magdeburgului. Acest drept s-a răspîndit, alături de dreptul de Lübeck și de celsudic german, peste o serie de teritorii străine, limitrofe sau mai îndepărtate, unde s-au efectuat, în special în sec. XII—XIII, colonizări germane. „Dreptul german”, care a servit ca mijloc de legalizare a privilegiilor negustorilor și ale patronilor-meșesugari, a fost supus treptat unor modificări, în timp ce structura juridică a vieții urbane s-a modelat și ea în raport cu condițiile locale. Pe această cale s-a constituit și „Dreptul orașului Buda” redactat, după cum presupune editorul său K. Mollay, p. 21 sqq., de Johannes Sibelinder (= din Lipiany, R. Cehoslovacă), înainte de 1439.

Lucrarea se deschide cu o amplă Introducere, în care editorul fixează istoricul cercetării codului, sarcinile cercetărilor viitoare și structura ediției prezente (p. 7—31). „Dreptul de la Buda” a ajuns să fie cunoscut abia în anul 1845, cînd prof. A. Michnay și P. Lichner au editat acest cod, după două manuscrise din sec. XV. Această ediție a stat la baza lucrărilor de istoria dreptului și istoria limbii, referitoare la acest veac, lucrări apărute în sec. XIX. Editorul analizează meritele ediției și subliniază totodată carențele ei științifice. K. Mollay trece apoi în revistă contribuția adusă de o serie de cercetători ai acestui cod (Fr. Salamon, Neda Relkovic, G. Didovac, G. Petz ș.a.) și supune unei analize critice succedente, rezultate din confruntarea celor trei manuscrise ale codului, considerațiunile lor de ordin lingvistic și problemele puse de ei. Pornind de la constatările făcute, editorul expune cîteva postulate de viitor — dintre care primul a și fost realizat de Mollay, prin editarea nouă, critică, pe baza celor trei manuscrise existente, a codului:

rezolvarea problemei autorului manuscrisului original, adică a problemei apariției și a redactării acestui cod; studierea raporturilor dintre cele trei manuscrise conservate și a relațiilor lor față de originalul dispărut; rezolvarea problemei originii celor trei manuscrise și a influenței lor pe plan lingvistic și juridic: traducerea și comentarea „Dreptul orașului Buda”. El formulează aceste dezeriderate ca sarcină pentru viitor, a cărei bază o poate constitui prezenta lucrare. Și într-adevăr, K. Mollay a reușit să ofere o ediție critică, de o înaltă ținută științifică, a codului de la Buda. Volumul „Dreptul orașului Buda” stă mărturie competenței și acribiei lingvistului K. Mollay și prezintă începutul unei importante opere de contribuție la cunoașterea organizării social-economice și juridice a orașelor din Ungaria în perioada Evului Mediu.

Cuvîntul înainte este urmat de textul original (de la Pojon) al celui mai vechi manuscris (p. 33—205), însoțit de un amplu aparat critic, ce cuprinde variantele din celelalte două manuscrise, note critice sau extrase din privilegii și decrete contemporane. Urmează un Indice de materii (p. 207—226) și un Glosar substanțial (p. 227—237). Editorul a depus o deosebită străduință de a reda aspectul ortografic al textului, prin respectarea normelor generale de transcriere a textelor medievale în limbi naționale și prin completările judicioase efectuate. Atît indicele de materii, cît și Glosarul sînt precedate de scurte texte explicative despre cuprinsul acestor două importante compartimente ale lucrării. În sfîrșit, volumul cuprinde și material iconografic: 5 facsimile din cele trei manuscrise și 9 ilustrații (stampe, peceti, fresce etc.). Cartea a fost realizată în excelențe condițiuni tehnice și grafice (pot fi considerate excepții facsimilul III și ilustrația XIII).

Prologul codului, în afară de un preambul de considerații de ordin teologic, cuprinde date generale despre atribuțiile și prerogativele juzilor și ale juraților, despre normele lor de conduită și un cuprins succint, contemporan, al articolelor codului. Urmează, în cinci compartimente, 445 de articole. Primele 64 articole se ocupă de rege, de dregătorii cei mai importanți de la curte, de alegerea magistratului urban, de cancelaria orașului etc. Le succed 100 de articole despre drepturile și obligațiile negustorilor și ale intermediarilor, despre monetari și în special despre meșesugari. Urmează 239 de articole de drept civil și penal, referitoare la jurisdicția germanilor, a evreilor, la procedura penală, la dreptul de moștenire etc. 38 articole enumeră obligațiile negustorilor străini, mărfurile pe care aceștia

le pot desface și cantitățile obligatorii a fi puse în vânzare etc. și, în sfârșit, ultimele 4 articole, care tratează cazuri judiciare concrete (prețuri maxime, problema dreptului de depozit al orașului Buda ș.a.).

Dintre articolele despre comerț se impun atenției cele referitoare la comerțul românilor sau la comerțul cu Transilvania în general. Instituind o situație de monopol pentru cei din Buda și prejudiciind interesele negustorilor străini, aplicarea în practică a acestor articole a avut o influență inhibitoare asupra relațiilor comerciale dintre țările române și Ungaria în această perioadă. Se știe că cele trei țări române, Moldova, Transilvania și Țara Românească, practicau în Evul Mediu un intens comerț intern, extern și de tranzit. În domeniul comerțului extern relațiile cu Italia și în special cele cu Veneția și Zara, sau cele cu Viena sau Stiria erau intense în sec. XV și se realizau și prin Buda. De la Buda mărfurile italiene sau germane luau uneori drumul țărilor române prin Oradea sau de-a lungul Mureșului. Pe aceeași cale treceau uneori mărfurile de tranzit sau de export din Moldova, Țara Românească sau Transilvania, destinate apusului. Comerțul prin Buda a fost îngreunat nu numai de gravele contradicții vamale dintre negustorii ardeleni (de pildă cei din Sibiu) și magistratul din Buda, dar și de regimul vitreg aplicat în general negustorilor străini. Din „Dreptul de la Buda” rezultă că negustorii care aduc mărfuri „din Transilvania sau din alte țări (probabil Moldova și Țara Românească – S.G.) ... în țara germană sau spre Italia ... prin acest oraș Buda” să fie datori să le depună aici (art. 67) și să le poată vinde numai celor din oraș sau din țară (art. 407). Dreptul de depozit echivala cu obligativitatea vânzării mărfurilor importate în cadrul orașului, la anumite soroace și numai localnicilor. În acest sens sună o dispozițiune (art. 405) prin care se impune oricărui „străin ... german, ceh, român” care s-ar îndrepta cu mărfurile sale spre ducatul Austriei, pe apă sau uscat, să nu poată continua drumul în această direcție, ci să fie obligat să le depună la Buda, fiind amenințat în caz contrar cu confiscarea mărfurilor. Totodată se urmărește împiedicarea pătrunderii negustorilor străini în Transilvania, „spre Oradea, Alba Iulia și mai departe” (art. 406). Desigur, acțiunea „Dreptului orașului Buda” era limitată din punct de vedere teritorial și în ultimă instanță n-a fost în stare să împiedice comerțul în această direcție, dar influența sa negativă s-a resimțit. În sfârșit codul fixează în art. 424 cantitățile de postav pe care negustorii străini sînt obligați să le desfacă la Buda. Între ele apare și pătura (*Laden*) din Transilvania, care, se știe, constituia un important

articol de export al postăvarilor ardeleni și în sec. XVI.

Editarea de izvoare pune în fața cercetătorului probleme variate și complexe, de ordin lingvistic, paleografic, diplomatic etc. Editorul volumului recent s-a achitat cu multă competență de sarcinile impuse de publicarea codului de la Buda. Dacă la pregătirea pentru tipar a volumului s-au strecurat unele mici erori, dacă se pot constata unele curențe, ele nu afectează fondul și nu prejudiciază valoarea indiscutabilă a ediției.

Deși cele câteva facsimile nu permit o confruntare mai substanțială a originalului cu textul reprodus de editor, se poate totuși constata că K. Mollay a realizat o transcriere îngrijită, fără lacune și erori, a textului original. Obiecții s-ar putea formula, de pildă, în legătură cu regimul literal *v* și *e*: uneori s-a strecurat în corpurile cuvintelor un *o* care lipsește în original, facsimil I. (p. 58–59): *fürsten* în loc de *furstn*; facsim. II (p. 154): *kumpet* în loc de *kumpt*; *v* e redat uneori cu *V*, chiar acolo unde paleografic nu există o deosebire între ele (*und straff* redat ca *Vnd straf*, deși e identic cu *v* din *vnd furstn*). Autorul utilizează în note, însemnate cu asteriscuri, extrase din privilegiile acordate orașului Buda, după textul publicat de Fejér (Codex diplomaticus) sau din decretalele din Corpus Juris Hungarici. Fragmentele citate, pe lângă faptul că sînt uneori prea extinse (de ex. p. 152, 162 ș.a.) nu au fost uniform tratate. Editorul intervine uneori în textul lui Fejér și-l emendează, după normele limbii latine (de ex. p. 98–99) fără a înlocui diftongul anacronic *ae* cu *e*. În unele locuri editorul modifică regimul majusculilor și al minusculilor folosite de Fejér (p. 64) în schimb în alte părți, păstrează formele din textul citat (p. 71: *Judez*, *Castellanus*, *Juratus* în corpul frazei). Nu este consecventă nici transcrierea lui *u* cu *v* (efectuată la p. 64, dar omisă în alte locuri). Editorul era obligat fie să redea tale quale textul din Codex diplomaticus și Corpus Juris Hungarici, sau să fie consecvent în emendarea textului publicat preluat. În unele pasagi s-au strecurat și erori ca: *tale* în loc de *talem* (p. 71) *co facta* în loc de *eo facto* (p. 72) sau modificări față de textul preluat (Fejér, X, 4, p. 799: *comites monetarum*, la Mollay, p. 98: *comites monetariorum*) etc. În cazul emendării textului s-ar fi impus și intervenția decisivă a editorului în frazarea textului, în interpuncție.

Și în Indice s-au strecurat unele erori sau se pot observa lacune. *La Tuch*, lipsesc *iglichs* (de Jihlava), *puzphaer*, *Silisch* ș.a. (p. 197); la *Dorf* nu se indică și art. 353; în

Glosar termenul *gollsch* are trimitere la *Leinwand*, care nu figurează în Indice sub această formă, ci sub *Leinenstoff* ş.a.m.d.

În sfârşit obiecţii se pot formula şi în privinţa materialului iconografic. Ilustraţiile sînt împrăştiate şi necronologic plasate. Unele din ele, de ex. planul Budei din 1687 sau stampa din sec. XIX puteau lipsi dintr-o lucrare în care se publică un izvor din secolul XV, iar editorul se putea limita la materiale contemporane (de ex. ilustraţiile nr. VII, VIII, XII, XIII, XIV), augmentînd în schimb numărul de facsimile.

K. Mollay, sîntem pe deplin convinşi de aceasta, a cercetat şi a lucrat asiduă la editarea critică a „Dreptului oraşului Buda”. Prin publicarea volumului recenzat editorul a adus un nou şi substanţial serviciu istoriografiei universale, în general, şi celei ungare în special. Cel ce parcurge lucrarea rămîne cu sentimentul de a fi asistat la naşterea primului tom dintr-o valoroasă serie de izvoare fundamentale privitoare la viaţa urbană medievală. În acest sens volumul lui K. Mollay e o pildă şi un stimulent.

S. G.

KAROL BAJER, *Przemysł włókienniczy na ziemiach polskich od początku XIX w. do 1939* (Industria textilă în Polonia de la începutul sec. XIX pînă la 1939), Łódź, 1958, editată de Asociaţia ştiinţifică din Łódź, 303 p.

Deşi autorul arată în titlu că se ocupă cu această industrie în secolele XIX şi XX, totuşi într-o introducere dezvoltată (p. 14–36) el face o substanţială expunere asupra activităţii ţesătoriei poloneze pînă în pragul secolului XIX (1820). De origine ţărănească, ţesătoria se dezvoltă mult însă odată cu apariţia şi dezvoltarea oraşelor şi breslelor (sec. XV–XVI) cînd se exportă postav în Turcia, Ungaria şi alte ţări. În declin de la sfîrşitul sec. XVI, din cauza crizei economice din Polonia şi a războaielor din sec. XVII şi prima jumătate a sec. XVIII, producţia textilă se învîiorează începînd de la mijlocul sec. XVIII cînd apar primele manufacturi. Aceea a lui Prot Potocki aducea lînă pentru postav din Rusia şi de la noi din Iaşi (p. 30). Proprietarii erau însă magnaţi şi nobili bogaţi, care nu aveau „chemarea” acestor iniţiative, cauză pentru care ele şi decăd. Mai mult succes au cele create de burghezie în oraşe. Statul burghez Polonez, după Congresul de la Viena (1815), permite prin decretul de la 2.III.1816

ca „străinii folositori” să se stabilească în Polonia. De aceea autorul consideră ca un început de periodizare anul 1820 cu care începe un nou capitol al lucrării. Banca Poloniei acordă sume şi pentru această ramură, iar o serie de legi (ca tariful vamal protecţionist din 1823, unirea vamală din Rusia din 1824) atrag emigranţi. Prin primul contract încheiat la 3.III.1821, la Zgierz, li se acordă unele privilegii. 35.000 emigranţi vin în Polonia pînă spre sfîrşitul anului 1829, să lucreze în producţia textilă. Jumătate din ea se exportă în Rusia şi China (21 milioane de zloţi).

Capitolul următor al lucrării se ocupă de dezvoltarea industriei textile în Polonia în anii 1831–1864 (p. 95–118) perioadă caracterizată prin coexistenţa producţiei meşteşugăreşti (artizanat) alături de producţia în manufacturi şi fabrici. Aceasta din urmă va duce la ruina producţiei meşteşugăreşti. Un moment important este introducerea maşinilor, prima la lînăria din Bielsko-Biala în 1820. Răscoale ale calificelor şi ucenicilor contra meşterilor au loc în 1826, 1827 şi 1829 (p. 56) din cauza antagonismelor inerente societăţii capitaliste.

Una din primele manufacturi care introduce maşini cu aburi este cea de lînă a lui Fielder din Opatówek, care aduce 2 bucăţi din Liège, în 1830 (p. 84). Autorul tratează atât dezvoltarea tehnică cît şi situaţia numerică şi socială a lucrătorilor textilişti, munca grea manuală pe care ei trebuiau să o depună şi starea mai înăpoiată a acestei industrii faţă de ţări cu o industrie textilă mai dezvoltată în acel timp.

În ansamblu între 1831–1864 industria textilă s-a dezvoltat mult.

Anii 1864 şi pînă în 1914 sînt studiati în capitolul IV (p. 119–179). După criza din 1862–1863 industria textilă păşeşte pe calea marilor întreprinderi capitaliste. Sînt urmărite diferitele ramuri; a bumbacului, inului, lîna, mătăsii şi diferitele fabrici de la întemeierea lor — unele au dăinuit pînă în 1939, — publicîndu-se şi gravuri sau fotografii ale clădirilor sau maşinilor.

Urmează capitolul avînd ca obiect situaţia şi pierderile industriei textile în timpul primului război mondial (1914–1918) (p. 179–182). Înainte de a trece la situaţia dintre 1919–1939 caracterizată prin concentrarea industriei şi a proletariatului, crize economice, şomaj, predominarea capitalului străin etc. (p. 197–278) autorul face un scurt istoric fundamentat pe date statistice al principalelor regiuni textile ale Poloniei; Bielsko-Biala, cel mai vechi, cu postavuri renumite începînd din sec. XII, Łódź şi Białystok. În încheiere se dă bibliografia folosită.

Sintetizînd datele publicate pînă acum și căutînd a îmbina atrăgător datele statistice bogate cu mersul dezvoltării proletariatului în această importantă ramură a industriei poloneze, autorul a reușit să dea o lucrare interesantă.

A. C.

B.T. RUBTOV, *Эволюция феодальной ренты в Чехии (XIV — начало XV в.)*. Moscova, 1958, Ed. Acad. de Științe a U.R.S.S., 195 p.

În introducere (p. 3—32) autorul arată că studiul științific al marelui război țărănesc ceh din sec. XV (husitismul) trebuie făcut pe baza analizei particularităților structurii agrare a Cehiei în secolele anterioare el fiind rezultatul dezvoltării luptei de clasă și nu al influenței unor idei din afară. Autorul face o trecere critică în revistă a lucrărilor vechii istoriografii care s-a ocupat mai mult de istoria acțiunilor militare, a mișcării religioase husite, a orașelor și foarte puțin de istoria relațiilor agrare. Autorul arată apoi izvoarele folosite și dă 2 tabele sinoptice a mînăstirilor și regiunilor studiate (cu nr. așezărilor, numele feudalului, data descrierii celei mai vechi și izvorul respectiv folosit).

Capitolul I e intitulat „Cîteva trăsături ale dezvoltării agrare a Cehiei în Secolele XIV—XV” (p. 33—70). Documentele arată o delimitare riguroasă între culturile de toamnă (hyemalia) și cele de primăvară (estivalia) fapt care atrage la rîndul său precizarea grînelor pe care trebuie să le stîngă țărani (de toamnă sau primăvară), ce cîmpuri trebuie să are și cîte zile. Nu există o unitate de suprafață unitară, ci ea diferează apărînd sub diferiți termeni: lan (ca în limba romînă), hereditas (cf. rom. ocină), ager, aratrum, tera și altele. Țăranii nu aveau în folosință în marea lor majoritate decît cîte o jumătate sau un sfert de lan. Se foloseau doar pluguri ușoare sau chiar de lemn.

Se observă în acest timp, în legătură cu dezvoltarea creșterii vitelor de către latifundieri, creșterea interesului pentru cultivarea înașurilor. Alături de „in prato laborare” sau „laborare in feno” sînt atestate diferite munci în mod precis; „fenum falcastrare”, „fenum falcare et siccare”; prata exsiccare; fenum siccare et in accervos componere; fenum congregare et disponere; de feno cumulum cumulare” și genericul „fenum ducere”. Cîștigurile realizate de mînăstiri din peștele scos din apele de pe proprietățile lor era de asemenea în-

semnat. Mînăstirile aveau în orașe cîrciumi și prăvălii. Înțersate în vinderea produselor de la sat, ele intensifică și mai mult exploatarea țăranilor.

În capitolul II al lucrării B. T. Rubțov arată principalele regiuni cu latifundieri laici (în sudul Cehiei, mai ales) și cu mînăstiri (centrul și nordul Cehiei), formele de rentă — în natură, produse și bani. Se produc diferențieri chiar între țăranii aceluiași sat, ca de pildă la cei din Mladonov, Mikulov, Bistra și Zavratna în care o parte păstrează boierescul iar alta plătește deja în bani „pro labore” sau „pro robota”.

În alte sate ei sînt obligați la toate cele trei forme de rentă. În concluzii autorul subliniază intensificarea exploatarei feudale în preajma secolului XV, în ajunul războaielor husite.

Lucrarea istoricului Boris Timofeevici Rubțov se distinge printr-o atență și judicioasă analiză a izvoarelor într-o temă care pînă acum nu a constituit obiectul unei monografii. Ea este utilă și pentru cei ce studiază în general feudalismul în țările de la răsărit de Elba, această orînduire avînd multe trăsături comune în toată această parte a Europei. O lucrare de acest gen este binevenită în istoriografia universală.

A. C.

I. S. DOSTIAN, *Борьба сербского народа против турецкого ига XV—начало XIX в.* Moscova, 1958, 193 p. + 1 h. Academia de Științe a U.R.S.S. Institutul de Slavistică.

Popoarele sîrb, bulgar, grec, albanez și romîn au scris pagini de glorie în istoria lor prin lupta pe care au dus-o secole de-a rîndul împotriva stăpînirii turcești. Această luptă s-a terminat cu eliberarea lor și recăpătarea independenței în sec. XIX. O contribuție deosebită în lupta pentru nimicirea stăpînirii turcești a adus-o poporul sîrb mai ales prin răscoala armată a maselor populare în 1804 care a însemnat cel mai mare eveniment în mișcarea de eliberare a popoarelor balcanice la începutul sec. XIX.

Sprîjinindu-se pe un important material documentar publicat de istoricii sîrbi I. Tomici, I. Radonici, S. Novacovici, A. Ivici, D. Pantelici, M. Vuchicevici și de istoricii ruși și sovietici L. Dobrov, V. Makușev, P. Kapterev, M. Tihomirov, S. Bogoiavlenski etc., istoricul sovietic I. S. Dostian a întocmit un studiu monografic referitor la lupta poporului sîrb

și a celorlalte popoare balcanice împotriva jugului otoman de la începutul sec. XV până în sec. XIX. Lucrarea cuprinde o prefață, 7 capitole, concluzii și observații. În primul capitol se prezintă cucerirea turco-osmană a sud-estului european și începutul luptei poporului srb împotriva înrobitorilor turci; urmează apoi în capitolul II o expunere a situației pământurilor srbesti aflate sub stăpânirea puterii turcești. Capitolul III tratează despre mișcarea de eliberare pe pământurile srbesti în sec. XVI și la începutul sec. XVII, în timp ce în capitolul IV se face o expunere asupra luptei srbilor pentru eliberare în timpul războiului „ligii sfinte” împotriva Turciei. Capitolul V este consacrat mișcării de eliberare a srbilor în timpul războaielor Rusiei și Austriei împotriva Turciei în sec. XVIII. Ultimele două capitole se ocupă cu particularitățile social-economice ale dezvoltării Serbiei de nord în a doua jumătate a sec. XVIII și începutul sec. XIX și cu sporirea mișcării naționale de eliberare în Serbia de nord la sfârșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX și începutul răscăleii din 1804.

Materialul expus de autor nu este complet necunoscut istoricilor și cercetătorilor acestei probleme. Lucrarea lui I. S. Dostian se remarcă în deosebi prin interpretarea științifică a materialului documentar, printr-o tratare marxistă a problemei. El face o adâncă analiză a condițiilor social-economice din Serbia în perioada stăpânirii turcești care au determinat izbucnirea și continua desfășurare a mișcării de eliberare a poporului srb. Mergînd pe această linie el stabilește modul de formare al burgheziei naționale în regiunile de nord ale țării de unde la începutul sec. XIX a pornit cu o mai mare violență lupta antiotomană care s-a terminat cu cîștigarea autonomiei Serbiei.

Pe de altă parte autorul prezintă cele mai variate forme ale luptei antiotomane pe care le-a folosit poporul srb în această îndelungată perioadă. De asemenea este necesar de remarcat legătura pe care I. S. Dostian o face între lupta poporului srb și lupta antiotomană a celorlalte popoare balcanice mai ales la sfârșitul sec. XVII și în tot decursul sec. XVIII cînd împotriva Turciei s-au ridicat Austria și mai ales Rusia. Din materialul documentar reiese importantul ajutor acordat de Rusia poporului srb și popoarelor balcanice în lupta de eliberare a cărei politică externă se împletea armonios cu lupta lor antiotomană.

Folosind în largă măsură materialul documentar procurat de cercetările istoricilor srbii — puțin cunoscut pînă acum — autorul a omis documentele și cronicile contemporane bulgare, românești, grecești care s-au

făcut ecoul acestei lupte de eliberare și care ar fi putut să sprijine și mai mult afirmațiile sale.

Lucrarea se încheie cu un indice de nume geografice și cu unul de persoane. Prin felul cum a fost redactată lucrarea lui I. S. Dostian se adresează în aceeași măsură studenților cîți și istoricilor din țările unde în evul mediu s-a întins stăpînirea otomană.

C. Ș.

GIIAS-AD DIN ALI, *Дневник похода Тимур в Индию*. Editura de literatură orientală, Moscova, 1958, 205 p.

Pînă în prezent orientaliștii cunoșteau o veche ediție a jurnalului campaniei lui Timur în India redactat de Giias-ad-din Ali și anume aceea a orientalistului rus L. A. Zimin apărută în seria de „Texte cu privire la istoria Asiei Centrale”, publicată la Petrograd în 1915 sub redacția acad. V. V. Barthold.

Actuala ediție a acestui text — tradusă din limba persană și comentată de orientalistul sovietic A. Semenov — apare sub conducerea Institutului de Orientalistică a Academiei de Științe a U.R.S.S. și a Institutului de istorie, arheologie și etnografie a Academiei de Științe a R.S.S. Tadjică.

Textul jurnalului cuprinde o introducere, 16 capitole și o anexă. În capitolele I—III sînt prezentate luptele premergătoare acestei campanii. Descrierea campaniei lui Timur în India începe propriu-zis de la capitolul IV cu cucerirea orașului Mulda (1398) și se termina în capitolul XV cu întoarcerea lui Timur la Samarcand (1399). În capitolul XVI prof. A. Semenov a inclus un text inedit, — inexistent în ediția Zimin-Barthold, — aflat în prezent la British Museum și care descrie expediția lui Timur împotriva cafirilor din Afganistan făcută după întoarcerea sa din India (p. 192—196). Manuscrisul folosit de editor este o copie tîrzie din sec. XVII întrucît pe ultima sa filă este o însemnare a copistului din 6 dec. 1606.

Prof. A. Semenov a căutat să dea o dată cu textul transcrierea cronologică din anii Hegirei în anii erei noastre și unele note istorice și lingvistice. În încheiere se dă un indice de persoane și unul de nume geografice (p. 199—204). Ar fi fost util ca autorul să fi însoțit textul cu o hartă a Indiei pe care să se fi marcat traseul acestei campanii. Lucrarea — o ediție de texte — este utilă în primul rînd orientaliștilor pentru unele probleme privind istoria Indiei, Afganistanului și în general a Asiei Centrale în evul mediu.

C. Ș.

BIZANTINOLOGIE

A. P. KAJDAN și G. G. LITAVRIN, *Очерки истории Византии и южных славян*, Moscova, 1958, 326 p.

Punând la dispoziția profesorilor din învățământul mediu un material ajutător pentru lecțiile lor, autorii socotesc lucrarea de față ca fiind destinată numai scopurilor didactice. Sintetizând însă principalele rezultate obținute de către istoricii sovietici în cele mai importante probleme ale istoriei imperiului bizantin, lucrarea oferă, prin însuși conținutul ei de sinteză științifică, utile orientări generale pentru promovarea cercetărilor de bizantinologie.

Lucrarea cuprinde 22 de capitole tratând despre: Imperiul Roman de Răsărit și „barbarii” în secolele IV—V (cap. 1), încercările de restaurare a Imperiului Roman și lupta de clasă în secolul al VI-lea (cap. 2), destrămarea sistemului sclavagist din Imperiul Roman de Răsărit și răspândirea slavilor de sud în Peninsula Balcanică la sfârșitul secolului al VI-lea și în secolul al VII-lea (cap. 3), harta fizică, geografică și administrativă a Bizanțului în secolul al VIII-lea (cap. 4), obștea bizantină în epoca genezei feudalismului — sec. VIII—X (cap. 5), dezvoltarea relațiilor feudale în Bizanț în secolele X—XII (cap. 6), orașul bizantin în secolele XI—XII (cap. 7), aparatul de stat și biserica din imperiul bizantin în secolele IX—XII (cap. 8), cultura bizantină în secolele IX—XII (cap. 9), Bulgaria, Bizanțul și Marele Cnezat al Moscovei în secolul al IX-lea (cap. 10), Imperiul Bulgar în a doua jumătate a secolului al IX-lea și în prima jumătate a secolului al X-lea (cap. 11), căderea Imperiului Bulgar (cap. 12), slavii de sud sub dominația Bizanțului (cap. 13), prima cruciadă, slavii și Bizanțul (cap. 14), Bizanțul și cruciada a IV-a (cap. 15), Imperiul Latin și hegemonia Bulgariei în Balcani (cap. 16), satul și orașul bizantin în secolele XIII—XV (cap. 17), răscoala zeloților (cap. 18), hegemonia Serbiei în Balcani în secolul al XIV-lea (cap. 19), Dubrovnicul în secolele XIII—XIV (cap. 20), lupta slavilor de sud împotriva cuceririi turcești (cap. 21), căderea Constantinopolului (cap. 22). Capitolele 1—10, 17 și 20 au fost redactate de A. P. Kajdan, iar celelalte de G. G. Litavrin.

Autorii consideră secolul al IV-lea ca fiind începutul istoriei Bizanțului. În acest secol Imperiul Roman de Răsărit a fost asaltat de popoarele migratoare; în acest secol slavii reprezentau principala forță de producție, dar numai în centrul imperiului deoarece la peri-

ferie și mai cu seamă în regiunile asiatice ale imperiului sistemul sclavagist era în declin. În secolul al IV-lea s-a dezvoltat colonatul. În izvoarele bizantine cultivatorii pământului sînt denumiți γεωργοί, termen pe care juriștii latini l-au tradus prin cuvîntul *coloni*. Sensurile termenului grecesc nu sînt însă identice cu ale termenului latin. Termenul grecesc indică pe țărani legați de glie din regiunile răsăritene ale Imperiului Roman, pe cînd coloni erau cultivatorii din regiunile apusene, care puteau părăsi în mod liber moșia. De asemenea țărani denumiți γεωργοί formau obștii satești, în timp ce coloni erau arendași care nu constituiau obștii satești.

Trăsătura economică esențială a primei perioade din istoria Bizanțului este rezistența fermă a clasei stăpînitoare împotriva dezvoltării micilor gospodării țărănești independente. Destruerea orînduirii sclavagiste avu loc treptat, datorită întăririi obștiilor țărănești, în urma pătrunderii slavilor în imperiu. Faza a doua a istoriei Bizanțului o constituie feudalizarea societății bizantine, care coincide cu perioada destrămării obștiilor țărănești adică cu secolele VIII—X. În același timp s-a intensificat producția meșteșugărească, s-au lărgit relațiile comerciale și au apărut orașele medievale care înlocuiau orașele antice. Creșterea orașelor provinciale a determinat scăderea rolului preponderent al capitalei bizantine. Triumful deplin al forțelor feudale se situează, din punct de vedere cronologic, în secolul al XIV-lea.

Autorii pun în lumină rolul politic și economic pe care l-a jucat imperiul bizantin în istoria statelor medievale din Europa și Orientul Apropiat. Aceasta este prima lucrare de sinteză în care istoria Bizanțului este tratată în strînsă legătură cu istoria statelor slavilor de sud. Primele state bulgare din Balcani — al bulgarilor și al sîrbilor — s-au constituit și dezvoltat într-o permanentă luptă cu Bizanțul. Uneori teritoriile bulgarilor și ale sîrbilor căzură sub dominația bizantină, alteori cîte un țar bulgar sau sîrb cucerea importante regiuni bizantine.

În mod inerent statele slavilor de sud au intrat și în relații economice și culturale cu Bizanțul. Slavii au învățat de la bizantini unele meșteșuguri și mai cu seamă scrierea, dar în același timp au exercitat și ei influențe pozitive asupra structurii sociale și politice a Bizanțului. Destinele istorice ale unora și ale altora au fost strîns legate pînă la sfîrșitul evului mediu, după ce atît Bizanțul cît și

statele slavilor de sud au căzut sub ocupația turcilor.

Autorii acordă o deosebită atenție problemelor economice și sociale. Ei arată că dezvoltarea societății bizantine se explică prin dezvoltarea forțelor de producție. Meșteșugurile și tehnica bizantinilor au constituit modele pentru multe popoare europene din evul mediu. Procesul istoric al dezvoltării sociale este explicat prin contradicțiile de clasă. Se pun în lumină forțele progresiste care au determinat mișcările sociale.

Concluzia lucrării cuprinde remarcabile aprecieri pentru cultura bizantină. Bizanțul a adus un aport imens în tezaurul culturii umane. Societatea bizantină are meritul de a fi apreciat și păstrat minunatele monumente ale civilizației elenistice. Prin mijlocirea Bizanțului, Renașterea a preluat și valorificat cea mai mare parte din creația culturii antice.

Autorii au numit „Schife” cercetările rezumate în lucrarea lor. Această caracterizare se referă la faptul că tratarea problemelor nu are un caracter sistematic și multilateral. Autorii nu se ocupă de chestiunile controversate încă în cercetările istorice bizantine. Lucrarea oferă însă indicații utile bizantinologilor prin prezentarea principalelor concluzii la care a ajuns bizantinologia sovietică, precum și prin tratarea problemelor pe baza concepției materialiste a istoriei.

Gh. C.

J. KARAYANNOPULOS, *Entstehung und Bedeutung des Nomos Georgikos*, în *Byzantinische Zeitschrift*, 51 (1958), p. 357—373.

J. Karayannopulos este autorul unor studii publicate în ultimii ani, care abordează o serie de probleme din cele mai controversate din istoria Bizanțului: apariția și organizarea temelor, organizarea financiară a Bizanțului timpuriu sau în articolul de față, originea și însemnătatea codului agrar.

Autorul trece în revistă în partea introductivă principalele probleme discutabile legate de această importantă culegere legislativă. Acestea sînt: datarea codului, caracterul lui de culegere privată sau de operă legislativă oficială și problema esențială, în ce măsură a fost influențat de dreptul cutumiar slav. În continuare sînt înfățișate diferitele puncte de vedere ale bizantinologilor în această problemă. Cu privire la data apariției codului unii istorici (Montreuil, Heimbach) au considerat-o drept o culegere legislativă extrasă din opera lui

Justinian. Același punct de vedere a fost reluat în ultimul timp și de F. Dölger. Alți istorici (Vernadsky, Ostrogorsky etc.) sînt de părere că acest cod a apărut în vremea lui Justinian II în timp ce bizantinologii ruși și sovietici susțin că Nomos Georgikos trădează o accentuată influență slavă și l-au considerat o operă legislativă a primilor împărați isaurieni. Cîțiva istorici căutînd să diminueze rolul slavilor în istoria Bizanțului s-au străduit să combată acest ultim punct de vedere pe motiv că dreptul cutumiar slav nu ne este cunoscut și bazați pe unele asemănări între această legislație și alte diferite dispozițiuni legislative au conchis fie că este o compilație după culegerile din vremea lui Justinian, așa cum s-a arătat mai sus (Fr. Dölger), fie drept local egiptean adus de funcționarii bizantini fugiți în urma cuceririi Egiptului de arabi (Vernadsky).

Pentru teza că Nomos Georgikos ar fi o culegere privată de norme de drept rural subscris Fr. Dölger și J. Malafosse, în timp ce majoritatea celorlalți istorici, care s-au ocupat de această problemă, înclină ca să vadă o culegere oficială.

Autorul după ce expune aceste diferite păreri, fără însă ca să insiste într-o suficientă măsură asupra aportului adus în această problemă de bizantinologii ruși și sovietici își expune și propriul său punct de vedere care nu diferă prea mult de al lui Fr. Dölger. Nomos Georgikos ar fi o culegere legislativă particulară, care reproduce dispoziții din Corpus Juris Civilis și din dreptul local bizantin. Consideră data apariției sale a doua jumătate a sec. VI, deci înlătură orice influență slavă, ca atare el nu ar reflecta schimbările structurale intervenite în societatea bizantină în urma colonizării slave din sec. VII.

În ce privește redacțiunea codului, autorul este de părere că el a circulat în versiuni independente una de alta de la început aplicate în diferite regiuni ale imperiului și puținele deosebiri se explică prin spiritul conservativ al vieții țărănești.

Diferitele probleme legate de codul agrar a format obiectul a două studii amănunțite publicate cu cîțiva ani în urmă de istorica sovietică, E. E. Lipșiț. Credem că nu se poate trece cu ușurință peste argumentele istoricii sovietice și care duc la cu totul alte concluzii decît cele formulate de Karayannopulos.

Concepția care stă la baza codului agrar nu este dreptul sclavagist pe care îl reflectă culegerile legislative ale lui Justinian. Ideea de proprietate deplină a legislației sclavagiste este cu totul alta decît concepția care se degajă din codul agrar. Acesta din urmă exprimă alte relații de producție.

În afară de considerațiile de limbă care apropie mult codul agrar de Eclogă, legislația isaurienilor din sec. VIII, întreaga configurație istorică a acestui veac pledează pentru a-l considera expresia juridică a epocii integrării maselor de slavi în Imperiul bizantin. Chiar dacă sînt unele apropieri între legislația lui Justinian și codul agrar, acestea nu afectează structura intimă a codului și sînt explicabile prin marea autoritate de care se bucura în imperiu opera legislativă din vremea lui Justinian.

Codul agrar este deci expresia noilor relații de producție în Imperiul bizantin. Masa de producători direcți din mediul rural nu mai sînt colonii ci o populație țărănească liberă care trăia organizată în obștii teritoriale. Izbîtoarele asemănări dintre obiceiurile reflectate în cod și cunoștințele noastre despre populația slavă din Peninsula Balcanică duc la concluzia că această operă legislativă este un produs al condițiilor social-economice din Bizanțul sec. VIII.

E. F.

BIBLIOGRAFIE, MUZEOGRAFIE, ARIHIVISTICĂ

- I. IONAȘCU, *Date statistice noi despre București în anii 1180—1181 culese din arhivele Moscovei*, în „*Revista arhivelor*”, nr. 1, 1959, p. 175—192.

Recenta aniversare a semimileniului menționării documentare a orașului București, a fost întâmpinată de istorici prin publicarea de noi documente. Astfel de documente sînt și cele aflate de I. Ionașcu în arhivele din Moscova: Un plan al orașului București din 1770¹, o catagrafie a circumnirilor bucureștene din 1810 (p. 179, 185, anexa 3), o catagrafie a clădirilor din București din 1810 (p. 180, anexa 1 și 2) și în fine o catagrafie a prăvăliilor meșteșugarilor și negustorilor din București din 1811 întocmită „în scopul repartizării unor sarcini bănești” (p. 181).

Ultimul document — în limba rusă — se află în original în Arhiva documente vechi din Moscova (fond. 69, dos. 365, f. 5—8), iar în copie într-un microfilm nr. inv. 53.705, 53.711 în Arhiva Muzeului de Istorie a orașului București, precum și în fotocopie nr. inv. 53.452, f. 1—4 în aceeași Arhivă din București. Titlul dat de autor acestui document este: „Statistica prăvăliilor și atelierelor meșteșugărești din București întocmită pe baza tabelelor alcătuite de slujbașii rînduiți de marele agă” (p. 186—187).

Publicarea acestor noi documente însoțită de o prezentare succintă reprezintă o nouă contribuție la cele ce se știau pînă acum despre istoria orașului București în această perioadă. Ne vom opri asupra ultimului document, care, prin felul cum a fost publicat — cu unele erori — poate deruta pe cercetătorii istorici.

Acest document, foarte prețios, se află din fericire în original în limba română — și

într-o formă mai completă — în Arhivele Statului din București, Fond visteria Țării Românești nr. 2360 din 1811 și ne-a fost semnalat de tov. I. Cojocar. Titlul său este: „Condica nr. 13 pentru prăvăliile din București și de pe la județe care s-au hotărît a da dajde pe tot anul pentru cheltuielile oștilor rusești (94 file)”. Valoarea acestui manuscris românesc este cu atât mai mare, cu cît el cuprinde nu numai catagrafia nominală a tuturor prăvăliilor din București în 1811, indicînd chiar mahalaua și nr. casei, dar și o catagrafie a prăvăliilor din cele 17 județe ale Țării Românești: sînt indicate de asemenea și prăvăliile din celelalte orașe ale țării, de exemplu, Ploiești, Tîrgoviște, Cîmpulung, Pitești, Rușii de Vede, Craiova.

Din compararea celor două texte — cel rus și cel românesc — rezultă multe nepotriviri de cifre și de numiri datorită unei greșite traduceri a textului din limbă rusă în limbă română. Nepotrivirea de cifre între cele două catagrafii (la 31 din cele 59 de denumiri) duce la concluzia că textul în limba română este mai complet decît celălalt redactat în limba rusă. Diferențele de cifre sînt uneori mici, de exemplu, lipsanii sînt trecuți cu 77 prăvălii în loc de 78, blănnarii cu 101 în loc de 102, brutarii cu 32 în loc de 33 etc.; altele aceste diferențe sînt mai mari, de exemplu, băcanii sînt trecuți cu 183 de prăvălii în loc de 195, circiumarii cu 942 în loc de 1033, tîmplarii cu 184 în loc de 205, zidarii cu 55 în loc de 115 etc. Adunarea acestor diferențe de cifre duce la un total, care în nici un caz nu trebuie neglijat: 257 prăvălii!

Care este explicația acestei diferențe? Explicația se află chiar în textul catagrafiei redactate în limba română și anume la locul unde sînt înregistrate prăvăliile nominale și pe mahalale. Din loc în loc la sfîrșitul fiecărei categorii de prăvălii apare mențiunea „*spor la a*

¹ Vezi o prezentare mai largă în Revista „*Studii*” nr. 5/1959.

doua cercetare", spor care de fapt reprezintă diferența de cifre dintre textul românesc și cel rusesc. De altfel în textul românesc există o totalizare a acestor diferențe sub titlul „adunarea sporului” (fila 62 v). De aici rezultă că textul românesc este a doua formă a aceleiași catagrafii după o nouă „cercetare” făcută de aceleași organe administrative, ceea ce înseamnă că este un text mai complet decât prima formă. Pentru cercetătorul istoric catagrafia redactată în limba română este mai utilă decât aceeași catagrafie redactată în limba rusă care a fost tradusă după un text românesc al primei forme al aceleiași catagrafii. N-ar fi exclus ca în aceeași Arhivă din Moscova să existe și această a doua formă a catagrafiei tradusă în limba rusă.

Folosirea catagrafiei prăvăliilor din București din 1811 în limba română este utilă și pentru că denumirile originale au fost mutilate, sau schimbate cu totul prin dubla traducere, înții în 1811 din limba română în limba rusă și a doua oară în 1957, când autorul a descoperit-o la Moscova, din limba rusă în limba română. Iată greșelile de traducere făcute în 1811:

cavafii	au devenit	pantofari
brașovenii	„ „	mărfuri de Brașov
ciznari i	„ „	
condoragii	„ „	cizmari
mătăsari i	„ „	
mărgelari	„ „	mătăsari
șalvaragii	„ „	confecții (haine gata)
ișlicari	„ „	căciulari
tutungii	„ „	negustori de tutun aromatic
olari	„ „	olari și mărunțișuri de fier
cazacii	„ „	negustori de samur
poverne de ulei	„ „	ulieri
trăistari	„ „	negustori de saci

De asemenea există nepotriviri și în ceea ce privește titlatura coloanelor tabelului de recensământ, de exemplu:

iznafuri	au devenit	felul prăvăliilor
pămînteni	„ „	localnici
starea	„ „	clasa
nemți	„ „	austrieci
talari	„ „	lei

Iată greșelile de traducere a textului rusesc făcute în 1957:

Bogasieri	au devenit	mărunțișuri (bogatelgii)
Cojocari groși	„ „	blănari
Cojocari simpli	„ „	cojocari
găitănari	„ „

căciulari			
simpli	„ „	șepcari	
jimblari	„ „	franzelari	
simigii i	„ „	măcelari	
bragagii		și bragagii	
bărbieri	„ „	frizeri	
covaci i	„ „	fierari	
lăcătuși		și lăcătuși	
căldărari	„ „	cazangii	
telari	„ „	negustori ambulanți	
potcovari	„ „	veterinari empirici	
cafenele	„ „	cafegii	
dogari	„ „	butnari (dogari)	
zarafi	„ „	vopselari	
dulgheri	„ „	țimplari	
hanuri	„ „	hangii	
tabaci	„ „	cafegii	
sureccii	„ „	linari	
băi	„ „	băiași	

Dintr-o scurtă privire aruncată asupra tabelului publicat de autor se mai poate constata că autorul a redat în mod greșit trei categorii de prăvălii de două ori: de exemplu blănarii, țimplarii și cafegii. În realitate, blănarii trebuiau redați într-un loc sub termenul de cojocari groși, iar în altă parte sub termenul de cazacii; țimplarii trebuiau redați o dată sub acest nume, iar a doua oară sub numele de dulgheri; cafegii trebuiau menționați o dată sub acest nume, iar a doua oară sub numele de tabaci.

După părerea noastră cercetătorii care studiază problemele legate de istoria orașului București vor trebui să folosească în primul rând manuscrisul original în limba română al catagrafiei prăvăliilor din București din 1811 aflat la Arhivele Statului din București și în al doilea rând textul rusesc al primei forme a aceleiași catagrafii, publicat de prof. I. Ionașcu.

C. Ș.

G. ȘTREMPEL, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, vol. I, București, Ed. Academiei R.P.R., 1959, XLIII + 352 p.*

Biblioteca Academiei R.P.R. a început să publice cataloage tipărite ale unora din fondurile ei speciale. Astfel, în 1957, Marta Anineanu ne-a dat *Catalogul corespondenței lui Vasile Alecsandri*. A urmat *Manuscrisele*

* Este cazul să arăt — ceea ce nu se vede din titlu — că este vorba de copii de msse aflate în bogata Bibliotecă a Academiei R.P.R. — Secția Manuscrise.

slave din Biblioteca Academiei R.P.R., vol. I, catalogul întocmit de P. P. Panaitescu (1959).

Valorificarea fondurilor speciale ale Bibliotecii prin cataloage tipărite este o acțiune laudabilă care trebuie continuată în ritm viu, pentru că „mîndria și gloria bibliotecii publice o vezi — scria Lenin — nu în numărul de tipărituri din veacul al XVI-lea sau manuscrise din veacul al X-lea, ce ar conține, ci în larga circulație a cărților în rîndurile poporului, în numărul de noi cititori atrași la bibliotecă, în reperițiunea cu care e satisfăcută orice cerere de cărți... (*Lenin despre bibliotecă*, ed. întocmită de N. K. Krupskaja, Buc. 1955, p. 43).

Pînă la terminarea cataloagelor celor aproape 6000 de msse chirilice, romînești, cite sînt azi în Bibliotecă, lucrarea lui G. Ștrempel va aduce la cunoștința cititorilor și cercetătorilor valori însemnate din literatura, istoria și cultura științifică a romînilor din evul mediu.

Lucrarea este un *repertoriu alfabetic*, științific întocmit, cu numele tuturor copiștilor semnați pe 609 manuscrise vechi romînești, scrise de ei pînă la anul 1800. Alte 138 msse, deși nesemnate, au fost totuși identificate de Ștrempel pe baza comparații scrisului, cu grafia manuscriselor semnate. Pe baza acestui material, numărul cel mai mare de copiști l-a dat Țara Romînească: 196; urmează Moldova cu 142 cărturari copiști, Transilvania cu 90, din Banat patru și doi copiști sînt străini (Rusia și Polonia).

Autorul ne spune (*Introducere*, p. XII) că pentru alegerea în temă a celor 147 msse, a trebuit să cerceteze „peste 3 800 manuscrise”. Rezultă că din acest total, peste 3 053 manuscrise nu sînt semnate. *Anonimatul* era folosit larg de copiștii medievali, ca un semn al umilinței pioase și al modestiei; mai era cerut și de faptul că munca de copiere era de multe ori împlinirea unei pedepse canonice auto-consimțită, și în acest caz nu se pomenea numele celui auto-pedepsit (*Introducere*, p. XII). Dar, chiar după mărturia autorului, mai găsim „zeci de letopisește și cronici” anonime (p. XXII). Pentru aceste scrisori istorice și politice anonimatul poate fi explicat și prin teama de răspundere în legătură cu cele scrise, pentru că aceste cronici laudau pe unii și defăimau pe alții.

Tehnica adoptată de autorul catalogului este clară și duce pe cei care-l consultă spre o orientare ușoară: numele copiștilor se înșiră alfabetic, indicîndu-se provincia unde copiază. Sub nume urmează indicarea manuscriselor copiate (titlul, cota din bibliotecă, descrierea sumară, mai ales a elementelor artistice din scriere). Ce este însă mai prețios în

tehnica adoptată este că autorul reproduce toate însemnările copiștilor, dar numai cînd aceștia fac mențiuni despre data, locul și împrejurările copierii. Aceste însemnări oglindesc psihologia copiștilor, realitățile economice, sociale și politice ale vremii cînd ei copiau, interesele acelora în slujba cărora erau copiștii profesioniști. Acest aspect ideologic al catalogului este lămurit de autor într-o introducere clară.

În introducere însă nu se spune un lucru care trebuie subliniat: repertoriul acestor scoate din fundul întunericului o armată întregă de cărturari modești ridicați din popor, țărani, tîrgoveți, călugări și clerici de jos — nici unul din aristocrația clericală — dieci, caligrafi și dascăli de pe la curțile boierești, care au transmis prin munca lor exploatată operele fundamentale ale culturii feudale naționale și mondiale (hronografe, istoria Troadei romane, bizantine și occidentale, opere teologice etc.). Abia acum, prin acest repertoriu, vor fi valorificați acești cărturari ai veacurilor trecute, ridicați din popor.

O asemenea lucrare se întocmește greu; meritul autorului este cu atât mai mare. Este firesc ca la această lucrare — întocmai ca la *Bibliografia romînească veche* — să se adauge cu timpul „noi contribuții”, care vor descoperi noi copiști medievali, alte msse vechi semnate, pe măsură ce noi achiziții vor intra în Bibliotecă. Referindu-mă la cele prezente acum în bibliotecă, observ că ms. nr. 5022 („Istoria Țării Romînești” 1290—1690) este copiat de Florea Donie, care semnează la f. 124^v. De asemenea, din studiile paleografice apărute pînă acum, putem identifica pagini din ms. 4793 (hronografe) comparate cu pagini din ms. 253, ca fiind copiate de cronicarul I. Neculce¹. Nicola, grămăticul de la mănăstirea Cîmpulung (Muscel), copist între 1686—1710 (p. 162—164), este același cu copistul „Nicola pre-

¹ Pentru paginile ms. 4793, vezi Iulian Ștefănescu, *Cronografele romînești* în *Rev. ist. rom.* IX (1939), p. 42: (anumite pagini „par a fi scrise de Ioan Neculce”). Îndoaiala lui Iulian Ștefănescu devine certitudine prin compararea paginilor 208—209, 224 r și v, 272^v—273^v ș. a. Din ms. 4793 cu anumite pagini din ms. 253, pentru care vezi acad. Iorgu Iordan, *Studiul manuscriselor și problema transcrierii cronicii lui Ion Neculce* în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, II (1953), p. 235—237 (și în alte studii ulterioare, din 1954 și 1955, acad. Iorgu Iordan confirmă aceeași identificare a scrișului lui Neculce).

otul" („ierei Niccola"), inserat separat în *Catalog*, la p. 164—165¹.

Catalogul are la pagina 277—311 un număr mare de planșe fotografiate, care reproduc pagini caracteristice din punct de vedere artistic și paleografic ale manuscriselor noastre vechi. Ar fi fost necesară o listă a facsimilelor², care să orienteze pe cititor în ansamblu, asupra particularităților grafice, în funcție de timp, spațiu, numele copistului și de opera copiată. Ar fi o posibilitate de orientare și asupra facsimilelor, consultând *indicele general*; dar în indice, dintr-o eroare a tehnoredacției (care a schimbat paginile facsimilelor, după ce se lucrase indicele), paginile la care se trimite nu corespund cu realitatea din volum. La trimerile pentru paginile 276—310 din *Indicele general*, cititorul trebuie să adauge numărul 1, ca să găsească realmente cele indicate în indice; de ex. pentru *Codex Sturdzanum*, nu căuta la p. 276 (v. *Indicele general*, sub voce), ci la p. 277 ș.a.m.d.

Aceste facsimile, strinse toate într-un album separat, ar putea forma un ghid valoros pentru exercițiile de paleografie ale începătorilor.

Catalogul lui G. Ștrempel este un instrument de lucru foarte prețios pentru studenții în filologie, istoricii literari, pentru istorici, paleografi, pentru cititorii de la Secția de Manuscrise, cît și pentru cercetătorii din afară ai Bibliotecii Academiei, care însă se informează asupra manuscriselor noastre vechi.

D. S.

Notizie introduttive e sussidi bibliografici, Milano. Ed. Carlo Marzorati, 1958, 477 p. + 18 planșe.

Lucrarea de față — alcătuită din mai multe studii — prezintă istoricul amănunțit al cărții (Manuscrisul, Cartea tipărită, Bibliotecile, Arhivele, Enciclopedii generale și repertorii bibliografice, Elemente de bibliografie generală, Cataloage și norme de clasificare).

¹ Dan Simonescu, *Un vechi manuscris al mănăstirii din Cîmpulung în Prietenul nostru*, VIII (Cîmpulung), 1924, nr. 8—9, p. 13—15.

² De obicei, elementele din facsimile nu intră în indice, ci ele se semnalează într-o listă precedentă.

Subliniind importanța manuscrisului în cercetarea studiilor istorice și filologice, autorul vorbește despre rolul acestuia în dezvoltarea diplomatiei și mai ales a paleografiei în sec. XIX—XX (școala germană—Watembach, franceză—Delisle, italiană—Schiaparelli). Meritul acestor paleografi constă în faptul că au introdus metode de cercetare noi și complexe în studiul paleografiei. Vorbind despre aceste școli, autorul arată că tendința școlii franceze constă, în special, în a transforma paleografia dintr-o știință auxiliară diplomatiei și studiilor medieviste, într-o știință independentă, care să-și dezvolte investigațiile și în sectorul papirologiei, epigrafiei, numismatiei și sfragisticii. Studiul prezintă o serie de date interesante cu privire la începuturile scrisului (scrierea egipteană, feniciană, greacă, etruscă, latină) și cele dinți documente grafice ale lumii latine păstrate pînă azi, diferitele materiale întrebuințate pentru scris — materiale dure (pietre, pereții cavernelor, ai mormintelor) și flexibile (frunze de palmier, în, piei de animale, plăci de metal, aur, argint, plumb), prepararea și întrebuințarea papirusului și a pergamentului; descoperirea hîrtiei, perfecționarea tehnicii de fabricație, importanța hîrtiei filigranate în identificarea fabricii, regiunii și epocii în care a fost produsă, elemente necesare pentru datarea și localizarea manuscriselor; instrumentele și cernelurile folosite pentru scris, modul de conservare în antichitatea clasică și la popoarele din Asia. Sînt prezentate apoi diferite forme de cărți: sul, codice (din papirus, pergament), forma scrisului (determinată de specificul actului, țara respectivă, evoluția lui în timp), aranjamentul pe pagină (separarea în coloane, capitole), punctuația, abrevierile, palinsestele, decorațiunea-miniatuura, modul de legare al cărților.

Relevînd rolul copiştilor și editorilor din antichitatea greco-romană (librarius sau antiquarius, notarius, tabelliones), autorul vorbește pe larg despre continuarea muncii lor în mănăstirile și școlile eclesiastice; evoluția culturii religioase spre cultura laică, importanța înființării universităților și marea însemnătate a Umanismului. O atenție deosebită este rezervată descrierii diferitelor tipuri de cataloage; cataloagele-manuscris și cataloagele tipărite din sec. XVII pînă astăzi; descrierea este susținută de numeroase exemplificări.

În studiul consacrat cărții tipărite, autorul expune într-un cadru general importanța descoperirii tiparului, condițiile economice, politice și sociale care au favorizat această mișcare largă a tipăriturilor și evoluției în diferite țări din Europa: Germania, Italia,

Franța, Spania, Țările de Jos, Anglia, în sec. XV—XIX, precum și în U.R.S.S. și Statele Unite în secolul XX.

De o prezentare amplă se bucură dezvoltarea bibliotecilor: materialul distribuit în subcapitole raportate la perioadele mari ale istoriei ilustrează caracteristicile fiecărei etape în parte, relevând valoarea lor ca centre importante de cultură. Astfel, sînt prezentate *Bibliotecile* din antichitate: Egipt, Asia antică, Grecia, Roma, Bibliotecile din evul mediu: din Imperiul roman de răsărit, din Occident (mănăstirile benedictine, franciscane, dominicane etc.), Bibliotecile Umanismului și ale Renașterii, cele din secolul XVII—XVIII și începutul marilor biblioteci moderne. Printre bibliotecile remarcabile din Europa atît prin valoarea și bogăția colecțiilor, cît și prin vechimea lor, sînt citate următoarele: Biblioteca Ambroziană, Biblioteca Malatestiană și Biblioteca Vaticană din Italia, Bibliotecile Naționale și cele agregate din Paris, Berlin, Viena, Madrid, Biblioteca Muzeului Britanic și Biblioteca Congresului din Statele Unite. În mod deosebit este subliniată buna organizare a bibliotecilor din U.R.S.S. în vederea culturalizării unui număr cît mai mare de cititori. Sînt prezentate Bibliotecile Lenin din Moscova și Biblioteca Saltikov-Scedrin din Leningrad.

În capitole mai restrînse este expusă importanța Arhivelor în decursul timpului, precum și categoriile de arhive (eclesiastice, laice, particulare). Autorul se ocupă apoi de dezvoltarea Enciclopediilor moderne, caracterul lor (generale, speciale), exemplificări.

În ultima parte, lucrarea se ocupă de Repertorii bibliografice, — relevînd importanța și necesitatea acestor instrumente de lucru în cercetările științifice, — de bibliografii generale și pe specialități, cataloage, norme de catalogare și sisteme de clasificare.

Culegerea de studii, publicată la Milano în 1958, este interesantă pentru că prezintă o privire de ansamblu — bogat documentată — asupra istoriei cărții. Totuși, aportul autorilor ar fi fost mult mai util dacă ar fi izbutit să păstreze un caracter mai unitar în expunerea subiectelor. Unele etape ale acestei ample mișcări culturale sînt privite în mod mai amplu; analizînd condițiile de dezvoltare în majoritatea țărilor din Europa cititorul are posibilitatea de a urmări această evoluție în mod comparativ. Altele, însă, se limitează numai la Italia. Sînt omise sau amintite în mod cu totul sporadic, țările de democrație populară. În ceea ce privește România, nu se vorbește nimic despre manuscrisele slave, cunoscute și în restul Europei, pentru vechimea și frumusețea ornamentelor

lor. Tot atît de puțin informați sînt autorii și cu privire la bibliotecile de la noi, — unele din ele — cele din Transilvania, mai ales destul de vechi, precum și cu privire la Enciclopediile editate la noi în țară; la capitolul respectiv se afirmă că: „România este foarte înapoiată cu vechia ei Enciclopedie română” (este vorba de cea apărută la Sibiu publicată de C. Diaconovici în 1898—1904), omițîndu-se și alte enciclopedii printre care menționăm: Dicționar enciclopedic ilustrat, publicat de Candrea și Adamescu, Buc., 1926 1 vol., Enciclopedia Romîniei, București, 1938, 4 vol., Enciclopedia Cugetarea, București, 1939, precum și eforturile deosebite din anii regimului nostru pentru alcătuirea unor enciclopedii științifice, cuprinzătoare.

Chiar cu aceste deficiențe, lucrarea prezintă un deosebit interes pentru cititori, înfățișînd un istoric destul de cuprinzător al scrisului, tiparului și al bibliotecilor din lume.

A. I.

Библиография Турции (1917—1958). Издательство Восточной Литературы. Академия де Штиинțe а Униunii Советиче. Институт де Ориенталистică. Moscova, 1959, 190 p.

Lucrarea publicată de *Institutul de Orientaliistică* al Academiei de Științe din Uniunea Sovietică, cuprinzînd un vast și interesant material bibliografic, este expresia preocupărilor și interesului manifestat de istoriografia sovietică pentru problemele de orientaliistică.

Turcologia sovietică a completat în mod sistematic bogata moștenire a turcologiei ruse, dezvoltînd continuu interesul pentru istoria și cultura țărilor din Orientul apropiat. Bibliografia de față, constituită pe baza a 3262 de indicații, prezintă în mod organizat principalele probleme ale vieții social-politice, economice și culturale ale Turciei, probleme tratate în perioada 1917—1958 în monografiile, studii și articole în Uniunea Sovietică. Principalele capitole tematice ale lucrării, care grupează materialul în ordinea alfabetică a indicațiilor, sînt următoarele: *V.I. Lenin despre Turcia; Oamenii de stat sovietici despre Turcia; Lucrări generale; Geografia fizică și economică; Locuitori. Etnografie; Căldători; Economie* (Lucrări generale, agricultură, problema agrară, situația țărilor și mișcarea țărănească, industrie, comerț, transportul și comunicațiile, legăturile eco-

nomice dintre U.R.S.S. și Turcia); *Istorie* (Turcia în Evul Mediu. Turcia în timpurile moderne. Situația popoarelor balcanice. Mișcări de eliberare națională. Războaiele balcanice. Revoluția junilor turci. Turcia și primul război mondial. Turcia contemporană. Problema sîrîntorilor (istoricul problemei, rolul lor în istoria relațiilor internaționale), Rusia și Turcia. Războaiele turco-ruse (1768-1774; 1787-1791; 1806-1812; 1828-1829). Războiul Crimeii 1853-1856. U.R.S.S. și Turcia. Problema națională. Situația clasei muncitoare. Mișcarea sindicală. Situația femeilor, copiilor și a tîneretului. Organizarea de stat. Legislația. Forțele armate. Partidele politice). *Filologie* (limbă, scriere, gramatică, manuale, dicționare). *Literatura. Cultura. Presa. Artă.*

Indicațiile bibliografice ale cărților sau articolelor de reviste redactate complet (autor, titlu, ediție, editură, anul de apariție, localitate, paginatie) sînt sistematizate alfabetic în funcție de schema de clasificare și redau, acolo unde este cazul, la același număr de ordine datele recenziilor semnate. Lucrarea mai cuprinde la sfîrșitul ei un indice alfabetic.

Pentru alcătuirea acestor bibliografii s-au consultat cataloagele Bibliotecii de Stat „V. I. Lenin”, cataloagele Bibliotecii Fundamentale a Academiei de Științe a U.R.S.S. din Moscova, precum și cataloagele Bibliotecii Academiei de Științe din Leningrad. S-au consultat de asemenea Bibliografia Orientului, Buletinul cărților, Buletinul articolelor din periodice și Buletinul recenziilor.

Lucrarea constituie un prețios instrument de lucru pentru toți cei care cercetează istoria Turciei și a Orientului apropiat. Ea cuprinde, de asemenea, bogate și interesante referințe documentare utile celor care cercetează istoria patriei noastre.

P. S.

„Museum”, nr. 1-2/1959, UNESCO

Ultimile numere apărute în anul 1959 ale revistei „Museum” au un conținut bogat, continuînd să prezinte cititorilor date interesante despre muzeele și expozițiile de artă, literatură, istorie, știință și tehnică. Din varietatea lor desprindem numai pe acelea care se ocupă cu istoria sau cu istoria culturii a diferitelor orașe sau regiuni de pe glob, ca de pildă, Finlanda, Cehoslovacia, Atena, Belgia, Egipt etc.

Despre muzeele din Finlanda, numeroase în raport cu populația țării, se poate vorbi din sec. XIX-XX și mai ales după 1918, anul independenței Finlandei. Începuturile datează, totuși, de pe la mijlocul sec. XVIII, cînd Academia din Turku strînge prima colecție de monede. Situația acestor muzee nu este propice unei cercetări științifice a trecutului, întrucît numai unul singur — *Muzeul Național din Finlanda* — creat în 1870 din inițiativa universității din Helsinki, beneficiază de subvenția statului. Celălalte, muzee regionale, provinciale sau de district, aparțin diferitelor societăți particulare și în mică măsură sînt ajutate de autoritățile locale. Ele sînt subordonate Uniunii Muzeelor din Finlanda, organizație centrală a muzeelor, de unde primesc îndrumări tehnice. Începuturile acestor muzee au fost modeste, majoritatea provenind din muzeele parohiale rurale cu caracter strict local, la care se adaugă anexele — muzeele în aer liber — de o remarcabilă varietate. Rîlevăm cîteva din cele mai importante. Astfel, *Muzeul din Turku* care reprezintă istoria orașului și a locuitorilor; cele două anexe în aer liber: *Cartierul Luostärinmäki*, muzeu de artizanat consacrat vieții poporului muncitor, și *Casa Owensel*, vechi centru burghez din sec. XVII; *Muzeul din Vaasa*, *Muzeul din Joensuu* cu valoroase colecții arheologice; *Muzeul din Oulu*, consacrat tradiției populare; *Muzeul Municipal din Helsinki* care ilustrează istoria contemporană a orașului ș.a. Toate, prin bogăția pieselor expuse, reprezintă istoria culturii și a civilizației finlandeze. Deși amplasate de cele mai multe ori în clădiri neadecvate (case particulare, ateliere meșteșugărești), lipsite de condițiile de dezvoltare caracteristice culturii dirijate de stat, totuși muzeele locale din Finlanda constituie importante centre de cultură.

Cu totul altfel se prezintă situația la Muzeul Național din Praga unde a fost deschisă anul trecut expoziția — *Preistoria Cehoslovaciei* cu scopul de a prezenta o sinteză asupra istoriei Cehoslovaciei bazată pe cercetări arheologice, de la primele așezări pînă la formarea statului ceh în sec. X. Ideea fundamentală, căreia i s-a subordonat concepția muzologică și arhitecturală a expoziției, a fost să reprezinte evoluția continuă a structurii cronologice, genetice și geografice a preistoriei cehoslovace. Alt aspect al expoziției este reprezentarea evoluției civilizației cehoslovace în raport cu evoluția europeană. Altă prin concepția istorică a materialelor clasate pe bază economică, socială și culturală, cît și prin mijloacele tehnice perfecționate, expoziția din Muzeul Național din Praga aduce

o deosebită contribuție muzeologiei cehoslovace și europene.

O parte din frumusețile lumii antice sînt expuse în cele două muzee de antichitate clasică din Atena: *Muzeul Național din Atena* și *Muzeul de pe Acropole*. În primul, piesele descoperite atît pe continent (Grecia), cît și în insulele Mării Egee, așezate în succesiunea lor istorică, reprezintă începuturile sec. VII î.e.n. pînă în epoca elenistică, epocă concretizată în muzeu prin statui, vase de marmură, bronz, ceramică. Săliile principale sînt ocupate de vase mari cu ornamentație geometrică, aparținînd sec. XI-VII și VI-V î.e.n. Al doilea a fost construit în 1878, în scopul de a conserva obiectele de artă rezultate din cercetările arheologice. Obiectele expuse se grupează cronologic după evoluția istorică, urmînd concepția modernă a semnificației și valorii lor. Muzeul este în curs de dezvoltare; săliile deschise deocamdată ilustrează capodoperele secolului V î.e.n., acelea care provin de la Parthenon, Erechthion, templul Nike, statui arhaice, basoreliefuri sculptate în poros etc. Deși războiul mondial a adus pierderi serioase, totuși Muzeul de pe Acropole, — în urma săpăturilor arheologice repetate, continuă să se îmbogățească cu piese de valoare.

Tot în cadrul preocupării de studiere a antichității, relevăm și acțiunea Societății arheologice din Creta care împreună cu grupul istoricilor apuseni au reluat în 1950 cercetările începute cu mulți ani înainte (1900) în jurul palatului minoic din orașul Festo. Rezultatele sînt comunicate *Muzeului de arheologie din Heraclion*, închis în urma avariilor provocate de război și redeschis de cîtiva ani. Muzeul posedă piese reprezentînd civili-

zația din Creta după epoca neolitică pînă la epoca greco-romană, selecționate în două categorii: obiecte care prezintă interes estetic (et. I), și colecții pentru specialiști și erudiți (et. II).

În dorința unei conservări mai bune a pieselor găsite, prof. Doro Levi, directorul Școlii de arheologie din Festo, a luat inițiativa construirii unui nou muzeu chiar în apropierea săpăturilor. Muzeul, care e în curs de amenajare, va respecta, — pentru o mai exactă cercetare a pieselor —, ordinea stratigrafică a descoperirilor.

Istoria armatei egiptene este prezentată în *Muzeul Militar din Cairo*, înființat în 1937, adevărat institut de cercetări și centru de documentare istorică. Muzeul începe cu domnia lui Mena, cuprinde perioada greco-romană, dominația arabilor și a mamelucilor și continuă pînă în zilele noastre. Muzeul cuprinde secții cronologice în care colecțiile se compun din arme, uniforme, picturi istorice, statui, machete, reproduceri etc.

Informații sumare mai găsim în legătură cu *Muzeul Cerneschi din Paris*, inaugurat la sfîrșitul anului 1958, din inițiativa UNESCO pentru dezvoltarea relațiilor culturale dintre Occident și Orient, *Muzeul arheologic din Lodz*, înființat în 1957, care ilustrează cultura populară locală a poporului polonez din epoca feudală pînă în prezent.

Revista „Museum” prin prezentarea acestor expoziții permanente — unele din ele deși de dată recentă, constituind adevărate centre de cultură sau chiar centre de documentare — oferă posibilitatea cititorilor să urmărească, în mod comparativ, dezvoltarea mișcării culturale internaționale.

A. I.

Rubrica „Însemnări bibliografice” a fost întocmită de: M. Horovitz, I. Apostol, S. Columbeanu, V. Asproiu, R. Popa, Tr. Ionescu-Nișcov, S. Goldemberg, A. Constantinescu, C. Șerban, Gh. Cronț, E. Frances, D. Simionescu, A. Ioachim, P. Simionescu.

СО Д Е Р Ж А Н И Е

Стр.

90 ЛЕТ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ В. И. ЛЕНИНА

А. ОЦЕТЕА, В. И. Ленин и основные принципы марксистской историографии .	5
Е. СТЭНЕСКУ, Из методологических указаний В. И. Ленина о марксистском изучении истории	17
Л. БАНИАИ, В. И. Ленин о родине и патриотизме	33
В. ЛИВЯНУ, Некоторые вопросы, относящиеся к Румынии периода первой мировой войны, в свете работ В. И. Ленина	45
Л. СТЕФЭНЕСКУ, Тезисы В. И. Ленина по вопросу разложения феодализма и развития капитализма в России	77
А. ИОРДАКЕ и А. ПОРЦЯНУ, Историческое значение ленинского учения об империализме	105

ТРУДЫ

К. К. БОДЯ, О малоизвестных участниках революции 1848 г.	131
А. ВИАНУ, Русский просветитель В. Ф. Малиновский в Дунайских княжествах	165

ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ

В. РАЦА, Создание рабочего кружка в Бухаресте	181
ПОМПИЛИУ ТЕОДОР, Об „Истории румын в вопросах и ответах ” Самуила Мику Клайна	197
Л. БОЙКУ, Новые сведения о суконной промышленности в Молдове в середине XIX в.	207
И. САБЭУ, О борьбе трансильванского крестьянства против военных обложений во время войны Габсбургской империи против Французской революции (1792—1797).	221

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

Сессия общества Италия — Румыния. Милан, январь 1960 (<i>Акад. К. Дайковичу</i>); Развитие Византоведения за 10 лет существования Германской Демократической Республики (<i>доктор И. Ирмиер</i> , Берлин); Дом-Музей „Илие Пинтилие“ — новый исторический памятник в Яссах (<i>С. Давику</i>); О деятельности польско-чехословацкой исторической комиссии (<i>И. К. и Т. И. - Н.</i>)	235
---	-----

SOMMAIRE

Page

LE 90e ANNIVERSAIRE DE LA NAISSANCE DE V. I. LÉNINE

A. OJETEA, V. I. Lénine et les principes de base de l'historiographie marxiste . . .	5
EUGEN STĂNESCU, Quelques indications méthodologiques de V. I. Lénine sur l'étude marxiste de l'histoire	17
L. BÁNYAI, V. I. Lénine à propos de la patrie et du patriotisme	33
V. LIVEANU, Quelques problèmes concernant la Roumanie pendant la première guerre mondiale, à la lumière des œuvres de V. I. Lénine	45
L. ȘTEFĂNESCU, Les thèses de V. I. Lénine sur la décomposition de la féodalité et le développement du capitalisme en Russie	77
A. IORDACHE et AL. PORȚEANU, L'importance historique de la conception léniniste sur l'impérialisme	105

ÉTUDES

C. C. BODEA, Figures de révolutionnaires de 1848 moins connues	131
AL. VIANU, L'illuministe russe V. F. Malinovski dans les pays roumains	165

NOTES ET COMMUNICATIONS

V. RAȚĂ, La fondation du cercle des ouvriers de Bucarest	181
POMPILIU TEODOR, « Histoire des Roumains par questions et réponses » de Samuil Micu Klein	197
L. BOICU, Nouvelles données relatives à l'industrie du drap en Moldavie à la moitié du XIX ^e siècle	207
ION SABĂU, Aspects de la lutte de la paysannerie transylvaine contre les impositions militaires pendant les guerres menées par l'empire des Habsbourg contre la révolution française (1792—1797)	221

LA VIE SCIENTIFIQUE

La session de l'Association Italie-Roumanie, Milan, 1960 (<i>C. Daicoviciu</i>); La byzantinologie pendant les dix années d'existence de la République Démocratique Allemande (<i>Prof. Dr. J. Irmscher</i> , Berlin); La maison mémoriale « Ilie Pîntilie », nouveau monument historique de Jassy (<i>Savel Davicu</i>); De l'activité de la Commission historique polono-tchécoslovaque (<i>I. C. et Tr. I.-N.</i>) . . .	235
--	-----

ÎNȚEPRÎNDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 3
BUCUREȘTI
